Franjo Šuklje:

Iz mojih spominov

III. del

Iz mojih spominov

I.—III. del

Spisal Franjo Šuklje

V Ljubljani, 1929

Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani

Za Jugoslovansko tiskarno: Karel Čeč

REPUBLIKA SLOVENIJA
KNJIŽNICA MIRANA JARCA
NOVO MESTO PP
D2014/3794

Vsebina:

I. del.

Stran

Predgovor.

I. Iz mladih let 1
II. V vojski in — na Žabjeku 33
III. »Vivat academia!« 56
IV. Profesor in aktivni »narodnjak« 75
V. V novih bojih 95
VI. »Ljubljanski list« 113
VII. Kandidat in državni poslanec 125
VIII. V deželnem zboru. — Knezoškof Missia in Krutorogov 143

Dodatki:

I. 167
II. 172
III. 174
IV. 176
V. 178
VI. 183
VII. 184
VIII. 192
IX. 210

Seznam oseb 213

Slike: Fr. Šuklje, Franc Levec, Janko Kersnik, Karel Klun, grof Hohenwart, dr. Mattuš.

II. del.

IX. Prevrat v Taaffejevi politiki 3
X. Dolenjske železnice in njih rojstvo 46
XI. »V koaliciji« 70
XII. Dvorni svetnik. Ljubljanski potres in zahvalni koncerti 90
XIII. Zveza med narodno napredno stranko in Nemci . . . 118
XIV. Pred viharjem 128

Dodatki:

k IX. poglavju 139
k X. poglavju 156
k XI. poglavju 170
k XII. poglavju 191

Stran

Seznam oseb 201

Slike: Dr. Karel Slanc, dr. Janez Mencinger, dr. Tomaž Masaryk, dr. Kaizl, dr. Janez Ev. Krek, Josip baron Schwegel.

III. del.

XV. † Janko Kersnik. — Orkan v parlamentu 3
XVI. Gautscheva epizoda. — Ministrstvo grof Thun-Kaizl 15
XVII. Thunov padec 21
XVIII. Pod Körberjem. — Novomeški volivni shod 25
XIX. Odklanjam kandidaturo in mandat 34
XX. Zopet v parlamentu 49
XXI. Boj na nož. Hein—Rezek—Šuklje 64
XXII. Gautsch in volivna reforma 72
XXIII. Na državnem krmilu baron Maks Vladimir Beck . 75
XXIV. Kako je nastala belokranjska železnica? 80
XXV. V deželnem dvorcu 101
XXVI. »Bist Du es oder bist Du es nicht? Thusnelda« . . 111
XXVII. Po medenih tednih 119
XXVIII. Zakaj sem odstopil? 136
XXIX. Na Kamnu pred svetovno vojno 149
XXX. Med svetovno vojno 162

Epilog 179

Dodatki:
k XIX. poglavju 183
k XX. poglavju 187
k XXIII. poglavju 196
k XXIV. poglavju 204
k XXVII. poglavju 220
k XXIX. poglavju 233
k XXX. poglavju 238

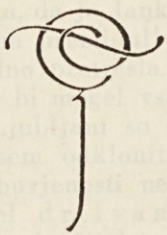
Seznam oseb 273

Slike: Dr. Karel Kramař, dr. Ivan Tavčar, Slovenski klub državnih poslancev l. 1907., dr. Ivan Šusteršič, dr. Evgen Lampe.

Iz mojih spominov

III. del

Spisal Franjo Šuklje

V Ljubljani, 1929

Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani

Za Jugoslovansko tiskarno Karel Čeč

III. del

XV. poglavje.

† Janko Kersnik. — Orkan v parlamentu.

Baš o času, ko se je zvezda ministrskega predsednika grofa Badenija nagnila k zatonu, me je zadel hud udarec: umrl je Janko Kersnik!

Ni treba naglašati, da je bil Janko moj najintimnejši prijatelj. Najina srčna zveza je bila nekaj posebnega, nekaj povsem izrednega. Ljubila sva se bolj nego rodna brata, ker je vsak izmed naju dobro znal, da sme brezpogojno računati na drugega, da isti, ako mora biti, žrtvuje zanj celo svoje življenje.

Bila sva si: »non amici, fratres; non sanguine, corde!« »Ne prijatelja, brata; ne po krvi, pač pa po srcu!« Vesti, ki sem jih dobival o njegovem zdravstvenem stanju, niso bile povoljne, skrbeti sem se začel zanj. Vendar nisem mislil, da je njegov položaj tako obupen. Nepričakovano me je na Dunaju dohitela brzojavka, da je Janko v cvetu svojega moštva, komaj 45 let star, nagloma preminul!

Tužna vest me je silno pretresla. Takoj sem se z Dunaja odpeljal na Kranjsko, da bi mogel vsaj poslednjo čast izkazati dragemu prijatelju. V Ljubljani so želeli, da bi jaz prevzel nagrobni govor. Moral sem odkloniti, ker sem dobro vedel, da ga radi notranje razburjenosti ne bi mogel zvršiti. Tedaj je nagrobni govor prevzel dr. Ivan Tavčar. Govor je bil zelo lep, kakor sem pozneje čital v časopisih. Peljal sem se pač na Brdo, toda pogreba se osebno nisem udeležil. Videl sem dolgo vrsto žalujočega občinstva kreniti mimo mene, videl sem tudi krsto in za njo pokojnikovo rodbino in ostalo sorodstvo, a ko se je sprevod odmaknil od mene, sem se naslonil na bližnji plot in jokal, jokal kakor malo dete!

Tako sem bil notranje uničen, da niti toliko nisem mogel zbrati svojih moči, da bi stopil, ko so bile pogrebne svečanosti pri kraju, do matere in pokojnikove vdove ter jima povedal par tolažilnih besed in izrazil svoje najglobokejše sožalje!

S Kersnikom je Slovenija sila mnogo izgubila. Bil je mož povsem svoje vrste, v istini singularna prikazen, kakršne morda naš narod še ni imel. Dobro vem, da je Kersnika kot pesnika in pisatelja marsikateri naših slovstvenikov nadkriljeval, uverjen sem, da smo imeli može bolj učene in bolj globoke nego je bil Janko. Ali one čudovite harmonije moške telesne lepote

in duševne plemenitosti, kakor smo jo našli pri Janku, nismo več dobili.* V njegovem vedenju ni bilo nič priučenega, niti sledu tistega čestokrat zoprnega naštudiranega »bon-tona«, pri njem je bilo vse naravno in neprisiljeno, daleč je odklanjala njegova narava vsako senco nizkote, vsak pojav prostaštva! Slovenci smo gotovo zdrav, krepak, nadarjen narod, toda enega svojstva se ne sme od nas zahtevati. Mi smo narod seljakov in delavcev, vsakemu izmed nas se več ali manj še pozna kmetska lupina, iz katere smo komaj zlezli. Vsled tega se oni tip »gentlemana«, ki ga nam kaže elita angleškega naroda, pri nas ali sploh ne, ali vsaj silno redko dobi. Kersnik je bil »gentleman« v vsakem pogledu; njemu se ni bilo nikdar treba beliti glave pri izbiri častnejše, poštenejše ali pravilnejše poti. Po naravnem nagibu, kar instinktivno je ukrenil to, kar zahtevata od moža čast in poštenje.

* * *

Parlamentarne počitnice so minule, zopet sem moral v državno zbornico.

Še enkrat naglašam: Tedaj sem bil kot poslanec na vrhuncu svoje zmožnosti. Parlamenta sem bil vajen. Nele da sem se v javnih sejah izkazal kot dober govornik, kateremu je pri opetovanih prilikah zaupanje večine poverilo posebno težavno mesto, temveč sem bil od l. 1885. do svojega izstopa l. 1895. član skoraj vseh velikih odsekov ter kot tak izurjen v zakonodajnem delu. Poleg tega sem razpolagal z zelo obširnimi osebnimi zvezami nele z birokracijo, temveč sem bil dobro vpeljan tudi v dunajskih gospodarskih in finančnih krogih. Toda vsa ta moja svojstva niso nič zalegla, ker mi je bilo ozračje v klubu, čigar večino so formirali slovenski poslanci, lahko rečem popolnoma brez moje krivde, nemilo in neugodno. Primoran postati »divjak«, sem si po lastni iznajdljivosti ustvaril možnost tudi brez formalnega kontakta s svojimi slovenskimi tovariši priti do veljave v parlamentarnem gibanju ali — vse te nade so šle po vodi, ker je takoj na jesen, ko se je bil znova zbral državni zbor v posvetovanje, z elementarno silo izbruhnila velika katastrofa. Obstrukcija nemških poslancev, povzročena po Badenijevih jezikovnih odredbah, je med parlamentarnimi počitnicami postala še bolj divja in okrutna, to pa radi tega, ker je moral Badeni do konca leta na ta ali oni način definitivno ali vsaj provizorično rešiti nagodbo z ogrsko državno polovico.

---

* Tujca si je pridobil na prvi pogled. Tako je znameniti češki poslanec Kaizl, ko sva bila na izletu po Gorenjskem tudi pri Janku, o njem zapisal v svoj dnevnik sledečo notico: »Kersnik, muž velmi krásný, sympathický a vlidný.« In o brdski okolici: »Krajina utěšená, jakkoli vysoké pozadí severních hor zastřeno mraky.« Gl. Kaizl, Z mého života, II. pag. 286.

Tisti nesrečni dualizem, sklenjen leta 1867. med cesarjem Franc Jožefom in ogrskim državnim zborom, je določal, da se je morala vsakih 10 let znova skleniti carinska in trgovinska zveza med Avstrijo in Ogrsko. Poleg tega zakona je bilo treba znova določiti ključ, po katerem naj bi se izračunal prispevek vsake izmed državnih polovic k stroškom skupne uprave, dalje je bilo treba ponovno načeti vprašanje avstro-ogrske banke, denarnega zavoda tedaj, ki je izdajal papirnate novčanice ter je moral varovati kredit našega gospodarstva nasproti inozemstvu. Končno je nastala potreba event. kaj določiti tudi glede onih potrošninskih davkov, ki so se kakor davek na sladkor, žganje, pivo, petrolej i. t. d. pobirali po ozemlju cele monarhije po skupnih načelih. Ves kompleks teh vprašanj, označevan z imenom »nagodba«, je moral B a d e n i rešiti do 31. decembra leta 1897. Velika večina mu je bila zagotovljena, vsa desnica se je po skupnem vodstvu dogovorila in zavezala ž njim — toda kaj so koristili taki dogovori, kaj je zamogla večina, ko je pa besna obstrukcija nemških »naprednih strank« zabranila in onemogočila vsako parlamentarno delo. Ta »furor teutonicus«, ta nemška razdivjanost je bila sicer naposled le umetna, neistinita in hlinjena.

Kako dobri glumači so bili gospodje Nemci, dokazuje znameniti češki žurnalist J o ž e f P e n i ž e k v svojih spominih zelo drastično v kratki dogodbici. Eden najbolj glasnih klicateljev v borbi je bil dični dr. F u n k e, župan in načelnik požarne straže v Litomeržicah. Mož, dobro rejen, trebušnat, močnega glasu, zgovoren in poln tistih puhlic, ki »vlečejo« zlasti na pevskih in telovadnih shodih pri obilnem konsumu piva, je sam priznal Penižku: »Ako bi moj sin, ki je zdravnik v Pragi, danes češko govoril, bi se mu veliko bolje godilo. Ali prostovoljno se mladina na Češkem drugemu državnemu jeziku ne priuči, ona mora slišati, da poje nad njo korobač. Zaradi tega bo prav dobro, če bodo Nemci z jezikovnimi odredbami primorani učiti se češko.« Kodrolasi gospod pa je na to še pristavil: »To je pa moje zasebno mnenje, j a v n o s e v e d a m o r a m d r u g a č e g o v o r i t i.« Še istega dne je nato govoril v zbornici zdržema celih sedem ur in v tem svojem neskončnem govoru je jezikovne odredbe imenoval direktno »e i n e A u f r u h r a k t e!«.

Ne morem popisati, kakšni prizori so se odigravali v dobi šestih tednov v poslanski zbornici. Včasih je bil položaj tak, kakor da ste na skrajni periferiji velikega mesta, v zamazani beznici med pretepajočimi se podivjanimi pijanci, in zopet ste imeli občutek, kakor da vas je nemila usoda pahnila v blaznico med tolpo razgrajajočih umobolnikov in zopet ste se znašli v zbornični skoraj prazni dvorani, koje tla so bila posuta z ostanki razbitih namiznih pokrovov in raztrganih tiskovin. V dvorani ni bilo skoraj nobenega poslanca, le tam zgoraj poleg skrajno

izmučenega in izčrpanega predsednika je čepel kak zapisnikar, ki je s pojemajočim glasom čital neskončne interpelacije. Odigravalo se je to dan za dnem mesto stvarnega in resnega dela, h kateremu je zaupanje narodov pozvalo poslance v blestečo palačo na dunajskem Ringu!

In mi desničarji, zastopniki slovanskih narodov, in naši zavezniki, nemški konservativci, smo morali vse to gledati, ne da bi mogli vsled popolnoma zastarelega poslovnika napraviti konec nevredni tej glumi! Naša naloga je bila tem težavnejša, ker smo morali skrbeti za sklepčnost seje. Levičarji so bili na boljšem, ker so lahko počivali in se zabavali, kakor jim je bilo drago, da so le pustili nekaj tovarišev v zbornici za stražarje. Poslovnik pa je strogo zahteval za sklepčnost seje prisotnost vsaj 100 poslancev in za to število je bila odgovorna vedno le večina.

Sprva se sicer niso odigravali najbesnejši prizori med nemškimi narodnimi poslanci in njih slovanskimi protivniki, temveč med velenemci in Luegerjevimi krščanskimi socijalisti: še danes hrani dokaz te nemške kulturnosti stenografični zapisnik iz tistih burnih sej. Čitamo tako čedne medklice. Lueger napade poslanca Schönererja: »Der Ehrlose hat zu schweigen!« Dunajski krščanski socijalist Gregorig, po svojem stanu trgovec s perilom, v dunajskem narečju »Pfaidler«, zatuli: »Bordellritter, sei ruhig,« na kar se odzove gromeči bas Schönererja: »Politischer Hanswurst!« Eden izmed stebrov Luegerjeve garde, poslanec Steiner, zavpije pomirjevalno: »Ruhig, Herr Schönerer, sonst kommt die Zwangsjacke!« Na ta neizrečeno nizek nivo je padla parlamentarna dostojnost v oni zbornici, v kateri se je skozi desetletja nedolžen »fej« patra Greuterja smatral kot vrhunec parlamentarne razdivjanosti!

Posebno karakteristična za mentaliteto tedanje poslanske zbornice je bila manija dvobojev. Njih junak je bil Karl Hermann Wolf, izvoljen na skrajnem češkem severu v Krkonoših, izprijen študent, ki se je odlikoval s tisto prazno zgovornostjo, ki se neguje zlasti na komerzih popivajočih nemških buršev. »Bierschwefel« je krstil nemški burševski jezik to govorniško pasmo. Za stvarno delo je bil Wolf nesposoben; narodnostno hujskanje in škandali v javnosti in v parlamentu so bili tedaj zanj naravnost potrebni, kajti od tega je mož živel. Velika napaka je bila tedaj, da so se resni možje dali izzivati po tem razgrajaču ter mu izkazovali čast in se mu z orožjem v roki postavljali v bran. Najprej se je bíl ž njim češki poslanec Hořica, oba sta bila lahko ranjena. Nato je napravil ministrski predsednik Badeni kolosalno napako, da se je šel streljat ž njim. Pri tem dvoboju je imel še to smolo, da mu je Wolfova krogla prodrla laket. S tem uspehom je silno vzrastel Wolfov ugled pri nacijonalno navdahnjenih Nemcih, zlasti pri akademični mladini. In par tednov potem se je moj osebni pri-

jatelj, stari kirasirski oficir, poljski plemič Vladimir Gniewosz spozabil tako daleč, da je še on povabil Wolfa na težke kavalerijske sablje. Toda mož, star tedaj že 62 let in sila kratkoviden, ni zmagal v tem dvoboju, temveč je odnesel nekaj lahkih ran, prepustivši zmago svojemu nasprotniku!

Vsak dan se je duševno ozračje v napol blaznem parlamentu poslabšalo. V tej atmosferi je prišlo do spremembe v predsedstvu, ker je predsednik dr. Kathrein, zaupnik desnice, presenetil zbornico s svojim odstopom. Odkrito rečem, jaz nisem nikoli razumel, da smo baš temu gospodu poverili predsedniško častno mesto. Tudi med nemškimi konservativci je bilo dokaj boljših mož, nego je bil Kathrein, na katerem nisem nikoli našel nič odličnega, izvzemši izredno grobost njegovo. Njegov odstop pa je pomenil vsekakor moralen udarec za večino, ki tudi ni bil popolnoma poravnan, dasi je bil tedaj izvoljen predsednikom Abrahamovicz, dočim je Kramař postal prvi podpredsednik in je nemški konservativec dr. Fuchs prevzel mesto II. podpredsednika.

In tako je napočil 24. november, ko se je pričelo branje onega kratkega zakona, s katerim se je podaljšala obstoječa ogrska nagodba začasno za eno leto. V zbornici tisto običajno kričanje in razbijanje, ki smo ga bili že vajeni! Stal sem zunaj v kulvaru; to je v onem napol okroglem hodniku, ki obdaja sejno dvorano ter je ž njo zvezan po mnogih steklenih durih. Baš sem bil v intimnem razgovoru z dvema fevdalcema, s princem Karlom Schwarzenbergom in grofom Sylvo-Tarouco, ko iz zbornice prihiti načelnik fevdalnih veleposestnikov, stari grof Pálffy, ter nas ves razburjen pozove: »Meine Herren, in den Saal, das Präsidium ist in Gefahr!« Podam se takoj v dvorano ter se ustavim pod sedežem prvega podpredsednika. Na lastne oči sem videl iz najbližje bližine gnusne prizore, ki so se odigravali. Videl sem, kako je pijani Schönerer iz rok iztrgal staremu predsedniku Abrahamowiczu simbol predsedniške oblasti, njegov zvonec. Abrahamowicz, ki se je držal ves čas tako neustrašeno, kakor kak rimski senator, je z mirnim glasom poklical Schönererja k redu. Obenem je zaukazal strežniku, naj mu prinese drug zvonec mesto tega, ki ga je bil pravkar oskrunil Schönerer. Ali komaj je prezidijalni sluga Močnik, Slovenec iz kamniške okolice, krepak, brihten dečko, prinesel drug zvonec, ga zagrabi Wolf, se obrne proti zbornici, zvoni ostentativno dalj časa ter ga nato posadi nazaj na mizo z zasmehujočim vprašanjem: »Herr Präsident, haben Sie noch eine dritte Glocke?« Posebno me je zgrabilo, ko sem opazil, da je bilo to pobalinstvo poplačano s strani nemških naprednjakov z burnim aplavzom in da je ploskal celo eden izmed rediteljev. Sedaj pa reče Abrahamowicz: »Ich unterbreche die Sitzung auf 15 Minuten und ersuche die Herren (potem popravi), die Herren

Ordner, mich von der lästigen Gegenwart der Herren Abgeordneten (slede imena) zu befreien.« Med nepopisnim ropotom je predsedstvo zapustilo svoje sedeže. Tedaj pa stopim par korakov do poslanca Wolfa ter mu rečem mirno: »Herr Kollega, verlassen wir den Platz!« Ta me pogleda od glave do nog ter mi reče zbadljivo: »Was fällt Ihnen ein, Herr Vetter?« Jaz na to energično: »Sie werden den Platz verlassen.« V tem trenutku dvigne Wolf roko proti meni, da bi zamahnil. Prestrežem roko, primem Wolfa za tilnik ter ga porinem od sebe. To pa je bil signal splošnemu metežu! V tistem momentu se je dvignila cela zbornica in od obeh strani se je pričela borba. Poleg mene je krepko pritiskal menda edini kmet iz poljskega kluba, stari ulanski vahtmajster, krepak Mazur Potoczek. V gneči sem bil ločen od Wolfa. Kar naenkrat zaslišim vzklik nemškega univerzitetnega profesorja Pferscheta: »Ich habe ein Messer!« in že se je zabliskalo v Pferschetovi desnici. Hitro prestrežem njegovo roko in jo držim toliko časa, da mu je nekdo od zgoraj iztrgal nož iz rok. Gneča traja dalje. Skoraj bi jo bil izkupil pri tej priliki. Schönerer je namreč pograbil enega tistih težkih hrastovih stolov za ministre ter me je hotel ž njim treščiti po glavi. K sreči je to namero preprečil štajerski poslanec Hagenhofer, velik, visok, močan mož, ki je Schönererja zagrabil za vrat in tiščal toliko časa, da je stol izpustil. Kasneje je pristopil Hagenhofer k meni ter mi rekel: »Ich glaube, ich habe Ihnen heute das Leben gerettet!«

Telefonično so pozvali iz pravosodnega ministrstva sekcijskega načelnika Ruberja v zbornični prezidij. Zaslišani smo bili poslanci, ki smo bili v prvi vrsti prizadeti pri žalostnih dogodkih. Tudi jaz sem dal na zapisnik, kar sem doživel. Razpravljalo se je med vlado in nami vprašanje, ali ni obnašanje onih nemških poslancev, ki so dejansko s silo motili parlamentarno delo ter onemogočili razpravo, dalo povod, da se proti njim postopa na podlagi kazenskega zakona, češ zagrešili so zločin in zasačeni so bili »in flagranti«. Po mojem mnenju bi se tako naziranje dalo opravičiti. Ne vem, zakaj se merodajni krogi niso mogli odločiti za tak postopek.

Drugi dan, dne 25. novembra, se je razburjenost še povečala. Seja se je pričela šele ob pol 2. Divji hrup je sprejel predsedstvo in ploha najgrših psovk je padala na predsednika. Med nepopisnim kričanjem in ropotanjem je komaj prišel do besede stari grof Falkenhayn, ki je imenom mnogobrojnih desničarskih poslancev stavil predlog, naj se zastareli poslovnik, ki očividno ni bil več primeren povsem spremenjenim razmeram, spremeni v tem smislu, da bi smel predsednik uporne poslance, ki motijo in onemogočujejo mirno zborovanje, izključiti sam od treh sej, s privolitvijo zbornice pa za 30 dnevno dobo. Toda hrup je bil tako velik, da predlagatelja nikakor ni bilo mogoče razumeti. Predlagatelj sam je stenografu v uho zatrobil besedilo,

s katerim je utemeljeval svoj predlog. Mi desničarji, ki smo že v naprej vedeli za vsebino predlagateljevega predloga, smo pač znali, za kaj gre. Istotako, naravno, tudi predsedstvo. Levičarji besne kakor brezumni in ko se na dano znamenje dvigne cela desnica, izjavlja predsednik, da je Falkenhaynov nujni predlog sprejet. Paroksizem levičarjev narašča do vrhunca. Razbijajo z rokami in nogami, žvižgajo, tulijo, dvigajo se celi oblaki prahu. V zbornici nastane divji metež. Stari parlamentarci se zgrabijo in obdelujejo s pestmi. Predsedstvo je bilo primorano zapustiti dvorano, ministri so bili že prej pobegnili. V zbornici pa se je prerivanje in napadanje nadaljevalo in naposled je stopila v akcijo tudi galerija, ki se je udeleževala splošne rabuke.

Takrat in tudi še danes se smatra sklep, s katerim je bil sprejet Falkenhaynov predlog, kot prelom oziroma kršitev poslovnika, da, celo kot kršitev ustave. Ne zanikam, da se naslanja taka obsodba na mrtvo besedilo zborničnega opravilnika. Ali radi tega ne bi mogel obsoditi niti predsedstva, niti večine. Kaj je glavna dolžnost predsednika vsake parlamentarne skupščine? V prvi vrsti je poklican za to, da s krepko roko varuje parlamentarno delo ter omogoča rešitev parlamentarnih poslov. To dolžnost stavljam za svojo osebo veliko višje, nego bolestno natančno preiskovanje in izvrševanje mrtve črke zastarelega poslovnika. In večina? Istina je, da je ravnala v silobranu proti zbesneli opoziciji, ki je s surovo silo ovirala parlamentarno delo.

V drugih parlamentih bi bili že zdavnaj slekli glacé rokavice ter ukrotili obstrukcijo. Nekaj let prej je v zibelki vseh parlamentov, v angleškem parlamentu »speaker« pozval policijo ter dal siloma iztirati irske poslance, ki niso hoteli odnehati s svojo obstrukcijo. In kateri objektivni opazovalec more zameriti tedanjemu predsedstvu dunajske zbornice, ako je — dejansko telesno ogroženo — mislilo na uvedbo parlamentarne straže! Žalibog, ta misel, sama na sebi nikakor ne napačna je bila po grofu Badeniju le skrajno nerodno izvedena. Noben zakon ne bi mogel zabraniti tega, ako bi vlada na poziv predsedstva osnovala parlamentarno stražo s posebno uniformo, vojaško organizirano, kot telesno varstvo za zborničnо predsedstvo in kot zaščitnico parlamenta, poslancev in zborničnih uradnikov. To bi imelo čisto drugo lice, kakor ono, kar je tedaj v svoji razburjenosti ukrenil grof Badeni.

26. novembra ni bilo seje. V zbornici so bili zaposleni mizarji in razni drugi rokodelci v svrho, da popravijo polomljene stole in namizne pokrove, nastavljeni so pa bili tudi delavci radi tega, da zgrade okoli predsedstva ograjo, katera bi zabranjevala pristop drzovitim napadalcem.

In tako je napočil ominozni 27. november.

Med tem časom pa je bila že pokonci ulica. Goste trume študentov in delavcev so obkolile parlament. S silnim vpitjem so nazdravljale znane nemškonarodne in socijalnodemokratske poslance. Množica je kričala: »Doli z Badenijem, pereat lex Falkenhayn!« Z eno besedo: ulica je bila pokonci! V vsej svoji goloti se je sedaj pokazala nerodna taktika Badenijeva nasproti krščanskim socijalcem. Krvavo se je maščevalo, da se je Badeni toliko časa obotavljal predložiti Luegerjevo izvolitev dunajskim županom — cesarski sankciji. Lueger je bil ljubljenec pristnega Dunajčana. Njegova stranka, ki je dokaj časa omagovala ter izprva kazala dokaj bolj prijazno lice desničarjem nego osovraženim nemškim liberalcem, je naenkrat spremenila svojo taktiko. Baš tako so socijalni demokrati, katerih tedaj v zbornici ni bilo več kakor kakih 15, ki so pa imeli za seboj organizirano tovarniško delavstvo, podpirali nemško obstrukcijo ter celo prevzeli pri naskoku vodilno vlogo. Komaj sta se prikazala na predsedniški tribuni Abrahamowicz in dr. Kramař, se je začel peklenski škandal. Stenografični zapisnik je žalosten izkaz za oni nizki nivo, kamor more pahniti politična strast sicer neoporečno izobražene može. Psovke, ki so bile izrečene, so bile deloma take, da se v količkaj boljši družbi niti ziniti ne smejo. Skoraj bi rekel, da je bila še dokaj dostojna psovka, če je univ. prof. Pfersche zakričal na predsednika Abrahamowicza: »Alter armenischer Hund!« V psovanju se je posebno odlikoval poslanec Lecher, eden izmed najdarovitejših mož, kar jih je imela levica, sijajen govornik, ki je mogel v enem govoriti, in sicer stvarno govoriti znamenit obstrukcijski govor 11 ur.

Toda z besedami ne bi bila obstrukcija ničesar dosegla. Kar naenkrat pa se odstranita iz soc. demokratske skupine dva majhna gibčna poslanca, češki socijalni demokrat Berger in graški socijalist Resel, preskočita ograjo in se zaletita v predsedstvo. Takoj je bila na mestu dunajska policija, vodena od policijskih uradnikov — in Lex Falkenhayn se je začela izvajati.

Zakaj se toliko časa mudim pri opisovanju teh nad vse žalostnih prizorov parlamentarne zdivjanosti? Radi tega, ker po mojem uverenju je 24. novembra 1897 bila zapečatena usoda habsburške monarhije! Od tedaj je bilo ubito parlamentarno življenje na Avstrijskem. Zmagala je brutalna nasilnost levičarskih poslancev in njihovih zaveznikov, zmagala je ulica in razsajajoča druhal. Poražena je bila parlamentarna večina, strmoglavljeno ministrstvo in sam vladar cesar Franc Jožef se je pokazal v svoji nestalnosti in brezznačajnosti. On sam se je pri opetovanih prilikah jasno izražal, da so jezikovne uredbe pravične ter da se morajo izpolniti in obdržati. Še en dan prej sem se razgovarjal s prvim podpredsednikom dr. Kramařem ter sem ga vprašal, je li gotov glede ugod-

nega izida ljute naše borbe? On mi je rekel čisto odločno: »Mi smo po vsem lahko mirni, kajti cesar stoji trdno na naši strani!« In naenkrat tak prevrat! Ali se je Franc Jožef zbal razgrajajoče ulice ali iz katerega drugega nagiba je tako naglo spremenil svoje odloke, mi je danes še uganka. Toda dejstvo stoji: zmagal je nemški teror, obstrukcija je bila jačja od pravice, težko užaljeni Čehi in mi njih jugoslovanski zavezniki smo sedaj na lastni koži občutili, da v Avstriji ona politična smer najlažje doseže svoj cilj, katera se poslužuje skrajnih sredstev in obstrukcije, ki je vendar po svojem bistvu upor proti parlamentarizmu in zločin proti državi!

Odsihmal je postala obstrukcija stalna institucija v dunajski poslanski zbornici. To je trajalo do izbruha svetovne vojne leta 1914. Ves ta čas je bil dunajski parlament podoben veliki norišnici; le tu pa tam so bila »lucida intervalla«, jasni trenutki, v katerih se je zbornica domislila, da je tu radi zakonodaje in stvarnega dela. Ves drug čas se je tratil s čitanjem neskončno dolgih interpelacij, z nujnimi predlogi brez vsake pomembnosti, z neštetimi imenskimi glasovanji itd.

Padec Badenijev in okolnosti, katere so strmoglavile moža, to vse pripada danes zgodovini. Skoro bi pa rekel, da se tudi v teh dejstvih razodeva ona tajna nadčloveška moč, ki prej ali slej kaznuje, kar je v človeškem dejanju krivičnega in podlega. Vzemimo usodo junaka izza Badenijevih časov, Karla Hermanna Wolfa! Takrat obožavan od svojega naroda, povsod sprejet kot triumfator — kaka je danes njegova usoda? Vrniti se v svojo domovino na Češkem mu je zabranjeno, na Dunaju živi v bedi popolnoma pozabljen, povsod preziran in zaničevan. Sic transit gloria mundi!

In Nemci, ki so tedaj kar besneli proti Badenijevim jezikovnim uredbam! Ogromna večina jih seveda niti čitala ni. Naj navedem tukaj epizodo, ki sem jo, ni tega še tri leta, doživel s knezom Auerspergom, enim izmed najbolj častnih plemenitašev, kar sem jih kdaj poznal. Sedel sem ž njim v njegovem gradu v Soteski in kramljala sva o nekdanjih dogodkih v avstrijskem parlamentu. Beseda je nanesla tudi na Badenijeve kravale. In pri tej priliki je izustil knez, ki je bil takrat prvi podpredsednik v gosposki zbornici ter zavzemal ves čas znamenito pozicijo v avstrijskem političnem gibanju, končno sodbo: »Herrgott, was waren wir Deutsche in Österreich für dumme Kerle!«

Nekateri pravijo, da je Badenija strmoglavila odpornost dunajske ulice, hrupna cestna demonstracija. Po mojem mnenju niso pravega pogodili. V istini je bilo mnogo šundra in ropota, zlasti okolu parlamentnega poslopja. Z največjim zanimanjem sem zasledoval z oken poslanske čitalnice poulično vrvenje, gledal sem tisočglavo maso dunajskega prebivalstva, slišal sem nje divje kričanje, miloval redarstvo, ki se je pre-

rivalo in pretepavalo s številno premočjo, toda ko je oddelek huzarjev, ki so dotedaj mirno čakali na svojih konjih, dobil povelje pomakniti se proti razsajalcem, razpršile so se goste množice v divjem begu, ne da bi se komu le las bil zakrivil na njegovi glavi. Ne, to ni bila opravičena togota v svojem bistvu ogroženega naroda, to je bilo vse umetno podpihovano, umetno narejeno! Saj tudi ni bilo istinitega povoda ljudskemu razjarjenju: ljudje dejansko niti znali niso, za kaj gre! Le nekoliko odločnosti od strani cesarja in kmalu bi se bili izjalovili odpori. A cesar Franc Jožef se je zbal nemirov v svojem stolnem mestu in brez obotavljanja — je Badenija žrtvoval. In zopet sem se spominjal onih besed, ki mi jih je enkrat v dobi propadajoče koalicije bil povedal grof Hohenwart: »Das Unglück Österreichs ist: sein Kaiser ist ein Mensch ohne Charakter!«

Dunajski parlament je bil ubit, parlamentarizem pokopan! Poslanci pa, demoralizirani po vsiljenem lenuharenju, diskreditirani v svoji veljavnosti so postali — postreščki svojih volivcev. Ker se niso mogli izkazati s poštenim zakonodajnim delom, so bili naposled navadni komisijonarji, ki so za svoje volivce in njih majhne ali velike zasebne zahteve tekali po ministrstvih, kljuke pritiskali ter skušali vsaj s takimi intervencijami dokazati svojim volivcem, da so vendar sploh za kako stvar še porabni.

Smrtna sodba je bila izrečena nad državo in dinastijo.

A tudi za moj osebni položaj je imel orkan v parlamentu pomenljive posledice! Nemogoče mi je bilo odslej ostati še divjak v zbornici. Lepi moj klub »divjakov« se ni več sestal. Zevajoči prepad, povzročen po burnih prizorih v državni zbornici, je razdrl tudi našo skupino. Takrat je ilustrovani dunajski list »Das interessante Blatt« prinesel mojo sliko in podobo poljskega kmeta Potoczka kot najljutejših borivcev v parlamentarnem metežu. »N. Fr. Presse« pa je med dnevnimi novicami objavila sledeči razgovor: A. vpraša svojega prijatelja B., kako je to vendar, da je dvorni svetnik Šuklje najbolj divje udrihal po svojih nasprotnikih? »Čisto naravno — mu ta odgovori — kaj ne veš, da je Šuklje načelnik divjakov?« Za svojo osebo nisem bil kar nič vesel te vrste popularnosti, kajti preostajalo mi ni nič drugega, kakor da sem se odrekel komaj pridobljeni prostosti ter se zopet povrnil v prejšnji svoj klub, krščansko slovansko zvezo.

V svojih prezanimivih »Spominkih« pripoveduje češki novinar Jožef Pénižek sledeče o padlem ministrskem predsedniku grofu Badeniju: »Vrnivši se od avdijence, v kateri je cesar bil sprejel njegovo ostavko, je povedal svoji gospe, da je prenehal biti ministrski prvosednik. Ona je pokleknila ter z dvignjenimi rokami izustila: ‚hvala Bogu!‘«

Par dni kasneje je mož zapustil Dunaj, tako rekoč pobegnil kakor izobčenec, javni zločinec. Podal se je na svoje posestvo v grad Busk v Galiciji. Mož poln življenske sile, energičen in darovit, ni več dal znamenja od sebe. Umrl je dvanajst let kasneje. V tej dolgi dobi je mogel premišljati o hvaležnosti svojega vladarja, v čigar službi je prestal toliko naporov, toliko žaljenja in trpljenja.

Kdor pozna način, s kojim je nemško narodno časopisje in zgodopisje bilo vajeno slikati svoje politične nasprotnike, se ne bo čudil, da je ta gospoda še na političnega mrliča valila kamenje. Čudom se pa čudim, da se je celo tako nepristranski zgodovinar, kakor je dr. Jožef Redlich, v svoji sicer z veliko objektivnostjo in stvarno razsodnostjo pisani biografiji »Kaiser Franz Josef« tako spozabil, da se izraža o Badeniju takole: »Graf Badenis Berufung war der schwerste Fehler, den Franz Josef seit der Ernennung des Grafen Gyulai zum Heerführer im Jahre 1859 bei der Besetzung höchster Posten im Staate begangen hat.«*

Ta sodba je tem bolj krivična, ker Redlich sam sodi o Badenjevih jezikovnih odredbah: »In voller Ruhe betrachtet erscheint das (sc. Badenis Sprachenverordnungen) keineswegs als ein flagrantes Unrecht gegen das Deutschtum.«**

Iz tega se vidi, kako je umetno falzificiranje javnega mnenja zmožno, trenutno omamiti celo tako jasne raziskovalce, kakršen je gotovo dr. Redlich.

Toda dovolj o teh žalostnih stvareh! Preden končam to poglavje, naj omenim dogodek, ki se je vršil kakih šest tednov pred Badenijevo katastrofo. To je prelepa slavnost, ki smo jo obhajali 10. oktobra 1897 na starem pokopališču pri sv. Marku, kjer sta počivala veliki naš rojak Jernej Kopitar in ustanovitelj nove srbske literature Vuk Štefanović Karadžić. Pokopališče je bilo opuščeno in dunajski mestni odbor ni bil toliko takten, da bi dal zemeljske ostanke teh dveh veleumov prenesti v »Ehrengrab« na novem centralnem mirodvoru. Takrat se je sklenilo v Beogradu in v Ljubljani, da se prenesejo Kopitarjevi ostanki v Ljubljano, Vuk Štefanovićevi v Beograd. Slovenska Matica se je obrnila name s prošnjo, naj jaz vzamem to stvar v roke ter poskrbim na Dunaju, da se prenos izvrši dostojno in svečano. Obrnil sem se takoj na skušeni aparat, ki smo ga imeli še od potresne akcije. Zopet sem sklical dunajski komite, in drage volje so me tovariši podpirali. Srbski poslanik me je obiskal in došla je deputacija iz Beograda na čelu z znamenitim srbskim učenjakom, bivšim ministrom prosvete Stojanom Novakovićem. Tudi Zagreb in Lvov sta poslala svoje zastopnike. Svečanost

* Op. Dr. Jos. Redlich, Kaiser Franz Josef, pag. 389.
** Redlich, ib. pag. 391.

je bila nad vse lepa in častna. Cela slovenska in srbska dunajska naselbina, naučno ministrstvo, zastopano po enem najuglednejših svojih uradnikov, dvornem svetniku dr. Antoninu Rezeku, akademija znanosti s slavnim slavistom Jagičem in zgodovinarjem Konstantinom Jirečkom, dvorna biblijoteka reprezentovana po svojem uradniku dr. Mantuaniju, zelo veliko državnih poslancev čeških, poljskih, maloruskih in jugoslovanskih itd., potem pa župan dunajske mestne občine dr. Karl Lueger. Znamenito zborovanje sem otvoril jaz kot predsednik dunajskega odbora. Kopitarjevo krsto je blagoslovil prošt in državni poslanec Lambert Einspieler z asistenco, Vuk Štefanovićevo pa pravoslavni arhimandrit. Moj govor je bil v treh jezikih, pričel sem slovensko, nadaljeval nemški in srbski ter končal zopet s slovenskim stavkom. Za menoj stopi na govorniški oder dr. Karl Lueger ter v krasnem govoru slavi slovanska veleuma Kopitarja in Vuka. Nato je slovanski pevski zbor kakih 70 pevcev pod vodstvom tedanjega zborovodje Mateja Hubada zapel impozantno srbsko skladbo »Očenaš«. Ko so prenehali pevci, je Novaković v pomembnem srbskem govoru slavil nevenljive zasluge Kopitarjeve, ki je bil našel, učil, podpiral Vuka tako, da morejo Srbi slovenskega učenjaka Kopitarja smatrati tudi za svojega. Končni govor je imel tedanji docent na dunajskem vseučilišču, naš rojak Matija Murko, ki je v prelepem, globoko segajočem govoru slavil Vuka Štefanovića ter se poslavljal od zemeljskih ostankov znamenite dvojice, ki sta bila tako ozko združena v življenju, ki sta skupaj bila pokopana na dunajskem pokopališču ter se sedaj ločita, vračajoča se iz tujine v rodno materino zemljo.

Pod vtisom te sijajno uspele slavnosti smo zapustili udeleženci »Campo santo pri sv. Marku«. Lepe besede smo bili govorili in slišali. O duševni republiki, kjer se združujejo ne glede na politične homatije v jasnih višinah veliki duhovi! Prava oaza je to bila v politični puščavi grdih političnih bojev. Le škoda, da so ti vtisi prezgodaj minuli in da se je že v sledečih tednih pokazala brutalnost strankarskih nasprotij v onih prizorih, ki sem jih popisal v tem poglavju svojih spominov.

XVI. poglavje.

Gautscheva epizoda — ministrstvo grof Thun-Kaizl.

Cesar je tedaj imenoval ministrskim predsednikom barona Gautscha ter mu poveril nalogo, pomiriti razburkane strasti in doseči predvsem ogroženo nagodbo z ogrsko državno polovico. Zelo dvomim, da bi bil Gautsch tako rad stopil na čelo vlade, ako bi bil takrat že vedel, da smatra cesar sam njegovo ministrstvo le kot nekak provizorij ter da ima naslednika že izbranega. Sicer si pa Gautsch navzlic svoji nemali spretnosti ni mogel doseči nobenega uspeha. Skušal je pač Badenijeve jezikovne odredbe prikrojiti tako, da bi se mogli tudi Nemci sprijazniti ž njimi; privolil je celo v načelno koncesijo: od veljavnosti jezikovnih odredb je hotel izvzeti čisto nemške okraje ter je na ta način načeloma prav za prav priznal obstoj strnjenega nemškega ozemlja na Češkem. Toda zaman! Nemci so vedno trobili le eno pesem: »Proč z jezikovnimi odredbami,« pa ne le z onimi, ki jih je bil izdal grof Badeni, temveč tudi s Stremayerjevimi, ki so bile v nesporni veljavi že od leta 1880. sem. Nemcev tedaj ni mogel pridobiti, prav tako pa so se tudi Čehi hudovali nad njim, ker je nekoliko prikrajšal Badenijeve odredbe, ki so jih smatrali Čehi za veliko pridobitev.

Komaj štiri mesece je trajala Gautscheva vlada, potem je prinesla uradna »Wiener Zeitung« vest, da je Gautscheva demisija sprejeta ter da stopi na njegovo mesto grof Franc Thun. Bilo je to koncentracijsko ministrstvo, uradniško z močno parlamentarno primesjo. Ministrstvo financ je prevzel ugledni mladočeški poslanec dr. Josip Kaizl, trgovinsko ministrstvo je dobil nič manj znameniti nemški poslanec Josef Maria Bärnreither, dočim je poljedelsko ministrstvo prevzel dosihmal povsem nepoznani in v istini tudi brezpomembni baron Kast, ki je opravljal na Gor. Avstrijskem mesto deželnega glavarja.

Grof Franc Thun — vsekakor zelo zanimiva prikazen! Poznal sem ga že iz leta 1894., ko sem prvič obiskal Prago in prišel nadzorovat svoj ondotni urad. Praška direkcija zaloge šolskih knjig nikakor ni bila podrejena cesarskemu namestniku, tem bolj sem se čudil, da je bil grof Thun celo v tem pogledu

dokaj poučen. Takrat se je bil silno zameril Čehom, ker je, uporabivši bedastoče čeških omladincev, dal od dunajske vlade uvesti izjemno stanje. Pozabljeno je bilo, da je svoje dni z vsem svojim vplivom delal na to, da bi se cesar Franc Jožef dal kronati za češkega kralja, pozabljene so bile tudi druge vrline odličnega moža. In, ko je Badeni leta 1895. nastopil svojo vlado, je bil eden njegovih prvih ukrepov, da je odpoklical grofa Thuna iz praške namestniške palače. Toda vzlic vsemu nerazpoloženju čeških krogov je bila Thunova pozicija v deželi vendar vedno močna in zelo vplivna. Bil je »grand seigneur«, skoz in skoz neoporečen, energičen, delaven človek. Nenavadno velik je bil. Nekoč, že potem, ko sem se bil umaknil iz političnega življenja, sem ga ob priličnem obisku vprašal, koliko meri? Na to mi je odgovoril: »Na metre vam tega ne morem povedati, ali kot vojak sem imel brez čevljev vojaške mere eno klaftro in dve coli.« Tudi on je bil služil, kakor večina njegovih stanovskih tovarišev, pri Windischgrätzovih dragoncih, ki po nekem starem privilegiju v spomin na Kolinsko bitko leta 1757. niso nosili brk. Tako je tudi grof Thun imel le zalisce; vedno z monoklom v očesu, je bil zares zanimiv pojav.

Njegovi uradniki so ga visoko spoštovali, v istini ljubili. Skrbel je za nje kakor dober oče. Od mnogih strani se mi je zatrjevalo, da je rad s svojim velikim bogastvom pomagal revnejšim uradnikom. Če je slišal o kakem uradniku, da težko shaja, je dal najprej ugotoviti, kako dotičnik izpolnjuje svoje uradne dolžnosti, nato pa je uradnik, morda ravno v času, ko je bil baš pri svojem bornem kosilu, po Thunovem slugi prejel zapečateno pismo z namestnikovo posetnico s toliko in toliko stotakov! Seveda si je mogel Thun privoščiti tako dobroto, ker je spadal med najbolj bogate člane visoke češke aristokracije.

Pa tudi sicer je bilo Thunovo ministrstvo izborno sestavljeno. Da sta bili osebi Kaizla in Bärnreitherja v vsakem pogledu ugledni, sem že povedal. Železniško ministrstvo je bilo poverjeno najboljšemu strokovnjaku Witteku, za naučnega ministra pa je bil izbran grof Bylandt-Rheidt.

Kar milo se mi stori, kadar se domislim tega svojega nekdanjega šefa! Med nama je obstajalo v istini prijateljsko razmerje; imel sem priliko uveriti se, da je mož ravno tako pameten, kakor pošten in pravičen. Le en slučaj, ki karakterizira moža! Toliko mi je zaupal in se zanašal na mojo razsodnost, da me je čestokrat za svet vprašal v osebnih zadevah, ki niso bile v nikaki zvezi z mojim uradniškim poslom. Tako mi je pri neki priliki zaupal, da se je izkazala potreba nastaviti oziroma izbrati za Šlezijo novega deželnega šolskega nadzornika ter me je vprašal, če vem za prikladnega moža. Slučajno sem mu mogel z mirno vestjo priporočiti bivšega kolego z akademske gimnazije, rodom Čeha. Potem me vpraša, če vem, da gre referent za osnovne šole, minist. svetnik Zeynek v pokoj, češ, na

koga mislim kot naslednika? Vedel sem, da na to mesto poželjivo gleda eden izmed deželnih šolskih nadzornikov na Moravskem, ki sem ga dobro poznal in glede katerega sem vedel, da je hodil svojčas v češki čamari, a se je potem prelevil iz gorečega »vlastenca« v navdušenega nemškega nacijonalca. Dejal sem tedaj: »Le tega ne, ekscelenca! Ta mož nima značaja!« On na to: »Prav imate, na značaj je treba gledati. Tudi s sedanjim referentom imam križ. Dobim v roke akt s pripravljeno rešitvijo, ki jo je dvorni svetnik popolnoma dobro utemeljil. Pokličem ga na razgovor. Saj veste, da ga ni naučnega ministra na svetu, ki bi mogel biti enako dobro poučen o vsem gradivu. Morda baš o tej stvari ne razumem čisto nič, a da bi le vedel, kako on brani svoje stališče, ga prekinem s par ugovori. V tistem trenutku že leži pred menoj na trebuhu ter se izjavi: ‚Popolnoma prav imate, ekscelenca, to sem čisto prezrl!'« In Bylandt je dostavil: »Referenti morajo imeti značaj, sicer jih ne morem rabiti!«

Poljaki so bili v Thunovem kabinetu zastopani po podpredsedniku poljskega kluba vit. Jędrzejowiczu, pravosodje pa je bilo poverjeno Rubru, ki je bil še štiri mesece poprej kot sekcijski načelnik nastopal pri Badenijevih kravalih. Z eno besedo, Thunov kabinet je bil po zmožnostih svojih članov v istini veliko ministrstvo. Le ene stvari nisem razumel, namreč te, kako je mogel tako razsoden mož, kakor je bil Thun, pritegniti v svojo vlado nesposobnega Kasta. To je bila tem večja napaka, ker se je baš za to mesto potegoval in metal svoje poželjive oči veliki spletkar med tirolskimi poslanci, baron Josip Dipauli. Z zanimanjem sem tedaj opazoval, kako sta poslanec Dipauli in v marsičem mu zelo podobni slovenski Šusteršič, oba mojstra v parlamentarni intrigi, skrivaj ruvala proti trgovinskemu ministru Bärnreitherju, v drugi vrsti seveda tudi proti kabinetnemu šefu.

Močan kabinet, a tudi ta brez uspeha! Nemška obstrukcija je trajala skoraj neprestano od marca 1898 do oktobra 1899, dokler ni Thun demisijoniral z vsem svojim kabinetom. Vladna pozicija je bila tem težja, ker je ministrstvo stalo pred neizogibno potrebo, dognati še iz Badenijevih časov visečo nagodbo z Ogrsko. Ne bom mučil svojih bralcev s popisovanjem neskončnih pogajanj, izjav, klavzul, formul itd. Ves trud je bil zaman in ni preostajalo drugega, kakor preko parlamenta s pomočjo zloglasnega § 14. vsaj provizorično urediti razmere z ogrskimi nagodbeniki. Naravno, da ta nagodba nikakor ni bila ugodna za avstrijsko polovico, ali da ni bilo mogoče prisiliti Ogrov do večje popustljivosti. Kdo je bil temu kriv? Nihče drug kot nemška obstrukcija, katera je tudi v tem pogledu oškodovala državo in narode za ogromne vsote!

V enem pogledu pa je grof Thun dosegel svoj cilj: pod njegovim ministrstvom so se točno izvrševale jezikovne odredbe

in s krepko roko so se zadušili odpori nahujskanega nemštva. Zlasti sta bila v tem oziru delavna Kaizl in pravosodni minister Ruber.

Naj tu povem malo dogodbico, ki sem jo doživel s finančnim ministrom! Lepega pomladanskega dne sem šel po tretji uri po »Himmelpfortgasse«, kjer je v krasni princ Evgenovi palači bilo nastanjeno finančno ministrstvo. Ravno ko korakam mimo pravkar navedenega poslopja, stopi iz njega Kaizl ter me nagovori: »Kam?« Odgovorim mu: »Malo se hočem sprehoditi, grem v Augarten!« Na njegovo vprašanje, če se sme pridružiti, sem radevolje pritrdil in mahnila sva jo skupaj proti Augartnu. Med potjo mi je začel minister razkladati, kako sistematično dela na to, da spravi naše zanesljive ljudi v ministrstvo. Popolnoma in iz cele duše sem mu mogel pritrditi. Vedno sem imel za veliko napako, ako se je poslanec zatekel le k ministru in le njega pridobival za to ali ono stvar. V ustavnem življenju je minister zelo minljiva prikazen, dočim dvorni svetniki in sekcijski načelniki ostanejo. Pri tej priliki sem mu imenoval tudi nekega Slovenca, češ, naj ga pokliče v ministrstvo.

Takoj je obljubil in besedo tudi držal. Karel Šavnik — ta je bil namreč tisti Slovenec — se je kmalu kvalificiral kot izboren finančni jurist. Po polomu se je vrnil v domovino, kjer se mu je poverilo zelo važno mesto. Skoz in skoz blag značaj, morda le preveč strog v pojmovanju svoje dolžnosti! Marsikako grenko minuto je zato doživel. Bil mi je zvest prijatelj; še danes se ga spominjam z bolestnim srcem. »Have, anima pia!«

Nazaj grede iz Augartna mi naenkrat minister omeni dr. Ferjančiča. Ta je bil tedaj I. podpredsednik poslanske zbornice. Ker so se namreč veliki desničarski klubi branili poslati svoje ljudi v prezidij in ker tudi nemška opozicija ni hotela prevzeti nobenega mesta v predsedstvu, se je prezidij sestavil iz predsednika, nemškega klerikalca Fuchsa in podpredsednikov Slovenca dr. Ferjančiča in Romuna Lupula. Seveda se je volitev vršila pri razmeroma majhni udeležbi. Tako je n. pr. Ferjančič dobil od 415 poslancev, kolikor jih je štela zbornica, le 159. Zelo sem bil tedaj presenečen, ko mi je Kaizl naenkrat dejal, da »dr. Ferjančič z vsemi štirimi dela na to, da bi prišel k upravnemu sodišču.« »V kaki lastnosti?« se je glasilo vprašanje. »Naravno,« mi odgovori minister, »kot dvorni svetnik!« »Kako, saj ni vendar nič praznega sedaj pri upravnem sodišču!« »Seveda bo mesto prazno, ker je dr. Meznik že vložil prošnjo za upokojitev. In kakšno je Vaše mnenje o tem?« Moj odgovor je bil točen: »Ekscelenca ne ve, da obstoja med dr. Ferjančičem in menoj še iz univerzitetnih let staro nasprotstvo. Nisem njegov prijatelj; priznavam tudi, da, kolikor je meni znano, mož ni nikoli delal ne v davčnih, niti v finančnih ali budžetarnih vprašanjih, razpolaga pa z lepimi vnanjimi sposobnostmi in je poleg tega naravno darovit in zdrave

pameti. Uverjen sem, da nam Slovencem ne bo delal sramote na tem mestu in ravno Vi, ekscelenca, ste baš danes poudarjali nujno potrebo spraviti naše ljudi na odločilna mesta.« Minister postoji, me pogleda in pravi: »Vi bi torej bili za Ferjančiča?« Na moj odkriti: »Da,« je Kaizl dejal, da si bo stvar premislil.

In kakšen je bil uspeh njegovega premišljevanja? Ferjančič ni postal dvorni svetnik pri upravnem sodišču. Ker pa je hotel Kaizl na vsak način vsaj enega Slovenca spraviti na tako važno mesto, je učinil, da je eden njegovih podrejenih uradnikov v teku petih tednov dvakrat avanziral. Najprej je prinesla uradna »Wiener-Zeitung« imenovanje ministrskega tajnika dr. Ploja sekcijskim svetnikom in zopet 14 dni na to, je bil pravkar navedeni sekcijski svetnik imenovan za dvornega svetnika pri upravnem sodišču.

Mož je imel pač nečuveno srečo. V finančnem ministrstvu je bil avancement vedno slab. Tudi ga ni bilo mogoče šteti med posebno opisane uradnike. Po navadnem teku tedaj bi mu bilo treba čakati še dokaj let, da bi se mogel povzpeti do one službene kategorije, kamor ga je sedaj naenkrat potisnila — neizprosna mržnja Kaizlova napram dr. Ferjančiču.

V tem času je presenetil dr. Šusteršič politični svet s tem, da je 20. aprila 1898 odložil državnozborski mandat in se vrnil v Ljubljano.

Iz kakšnega nagiba? Sam je utemeljeval svoj sklep s tem, da se hoče ves in vsega posvetiti organizaciji slovenskega ljudstva. Smatram, da je temu v istini bilo tako, in pribiti moram, da se veliki Šusteršičev talent nikoli in nikjer ni pokazal tako izrazito, kakor baš v organizatornem delu, s kojim sta dr. Šusteršič in dr. Krek, podpirana od slovenske duhovščine, življenju našega naroda dala povsem drugo lice. Naj se mi ne očita, da pretiravam! Sam sem bil priča in svedok našemu preporodu, počenši od Vodnikove stoletnice leta 1858. Tudi jaz sem zahajal na tabore, udeleževal se sokolskih in pevskih izletov, navduševal se za lepe narodne pesmi in rodoljubne govore, kljub vsemu temu pa sem vendar bil vedno v toliko hladnokrven opazovalec, da pri vsej stvari nisem mogel prezreti dejstva, da je bila vsa ta narodna prebujenost po velikem delu le formalnost ter da s tem še izdavna ni bil zasiguran gospodarski, kulturni in socijalni preporod našega ljudstva. Posebno se je moglo očitati temu gibanju, da je poleg njega vendar po vsej Sloveniji, zlasti pa na Notranjskem in Dolenjskem, bujno cvetelo oderuštvo. Pač se je s ponosom poudarjala narodna zavednost kremenitih Notranjcev, ali dejstvo je bilo, da so najglasnejši »narodni« klicarji v narodni borbi prepogostoma bili izsesovalci onih rojakov, ki so jih hoteli rešiti tujega jarma. Obče je bilo znano, da je neki selski bogataš običajno 30—40%

obresti jemal za posojila od ubogih kmetov, ter poleg te visoke obrestne mere si izgovoril še razne druge »dobrote«. Istina je tudi, da so si slovenski odvetniki na Sp. Štajerskem pač stekli velike zasluge za narodno prebujenje, a obenem se niso mogli na laž postaviti oni, ki so trdili, da žene marsikaterega teh slovenskih odvetnikov poleg narodnega navdušenja še skrb za lastno pisarno. Tega nam niso očitali samo nasprotniki-nemškutarji — skoraj bi prav dal pisatelju Erjavcu, ki v svoji knjigi naravnost govori o »advokatokraciji« na slovenskem Štajerskem!

Tak je bil položaj in v neprimerno kratkem času se je isti docela spremenil. Po Krekovi in Šusteršičevi inicijativi se je razvijalo zadružništvo, povsod so se snovale posojilnice po Raiffeisenovem sistemu, nastajala so konsumna društva, mlekarne, strojne zadruge itd. Predvsem se je kmetom preskrbel lahko pristopen in nizkoobresten kredit; kmet je bil v kratkem rešen oderuške roke. Obenem se je po sistematičnem načrtu ustvarilo živahno prosvetno gibanje. Ljudska masa, prej povsem omahljiva in nezavedna, je dobivala svojo organizacijo in s tem edino možnost, napredovati v kulturnem, gospodarskem in demokratskem političnem smislu. Najhujši očitek za prosvetno razumništvo, ki je stalo tedaj skoraj brez izjeme v narodni napredni stranki, je ta, da je to široko polje popolnoma zanemarilo ter to delo docela prepuščalo požrtvovalni rodoljubni duhovščini. Precej poznam sveta, znane so mi razmere drugih držav in narodov, ne ustrašim se pa končne sodbe, da morda na vsem svetu ni dobiti duhovščine, ki bi si bila toliko zaslug pridobila za ljudski blagor, kakor baš duhovščina na Slovenskem. Naj temu končnemu sklepu ne hodi v kvar okolnost, da je izmed velikega števila slovenskih svečenikov ta ali oni pretiran avtokrat ali robat kmetavs, verski nestrpnež ali morda še kaj hujšega. Dejstvo ostane, da so to izjeme, velika večina pa je dostojno in požrtvovalno delala za vzvišene cilje.

XVII. poglavje.

Thunov padec.

Med tem časom, ko se je vršila pod Šusteršičevim vodstvom ljudska organizacija v Sloveniji, zlasti na Kranjskem, je na Dunaju pod novim klubovim načelnikom Povšetom krščanska zveza očividno hirala in propadala. Ni čudâ! Kajti četudi je veljal Povše v istini za strokovnjaka v poljedelstvu, vendar ni razpolagal z onimi svojstvi, ki so za načelnika večje parlamentarne skupine neobhodno potrebna. Pomanjkanje širše naobraženosti in višjega vzleta pri klubovem načelniku smo kmalu spoznali v tem, da so postajale razprave v klubu vedno redkejše in seveda stvarno neznatnejše.

In to je bilo tem bolj usodno, ker se je baš na državnozborski desnici javilo takrat veliko število prvovrstnih talentov. Le škoda, da je neprestana obstrukcija zabranila tem duševnim silam priti do prave veljave. Ali, ko bi bil kdo peljal na galerijo poslanske zbornice kakega inozemca, ki nikakor ni bil poučen o razmerah in osebah v avstrijskem parlamentu, ter bi mu bil stavil vprašanje, na kateri strani je zastopana ona nadvladujoča duševna potenca, ki nekako opravičuje zahtevo po prvenstvu v državi, nikakor je ne bi iskal pri nemški napredni stranki. Nasprotno! Največje surovine in najpuhlejše glave so bile združene v Schönerer-Wolfovi vsenemški gardi. V pogledu surovosti bi mogli ž njimi tekmovati le nekateri gospodje iz Luegerjeve stranke, à la Schneider. Kam se je izgubila priznana darovitost in naobraženost nekdanje nemške levice! Kvečjemu med nemškimi veleposestniki je bilo še nekaj prvovrstnih mož, kakor Bärnreither in Grabmayer, ki so čast delali nemški kulturi!

Sicer pa nas Slovencev tudi ni bilo posebno lepo videti pri naših političnih manevrih pod Povšetovim vodstvom! Tako smo enkrat zahtevali skupen razgovor vsi slovenski poslanci z ministrskim predsednikom. Že to mi ni bilo po volji, da je klubovo predsedništvo naprosilo predsednika eksekutivnega odbora državnozborske desnice, Poljaka Jaworskega, da smo se pod njegovim pokroviteljstvom podali na razgovor s Thunom. Pogovor je trajal nad dve uri. Mesto da bi se tekom tega pomenka razvijale pomembne ideje in temeljna načela, so naši govorniki prihajali z lapaljami in vsakdanjostmi na dan ter niso znali nič drugega proizvajati nego tak drobiž.

Molče sem sledil razpravi, niti z besedico nisem posegel vmes, ker me je bilo, odkrito rečem, sram in to tem bolj, ko mi je koncem razgovora stari Jaworski dejal: »Ich habe wirklich die Geduld bewundert, mit welcher Graf Thun alles dies angehört hat!«

Ali položaj Thunovega kabineta je postal kmalu nevzdržen. Opozicija je zabranila s svojo obstrukcijo rešitev nagodbenskih predlog. Ker predložena nagodba v istini ni bila ugodna za našo državno polovico ter so se morali vsled novih bremen zvišati nekateri davki, se je javilo nezadovoljstvo tudi na desnici. Sedaj se je začel vmešavati tudi minister vnanjih zadev grof Goluchowski in cesar je dve vodji levičarjev, starega Chlumeckega in načelnika nemškočeškega veleposestva grofa Ossy Thuna pozval k sebi v avdijenco v Ischl. Lastna večina je zapuščala ministrskega predsednika in 2. oktobra leta 1899. je grof Thun, napadan od vseh strani, dal svojo demisijo.

Po Thunovem padcu je cesar Franc Jožef, ki je tolikokrat svojo politiko kar skokoma predrugačil, naenkrat prišel do prepričanja, da se morajo odstraniti one jezikovne odredbe, s katerimi je bil poprej popolnoma zadovoljen. S to nalogo je obremenil štajerskega namestnika grofa Clarya ter ga pozval, naj prevzame ministrsko predsedništvo. Prvi čin grofa Clarya je bil, da je preklical Badenijeve in Gautscheve jezikovne odredbe. Učinek na Češkem in Moravskem je bil nepopisen! Ves češki narod se je dvignil, iz vseh občin so prihajali srditi protesti. Sam sem imel priliko opazovati prevrat v mentaliteti češkega naroda. Kakor sem že omenil, sem imel svoj urad tudi v Pragi ter sem moral pogostoma tja na inšpekcijo. Mnogo znanja sem imel na Češkem. Prišel sem v stik z najrazličnejšimi krogi in priliko sem imel opazovati, da so najbolj zakrknjeni Staročehi, ki so bili dosihmal navdušeni pristaši cesarja in dinastije, skozinskozi črnožolti, po tem cesarskem činu govorili tako radikalno in naravnost cesarju sovražno, da sem se nadvse čudil takemu prevratu. V svoji knjigi »Iz mých pamětí« pripoveduje Penížek, da ga je nekaj mesecev po preklicu Badenijevih odredb tedanji ministrski predsednik Körber naprosil, naj bi češko časnikarstvo vendar malo mileje pisalo o položaju, zaupno mu naznanjajoč, da se je cesar odločil, takoj odrediti te in te koncesije v prid češkemu narodu. Penižek se je poslovil, ko je že pri durih stoječ Körberju rekel: »Ekscelenca, nekaj Vam hočem povedati, potem me lahko ven vržete. Zastonj se trudite, ker cesar je pri češkem narodu zapravil ves svoj kredit. Dvakrat je bil slovesno obljubil, da se bo dal kronati, l. 1861. in l. 1871. Svojo besedo je snedel. Notranji uradni jezik nam je dal, a zmaknil ga je po dveh letih, dasi je sam zatrjeval, da se nikakor ne sme državna avtoriteta oslabiti z rušenjem jezikovnih uredb. Ako bi cesar

jutri na Vaclavskem trgu se postavil ter z obema rokama nekaj prisegal, nihče mu ne bi ničesar verjel.«*

Cesar se je pa silno motil, ako je mislil, da bodo Čehi dobljeno zaušnico mirno v žep spravili! Nemci so seveda smatrali preklic jezikovnih odredb za višek politične zmage in so takoj opustili obstrukcijo. Ko so pa Čehi videli, da se na drug način v Avstriji nič ne doseže kakor s škandali in protidržavnimi čini, so sklenili, da bodo tudi oni obstruirali. In res! Kmalu se je pokazalo, da ni bila češka obstrukcija, ki smo jo tupatam blagohotno podpirali tudi mi jugoslovanski poslanci, nič manj izdatna nego nemška.

Clary si ni znal pomagati. Revežu so bile uradne razmere na Češkem itak neznane. Še manj pa se je spoznal v njih njegov justični minister Kindinger, ki je napravil eno nerodnost za drugo. 2. oktobra l. 1899. je uradna »Wiener-Zeitung« prinesla imenovanje Claryjevega kabineta, 21. decembra je morala že javiti odpust te vlade.

Po Claryu je bil še krajši provizorij železniškega ministra Witteka, ki je postal načelnik uradniškega ministrstva. Životarila je ta vlada komaj tri tedne ter se je morala umakniti kabinetu, ki ga je sestavil morda najbolj nadarjeni uradnik, kar jih je takrat zmogla avstrijska država, Ernest plem. Körber.

V svoje ministrstvo je sprejel kot ministra brez portfelja mojega prijatelja, Čeha dr. Antonina Rezeka, zgodovinarja po poklicu, katerega je bil l. 1896. Gautsch pozval s češkega vseučilišča v naučno ministrstvo. L. 1898. je bil že sekcijski načelnik.

Postala sva si kmalu osebna prijatelja in tudi najini rodbini sta stopili v ožjo zvezo. Rezek sam je bil nadvse zanimiv človek. Sedem let mlajši od mene, poln življenja, poln idej, ki jih je včasih kar eksplozivno bruhal iz sebe. Velik talent, prepričan narodnjak, obenem pa samozavesten in precej brezobziren! Večkrat mi je rekel, da imava midva v naučnem ministrstvu pač najlepšo pozicijo. Oba sva bila neoporečna v vsakem pogledu, kos svojemu uradu, sicer pa nikomur nisva prikrivala svojega političnega mišljenja in vsi kolegi so najino barvo dobro poznali in spoštovali. Pregovoril sem Rezeka, da je leta 1899. prebil z menoj skupaj počitnice v prelepi Savinjski dolini v Mozirju. S seboj sva imela rodbini, delali smo izlete v okolico.

Napravili smo tudi izlet v znamenito Logarsko dolino. Morali smo iz Luč iti peš v dolino in nazaj, ker je bila cesta na nekaterih krajih v tako slabem stanju, da niti do Solčave nismo mogli priti z vozom. Kar milo se mi stori, če pomislim na to, kako krepko je takrat z menoj marširal Rezek, kako veselo je popeval! Par mesecev kasneje je bil že minister. Najine oseb-

* Glej Penížek, Iz mých pamětí, II. pag. 118.

ne razmere so ostale prav tako prisrčne kakor prej. Toda nekega dne pa pride moja hčerka z obiska od Rezekovih ter mi začudena pravi, da Rezek nekaterih zvokov ne more več izgovarjati. Bila so to prva znamenja tiste grozne bolezni, ki je leta 1905. zamorila enega najbolj duhovitih in vplivnih čeških državnikov!

V teh mojih spominih bo minister Rezek igral še znamenito vlogo.

XVIII. poglavje.

Pod Körberjem. — Novomeški volivni shod.

Ernest pl. Körber! Lep mož ni bil, a vendar zelo zanimiva prikazen. Oko njegovo nestalno, škilasto, v obrazu nekaj, kar spominja na Japonce; bil je srednje rasti. Sicer dokaj uglajenega elegantnega nastopa. Mož je bil le dve leti mlajši od mene. Kot sin častnika je z neverjetnim trudom, sijajno delavnostjo in veliko spretnostjo brez prave protekcije splezal tako visoko. Skoraj bi dejal, da ni imel cesar v celi svoji uradniški armadi spretnejšega činovnika nego je bil Körber, kateremu je sedaj poveril vladno krmilo. Tudi svoje ministrstvo je dobro sestavil. Za finančno stroko si je izvolil prof. Böhm-Bawerka, znano znanstveno kapaciteto na narodnogospodarskem polju, ustvaritelja Steinbachove davčne reforme. Naučno stroko je prevzel filolog Hartel, železniško ministrstvo je obdržal Wittek, za češkega ministra-krajana si je izbral mojega prijatelja dr. Antonina Rezeka. V istini je bilo ministrstvo sestavljeno iz kapacitet in moglo bi se domnevati, da bo toliko razsvetljenih, pametnih glav zmožno kaj koristnega, stalnega ustvariti. Ali tudi Körberju in njegovim sodelavcem ni bilo to usojeno. Tiste velike skale, ki se je od Badenijevih jezikovnih uredb zavalila sredi do miru vodeče ceste, tudi Körber ni mogel odstraniti. Proglasil je kot načelo, da jezikovnega vprašanja sploh ne bo reševal z uredbami, temveč da prepušča narodom, naj se sami sporazumejo o teh kontraverzah. Vlada hoče na vso moč podpirati to akcijo ter bo šla v vsakem pogledu zastopnikom češko-nemškega prebivalstva na roko pri rešitvi spornega jezikovnega vprašanja.

Sklical je konferenco voditeljev obeh strank. Prišli so, začeli s pogajanji, a dognali niso ničesar. On sam je potem izdelal načrt jezikovnega zakona za Češko in Moravsko: Nemci so ga odklanjali, Čehi z vidnim preziranjem zavračali in zopet je izbruhnila obstrukcija. Sprva navidez pohlevna, tehnična s čitanjem celih stotin interpelacij in neštetih predlogov na imensko glasovanje itd. Naposled pa smo imeli zopet koncert v poslanski zbornici. Češki poslanci so privlekli 8. junija l. 1900. najrazličnejše orodje, kuhinjsko posodo, piščalke, trobente, bobne, avtomobilske trobke itd. Nastal je grozovit koncert, ki je

trajal neprestano skozi dolgih šest ur. Neverjetno, kako se pri taki priliki razplamtijo strasti! Že sta si bila nemški poslanec Kletzenbauer in Čeh Doležal v laseh! Vsak trenutek se je bilo bati, da nastane velik tepež v zbornici. Ura je bila že proti polnoči, ko se je Körber vrgel v voz, peljal v Schönbrunn, zbudil cesarja iz spanja ter dosegel, da je cesar odgodil državni zbor. Koncert je še razsajal po dvorani, ko je predsednik plem. Fuchs prečital cesarsko pisanje, s kojim je bila zbornica odgodena.

* * *

Svoj uradniški dopust sem preživel na Dolenjskem v Novem mestu, kjer sem bil ravno ob tem času od tašče prevzel posestvo na Kamnu. Sklical sem volivce na volivni shod, ki se je vršil 4. avgusta 1900 v Novem mestu. Shod je bil zelo dobro obiskan. Poleg lepega števila novomeških volivcev sta se shoda udeležila tudi župana iz Metlike in Črnomlja ter ž njima večje število volivcev iz teh krajev in iz Višnje gore. »Slovenski Narod« se je očividno zelo zanimal za moj nastop, ker je poslal svojega glavnega urednika Miroslava Malovrha kot poročevalca na shod.

A volivni shod se je v enem pogledu bistveno razločeval od svojih prednikov: pogrešali ste na njem moža, ki je sicer vedno bil moj najživahnejši glavni »korteš«, — dr. Slanca ni bilo na njem! Bil je užaljen. Nikakor nisem zakrival, da obsojam tisto baš tako nespametno kakor odurno »farško gonjo«, kateri je on bil tačas najglavnejši propovednik. Moja politika je bila bistveno drugačna kakor njegova in preveč samostojen sem bil, da bi se mogel vdati njegovim nazorom. Ni ga torej bilo na shod. Kakor užaljeni Ahil je čepel v svojem šotoru, z jezo v srcu tuhtajoč, kako se bode maščeval nad predrznim poslancem, ki se je upal drugače misliti nego on, glavni disponent z mandatom dolenjskih mest in trgov!

Svoj govor sem bil dobro premislil, znal sem v naprej, da bode njegova iskrenost rodila odpor na obeh straneh. V istini je to bil izliv mojega političnega prepričanja, generalna politična spoved moja! Govor je tako važen za presojo moje politične individualnosti, da ga podajam doslovno po stenogramu, objavljenem v »Slov. Narodu«. Uvodoma sem govoril o lokalnih vprašanjih ter omenjal, kar sem v minuli parlamentarni dobi storil za posamezne pereče zadeve tega in onega kraja. Prestopivši potem na splošni položaj, sem razvijal po poročilu »Slov. Naroda« sledeče nazore:

»Splošni notranji položaj v Avstriji je najbolje karakteriziran z besedo: obstrukcija. Pred petimi leti skoraj še vedeli nismo, kaj je obstrukcija, sedaj pa razsaja že od l. 1897. ta pošast ter je napravila nepopisno škodo. Obstrukcija je onemogočila tvorno silo zakonodajstva, spravila v skrajni nered avstrijsko upravo, izpraznila državne blagajne ter vsekala skeleče rane našemu narodnemu gospodarstvu. Moderna

država brez zakonodajstva ne more shajati. Zakonodajalni aparat ne sme počivati, kajti družbene in gospodarske razmere se spreminjajo vedno, zato pa treba novih zakonov. Mi pa že štiri leta nismo sklenili niti enega novega zakona. Še hujše je z narodnim gospodarstvom in z državnimi financami. Največji konsument in najvažnejši kupec je država sama. V pospeševanje narodnega blagostanja pa rabi država investicij, toda od l. 1897. se še ni odobril noben proračun. Tako pa se je morala vlada lotiti blagajniških preostankov in danes vlada v državnih blagajnah suša. Naše uradništvo je zbegano, ugled parlamenta pa je vsled obstrukcije padel tako globoko, da veljamo v svetovni politiki manj kot Italijani. Za to pa pravim, da je obstrukcija za državo velika nesreča. Če bi toča tolkla ves mesec in celi dan po 24 ur, bi škoda v državi ne bila tako velika, kakor je sedaj!

Prizadeti smo prav zelo tudi Kranjci. Za nas so se vlade vedno premalo brigale, zato pa ljudstvo beži preko morja v daljne dežele. Körberjeva vlada pa je vendarle predložila parlamentu zakon glede nove zveze z Dunajem in s Trstom preko Bohinja in Gorice. Ta železnica bo pomagala dvigati bogastvo naše dežele, ki leži v vodnih silah. Miza je pogrnjena, a sesti ne moremo za njo — radi obstrukcije!

Tri leta so obstruirali Nemci, sedaj obstruirajo Čehi.

Ako moram reči, da je bila nemška obstrukcija neutemeljena, izvirajoča iz jalovih razlogov, tega o češki obstrukciji reči ne morem in ne smem. Jezikovne uredbe so bile Nemcem itak le pretveza za obstrukcijo. Vendar morem reči, da bi bil lahko Badeni postopal drugače. Padel je le vsled strahu dvornih krogov pred pouličnimi nemiri. Gautsch je nato prenaredil uredbe v nemškem smislu in je obdržal le določbo, da mora biti v čistih čeških okrajih uradni jezik češki, a Nemci še niso bili zadovoljni, dokler niso zmagali na celi črti. Prišel je Clary, mož brez sledu državne modrosti, ki se ni zmenil za glas češkega naroda in ki je vrh vsega razžalil Čehe še z zloglasno Kindingerjevo naredbo. Körber je sedaj predložil troje jezikovnih načrtov, ki niso sprejemljivi. Čehi so jih odklonili in da bi bil jaz Čeh, bi jih tudi. Ugovarjajo jim pa tudi Nemci, zlasti na Moravskem, a to je goli humbug, kajti istina je, da so ti jezikovni načrti v nemškem interesu, posebno na Moravskem. Čehi so začeli torej proti tem uradnim predlogom obstrukcijo najprej tehnično, končno pa hrupno. Zasedanje se je moralo zaključiti.

Dasi imamo Slovenci škodo od češke obstrukcije, smo Čehe vendar podpirali v njih boju. Dal Bog, da se Slovenci nikdar ne ločijo od Čehov (dobro)! Morda bi se nam taka ločitev celo drago plačala, toda koncesije bi bile samo temporerne vrednosti, od danes do jutri. Te koncesije nam izvijejo takoj zopet iz rok, ko bi bili poraženi Čehi. Zato pa je za Slovence najbolje, da goje do Čehov vedno lojalnost, ki temelji na krvnem sorodstvu, v skupnih interesih in v skupnih nasprotnikih. Nisem vročekrven radikalec in vedno sem skušal ohraniti z Nemci dobre odnošaje, a reči moram, da je sedanja nemška pohlepnost nečuvena. Nemci kar nočejo razumeti, da smo Slovani iz istega testa kot oni. Naš boj za enakopravnost proglašajo za napad na svojo posest in če se potezamo za narodne šole, kriče: »Zadaviti nas hočejo! Kradejo nam posest!« Zato pa Slovencem ne kaže zapustiti Čehov. Nemška pohlepnost je namreč nenasitna. Ko se jim izpolni ena želja, že prihajajo z drugo. Kriza je torej tu, država je skrajno bolna. Seveda se oglašajo zategadelj poklicani in nepoklicani zdravniki. Reči pa moram, da se mi zde vsa njih zdravila ničvredna!

Poslanec Steinwender je priporočal, naj bi se razpustil državni zbor in se vršile nove volitve. Toda potem bi došlo iz desnice in levice še več radikalnih elementov v parlament in sprava bi bila še bolj otežkočena. Nekateri mislijo, da bi nas rešila splošna jednaka direktna volilna pravica. Za to sredstvo se navdušujejo zlasti socijalni demokrati in celo slovenski sila konservativni poslanci. Oslepili so jih namreč

uspehi 1897, ko je poslala peta kurija v parlament skoro same duhovnike. A jaz se s tem sredstvom vendar ne strinjam. Res, da dandanes služi vsak doraslec državi in da se državno premoženje opira največ na indirektni davek, da zato ne gre nikogar izključevati od volilne pravice. A ta pravica ne more biti razdeljena na jednake deleže. Saj je jasno, da imajo volivci nejednako zanimanje in važnost za državo, ter da ni staviti na isto stopinjo svetovno uglednega vseučiliškega profesorja in pouličnega pometača. Sicer nas pa tudi uči zgodovina, da posledice take splošne jednake in direktne volivne pravice niso najboljše. Ako imajo že na prosvitljenem Francoskem tako spriden, gnil in korumpiran parlament, česa se moremo nadejati šele pri nas!

Poslanec Ebenhoch je svetoval, naj se oktroira nov državnozborski pravilnik in jezikovni zakon. To sredstvo je tako radikalno, da se vlada nanje ne more ozirati. Opravilnik je res neraben in mogoče ga je spremeniti tako, da se onemogoči tehnična in silovita obstrukcija — če obstrujira peščica poslancev. Če pa bi hotel obstrujirati večji oddelek zbornice, n. pr. Čehi, bi se opravilnikova vrednost takoj razkadila v nič. Jezikovni zakon pa je vlada že itak umaknila, ko je izprevidela, da ga vsa zbornica odklanja.

Liberalni tirolski poslanec dr. Grabmayer se je poganjal zato, da se s § 14. oktroira nemški posredovalni jezik. Meni se vidi sploh vsak posredovalni jezik absolutno nesprejemljiv. Slovesno pa protestiram, da bi se oktruiral nemški posredovalni jezik. Kot državni uradnik in načelnik samostojnega urada sam čutim težave, ki vzraščajo iz mnogojezičnega poslovanja, vendar pa rečem: dokler bo le kaj Slovencev, ne bomo nikdar dovolili, da bi se dala nemščini prednost ali da bi se vpeljala kot državni jezik (dobro). Ustava nam določa enakopravnost vseh jezikov. Vsak uradnik je nato postavo prisegel. A če že sedaj uradi pri vsaki priliki prezirajo ustavno zajamčene slovenske pravice, kaj bi se godilo šele potem, če bi se sprejel Grabmayerjev predlog ter bi se dalo z njim vsakemu uradniku sredstvo, da zatira jezikovne pravice nenemških narodov! Tako torej odklanjamo tudi tega liberalnega tirolskega zdravnika.

Kako pa je po mojem mnenju pomagati Avstriji iz grde zagate? — V to svrho treba jasnega programa, energične razsodne vlade in dobro organizovane stalne parlamentarne večine. Priznavam: lahko rečeno, a sila težko storjeno.

Jasen program, to je: vedeti moramo, kam plovemo! V nas ni bolan samo parlament, temveč bolna je ustava naša. Dandanes je razdrta in ohromela ona ista ustava, katera je bila sklenjena leta 1867. od naših političnih nasprotnikov direktno proti nam, in glejte čudo! — iste stranke so jo zlomile, katere so jo svoj čas ustvarile sebično zase. Zato pa se stalno pomirenje našega cesarstva more doseči le potom ustavne spremembe. Centralistični ustroj — ta vzor naših starih birokratov — ne ugaja Avstriji, ker ni primeren ne zgodovinskemu razvoju niti razvitosti gospodarskih in kulturelnih razmer. Državni zbor je preobložen s tvarino, zato je ne more zmagati. Potem pa mari ni nesmisel kovati postave za dežele, n. pr. za Galicijo ali Bukovino, v katerih deželah večina poslancev nikoli ni bila! Preustrojiti je tedaj ustavo — ne v federalističnem — tega odioznega izraza nočem rabiti — pač pa v avtonomističnem smislu tako, da se bo centralnemu parlamentu baviti le z onimi zadevami, ki so v istini skupne vsej monarhiji, druge stvari pa je odstopiti deželnim zborom.

Ali ugovarjalo se mi bo: z razširjenjem deželne avtonomije pogubiš slovenske manjšine v mešovitih deželah. Saj jih že sedaj mrcvarijo deželnozborske večine v Gradcu in Celovcu, v Trstu, Gorici in Parenci, kaj pa bo potem, če se področje deželnim zborom še pomnoži in razširi?

Toda ta argument, na prvi pogled nepobiten, vendar ne odločuje. Pred vsem ni pozabiti, da pripada slovenska delegacija že dolgih 20 let

oni večini, ki se naslanja v svojem programu na dve glavni točki: narodna enakopravnost in deželna avtonomija. Večkrat, žalibog vedno brezuspešno, sem že zahteval od svojih ožjih tovarišev, naj bi vendar enkrat temeljito preštudirali preporno to vprašanje ter ga rešili dogovorno z rojenimi avtonomisti Čehi in Poljaki. Slovenci moramo formulirati precizne pogoje, pod katerimi smo pripravljeni tudi mi sodelovati pri avtonomističnem preustroju državne ustave. Deželna avtonomija namreč ni več škodljiva za našo narodnost, kakor hitro se potom državnega zakona zagotove narodne pravice manjšinam v mešovitih deželah. Tedaj zakon v varstvo in obrambo narodnih manjšin, jasen zakon, gospoda moja, nobenih splošnih fraz, nego konkretna določila, kake pravice je prisojati manjšinam in katerim javnim organom na podstavi narodne avtonomije bodi izročeno varstvo teh pravic. V podrobnosti se ne spuščam. A preverjen sem, da bi osnova samostojnega šolskega sveta, samostojnega kulturnega sveta, ustanovitev narodnih kurij v deželnem zboru in deželnem odboru itd. s primerno preosnovo cesarskih uradov omogočila n. pr. tudi štajerskim Slovencem, da bi se končno tudi oni mogli sprijazniti z razširjenjem deželne samouprave.

Istotako bi se dalo urediti finančno vprašanje, namreč težavno razmerje med aktivnimi in pasivnimi deželami.

Tako sem zavzet za to globokosegajočo državno preosnovo, da se niti pred to mislijo ne ustrašim, uveljaviti jo potom § 14. Opuščam pa to misel le iz jednega razloga: za tako operacijo treba izvrstnega operaterja, takih operaterjev pa v Avstriji žal nimamo.

S tem pa ni izključeno, da se ne bi dala na podlagi takega programa ustanoviti stalna državnozborska večina. Sedaj ni nobene večine več, stara je razbita. »Arbeitsmajorität« pa, osnovana proti Čehom, se je sama zrušila tekom 24 ur. Levica sploh ni več v stanu, niti s pomočjo nove koalicije ne, ustvariti trajne večine niti tedaj ne, če se ji pridružijo Poljaki in nemški konservativci. V opoziciji so levičarji še skupaj držali, pa le za silo, toda izročiti jim vlado in takoj si bodo v laseh. Demoralizovani parlament se zbudi le tedaj, če se znova združijo stranke stare večine. Temelj zato smo položili že jugoslovanski poslanci združivši se s češkim veleposestvom in s »Trenenfelsovo« skupino. Ako si Čehi, ki so poleg velike darovitosti dokazali mnogokrat državniško zmernost in previdnost, ne bodo dali vezati rok po kvarnem radikalizmu, ako do jeseni počakajo s svojimi ukrepi, ter se pri njih nekoliko oziralo na težavno stališče jugoslovanskih prijateljev, hkrati pa tudi na nujne potrebe avstrijske države, potem sem uverjen, da se zopet zveriži stara desnica, očiščena prejšnjih nedostatkov, prešinjena z novo življenjsko energijo.

Toda gola restitucija stare večine še nikakor ne pomiri razdejane države. Težiti je za tem, da se ta večina pomnoži z zmernimi elementi z levice. Poštena poravnava je Slovanom možna z vsemi onimi nemškimi strankami, ki stoje res še na avstrijskem programu, katere ne škilijo preko črnožoltih mejnikov in so pogumni dovolj, da svojega avstrijskega rodoljubja ne vržejo pod mizo, kakor hitro kdo izmed kričave jate nemških nacijonalcev — n. pr. Schönerer ali Wolf — vzdigne svoj glas.

A kakšno je razmerje med nami in sedanjim ministrstvom?

Körberjeva vlada ima nekaj prav odličnih članov v svoji sredi, katerim ni odrekati niti strokovne sposobnosti niti državniškega pogleda. Körber sam je mož poln dobre volje, izkušen in neumorno delaven uradnik, ki Slovanom nikakor ni protiven. Navzlic temu se bojim, da nas s svojo popustljivostjo nasproti neopravičenim italijanskim in nemškim težnjam ne prisili v hudo opozicijo.

Ne pripadam onim vročekrvnim in kratkovidnim politikom, ki bi najrajše takoj začeli napad na vlado, če se v naših političnih okrajih imenuje adjunktom ali notarjem kak naš nasprotnik. Vem namreč, da imajo ministrstva večkrat vezane roke. Iz premnogih žalostnih skušenj

vem tudi, da je celo nečuvena breztaktnost nekaterih slovenskih poslancev naravnost onemogočila vladi ugoditi nam. Ali vzlic temu je imenovanje državnega nadpravdnika v Gradcu direktna žalitev, direktna provokacija slovenske narodnosti. Zahtevali smo le to, da bodi imenovan uradnik, ki je slovenščine zmožen. Toda imenoval se je mož, ki je slovenščine docela nezmožen, za to pa za svojo nalogo nesposoben. To je tako neosnovano preziranje naših prirojenih in ustavnih pravic, da mora iz tega nastati najnevarnejši prejudic za razmerje med slovensko delegacijo in vlado. Želim, da se varam, a dozdeva se mi, da nam bo boj proti Körberju vsiljen.

S tem bi lahko svoj govor končal, toda govoriti hočem še o prevažni stvari, o onem nesrečnem strankarskem boju, kateri razjeda politično gibanje na Kranjskem. Jedne stvari si ne dam očitati od nikogar ne, to je plašljivosti in rajše imam, da me proglase neprevidnežem nego strahopetcem. Govoriti pa moram o tem perečem vprašanju tem bolj, ker sem nekako izzvan bil, pokazati svojo barvo. Saj se je še tu pred kratkim neki slovenski politik, ki sicer nima ne državnozborskega ne deželnozborskega mandata, a navzlic temu narekava politiko »Slovenčeve« stranke, naravnost in brez najmanjšega povoda zaletaval v mojo skromno osebo. Dr. Šusteršič je dejal namreč: »Kak razloček med slovensko državnozborsko politiko danes in pred desetimi leti! Takrat je vodil našo delegacijo Šuklje, mož brez načel, strog oportunist, kateri je pazil le na to, da je pri vsaki priliki varoval liberalne interese, danes pa vodijo« — tako je patetično vzkliknil — »našo dunajsko politiko stanovitna načela!«

Čemu taki neosnovani napadi na moža, kateri se namenoma dosihmal ni vtikal v sedanje obžalovanja vredne kranjske homatije? In ti napadi so tudi stvarno povsem neopravičeni! Ne bom govoril o tem, da je pred 10 leti slovenska konservativna stranka na Dunaju bila zastopana po tako uglednih veljakih kakor sta bila ranjki deželni glavar dr. Poklukar in ranjki kanonik Klun. Vprav sramotenje je teh prezaslužnih mož, katera sta po skušenosti in modrosti daleč prekosila sedanjo ne baš orjaško konservativno politiko, ako se jima sedaj očita, da sta se udala »breznačelnemu vodstvu«. Sicer pa, dr. Šusteršič je še mlad odvetnik in tedaj nočem zahtevati od njega one stroge logičnosti, katera je prvi karakteristikon juridično mislečega moža. Mari ne sprevidite velikanskega protislovja, v katero je zagazil kolovodja »Slovenčeve« stranke s tem, da mi je predbacival breznačelstvo, v istem hipu pa poudarjal, da sem se vedno in stanovitno potezal za liberalne koristi? Saj je s tem priznal, ne le, da sem imel svoja načela, temveč celo, da sem dejanski delal na njih oživotvorjenju. Pa pustimo to v stran, recimo z drom. Šusteršičem, da sem zares jaz pred 10 leti vodil na Dunaju slovensko politiko ne po načelih, temveč po oportunističnih ozirih. Uspeh naj sodi in vprašam vas: katera doba je bila nerodovitnejša za narod slovenski, za naše duševne in gmotne potrebe, tista preklicana doba mojega vpliva, ko smo se slovenski poslanci vendar vsako leto ponašali s to ali ono pridobitvijo ali pa srečna sedanjost, ko dr. Šusteršič z mogočno desnico diriguje vso slovensko politiko na Dunaju, kajti jasno je kakor beli dan, da je večina zlasti kranjskih državnih poslancev golo orodje v rokah tega slovenskega režiserja?!

Meni vsaj se dozdeva, da Šusteršičev vpliv ni ugoden niti našemu postopanju na Dunaju niti strankarskemu gibanju na Kranjskem. To izrekam povsem odkrito z ono odločnostjo, s katero obsojam nevredne naše prepire. Mi dunajski Slovenci smo si ohranili gorko rodoljubje, neskaljeno po vsakdanjih praskah in, verujte mi, boli nas, ko iz daljave gledamo divji boj na Kranjskem. Ali je moralo priti do take zdivjanosti našega političnega življenja? Še ni štiri leta tega, odkar smo zborovali slovenski državni poslanci v stanovanju g. dr. Šusteršiča in pod njegovim predsedstvom in predmet našega posvetovanja je bila tista famozna sprava! Vse

je takrat gorelo za to spravo, pač iz različnih, deloma zelo prozornih nagibov in vzrokov, ki jih ne bodem analizoval. Le to naglašam, da sem bil jaz edini, kateri je odločno odsvetoval od te sprave. Rekel sem: »Vaša sprava ne bo držala, kajti razdvajajo nas ne le osebnosti in malenkosti, temveč svetovni nazori! Kar hočete danes uprizoriti — rekel sem tedaj svojim tovarišem — spominja me na epizodo v veliki francoski revoluciji, katero so zgodovinarji krstili Lamourettov poljub. Bilo je l. 1792. poleti, ko je vojvoda brunšviški že stal s svojo armado na francoskem ozemlju. Takrat se je v francoski zakonodavni zbornici dvignil liberalni škof Lamourette ter v ginljivem govoru rotil svoje tovariše, češ: »Vsi smo sinovi ene matere, pozabimo, kar nas razdvaja, poljubimo se kakor bratje.« In zares, francoski poslanci kar pijani lepih teh fraz, so se začeli poljubljati: navzlic tem poljubom, so si par mesecev kasneje rezali vratove, da je bilo kaj! In tako — dejal sem svojim tovarišem — sklenili boste danes svojo »spravo« in čez malo mesecev si boste zopet grje v laseh nego kedaj prej.

Ker tedaj nisem zaupal uspehu sprave, stavil sem sam čisto pohleven predlog. Zahteval sem, naj se zvežejo slovenski poslanci v to svrho, da bi vsled njihovega vpliva slovenski časopisi preporna vprašanja razpravljali zgolj s stvarnega stališča, opustivši tiste grde osebnosti. Naravno je, da sem sijajno pogorel. Dvignil se je proti mojemu predlogu sam dr. Šusteršič, on, ki v domači politiki nastopa z isto sigurno avtoriteto kakor med meteorologi Rudolf Falb. Obsodil je moj predlog, češ: nima nobene vsebine, in svet bi se nam smejal, če ga sprejmemo. Danes pa se svet smeje ponesrečeni spravi in o mojem predlogu danes marsikdo želi, da bi tedaj več milosti bil našel pri svojih sodnikih.

In pri čem smo dandanes?

Počenši z l. 1883., ko sem bil prvič izvoljen v deželni zbor, sem zastopal misel, da na Kranjskem mora ozir na rapidno propadajoče gmotno blagostanje napotiti vse stranke, da napravijo med seboj neko premirje. V istini zboljšale so se od tedaj naše razmere z našimi nemškimi sodeželami in jaz za svojo osebo živo obžalujem, da utegne postopanje vodje nemške stranke, barona Schwegla v državnem zboru in moralična sokrivda njegova glede na pohlepnost in neodjenljivost nemške levice neugodno vplivati na prijazne odnošaje s kranjskimi Nemci. Ali kak položaj je v zadnjih letih na Kranjskem nastal med narodnimi strankami?

Glasno in jasno povem, da sem in ostanem zvest pristaš naprednim idejam. V grob bodem seboj vzel ono prepričanje, katero me je navduševalo v mladostnih letih, da je spas in bodočnost našemu narodu iskati zgolj v svobodnem napredku. In nisem se izneveril temu programu, ako sta me sedaj, ko mi je brada osivela, skušnja in premišljevanje pripravila do spoznanja, da si svobodomiselni napredek in pozitivna verska misel nikakor nista v protislovju. Lehko bi delovali v ločenih taborih sicer, vendar vsak s svoje strani za izomiko in srečo slovenskega naroda, mesto tega pa razsaja med nami tako neizprosen boj, da mu skoraj sličnega ne dobimo po širokem svetu. Časopisje bi moralo blažiti ljudstvo, mesto tega pa z robato svojo pisavo, s teptanjem vsake avtoritete kuži in zastruplja. Predobro vem, da se s temi odkritimi besedami ne prikupim niti tej niti oni stranki, ali hvala Bogu, ne treba mi hliniti se, prostodušno lahko izrekam, kar mi veleva vest in narodno poštenje, in če mi vsled moje odkritosrčnosti odtegnete svoje zaupanje, drage volje vam pustim svoj mandat, kateri je v današnjih žalostnih časih itak le breme in muka vestnemu poslancu. Greši se pri nas na Kranjskem neprestano z obeh strani. Glasilo napredne stranke se je tako zakopalo v strankarski boj, da mu bo kmalu vsak kaplan prešestnik in vsak župnik nenasiten lakomnež. »Slovenec« in njegov sodrug pa pišeta o posvetni inteligenci, kakor da bi bil sleherni trgovec

oderuh in goljuf, in vsak odvetnik — seveda, ako ne trobi v njih rog — že slepar! In s tako hrano se krmi dan na dan ubogi prosti naš narod! Dogodki zadnjih let, zlasti zverinski zločin, kateremu je žrtev bil eden najboljših vladarjev, kar jih pozna zgodovina, kralj italijanski, morajo nas uveriti, da nikoli še ni tako zelo trebalo med človeštvom gojiti spoštovanje pred avtoriteto in pred zakonom. V nas pa delamo le na to, da se spoštovanje pred to avtoriteto popolnoma zatre med narodno maso! — In vsaka stranka vidi napake le pri protivniku in je slepa za svoje lastne zmote. Brez ovinkov povem, da se je med našo duhovščino, zlasti med mlajšo, v zadnjem času pokazala neka pretirana samosvestnost in čudna nestrpnost. Res je, da pri nas vstopi v duhovski stan mnogo nadarjenih mladih mož. Mnogo jih je pa tudi okornih in slabo talentiranih. Videl sem duhovnike, kateri so se kot malonadarjeni, okorni in navadni učenci šolali pod menoj. Z največjo silo smo jih spravili skozi maturo. Ko vstopijo potem v semenišče, se jednostransko pripravijo za svoj stan, a splošne omike, obširnega obzorja, zlasti pa politične vede si tam naravno ne morejo pridobiti. A glej čudo, komaj postane tak revež kaplan v kaki hribovski vasi, že misli, da more apodiktično govoriti o vsaki stvari! Novodobnega življenja ne pozna, o težkih problemih narodnega gospodarstva in političnih vednostih ima kvečjemu nekoliko jednostranske, slabo prebavljene teorije, in vendar oblastno obsoja in zametava vsakega, kateri drugače sodi o političnem in gospodarskem organizmu kakor on ter zmerja vsakega, češ, da je »brezverec«!

A inteligenca in njeno časnikarsko glasilo? Priznavam, da smo čisto nemilo zadeti po preoblastnem postopanju tega ali onega posameznega duhovnika, čestokrat smo užaljeni po tisti nestrpni ozkosrčnosti, s katero se nekateri vročekrvneži spravljajo na naše slovstvo, našo omiko, novodobne naše nazore, ali tudi mi v svojem odporu često prekoračimo pravo mejo. Mesto da v svojem časopisju zavrnemo pojedinega ofenzivnega duhovnika, napada se takoj ves preznameniti duhovski stan. Naravno, da taki napadi skele in naravno, da duhovščina v silobranu zopet uporablja vsa sredstva, da si ohrani omajano svojo pozicijo. Zato nujno nasvetujem, da se v obeh taborih orožje nekoliko omehča!

Žal, da se je ta boj zanesel tudi na gospodarsko polje. In tu moram reči, da je krivda »Slovenčeve« stranke večja. Kot praktičen nacijonalni ekonom rečem, da je gospodarsko vprašanje za nas še važnejše nego jezikovno.

Narodnonapredna stranka pa je držala roke križem. Ustanovila je pač nekaj posojilnic, a kredit je tu za kmeta predrag, in dobiček deležnikov pri nekaterih posojilnicah prevelik. Narodnonapredna stranka pa se, žal, ni oprijela polja, kjer je edina rešitev kmeta in obrtnika: z a d r u ž n i š t v a.

»Slovenčeva« stranka se je pač oprijela tega principa, a hitro ga je kompromitirala tako, da ga težko rešimo še kdaj. Zadružništvo ima namen, da koncentruje denarno moč, skrbi za izboljšanje produktov, za cenene stroje, surovine ter za direktne zveze med producenti in konsumenti. A pri nas? Konsumna društva nam pobijajo trgovski stan in oškodujejo cel srednji stan.

Pri teh gospodarskih društvih so pač kumovali politični razlogi! Kar bi moralo biti pritiklina, je postala glavna stvar. S par vinarji, za katere se blago dobi cenejše, se ne reši kmeta in obrtnika, a stvar se je dandanes pritirala vendar že tako daleč, da se majo glavni stebri naroda.

Da se je dobri princip zadružništva pokvaril tako, tega je krivo pač vodstvo »Slovenčeve« stranke in vodstvo teh konsumnih društev.

Sedaj se snuje tudi nova zavarovalnica. Pri novi zavarovalnici je dosti, čestokrat vse zavisno od one osebe, kateri se poveri vodstvo. To vam mora biti strokovno izobražen, osebno nedotakljiv veljak, mož, kakor so n. pr. Čehi si ga pridobili za svojo »zemsko banko« v osebi dr. M a t u š a. Pri nas pa, če poročajo listi istino, se misli na ravnokar

upokojenega uradnika brez strokovnega znanja, brez vsakojakih osebnih garancij, le radi tega, ker je možak imel že toliko političnih prepričanj, kakor ima nebeška mavrica barv in si je nazadnje, potem ko je že bil Nemec, radikalen »Narodovec«, celo Šukljejanec, sploh vse, kar je pri nas mogoče, klerikalno krinko nataknil na obraz. — Taki psevdokonservativci škodujejo konservativni stvari več kakor vsi napadi najstrastnejših radikalcev. (Dobro!) Ker pa bode imel od take zavarovalnice narod le škodo, povem odkrito in brezobzirno svoje mnenje na pristojnem mestu.

S tem končujem. V današnjih razmerah vztrajati ni prijetno. Vztrajam le dotlej, dokler imam Vaše zaupanje. Sodite torej in dajte mi na odkrito besedo odkrit odgovor! (Odobravanje.)

XIX. poglavje.

Odklanjam kandidaturo in mandat.

V naprej sem si bil na jasnem, da bo moj govor na obeh straneh izvabil odpor. Ali čutil sem v sebi naravnost potrebo, da si olajšam svojo politično vest z odkrito izpovedjo, ne meneč se za morebitne posledice. Seveda nisem mogel ignorirati dejstva, da sem govoril pred občinstvom, ki se je po svoji ogromni večini prištevalo narodnonapredni stranki. Toda to je vplivalo več ali manj le na vnanjo obliko, po svojem jedru pa je moj govor pač bil v evidentnem protislovju napram nazorom, ki so bili tedaj zavladali v naprednem taboru. Ne morem zanikati, da sem se bil tedaj glede načel že prav izdatno približal klerikalnemu programu. Vendar pa se je že tedaj pokazala izrazita razlika med mojim pojmovanjem in med načinom, s kojim je zlasti dr. Šusteršič hotel voditi večino slovenskega naroda. In ta načelna razlika je obstojala ves čas, tudi še takrat, ko sva skupno sodelovala v slovenski politiki.

V čem je obstojala ta razlika?

Za svojo osebo sem bil že l. 1900. do duše uverjen, da mora prenehati oni divji, neizprosni, odurni boj med narodnonapredno in klerikalno stranko. Seveda si nisem nikoli domišljal, da bi bilo možno, zopet zjediniti ves naš narod v eno samo stranko. »Una grex sub uno pastore« (»ena čreda pod enim pastirjem«) kakor v časih »očka Bleiweisa« — temu je enkrat za vselej bilo odklenkalo! Toda naposled se naslanja vse politično življenje na dve operaciji: diferencijacija in integracija! Vedno ljutejši naval besnega nemškega nacijonalizma je pritiskal na nas Slovence v toliki meri, da smo bili primorani, navzlic različnosti v tem ali onem pogledu vendar se približati drug drugemu. In dalje: nastalo je v meni prepričanje, da je naš narod v svoji duši neomajno vdan katoliški veri in njenemu svečeništvu ter da je usodna zmota, ako se hoče posvetno razumništvo protiviti verskemu razpoloženju narodne mase. To prepričanje je bilo v meni tem jačje, ker sem se po duševnem razvoju že sam pridružil katoliškim vernikom. Toda nikoli se nisem mogel pridružiti oni tesnosrčnosti, ki je v pripadnikih druge stranke videla zgolj ničvredneže. Odklanjal sem Šusteršičevo metodo, ki je vsakega naprednjaka zgolj zaradi njegovega strankarskega

mišljenja že proglasila za »lumpa« ali sleparja. In verjel sem, kakor verujem še danes v nadvladajočo moč ljubezni, ki čestokrat veliko uspešneje učinkuje nego surova sila!

Ni čuda, da je moj govor na novomeškem volivnem shodu našel glasen odmev v slovenski javnosti. »Narod« je nanj reagiral z uvodnikom »Rekriminacije poslanca Šukljeta« dne 13. avgusta 1900, dan kasneje je pa dr. Slanc v glasilu slovenske inteligence razkladal svojo politično modrost v članku z naslovom »Quieta non movere«, ki se sigurno ni ujemal s člankovo vsebino. Povsem umevno, da sta se oba člankarja zaletavala v mojo izjavo, saj z njunega stališča je njuno protivje bilo docela opravičeno.

Nikakor pa nisem bil pripravljen na ljuti napad dr. Šusteršiča. Moj govor je vsekako bil mišljen pomirjevalno ter sem se ž njim namenoma in očividno približal katoliškonarodni smeri. In vendar se je vodja slovenske katoliške stranke kar besno zaganjal v mene na shodu 19. avgusta v Kamniku. Šusteršič me je hotel osmešiti ter na vsak način uničiti pred slovenskim narodom kot povsem nezmožnega senilnega brbljača, ki se je dosmrtno blamiral s svojim narodnim politikovanjem. Na tako polemiko sem moral dati krepak odgovor. Storil sem to v treh člankih, objavljenih v »Slovenskem Narodu« pod naslovom: »Recontra!«

Na smešenje svoje osebe odgovarjam najprej dr. Šusteršiču z njegovo ne preveč laskavo karakterizacijo. Evo je!:

»Drugače pa je z g. dr. Šusteršičem: le-ta me je izvabil iz mojega zatišja!

Ne sicer njegova politiška osebnost, premalo me zanima. Poznam moža in kar načuditi se ne morem skromnosti kranjskega duhovenstva, katero si je izbralo duševnega voditelja tako malega kalibra. Dr. Š. je vendar nekaj povsem povprečnega: navaden govornik, navadna darovitost, navadna izomika. Le jedna sama lastnost nahaja se pri njem v nenavadni meri in ta lastnost, katero je sijajno obelodanil tudi na zaslovelem kamniškem shodu, je, — oprostite g. doktor, mojo odkritost, saj ste Vi sami prvi sneli glacérokavice — izredno njegovo samosvestje, nenavadna njegova arogantnost!«

Kar se tiče Š. očitanja, da je moj predlog nemogoč, ker § 14. po svojem besedilu izključuje vsako spremembo ustave, ugovarjam tako-le:

»Jedro mojega predloga obstoja — in to mora biti povsem jasno slehernemu razsodnemu presojevalcu mojega govora — v tem, da svetujem vladi, naj namesto brezuspešnih jezikovnih zakonskih načrtov za Češko in Moravsko pripravi predlog državnega zakona v varstvo jezikovnih manjšin v mešovitih deželah. Takemu državnemu zakonu je moč preskrbeti bogato skozinskozi konkretno vsebino; celo narodno sodišče z izvršilno veljavo dotičnih razsodb se da osnovati ž njim. In vendar to ni nobena sprememba državnih temeljnih zakonov, temveč gola izvršitev člana XIX., prepotrebno in od nas tolikokrat zaželeno dopolnilo naše ustave. V to svrho tedaj niti kvalifikovane parlamentarne večine ne bi trebalo, še manj pa prepoveduje besedilo ustave, da bi se tak zakon provizorno uvedel na podstavi § 14.

In deželna avtonomija, ali se ta zares ne da razširiti brez ustavne spremembe? Pazno zasledujem patologično prikazen dr. Šusteršičevo. Nikoli ga nisem smatral globokim političnim mislecem, toda toliko plitvosti, kakor jo razodeva zadnja njegova kamniška filipika, niti pri njem nisem pričakoval. Mari se g. doktor v kratki dobi svojega parlamentaričnega delovanja v istini niti toliko ni priučil, da bi znal, da je decembrska ustava v svojih osnovnih zakonih mnogo bolj avtonomistična nego kasnejši zakoni? § 12 tistega osnovnega zakona z dne 21. decembra 1867, drž. zak. št. 141, v kojem se nahaja tudi oni ominozni § 14., izrečno odkazuje vse ono, kar ni v § 11., odstavkih a—o taksativno navedeno, delokrogu deželnih zborov. Poleg tega pa se je zlasti v prvem desetletju po decembrski ustavi raztegnilo področje državnega zbora preko onih mej, katere določa § 11. Da navedem le en slučaj, kateremu bode dr. Šusteršič in stranka njegova iz posebnih razlogov morda bolj pristopna! Al. 1. § 11 pridržuje državnemu zboru zgolj »die Feststellung der Grundsätze des Unterrichtswesens bezüglich der Volksschulen«, in vendar je državni šolski zakon v strogem protislovju s postavno urejeno kompetenco uredil celo najintimnejši detajl ljudskega šolstva, ne meneč se za to, da se s tako interpretacijo utesni delokrog deželnemu zakonodajstvu ter oškoduje pravica deželnih zborov, katerim po sedanji ureditvi malo več preostaja nego — pokritje šolskih stroškov! Jednakih slučajev imamo v izobilju in povsod bi tam bilo mogoče širiti deželno avtonomijo povsem v okviru pravokrepne ustave, torej brez vsake premembe državnih osnovnih zakonov. Bode-li gostobesedni gospod doktor sedaj vedno še vzdrževal svojo trditev, da je po meni nasvetovana državna preosnova »popolnoma nepostavna in nesmiselna?«

Sicer pa je dr. Šusteršičeva zamaknjena zaljubljenost v suho besedilo § 14. danes že prava rariteta. Ostali politični svet na Avstrijskem, ne izvzemši vlade niti njenih prednic, vendar nekako drugače sodi kakor klerikalni plenipotentiarius iz Ovijačeve hiše. Že goli factum, da se naša država že dolga tri leta izključno vodi s paragrafom, kateri je bil svoje dni sklenjen le za slučaj posebno nujne potrebe, kaže jasno, da se ga dandanes tolmači tako obsežno, kakor se svoje dni niti od daleč sanjalo ni zakonodajalcu. To sega tako daleč, da se n. pr. niti dr. Grabmayer, kateri se je vendar pred vsemi drugimi poslanci zaletaval v izkoriščanje tega preklicanega paragrafa ter v zlorabo njegovo — in ta mož ga je gotovo čital vsaj tako vestno kakor g. dr. Šusteršič — sedaj prav nič več ne obotavlja, zahtevati na zelo podobni podstavi uveljavljenje nemškega posredovalnega jezika, navzlic temu, da pomeni tak ‚octroi' vsaj po mojem prepričanju jasno spremembo ustave.«

V svoji daljnji polemiki proti dr. Šusteršiču sem opozarjal na dejstvo, da ta politik s svojimi nazori spravlja slovenski narod v očito nasprotstvo z njegovimi političnimi prijatelji in zavezniki. Skliceval sem se med drugim tudi na pisavo dunajskega »Vaterlanda«, glasila češkega veleposestva, ki je direktno priznal, da se je moj novomeški govor sukal popolnoma v mejah programa, katerega je sprejela slovanska krščansko-narodna zveza, dočim se je o Šusteršičevem govoru doslovno izrazil:

»Die Rede des Herrn Dr. Šusteršič scheint den weiteren Bestand dieses eben erst gegründeten Verbandes (t. j. spojitve čeških veleposestnikov in »Treuinfelsove skupine« z našim klubom) in Frage zu stellen.«

In v istini je imenom češkega veleposestva baron Parish v praški »Politik« odločno obsojal in zavračal Šusteršičeve nauke, glavni češki list pa, »Narodni Listy«, je še huje raztrgal in pobijal Šusteršičevo polemiko proti meni. Ocena tega politika ni bila baš laskava. Pravi o njem: »Ta gospod se je odlikoval po posebni lastnosti, in sicer po umetnosti, postati v nerazmerno kratkem času zoprn ne samo poslancem drugih strank, nego tudi poslancem desnice... Kar mu je manjkalo na duhu, to je nadomeščal s prisiljeno samozavestjo in z aroganco.«

V tretjem svojem članku iz serije priobčene pod naslovom »Recontra« sem podal svojim rojakom jasno formulirano politično izpoved. Moj nasprotnik me je smešil na kamniškem shodu dne 19. avgusta 1900, češ:

»Vidim starega fosilnega liberalca, kako se mu hlače tresejo...!«

Moj odgovor se je glasil:

»In vendar mora gospod doktor prav dobro znati, da že dolga leta sem smatram liberalizem za sicer znamenito in zaslužno, kljub temu pa že preperelo zgodovinsko prikazen, katera po moji subjektivni sodbi danes nima več pravice do obstanka.«

In dalje:

»Kajti ne zanikam in ne sramujem se tega, da se je tekom zadnjih let v meni vršil notranji prevrat. Kar sem bil izgubil v zgodnji svoji mladosti, sem zopet našel v kasni moški dobi. Po svojem prepričanju — in soditi o tem je le moji lastni vesti, drugega sodnika odločno odklanjam — prištevam se zopet ogromnemu krogu vernih katoličanov, spolnujem cerkvene zapovedi in verske dolžnosti. Ta metamorfoza se je vršila zgolj notranjim potom, nanjo niso najmanj vplivali vnanji razlogi.«

Odgodeni državni zbor ni bil več sklican; 7. septembra 1900 je objavila uradna »Wiener Zeitung« cesarski odlok, s katerim se je razpustil državni zbor ter so se razpisale nove volitve. Vse je bilo pripravljeno na to dejstvo, nemudoma so se pričele pri vseh strankah volivne agitacije, tudi v mojem volivnem okraju se je javila volivna groznica, ki je dovedla do čisto nepričakovanega rezultata.

Volivna kampanja v dolenjskih mestih se je pričela s pismom mestnih županov, podpisanim od mestnih županov, v kojem me ti občinski predstojniki imenom občinskih odborov prosijo, naj zopet prevzamem mandat za svoj stari volivni okraj. Kočevje, Višnja gora in Ribnica sicer niso bile zastopane na tem pozivu; ali kar se ribniškega trga tiče, sem itak znal, da smem računati na ogromno večino ondotnih glasov. Višnja gora je bila odločno zame ter tudi od nemških Kočevarjev se ni bilo bati nobenega protivja, kvečjemu da bi se vzdržali volitve v znamenje svoje narodne razlike. Vse je bilo tedaj videti v najlepšem redu; ko mi doide drugo pismo, datirano iz Novega mesta ter podpisano od mladega odvetnika drja. Žitka, ki je odmah dalo stvari drugo lice.

In deželna avtonomija, ali se ta zares ne da razširiti brez ustavne spremembe? Pazno zasledujem patologično prikazen dr. Šusteršičevo. Nikoli ga nisem smatral globokim političnim mislecem, toda toliko plitvosti, kakor jo razodeva zadnja njegova kamniška filipika, niti pri njem nisem pričakoval. Mari se g. doktor v kratki dobi svojega parlamentaričnega delovanja v istini niti toliko ni priučil, da bi znal, da je decembrska ustava v svojih osnovnih zakonih mnogo bolj avtonomistična nego kasnejši zakoni? § 12 tistega osnovnega zakona z dne 21. decembra 1867, drž. zak. št. 141, v kojem se nahaja tudi oni ominozni § 14., izrečno odkazuje vse ono, kar ni v § 11., odstavkih a—o taksativno navedeno, delokrogu deželnih zborov. Poleg tega pa se je zlasti v prvem desetletju po decembrski ustavi raztegnilo področje državnega zbora preko onih mej, katere določa § 11. Da navedem le en slučaj, kateremu bode dr. Šusteršič in stranka njegova iz posebnih razlogov morda bolj pristopna! Al. 1. § 11 pridržuje državnemu zboru zgolj »die Feststellung der Grundsätze des Unterrichtswesens bezüglich der Volksschulen«, in vendar je državni šolski zakon v strogem protislovju s postavno urejeno kompetenco uredil celo najintimnejši detajl ljudskega šolstva, ne meneč se za to, da se s tako interpretacijo utesni delokrog deželnemu zakonodajstvu ter oškoduje pravica deželnih zborov, katerim po sedanji ureditvi malo več preostaja nego — pokritje šolskih stroškov! Jednakih slučajev imamo v izobilju in povsod bi tam bilo mogoče širiti deželno avtonomijo povsem v okviru pravokrepne ustave, torej brez vsake premembe državnih osnovnih zakonov. Bode-li gostobesedni gospod doktor sedaj vedno še vzdrževal svojo trditev, da je po meni nasvetovana državna preosnova »popolnoma nepostavna in nesmiselna?«

Sicer pa je dr. Šusteršičeva zamaknjena zaljubljenost v suho besedilo § 14. danes že prava rariteta. Ostali politični svet na Avstrijskem, ne izvzemši vlade niti njenih prednic, vendar nekako drugače sodi kakor klerikalni plenipotentiarius iz Ovijačeve hiše. Že goli factum, da se naša država že dolga tri leta izključno vodi s paragrafom, kateri je bil svoje dni sklenjen le za slučaj posebno nujne potrebe, kaže jasno, da se ga dandanes tolmači tako obsežno, kakor se svoje dni niti od daleč sanjalo ni zakonodajalcu. To sega tako daleč, da se n. pr. niti dr. Grabmayer, kateri se je vendar pred vsemi drugimi poslanci zaletaval v izkoriščanje tega preklicanega paragrafa ter v zlorabo njegovo — in ta mož ga je gotovo čital vsaj tako vestno kakor g. dr. Šusteršič — sedaj prav nič več ne obotavlja, zahtevati na zelo podobni podstavi uveljavljenje nemškega posredovalnega jezika, navzlic temu, da pomeni tak ‚octroi' vsaj po mojem prepričanju jasno spremembo ustave.«

V svoji daljnji polemiki proti dr. Šusteršiču sem opozarjal na dejstvo, da ta politik s svojimi nazori spravlja slovenski narod v očito nasprotstvo z njegovimi političnimi prijatelji in zavezniki. Skliceval sem se med drugim tudi na pisavo dunajskega »Vaterlanda«, glasila češkega veleposestva, ki je direktno priznal, da se je moj novomeški govor sukal popolnoma v mejah programa, katerega je sprejela slovanska krščansko-narodna zveza, dočim se je o Šusteršičevem govoru doslovno izrazil:

»Die Rede des Herrn Dr. Šusteršič scheint den weiteren Bestand dieses eben erst gegründeten Verbandes (t. j. spojitve čeških veleposestnikov in »Treuinfelsove skupine« z našim klubom) in Frage zu stellen.«

In v istini je imenom češkega veleposestva baron Parish v praški »Politik« odločno obsojal in zavračal Šusteršičeve nauke, glavni češki list pa, »Narodni Listy«, je še huje raztrgal in pobijal Šusteršičevo polemiko proti meni. Ocena tega politika ni bila baš laskava. Pravi o njem: »Ta gospod se je odlikoval po posebni lastnosti, in sicer po umetnosti, postati v nerazmerno kratkem času zoprn ne samo poslancem drugih strank, nego tudi poslancem desnice... Kar mu je manjkalo na duhu, to je nadomeščal s prisiljeno samozavestjo in z aroganco.«

V tretjem svojem članku iz serije priobčene pod naslovom »Recontra« sem podal svojim rojakom jasno formulirano politično izpoved. Moj nasprotnik me je smešil na kamniškem shodu dne 19. avgusta 1900, češ:

»Vidim starega fosilnega liberalca, kako se mu hlače tresejo...!«

Moj odgovor se je glasil:

»In vendar mora gospod doktor prav dobro znati, da že dolga leta sem smatram liberalizem za sicer znamenito in zaslužno, kljub temu pa že preperelo zgodovinsko prikazen, katera po moji subjektivni sodbi danes nima več pravice do obstanka.«

In dalje:

»Kajti ne zanikam in ne sramujem se tega, da se je tekom zadnjih let v meni vršil notranji prevrat. Kar sem bil izgubil v zgodnji svoji mladosti, sem zopet našel v kasni moški dobi. Po svojem prepričanju — in soditi o tem je le moji lastni vesti, drugega sodnika odločno odklanjam — prištevam se zopet ogromnemu krogu vernih katoličanov, spolnujem cerkvene zapovedi in verske dolžnosti. Ta metamorfoza se je vršila zgolj notranjim potom, nanjo niso najmanj vplivali vnanji razlogi.«

Odgodeni državni zbor ni bil več sklican; 7. septembra 1900 je objavila uradna »Wiener Zeitung« cesarski odlok, s katerim se je razpustil državni zbor ter so se razpisale nove volitve. Vse je bilo pripravljeno na to dejstvo, nemudoma so se pričele pri vseh strankah volivne agitacije, tudi v mojem volivnem okraju se je javila volivna groznica, ki je dovedla do čisto nepričakovanega rezultata.

Volivna kampanja v dolenjskih mestih se je pričela s pismom mestnih županov, podpisanim od mestnih županov, v kojem me ti občinski predstojniki imenom občinskih odborov prosijo, naj zopet prevzamem mandat za svoj stari volivni okraj. Kočevje, Višnja gora in Ribnica sicer niso bile zastopane na tem pozivu; ali kar se ribniškega trga tiče, sem itak znal, da smem računati na ogromno večino ondotnih glasov. Višnja gora je bila odločno zame ter tudi od nemških Kočevarjev se ni bilo bati nobenega protivja, kvečjemu da bi se vzdržali volitve v znamenje svoje narodne razlike. Vse je bilo tedaj videti v najlepšem redu; ko mi doide drugo pismo, datirano iz Novega mesta ter podpisano od mladega odvetnika drja. Žitka, ki je odmah dalo stvari drugo lice.

Evo obe pismi!

Pismo županov se glasi takole:

Rudolfovo, dne 26. sept. 1900.

Velecenjeni gospod dvorni svetnik!

Državnozborske volitve se bližajo.

Dosedaj ste bili Vi, preblagorodni gospod, državnozborski poslanec dolenjskih mest in trgov.

Živo nam je pred očmi Vaše dosedanje velikoletno delovanje v blagor volivcev in v blagor domovine.

Podpisani mestni župani dolenjskih mest v imenu mestnih odborov prosimo Vas vljudno, da blagovolite zopet prevzeti kandidaturo za zgoraj omenjene državnozborske volitve za dolenjska mesta in trge.

Čeprav uvažujemo, da je mandat za Vas težko breme, vendar upamo, da našo prošnjo uslišite.

Nadejaje se Vašega cenj. odgovora smo kakor vselej udani in hvaležni Vam

župani dolenjskih mest:

Dr. J. Schegula, s. r., župan novomeški.
Otmar Sever, s. r., župan kostanjeviški.
Dr. Tomaž Romih, s. r., župan krški.
Janko Puhek, s. r., župan črnomaljski.
Fran Jutraž, s. r., župan metliški.

Pisava kaže, da je pismo lastnoročno pisal novomeški župan dr. Schegula. Ker je pismo bilo poslano v posamezna dolenjska mesta, da ga tam podpišejo župani dogovorno z občinskimi odbori, mi je dopis prišel v roke šele po prvem tednu oktobra. Vesel sem bil zaupanja svojih volivcev, izraženega po njihovih zakonitih zastopnikih in baš sem bil na tem, da odgovorim v pritrjevalnem smislu, ko mi pride v roke izjava iz Novega mesta, ki je nekako drugače zvenela. Prejel sem namreč 9. oktobra list, ki ga je spisal dr. Žitek, ki je bil pred kratkim v Novem mestu otvoril svojo pisarno. Z velikim začudenjem sem čital:

Velecenjeni gospod dvorni svetnik!

Pri volivnem shodu, ki se je tukaj vršil dne 5. t. m. ob obilni udeležbi volivcev, zlasti iz meščanskih krogov, se je ventiliralo vprašanje o kandidaturah za državnozborski mandat za dolenjska mesta in trge.

Nekoliko udeležencev, na čelu jim g. dr. Slanc, se je izreklo odločno proti temu, da bi se Vas, gospod dvorni svetnik, še kot kandidata vzelo v kombinacijo.

Vendar je pa po predlogu gg. pl. Lehmanna, vodje Dolenca in dr. Defranceschija obveljal sklep zbora, ki se glasi:

»Bivši poslanec g. dvorni svetnik Šuklje se pozivlja, da tekom osmih dni na naslov predsednika današnjega shoda dr. Žitka izjavi, da kandiduje na podlagi programa narodnonapredne stranke in podpiše ta program.

V slučaju, da gospod dvorni svetnik izjavi, da na podlagi tega programa kandiduje ter ta program podpiše, postavijo ga pristaši narodnonapredne stranke svojim kandidatom.

Za slučaj, da se gospod dvorni svetnik na ta poziv izjavi negativno ali sploh ne odgovori tekom stavljenega mu roka, postavi narodno-

napredna stranka svojega kandidata in ne vzame gospoda dvornega svetnika več v kombinacijo.«

Po naročilu zbora, kojemu sem imel čast predsedovati, Vas o tem sklepu vljudno obveščam in Vas v smislu tega sklepa prosim, da adresirati izvolite svoj čislani eventuelni odgovor na moj naslov.

Z najodličnejšim spoštovanjem Vam udani

dr. Žitek.

V Novem mestu, dne 7. oktobra 1900.

V meni je zavrelo. Z majhnim presledkom sem takrat bil zastopal dolenjska mesta in trge v deželnem in državnem zboru 17 let. Vedno sem si prizadeval, varovati njih interese ter jih častno zastopati v državnem in deželnem parlamentu. Sedaj pa vsaj pri enem delu volivcev taka sprememba. Odkod to?

Že prej sem povedal, da je bil konec mojega prijateljstva z dr. Slancem, ne po moji krivdi, temveč vsled tega, ker nisem hotel podvreči svojega boljšega mnenja Slančevemu diktatu, zlasti pa, ker sem se bil drznil celo na javnem volivnem shodu odločno obsojati tisto »farško gonjo«, s katero se je bil dr. Slanc strastno pečal. Z dr. Slancem se je popolnoma ujemal ter pri vsaki priliki proti meni deloval gospod Karel Rozman, občinski odbornik in kasnejši večkratni župan novomeški. Majhen možiček, brez študij, kajti menda drugega gimnazijskega razreda nikoli ni bil dovršil, brez znanja in brez skušenj, ki pa je te »malenkosti« sijajno nadomestil z drzovitim nastopom in izredno kričavostjo. Poznal sem možaka še iz one dobe, ko je bil v prvem gimnazijskem razredu moj učenec. Še danes mi je uganka, kateri izmed tedanjih mojih učencev je bil bolj zanikaren in prefrigan, ali novomeški »Rozmanov Korel«, ali njegov sošolec kandijski »Štemburjev Pepe«. Žalibog je Karel Rozman pri meni dobil zasluženo dvojko in jaz mislim, da so že spomini na ta neuspeh vzbujali v njem neko antipatijo do mene. Ali navzlic temu je bil moj mandat docela varen. Kvečjemu, da bi moral prirediti v Novem mestu kak volivni shod! Znal sem zagotovo, da je velika večina tudi novomeških volivcev še odločno stala na moji strani; drugih mest sem itak bil gotov!

Seveda o tem, da bi podpisal program narodnonapredne stranke, pri meni niti govora ni bilo. Kdor zasleduje moje politično delovanje, mi bo moral priznati, da sem že od leta 1883., ko sem bil prvič izvoljen v deželni zbor, do leta 1900. vedno hodil svoja pota, bil neke vrste »out-sider«. Sigurno, da mi je to tupatam škodovalo, ali prejaka osebnost sem bil, nisem bil zmožen, ako sem spoznal kak nazor ali čin utemeljenim ali napačnim, podvreči se nasprotnemu strankinemu diktatu. Najmanj pa bi se takrat mogel zapisati narodnonapredni stranki, ko sem v svoji duši bil uverjen, da ona ne hodi več po pravih potih. Moralo je tedaj priti »ad fractionem panis«. Pa še nekaj!

Imel sem posebne pojme o dolžnostih in pravicah izvoljenca napram njegovim volivcem. Nikoli tega nisem prikrival, na-

Evo obe pismi!

Pismo županov se glasi takole:

Rudolfovo, dne 26. sept. 1900.

Velecenjeni gospod dvorni svetnik!

Državnozborske volitve se bližajo.

Dosedaj ste bili Vi, preblagorodni gospod, državnozborski poslanec dolenjskih mest in trgov.

Živo nam je pred očmi Vaše dosedanje velikoletno delovanje v blagor volivcev in v blagor domovine.

Podpisani mestni župani dolenjskih mest v imenu mestnih odborov prosimo Vas vljudno, da blagovolite zopet prevzeti kandidaturo za zgoraj omenjene državnozborske volitve za dolenjska mesta in trge.

Čeprav uvažujemo, da je mandat za Vas težko breme, vendar upamo, da našo prošnjo uslišite.

Nadejaje se Vašega cenj. odgovora smo kakor vselej udani in hvaležni Vam

župani dolenjskih mest:

Dr. J. Schegula, s. r., župan novomeški.
Otmar Sever, s. r., župan kostanjeviški.
Dr. Tomaž Romih, s. r., župan krški.
Janko Puhek, s. r., župan črnomaljski.
Fran Jutraž, s. r., župan metliški.

Pisava kaže, da je pismo lastnoročno pisal novomeški župan dr. Schegula. Ker je pismo bilo poslano v posamezna dolenjska mesta, da ga tam podpišejo župani dogovorno z občinskimi odbori, mi je dopis prišel v roke šele po prvem tednu oktobra. Vesel sem bil zaupanja svojih volivcev, izraženega po njihovih zakonitih zastopnikih in baš sem bil na tem, da odgovorim v pritrjevalnem smislu, ko mi pride v roke izjava iz Novega mesta, ki je nekako drugače zvenela. Prejel sem namreč 9. oktobra list, ki ga je spisal dr. Žitek, ki je bil pred kratkim v Novem mestu otvoril svojo pisarno. Z velikim začudenjem sem čital:

Velecenjeni gospod dvorni svetnik!

Pri volivnem shodu, ki se je tukaj vršil dne 5. t. m. ob obilni udeležbi volivcev, zlasti iz meščanskih krogov, se je ventiliralo vprašanje o kandidaturah za državnozborski mandat za dolenjska mesta in trge.

Nekoliko udeležencev, na čelu jim g. dr. Slanc, se je izreklo odločno proti temu, da bi se Vas, gospod dvorni svetnik, še kot kandidata vzelo v kombinacijo.

Vendar je pa po predlogu gg. pl. Lehmanna, vodje Dolenca in dr. Defranceschija obveljal sklep zbora, ki se glasi:

»Bivši poslanec g. dvorni svetnik Šuklje se pozivlja, da tekom osmih dni na naslov predsednika današnjega shoda dr. Žitka izjavi, da kandiduje na podlagi programa narodnonapredne stranke in podpiše ta program.

V slučaju, da gospod dvorni svetnik izjavi, da na podlagi tega programa kandiduje ter ta program podpiše, postavijo ga pristaši narodnonapredne stranke svojim kandidatom.

Za slučaj, da se gospod dvorni svetnik na ta poziv izjavi negativno ali sploh ne odgovori tekom stavljenega mu roka, postavi narodno-

napredna stranka svojega kandidata in ne vzame gospoda dvornega svetnika več v kombinacijo.«

Po naročilu zbora, kojemu sem imel čast predsedovati, Vas o tem sklepu vljudno obveščam in Vas v smislu tega sklepa prosim, da adresirati izvolite svoj čislani eventuelni odgovor na moj naslov.

Z najodličnejšim spoštovanjem Vam udani

dr. Žitek.

V Novem mestu, dne 7. oktobra 1900.

V meni je zavrelo. Z majhnim presledkom sem takrat bil zastopal dolenjska mesta in trge v deželnem in državnem zboru 17 let. Vedno sem si prizadeval, varovati njih interese ter jih častno zastopati v državnem in deželnem parlamentu. Sedaj pa vsaj pri enem delu volivcev taka sprememba. Odkod to?

Že prej sem povedal, da je bil konec mojega prijateljstva z dr. Slancem, ne po moji krivdi, temveč vsled tega, ker nisem hotel podvreči svojega boljšega mnenja Slančevemu diktatu, zlasti pa, ker sem se bil drznil celo na javnem volivnem shodu odločno obsojati tisto »farško gonjo«, s katero se je bil dr. Slanc strastno pečal. Z dr. Slancem se je popolnoma ujemal ter pri vsaki priliki proti meni deloval gospod Karel Rozman, občinski odbornik in kasnejši večkratni župan novomeški. Majhen možiček, brez študij, kajti menda drugega gimnazijskega razreda nikoli ni bil dovršil, brez znanja in brez skušenj, ki pa je te »malenkosti« sijajno nadomestil z drzovitim nastopom in izredno kričavostjo. Poznal sem možaka še iz one dobe, ko je bil v prvem gimnazijskem razredu moj učenec. Še danes mi je uganka, kateri izmed tedanjih mojih učencev je bil bolj zanikaren in prefrigan, ali novomeški »Rozmanov Korel«, ali njegov sošolec kandijski »Štemburjev Pepe«. Žalibog je Karel Rozman pri meni dobil zasluženo dvojko in jaz mislim, da so že spomini na ta neuspeh vzbujali v njem neko antipatijo do mene. Ali navzlic temu je bil moj mandat docela varen. Kvečjemu, da bi moral prirediti v Novem mestu kak volivni shod! Znal sem zagotovo, da je velika večina tudi novomeških volivcev še odločno stala na moji strani; drugih mest sem itak bil gotov!

Seveda o tem, da bi podpisal program narodnonapredne stranke, pri meni niti govora ni bilo. Kdor zasleduje moje politično delovanje, mi bo moral priznati, da sem že od leta 1883., ko sem bil prvič izvoljen v deželni zbor, do leta 1900. vedno hodil svoja pota, bil neke vrste »out-sider«. Sigurno, da mi je to tupatam škodovalo, ali prejaka osebnost sem bil, nisem bil zmožen, ako sem spoznal kak nazor ali čin utemeljenim ali napačnim, podvreči se nasprotnemu strankinemu diktatu. Najmanj pa bi se takrat mogel zapisati narodnonapredni stranki, ko sem v svoji duši bil uverjen, da ona ne hodi več po pravih potih. Moralo je tedaj priti »ad fractionem panis«. Pa še nekaj!

Imel sem posebne pojme o dolžnostih in pravicah izvoljenca napram njegovim volivcem. Nikoli tega nisem prikrival, na-

ravnost sem dejal svojim volivcem v prijateljskem razgovoru, da si morajo biti na jasnem v dveh vprašanjih: ali je njih poslanec dokaj razsoden in ali je po svojem značaju pošten človek. Ako pritrdijo obojnemu vprašanju, torej čim me smatrajo za pametnega in značajnega, morajo pa prepuščati, da uredim svoje politično postopanje v parlamentu po svojem znanju in svoji vesti; kajti soditi smem, da poznam razmere na Dunaju bolj nego oni. Nasprotno pa, čim dvomijo v enem ali drugem pogledu, o moji razsodnosti ali mojem značaju, naj mi to povedo, in brez premislekov se odpovem mandatu. To je bilo moje načelo in dobro sem shajal s svojimi volivci. Sedaj pa se javi taka zahteva baš iz onega mesta, ki je imelo po mnogih pridobitvah odločno največ koristi od mojega parlamentarnega delovanja! Niti za trenutek se nisem premislil. Nisem odgovoril dr. Žitku. Brzojavil sem samo novomeškemu županu kratko brzojavko, glasečo se: »Odklanjam kandidaturo in mandat.« In pri tej svoji odpovedi sem vztrajal, dasiravno so mi še na predvečer volivnega dneva brzojavili belokranjski rojaki: »Vedno Vam zvesti Črnomaljci in Metličani hočemo Vas voliti jednoglasno kot rojaka, ki mu vse zaupamo, prosimo Vas sprejeti mandat. Zvečer tukaj shod, prosimo odgovora. — Puhek, župan, Jeršinovič, Šusteršič, Šetina.« Ostal sem pri odklonitvi, v tem smislu se je glasil moj telegrafični odgovor.

Ni čuda, da je moj umik iz političnega pozorišča vplival senzacijonelno ter vzbujal nemalo razburjenost po vsej deželi. Kako so ga komentirali naši glavni listi?

»Slovenec« je objavil sledeče:

»Dvorni svetnik Šuklje in liberalna stranka.

Prva žrtev leži na torišču sedanje volivne borbe — dvorni svetnik Šuklje! Liberalna narodna stranka, katero je Šuklje še nedavno hvalil v »Narodu« kot edino »ohranjujočo« stranko na Kranjskem, je v žaleči obliki zahtevala od njega izjavo, po kateri bi se na milost in nemilost moral podvreči vodstvu »ohranjujočih« politikov à la Tavčar, Malovrh, Slanc.

Šuklje je to izjavo odklonil, odrekel pa tudi vsako kandidaturo ali mandat. Kratko: Dvorni svetnik Šuklje je nehal igrati vlogo v našem političnem življenju.

Ne bilo bi prav, odrekati mu politično nagrobnico. Molka ob svojem političnem odhodu ni zaslužil, naj sodi kdo o njem kakor hoče. Nihče ne more tajiti, da s Šukljetom zgine s političnega pozorišča individualiteta prve vrste. Mi, ki smo ž njim marsikedaj križali meče, laglje ko vsak drugi priznavamo njegove dobre lastnosti. Šuklje je bil eden tistih slovenskih politikov, ki je skušal dvigniti slovensko politiko na višji nivô. Pošteno si je prizadeval vzpeti se nad zaduhlo atmosfero domačih bojev in domače gonje. Med tem, ko so drugi liberalni politiki slovenski ostali dosledno na duševni višini — Malovrhov in sličnih veleumov, se je Šuklje pošteno prizadeval, delati politiko iz višine državnika in iz te višine motriti tudi naše domače razmere. Bogato obdarjen s talenti, temeljito izobražen, siguren v svojem nastopu, ljubezniv in

vljuden v svojem občevanju — je znal, zlasti kadar je hotel, marsikoga zase očarati. Pri teh lastnostih ni bilo drugače mogoče, nego da mu je nekaj časa pripadla vodilna vloga v slovenski politiki, osobito ko je svoje liberalno politično prepričanje potisnil v ozadje in vso svojo bogato individualnost postavil v službo skupne slovenske politike. Žal, da se v Šukljeju ni takrat izvršil notranji preobrat, katerega je letošnje poletje razkril javnosti.

Tako je nosil v sebi notranji razkol in morebiti je ta razkol bil vzrok, da je pred šestimi leti prejel od vlade mu ponudeno mesto dvornega svetnika in se umaknil iz javnosti. Toda mirne zasebne eksistence njegov nemirni duh ni stalno zamogel prenašati. Leta 1897. je zopet skočil na politično pozorišče.

Zvesti njegovi volivci v dolenjskih mestih in trgih so mu zopet zaupali državnozborski mandat. To pot so ga izvolili izrečno pod liberalno zastavo. Tekom teh zadnjih let, od 1897. dalje, pa se je poostril razpor med krščansko in liberalno strujo na Kranjskem. V sredi ni ostalo nič več prostora. Katoliško naroden — ali liberalen, je postalo parola. Šuklje je bil liberalec, prepričan liberalec. Toda v zadnjih letih se je, kakor sam pripoveduje, izvršil v njem notranji preobrat. Kar je kot otrok imel, kot mladenič izgubil, je kot sivobradat mož zopet našel: vero, našo sveto jedino zveličavno katoliško vero. In — zopet je zapadel notranjemu razkolu. Liberalen poslanec je bil — v svoji notranjosti pa je stal na pozitivnem krščanskem stališču. To nasprotstvo je hotel zravnati v svojem znanem novomeškem govoru začetkom avgusta letošnjega leta. Toda ob njegovem lastnem notranjem protislovju se je razbila tudi zadnja njegova politična akcija. Njegov govor je kazal markantno tisti razkol kakor njegova notranjost. Nezdružljivo hotel je združiti, — ob tem problemu je ponesrečil. Obžalujemo le, da ga je vsled tega prevzela nevolja tako, da je postal oseben ter žalil moža, ki se je ustavil njegovim zmotam. Toda — človek je človek in uverjeni smo, da je ona zadeva mej njima že davno poravnana.

Mi nimamo nobenih obvez nasproti gospodu Šukljeju. Pač pa mu dolguje liberalna narodna stranka velik dolg hvaležnosti. Ali mu bode zamogla ta dolg poplačati? Ne vemo. Toliko pa vemo, da je način njenega postopanja ozirom zopetne Šukljejeve kandidature čin najgorje nehvaležnosti, čin prave Tavčar-Malovrhove brutalnosti. Tako, kakor so gospodje Slanc in sodrugi sklenili na novomeškem volilnem shodu — tako se ne govori z zaslužnim poslancem. Da, Šuklje je bil zaslužen poslanec, — zaslužen baš za liberalno narodno stranko. Kdor je imel priliko njegovo delovanje bližje opazovati, ve, da se je ravno še v zadnjem času na vso moč trudil, pridobiti liberalni stranki ugled in upliv na Dunaju. Dosledno je s tem spodkopaval ugled katoliško-narodne stranke. V njem smo videli svojega jedino nevarnega nasprotnika mej liberalnimi slovenskimi poslanci.

Veseliti bi nas moralo, da je liberalna stranka tega nam tako nevarnega moža obglavila. A obsojati moramo nehvaležnost te stranke, ki se je, kakor se nam zdi, ponižala v slepo orodje klike Malovrh-Slanc-Tavčar. Zares, Šuklje je zaslužil lepši odstop od strani svojih političnih somišljenikov.

Mi pa, njegovi odločni a lojalni nasprotniki, izkažemo mu ob tej priliki tisto čast, katero zasluži od nasprotnika mož, ki je padel na bojnem polju po dolgoletni častni borbi — tem bolj, ker je padel vsled sramotnega izdajskega zahrbtnega napada svojih bivših sobojevnikov.

Slovenska liberalna stranka je zopet za eno stopinjo padla v nižino — kako daleč bode še šlo — naj prihodnjost pokaže. Zdi se nam, da ni več posebno daleč od — katastrofe.«

Ni treba posebej naglašati, da je novomeška »fronda« in posledice njenega nastopa močno razburila javno mnenje v mojem starem volivnem okraju. Zelo karakteristični sta dve pismi, ki mi jih je bil poslal moj prijatelj iz Krškega, dr. Mencinger. Eno pismo nosi datum 27. septembra 1900, torej je spisano pred mojim odstopom, drugo je datirano z dnem 14. oktobra 1900, stoji tedaj neposredno pod vplivom mojega umika. Prvo pismo se glasi:

»Prečastiti prijatelj!

Ko sem pred 14 dnevi zopet zdravo videl, sem bral v Tvojem govoru od 4. avgusta sledeče besede: ‚Vendar bodem še vztrajal, ako se mi ne odtegne izpod nog ona solidna podstava, katero mora vedno pod seboj čutiti zastopnik naroda: zaupanje volivcev.'

Naš župan dr. Romih nam je pred nekaj dnevi bral pismo dr. Slanca, v katerem se nam za poslanca priporoča ne uradnik, ne dvorni svetnik, ampak mož, ki bo ‚znal pulte razbijati'.

Ustreči sem hotel Krčanom, kakor krški modrijan z nasvetom, da izvolimo našega krepkega kovača. Mož ni uradnik, niti hofrat, niti liberalec, niti klerikalec; prinesel bi pa v zbornico za razbijanje pultov ne samo potrebno moč, temveč tudi sposobno orodje. Toda moj nasvet ni obveljal, ampak poslušalci so bili uverjeni, da bodeš Ti še vztrajal in se zopet odzval zaupanju ogromne večine dolenjskih volivcev.

Kolikor Krčane poznam, bodo vsi, ki stopijo na volišče, Tebe volili. Skrbeli bomo pa že za to, da bo udeležba obilna.

Slišal sem pozneje, da dr. Slanc proti Tebi kandidira notarja Plantana iz Ljubljane. Dr. Slanc, kedar je resen, mora očitno Tvojo kandidaturo podpirati. Sedaj pa hoče na drug način Tebi pridobiti večino glasov, ko proti Tebi kandidira, ali razbijalca pultov, ali notarja Plantana. Volitev pa je resna stvar in Tvoja reč ne stoji tako slabo, da bi dr. Slancu trebalo za te delovati na humoristični in jezuitski način.

Naš Pfeifer se sedaj pridno giblje. Proti njemu se bo postavil, kakor čujemo, dež. sodni svet. Višnikar. Jaz ne bom deloval ne proti Pfeiferju, niti zanj. Ako me pa kakov kmet vpraša, koga naj voli, mu bom svetoval, naj da glas izkušenemu in po svoji dobri volji vedno za Dolenjca delujočemu Pfeiferju, čeprav je klerikalec. Zdaj pač ne gre za princip: ‚tu liberalec, tam klerikalec', ampak za korist, za gmotni blagor ubogega — ker brez svoje krivde obubožanega Dolenjca in sploh Slovenca.

Krčani so pripravljeni Tebi oddati svoje glasove. Samo izreči, da si zopet pripravljen na svojo ramo naložiti zunaj s tanko svilo ovito, znotraj trnjevo butaro nehvaležnega poslanstva.

Prosim Te iskreno, stori to. Blesk svile te več ne mami, pleča so močna in trnja si se že navadil — a ne naveličal.

Srčno Te pozdravlja

Tvoj iskreni častilec

dr. J. Mencinger.«

Čisto drugače se glasi drugo pismo, pisano v svetem ogorčenju.

»Blagi prijatelj!

V (—) Ti vračam tisti pismeni dokaz breztaktne kratkovidnosti slovenskih »razumnikov«, katerega so Ti podali novomeški prvaki in doprvaki.

Dobro hrani tisto pismo, ako ga ne hraniš, Ti čez nekaj let nihče ne bo verjel, da so se našli med Tvojimi dosedaj tolikrat neomahljivimi

volivci v tako resni dobi, ko nam je treba dobrega poslanca z lučjo po dnevi iskati, čudaki, ki so si zaželeli Herostratovo slavo s tem doseči, da nam strmoglavijo našega najboljšega, najuplivnejšega in najzvestejšega zagovornika. Torej hrani ta dokaz!

Da navzlic temu napadu mandata ne sprejmeš, je glede na Tvojo osebo in moštvo čisto naravno. Škodo bo pa trpela domovina. To bodo obžalovali Tvoji volivci in registrovali nov dokaz za staro resnico, da materi Sloveniji največ ran prizadevajo nje lastni sinovi. Med takimi sinovi Ti nisi bil in ne boš!

Kakšen epigon bo Tvoj namestnik, v Krškem še nič ne vemo. Naj bo ta ali oni, to bo vendar dosegel, da bo sedanjim zaslepljencem oči odprl. Zgodi se to skoro! Potlej Te bodemo vsi složno brez pogojev, brez revolverja prosili: Usmili se nehvaležnikov in spokorjenih grešnikov in bodi zopet naš izvoljenec.

Upam, da doživim tisti dan, ko Te bodemo zopet navdušeno in soglasno izvolili.

Do tedaj pa opazuj hladno in humoristično naše pigmeje-velikane in se včasih spominjaj svojega iskrenega prijatelja

dr. Mencingerja.«

Kaj bi tajil, vesel sem bil pisma! Odbil sem pač tiste superlative, izvirajoče iz intimnega prijateljstva, vendar sem bil tako ponosen na spoštovanje pristnega starega veljaka, da mi je bilo pismo odtehtalo nehvaležnost novomeških »frondêrjev«.

Od kandidature sem odstopil, trdno sem bil sklenil, dati slovo politiki in odslej živeti zgolj svojemu uradu in svoji družini. Čemdalje bolj je postal urad zame zanimiv; to ni bilo navadno pisarniško delo, tukaj ni šlo samo za rešitev aktov, bil sem poleg uradnika obenem veletržec in industrijalec. Zelo ugodno je bilo, da nisem imel nad seboj druge oblasti nego samo naučnega ministra. Ker je podjetje bilo močno aktivno, tudi denarnih zaprek nismo poznali. Veletržec sem bil, saj je bila zaloga šolskih knjig daleč največje založniško podjetje v vsej Avstriji; industrijalcem pa sem se smel priševati, ker sem imel v sebi podrejeni praški direkciji lastno dokaj veliko moderno urejeno tiskarno. In še eno moram reči: Naučni minister Hartel mi je bil trdno obljubil povišanje v četrti čin, ki sem ga v istini bil zaslužil z ozirom na rastoče dohodke zaloge šolskih knjig pod mojim vodstvom!

Toda usoda je drugače ukrenila. Moji dragi ženi je tekom zadnjih let vid popolnoma opešal. Hodil sem z njo k prvim specijalistom, povsod sem zvedel, da se operativnim potom nič ne da pomagati, glavna stvar bi bila, da se ohrani še to malo vida, kar ga je revica še imela. Zdravniki so svetovali: ven iz velikega mesta in na deželo ter v zelenje!

In še druga nesreča me je ob istem času zadela. Imel sem tedaj še pet fantov, samih krepkih, poštenih dečkov. Najstarejši je bil že dovršil pravoslovne študije ter že služboval kot avskultant pri okrožnem sodišču v Novem mestu. Naznanjen je bil za Božič deloma radi božičnih praznikov, največ pa radi drugega juridičnega rigoroza, h kateremu je bil priglašen. Pride na sveti večer predpoldne, me pozdravi, jaz ga pogledam

in pravim: »Fant, ti se rediš, saj boš kmalu kakor novomeški prošt!« Primem ga za roko, ki je bila zelo vroča in ga vprašam: »Ti imaš vročino!« Odgovor je bil: »Nič hudega ni, oče, odkrito povedano smo jo v Ljubljani s prijateljem Novakom malo potegnili!« Skrbna mati je hotela z ozirom na višjo temperaturo uvesti dijeto. Ali fant je glasno oporekal, češ, na praznike sem prišel, me vendar ne boš pustila stradati! Navzlic temu smo drugi dan poslali po hišnega zdravnika. Ta ga nekoliko preišče in pravi, da ni nič hudega, da ima le spriden želodec, »manj mu dajte jesti, to bo lahko prenesel, saj je dovolj dobro rejen!« Ali vročine so postajale vedno hujše; drugi dan je začel zdravnik majati z glavo ter dejal, da bo morda vendar le legar. In od tega časa se je bolezen rapidno razvijala. Četrti dan je bil že v delirju. Navzlic največji požrtvovalni oskrbi od strani matere in sestre Minke je sedmi dan po svojem prihodu mirno v Gospodu zaspal. Kdo more popisati našo žalost! Poleg tuge po nadebudnem sinu pa zame še skrb za mater! Strogo so nam zabičali zdravniki, naj se moja žena varuje vsakega razburjenja, vsake žalosti, sedaj pa taka nesreča! Sedel sem duševno nad vse potrt, utopljen v bridke misli, ko stopi k meni hči ter mi reče: »Oče, veš kaj, mati in ti sta tako uničena, najbolje bo, da stopiš v pokoj ter gremo na naše posestvo!«

Ta njen nasvet je bil zame odločilen.

Truplo je bilo blagoslovljeno pri sv. Štefanu na Dunaju. Dokaj je bilo prijateljev in znancev, ki so nam s svojo prisotnostjo izražali svoje sožalje. In ko so zapeli pevci akademičnega društva »Slovenije« v mogočni katedrali prelepe slovenske žalostinke, ko so izbrani glasovi krasno odmevali v velikanskih prostorih cerkve sv. Štefana, sem začutil vse bolečine smrtno zadetega očetovskega srca. Truplo smo peljali na južni kolodvor, odkoder je romalo dalje do naše šmihelske fare, kjer sedaj leži na idiličnem šmihelskem mirodvoru. Njegov nagrobni spomenik dičijo verzi, ki mu jih je poklonil moj prijatelj, naš pesnik Stritar. Glase se:

»Kako počasi se vlak mi pomiče,
na Dunaj, na Dunaj srce hrepeni,
sveti večer, družinica kliče,
vse ljube bom videl, o srečne oči!«

»Vlak z Dunaja v južno stran se pomiče,
ž njim v zemljo domačo truplo mlado,
ljubezen za njim žaluje in kliče:
Bog spremljaj te, Fran, — oj bridko slovo!«

Takoj drugo jutro po pogrebu svojega najstarejšega sina sem bil pri naučnem ministru, zahvalit se mu za njegovo sožalje, ki je bilo izrečeno tudi s tem, da je poslal predstojnika svoje prezidijalne pisarne kot svojega zastopnika k pogrebu.

Potem pa pristavim, da prihajam s posebno prošnjo. Minister se mi takoj odzove, da bo izpolnjena, če je le v njegovi moči. In zelo osupnjen je bil, ko sem mu rekel: »Ich bitte um die Erlaubnis, Excellenz, mein Pensionsgesuch einreichen zu dürfen!« Sprva ni hotel nič slišati o tem, dejal mi je naravnost: »Wir brauchen Sie, es herrscht im ganzen Hause nur eine Stimme darüber, dass Sie Ihr Amt in ausgezeichneter Weise versehen.« Nisem odnehal. Povedal sem mu glavni razlog, radi katerega hočem ostaviti Dunaj — bolezen svoje žene in bojazen, da mi žena v velikem mestu ne oslepi. Temu argumentu se je minister naposled vdal ter me je vprašal, katero odlikovanje bi hotel imeti povodom svoje upokojitve. Moj odgovor je bil lahak. Viteški križ Leopoldovega reda sem itak že imel, naslova sekcijskega načelnika pri nas ne upoštevajo, ker ljudje ne vedo, kaka »visoka živina« je tak uradnik; plemstvo bi bilo sicer nekaj, ampak kot siromak sem prišel v svoj urad, kot siromak sem ga zapustil. Tedaj sem ministra naprosil, naj mi pridobi pri cesarju penzijsko doklado. To sem tudi dobil in, kar je v stari Avstriji bila posebna izjema, ker se dvoje odlikovanj obenem načeloma ni dajalo, k dokladi še najvišje priznanje za izborno službeno delovanje.

Izrečno naglašam, da omenjam take osebnosti le radi tega, ker je nekaj let kasneje slovenski poslanec notar P l a n t a n imel drzovitost, v javni seji dunajskega parlamenta v polemiki proti meni izustiti grdo neresnico, da sem bil p r i m o r a n iti v pokoj, ker da se je to razvidelo tudi iz tega, ker pri svoji upokojitvi nisem dobil nobenega odlikovanja!

* * *

Tako smo zamenjali blesteči Dunaj z mirnim bivališčem ob zeleni Krki. Kako smo prestali to precejšnjo spremembo?

Bilo je leta 1897., ko sem v službenih zadevah imel posla v nemškem Gradcu. Napravil sem svoj obisk tudi pri tedanjem štajerskem cesarskem namestniku, bivšem trgovinskem ministru B a c q u e h e m u. Vprašal sem visokega gospoda, kako se je kaj privadil v glavnem mestu ob Muri in kako se kaj počuti v svoji novi funkciji? Odgovor je bil drastičen: »Wie kann es mir hier gehen, lieber Freund? Früher war ich gewöhnt, nur mit grossen Dingen mich zu befassen, mit internationalen Handelsverträgen, grossen Bahnbauten u. drgl., und jetzt erledige ich Gesuche um Gasthauskoncessionen und ähnliches Zeug!« Ne veliko drugače se je izprva meni godilo v slavni naši Kandiji nasproti kapiteljskemu stolpu. Bil sem na Dunaju vajen živahnega duševnega gibanja. Na razpolago so mi bili najrazličnejši duševno visoko stoječi krogi — to vse je tukaj prenehalo. Saj so ljudje na obeh straneh mirne naše Krke prav dobre duše, brez zlobe in hudobije, ali če bi jih še tako hvalil, tega nikoli ne bi mogel trditi, da je Novo mesto polno kipečega

duševnega življenja. In temu se je še pridružilo dejstvo, da je tudi družabno življenje takrat že očividno propadalo! Krog mojih ožjih prijateljev se je skrčil in zlasti razmerje z dr. Slancem, v čigar gostoljubno hišo sem prej rad zahajal in drage volje se razgovarjal ž njim in njegovo blago gospo, se je spremenilo po tej nesrečni politiki iz prejšnjega prijateljstva v izrazito nasprotstvo. Za dr. Slanca mi je bilo žal, dočim se za tiste male »veličine« à la Rozman nisem zmenil. Sicer sem se kolikor toliko pečal s poljedelstvom, o katerem do tja nisem imel pravega pojma. Toda moje posestvo je le premajhno; poleg tega pa je bilo, kakor sem kmalu sprevidel, njegovo obdelovanje zame zgubonosno. Na tako majhnem posestvu bi mogel pač shajati priden kmet, ki ga s svojo rodbino v potu svojega obraza sam obdeluje, če pa moraš delati zgolj z najetimi močmi, je popolnoma sigurno, da moraš doplačati vsako leto. Potem pa to vedno preklanje z nezanesljivimi hlapci, nerodnimi deklami itd. — ti nazadnje jemlje veselje na sicer tako lepem poljedelskem stanu.

Za politiko sem se brigal le v toliko, da sem pazno zasledoval peripetijo naše notranje in vnanje politike. Ko je šlo za državnozborske volitve, se je oglasil pri meni eden ali drugi kandidat, češ, naj mu pomagam z vplivom, ki sem ga še imel pri svojih bivših volivcih. Odklonil sem vse take prošnje. Vendar mi ni bilo všeč, da se je pri volitvi posrečilo po mojem mnenju najslabšemu kandidatu, ljubljanskemu notarju Plantanu, da je postal moj naslednik v mandatu za dolenjska mesta in trge.

Bližale so se pa deželnozborske volitve, in glej čudo, od narodnonapredne, kakor od katoliške narodne stranke so mi došli pozivi, naj prevzamem kak deželnozborski mandat. Dr. Ivan Tavčar se je obrnil name s pismom, v kojem mi pravi, da bom vendar moral nazaj v politiko. Naravnost naglaša, da po njegovem uverenju moram jaz prevzeti vodstvo stranke, ker jaz sem edini za to sposoben. Toda naj se nikar preveč ne postavim na stran klerikalcev!

Odklonil sem to ponudbo, kajti v svojem odgovoru mu brez ovinkov povem, da pota, po katerih hodi narodnonapredna stranka, vodijo naš narod naravnost v pogubo!

Nad vse karakterističen za dr. Tavčarja je odgovor na mojo odklonitev.

Še bolj osupnjen pa sem bil, ko na dan deželnozborske volitve v kmetskih občinah stopi k meni topliški župnik Babnik ter mi izreče željo volivcev, da se pustim voliti v novomeških kmetskih občinah. Zahvalil sem se gospodu, češ, da hočem odslej v miru živeti ter da ne nameravam več stopiti v javno življenje. Pa to ni bilo dovolj! Pol ure kasneje se je

zglasil pri meni lastni župnik iz naše šmihelske fare, vse časti vredni gospod Peterlin z isto ponudbo. Častitljivega moža sem nad vse spoštoval; mene je bil poročil, večino mojih otrok je on krstil, mojega najstarejšega sina je pokopal, a tudi njegovo prigovarjanje me ni moglo odvrniti od mojega sklepa!

Živel sem mirno na Kamnu, ali ne bi mogel trditi, da mi je mirovanje do konca ugajalo. Preveč impulzivna narava in premlad sem bil, da bi se mogel zadovoljiti z duševno »nirvano«, ki je morda značilna za tukajšnje malomestno življenje. Študij vajen sem nadaljeval svoje stike z zgodovinsko in politično vedo. A ker sem čutil potrebo objaviti, kar mi je rojilo po glavi: »odkašljati se«, po domače rečeno, sem iskal zveze z glasilom tiste stranke, ki mi je bila takrat že najbližja po mojem mišljenju ter po njenem programu. Željo sodelovati pri »Slovencu« sem izjavil dr. Žitniku, s katerim me je vezalo že staro prijateljstvo, in tudi dr. Kreku, ki mi je bil sila simpatičen takoj od prvega trenutka, ko sem ga spoznal. Od Kreka sem prejel pismo z dne 12. junija 1903. V njem se čitajo sledeče vrstice:

»...Ker ste parkrat povdarjali v svojem listu Slovenčevo stranko, dovolite mi nekaj iskrenih misli v tej zadevi. ‚Slovenec' se ne more imenovati v tem zmislu strankarsko glasilo, da bi n. pr. kako strankino vodstvo moglo njemu diktirati svoje misli. List se lahko svobodno giblje v smereh slovenskega katoliškega dnevnika; pušča sicer na široko poslancem njihovo taktiko, sebi pa tudi ne da vzeti potrebne svobode. Smoter mu je predvsem vzgojilen. Z zdravimi idejami naj napolni naše ozračje; politično vodstvo mu je šele stvar druge vrste. O tem smo si v ožjem krogu vsi edini. Ravno v tem smislu bi bilo pa Vaše sodelovanje izredno važno. V političnem oziru morete med Slovenci po svojem duševnem obsegu, po svojih zgodovinskih študijah in po svojih parlamentarnih izkušnjah edino Vi uvesti temeljite zgodovinsko-kritiške metode v naše časopisje in s tem v naše politično umevanje. In ta metoda se mi zdi absolutno potrebna...«

»V ožjem gospodarskem zmislu nam je tudi silno treba najpreje učiti se. Za to je pa treba prepričanja, ker še do mala nič ne znamo. In tudi tu bi moglo Vaše bogato znanje neizmerno koristiti. Drugod izvršujejo tak posel znanstvena središča, univerze, akademije, znanstveni klubi, strokovni listi; pri nas ni drugega faktorja razen lahko pisano dnevno časopisje. Majhni smo.

Da Vam pa ne zakrijem ničesar, naj navedem še nekaj smeri, ki se jih mora držati ‚Slovenec' in o katerih smo si z Lampetom in drugovi edini. Avstrijski brez pomisleka, ker je katoliška Avstrija ne samo nam Slovencem, ne celi Evropi potrebna — moramo težiti, da napojimo naše izobraženstvo, pričenši pri mladini, s kulturnim duhom katoliških Slovanov. Kulturne zveze moramo gojiti s Čehi, zlasti pa s Poljaki. Jaz učim nekaj dijakov obojega; imam tudi lepo knjižnico za nje na razpolago; tudi v bogoslovnici prodira ta duh. Nobena reč ne more tako prevladati našega lepega slovstva, nego poljski klasiki. — Mickiewicz, Krasinski, Slovacki, Sienkiewicz, Ždora, Syrokomla in drugi. — Emancipacija od nemške vzgoje in nekaj živega odpora proti nemški oholosti — tega se moramo zavedati.

Druga stvar je pa demokratski duh. Središče vsem našim političnim in gospodarskim ciljem mora biti ljudstvo. Umejete me in zato ne izgubljam dalje besed — pripomnil bi, da bi daljšo razpravo z

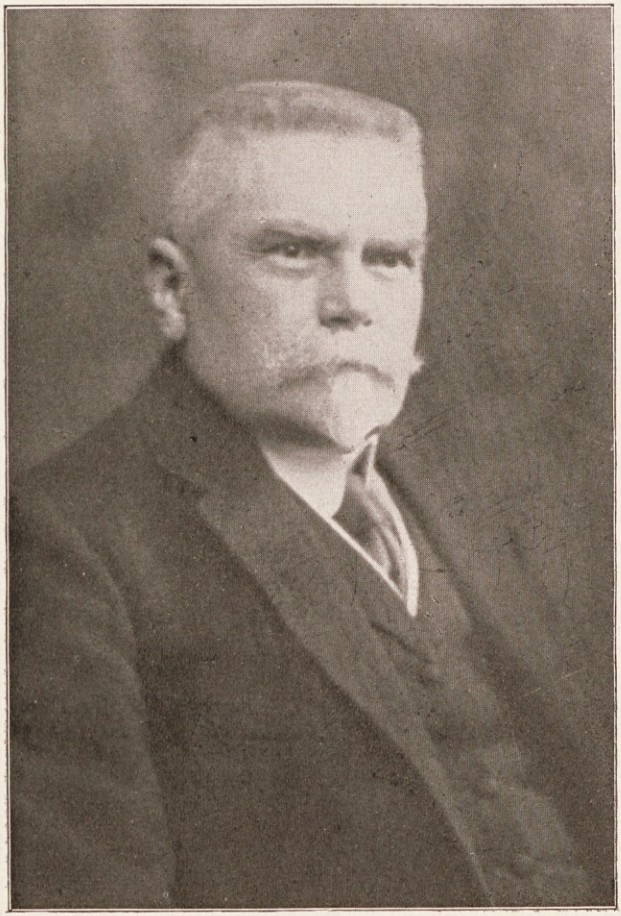
veseljem sprejel Katoliški Obzornik. Morda še niste imeli prilike, ogledati si lista. Prosim Vas, preglejte par letnikov; uvidite, da bi šlo prav. Podalo bi se Vaše ime, še bolj Vašega duha plodovi.

Udano Vas pozdravlja

Vaš Krek.«

Ni čuda, da je lepo to pismo, napolnjeno s svežim duhom genijalnega Kreka, name zelo vplivalo ter me še bolj potrdilo v mojem sklepu, sodelovati pri »Slovencu«. Priobčil sem v tem listu cele vrste člankov o raznih predmetih, vse podpisane s svojim imenom. Razpravljal sem vprašanje belokranjskih železnic, razmotrival pereče vprašanje zboljšanja učiteljskih plač in dotičnega pokritja itd. To dejstvo je močno vplivalo na mojega novomeškega antagonista dr. Slanca. Jaz tudi nisem molčal in tu pa tam spuščajoč se v naše lokalne razmere, privoščil sem si enkrat Karla S l a n c a, drugič zopet Karla Rozmana. Naša polemika je bila, vsaj meni se tako dozdeva, dokaj zanimiva. Včasih celo pikantna. Naj navedem med »Dodatki« v vzgled le članek, ki sem ga priobčil v »Slovenčevi« številki z dne 11. junija 1902.*

* Glej: »Dodatki« III.

Dr. Karel Kramař

XX. poglavje.

Zopet v parlamentu.

Sredi prosto izvoljenega miru vendar še nisem mogel pozabiti parlamenta. Z veliko vnemo sem zasledoval dogodke v državni zbornici. Čestokrat se je zbudila v meni še stara politična bojevitost, baš tako kakor staremu kavalerijskemu konju, če zasliši kavalerijske signale. Zanimal me je predvsem nastop Körberjev v novem parlamentu. Mož je bil le potenca! Ker se mu ni bilo posrečilo, v razpuščenem državnem zboru pomiriti češke poslance in doseči poravnavo z nemškimi tovariši in ker je bila odklonjena tudi njegova zasnova jezikovnega zakona, je poskušal zopet oživotvoriti parlamentarno delovanje s tem, da je uprizoril veliko akcijo na gospodarskem polju. Hotel je investirati ogromne vsote v velika narodnogospodarska podjetja, da bi na ta način zadušil obstrukcijo in državne poslance napotil k mirnemu skupnemu delu. Vrgel je med nje dvoje velikih projektov: krajšo železniško zvezo med Češko in Jadranom preko Tur in Bohinjskih planin, kar bi bilo stalo po proračunu skupaj z nekimi drugimi železniškimi investicijami lepe denarce, 488 milijonov zlatih kron, z druge strani pa zgradbo velikih rečnih kanalov, s katerimi se naj zveže Dunava z Odro ter z Vltavo in Labo; poleg tega še zveza oderskega kanala z Visla. Ta podjetja so se tudi računala na več kakor 500,000.000 zlatih kron.

Bral sem predloge in zmajal sem z glavo. Nikakor nisem dvomil, da bodo poslanci prizadetih dežel, oni iz planinskih pokrajin, ki so bili prizadeti po železniških zgradbah, ravno tako kakor oni iz sudetskih dežel in iz Galicije hlastno planili po tem bogatem plenu. Ali takoj sem si mislil — saj sem že več kakor 16 let imel priliko seznanjati se s psiho našega parlamenta — vtaknili bodo, kar se jim ponuja, posneli bodo cibebe iz te potice, potem pa se bo takoj zopet vrnil stari direndaj! Izkušnja je dokazala, da je bil moj pesimizem povsem upravičen.

Novi parlament je kmalu po otvoritvi doživel hud moralični poraz vodje slov. ljudske stranke dr. Ivana Šusteršiča. Že prej sem bil povedal, da so glede surovosti in nedostojnosti nadkriljevali vse druge poslance velenemci in med temi suroveži se je zopet »odlikoval« prosluli Franko Stein. Ne vem več, pri katerem govoru je dr. Šusteršič napravil medklic, na kar ga je Stein nahrulil z besedo: »Žlindra!« Namignil je s tem medklicem na neprijetno zadevo, ko se je bilo dr. Šusteršiču

očitalo, da se je v konfliktu s Kranjsko kmetijsko družbo pri prodaji tega umetnega gnojila posluževal nedovoljene konkurence. Šusteršič je bil tožil nekoga, ki mu je »žlindro« očital, a dotičnik je bil oproščen, češ, da se mu je posrečil dokaz resnice. Šusteršič, ogorčen po Steinovem namigavanju, je predlagal, naj se zbere grajalni odsek »Missbilligungsausschuss« ter naj izreče Steinovo obsodbo. Grajalni odsek je v istini sklenil, naj se izreče Franku Steinu graja. Poročevalec v zbornici je bil dr. Kramař, v debato sta posegla dr. Tavčar in Plantan, dočim se od ožjih Šusteršičevih tovarišev nihče ni oglasil, tako da je bil primoran sam zastopati svojo stvar. In glej, imel je s svojim zagovorom smolo. Predlog grajalnega odseka je bil z neznatno večino odklonjen.

Hud moraličen udarec za poslanca, zlasti če je vodja razmerno velikega parlamentarnega kluba! Naravnost rečem, da se je po mojem prepričanju dr. Šusteršiču tukaj godila očitna krivica. Mogoče, da bo en ali drug tenkočutnež označil Šusteršičevo postopanje kot ne popolnoma »fair«, ali nepoštenega ni nič učinil, on ni imel nobenega dobička pri tej kupčiji, nasprotno še iz lastnih sredstev je žrtvoval, da je mogla stranka poljedelcem dajati žlindro po nižji ceni nego je to bilo mogoče Kranjski kmetijski družbi. Toda Šusteršič nikakor ni bil priljubljen v zbornici. O tem nam priča najznamenitejši med tedanjimi češkimi poslanci, dr. Josip Kaizl. V svojem dnevniku si je zabeležil 1. junija 1901 sledeče besede: »Ve sněmovně debata o karne záležitosti [lublanského advokata dr. Ivana] Šusteršičove, která skončila porážkou toho neoblibeného a nadutého pána, jenž po mém zdáni je původum sebevražděného rozbroje mezi Slovinci.« — V zbornici debata o grajalni zadevi [ljubljanskega advokata dr. Ivana] Šusteršiča, ki se je končala s porazom tega nepriljubljenega in nadutega gospoda, ki je po moji domnevi povzročevalec samomorilnega boja med Slovenci.*

Ministrskemu predsedniku Körberju se je torej posrečilo za nekaj časa tirati dalje zavoženi parlamentarni voz. Približno eno leto je bilo videti, da bo parlament res delal in v istini se je po dolgih štirih letih zopet enkrat rešil državni proračun parlamentarnim potom. Ali kako se je bila zbornica tekom par let bistveno izpremenila, zlasti kar se tiče njenih manir! Sila drastično opisuje to spremembo krščansko-socijalni poslanec monsignor Scheicher. Ta mož nikakor ni bil napačen. Srednje velikosti, precej trebušnat, zdravega obličja, iz katerega je dobrodušno gledalo v svet dvoje svetlomodrih oči, zabaven govornik, spominjajoč včasih na onega slovitega pridigarja Abrahama a Santa Clara. Mi Slovenci smo posebno lahko shajali ž njim, ker po čudnem naključju je Scheicher prišel v Mirno na Dolenjskem kot domač učitelj pri otrocih

* Glej: Dr. Jos. Kajzl, Z mého života III. 2. str. 1150.

mirnskega graščaka Fraenzl-Vestenecka. Še več! Celo osmi gimnazijski razred je dovršil pri očetih frančiškanih v Novem mestu, kjer je maturiral eno leto pred menoj. Sam je bil pevec tenorist in je vedno še z navdušenjem govoril o lepoti slovenske pesmi. V nekem govoru se je torej izrazil o tedanji poslanski zbornici:

»Kakor velja med studenti čestokrat tisti za najboljšega, ki se najbolj postavlja pri pijači, tako velja pri nas tisti poslanec, ki najbolje zna ozmerjati. Če kdo najlažje izpusti izza ograje svojih zob vse štirinožne domače živali, vštevši ladjo puščave, potem je prava znamenitost v naobrazbi. In če je celo zmožen, tisti del svojega telesa, ki se izgovarjati ne more, drugemu priporočati v svrho neke jezikovne operacije, potem sta Schiller in Goethe mojstra-skaze proti takemu klasiku!«

Isto sodbo seveda v veliko dostojnejši obliki je izrekel eden prvih govornikov avstrijske zbornice, češki poslanec dr. Eduard Grégr, ko je izustil v budžetni razpravi februarja leta 1902. sledeče besede:

»Nova generacija je vstopila v ta parlament. Generacija, ki ima danes čisto različne pojme o ljudskem zastopu nego smo jih imeli mi stari parlamentarci. Generacija, ki si drugače predstavlja parlamentarne obravnave in šege ter se vede na način, da mora rdečica sramu obliti vsakega dostojnega človeka, in v srcu vsakega dostojnega človeka se mora vzbujati želja: Dal Bog, da ne bi izobražen svet kulturno stopinjo avstrijskega prebivalstva sodil po kulturni stopinji avstrijskega parlamenta!« Žalibog, resnične besede!

* * *

Koncem leta 1902. sem začel naenkrat hirati. Sprva se nisem brigal za svoje zdravstveno stanje misleč, se bo že podalo. Ali kmalu sem bil primoran zateči se k zdravniku. Zapisoval mi je eno zdravilo za drugim, nič ni koristilo. Predpisal mi je strogo dijeto, navzlic temu mi je bilo čimdalje huje. Slučajno sem se nekoč v bolnici Usmiljenih bratov v Kandiji tehtal obenem s prijateljem nadsvetnikom Škerljem. Kar prestrašil sem se, ko sem videl, da tehta on 75 kg, dočim je moja telesna teža bila padla na 73 kg! Sprevidel sem, da me domači zdravnik ne bo zlepa ozdravil. Očividno ni bil pogodil bistva moje bolezni, ugibal je semtertja, enkrat je dejal bolj sam pri sebi: »Morda je pa le zgoščenje vratarja!« Jaz, ko to slišim, ga vprašam, mari to ni »neoplasma«, po domače rak? Zdravnik odgovori: »Utegne biti kaj takega.« Šel sem domov naravno potrt, kajti če se prav smrti tudi takrat nisem bal, umreti za rakom bi bil baš oni način smrti, s katerim bi bil najmanj zadovoljen!

Obrnil sem se s pismom na svojega dragega prijatelja na Dunaju, znamenitega kemika prof. dr. Ernesta Ludwiga. Kakih šest let prej sem ga bil spoznal, iz znancev sva postala

kmalu tesna prijatelja. Mož sicer prav za prav niti zdravnik ni bil. Pač je bil profesor medicinske kemije na dunajski univerzi, toda po svojem prvotnem poklicu je bil lekarnar. Ali kmalu je postal prava luč na polju znanosti. Priljubljen, naravnost obožavan od svojih slušateljev, katerih je imel naposled tisoče in tisoče, je bil takrat po službenih letih daleč najstarejši profesor na dunajskem vseučilišču, kajti že leta 1874. je bil imenovan izrednim profesorjem. Nanj sem se obrnil, njemu sem potožil svoj bedni stan, povedal mu, s čim me tolaži moj hišni zdravnik ter ga vprašal, kaj mi je storiti. Odgovor je bil, takoj si dati izpumpati želodec ter mu poslati vso ne baš preokusno vsebino na Dunaj v preiskavo. To se je zgodilo. Prejel sem odgovor, kateremu je bila pridejana natančna kemična analiza. Zraven mi je pisal prijatelj: »Ničesar nisem našel, kar bi kazalo na raka. Ali dejstvo, da ste od svojih 100 kg padli na 73 kg, je tako resno, da morate nemudoma na Dunaj k špecijalistu!« Ubogal sem ga. Tri dni kasneje sem že sedel pri njem pri večerji v njegovem rodbinskem krogu. In takrat mi je rekel: »Ves Dunaj ima prav za prav samo enega zdravnika, to je profesor Chvostek. Bil je moj učenec, napišem Vam pismo zanj.« Oborožen s tem pismom se podam k imenovanemu zdravniku, ki me je, ko sem mu izročil Ludwigovo pismo, v istini sila natančno preiskal. Ko me je na vse načine pretipal, je zmajal z glavo ter dejal: »Ničesar sumljivega ne najdem, ali vendar je mogoča neka nova tvorba, ki se da konstatirati le po drugem načinu.« Nadaljeval je: »Prišli boste pojutrišnjem ob 8 zjutraj k meni v mojo bolnico. Dobro si zapomnite, od polnoči počenši ne smete ničesar zaužiti, tudi vode ne!« Zjutraj ob osmih sem bil v Zofijini bolnici pri Chvosteku, ki mi zopet izpumpa želodec. Potem me je zapodil na sprehod za pol ure v bolniški vrt, nato da naj se vrnem, ker bom dobil zajutrk. Istina, A kakšen je ta bil! Predložili so mi skledo ovsenega soka, sila podobno po izgledu in okusu tistemu kleju, ki ga rabi knjigovez. Hrabro pogoltnem to ogabno jed, potem zopet celo uro gor in dol po vrtu in ko sem se zopet vrnil v sobo, mi je profesorjev asistent znova izpumpal tisti minimum, ki sem ga mogel imeti takrat še v želodcu. Pogledal sem na uro, nič manj kakor 20 minut sem imel tisto vražjo cev v goltancu. Mislil sem, da me mora biti konec! Ali premagal sem mučni položaj s svojo energijo, češ, tukaj sem sedaj, pojdimo do konca! Toda reči moram, ko je bil asistent pri kraju s svojim delom, sem se tresel kakor šiba na vodi. Sedaj pa ni bilo treba dolgo čakati! Kmalu so dovršili drugo analizo, profesor vstopi ter mi pravi: »Dovolj dolgo smo Vas mučili, hrabro ste se držali, v plačilo Vam povem, da niti sence ni kakega raka: vsa Vaša bolezen ni nič drugega, kakor nervozna indispozicija želodca. Predvsem pustite vso strogo dijeto, predpisano Vam od zdravnika. Jejte vse, tudi mast in maslo. Privoščite si tudi steklenico vina ali

piva, seveda ne pretiravati s pijačo! In če hočete še kako lahko vodno kuro, boste prav v kratkem popolnoma zdravi in sveži!«

In zares! Najprej sem tekel na poštni urad ter brzojavil svoji ženi uspeh dunajske preiskave, potem pa takoj v dober hotel, kjer sem z največjo slastjo zaužil veliko porcijo šunke ter jo namakal z buteljko starega »Vöslau-ca«.

Sila dobre volje se podam na to v državno zbornico gledat, kaj počenjajo bivši moji kolegi v parlamentu, ki sem ga takrat bil krstil za »Kafferncirkus«. Pozdravil sem tega, pozdravil onega in ko sem se kretal po tisti krasni marmornati dvorani, ki loči poslansko zbornico od gosposke zbornice, kdo mi pride nasproti ter me prijazno pozdravi? Nihče drugi kot sam — dr. Ivan Šusteršič! Sprva nekoliko navadnih stavkov, kar naenkrat me iznenadi z vprašanjem: »Gospod dvorni svetnik, ali nimate nobenega poželjenja več po teh prostorih? Ali se Vam nič ne toži po politiki?« Ko mu odgovorim, da ne čutim nobene posebne potrebe, mi reče: »Sedaj bi bila baš prilika, mandat Vam dam na razpolago!« Jaz nato: »Gospod doktor! Prvič so vsa mesta zasedena —« »Ne« — me prekine — »poslanec Vencajz mora prav v kratkem odložiti svoj mandat. Vi ste lahko izvoljeni v volivnem okraju ljubljanske okolice!« Jaz odgovorim smehljaje: »Gospod doktor! Vi in jaz, kako bi midva mogla iti skupaj!« Ponudba mi je bila stavljena, nisem je sprejel, sprva sem jo odklonil.

Z Dunaja sem šel v Prago, kjer je eden mojih sinov na tehniki študiral, potem v Mattighofen na Gor. Avstrijsko, kjer je bil tačas starejši brat njegov kot šumarski inženir v dvorni službi, končno domov na svoj Kamen. Čitatelj si lahko predstavlja, kako vesela me je bila moja žena. V dobrih 14 dneh sem se od 73 kg zopet dvignil na 95 kg!

In potem na morje, ki ga ljubim še vedno, ki s posebno močjo vpliva na mojo dušo! Na Sušaku me doleti telegram moje žene: »Šusteršič bittet baldigst wichtige Besprechung in Laibach. Roza.« Navzlic prvotni moji odklonitvi dr. Šusteršič ni odnehal, pripeljal se je bil v Novo mesto in ker me ni dobil doma, je naprosil mojo ženo, naj mi sporoči njegovo željo po skupnem sestanku. Storil sem po njegovi volji, pri najinem razgovoru sva pretehtala vse glavne točke programa katoliške ljudske stranke. Naposled sva dognala, da pomembne diference med mojimi nazori in strankinimi programatičnimi načeli ni, izvzemši eno vprašanje, glede katerega sem vedno imel svoje pomisleke, to je splošne enake volivne pravice. Za splošno volivno pravico sem pač bil, enaka pa mi je delala preglavico.

Toda še se nisem popolnoma vdal, še sem se bal nejednakosti najinih značajev, češ dva trda mlinska kamna sva, utegne priti do prehudega trenja med nama! Odločil je naposled meni tako simpatični dr. Krek, ki je zadnje pomisleke moje premagal

z besedami: »Vi ne veste, kak blag človek je dr. Šusteršič.« Dostavljam: Deset let kasneje je Janez Evangelist Krek svoje mnenje o dr. Šusteršiču izdatno bil spremenil!

Kako je prišlo do tega, da me je slovenska katoliška stranka leta 1903. postavila kandidatom za izpraznjeni Vencajzov mandat? »Slovenec« je dne 1. avgusta 1903 proglasil mojo kandidaturo v uvodnem članku z naslovom »Šuklje«. Članek nosi signaturo Krekovega peresa ter slove:

»Slovenec« št. 176, v soboto 1. avgusta 1903.

Šuklje.

Katoliško-narodna stranka kandiduje dvornega svetnika Šukljeja v državni zbor! Ta vest je napravila senzacijo ne samo pri nas, temveč v širši javnosti.

Naša liberalna stranka je konsternirana. Po pravici. Nihče ne pozna bolj duševnih vrlin, politične skušenosti in marljivosti Šukljeja kot liberalna stranka. Liberalci tudi že zdavna vedo, da je nekdanji liberalec Šuklje na trnjevi poti skušenj življenja si priboril katoliško prepričanje. Saj je pred tremi leti to javno v liberalnem listu izjavil, saj je vsled tega isto leto, 1900, odklonil sprejeti mandat iz rok liberalne stranke, ker je vernemu katoliku Šukljeju bilo nemogoče, biti liberalen poslanec. Glede na vse to bi torej ne bilo vzroka za presenečenje, da je Šuklje danes kandidat katoliško narodne stranke. Toda liberalci so računali na političen dvoboj, ki se je pred tremi leti izvršil mej Šukljejem in dr. Šusteršičem. Mislili so, da je tisti spor ustvaril prepad, ki bi za vselej ločil ta dva moža. Zato je »Slov. Narod« še nedavno imenoval Šukljeja za političnega mrliča, hoteč označiti njegov položaj mej dvema stoloma. Toda zmotil se je temeljito. Šuklje je tačas ne samo po načelih, temuč tudi že formalno stal v taboru katoliško narodne stranke.

Katoliško narodna stranka pa je bila dolžna, pridobiti to izborno moč za javno delovanje v prilog katoliško-narodnemu programu. Slovenci imamo malo takih talentov, kakršen je Šuklje. Še manj pa imamo mož tako temeljite vsestranske izobraženosti in politične izkušenosti. Te lastnosti so zaklad, ki je zasebna last dotičnika — ob enem pa tudi solastnina naroda. Dolžnost naroda je, da ta zaklad dvigne in porabi — dolžnost dotičnika, da temu ne nasprotuje. V takem slučaju ne veljajo nobeni malenkostni pomisleki, ne na eni ne na drugi strani. Vsi moramo pred očmi imeti le eno veliko zadevo: blagor svojega naroda, svoje domovine. To pred očmi, je vodstvo katoliške narodne stranke povabilo Šukljeja h kandidaturi in iz istih vzrokov je gospod dvorni svetnik kandidaturo sprejel, pod pogojem, da mu jo poverijo katoliško-narodni zaupniki iz volivnega okraja. Poslednji se zbero dne 13. avgusta in kakor smo podučeni, ni nobenega dvoma, da bodejo Šukljeja proglasili svojim kandidatom. To mnenje je, kakor čujemo, v volivnem okraju splošno in dokazuje politično zrelost elite katoliško-narodne armade. Ob priliki tega shoda se bode Šuklje prvikrat volivcem predstavil in razvil svoj program. Zaupniki celega volivnega okraja bodo torej imeli takrat priliko, tudi osebno spoznavati gospoda dvornega svetnika.

Mi pa brez ovinkov izjavljamo, da kandidaturo g. Šukljeja, ki je že dalj časa visoko čislan sotrudnik našega lista, z veseljem pozdravljamo. Katoliško-narodna delegacija v državnem zboru zadobi ž njim novo izborno moč in to je baš v sedanjih časih, ko bijemo odločilen boj za pravice ljudstva, osobito našega kmeta, posebnega pomena.

Nekdanji naš nasprotnik je postal naš prijatelj in sobojevnik. — Božji mlini počasi meljejo — — —

Ni čuda, da je nepričakovana ta vest razburila živce narodnonapredni stranki. Najprej se je oglasil v »Slov. Narodu« dne 8. avgusta 1903 med dnevnimi vestmi novomeški dr. Slanc z dolgo notico, ki nosi naslov: »Konsternirani smo.«

»Konsternirani smo?« »Slovenec« se je v svojem priporočilu Šukljejeve kandidature povzpel do trditve, da smo slovenski naprednjaki konsternirani, ker je Šuklje stopil v farovško službo in dunajska »Information« je to verjela in zabeležila. Konsternirani? Čemu neki? Šuklje ni več to, kar je nekdaj bil. Nekoč je bil bistra glava, a opešal je, hudo opešal, četudi tega sam ne spoznava. Ali kakor je že skrhan in mu izpadajo zobje, za klerikalce je le še dobra akvizicija. To se vidi iz tega, ker mislijo klerikalci, da smo konsternirani, ker je Šuklje njih kandidat. Med slepci je tisti kralj, ki vidi vsaj na eno oko in s klerikalci bo Šuklje še lehko kak ples aranžiral. Ko bi klerikalci količkaj pomnili pripetljaje pred zadnjimi volitvami, bi vedeli, da je Šuklje prosil za mandat dolenjskih mest, ki ga je prej dolgo let imel, da pa smo mu ravno mi liberalci podstavili nogo, ker smo ga hoteli potisniti iz stranke. Dokažemo vam po pričah, da je Šuklje v Beli Krajini ter v Novem mestu nekaj časa delal na to, da se ga zopet izvoli. Ker tedaj še ni prav klerikalizma kazal, je bil imel dosti šans, da zmaga. Dr. Slanc pa pozna Šukljeja predobro. Ni mu zaupal ter z našimi strankarji dogovoril manever, po katerem se je Šuklje odpravil od te kandidature. Šuklje je v tem manevru bil preveč domišljav in nato je dr. Slanc pri svojem manevru računal. Šlo je! — Potem pa se je Šuklje jezil, da se ga ni volilo. — Klerikalci pač pešajo in treba jim je nekaj boljše krvi. Dali smo jim jo, dosti prida sicer ni več, a v klerikalnem organizmu bo dobro služila — nam. Kdor je bil enkrat sovražnik rimskega klerikalizma, ostane to do smrtne ure, ko ga, duševno oslabljenega uženo s hudičem in peklom. Ali ne glede na to je Šukljejeva narava taka, da bo hotel Šuklje v klerikalni stranki diktirati in gospodovati. Tako naturo že imajo klerikalci v svoji hiši. Ta dva moža sta si podobna v marsičem po zunanjosti. Če bi ta dva samo za eno noč zaprli skupaj v en kurnik — bi drugi dan ne našli v njem kozlovskih brad in še črev ne. Enkrat se bosta ta dva moža zagrabila — zakadilo se bo in zasmrdelo bo močno. Sicer kmalu to še ne bo, ker bo Šuklje nekaj časa ponižen in pohleven. Saj mora vendar prej terên preštudirati in pridobiti nekaj tega, zaradi česar je v prvi vrsti prestopil h klerikalcem. Potem pa bo začel metati svoje dinamitne bombe, da bo kaj in z naše strani bo kar veselje gledati te prizore. In mi naj bi bili konsternirani?!

Dan kasneje sem nastopil pred zaupniki svojega velikega volivnega okraja. Bilo jih je iz ljubljanske okolice in litijskega okraja nad 200 mož večinoma trdnih inteligentnih kmetskih posestnikov. Priobčim svoj kandidatni govor per extensum, kajti važen je za pojmovanje mojih političnih smernic.

»Slovenec« št. 187, petek 14. avgusta 1903.

Kandidatni govor

dvornega svetnika Franca Šukljeta.

Pozvan sem bil, oglasiti se za državno-zborski mandat, ki je izpraznjen vsled odstopa g. J. Vencajza. Po resnem premišljevanju odločil sem se, ugoditi laskavemu pozivu in tako stopam danes pred Vas, g. m., pred može zaupnike tega ogromnega volilnega okraja, obsegajočega četrtino dežele Kranjske. Stopam pred Vas, — tako si domnevam — ne kot popolnoma nepoznat človek. Istina je sicer, da sem v svoji parlamentarni dobi, trajajoči z l. 1883. do sep. 1900 zastopal drug okraj in drugo volilno kurijo v državnem in deželnem zboru: namreč volilni okraj dolenjskih mest in trgov. Navzlic temu imel sem dokaj prilike,

brigati se tudi vsaj za velik del naših kmetskih občin. Navajam le dvoje stvari. Kar vas je mož tu zbranih z dolenjske strani, poznate me pač večinoma iz onih časov, ko sem deloval za zgradbo dolenjskih železnic. Za ves okraj pa sem se trudil l. 1895., o priliki velike potresne nezgode. Tedaj sem, bivajoč na Dunaju, kot načelnik izvrševalnega odseka onega dunajskega pomočnega odbora, kateri se je bil zasnoval vsled mojega predloga, uspešno uprizoril pomožno akcijo v prid po potresu oškodovanim rojakom. Le v gotovem denarju poslali smo deželni vladi ljubljanski svoto 360.000 K, in gotovo se je izdaten del tega zneska razdelil tudi med prizadete kmetske občine.

No, sedaj bode tri leta tega, da sem nehal biti državni poslanec. Odkrito povem, da mi je ta večletni počitek dokaj koristil. Par mesecev namreč po svojem slovesu iz parlamenta ostavil sem tudi uradniško službo ter prevzel posestvo, kjer sedaj sam gospodarim. G. m., tak praktičen kurs ni napačen, na lastni koži spoznavam, kako se godi našemu poljedelcu. In tak nazoren pouk je več vreden kakor še tako lepo in poučno spisana debela knjiga!

Pač vé dandanes vsakdo, kdorkoli se le od daleč peča z narodnim gospodarstvom, da trpi avstrijsko poljedelstvo vsled ameriške in ruske konkurence. Ako pomislimo, da je 100 kg pšenice l. 1873., tedaj pred 30 leti, na Dunaju še po letni povprečni ceni veljalo 33 K, l. 1895. se je pa zanjo le še stržilo 15 K, in na dunajski borzi je 11. avgusta notirala 16 K 70 h, ako k temu še dodamo, da so se tekom istih 30 let izvestno pomnožila vsa javna bremena, davki in naklade, da so silno poskočile delavske plače, in da se je mej tistim časom zelo občutno zmanjšala kupna sila denarja, potem pač nihče ne more oporekati, ako v naši državi poljedelec tarna in obupava radi gospodarske krize, katera preti ugonobiti njegovo eksistenco. A pri nas na Kranjskem so razmere še veliko pogubnejše kakor drugod! Nam zmanjkujejo delavske sile, ljudstvo se kar trumoma izseljuje v daljno Ameriko, niti za drag denar ni več dobiti poslov, poljedelska dela se čestokrat izvrševati ne morejo, poslov ni, in to bore, kar jih še dobimo, to je večinoma zanikerno in naravnost pretirano v svojih zahtevah nasproti siromašnemu gospodarju.

To, g. m., mi je povsem jasno in radi tega bodite uverjeni, ako sedaj vstopim kot Vaš poslanec v državno zbornico, da se bodem pri vsaki priliki pogumno in neustrašeno potezal za koristi svojih kmetskih volivcev, v svesti si, da na ta način objednem koristim celi državi. In takih prilik bodem imel v izobilju. Sedaj se vrše obupni poskusi, rešiti državnopravno razmerje k ogrski državni polovici. Ne bi rad danes spregovoril o tem imenitnem predmetu, le toliko vzemite na znanje, da bodem, če se sploh še posreči nagodba z Ogrsko, za svojo osebo glasoval le za tako poravnavo, v kateri so varovani interesi naše državne polovice in zlasti interesi naših agrarnih producentov. Isto načelo me bode vodilo pri oceni velevažnih trgovinskih pogodb, katere se morejo obnoviti baš sedaj. Dalje hočem zastaviti vse svoje moči v to svrho, da se uvede obligatorno zavarovanje proti požarom in proti toči, in sicer pri deželi oziroma pri jednem samem deželnem zavodu. Kar se tiče zavarovanja živine, zastopal bodem tudi glede njega posilno zavarovanje, toda z ozirom na varnost preznamenitega izvoza v inozemstvu bi tu dal prednost jednotnemu zavarovanju pri državi. Proti vedno rastočemu izseljevanju bode treba upirati se, samo ne s kako prepovedjo, katera je nemogoča z jedne, kruta z druge strani, temveč s pozitivnim delom v tem smislu, da se našemu prebivalstvu nudi stalen zaslužek na domačih tleh.

Da čim preje ugodno rešimo pereče poselsko vprašanje, delal bodem i jaz na to, da se uvede zavarovanje poljedelskih delavcev za slučaj starosti in onemoglosti, in drage volje podpiral bodem v tej zadevi hvalevredno prizadevanje g. posl. Povšeta. Z vso vnemo in gorečnostjo se bodem potrudil za povsem osnovan načrt

kmetijskih zadrug in na zadružni podlagi ustanovljenih društev, ker sem uverjen, da je to načelo skoz in skozi zdravo ter da se v sedanjih razmerah z njim mnogo da storiti v preporod kmetskega stanu. In, g. m., baš, ker sem sam upokojen višji državni uradnik, smem reči, da po lastnih skušnjah poznam nedostatnost naše javne uprave. Uradništvo je gotovo potrebno in dober uradnik je zlata vredna stvar. Nasprotno pa, koliko škode je že povzročila nerodna birokracija, kako bridko jo čuti zlasti ubogi naš kmet! Temeljita preosnova naše, deloma zastarele in preokorne in vrh tega mnogo predrage državne uprave je postala nujna potreba, in s svoje strani hočem delati na to, da se dožene čim preje ter se dovrši v smislu ljudske samostojnosti in naprednosti.

Ali kot Vaš poslanec bodem tudi vedno prešinjen prepričanja, da mi je zastopati slovenske volivce in slovansko narodno pleme. In, g. m., dandanes, žalibog, ni odveč, poudariti to stališče. Sicer me boli videti, kako so se tekom zadnjih let spremenile narodno politične razmere na Kranjskem. Nihče mi ne more očitati, da bi bil naroden prenapetež, vedno sem zagovarjal pošteno narodno spravo in danes še naglašam, da bi bila prava sreča za našo deželo, ako se na pošteni, pravični podlagi doseže trajni mir z nemškim življem. Toda, gospoda moja, žalostna resnica pa je, da pogojev ni dandanes za tako poravnavo. Mi Slovenci pač ne maramo iznaroditi nemških sodeželanov, a čisto naravno je, da se upiramo ponemčevanju, da nečemo trpeti nemškega nasilstva, da nočemo hlapčevati na lastni zemlji ter da si odločno prepovedujemo ona smela izzivanja, ki se čedalje bolj pogostoma ponavljajo z nasprotne nam strani. Jasno kakor beli dan je, da si peščica Nemcev v deželi že prilastuje vpliv, do katerega nima nobene pravice niti po svojem številu niti po svoji duševni sili.

In kako je ona prišla do tega premoženja? Gospoda moja, ne bodem ugovarjal, Nemci na Kranjskem imajo dandanes kot svojega voditelja jedno izmed najfinejših glav, izkušenega, prebrisanega barona Schwegla, in na marsikaterem uspehu morajo biti hvaležni spretnemu njegovemu vodstvu. Toda naravnost povem, še veliko več hvaležnosti bi morali Nemci skazati kratkovidnosti »Narodove« stranke.

Vse tiste radikalne fraze, s katerimi se dandanes skriva žalostna istina, ne spravijo dejstva s sveta, da je tako zvana »narodno-napredna« stranka z Nemštvom na Kranjskem sklenila kompromis in alijanco baš v usodni dobi, ko se je narodno nemštvo na celem Avstrijskem združilo v jedno bojno falango z neprikritim namenom, pridobiti trajno nadvlado nad avstrijskimi Slovani! Ali ne vidite, kaj se godi na slovenskih tleh?! Koroški Slovenec umira, štajerski rojaki ječe pod silnim navalom nemškega protivnika, na Kranjskem rapidno napreduje nemški vpliv — v takih odnošajih se dá pač zagovarjati skupno sodelovanje z nemško stranko na Kranjskem v dosego te ali one skupne gospodarske pridobitve, v političnem oziru pa je že glavna napaka golo premirje z narodnim sovražnikom, politiško zavezništvo z njim proti lastnim rojakom pa je neodpusten smrtni greh proti rodni zemlji in lastnemu narodu.

In tega glavnega greha vodstva »Narodove« stranke nihče ne odveže. Pač skušajo utajiti dejstvo, katero je vendar le povsem jasno in očitno, da katero so celo sami voditelji narodno-napredne stranke pri drugi priliki oblastno priznavali. Kajti mari to ne pomeni še več nego priprosto zavezništvo z nemško frakcjio, če so »Narodovci« pri znanih deželnozborskih dogodkih svoje postopanje napram izvoljencem pretežne večine skušali — opravičevati s tem, češ, v deželnem zboru smo mi večina in minoriteta se nam mora pokoriti. Večina, to je več nego alijanca, to je že skupna organična celota. Pač so vloge pri tej zvezi zelo nejednako razdeljene.

Pri tem stvoru nenaravne politične alijance je namreč glava nemški baron Schwegel, in rep njegov je dr. Ivan Tavčar s svojimi pritiklinami. Naravnost izrekam, več nego vladna podpora in več nego spretno Schweglovo vodstvo je kranjsko nemštvo kvišku spravila napačna, docela nerazumna in nerazsodna Tavčarjeva politika, njega je zahvaliti nad vidnimi napredki nemškega življa, kar je bil on sejal in njegova stranka, to sedaj žanjejo in z veselim obrazom v skedenj in kašto spravljajo — Nemci na Kranjskem!

Proti temu rastočemu nemškemu navalu bodem za slučaj svoje izvolitve skušal se upirati na Dunaju, v parlamentu, gospoda moja, in izven parlamenta. Krivice ne bodem delal, a je tudi ne bodem trpel; vsikdar bodem zagovarjal pomirjenje narodovo in odstranitev narodnostnega boja potom pravične poravnave, a z vso vnemo bodem odbijal napade, naperjene proti slovenskemu narodu, bodisi da se vrše naskokoma, bodisi da se protivnik prikaže po skritih ovinkih ter iz ozadja.

Uverjen sem, da s temi mojimi nazori soglašajo vsi Vaši poslanci v dunajski zbornici. In tega stališča ne smemo ostaviti zlasti ne v sedanji pomembe polni dobi. V kritičnem času me hočete poslati v dunajski parlament. Gospoda moja, vidno propada oni nesrečni dualistični sistem, zasnovan pred 36 leti baš proti avstrijskim Slovanom, in drobi se, gospoda moja, tudi decemberska ustava, s katero se je nameravalo v naši državni polovici za vse veke osigurati nadvlado nemški manjšini. Po mojem trdnem prepričanju je naša ustava zadobila smrtno rano po nemški obstrukciji za Badenija in Thuna, in popolni neuspeh Körberjeve politike le dokazuje, da i ta zdravnik navzlic priznani svoji spretnosti ne pozna pravega zdravila za tega bolnika. Korenito bode trebalo preosnovati državo Habsburško, ali pa — je obstanek njen v nevarnosti. Na ta preustroj pa morajo biti pripravljeni i zastopniki slovenskega naroda. O pravem času naj se zvežejo z zastopniki drugih slovanskih plemenov ter naj pritegnejo v svojo zvezo potem modre, zmerne, rodoljubne politike tudi one nemške stranke, katere se še niso izneverile avstrijski državni ideji — potem bode mogoče, urediti Avstrijo tako, kakor mora biti, kot organična združitev prostih jednakopravnih narodov pod žezlom Habsburške dinastije. Zmernost priporočam, državniško previdnost, toda združeno z ono jekleno možato odločnostjo, katera tudi kroni in dinastiji ne prikriva, da smo se i mi Slovenci naveličali nekdanje pasje potrpežljivosti, da smo sicer vedno pripravljeni, dejansko obelodaniti od svojih prednikov podedovano zvestobo, točno izvrševati svoje dolžnosti, da pa se ob jednem živo zavedamo, da mora tudi krona in vlada njena nam nasproti natančno oživotvoriti naše ustavne pravice!

To, gospoda moja, so moji nazori, ž njimi stopam danes kot kandidat v volivno borbo. Mnogim ljudem se pač vidi položaj kandidata na sedanjih naših razgretih tleh kaj neprijetna, malo vabljiva stvar. Jaz za svojo osebo sem drugega mnenja, meni se celo dozdeva, da je taka kandidatura nekaj poučnega in koristnega. N. pr. za velikonočno spoved gotovo ni boljše priprave nego kandidatura. Vsaj vestí ni treba kandidatu izpraševati; kar je kedaj napačnega storil, včasih celo ono, kar niti storil, niti mislil ni, vse čita lahko črno na belem lepo tiskano v nasprotnih glasilih. In gotovo je, da ne gre omejiti pravice ostre kritiške ocene nasprotni stranki in njenemu časopisju. Seveda, kdor pozna naravo sedanjega glasila »posvetne inteligence«, ta se gotovo ne bode čudil, da se »Slov. Narod« v svoji polemiki poslužuje čestokrat direktnih neresnic, direktnih laži! Da omenim le jedno: predbaciva se mi, da je liberalna stranka, poverivši mi l. 1885. državnozborski mandat dolenjskih mest in trgov, rešila me bankerota!! No, istina je, da sem bil

tedaj skromen gimnazijski profesor brez premoženja. Odkod bi ga tudi mogel imeti? Nisem bil tako srečen, tudi tako previden nisem bil, da bi si bil poiskal kako bogato nevesto, in gospoda moja, onega odličnega talenta nisem imel, ki ga je občudovati pri gotovih naprednih politikih, talenta, vsled kojega umé na jako umeten način združevati plamteče narodno navdušenje s prav praktično oskrbo lastnih interesov in zelo ginljivim ozirom na lastni žep.

Imovit tedaj nisem bil, toda navzlic svoji neimovitosti sem bil vendar vsekdar docela solventen in do pičice sem vestno spolnoval vse svoje plačilne obveznosti iz skromnih svojih dohodkov. Tako predbacivanje je torej gola priprosta laž, in vsakdo, kdorkoli me pozna, bode razumel, zakaj zaničljivo preziram take nizkotne izmišljotine, v kojih se zgolj zrcali moralna propalost mojih protivnikov.

Ali oni poskušajo agitovati proti meni tudi z argumenti, na katere moram danes odgovarjati. Očitajo mi, da sem se po 25 letnem liberalstvu prelevil v klerikalnega nazadnjaka in s tem natolcevanjem hočejo sumničiti pristnost mojega političnega prepričanja. Sicer bi lahko ugovarjal svojim nasprotnikom, da je slehernemu človeku dovoljeno menjati svoje nazore ter predrugačiti svoje prepričanje. Da, še več, vsak poštenjak je celo dolžan svoji vesti, kakor hitro sprevidi, da njegova načela niso bila prava, spremeniti jih z onimi, o katerih sodi, da so bolj utemeljena.

Moje politično stališče sem vendar dovolj označil s tem, da sem bil dolgih 11 let eden izmed najbolj delavnih in najbolj korektnih členov Hohenwartovega kluba. In moje nasprotstvo nasproti duhovščini ni moglo biti prehudo, ko sem pred 14 leti, l. 1889. v državni zbornici v javnem govoru, kateri je tedaj vzbudil občno pozornost, polemimizujoč proti Dumreicherju, poročevalcu Beeru in mladočeškemu Edvard Gregru zagovarjal — versko ljudsko šolo!

In kasneje?! svoje mnenje o našem razmerju k pozitivni veri sem pred leti jasno in odkrito označil. Na zadnjem svojem volivnem shodu v Novem mestu dne 4. avgusta 1900, tedaj pred več nego tremi leti, sem brez ovinkov naglašal, da si »politični svobodomiselni napredek in pozitivna verska misel nikakor nista v nobenem protislovju.« Nekoliko dni kasneje sem priobčil v polemičnem članku izjavo, da se »prištevam ogromnemu krogu vernih katoličanov, spolnujoč cerkvene zapovedi in verske dolžnosti.« Navzlic tej povsem jasni besedi so mi ponujali par mesecev kasneje celo najzagrizenejši pristaši tako zvane narodno-napredne stranke vnovič mandat dolenjskih mest in trgov z edinim pogojem, da podpišem program te stranke.

Da bi bil zares ona politična veternica, za kojo me hočejo proglašati sedaj v »Slov. Narodu«, dal bi bil tedaj hladnodušno svoj podpis in izvoljen bi bil brez vsakega resnega boja z velikansko večino. Ali jaz sem odklonil to ponudbo, ostavil sem volilni okraj, za katerega sem se uspešno trudil dolgih 17 let, in slovo sem dal politiki zgolj iz tega razloga, ker se v notranjem svojem prepričanju nisem mogel več strinjati s stranko, o kateri sem bil uverjen, da dela v pogubo slovenske domovine. Zaradi tega, gospoda moja, se pa niti za las nisem umaknil od svobodomiselnega stališča. Priprosto obrekovanje je, docela neosnovano sumničenje, ako se podtika katoliški smeri, da ona zastopa politiško nazadnjaštvo. Oglejte si n. pr. katoliški centrum v nemški zbornici ter imenujte mi katerokoli stranko v kakem evropskem parlamentu, katera bi bila toliko storila v naprednem in kulturnem smislu, kakor baš zastopniki nemških katoličanov. Ne, gospoda moja, to so prazne izmišljotine, s kojimi se plašijo politični otročaji, s kojimi bega in vara nerazsodnega filistra baš ona stranka, katera sama do grla tiči v zastarelih nazorih ter s strastnim napadanjem vere in duhov-

ščine le prikrivati hoče svoje nazadnjaško mišljenje in svojo zaostalost.

In ker je tu stvar prozorna slehernemu resnejšemu opazovalcu, izumili so moji dobri prijatelji v »Narodni tiskarni« še drug argument. Ubijajo si namreč — vaše glave ter prerokujejo gotovi pogin katoliško-narodne stranke, češ, Šuklje in Šusteršič nikoli ne bosta mogla skupno sodelovati. A jaz se nadejam, da se bo ta gospoda varala tudi v tem oziru. Istina je, da sva imela jaz in današnji gospod predsednik pred tremi leti javno kontroverzo, istina je tudi, ker sva oba — in to za politike ni nič napačnega in nič nečastnega — dokaj živahnega temperamenta, da sva se precej krepko bila spoprijela.

Boj je bil živahen, a nisva se bila ponižala niti jeden, niti drugi do one podlosti, s katero dandanes »Slov. Narod« insultira svoje protivnike. Najina osebna čast tedaj ni trpela. Ko je letos gospod dr. Šusteršič me presenetil s povabilom, naj se zopet vrnem v politiko ter naj prevzamem mandat, kateri takrat niti izpraznjen ni bil, o katerem se mi nikoli sanjalo ni, želel sem najpreje imeti ž njim programatičen razgovor. In šele potem, ko sva cele tri ure natančno in precizno bila razpravljala vse točke ter ko sva oba konštatirala, da sva si tu i tam glede taktike različnega mnenja, da pa se popolnoma strinjava v vseh temeljnih načelih ter v splošni oceni političnega položaja in strankarskega prava, — šele potem sem izjavil, da drage volje kandidujem, ker sem uverjen, da bom z gospodom dr. Šusteršičem in drugimi gospodi poslanci »Jugoslovanske zveze« mogel delovati na korist domovine in v končno zmago našega gospodarskega in verskega programa.

To je, gospoda moja, moje stališče, pri Vas je sedaj, soditi o moji kandidaturi in njeni primernosti. Vi ste ugledni možje, zaupniki obširnega volilnega okraja, sodite strogo in sodite odkrito, mirnim srcem pričakujem Vaše odločitve!

* * *

Pri volitvi sem bil izvoljen v kmetskih občinah ljubljanske okolice z ogromno večino. Zopet so se mi odprle duri državnega zbora!

V državnem zboru se je nadaljevala češka obstrukcija. Trajala je že skoro nepretrgoma dve leti, le tupatam so se dvignile zapornice, ako so obstrukcijonisti po dolgih pogajanjih dopuščali, da se je rešil ta ali oni za prebivalstvo nujno potrebni zakon. Češka žilavost, nasprotniki so dejali, »češka trma« se je izkazala sijajno, toda navzlic temu je natančen opazovalec le mogel dognati, da obstrukcijonistom zmanjkuje sape. In tu se je pripetilo nekaj, kar žarno razsvetljuje Šusteršičevo lokavost in taktične talente njegove.

Bilo je na zgodnjo pomlad leta 1904., ko mi Šusteršič neko nedeljo napravi predlog, pojdiva na Semering! Ni mi mnogo treba prigovarjati, takoj sem bil pridobljen. Kmalu sva korakala po semerinških tratah, kjer se je baš sneg topil pod žarkim pomladanskim solncem in Šusteršič me začne izpraševati o moji sodbi o političnem položaju, kaj naj ukrenemo mi Slovenci? Meni je bila stvar povsem jasna. Svoje mnenje sem izrekel v kratkih lapidarnih stavkih. »Češka obstrukcija pojema, njene moči so

skoro izčrpane, nemška zmaga grozi, ogroženi smo tedaj tudi mi Jugoslovani, torej nam le kaže, da se pridružimo brezpogojno češkim obstrukcijonistom!« To je bila moja argumentacija in je bilo videti, da si je Šušteršič sam nekaj podobnega mislil. Ni sicer izrečno odobril mojega umovanja, češ, »Saj imamo jutri itak klubovo sejo, pa se bomo zmenili o našem postopanju!«

Pri klubovi seji otvori načelnik Šusteršič razpravo o parlamentarnem položaju z daljšim govorom, ki je na moje začudenje končal s predlogom, naj se obdrži dosedanje razmerje do Körberjeve vlade, torej nevtralnost nasproti obstrukciji, češ, direktnega povoda nam Körber ni dal, da bi ga trenutno napadli. Takoj se oglasim, razvijem razloge, zakaj se moramo brez odlašanja pridružiti bojevnikom proti Körberjevi sistemi ter stavim precizen predlog, da se aktivno takoj udeležimo obstrukcije. Debata se je razvila, mnenja so bila razdeljena, »cagoviti« Povše je z milim glasom svaril proti obstrukciji, vendar je vse kazalo, da utegne moj predlog prodreti, kar se oglasi Šusteršič ter izjavi, da so ga moji razlogi prepričali, da torej umakne svoj lastni predlog ter bode sam glasoval za obstrukcijo. Jasno mi je bilo, da je Šusteršič takoj s prvega početka bil mojega mnenja, igral pa je prekanjeno igro, češ, vratca mi morajo ostati odprta, ako je klub proti obstrukciji, se bom itak jaz izkazal s svojim govorom, ako pa bi obveljala nasprotna odločitev, se jej pravočasno pridružim ter se morem le za vsak slučaj sklicati na svoj prvotni predlog, češ, saj sem takoj sprva sodil, da z obstrukcijo ne bo nič!

In res, ko sem nekaj mesecev kasneje v razgovoru s Šusteršičem omenil, da je vendar moj predlog bil povsem umesten, se je mož zlepa odrezal: »Saj je vendar vse bilo dogovorjena stvar!«

Morda je sedaj pravi čas, ogledati si dr. Šusteršiča kot klubovega načelnika. Vladarska narava je bil, pokorščino, absolutno pokorščino je zahteval od svojih podložnih in kot take je kmalu začel smatrati svoje klubove tovariše. In vdali so se njegovi volji, dasi čestokrat nikakor ne radi. Kako se je n. pr. včasih srdil »očka Povše«, kako se je »prdušal«, da mora biti enkrat konec temu hlapčevanju, — ali če je vstopil načelnik Šusteršič, je bil Povše takoj pod mizo ter ponižno poslušal gromovnikova navodila! Druga! Šusteršiču je bilo dostavljenih mnogo prošenj iz cele Slovenije. Redoma jih oddaja in podpira poslanec, ki jih je prejel, toda Šusteršič jih je mirno oddal poslancu, ki je baš zastopal dotični volivni okraj, z nalogom, stori, kar moreš, da ugodiš prošnjiku, saj je — iz tvojega okraja!

Disciplina v klubu je bila izborna in to je nekaj izdalo v tedanjem parlamentu, ko so bile velike stranke že razpadle v male strančice. In velik del Šusteršičevega ugleda izvira odtod. V urejenem državnem zboru, kakor je obstojal od 1879—1890, kjer se je parlament ločil le v dve neenaki polovici, slovansko-

klerikalno večino in nemškoliberalno manjšino, bi Šusteršič igral le podrejeno vlogo. Velikim govornikom ga ni bilo prištevati, strokovna izobrazba tudi ni dostajala, bil bi ostal eden izmed politikov, katerih gre pač dvanajst na tucent — in v istini celo v dobi od 1895 do približno 1904 so ga upoštevali večinoma le kot načelnika razmerno mnogoštevilnega kluba. On sam je imel malo prikupljivega na sebi, bil je precej nepriljubljen med parlamentarnimi tovariši. Ugled njegov in vpliv sta pa rastla v istem razmerju, v katerem je padala uglednost avstrijskega parlamenta.

Torej Slovenci smo priskočili Mladočehom na pomoč ter podprli njih obstrukcijo. »Slovenec« je 15. marca 1904 prinesel sledečo brzojavko svojega parlamentarnega poročevalca, tiskano z mastnimi črkami:

»Dunaj, 15. marca. ‚Slovanska zveza' je v svoji današnji seji sklenila, da se pridruži češki obstrukciji. Vsi člani ‚Slovanske zveze' se najnujneje pozivljajo, da so navzoči pri vseh sejah.« Naš voj je bil mobiliziran, vojska napovedana Körberjevi vladi. In baš dejstvo, da je naš klub nastopal s tako brezobzirnostjo proti Körberju, je strmoglavilo njegov kabinet. Körberjeva vlada se je čimdalje bolj majala; zastonj se je oklepal njen šef zlasti Poljakov, zastonj je preosnoval kabinet, v kateri je na mesto odstopivšega izbornega finančnega ministra Böhm-Bawerka bil pozvan nerodni Mansuet Kosel, — naposled se je celo sprevrgel z nemškimi levičarji, zlasti radi italijanske fakultete v Inomostu in ondotnih izgredov — vse je odpadlo od njega, vse bilo nezadovoljno in razburjeno. Körber je demisijoniral in 31. decembra 1904 je objavila uradna »Wiener Zeitung« kot novega ministrskega predsednika mojega starega znanca — Pavla bar. Gautscha.

Körber se je zrušil, brezdvomno je bil prvovrstni talent, ki ga je zadušila razpadajoča Avstrija!

Kako pa jaz v parlamentu, kateremu sem se bil po daljšem presledku skoraj odtujil?

Vprvič sem bil kot govornik nastopil v veliki debati o nemirih v Innsbrucku dne 2. decembra 1904. Govor podajam v »Dodatkih«*, sam nisem bil zadovoljen ž njim. Sploh sem se le težko zopet udomačil v parlamentu, v katerem so vladale tako predrugačene in — poslabšane razmere!

Nekaj mesecev kasneje sem govoril o priliki debate o duhovenski kongrui. Prvotno nisem nameraval poseči v debato. Izvabil me je dr. Tavčar z govorom, v katerem je vročekrvni vodja narodnonapredne stranke se zaletaval v našo slovensko duhovščino. Ker nihče izmed naših ni reagiral na njegove napade,

* Glej: »Dodatki« III.

sem se jaz, dasi nepripravljen, oglasil k besedi ter ga v improviziranem govoru zavračal. »Slovenec« je po svojem stalnem dopisniku poslancu dr. Žitniku dne 16. junija 1905 objavil sledečo oceno:

»Dvorni svetnik Šuklje, ki ni bil vpisan med govornike in je torej govoril povsem nepripravljen, je okrtačil dr. Tavčarja, da mu bode dolgo zvenelo po ušesih. S finim sarkazmom je dvorni svetnik Šuklje ožigosal nečuvene in brezstidne inkriminacije dr. Tavčarja proti — kranjski duhovščini. Mirno pa z največjim govorniškim uspehom je razpršil tirade o »bisagi«, iz katere je dr. Tavčar mnoga leta in rad zajemal. Govorniku so mnogi poslanci živahno ploskali in čestitali na velikem uspehu.«

Res, vse res! Med drugimi mi je prišel čestitat tudi stari grof Palffy, takrat načelnik kluba čeških veleposestnikov, ki mi je roko stiskal z besedami: »Gott sei Dank, doch noch eine Rede, wie in der guten alten Hohenwartschen Zeit!« Zadovoljen bi mogel biti z vnanjim uspehom svojega govora in vendar moram reči, da sem baš ta govor takoj in do današnjega dne živo obžaloval. In zakaj? Z mirno vestjo lahko rečem, da sem se vedno skrbno izogibal osebnosti v svojih govorih. Edino izjemo sem takrat napravil ter v svoji improvizaciji očital nasprotniku neko zadevo iz njegove odvetniške prakse. Sam sem znal, da je dr. Tavčar svojo dobrosrčnost vedno kazal tudi v svojih ekspenzarih. Vrag vedi, kaj me je zmotilo, da sem mu v govorniškem ognju očital njegov račun v neki žalostni zadevi iz novomeške okolice! Tu je dr. Tavčar postopal popolnoma pravilno in me je v stvarnem popravku dobro našvrknil. Sam priznavam, da sem grešil. Sicer pa naj blagohotni čitatelj sam sodi, saj je govor objavljen v »Dodatkih«.*

* Glej: »Dodatki« III.

XXI. poglavje.

Boj na nož. Hein-Rezek-Šuklje.

Vsebina tega poglavja je gotovo nekaj čisto novega za slovensko občinstvo. Da se bo pa stvar razumela, treba povedati prej nekaj splošno veljavnega, potem pa poseči s pripovedovanjem za nekoliko let nazaj.

Dva stanova sta posebno navezana eden na drugega: parlamentarec in žurnalist. Da ni časnikov in poročil iz parlamenta, bi bil parlamentarec naravnost ubit. Z druge strani so pa parlamentarne razprave tolike važnosti za javnost, da njeni časnikarski organi brez natančnih obvestil iz parlamenta tudi shajati ne morejo. Vsled tega imajo žurnalisti kot parlamentarni poročevalci neverjetno veliko intimnih stikov s politiki, z ministri nič manj nego s poslanci. Samo po sebi se razume, da se ves ta intimni stik naslanja na absolutno diskretnost dotičnih žurnalistov. Bog obvaruj, da bi žurnalist zlorabil izkazano mu zaupanje ter objavil kako stvar, ki mu jo politik pove v njegovo lastno informacijo kot p o v s e m z a u p n o.

Ali kako velik razloček je med časnikarji!

V zapadnih kulturnih državah, zlasti v Angliji in na Francoskem je dober žurnalist pomembna, obče spoštovana oseba. V istem razmerju so tudi njegovi dohodki. Plača, ki jo dobiva odličen poročevalec kakega svetovnega lista, kakor n. pr. angleške »Times«, mnogokrat prekaša ministrsko plačo. Pa niti tako daleč ni treba segati. Čehi n. pr. so imeli v oni 25 letni dobi, ko sem bil jaz član državnega zbora, nekaj odličnih visokonaobraženih in nad vse gibčnih časnikarjev. Eden izmed njih, Gustav E i m, stalni dopisovalec »Narodnih Listov«, je potem kot državnozborski poslanec igral veliko vlogo v parlamentu, drugi, J o z e f P e n i ž e k, ki živi še sedaj v Pragi kot nestor in častni reprezentant češkega novinarstva, je imel dostop do vseh poslancev najrazličnejših skupin. Koliko tajnosti je bilo njemu zaupanih in nikoli se ni vršila nobena zloraba! Žalibog, pred 25 leti mi Slovenci še zdaleka nismo bili tako daleč. Takrat se je časnikarstvo pri nas rekrutovalo več ali manj iz neabsolviranih študentov, ki se deloma nikakor niso odlikovali po širokem obzorju in temeljiti izobrazbi. Sam sem se moral uveriti, da vsaj pri enem teh gospodov ni bilo one čednosti, ki je »conditio sine qua non« za vsakega pravega žurnalista: diskretnosti!

Dr. Ivan Tavčar

Da pojasnim celo stvar, moram poseči nazaj do zime leta 1899. Sedel sem v svoji pisarni, ko mi javi sluga rojaka dr. Tinka Treota, tedaj odvetnika v Postojni. Vesel sem bil obiska. Poznal sem rojstno hišo njegovo, poznal ranjkega očeta, brate in sestre, od katerih je bila ena soproga intimnega mojega prijatelja Višnikarja. Tudi g. odvetnika sem poznal še od tedaj, ko se je šolal v Novem mestu v nižji gimnaziji. Na moj poziv, naj mi pove, kaj ga je privedlo do mene, mi odgovori: »Postojnčani hočemo imeti nekaj, kar je podobno kaki srednji šoli, kaki spodnji gimnaziji za Notranjsko, kaj nam Vi svetujete?« Dejal sem, da bi najbolj sodila po mojem mnenju v Postojno elementarna trgovska šola, to pa z ozirom na to, ker so vsi imovitejši Notranjci več ali manj trgovci, ki prodajajo svoj les, svoje seno, mleko in mlečne izdelke, slive itd. v Trst. Kot taki morajo tedaj nekaj razumeti o knjigovodstvu, imeti morajo svoje trgovske knjige v redu, ker jih sicer zna oslepariti prefrigani tržaški trgovec. Napotil sem ga do prijatelja Rezeka, ki je tedaj kot sekcijski načelnik imel pod seboj tudi vse trgovske šole.

Zavzel sem se za stvar, ki se mi je videla povsem pametna in utemeljena. Pripravil sem svojega prijatelja dr. Rezeka tako daleč, da se je sam podal na lice mesta v Postojno, da se uveri o naravnih pogojih take ustanovitve. Spotoma se je ustavil v Ljubljani. Ker pa je bila v vseh avstrijskih ministrstvih ukoreninjena navada, da se je moral visok uradnik, kadar je potoval v službenih zadevah, oglasiti pri vladnem šefu, tedaj v tem slučaju pri deželnem predsedniku, je obiskal Rezek barona Heina.

A kaj mi je povedal, ko se je vrnil s Postojne na Dunaj? Popisal mi je ves prizor, ki je nastal med Heinom in njim. Rekel je: »Hein je očividno mislil, da ima posla z navadnim birokratom, z navadnim sekcijskim načelnikom ter je začel, ne da bi mu bil dal niti najmanjšega povoda, grozovito zabavljati čez Slovence, njih zaostalost, nezmožnost itd. In pristavil je: Aber da habe ich dem Gauner meinen Standpunkt klar gemacht!« Eksplozivna narava, kakor je že bil, je rabil pri tej priliki še več ne preveč laskavih pridevkov, da bi označil svojo mržnjo napram avtokratu Heinu, ki je tedaj, osiguran po obstoječi zvezi med Nemci in Slovenci, z napredno stranko absolutno vladal v kranjski deželi. Jaz sem sicer stvar vzel ad notam, hranil sem jo več let, misleč, se bo že našla prilika, da primerno izrabim tudi to dejstvo. In ta prilika se je našla več nego pet let kasneje.

Nekoč poleti leta 1904. sem imel opravka pri »Slov. Narodu«. Zdavnaj že nisem bil več njegov sodelavec, prišel sem celo v zadevi, ki je vedno neprijetna vsakemu uredništvu. Prinesel sem namreč glavnemu uredniku Miroslavu Malovrhu stvarni popravek na podlagi člena 19. tisk. zakona. Razvnel se

je pogovor. Naprednemu žurnalistu sem odkrito povedal, da je cela taktika narodnonapredne stranke povsem zgrešena ter da je zlasti njena zveza z baronom Heinom naravnost škodljiva slovenski stvari. Trdil sem, da je baron Hein sila nevaren nasprotnik narodnega razvoja. Malovrh je branil Heina in je zanikaval, da bi bil narodni protivnik. Da bi ovrgel njegovo trditev in da bi mu razjasnil dejanski položaj, sem mu povedal med drugim čisto zaupno in v njegovo osebno informacijo tudi afêro, ki jo je Rezek svoje dni imel z baronom Heinom.

Par dni kasneje sem se podal v Dalmacijo. Ko sem se črez nekaj dni vračal z ladjo v Reko, sem sklenil, da posetim svojega prijatelja Cezarja Akačića v Bakru. Svoj prihod sem mu bil naznanil in zelo sem se razveselil, ko sem ga videl stati na pomolu na Reki. Ko pa sem se s prijateljem pozdravil, mi le-ta pové, da ima zame nujen telegram ter da moram takoj v Novo mesto. Poln skrbi se vsedem v vlak in celo pot sem študiral, kaj je neki vzrok, da me kličejo domov. Ko v Ljubljani izstopim, zagledam z vlaka svojega sina Milana, ki mi je vročil express-priporočeno pismo ministra Rezeka z dne 17. sept. 1904. Pismo nosi na sebi vse znake duševne razburjenosti siromaka, borečega se proti smrtni bolezni, ki je leto kasneje že zlomila železno njegovo naravo. Pismo se je glasilo:

Humpolec, Böhmen, 17. 9. 1904.

Noch immer mein Freund!

In der Beilage übersende ich Ihnen den Brief, welchen mir der Landespräsident Hein per Express am 14. 9. zugeschickt hat; gleichzeitig damit auch das Concept meiner Antwort, welche ich ihm am heutigen Tage gegeben habe.

Ich weiss wahrlich nicht, ob ich Sie anklagen, oder vielmehr beklagen soll: anklagen wegen des an mir begangenen Unrechtes und Ihrer, milde gesagt, Unbesonnenheit, falls Sie wirklich auf offener Strasse — und eine Zeitungsredaktion ist nichts anderes — meinen Namen missbraucht haben; beklagen, wegen der politischen Lebensart Ihrer Landsleute, die ich in meiner Antwort an den LPräsidenten klar genug charakterisiert habe.

Nun denn: LPräs. hat gemeint, dass ich ihm gegen Sie eine Waffe in die Hand drücken werde, aber ich habe es nicht getan, weil ich doch nicht glaube, dass Sie sich soweit vergessen honnten. Und ist das wirklich geschehen, dann glaube ich, ist es Ihre Pflicht, selber die Sache zu redressieren und zwar so, wie ich es dem LPräs. angedeutet habe. Die Form, in welcher es geschehen soll, bleibt Ihrem Ermessen vorbehalten.

Denn insofern ich von hier aus die Sachlage überblicken kann, soll dieser Zwischenfall dazu dienen, um Sie um Ihre politische Autorität, ja um Ihr Prestige zu bringen.

Was mich betrifft, will ich nur bemerken, dass für einen Minister ausser Dienst, solange er nicht pensioniert wird, in Bezug auf den Amtseid und auf Wahrung des Amtsgeheimnisses dieselben Normen gelten wie für die aktiven Minister und dass ich folglich nicht in der Lage wäre, über meine gescheiterte Geheimmission nach Laibach im Jahre 1901 zu sprechen.

Nebst dem bin ich sehr krank (hochgradige Diabetes) und jede Aufregung ist lebensgefährlich, ja kann sogar todbringend sein. Und Sie können sich vorstellen, was das für meine Familie bedeuten würde!

Diese Gründe haben die Antwort an den LPräsidenten diktiert und Sie werden dieselbe nicht schlecht finden. Und diese Gründe zwingen mich, Sie dringendst zu bitten, den Fall zu untersuchen und jede Weiterung der Angelegenheit, die der LPräsident ersucht, im Keime zu ersticken. Sie können das, Sie müssen das tun, weil eben Sie der Vorwurf trifft, irgendwo irgendwas gesprochen zu haben.

Indem ich Sie bitte, mir den Brief des LPräsidenten sowie auch meine Antwort (das Concept) sofort zurückzusenden, teile ich Ihnen noch mit, dass meine Adresse vom 19. 8. lautet: Prag II. Jungmanngasse 36.

Ihr immer noch treu ergebener

Rezek.

Ko sem prečital to pismo, mi je bilo, kakor da bi strela treščila v mene! Zloraba zaupne informacije, ki sem jo bil dal glavnemu uredniku »Slov. Naroda«, me je razjezila. Obenem sem si pa bil svest eminentne nevarnosti, v katero sem bil zabredel. Ako baron Hein vloži tožbo proti meni, je bil moj položaj sila opasen, ker moja glavna priča, bivši minister Rezek ne bi mogel vsled naložene mu uradne tajnosti pred sodiščem nič povedati v mojo obrambo. Z druge strani pa mi je srce vzkipelo od žalosti, ker je intimni moj prijatelj očividno bil zelo težko bolan. Sam to pove v svojem listu, poleg tega pa priča za njegovo bolestno stanje silna nervoznost, izražena v pismu. Saj je on kot politik in minister po premnogih lastnih izkušnjah moral biti uverjen, da je stik tudi s protivnim časnikarjem čestokrat potreben! Ali krepka narava sem in kmalu sem glavo zopet ponosno dvignil. Rezek je zahteval od mene pismo v ta namen, da ga pokaže nasprotniku baronu Heinu. Takoj sem se odločil, da prevzamem nase vse, kar je Rezek bil izustil o kranjskem deželnem predsedniku. In ker sem se držal onih Bismarckovih besed, da je najboljša parada pri borenju udar, sem sklenil v svojem pismu Heinu namigniti, da vem za stvari, katere bi bile samosilniku v kranjski vladni palači gotovo zelo neljube, ako bi se izročile javnosti.

Evo odgovor, ki sem ga poslal ministru Rezeku:

Eure Excellenz!

Von einer dalmatinischen Reise zurückgekehrt, finde ich auf meinem Tische Ihr geehrtes Schreiben vom 17. 9. mit der Aufforderung mich hinsichtlich einer im Redaktionszimmer des »Slov. Narod« gefallenen und angeblich Euer Excellenz in den Mund gelegten Äusserung über den Herrn Landespräsidenten in Krain umgehend zu erklären.

Ich beeile mich, den Wunsche Euer Excellenz nachzukommen und setze demnach der entstellten Darlegung, welche Baron Hein überbracht wurde, folgendes entgegen:

Richtig ist, dass ich dem betreffenden Journalisten gegenüber meiner Überzeugung Ausdruck gab, Baron Hein sei ein höchst gefährlicher Gegner des slowenischen Volkes, den ich meinerseits entschieden bekämpfen würde. Zu dieser Auffassung bin ich gekommen, nachdem jahrelange Wahrnehmungen, ausserdem mehrfache Erfahrungen von gewissen gegen uns Slowenen gerichteten Aktionen des krainischen Landeschefs, wie solche dem Parlamentarier und Politiker mitunter trotz alles Amtsgeheimnisses zu teil werden, mich darüber aufgeklärt haben, wessen sich die Slowenen seinerseits zu versehen haben. Auch in ökono-

mischer Beziehung halte ich Heins Wirken im Lande nach manchen Richtungen hin direct für schädlich. Solche persönliche Versehen will ich vorderhand verschweigen, vielleicht kommt noch die Zeit, wo ich darüber reden kann und solche Illustrationsfacta die Öffentlichkeit beschäftigen werden.

Alles in allem hatte in mir die Ansicht hervorgerufen, in der Bekämpfung Baron Heins geradezu eine vom Standpunkte des slowenischen Volkes patriotische Tat zu erblicken.

Im Verfolge dieser Anschauung habe ich allerdings dem Chefredakteur des »Slov. Narod« auf eine Mitteilung hingedeutet, welche mir Eure Excellenz zu einer Zeit, als Sie noch nicht Minister waren, über krainische Verhältnisse gemacht hatten. Daran knüpfte ich eine in scharfen Worten ausgedrückte Kritik über den Herrn Landespräsidenten. Aber ich konstatiere, dass so sehr auch die verwilderte Polemik, welche sich leider unter den Slowenen eingebürgert und Ton und Ausdrucksweise vergröbert hat, das eine: die mir imputierte Äusserung ist, so wie mir Eure Excellenz selbe vorhalten, niemals gefallen. Und vor allem konstatiere ich weiters, dass nur Missverstand oder Übelwollen meine subjektive Äusserung als von Ihnen ausgehend darstellen konnte. Diese herbe Kritik war ausschliesslich mein Eigen, ich habe für selbe die Verantwortung zu tragen, Eure Excellenz haben mit derselben nicht das mindeste zu schaffen.

Ich bitte Eure Excellenz von diesem meinem Schreiben jeden Gebrauch zu machen, der Ihnen geeignet zu sein scheint und zeichne

mit dem Ausdrucke gewohnter Verehrung

Ihr ganz ergebener

Šuklje.

Kaj sem namigaval baronu Heinu, ko sem mu zagrozil, da bodem morda ob svojem času spravil med svet nekatere Heinove osebne zadeve? Med drugim tudi dejstvo, da je prejel kranjski deželni predsednik l. 1893. v potresni dobi od dunajskega pomožnega odbora v gotovem denarju skupno 360.000 zlatih kron, ki jih je bil razdelil, ne da bi o načinu razdelitve sploh kako besedico zinil dunajskemu odboru! Splošno se je takrat govorilo po Ljubljani, da je od te vsote, ki znaša okroglo 4,000.000 dinarjev, lepo vsoto 40.000 goldinarjev, torej nad 800.000 dinarjev prejel neki kranjski veleposestnik, kateremu gotovo noben izmed dunajskih darovalcev ni bil namenil tega prispevka.

Mojega pisma, s katerim sem popolnoma kril svojega prijatelja, je bil ta sila vesel. Njegov odgovor se je glasil tako:

Lieber Freund!

Wegen eines heftigen Augenleidens muss ich mich ganz kurz fassen.

Also: herzlichsten Dank für Ihren Brief. Dass ich mich nicht geirrt habe, ist in dem Trübsal meines Lebens meine grosse Freude. Gott gebe Ihnen viel Kraft und schütze Sie vor Unbesonnenheit und Ihren Feinden!

Der Zuträger aus der Redaktion war Herr Dr. Ivan Tavčar in eigener Person (Mitteilung des Landespräsidenten). Lassen Sie sich durch diese Mitteilung nicht zu einem unüberlegten Schritte verleiten, bewahren Sie ruhig Blut und warten Sie ab, denn der Tag der Vergeltung für diese Art Giftmischerei, für diese Art nationaler Verteidigung wird und muss kommen!

Leben Sie einstweilen wohl, den ich kann nicht mehr schreiben, nur sehr grosse Buchstaben.

Ihr und Ihrer verehrten Familie
in treuer Freundschaft ergebener
Rezek.

Ihren Brief habe ich vertraulich weiter mitgeteilt und dazu aus eigenem einige Notizen beigesetzt. Ich glaube alles sehr offen und richtig gemacht zu haben.

Zadovoljen sem bil s tem odgovorom, vendar me je težilo prepričanje, da Rezekova bolezen burno napreduje in da je revež smrti zapadel. Kar se tiče dr. Tavčarja, me Rezekova vest o njegovi vlogi nikakor ni presenetila. Znal sem, da Malovrh sam nima dostopa do mogočnega oblastnika v vladni palači. Takoj sem mislil, da je Malovrh to novico povedal Tavčarju in da jo je ta prijavil Heinu. Odkrito pa rečem, ne takrat in tudi ne danes ne morem iz tega dejstva dobiti povoda, da bi Tavčarju to zameril, kakor je to storil prijatelj Rezek v svoji bolestni razburjenosti. Dr. Tavčar te stvari ni izvedel zaupno od mene, torej se mu ne more očitati nobena indiskretnost. Sicer se pa ne sme pozabiti, da sva midva, Tavčar in jaz, bila tedaj v odkritem političnem boju. Odkrito povem, na Tavčarjevem mestu bi jaz sam deželnemu predsedniku naravnost stavil vprašanje, ali je dotična izjava bila istinita. »A la guerre comme à la guerre!« Celo dolžnost je bila strankarskega voditelja, uveriti se o istinitosti take obdolžitve! S tega stališča nikakor nisem mogel obsoditi svojega nasprotnika, zlasti če pomislim, da je zastrupljena strankarska borba v Sloveniji rodila še mnogo grše metode.

Baron Hein mi je potem, ko je dobil na vpogled moje pismo, poslal sledeči dopis, datiran iz Ljubljane dne 27. 9. 1904. Njegovo pismo se je glasilo, kakor sledi:

Laibach, 27. 9. 1904.

Euer Hochwohlgeboren!

Seine Excellenz Dr. Rezek hat mir jenen Brief mitgeteilt, den Euer Hochwohlgeboren am 21. d. M. an Dr. Rezek gerichtet haben. Der in diesem Briefe von Euer Hochwohlgeboren gebrauchte Passus: »Die mir in den Mund gelegte Äusserung ist so und in der Form wie Eure Excellenz mir selbe vorhalten, niemals gefallen.« gibt mir den Anlass, Euer Hochwohlgeboren um eine strikte Erklärung in der Richtung zu ersuchen, ob die von Euer Hochwohlgeboren in der Redaktion des »Slovenski Narod« vorgebrachte Äusserung überhaupt einen persönlichen und für mich einen beleidigenden Charakter hatte oder nicht.

Ich sehe mich genötigt, diese Erklärung von Euer Hochwohlgeboren dringend zu verlangen, weil sonst nach dem bisherigen Verlaufe dieser Angelegenheit die Wahrscheinlichkeit für eine Bejahung der gestellten Frage sprechen würde.

Eine gefällige Antwort erbitte ich mir mit umgehender Post, daher spätestens bis Donnerstag, den 29. d. M.; im entgegengesetzten Falle behalte ich mir alle weiteren Schritte vor.

Empfangen Euer Hochwohlgeboren den Ausdruck
vollkommener Hochachtung
Victor Freiherr v. Hein m. p.

Kakor vsa ta korespondenca, je tudi to pismo bilo odposlano s pripombo: »express rekommandiert zur eigenhändigen Eröffnung«. Evo moj odgovor:

Hochwohlgeborener Freiherr!

Auf das gesch. Schreiben vom 27. Sept. l. J. beehre ich mich mit der präcisen Versicherung zu antworten, dass die von mir in der Redaktion des »Slov. Narod« gebrauchte Äusserung nicht im mindesten bezweckte, die durchaus und allgemein anerkannte, auch meinerseits jederzeit absolut zugegebene persönliche Ehrenhaftigkeit und Makellosigkeit Eurer Excellenz in Zweifel zu ziehen oder irgendwie anzutasten. Selbe hatte keinen persönlichen und demnach beleidigenden Charakter, vielmehr enthielt sie lediglich eine scharfausgedrückte Kritik des politischen Wirkens Eurer Excellenz, dem gegenüber ich allerdings meine gegnerische Haltung nicht verhehle.

Ich zeichne hochachtungvoll ergebener

Šuklje.

Baron Viktor Hein se je odzval s sledečim pismom:

Laibach 1. X. 1904.

Euer Hochwohlgeboren!

Die in dem geschätzten Schreiben vom 28. September d. J. enthaltene praecise Versicherung, dass die von Euer Hochwohlgeboren in der Redaktion des »Slovenski Narod« gemachte Äusserung nicht im mindesten bezweckte, meine Ehrenhaftigkeit in Zweifel zu setzen oder anzutasten, und dass diese Äusserung keinen persönlichen und beleidigenden Charakter hatte, nehme ich zur Kenntnis und kann sonach diese Angelegenheit für mich als abgetan betrachten.

Empfangen Euer Hochwohlgeboren den Ausdruck vollkommener Hochachtung

Hein m. p.

To pismo je tembolj zanimivo, ker njegov spisatelj niti ne reagira na mojo neprikrito grožnjo, da ne kaže niti najmanjše radovednosti, kaj neki sem hotel povedati s svojim namigavanjem, temveč je takoj izjavil, da smatra celo zadevo za dognano in urejeno. In v istini ta incident v najinem osebnem stiku ni zapustil navidezno nobenih sledov. Toda navzlic vsej korektnosti najinega osebnega občevanja sem znal le predobro, da mi je v Heinu nastal smrtni sovražnik, čisto naravno tedaj, da sem tudi jaz proti njemu bil v bojnem stanju!

Leto kasneje je v znamenitem deželnozborskem zasedanju prišlo do katastrofe. Vprav genijalna poteza dr. Krekova, o kateri spregovorim pri drugi priliki, je zrušila zvezo narodnonapredne stranke z nemškimi veleposestniki, ki je omogočila Heinovo gospodarstvo v deželi. In dr. Šusteršič je, odkrito rečeno, iz trte zvil osebni konflikt s kranjskim deželnim predsednikom ter povzročil tak izbruh parlamentarne revolucije v kranjskem deželnem zboru, da je vlada takoj morala zaključiti zasedanje.

In vendar s tem samosilnik Hein še ni bil strmoglavljen. Imel je namreč silno pozicijo pri samem cesarju. O tem sva se mogla uveriti dr. Šusteršič in jaz, ko sva se na jesen l. 1905. peljala kot člana železniškega

odseka k otvoritvi prve delne proge znamenite železnice črez Ture (Tauernbahn). Šlo je za oddelek Schwarzbach—Bad Gastein in cesar je to progo osebno otvoril. Samo po sebi se razume, da se je ta otvoritev vršila z največjim sijajem. Deležniki smo se vozili s separatnim vlakom v udobnih spalnih vagonih. Med potjo dobim v kupé zapečaten kuvert, v katerem je bil list s sledečim besedilom: »Seine kaiserliche und königliche Apostolische Majestät haben geruht, Euer Hochwohlgeboren zum Cercle in Schwarzach allergnädigst zu befehlen.« Potem še pripomba o mestu, kjer se moramo deležniki cesarskega »cercle«-a postaviti. In res, na postaji v Schwarzachu smo stali državni poslanci, ki smo bili pozvani na razgovor s cesarjem, v prvi vrsti, dočim so se drugi tovariši poslanci postavili v drugo vrsto. Tik za menoj je stal dr. Šusteršič. Bil sem približno v sredi. Najprej se je cesar razgovarjal s solnograjskimi državnimi poslanci — saj je otvorjena železniška proga tekla zgolj po solnograjskem ozemlju — potem s koroškimi poslanci, potem sem prišel na vrsto jaz. Sam sem premišljeval, o čem utegne cesar govoriti, mislil sem seveda o železniških stvareh in sem se že pripravil na to, da bom v svoj odgovor na kak način vpletel par besed o potrebi, da se dolenjska proga nadaljuje do zveze s hrvaškimi železnicami. Ali debelo sem gledal, ko cesar prišedši k meni me preseneti z besedami: »Also ich hoffe, jetzt wird doch einmal die Obstruktion im krainischen Landtage aufhören!« Lepa pozicija! Ako pritrdim cesarju, me dr. Šusteršič z vso pravico razmesari po strankinih glasilih, češ, v hrbet nam pada s svojo zlobo ali s svojo strahopetnostjo. Če pa porečem cesarju, obstrukcije bo takoj konec, ako se odpokliče deželni predsednik, je gotova največja zamera pri cesarju in najhujša nemilost njegova. Le en trenutek sem premišljeval, potem mirno odgovorim: »Majestät erlauben mir alleruntertänigst zu bemerken, dass ich seit dem Jahre 1895 dem krainischen Landtage nicht mehr angehöre.« Cesar je obstal; za trenutek ni vedel, kaj bi znova povedal, potem je na lahko prikimal in nagovoril soseda. Pripetil se je tukaj sila redek slučaj, da je bil cesar napačno informiran od kabinetne pisarne. Saj so bila vsa tista vprašanja in vsi tisti nagovori cesarjevi pri takih prilikah že prej natančno določeni in napisani. Dotični uradnik je očividno mislil, da sem tako zrasel s kranjskimi zadevami, da moram biti član kranjskega deželnega zastopa. In tako je cesarja napačno informiral. Rešil sem se iz zapreke; dr. Šusteršič pa mi je rekel: »Kak vražji lisjak ste, da ste ušli iz te grde zagate!«

REPUBLIKA SLOVENIJA KNJIŽNICA MINISTRSTVO

XXII. poglavje.

Gautsch in volivna reforma.

Z Gautschem je prišel zame star znanec, s katerim sem osebno lehko shajal. V svojem nastopnem govoru je v seji dne 26. septembra 1905 o splošni enaki volivni pravici se je izjavil, da on nikakor ni načeloma nasprotnik razširjenju volivne pravice na najširše družbene plasti, toda po njegovem mnenju bi morala v Avstriji splošna enaka volivna pravica imeti za podlago urejene narodne pravice. Jasno, da je bila to nakaznica za sv. Nikola!

Ta izjava je vzbudila veliko nezadovoljstvo zlasti med socijalno demokracijo, ki je čim dalje bolj rastla po številu in vplivu. Poleg tega pa razvoj na Ogrskem! Fran Josip je sicer kot vladar nasproti Madjarom vedno drugače postopal nego v naši državni polovici. Pri nas, tostran Litve, smo bili dejansko vedno še vladani absolutistično. Ustavnost, odgovorno ministrstvo — vse to je bilo zgolj navidezno, v istini je odločevalo, kar je hotel vladar. Drugače na Ogrskem! Madjari so znali pokazati rogove svojemu kralju. Fran Josip se jih je — bal, spomin na ogrsko revolucijo in zlasti spomin na junaški odpor, ki ga je našel od l. 1850. do 1867. pri premaganem, ponižanem in vendar tudi v svoji nesreči možatem madjarskem narodu ga ni nikoli več zapustil in tedaj je na Ogrskem »kiraly« v istini vse storil, kar sta zahtevala ministrstvo in od njega vodeni parlament. Le enkrat po sklenjeni nagodbi je poskušal na lastno pest postopati ter otresti se jerobstva ogrske vlade. To je bilo, ko je nezavisna stranka na Ogrskem zahtevala uvedbo madjarskega poveljnega jezika za ogrski del skupne armade in ko so v budimpeštanskem parlamentu odklonili od avstrijskega državnega zbora že dovoljeno rekrutno predlogo. Ker je šlo za njegove »soldate«, se je ohrabril Franc Jožef, odpustil ministrstvo, pozval ministrskim predsednikom starega generala F é j e r v á r y a. In le-ta je v svojem kabinetu poveril notranje zadeve K r i s t o f f y - u, vsekakor zelo darovitemu, energičnemu možu, ki je na Ogrskem vedno vladajoče plemstvo tam zagrabil, kjer je bilo najbolj občutljivo. Na Ogrskem je vladal — in vlada še dandanes — f e v d a l i z e m. Kristoffy mu je nasproti postavil s p l o š n o j e d n a k o v o l i v n o p r a v i c o. In čudo, Fran Josip, v svojem srcu vedno avtokrat, se je iz političnih razlogov, da bi zlomil moč opozicije, dal pridobiti

za tako radikalno sredstvo. In tako je baš stari vladar vplival tudi na avstrijskega ministrskega predsednika Gautscha. Saj so bili več ali manj vsi avstrijski ministrski načelniki cesarski sluge in tako je tudi Gautsch napram splošni enaki volivni pravici postal iz nevernega Savla verni Pavel.

Bilo je proti koncu septembra l. 1905. in užival sem lepoto dolenjske jeseni na svojem ljubem »Kamnu«, ko dobim pismo Gautschevo, s kojim me nujno vabi na razgovor. Nič se nisem obotavljal. Dasi je državni zbor bil sklican za približno 14 dni kasneje, sem se, gnan od radovednosti, vendar nemudoma podal na pot ter kmalu stojim v sobani ministrskega predsednika, češ, pozvali ste me, tukaj sem! Na moje začudenje mi reče Gautsch: »Ich habe Sie hergebeten, weil ich Ihre Ansicht über das allgemeine gleiche Wahlrecht erfahren möchte.« Jaz mu odgovorim, da sem izvoljen na programu SLS ter da isti itak vsebuje splošno enako volivno pravico. »Nicht so, das weiß ich ohnehin, wie Ihre Partei darüber denkt, allein mich interessiert vor allem, was Sie speziell und persönlich vom allgemeinen gleichen Wahlrecht halten?« Moj odgovor je bil jasen in točen. Nisem mu prikrival onih tehtnih pomislekov, ki sem jih imel takrat ter jih imam še danes proti tej volivni sistemi, ali splošna enaka volivna pravica je danes nošena od tokov časa, je tako silovita, da se je dolgo ne bi mogli ubraniti. Sicer pa je obstoječi parlament s svojimi »kurijami« tako gnil in spriden, da nič ne pomaga, treba bo na stežaj odpreti okna in prepuščati, da sveži zrak očisti zadehlo ozračje. Na to Gautsch: »Also Sie wären für die Einführung des allg. gleichen direkten Wahlrechts?« In ko to odločno potrdim, mi odgovori: »Jetzt kann ich Ihnen in strengstem Vertrauen die Mitteilung machen, daß ich seit einer Woche vom Kaiser die Ermächtigung habe, eine Vorlage einzubringen, welche dieses Wahlrecht in sich schließt.« In še dostavi: »Und Ihr Slovenen werdet dabei nicht schlecht fahren!«

Samo po sebi se razume, da sem o tej znameniti tajnosti molčal kakor grob. In ko se kakih 14 dni kasneje v otvorilni seji državne zbornice raz svojega sedeža dvigne Gautsch, da zbranim parlamentarcem postreže s to novico, isti baron Gautsch, ki je nekaj mesecev preje z vso odločnostjo se izjavil proti temu volivnemu sistemu, sem imel zabavo in zadoščenje, iz obrazov začudenih tovarišev čitati različna čutila, ki jih je nepričakovana vest vzbujala v njih dušah!

In pričela se je tista dolga, več kot 14 mesečna borba za volivno reformo, ki je dvema vladama, Gautschevi in Hohenlohevi stala življenje in šele pod Beckom postala zakon. Ni čuda, da je borba bila tako srdita. Saj je volivna reforma v takem obsegu in s takimi radikalnimi določbami trčila ob toliko raznovrstnih interesov, zadevala najglobokejše plasti narodnostnega problema nič manj nego malenkostne skrbi po-

edincev za ogroženi lastni mandatek, da je morala razdiralno vplivati na strankarsko sestavino dunajske zbornice. Češki poslanci izvzemši grofa Sternberga in skupino fevdalnih veleposestnikov so se odločno potegovali za splošno enako volivno pravico. Ali kako so se vedeli Nemci nasproti volivnemu načelu, ki je v mnogojezični državi Avstriji moralo pomeniti konec nemške hegemonije, zlom nemške nadvlade nad slovansko večino! Divje so se repenčili proti reformi radikalni Velenemci s svojim »papežem« Schönererjem na čelu; umerjeno sicer po obliki, a nič manj odločno po vsebini, ugovarjali so nemški veleposestniki, v njih imenu Grabmayr, Baernreither, Stürgkh, krščanski socijalci so navdušeno pritrjevali reformi, nemški naprednjaki in staroliberalci pa so razpadali na vse strani — kakor v tisti nemški študentovski pesmi: »Rechter Hand, linker Hand, alles vertauscht!« In mi Slovenci? Zopet se je skazala ona neverjetna kratkovidnost zastopnikov narodno-napredne stranke, ki so iz strankarskih razlogov ugovarjali zakonu, kateri je vsekako pomenjal velik napredek slovenske narodne ideje!

Pričelo se je nadvse nadrobno in naporno posvetovanje v odseku za volivno reformo, v klubih in konventiklih. Sijajno se je izkazala Šusteršičeva lokavost, gibčnost in taktična nadarjenost. Sedaj je zanj bil prišel ugodni trenutek, sedaj je prišel do velikega ugleda v parlamentu. Poleg socijalnodemokratičnega voditelja dr. Viktorja Adlerja, ki je praznoval veliko zmagoslavje požrtvovalne svoje akcije, ter z mladočeškim Kramařem je Šusteršič imel odličen delež na zmagi splošne jednake volivne pravice.

Moja vloga je bila bolj skromna, a vendar ne brez pomena. Meni je poveril strankin načelnik, da uredim volivne okraje na Kranjskem. Izvršil sem svojo nalogo s točnostjo starega »šolmoštra« in danes se lehko sklicujem na to, da je bil moj operat ves in niti za pičico ne predrugačen sprejet v končnem zakonu!

Ob istem času se je pa med slovenskim zastopstvom vršila osebna sprememba, ki je bila, kakor se je kasneje izkazalo, velike važnosti. V jeseni 1905 je nenadoma umrl poslanec dekan Žičkar, osebno častit in značajen mož, politično brezpomemben. Mesto njegovo je zasedel po hudem boju od južnoštajerskih Nemcev osovraženi, od »advokatske« slovenske stranke pisano gledani mladi dr. Ant. Korošec. Na prvi pogled se mi je dopadel. Na krepkem telesu lepa glava, fini potezi, lepo lice, široko čelo — videti je bilo, da dobimo s Štajerskega nekaj boljšega za našo politiko. Vendar se mož nikakor ni vsiljeval. Sprva je postopal zelo previdno, ugajalo mi je, da je očividno še sondiral teren. Vzrastel je stoprav po volitvah l. 1907., ko je že nastopal kot duševni vodja štajerskega krila. Kmalu se je ozko pajdašil s Krekom, vendar — kdo bi tedaj mislil, da bo Korošec še tako vzrastel ter še v poginjajoči Avstriji, potem v Jugoslaviji igral tako znamenito vlogo!

XXIII. poglavje.

Na državnem krmilu baron Maks Vladimir Beck.

Gautscha je vrgla volivna reforma, katere ni mogel spraviti skozi parlament. Princ Hohenlohe, naslednik njegov, je vladal tudi le nekaj tednov: sedaj je bil ministrskim predsednikom imenovan baron Beck in nastop njegov je bil precej ugodno sprejet od vseh velikih strank državne zbornice. Le ena oseba je bila zelo nezadovoljna, da je Beck prevzel izročeno mu nalogo, in to ni bil nihče drugi nego prestolonaslednik nadvojvoda Franc Ferdinand! Bil je v posebno ozkih odnošajih z baronom Beckom, kateri ga je uvajal v politično vedo. Ves politični svet je znal, da je bil Franc Ferdinand nameraval tega svojega zaupnega moža postaviti na čelo vlade, čim postane cesar. Gola istina je, da se je intimnost z Beckom takoj izpremenila v odločno nasprotstvo v tem trenutku, ko je Beck zoper voljo Franca Ferdinanda prišel na krmilo. Prestolonaslednik mu tega koraka nikoli ni mogel odpustiti!

Kakšen je bil baron Beck? Visoka, vitka, elegantna postava, odličen talent, še več, nekaj državnika je bilo v njem, stvaren in resen človek s prikupljivimi manirami, ki nikoli ni nastopal nasilno, temveč je s spretno taktiko znal doseči svoje namene. Bil je potomec plemenite rodbine iz nekdanje habsburške južne Nemčije. Oče njegov je bil nazadnje ravnatelj državne tiskarne, intimen prijatelj voditelja češkega naroda dr. Riegerja. Mati je bila rodom menda Čehinja. Vsled tega so mu nemški »hajlovci« Schönererjeve pasme očitali češko pokolenje!

Slovencem je bil dokaj prijazen. Saj je bil sam posestnik male graščine Plevne v prelepi Savinjski dolini! Prišel je iz poljedelskega ministrstva, kjer se je v razmeroma kratkem času povzpel do visokega čina sekcijskega načelnika. Srce je imel za kmeta, varoval je interese kmetskega stanu, kateri se mu ima zahvaliti na marsikateri pridobitvi. Globoko izobražen, izboren govornik, je bil obenem vnet katolik, prešinjen z močnim verskim čutom. Z eno besedo, mož, od katerega se je smela stara Avstrija nadejati, da bo z modrim postopanjem poskušal državni voz rešiti iz onega blata, kamor ga je zapeljala nerodnost vladarjeva in vedno rastoči boj med narodi, ki so sestavljali staro Avstrijo!

Beckov kabinet vobče ni bil slabo izbran. Njegova vlada je bila kombinacija izkušenih parlamentarcev in uradnikov. Čehi so bili v njem zastopani po dveh izbornih možeh, dr. Pacaku in enem najboljših narodnih ekonomov, dr. Fořtu, za nemško levico sta bila v vlado poklicana dva nemška nacijonalca, dr. pl. Derschatta in liberski poslanec Prade, poljski minister-krajan je bil moj prijatelj grof Dzieduszycki, morda najučenejši in najduhovitejši mož v celi zbornici. Naučno ministrstvo je prevzel nemški liberal dr. Marchet, pravosodje se je izročilo sijajnemu juristu dr. Francu Kleinu, dočim je finance prevzel podpredsednik finančne direkcije v Lvovu pl. Korytowski, svoje dni prezidijalist nepozabnega Dunajewskega. Za notranje stvari je bil imenovan malo sposobni baron Bienerth, za poljedelstvo je bil postavljen visok uradnik iz poljedelskega ministrstva, zelo priljubljen v agrarnih krogih, grof Auersperg.

Priznati se mora, da je imel Beck rešiti dvoje vprav Heraklejevih del: volivno reformo in ogrsko nagodbo. Dvoje vprašanj, nad katerimi je bila poginila cela dolga vrsta ministrstev od Taaffejeve dobe sem. In v istini Beck je bil kos svoji nalogi! Ako se pomisli, kako razdrapan in podminiran je bil tedanji avstrijski parlament, je bilo naravnost čudovito, da je Beck z neobičajno spretnostjo znal prodreti z vsemi temi zadevami.

Zagrešil bi, ako, govoreč o poslanski zbornici tiste dobe ne bi omenil zanimive prikazni grofa Adalberta Sternberga. Nobena stranka ga ni podpirala. Sam si je priboril mandat v izrazitem češkem volivnem okraju, divjak je bil, nobenemu klubu ni bil pristopil, in vendar je igral znamenito vlogo v avstrijskem parlamentu. Potomec ene izmed najstarejših čeških aristokratskih rodbin, visokoraščen, zelo izobražen, tudi praktično nadarjen, je bil čudna zmes — genijalnosti in — prismojenosti. Mož je bil videl veliko sveta, dopisoval je v angleške in francoske liste, svoje dni se je udeležil celo bojev Burov v Južni Afriki proti Angležem ter je bil po hrabri borbi ujet od Angležev. Mene je posebno zanimal. Sam pri sebi sem dejal, to je mož, ki me nekako od daleč spominja na grofa Mirabeau-a.

V celi zbornici nihče ni tako ljuto napadal avstr. dvora, generalov in celo cesarja Franca Jožefa, neštetokrat mu je bilo radi takih nekvalifikovanih izbruhov predsedništvo vzelo besedo. A on se je prokleto malo menil za to. Mnogo sem občeval ž njim. Nekdaj mi je opisal, kako razdeli svoj dan. »Moj dnevni red je: predpoldne študiram, popoldan je posvečen alkoholu, večer pa ženskam.« In vendar ta dva tako močna faktorja, alkohol in ženske, nikakor nista mogla končati njegove orjaške postave. To se razvidi iz tega, da grof Sternberg še danes živi, še danes uganja svoje burke, še danes zaposluje avstrijske sodnije, obenem pa objavlja semtertja v kakem velikem dunajskem listu

kak prezanimiv članek, iz katerega se jasno razvidi velika njegova duševna sila.

Ena najvažnejših narodnogospodarskih akcij Beckove vlade je bilo podržavljenje Severne železnice, katere glavna proga drži z Dunaja v Krakov. Za svojo osebo sem imel velik delež pri tej zadevi: bil sem namreč poročevalec.

Kako sem prišel do te časti, ki je nikakor nisem zaželel? Bilo je v drugi polovici meseca septembra 1906, ko smo člani železniškega odseka kakih 14 dni pred otvoritvijo državnozborskega zasedanja bili pozvani na Dunaj. Predmet našemu posvetovanju: vladna predloga o nakupu ces. Ferdinandove Severne železnice. Nič hudega sluteč stopim 25. septembra 1906 v odsekovo dvorano, kar pride železniški minister Derschatta k meni ter mi čestita. »Čemu,« ga zavrnem, »saj danes ni moj god.« »Kot referentu za Severno železnico,« odgovori minister. »Kaj pa še! Niti na misel mi ne pride, da bi prevzel to poročilo. To naj prevzame kateri izmed gospodov iz severnih dežel, ki so interesirani na progi, mene pustite pri miru!« Toda pritisnili so tovariši Čehi in Poljaki, naposled sem se vdal in vgriznil v kislo jabolko, dasi sem znal, kake težave se kopičijo pred poročevalcem!

Pokazalo se je že pri prvem čitanju te vladne predloge, kako silno se je branijo zlasti nemški poslanci iz sudetskih pokrajin. Stvar sama na sebi ni bila posebno dobra, predložena kupna pogodba nič kaj ugodna za državo, veliko lažje tedaj, napadati predlogo nego braniti jo. Poleg tega pa še druga težkoča: pomanjkanje časa za intenzivni študij tako kompliciranega gradiva. Kajti izvedel sem in vlada je to povsem jasno priznala v odseku, da ostane Severna železnica glede kupne pogodbe v besedi le do 31. oktobra 1906. Kupni objekt je bil namreč vsled rapidno rastočega prometa tako dragocen, da se je navzlic razmerno visokemu skupilu vendar že začelo tožiti vodstvu, da se je sploh podalo v prodajo. Vsled tega ta kratki in nepodaljšljivi rok! Sedaj pa še gosposka zbornica, ki se je že opetovano pritoževala, da jej prihajajo važne predloge v zadnjem hipu ter vsled tega zagrozila, da jih ne bo več reševala. Torej za poročevalca niti treh tednov ne za tako ogromno delo!

Lotil sem se ga. Najprej sem se uglobil v premotrivanje obširne debate o priliki prvega branja; vse je takrat odklanjalo, zametavalo, zavrgavalo predlogo, niti enega glasu ni bilo slišati zanjo! Vodja moravskih Nemcev, naduti zastopnik Brna baron d'Elvert je bil v sijajnem, od zbornice z velikim priznanjem sprejetem govoru kar na drobne koščke raztrgal kupno pogodbo. Kako bom mogel ovreči na videz neovržne argumente priznanega pravniškega strokovnjaka! K sreči se spomnim, da je med občinstvom zelo malo poznan strokovni list, Freudov Tarifanzeiger pred kratkim bil objavil vrsto člankov o Severni železnici. Takoj v državnozborsko bogato založeno knjižnico,

kjer sem v istini našel ta strokovni list. Začnem ga prebirati, primerjati z d'Elvertovim govorom in — kaj sem našel? — da je vsa d'Elvertova železniška modrost, ki je bila toliko imponirala zbornici, gladko in dobesedno prepisana iz »Tarifanzeigera«! Sedaj se ga nisem nič več bal!

Svoje delovanje kot poročevalec sem pričel s tem, da sem zahteval izvolitev pododseka članov. Predlog je obveljal, izbrani pododsek je bil srečno sestavljen. Saj treba priznati, da med vsemi mnogobrojnimi odseki dunajskega parlamenta je bil baš železniški tisti, v katerem je bilo še največ strokovne naobraženosti. In v pododseku za Severno železnico je bilo dokaj mož, ki so kaj razumeli o železniški politiki. Od Poljakov predvsem dr. Kolischer, bogat židovski tovarnar, zelo spreten govornik, sijajno podkovan v gospodarskih vprašanjih, od Čehov inž. Kaftan in Mastalka, izmed socijalnih demokratov mali dr. Ellenbogen, od Nemcev poleg d'Elverta še dr. Steinwender, naposled še od krščansko socijalne stranke dr. Pattai, sami »hudi klini«! In v pododseku je bilo naravnost mesarsko klanje! Ko sem se bil uglobil v materijo, sem prišel do sklepa, da predložena pogodba sama na sebi pač ni dobra, toda da se na podlagi obstoječega nerazsodnega zakona boljše ni dalo doseči, potem pa drugič, da bo kupčija navzlic visokemu plačilu (letna renta 38 milij. zlatih kron in premogokopi ostanejo še družbi) vendar le za državo ugodna. In to stališče sem branil ježevito: nasprotnike sem najbolj ugnal s perečim sarkazmom, tako da mi je poleg sedeči d'Elvert, ko sem baš njega bil zdelaval, jezno zašepetal: »Aber, Herr Kollega, wenn Sie schon eine schlechte Sache vertreten, warum so bissig?!« Konec posvetovanj v pododseku je bil, da je moj predlog, naj se priporoča odseku pritrditev vladne predloge, obveljal z veliko večino.

Stvar je prišla pred veliki odsek 52 ih članov, kateremu je predsedoval načelnik bar. Schwegel. Tam sem ustno referiral, kar se stavi predlog, naj ponovim svoj referat še pismeno. Torej urno na delo, noč na pomoč, izdelek takoj v državno tiskarno in z bliskovito hitrostjo, kakor jo je zamogel ta veliki tipografični zavod, je bilo tiskano poročilo razdeljeno med odsekove člane. Sedaj debata v odseku, ali tu sem že videl, da se je moja taktika popolnoma posrečila. Zlasti voditelji opozicije so se v pododseku bili »izkašljali«, tedaj nobene posebne razburjenosti več v velikem odseku, po temeljiti stvarni razpravi je obveljal moj nasvet in z lepo večino sem bil izvoljen kot referent za zbornico.

Ali sedaj je trebalo premagati še enega nasprotnika, nedostatnost časa! In to je bilo mogoče le z največjo požrtvovalnostjo in energijo z moje strani. Ker sem vsak dan sproti izdelaval svoje poročilo v razmerju napredka v odseku, sem bil s svojim delom kmalu gotov. Toda sedaj je šlo za to, da se v poročilu

doslovno objavijo vse mnogobrojne izjave vladnih zastopnikov, zlasti železniškega ministra, in za te izjave naravno nisem mogel jaz prevzeti odgovornosti, to je mogel zgolj pri vseh obravnavah navzoči strokovni referent iz železniškega ministrstva. Ta je bil kasnejši poslanec dvorni svetnik K u r a n d a. Naznanil sem mu svoj prihod, iz parlamenta sem se peljal na njegov stan, med potjo sem se ustavil pri državni tiskarni ter tam naročil, naj mi bo na razpolago cel ponočni oddelek, s K u r a n d o sva delala do dveh ponoči, potem zopet v voz, ki je ves čas stal pred vežo, in zopet v državno tiskarno, kjer me je nestrpno čakalo 30 stavcev. Kakor jastrebi so planili na rokopis, raztrgali ga na posamezne strani in še tisto predpoldne ob desetih se je razdelilo poročilo železniškega odseka med poslance. Ponosen sem pa bil, ko pristopi k meni odsekov načelnik S c h w e g e l ter mi reče: »Ich beglückwünsche Sie zu Ihrem Referate, es wird noch nach Jahren aufmerksam gelesen werden!«*

In debata v zbornici? Pač je še trajala cel dan od desetih zjutraj do enajstih ponoči, pač je bilo zame dokaj utrudljivo, ko sem moral pozorno poslušati vsaj važnejše govornike, ali vse je šlo tako dostojno in mirno, niti sledú ni več bilo one žarne bojevitosti, ki je nadvladovala debato pri prvem branju.

Še kratko epizodo iz te državnozborske seje! Baš sem bil ob času, ko je govoril neznaten govornik, mogel skočiti v državnozborsko restavracijo, da nekaj zaužijem, baš sem se v naglici vsedel k »poljski« mizi, kjer je ravno poslanec d r. K o l i s c h e r »ex cathedra« govoril o Severni železnici. Svojo oblastno sodbo je končal semitski drzovitež s svečano izjavo, nemški govorjeno, ker sem jaz bil pri mizi: »M. H., die Nordbahnfrage ist eine so schwere Sache, daß im ganzen Hause nur zwei Leute sie verstehen, der eine bin ich, der andere ist der Herr Berichterstatter, aber wir zwei verstehen sie gründlich!« Predrzen žid, a nadvse pameten!

Opisal sem svoj delež na vprašanju Severne železnice bolj obširno, deloma radi tega, ker sem s to priprego prav tiho in neopaženo pod streho spravil — železnico na Slovenskem! Čas je bil ugoden, moj položaj v železniškem ministrstvu takrat sila trden, vse mi je bilo na razpolago, tako sem mogel in to poudarjam, č i s t o s a m, izvojevati onih 23 km železnice, ki veže T r e b n j e s Š e n t J a n ž e m. Stvar je šla tem lažje, ker ni bilo treba s finansiranjem si beliti glave. Od zgradbe Dolenjskih železnic je bilo še p r i h r a n j e n i h okoli 2 milijona kron v nepodpisanih in neizdanih prijoritetnih obligacijah in več ni trebalo. Prebivalci Mirnske in prelepe Šentrupertske doline so dobili svojo železniško progo, ne da bi se od njih niti od koga drugega zahteval le krajcar prispevka!

* Glej: »Dodatki« III.

XXIV. poglavje.

Kako je nastala belokranjska železnica?

Če je bilo težko delo, priboriti dolenjsko železnico, je delala belokranjska železnica še neprimerno večje težave. Kajti dolenjske proge do Novega mesta oziroma do Kočevja so vsaj tekle zgolj po ozemlju naše državne polovice, dočim je proga iz Novega mesta do Karlovca morala od mejne postaje pri Bubnjarcih biti zgrajena na hrvaškem ozemlju, katero je bilo integrujoči del krone sv. Štefana.

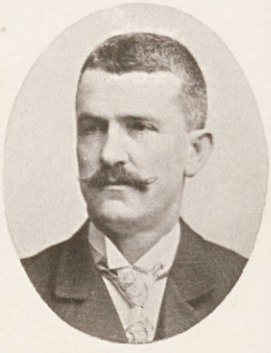
Čisto naravno, da je bila ogrska železniška politika, ki jo je vodil daroviti brutalno-energični trgovinski minister Barossu, načeloma protivna vsaki železniški zvezi z našimi železnicami. Kajti Baross je namenoma delal na to, da dobi Ogrska v svoje roke ves železniški promet iz Bosne in Hercegovine ter hotel zlasti Dalmacijo po kopnem popolnoma izolirati od avstrijske državne polovice, da bi jo tem tesneje privezal na Ogrsko. Nič manjši pa ni bil odpor na Dunaju v trgovinskem in, ko se je to ustanovilo, v železniškem ministrstvu. To nasprotstvo je izviralo iz pretirane bojazni merodajnih železniških politikov avstrijske vlade pred ogrsko konkurenco, ki je z vsemi silami delala na to, da se razvije reško pristanišče in njegov promet na škodo Trstu.

Lotil sem se dela za belokranjsko železnico takoj, ko je stekla kočevska proga dolenjskih železnic. Pri otvoritvi te proge l. 1893. je izročilo odposlanstvo Belokranjcev in drugih glavnih interesentov na belokranjski črti trgovinskemu ministru obširno spomenico, ki sem jo bil jaz sestavil. Izdala pač ta spomenica ni nič. Ravno tako ne korak, ki sem ga storil pri novem deželnem predsedniku na Kranjskem, baronu Heinu. Pozval sem ga bil pismeno, naj tudi on s svojega mesta podpira mojo akcijo. Dobil sem precej hladen odgovor, s katerim mi naznanja, da se je, ugodivši moji želji, obrnil do ministrstva, temu priporočal zgradbo belokranjske železnice ter želel mnogo uspeha mojemu prizadevanju. Neugodno je pa bilo za mojo akcijo, da je med tem časom na mesto zmožnega in meni osebno naklonjenega ministra Bacquehema prišel slavni grof Wurmbrandt, ki je bil v vseh agendah svojega resorta docela neveden in čestokrat otroško naiven. Ta gospod si je pa domišljal, da je storil nekaj velikanskega, ko je kot deželni glavar na Štajerskem ustvaril omrežje ozkotirnih železnic. Načelu ozkotirnic so

»Slovenski klub« drž. poslancev leta 1907

Dr. Iv. Benkovič

Fran Demšar

Dr. Ant. Gregorčič

Dr. Janko Hočevar

Franc Jaklič

Josip Pogačnik

Franc Povše

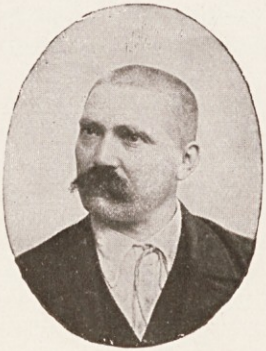
Ivan Roškar

Jožef Fon

Jože Gostinčar

Fr. Grafenauer

Dr. Ant. Korošec

Dr. Jan. Ev. Krek

Franc Pišek

Franjo Šuklje

Dr. Iv. Šusteršič

Dr. Ignacij Žitnik

se morali prilagoditi več ali manj tudi strokovnjaki železniške sekcije, dasi so po svojem notranjem prepričanju bili protivni tej novi železniški kategoriji. Ali baš v slučaju nadaljevanja dolenjskih železnic proti ogrsko-hrvatskim progam so se postavili odločno na stališče, da bi se kvečjemu dovolila ozkotirna železnica iz Novega mesta do hrvatske meje.

Že takrat smo ustanovili svoj konzorcij, v katerem so bili zastopani obe belokranjski mesti in največji zasebni interesenti na tej progi. Ker nismo mogli preko odločne izjave, da bi se kvečjemu koncesijonirala ozkotirna proga, smo se v božjem imenu morali vdati ter smo poverili sestavo generalnega projekta ugledni podjetniški tvrdki Redlich und Berger, katera je bila pravkar v veliko zadovoljnost konzorcija dolenjskih železnic zgradila železnico iz Ljubljane do Kočevja. Spravili smo na noge tudi Hrvate, ki so s svoje strani ustanovili železniški odbor, v kojem sta bila med drugimi zelo prikupljivi Metel baron Ožegović in gradski načelnik mesta Karlovca dr. Banjavčić.

Ker sem uvidel, da stvar navzlic vsem mojim naporom vendar ne napreduje, sem hotel dobiti podpornika v vojaških krogih ter sem se podal k tedanjemu vojnemu ministru baronu Krieghammerju. Mož je bil med velikim številom nesposobnih vojnih ministrov, ki jih je imela stara Avstrija, morda najslabši. Poleg tega zelo nadut človek! Ko stopim k njemu ter v razgovoru poudarjam strategično važnost belokranjske železnice in njeno pomembnost v slučaju vojnega konflikta z Italijo, me oblastno zavrne, češ, presojo strategičnih interesov, Vi, gospod poslanec, lahko mirno prepuščate nam v tej hiši! Stopi potem pred veliko karto avstro-ogrske monarhije, ki je visela na steni ter s povzdignjeno roko pokaže na severnovzhodno mejo proti Rusiji, dostavljajoč: »Hier liegen unsere strategischen Interessen, gegen Italien haben wir keine!« Slabo sem bil opravil, nejevoljen sem zapustil vojno ministrstvo in nerazsodnega njegovega šefa.

Med tem časom sem bil izstopil iz parlamenta ter sem bil znova izvoljen poldrugo leto kasneje, marca meseca 1897. Burna Badenijeva doba, neprestana obstrukcija, brezumno razsajanje po zbornici, popoln zastoj v vsem zakonodajstvu — takrat absolutno ni bilo mogoče ničesar doseči niti na gospodarskem polju! In ko se je leta 1901. posrečilo tedanjemu ministrskemu predsedniku Ernestu Körberju za dobo enega leta zopet vzdramiti parlament do delovanja s tem, da je toliko stotin milijonov kron potrosil za velika gospodarska dela, mene ni bilo več v parlamentu. Sedel sem mirno na svojem »Kamnu«. Žalibog pa med tedanjimi slovenskimi poslanci ni bilo pravega umevanja za važnost takih gospodarskih pridobitev in nobenega pravega znanja o korakih, potrebnih v dosego novih železnic. Drugega nisem mogel storiti, kakor da sem iz svojega novomeškega za-

tišja v »Slovencu« priobčil nekoliko člankov o tej prepotrebni zgradbi ter vsaj skušal to doseči, da stvar ne zaspi popolnoma ter da se prizadetega prebivalstva ne polasti apatija in obupnost.

Takoj pa, ko sem zopet postal drž. poslanec, sem znova šel na delo. Najprej sem skušal vzbuditi zanimanje tudi na hrvatski strani. Dve leti zaporedoma, leta 1905. in 1906. sem se podal na Hrvatsko ter stopil v stik z vsemi odločujočimi političnimi in gospodarskimi krogi na Reki in v Zagrebu. Bilo se mi je že posrečilo sestaviti železniški konsorcij za kranjsko stran, sedaj sem pa skušal tudi Hrvate pripraviti do tega, da še oni ustanove sličen odbor, ki naj nemudoma prične s potrebnimi predpripravami na hrvatskem ozemlju.

Svoje delo sem pričel na Reki. Obiskal sem tam predsednika trgovske zbornice in njenega tajnika, mestnega župana, potem ravnateljstva velikih parobrodnih društev. Tedanja »Ungaro-Croata«, ki jo je vodil razboriti ravnatelj Matko Polić, s katerim sem bil že prej stopil v prijateljske odnošaje, in parobrodna delniška družba »Adrija« sta mi drage volje obljubili svojo podporo. Še hranim med svojimi pismi dopis generalnega ravnatelja te družbe, g. Kurande. Slučajno je bil z Reke odsoten, ko sem se oglasil pri njem. Mogel sem mu tedaj le pismeno pojasniti svojo namero. 7. novembra 1905 mi odgovori: »Es ist selbstverständlich, dass ich von der Wichtigkeit und Notwendigkeit des von Ihnen propagierten Projektes durchdrungen bin und die grossen Vorteile sowohl für den Export wie auch für die ungarischen Staatsbahnen und den Hafen Fiume einsehe und verstehe.« Obljubil mi je izdatno podporo in vpliva tega moža v budimpeštanskih krogih ni bilo podcenjevati.

Z Reke v Zagreb, kamor me je spremil moj prijatelj Cezar Akačić. Deloma z njegovim posredovanjem, deloma s posredovanjem prijatelja dr. Milana Amruša sem se seznanil s celo vrsto vplivnih hrvatskih politikov, s katerimi sem razpravljal o važnosti te železniške zveze. Takrat je v hrvatskem saboru še vladala Madžarom prijazna »narodna stranka« pod vodstvom znamenitega politika, prof. dr. Tomašića. Amruš naju je spravil skupaj. Oglasil sem se pri Tomašiću v Hrvatsko-slavonski zemaljski štedionici, pri katerem zavodu je bil podpredsednik. Tega razgovora ne bom nikoli pozabil. Najprej se je sukal okoli železniškega vprašanja. S tem sva bila kmalu gotova. Tomašić se je najprej zanimal za to, kje bi proga tekla? Rekel sem mu, da po mojem mnenju bi morala iti, ko prestopi hrvatsko mejo, ob desnem bregu Kulpe preko Ozlja ter da bo na vsak način postaja tudi v Zorkovcu. Znal sem namreč, da ima Tomašić tam svoje posestvo. Še par besed o možnosti finansiranja, potem sva bila takoj v politiki. Ostro je kritikoval položaj na Hrvatskem. Čudil sem se, s kako rezkostjo in brezobzirno odkritosrčnostjo, obenem

pa s kakim pesimizmom je mož presojal hrvatske razmere. Dejal mi je: »Položaj pri nas je tak: tako zvana inteligenca, tanka plast, skozi in skozi spridena, skozi in skozi gnila. Pod njo široka masa, zanemarjena, nevedna, strastna, vsakemu demagogu pristopna!« Bil je tedaj najvplivnejši mož na celem Hrvatskem, nisem mu mogel ugovarjati, dasi se mi je videla njegova kritika vendarle nekoliko prehuda. Pač sem kasneje, ko se je posrečilo nadarjenemu Stjepanu Radiću zbrati pod svojo zastavo najprej hrvatskega seljaka, a potem tudi malodane vse hrvatsko razumništvo, pikra beseda Tomašića zdela več ali manj utemeljena. Na vsak način pa so mi ostale te ure intenzivnega razgovora s tem hrvatskim politikom v trajnem spominu, tembolj, ko sem uvideval, da je Tomašić navzlic svoji naklonjenosti do Madžarov, navzlic svoji madžaronski politiki vendar ostal v svojem srcu dober Hrvat. To se je pokazalo tudi pri njegovi oporoki, ko je mož, ki je bil dosegel dostojanstvo ministra in bana trojedine kraljevine, umrl med svetovno vojsko, zapustivši lep del svojega znatnega premoženja hrvatskim rodoljubnim zasnovam.

Zvečer so me čakali v gostilni prijatelj Akačić, dr. Banjavčić, dr. Lukinić in župnik Zagorac, izvzemši prvega vsi zastopniki na hrvatskem saboru. Radovedno me vpraša Banjavčić, kako mi je ugajal Tomašić. Moj odgovor se je glasil: »Napravil mi je vtis izredno darovitega človeka, toda dozdevalo se mi je, kakor da bi občeval s kakim italijanskim »condottierom« iz 14. ali 15. stoletja, s kakim »Can grande della scala« ali kakim Sforzo — brutalna beštija!« »Izborno ste ga pogodili,« se mi odzove Banjavčić in pritrdilo mu je celo omizje.

Izdatno manjši je bil vtis, ki ga je bil name napravil ban grof Teodor Pejačević, kateremu je Tomašić telefonično naznanil moj prihod. Že to me je osupnilo, da mi vstopivšemu v njegovo sobo na slovenski nagovor odgovori nemški! Ko mu razložim, radi česa prihajam ter mu natančno povem, da hočemo železnico iz Novega mesta speljati z ene strani do Metlike, z druge do Vinice proti Ogulinu ter da pričakujemo od Hrvatov, da nam oni pridejo naproti do teh mejnih postaj, mi je navzlic temu, da sem vendar popolnoma jasno govoril, le ugovarjal, da niti ne ve, kje bi ta železnica tekla! K sreči sem imel v svojem površniku v predsobi železniško karto, na kateri so bile proge z rdečo tinto zaznamovane. Stopim po to karto; ko je potem sprevidel, po katerih hrvatskih krajih bi tekla ta proga, se je spustil v razgovor o denarnem vprašanju, odkod bi hotel spraviti skupaj dotične potrebščine? Razjasnil sem mu, kako bi se dala finansirati ta zgradba ter rekel naravnost, da računam tudi na izdaten prispevek iz tako zvanega »graničnega sklada«. Ta sklad je nastal iz

kolosalnih dohodkov velikanskih šum v stari vojni granici, katere je o priliki razpusta te institucije cesar Franc Jožef volil svojim graničarjem v prometne, dobrodelne in kulturne namene. Bilo je premoženje mnogo stotin milijonov. Ker bi nameravana železnica v svojih dveh krilih rezala tudi precejšnje kose nekdanjega slujinskega in ogulinskega graničarskega polka, je bila moja zahteva, da se pritegne tudi ta sklad, popolnoma upravičena. Ban pomisli nekoliko ter da nato poklicati svojega namestnika, sekcijskega načelnika Levina Chavraka. Temu sem itak že prej bil razložil namen svojega prihoda. Ko mu ban sedaj pove, da računam tudi z graničarskim skladom ter ga vpraša, kako stoji s tem fondom, napravi sekcijski načelnik kaj žalosten obraz ter z obema rokama označi, ne da bi spregovoril kako besedo, da so vsa sredstva — že izčrpana! Madžari namreč so uporabljali te milijone, namenjene občilom, šolam, bolnišnicam itd. na graničarskem ozemlju, prav mirno in hladnodušno za svoje železniške potrebe!

Zapustil sem bansko palačo nikakor ne navdušen od bana aristokrata, ki je tako temeljito poznal prometne in finančne razmere izročenega mu trojedinega kraljestva!

Dr. Tomašić, ki se je vidno zanimal za ta železniški projekt, me je potem spravil v stik z vplivnim hrvatskim finančnikom, kraljevim komercijalnim svetnikom Edmundom Kolmerjem, seveda pristnim zagrebškim židom. Mož je bil drugi podpredsednik in generalni ravnatelj Hrvatsko-slavonske zemaljske centralne štedionice v Zagrebu. Pri najinem razgovoru je zahteval od mene, naj mu izročim pismen operat, v kojem razjasnim ves svoj načrt. Storil sem to in on mi je potrdil s pismom z dne 28. novembra 1905 prejem moje spomenice. Pismo njegovo se je končalo s temi besedami: »Ich werde mich in der angeregten Angelegenheit mit den massgebenden Kreisen in Verbindung setzen und Euer Hochwohlgeboren von dem Ergebnisse dann informieren.« Seveda so bili ti merodajni krogi v Budimpešti. Obljube svoje ni držal, prejel nisem nobenega obvestila, vidno znamenje, da so mu gospodje v Budimpešti naravnost rekli, da te železniške zveze sploh ne dopuste. Saj je baš v istem času tako vpliven ogrski list kakor »Pester Lloyd« v uvodnem članku, posvečenem moji agitaciji za belokranjsko železnico, samozavestno pisal, da iz teh načrtov ne bo nič, ker ogrska vlada Šukljetove železnice nikoli ne bo dopustila!

Toda med tem časom se mi je posrečil drzovit poskus po posebni poti to stvar spraviti v parlament in do parlamentarnega sklepa. Stavil sem namreč v državnem zboru nujen predlog v čisto nedolžni obliki, naj se kaj ukrene proti vedno rastočemu izseljevanju iz Dolenjske. Ta svoj nujni predlog sem utemeljeval dne 5. oktobra 1905. Obširno sem opisal kvarne posledice izseljevanja v prekomorske dežele, ki daleč odtehtajo tam pridobljene denarne vsote. Kazal sem zlasti na statistično dejstvo,

da vsled te nezdrave prikazni število prebivalstva zlasti v Belokrajni rapidno pada. Naglašal sem, da se beg našega ljudstva, izvirajoč iz gospodarske bede, nikakor ne da ustaviti s policijskimi odredbami, temveč da je rešitev teh pokrajin iz gospodarskega propada mogoča le na ta način, da se jim da po železniški zvezi možnost, vnovčiti svoje prirodne pridelke ter se gospodarsko razvijati. Stavil sem tedaj nujni predlog:

»Das hohe Haus wolle beschliessen:

In Erwägung, dass durch die andauernde, stetig zunehmende Auswanderung der Arbeit suchenden Bevölkerung aus Unterkrain in transozeanische Gebiete diesem Landesteile die Gefahr der Entvölkerung in bedrohliche Nähe gerückt ist,

in weiterer Erwägung, dass hiedurch ebensosehr die wirtschaftlichen und moralischen Interessen der betroffenen Gegenden auf das bedenklichste tangiert, als auch der Wehrkraft des Staates empfindliche Schäden zugefügt werden,

wird die hohe Regierung aufgefordert, behufs Erschwerung der als schwere Volkserkrankung zu bezeichnenden Migration ungesäumt energisch wirksame Massregeln zu treffen, um durch Schaffung günstigerer Arbeits- und Verdienstgelegenheiten im Inlande der Auswanderung erfolgreich zu begegnen. In Verfolgung dieses Zweckes wäre vor allem erforderlich, die Befruchtung des wirtschaftlichen Lebens in Unterkrain durch den Ausbau der Unterkrainer Bahnen durch das sogenannte Weisskrain bis zum Anschlusse an das kroatische Eisenbahnnetz bei Karlstadt einerseits, Ogulin anderseits zu ermöglichen, weshalb der hohen Regierung auf das dringendste nahegelegt wird, diesen Bahnbau, abgesehen von dem bereits so gut wie sichergestellten Bau der Zweiglinie Grosslack (eventuell Treffen)—Johannisthal, in ernsteste Erwägung zu ziehen, an dessen Projektabfassung zu schreiten, bei den im Zuge befindlichen Verhandlungen mit der ungarischen Reichshälfte die Fragen der Weiterführung dieser Linie und deren Anschluss entsprechend zu sichern und mit tunlichster Beschleunigung auf diesen Bahnausbau abzielende Gesetzvorlagen der parlamentarischen Erledigung zuzuführen.

ferner wird die hohe Regierung aufgefordert, die in arger Notlage befindliche unterkrainische Landwirtschaft durch ausgiebige Zuwendung staatlicher Geldmittel behufs Vorsorgung der wasserarmen Gegenden mit Trink- und Nutzwasser, durch sonstige Bodenmeliorationen, Hebung des Wein- und Obstbaues und Unterstützung des landwirtschaftlichen Genossenschaftswesens nachhaltig zu fördern.

Schliesslich wolle die hohe Regierung solche Abänderungen des Wehrgesetzes vorbereiten, welche den in transozeanischen Gebieten weilenden Wehrpflichtigen die Erfüllung der Wehrpflicht möglichst erleichtern.

In formaler Beziehung wird beantragt, das hohe Haus wolle vorliegenden Antrag mit allen nach der Geschäftsordnung zulässigen Erleichterungen und Beschleunigungen der Erledigung zuführen.

Wien, 23. September 1905.« Slede podpisi.

In posrečilo se mi je! Prostodušno povem, da stvarno absolutno ni bilo dopustno, predlagati zbornici, naj se v najnujnejši obliki zavzema za železnico ter naloži vladi njeno zgradbo, ne da bi bil prej železniški odsek temeljito proučil celo vprašanje ter na podlagi natančnih preiskav stavil svoje nasvete. Veliko mi je pripomogel v tem pogledu baron Schwegel, ki je agitiral med levičarji, da so glasovali za moj nujni predlog. In tako sem dosegel, da se je

državni zbor načeloma izrekel za zgradbo belokranjske proge ter vladi naložil dolžnost, predložiti mu v najkrajšem roku dotično zakonsko predlogo.

Radi pomembnosti te zadeve priobčim svoj utemeljevalni govor po stenografičnem poročilu v dodatkih.*

Ko sem zadevo belokranjskih železnic srečno spravil v parlamentarno diskusijo, sem napravil drugi korak in zasnoval konzorcij, ki naj vzame v roke predpriprave za to zgradbo ter si pridobi predkoncesijo. Kot predsednika konzorciju sem hotel imeti moža visokega aristokrata, ki je obenem bil znan kot goreč slovanski rodoljub in radodaren podpornik slovanskih kulturnih zadev. Tak mož je bil Jan grof Harrach, eden izmed najbogatejših čeških kavalirjev. Poznal sem ga bližje že iz potresne akcije, ko smo ga bili izvolili podpredsednikom pomožnega odbora. Drage volje je stopil na čelo našemu zastopstvu, zlasti ko sem mu obljubil, da bom istinito delo vzel jaz na svoje rame. Poleg naju sta pristopila v konzorcij dr. Šusteršič kot vodja slovenske ljudske stranke in naš rojak in moj osebni prijatelj dr. Alojz Homan, dobro znani dunajski odvetnik. Konzorcij se je konstituiral, mene so imenovali podpredsednikom.

Toda nismo bili sami na svetu! Malo časa prej se je bil ustanovil drug konzorcij, na čelu mu zastopnik dolenjskih mest in trgov, notar Plantan, poleg njega dr. Tavčar, predsednik trgovske zbornice Lenarčič, ljubljanski župan Ivan Hribar in župana belokranjskih mest. Tedaj — konkurenca! Nikakor se nisem dal premotiti po dejstvu, da z nami tekmuje drug konzorcij. Toda tam so gospodje drugače sodili! Prejel sem kmalu vesti, da se hočejo gospodje iz drugega konzorcija združiti z nami. Ali baš ker mi je bilo na tem, da proderemo s svojim namenom ter da je treba v to svrho imeti v konzorciju može, izvedene v takih zadevah, sem moral biti dokaj izbirčen pri sestavi mnogobrojnega konzorcija. Z dr. Šusteršičem sva si bila povsem soglasna v tem, da gospoda Plantana na noben način ne sprejmemo. Predsednika trgovske zbornice Lenarčiča sem takoj sprejel, naposled se tudi Hribarja nisem branil, dasi mi nikakor in nikoli ni bil simpatičen, vendar bil je župan glavnega mesta in poleg tega sem uvaževal navzlic vsemu dolgotrajnemu političnemu in osebnemu nasprotstvu vendar njegovo delavnost. Dr. Tavčarja je iz lahko umevnih političnih razlogov odklanjal šef naše stranke dr. Šusteršič.

Ali bil se je boj med nami! Nastalo je dopisovanje med menoj in Hribarjem. Dne 18. novembra 1905 sem prejel od njega pismo, ki je karakteristično za tega gospoda. Pismo slove:

---

* Glej »Dodatke« III.

»Preblagorodni gospod!

Jako se motite, ako mislite, da ima naš konzorcij v mislih za Belokrajno lokalno železnico: Ne, tudi mi projektujemo glavno progo!

In kako je do tega konzorcija prišlo? Bil sem na merodajnem mestu letos meseca aprila naravnost pozvan, naj se za zveze Ljubljana—Novo mesto—Karlovec—Sisek zavzemam na isti način kot za progo Vrhnika—Idrija—Sv. Lucija. Da sem se takrat jaz sam dela lotil in stavil generalni načrt, bi bil isti danes skoro gotovo že vložen. Lojalen do svojih somišljenikov in prijateljev, odstopil sem pa to zadevo poslancu Plantanu in le vsled tega se je nekoliko zavlekla.

Uvidevam pa, da bi dvojna akcija stvari samej prej škodovala kot koristila ter sem za to pripravljen, v tej za deželo in državo prevažni zadevi z Vami sodelovati. Treba je le najti način, da se mi to omogoči.

Umeli boste gotovo, da z Lenarčičem ne moreva kar jednostavno vskočiti iz Plantanovega konzorcija. Za to Vam nasvetujem tale modus: Sprejmite še Plantana v konzorcij in jaz prevzamem potem nalogo, da njegov konzorcij razdružim. To Vam je prav lahko mogoče. Res, da je Plantan politik, a politika sva tudi midva z dr. Šusteršičem. Ako se za poslednjega more navajati za vstop v konzorcij razlog, da je član železniškega odseka v državnem zboru, velja ta razlog tudi za dr. Tavčarja, ki je istotako član tega odseka, velja pa tem bolje, ker je tudi upravni svetnik dolenjske železnice. In vendar ga k sodelovanju niste povabili.

Jaz — odkrito rečeno — bi njega najrajše videl v skupnem konzorciju, toda on je izjavil glede na to, ker bi Vi baje bržkone težko občevali z njim po dogodkih zadnjega časa, se zadovoljuje, ako mesto njega vstopi v ta konzorcij načelnik našega konzorcija Plantan. Tako bi se naš konzorcij tudi najlažje razšel, kajti načelnika ne moremo kar meni nič tebi nič postaviti na cedilo.

Blagovolite torej poleg Lenarčiča in mene sprejeti v konzorcij še Plantana. Morebiti Vam bo to nekoliko težje, ali Vi ste izkušen politik in veste, da se mnogokrat s kompromisi največ doseže.

Ko bi se pa bali, da bi utegnili v konzorciju kedaj po nas majorizovani biti, dasi je to v tem slučaju, ko gre za gospodarsko stvar, izključeno, tedaj prevzemite v konzorcij še kakega politika katoliško narodne stranke.

Verujte mi, da taka rešitev pripomore mnogo tudi k ublaženju nasprotstev, kar mora nas vseh želja biti.

Z odličnim spoštovanjem udani

Ivan Hribar l. r.

Lepe besede, a zadele so na gluha ušesa! Navzlic vsem modrim nasvetom g. Hribarja sem ostal pri svoji trmi in tudi drugo pismo Hribarjevo z dne 27. novembra me nikakor ni ganilo. Pismo se je glasilo še bolj oblastno nego prvo. Njegovo besedilo je bilo sledeče:

»Preblagorodni gospod!

Glede na včerajšnji najin pogovor naznanjam Vam po posvetovanju z gg. dr. Tavčarjem in Plantanom, da se nam Vaš predlog, po katerem bi se imel na čelo skupnega konzorcija postaviti predsednik trgovske zbornice Lenarčič, zdi najprimernejši in upamo, da boste po zrelem uvaževanju vseh okolščin tudi Vi prišli do tega prepričanja.

Sicer smo pa sklicali konzorcij v sejo in prosim za par dni potrpljenja, da vidimo, kakšno mnenje vlada v njem samem, za čegar biti ali nebiti se gre.

Z odličnim spoštovanjem udani

Ivan Hribar l. r.

Ko vse prigovarjanje ni nič izdalo, so se gospodje vdali. Plantan je še poskušal svojo srečo. Obrnil se je na mojega dobrega znanca dr. Roberta Gorianija ter je z njegovim priporočilom hotel biti sprejet v naš konzorcij. Pisal mi je 3. decembra 1905 g. dr. Goriani: »Herr Plantan sendet mir einen Jammerschrei und erwartet von mir, dass ich interveniere...« Lepo mi je prigovarjal, zastonj! Gospod Plantan je poskušal še svojo srečo ter se osebno predstavil grofu Harrachu, češ, naj ga on vendar spravi v konzorcij, kateremu je H. bil načelnik. Še tisti dan mi je Harrach povedal, kak vtis je napravil nanj novomeški poslanec. Rekel mi je: »Aber der Mensch hat mir gar nicht gefallen, er hat schon so einen Blick, der abstösst!« In tako je prišlo, lokalni konzorcij se je razdružil in Lenarčič in Hribar sta vstopila v naš odbor. Po pravici rečeno, celo delo opravljal sem pa jaz. Jaz sem tudi sestavil prošnjo na železniško ministrstvo za predkoncesijo z dopisoma z dne 4. in 19. decembra leta 1905. Rešena je bila dne 25. avgusta 1906 s številko 17.288/2. Zaprosili smo dovoljenje za študije in predpripravo za progo preko Metlike in preko Črnomlja do hrvatske meje. Dobili smo pa le dovoljenje do Metlike s sledečim značilnim utemeljenjem:

»Hingegen kann im Hinblicke auf die nach § 3 des Eisenbahnkoncessiongesetzes vom 14. September 1874, R. G. Bl. Nr. 238, im Auge zu haltenden Rücksichten die angesuchte Bewilligung durch Vornahme der technischen Vorarbeiten für die Strecke von Tschernembl bis zur Landesgrenze und von Möttling bis zur Landesgrenze gegen Croatien nicht erteilt werden, da durch diese intendierten Bahnlinien im Falle ihres Anschlusses an die Linie Karlstadt—Fiume die Verkehrsverhältnisse zum Nachteile der österreichischen Hafenstadt Triest und der an diesem Hafen interessierten Eisenbahnen nachteilig beeinflusst werden würden.«

Ministerijalni odlok nosi podpis železniškega ministra dr. Derschatte. Odgovor na ta odlok sem sestavil jaz. Po kratkem uvodu sem se spuščal v meritorno pobijanje onih trgovinsko političnih razlogov, ki so bili narekovali ministerijalno odločbo. Svoj odgovor prijavljam v dodatkih; iz njega se najbolj razvidi resni odpor železniškega ministrstva proti zvezi s hrvatskimi železnicami.*

Mislim, da sem v tej vlogi s tehtnimi argumenti pobijal pomisleke strokovnjakov v železniškem ministrstvu, ki so še vedno sanjali o veliki škodi, ki bi tržaškemu prometu izvirala od zveze avstrijskih državnih železnic z ogrskim omrežjem po zgradbi belokranjske proge. In vendar sem v osebnem razgovoru s tako razumnim železniškim politikom, kakor je bil sekcijski načelnik Wittek, še vedno zadel na tisti predsodek! Ko sem mu pred-

* Glej Dodatke.

stavljal, da moremo tudi mi za slučaj, da nas Ogri odrinejo od Trsta s tarifarnimi odredbami, z naše strani primerno urediti svojo tarifarno politiko, mi je odgovoril: »Wir haben es in dem Falle nicht mit den uns und Ihnen sympathischen Kroaten zu tun, sondern mit den Magyaren und ihrem jüdischen Fangbund und die Kerle sind im Stande, mit eigenem Schaden und unter den Selbstkosten zu fahren, nur um uns einen Tort anzutun!«

Toda bližal se je čas za ponovitev ogrske nagodbe. Tedaj je bil že ministrski predsednik baron Maks Vlad. Beck, njegov železniški minister je bil dr. Julij pl. Derschatta. Baš sva se nekega dne razgovarjala z dr. Šusteršičem, ki je bil tudi član našega konzorcija, o načinu, kako pospešiti zgradbo belokranjske železnice, ko se je nama rodila misel, kaj če bi šla v tej zadevi na ministrskega predsednika? Bilo je 28. oktobra 1906, ko sva posetila moža. Začela sva mu razjašnjevati eminentno važnost te železniške zgradbe za propadajočo Belo Krajino, pomembnost te proge tudi za državne, politične in strategične interese. Nismo našli odpora, temveč zelo sva bila vesela, ko je baron Beck »sua sponte« izustil besede: »Meine Herren, ich will versuchen, die Weisskrainerbahnen in den Komplex der Ausgleichsfragen einzubeziehen.« Sedaj je bila stvar v najboljšem tiru!

Pogajanja z ogrskimi zastopniki so trajala od jeseni 1906 daleč v poletje 1907. Bil sem že na odpočitku na svojem ljubljenem Kamnu, ko dobim pismo železniškega ministra, v katerem mi je naznanil, da pridejo kmalu na vrsto železniška vprašanja, da imajo naši posredovalci nalog, zahtevati od Ogrov tudi zgradbo belokranjske železnice ter da je vsled tega potrebno, da se prej na licu mesta uverijo o primernosti in izvedljivosti projektiranih prog. Javi mi tedaj, da pride zaradi tega doli ministerijalni svetnik Wesnitzer. Naproša me, naj mu grem na roko, ako mogoče, naj ga sam spremljam na tem študijskem potovanju. Nujno mi pa zabiči minister, da mora ostati stvar popolnoma tajna. V istini odposlanec iz ministrstva je prišel k meni, povabil sem s seboj samo onega strokovnjaka, ki je bil izdelal naš generalni projekt in tako smo se mi trije peljali iz Novega mesta preko Uršnih sel v Črnomelj, odtod do Vinice in zopet nazaj preko Črnomlja do Metlike in čez metliški most na hrvatsko ozemlje, tako da se je mogel ministerijalni svetnik, ki je seveda po poklicu bil stavbeni inženir, natančno ogledati vso situacijo. Pot je šla nazaj preko Štrekljevca in čez Gorjance v Novo mesto. Več dni smo se mudili onstran Gorjancev, a nihče mojih belokranjskih rojakov niti slutil ni, kdo je bil oni gospod in s kakšno nalogo je prišel ogledat si pokrajino ob Kolpi!

Par mesecev kasneje — parlament še ni bil sklican — sem bil zopet na Dunaju in sem se oglasil 25. septembra 1907 pri železniškem ministru. Ko vstopim, me pozdravi z besedami: »Sie

kommen wie vom heiligen Geist geschickt! Wissen Sie, dass ich eben daran war, Ihnen zu schreiben und Sie zu bitten sich nach Wien zu bemühen. Die Sache ist folgende: Unsere Unterhändler sind ganz nach Ihren Intentionen vorgegangen und haben den doppelten Anschluss in der Richtung nach Karlstadt sowie nach Ogulin gefordert. Die Ungarn haben uns zuerst ausgelacht, dann haben sie teilweise nachgegeben und gesagt, dass sie einen Anschluss konzedieren, dagegen könne von einem zweiten nicht die Rede sein. Sie haben es uns überlasen, welchen Anschluss wir haben wollen, jedoch was sie selbst angehe, wäre ihnen der Anschluss in Károlyvaros (Karlovec) lieber, da ihnen die Karlstädter fortwährend in den Ohren liegen!« In minister potem pristavi: »Jetzt entscheiden Sie! Sie sind der Vertreter und Vertrauensmann der Bevölkerung, Sie haben mein Vertrauen. Sie kennen die Verhältnisse — also erwarte ich Ihre Antwort!« Ne da bi dalje premišljeval, sem odgovoril, da ako ni mogoče dobiti dvojne zveze, je po mojem uverenju stikališče v Karlovcu za našo deželo dokaj važnejše nego ono v Ogulinu, kajti s Karlovcem smo že danes zvezani z mnogimi gospodarskimi interesi, dočim v Ogulinu dosihmal nimamo kaj iskati.

Šel sem iz železniškega ministrstva ter s pravim razburjenjem čakal vesti o poteku nagodbenih pogajanj. Bilo je 6. oktobra 1907, ko sem sedel pred novomeško kavarno ter vzel v roke baš došlo »Neue Freie Presse«. Pregledam jo, oko mi obtiči na brzojavnem poročilu, tiskanem z razprtimi črkami, da je nagodba z Ogrsko sklenjena. Drugega človeka ni bilo v kavarni, pokličem sam kavarnarja, tedaj Švicarja iz Graubündna ter mu poln veselja povem: »Veliko novico javite lahko svojim gostom, sedaj se bo gradila iz Novega mesta železnica v Karlovec!«

Ogrska nagodba je bila sprejeta v parlamentu. Ni bilo preveč opozicije, ker se ni dalo zanikati, da je bila med vsemi nagodbami, ki jih je sklenila naša državna polovica z Ogrsko, Beckova za nas še najbolj ugodna. Belokranjska železnica je prišla v parlament ne pod tem imenom, temveč kot začetni oddelek dalmatinskih železnic. Baviti se je imel z njo železniški odsek. In kdo je bil izvoljen poročevalcem? Z vidnim veseljem poroča g. Ivan Hribar v svojih »Spominih«, da se je njemu poverila ta naloga navzlic temu, da bi tudi jaz drage volje prevzel ta posel. To je istina, a kako je prišlo do tega? K meni stopi železniški minister ter mi reče: »Čisto naravno, da boste Vi prevzeli mesto poročevalca o dalmatinskih železnicah!« Odzval sem se mu, da nimam nič proti temu, ako me odsek postavi na to mesto. Nikoli nisem imel navade ponujati se. Niti z mezincem nisem ganil, da bi si pomagal do poročevalskega mesta, vendar sem bil osupnjen, ko izmed čeških odsekovih članov poslanec Maštalka predlaga — g. Ivana Hribarja. Po volitvi stopim k Maštalki ter mu pravim: »Hvala lepa, za severno že-

leznico sem Vam bil dober, sedaj za železnico, ki teče po mojem okraju, ste pa predlagali za poročevalca drugega gospoda!« Ves prestrašen odgovori Maštalka: »Za božjo voljo, če bi se nam le bilo sanjalo, da je Vam kaj na tem referatu, povsem naravno, da ne bi nikogar drugega predlagali, kakor Vas!« No, jaz sem se kmalu pomiril, kajti previdel sem, da me Ivan Hribar, vsaj kar se tiče prirojene gibčnosti, daleč nadkriljuje. Imel je tedaj gospod to veselje, da je vsaj enkrat v državni zbornici stal na poročevalski tribuni. Druge škode ni bilo.

Toda Belokranjci so morali čakati še nekaj let, da se jim je izpolnila srčna želja po železniški zvezi. Beck je odstopil, z njim je odstopil Derschatta in v novem kabinetu je prevzel železniški resort Ludvik Wrba, ki iz istih razlogov kakor Wittek nikakor ni bil naklonjen tej zvezi. Stvar je spala nekaj let, potem so se zopet začela pogajanja z Ogrsko z izdatno slabejšimi uspehi. In tukaj moram naglašati še eno okolnost. Gola istina je, da so ogrski politiki daleč nadkriljevali naše avstrijske gospode in da je avstrijska državna polovica pri vseh ogrskih nagodbah vedno potegnila »ta kratko«. To se je zgodilo tudi pri nadaljevanju belokranjske proge od Bubnjarcev dalje do Karlovca. Dočim je avstrijski del do hrvatske meje solidno zgrajen, je bil hrvatski del do Karlovca, zlasti preden se je v zadnjih letih nekoliko popravil, odkar je pod oskrbo ljubljanske železniške direkcije, sezidan naravnost škandalozno. Kako je bilo to mogoče? Stvar je le-ta. Dalmatinska železnica — in Belokranjska je le en del te proge — ni bila nikoli vzakonjena s posebnim zakonom, temveč določena je zgolj v zapisniku k ogrski nagodbi, kjer pa stoji izrečno, da je zapisnik integrujoč del nagodbenskih zakonov. Naši posredovalci so v svoji brezskrbni dobrodušnosti v protokolu utrdili, da je železnico zgraditi do Karlovca kot glavno železnico druge vrste, niso pa se zmenili za to, da ogrski zakon svoje železnice drugače uvršča. Ogrski zakon pozna namreč samo glavne in vicinalne železnice. Ogri so torej mirno podpisali protokol in isti je bil uzakonjen tudi od ogrskega državnega zbora. Ko pa je prišlo do izvršitve, so Ogri začudeno vprašali: »Glavna železnica druge vrste, kaj je to? tega mi ne poznamo! mi se držimo svojih zakonov, kar ima Švaba v svojih zakonih, to nas nič ne briga.« Ker tedaj ogrski zakon glavnih železnic druge vrste ne pozna, so potem progo iz Bubnjarcev do Karlovca sezidali kot vicinalno železnico najslabše vrste! To mi bode potrdil vsak, kdor se je kdaj vozil po tej progi.

Nisem bil več deželni glavar, ko smo l. 1912. zasadili prvo lopato za novo železnico. Najprej je porinil lopato v zemljo zastopnik ministrstva, potem moj naslednik dr. Šusteršič, kot tretji prišel sem na vrsto jaz in potem so sledili drugi

funkcijonarji in dostojanstveniki, vsak je svojo povedal pri tem slovesnem aktu. Pri skupnem obedu se je mnogo govorilo in napivalo, kakor običajno ob takih prilikah. Tudi mene so se spomnili pri napitnicah ter mojih naporov za uresničenje zaželjene te železnice.

Niso se me pa spomnili takrat, ko se je ta proga slovesno otvorila.

To se je zgodilo 25. aprila 1914. Otvoritev se je vršila z vsem sijajem. Prišel je sam železniški minister Zdenko pl. Forster, pripeljal je s seboj cel štab visokih uradnikov iz železniškega in drugih ministrstev, navzoči so bili državni in deželni poslanci, glave državnih in deželnih uradov, in slavnostni odbor v Ljubljani, kateremu je načeloval državni poslanec profesor Evgen Jarc, povabil je celo vrsto uglednejših ljudi z dolenjske strani. Vse je bilo vabljeno, — samo jaz nisem dobil nobenega povabila! Tedanji naš župan Zurc, p. d. Štembur, takrat deželni poslanec, je prišel večkrat k meni posvetovat se o sprejemu ministra na postaji v Kandiji. Sam mi je povedal, da se je on z deželnim glavarjem, mojim naslednikom dr. Šusteršičem razgovarjal ter mu na srce polagal, naj se vendar meni pošlje tudi povabilo. Ali dr. Šusteršič, ki sicer ni bil baš rahločuten glede svoje kompetence, se je izgovarjal, češ, to ima vse pod seboj slavnostni odbor, ki razpolaga s povabili. In tako se je zgodilo, da sem bil jaz, navzlic temu, da sem pričenši z letom 1893. do začetka zgradbe neumorno, neprestano in povsem nesebično delal za oživotvorjenje tega občila, jaz, ki sem bil ustanovitelj in vodilna moč v obeh železniških konzorcijih za belokranjsko železnico, jaz, ki sem jo bil srečno spravil do načelne rešitve v državno zbornico in z izrednim uspehom sodeloval — po končni zmagi, izključen od slavnosti, katera je veljala krstu uresničenega podjetja. Dokaj mož iz naše šmihelsko-stopiške občine je bilo pozvanih, mene bivšega deželnega glavarja so namenoma prezrli! Odkod ta, reči moram, grda nehvaležnost in nečuvena breztaktnost?

Takrat je z diktatorično oblastjo vladal v kranjskem deželnem zboru novi deželni glavar in poleg njega njegov finančni minister dr. Evgen Lampe. Obema sem se bil silno zameril. Dvoje smrtnih grehov sem si nakopal na svojo grešno glavo: tisto »rdečo brošuro o kranjskih deželnih financah«, ki sem jo bil spisal z najboljšim namenom in zgolj iz stvarnih vidikov, ki pa vendar ni ugajala samoljubju teh gospodov, potem pa moj projekt o ustanovitvi sladkorne industrije v Sloveniji, h kateremu namenoma in iz dobro utemeljenih razlogov nisem maral pritegniti imenovane dvojice. Dr. Šusteršiču niti ni bilo treba dati direktno navodilo načelniku slavnostnega odbora, češ, Šukljeta nikar ne vabiti, saj je človeška narava tako slabotna in žal pokvarjena, da imajo vplivni veljaki tudi, če niso kronani,

vedno svoje petoliznike, ki že z obraza berejo, kaj je dotičnemu mogočniku ljubo in s čim se mu morejo najbolje prikupiti.

25. aprila 1914 je zbrzel slavnostni vlak tako rekoč pod mojim oknom, jaz pa sem se s svojo ženo tri dni prej odpeljal v Bad Gastein. Marsikdo me je pogrešal med udeležniki otvoritvene slavnosti, dokaj sem dobil brzojavov in dopisnic ta dan, posebno jasno pa se je javila nejevolja belokranjskega prebivalstva, ko so me na metliški postaji zastonj iskali med slavnostnimi gosti ter zaorili »Živio Šuklje!«

Nisem pa bil edini, ki jih je prezrl imenitni slavnostni odbor. Ko sem bil julija meseca l. 1918. gost onega ministrskega predsednika, pod katerim je bila uzakonjena belokranjska proga vsled njegove možate odločnosti, se mi je on bridko pritoževal, da k otvoritveni slavnosti nista bila povabljena ne on, niti takratni železniški minister dr. Derschatta! Tako se je pripetilo, da je manjkala pri tej slavnosti baš ona trojica, ki je v istini ustvarila belokranjsko železnico: Maks Vladimir baron Beck, dr. Julij pl. Derschatta in — moja malenkost.

Kajti čigavo delo je belokranjska železnica?

»Slovenec« je priobčil dne 30. maja 1914 uvodnik, ki razpravlja to vprašanje. Bilo je za časa, ko je moč dr. Ivana Šusteršiča dosegla svoj zenit, ko je njegov ugled bil na vrhuncu. Bil je absolutni gospodar na Kranjskem; merodajna je bila naposled le njegova oseba. Vse se je klanjalo njegovi diktaturi, tudi glasilo slovenske ljudske stranke je stalo pod njegovim vplivom, prijavljalo le to, kar se je strinjalo z njegovo voljo. Drastično popisuje Janez Evangelist Krek v enem svojih name naslovljenih pisem teroristični režim, ki ga je uvedel dr. Šusteršič v deželnem zboru. Že dne 23. februarja 1912 mi piše med drugim sledeče: »Deželni zbor je sedaj udarjen na soldaško vižo. Kdor se gane, brž špange! Zajc, Pegan, Jarc trpe pod novim regimentom še bolj nego pri sosedu. Tam so zdaj za dostojnost, pri nas tudi, ker moramo. Kam smo prišli? Iz tega vidiš, da od vseh strani pritiskajo name, naj bi se poboljšal. Žal brez uspeha.«

Toda tako kremenitih značajev, kakor ga je imel rajnki Krek, je bilo bore malo med tedanjimi Slovenci in gotovo se ni smel prištevati tej skupini oni petoliznik, ki je zagrešil »Slovenčev« članek pod naslovom: »Čigavo delo je belokranjska železnica?« Članek zasluži, da ga v celoti priobčim.

»Belokranjska železnica je sad in delo različnih komponent in različnih faktorjev, ki so se z mislijo in načrti te železnice bavili. Glavna in bistvena zasluga za njeno izvršitev pa gre SLS, ki je izrabila najugodnejšo politično konjunkturo in tako železnico zasigurala.

S projekti in varijantami te železnice se je pečalo mnogo narodnih gospodarjev, tehnikov in politikov. Delali so se razni lokalno železniški

načrti in to je šlo skozi desetletja, ne da bi vprašanje železnice dejansko prišlo naprej in cela zadeva je končno prišla do mrtve točke.

Tako je stvar stala do l. 1907, v katerem se je sklenila avstro-ogrska nagodba za nadaljnjih 10 let do leta 1917. Vsa situacija se je pri tej priliki bliskoma spremenila. Slovenski klub je vrgel naenkrat to vprašanje na dan, energično izrabil politični položaj in izvojeval Dolenjcem novo železnico.

Tedanji ministrski predsednik Beck je stal pred najtežavnejšo nalogo, ki mora doleteti šefa avstrijske vlade, pred sklepom avstro-ogrske nagodbe. Vsakemu avstrijskemu ministrstvu je vse na tem, da reši to silno važno politično-gospodarsko vprašanje potom parlamenta, če hoče svojo pozicijo sploh držati. Proti nagodbi dela vsaka stranka lehko težkoče in ovire in vsaka energična, kompaktna in zložna stranka je mogla realizacijo te nagodbe preprečiti.

Ta moment je izrabil Slovenski klub na Dunaju.

Takratni načelnik Slovenskega kluba dr. Šusteršič je stopil k Becku in izjavil v imenu kluba, da mora nagodba obsegati tudi zvezo z Dalmacijo preko Bele Krajine. V slučaju, da se nagodba na to ne bi ozirala, ima vlada pričakovati od strani Slovenskega kluba najhujši in najbrezobzirnejši boj proti nagodbi.

Beck je vzel izjavo na znanje in si dal razložiti to misel. Zato se je zavzel tudi vladar, ki je z veliko odločnostjo pospeševal zvezo z Dalmacijo kljub trdovratnemu odporu Madjarov.

Nekaj tednov pozneje je bil ministrski predsednik že v položaju, namigniti načelniku kluba, da stoji stvar ugodno.

Tako se je rodila belokranjska železnica po spretni izrabi politične konjunkture od strani SLS. S tem so odpadli vsi nesrečni in brezpomembni lokalnoželezniční načrti in zgradila se je polnovredna glavna proga, ki veže Avstrijo z Dalmacijo in za katero nosi vse stroške država.

To je resnična zgodovina belokranjske železnice.

Zaslugo za to delo ima v prvi vrsti SLS, ki si je železnico priborila in postavila ves svoj vpliv na tehtnico za to zgradbo, potem šef vlade Beck, ki se je pogajal z Ogri in znal z izredno spretnostjo izposlovati to zvezo kljub silnemu odporu Madjarov, ko je sedel v ogrskem ministrstvu Fran Košut, glava največjih madjarskih šovinistov.«

Moram reči, da me je ta članek razburil. S Šusteršičem sva bila skupaj pri onem razgovoru z bivšim ministrskim predsednikom Beckom, ki je bil odločilen za zgradbo belokranjske železnice. Hvala Bogu, imam dober spomin, predmet pa je bil tako važen, da sem se bil v istini dobro zapomnil skoraj vsako besedo. Da bi pa bil popolnoma varen, sem se tedaj obrnil na Becka ter mu pisal, kakor sledi:

Eure Excellenz!

Wollen es Eure Excellenz nicht ungütig aufnehmen, wenn ich mir erlaube, aus meiner politischen Zurückgezogenheit hinaus eine ergebene Anfrage an Euer Excellenz zu richten, welche ohne mein Verschulden eines gewissen politischen Beigeschmacks nicht entbehrt.

In seiner Pfingstnummer brachte nämlich der »Slovenec«, bekanntlich das Leiborgan des Herrn Dr. Šusteršič, einen Leitartikel, in welchem die Frage erörtert wurde, wessen Verdienst die Weisskrainerbahn sei? Selbstverständlich wurde darin mein Anteil zum Zustandekommen dieser Bahnverbindung vollkommen todgeschwiegen, obschon ich seit dem Jahre 1883 unermüdlich und unablässig an deren Verwirklichung gearbeitet hatte. Nun, ich bin nicht wehleidig und hätte mich über diesen Undank

einfach hinweggesetzt. Aber die Darstellung des »Slovenec« beinhaltet eine Fälschung der historischen Tatsachen. Es wird nämlich die Sache so erklärt, dass im Jahre 1907 unmittelbar vor dem Ausgleich mit Ungarn der Obmann des »Slov. Klub« sich bei E. E. eingefunden habe, um im Namen des Klubs die Erklärung abzugeben, dass der Ausgleich auch die Erstellung einer Bahnverbindung mit Dalmatien und zwar über Weisskrain enthalten müsse; sollte dem Verlangen keine Folge gegeben werden, so werde der Slov. Klub dem ganzen Ausgleichswerke den schärfsten und rücksichtslosesten Kampf entgegensetzen. Diese Drohung habe auf E. E. eingewirkt und unter dieser Pression seien E. E. für die Bahn eingetreten und hätten selbe bei den Ausgleichsverhandlungen auch glücklich durchgesetzt.

Nach meiner Erinnerung hat sich die Sache wesentlich anders zugetragen. Nicht im Jahre 1907, sondern bereits ein Jahr vorher, wenn ich mich nicht irre Ende Oktober 1906, hatten wir beide, nicht Dr. Šusteršič allein, die Ehre gehabt, bei E. E. vorzusprechen und die Bahnfrage neuerlich zu movieren. Der Ausgleich stand damals noch im weiten Felde, wir operierten auch nicht mit Drohungen, die damals wohl etwas verfrüht gewesen wären, sondern legten das Hauptgewicht auf die wichtigsten Landes- und Reichsinteressen, welche hiebei in Frage kommen. Und E. E. selbst waren es, welche im Verlaufe der Unterredung das erlösende Wort sprachen: »Ich will versuchen, die Weisskrainerbahn in den Komplex der Ausgleichverhandlungen einzubeziehen!« Diese Erklärung war eine spontane, sie ist nicht erfolgt unter dem Drucke einer Pression, welche übrigens speciell damals, wo nicht einmal die Wahlreform unter sicherem Dache war, kaum angebracht gewesen wäre.

Diese Dinge haben sich meinem Gedächtnisse so tief und nachhaltig eingeprägt, dass ich jeder Zeit bereit wäre, selbst mit gerichtlichem Eid die vorstehende Darlegung zu erhärten. Ich für meinen Teil war durchaus beruhigt durch Ihr Versprechen. Es bestünde nur die äusserst entfernte Möglichkeit, dass Dr. Šusteršič bei einer viel späteren Gelegenheit allein mit E. E. in der oben geschilderten Weise verhandelt hätte. Meinerseits kann ich angesichts der bestimmten vor mir abgegebenen spontanen Erklärung E. E. selbst diese Möglichkeit nicht zugeben.

Und nun erlaube ich mir die ergebene Bitte, E. E. geruhen mir gütigst mitzuteilen, ob Sie meine Version für richtig halten oder aber die Behauptungen des »Slovenec« als zutreffend erkennen. Ich erbitte mir diese Auskunft zu meiner persönlichen Beruhigung. Sollten E. E. die Frage diskret beantworten, so verpfände ich mein Manneswort, dass ich niemals die erhaltene Auskunft der Öffentlichkeit übergeben, sondern selbe als streng vertraulich betrachten werde.

Ich hätte mir niemals gestattet, an E. E. mit meinem Anliegen heranzutreten. Aber in meiner politischen Zurückgezogenheit gedenke ich mit wahrem Vergnügen jener Zeiten, wo es mir gegönnt war, unter Ihnen und Ihrer Führung mit öffentlichen Dingen mich zu befassen. Es sind vielleicht keine Unbescheidenheiten, wenn ich mir mitunter einbilde, in manchen Belangen Ihrer Staatspolitik von Nutzen gewesen zu sein. Das schwierige Referat über die Verstaatlichung der Nordbahn, manches Détail in der Wahlreform und meine Haltung beim Ausgleich stützen meine Auffassung und meine dalmatinische Mission spricht dafür, dass E. E. mich mit Ihrem Vertrauen beehrt haben.

Diese Reminiszenzen geben mir den Mut, E. E. um die gewünschte Auskunft zu bitten.

Genehmigen ... Šuklje.

Odgovor, ki sem ga prejel od barona Becka, je tako zanimiv, da ga tudi priobčim v celoti. Evo ga!

Euer Hochwohlgeboren. 1. Juli 1914.
Geehrter Herr Hofrat!

Nachdem ich Ihr Schreiben, für welches ich Ihnen herzlichen Dank weiss, unmittelbar vor meiner Abreise von Pleuna und Rückkehr nach Wien erhalten habe, liess ich absichtlich einige Zeit verstreichen, um in Mussestunden ganz in die Erinnerung an vergangene und verklungene Zeiten zu versinken, damit ich Ihnen eine den tatsächlichen Hergang nach jeder Richtung hin vollständig entsprechende Mitteilung machen könne. Das zu tun bin ich heute auch in der Lage, obschon die Angelegenheit, welche Sie besprechen, fast 8 Jahre zurückliegt.

Bei uns in Österreich macht ein zurückgetretener Regierungschef, vorausgesetzt, dass er einiges geleistet hat, recht schlimme Erfahrungen Was bei dieser oder jener Partei Anstoss erregt, wird unbarmherzig kritisiert und was er Gutes geschaffen, das wird ihm wegescamotiert So steht er dann schliesslich nackt und bloss, durch die Kritik gegeiselt als eine Art politischer Ecce-homo da. Es gehört gesunder Sinn, gutes Gemüt und eine kräftige Innervation dazu, um ein solches Schicksal ruhig zu ertragen. Bei der vorletzten und letzten Delegation habe ich übrigens begonnen zu zeigen, dass ich noch nicht zu den Todten gehöre, für das, was ich geschaffen habe, eintreten, auf unbegründete Kritik nachdrücklich antworten und nebenbei mir auch einige Kritik an den dermaligen Politikern gestatten will. Nach dieser allgemeinen Bemerkung zur Sache selbst!

Es ist viel verlangt, dass ich mich — ich habe keine Detailaufzeichnungen geführt — auf Einzelheiten meiner 2½ jährigen Regierung werde voll besinnen können. Immerhin glaube ich mich an Ihren und des Herrn Šusteršič Besuch und an das Gespräch über die dalmatinische Eisenbahnverbindung und die Weisskrainer Anschlussbahnen zu erinnern. Ebenso entsinne ich mich — es ist zweifellos der Fall gewesen — dass sowohl von slovenischen, als von dalmatinischen Abgeordneten vom Beginn meiner Ministerpräsidentschaft an bis gegen Ende der Ausgleichsverhandlungen mit mir sehr häufig über diese Angelegenheit gesprochen worden ist. Ich will ohne weiteres zugeben, dass die bezüglichen Wünsche wiederholt, vielleicht auch in sehr nachdrücklichem Ton — die Parlamentier gehen ja nicht immer sehr sanft mit dem leitenden Minister um — geäussert worden sind. Wenn aber Dr. Šusteršič oder irgend ein anderer Politiker mit mir in peremptorischem, ja drohendem Ton gesprochen hätte, so würde mir dies gewiss in Erinnerung geblieben sein. Und das umsomehr, wenn es im Jahre 1907 unmittelbar vor dem Ausgleich mit Ungarn geschehen wäre, weil dieses Vorgehen doch nur die Bedeutung eines rein parteitaktischen Schrittes gehabt hätte. Eine derartige in einer Frage von so grosser Tragweite in 12. Stunde gemachte Demarche hätte nicht mehr die geringste Wirkung auslösen können. Aber ich gehe soweit, gar nicht in Abrede zu stellen, dass vielleicht selbst ein solcher Schritt mir gegenüber stattgefunden haben kann. Aber alle diese Details haben in meiner Erinnerung deshalb keine Spuren zurückgelassen, weil, was immer in dieser Richtung geschehen ist, nicht den leisesten Eindruck auf mich gemacht, nicht die allergeringste Wirkung hervorgebracht hat, und zwar aus einem sehr einfachen Grunde.

Wie der ganze österreichisch-ungarische Ausgleich des Jahres 1907 mein ureigenstes Werk ist, so ist dies ganz entschieden auch der Fall in Bezug auf die Eisenbahn in Dalmatien und die Herstellung der Weisskrainer Anschlussbahn. Schon zur Zeit, da ich noch im Ackerbauministerium war, habe ich zum Teil aus ganz anderen, als aus amtlichen Gründen* mich mit den österreich-ungarischen Ausgleichsfragen befasst und daher die ganze Wichtigkeit der Eisenbahnverbindung mit Dalmatien

* Ne pozabimo, da je Beck takrat bil učitelj prestolonaslednikov »in politicis«!

und den ganzen Jammer dieser Frage genau gekannt. Als ich zum Ministerpräsidenten ernannt und somit berufen war, die Ausgleichsverhandlungen mit Ungarn zu führen, ist es, ohne dass auf mich der geringste Einfluss von irgend einer Seite ausgeübt worden wäre, mein unerschütterlicher Entschluss, ja der Gegenstand eines mir selbst abgelegten Schwures gewesen, unter keiner Bedingung unter einen Ausgleich mit Ungarn meinen Namen zu setzen, wenn darin nicht die Eisenbahnverbindung Dalmatiens nach österreichischem Gebiet hinüber sichergestellt wäre. Ich habe in dem entscheidenden Moment diese Forderung Ungarn gegenüber erhoben und sie meinen Mitarbeitern als unverrückbare Richtlinie vorgeschrieben. In dem Augenblick, da ich schreibe, steht mir kein Material zu Gebote, ich glaube aber, dass das was ich Ihnen hier mitteile, sich auch aus den Protokollen wird erweisen lassen.

In einem Protokoll zum Ausgleichsmateriale ist bekanntlich die Vereinbarung zwischen den beiden Regierungen über den Ausbau der Dalmatiner Anschlussbahnen festgelegt worden. Die weitere Entwicklung der Dinge hat sich allerdings nicht im Sinne meiner Intentionen bewegt, denn bekanntlich wurde unter dem Drucke Ungarns die Verhandlung über die Frage der Dalmatiner Anschlussbahnen neuerlich in Angriff genommen. Nachdem man andere Trassen in Erwägung gezogen hatte, wurde schliesslich unter Zugrundelegung der schon von mir in Aussicht gefassten Mollinarischen Trasse die Vereinbarung abermals abgeschlossen, allerdings nicht ohne dass Ungarn hiefür und, wie es scheint, auch in Verbindung mit anderen Zusammenhängen das zweite Geleis auf der Kaschau-Oderbergbahn erhielt, was ich bei der Ausgleichsverhandlung verweigert hatte, um es für den nächsten Ausgleich in Reserve zu behalten. Der Ausbau der Weisskrainer Bahnen ist noch unter mir im Jahre 1908 legislativ sichergestellt worden.

Das ist der wahre Sachverhalt. Diesen teile ich Ihnen zunächst nur zu Ihrer vertraulichen Kenntnisnahme mit. Wenn Sie von Ihrem Standpunkt aus eine Richtigstellung der Angaben des Dr. Šusteršič zwar unter Benützung der obigen Darstellung aber unter Berufung auf Ihre eigene Kenntnis der Sachlage zu machen sich veranlasst sehen wollen, so habe ich darauf keinerlei Einfluss zu nehmen und möchte nur gebeten haben, mich nicht zu nennen, denn ich vermeide jede unmittelbare Kontroverse und möchte auch nicht mittelbar in eine solche hineingezogen werden.

Nach dem 6. l. M. bis zum 21. bin ich unweit von Ihnen, nämlich in Pleuna bei Sachsenfeld in Südsteiermark. Wenn Ihr Weg Sie dorthin führt und Sie mich besuchen wollen, so werde ich sehr erfreut sein, Sie zu sehen. Nur würde ich um vorherige — auch telephonische (Sachsenfeld Nr. 1) — Anzeige bitten.

Mit den herzlichsten Grüssen und in freundlicher Erinnerng an vergangene Zeiten ganz Ihr, geehrter Herr Hofrat,

ergebenster

Max. Vlad. Beck l. r.

Beckovo pismo natančno pojasnuje vprašanje ter vsebuje popolno razveljavljenje onih laži, ki jih je ostudno prilizunstvo hotelo navezati javnemu mnenju v Sloveniji. Sklenil sem, v primerni obliki seznaniti naše ljudstvo z golo istino. Zgodilo se je to dogovorno z mojim sinom Milanom, ki je priobčil o stvari članek v »Slovenskem Narodu«, v katerem je objavil moje pismo. Izrecno naglašam, da sem Milanov članek spoznal stoprav iz »Naroda«, nikakor nisem nanj vplival, docela je last svojega spisatelja. Nisva si bila v političnem pogledu povsem enega mnenja. Saj so očetje in sinovi tudi pri nas Slovencih večkrat zelo diferencirani eden od drugega! V enem pa sva si bila edina: v mržnji proti nizkoti in politični prevari!

Moja razkritja v Milanovem članku so se glasila:

»V celem članku »Čigavo delo je Belokranjska železnica«, objavljenem v binkoštni številki »Slovenca« na prvem mestu, se pač nahaja le en stavek, kateri se ujema z resnico. To je začetni stavek dotičnega uvodnika, glaseč se: »Belokranjska železnica je sad in delo različnih komponent in različnih faktorjev, ki so se z mislijo in načrti te železnice bavili.« Ali ta resnica, komaj izgovorjena, je že presedala gospodu piscu. Cela smer njegova gre na to, da vso zaslugo dejansko pripisuje S. L. S. in njenemu načelniku, sedanjemu deželnemu glavarju dr. Šusteršiču.

Da se dožene ta dokaz, trebalo je pač po svoje zasukati dejansko istino, pačiti dejstva, zamolčati in prikrivati, potvarjati in izmišljevati. Podstava temu zavijanju bilo je dvoje povsem napočnih premis. Najprej si gospod člankar privošči trditev, da je zadeva belokranjske železnice »končno prišla do mrtve točke«, iz katere jo je leta 1907. hipoma rešila državniška modrost »Slov. Kluba« in njegovega načelnika. In ugodni moment za to ponujala mu je tedaj aktualna ogrska nagodba, pri kateri je vporabivši dani položaj, z grožnjo, da bo »Slov. Klub« prišel z najhujšim in najbrezobzirnejšim bojem proti nagodbi, v istini dosegel uresničenje toliko zaželjene belokranjske proge.

Temu nasproti lahko dokažem na neovržni način, da baš od leta 1905. počenši se je akcija za belokranjsko železnico začela razvijati zelo ugodno. Ta akcija je bila večinoma v mojih rokah. Misel na lokalno železnico, katero so nam vsiljevali in vtepavali merodajni gospodje v železniškem ministrstvu, sem bil tedaj že opustil, pred očmi mi je bila velika tranzitna proga, ter podal sem se na Hrvatsko, da tam pridobim med hrvatsko javnostjo zaveznike za našo železniško zvezo. Dvakrat, leta 1905. in 1906. stopil sem v stik s parlamentarnimi in narodnogospodarskimi faktorji na Hrvatskem. Zelo sta mi pri tem hodila na roko dva odlična hrvatska prijatelja, tedanji mestni župan zagrebški dr. Milan Amruš in sedanji narodni zastopnik Cezar Akačić. Najprej sem našel zaveznika in sodelavca v karlovškem županu in poslancu dr. Banjavčiću. Intenzivno sem razpravljal važno to prometno politično zadevo z dr. pl. Tomašićem, kateri mi je takoj pot pripravil do bana grofa Pejačevića in do njegovega namestnika sekcijskega načelnika Chavraka. Potem sem se podal na Reko, kjer sem o projektu razpravljal z mestnim županom dr. Vio, s predsednikom trgovske zbornice, tovarnarjem Smith-Mennierjem, in z zastopniki parobrodnih društev »Adria« in »Ungaro-Croata«. Povsod sem bil dobro sprejet, in najboljši dokaz za pomembnost storjenih korakov je bil uvodni članek v »Pester Lloydu«, kateri se je z vso vnemo zaletaval v moje železniške načrte o dvojni zvezi dolenjskih železnic s Karlovcem in Ogulinom ter z vso odločnostjo zatrjeval, da takih zvez nikoli ne bo dopuščala notranja ogrska vlada!

A leto kasneje, ko je že bila na krmilu hrvatska koalicija, podal sem se pozimi znova na Hrvatsko. V Zagrebu sem, vpeljan po dr. Banjavčiću, stopil v stik z najvažnejšimi hrvatskimi poslanci, od predsednika Medakovića do Supila, posetil sem dalje zagrebško trgovsko zbornico in druge veljavne faktorje in posrečilo se mi je, prelomiti dosedanjo apatijo glede te zveze ter zanetiti na Hrvatskem zanimanje za belokranjsko železnico in njeno nadaljevanje do hrvatskega železniškega omrežja.

Ali še v jeseni leta 1905. sem si izmislil poseben način, s kojim sem vprašanje belokranjske železnice hipoma spravil v parlamentarno razpravo. Dne 26. septembra 1905 izročil se je v državni zbornici nujni predlog poslanca Šukljeta, dr. Šusteršiča in tovarišev o prekomorskem izseljevanju z Dolenjskega, v kojem so zahtevali nadaljevanje dolenjskih železnic z ene strani do Karlovca, z druge do Ogulina, ter vladi najnujnejše naročali, da nemudoma izdela načrte za te proge ter zasigura njihovo

uresničenje povodom pogajanj o novi nagodbi z ogrsko državo.

Dne 5. oktobra 1905 utemeljeval sem nujnost in obenem meritum svojega predloga v javni seji. V veliko zadoščenje mi je bilo, da se mi je posrečilo za bistvo dotičnega predloga pridobiti enoglasni sklep državnega zbora. Ne poznam nobenega slučaja, da bi bil parlament se sploh kdaj za kako železnico izjavil potom nujnega predloga in brez odsekovega posvetovanja. V tem izrednem slučaju se je to bilo zgodilo in zahteva naša se je mogla odslej opirati na soglasno manifestacijo cele zbornice.

Izrecno pa naglašam, da je nujni ta predlog po svoji celoti kakor po podrobnosti izključno bil moj proizvod. Ves delež »Slov. Kluba« in njegovega načelnika je bil pri tem, da so gospodje svoje ime postavili na moj koncept.

Koncem leta 1905. sestavil sem bil nov konzorcij za predpriprave k belokranjski železnici. Na moje prigovarjanje pristopil mu je med drugimi tudi g. dr. Šusteršič, na čelo konzorciju pa je stopil znameniti češki rodoljub, stari grof Jan Harrach, kateri je svoje slovansko rodoljubje znova obelodanil s tem, da je sijaj svojega imena posodil podjetju, namenjenemu gospodarskemu napredku jugoslovanskih bratov. Pričeli smo izdelovati dokaj natančni generalni projekt. Da je dotično delo v istini bilo za rabo, razvidi se pač najbolj iz tega, da ga nam je vlada odkupila za isto vsoto, katero je konzorcij moral plačati svoji stavbinski tvrdki.

To tedaj so gola, neovržna dejstva, katera so se vršila v dobi od leta 1905. do 1907. Sedaj pa naj še kdo trdi, da je leta 1907. belokranjska železnica bila obtičala »na mrtvi točki«!

V očigled tem neoporečnim dejstvom člankar »Slovenčev« ni bil niti v najmanjši zadregi. Ovreči jih ni mogel, zanikati tudi ne, torej jih je prostodušno — zamolčal. Ali pri pozitivnem delu njegove razprave mu je odreklo preprosto to sredstvo. Zasluge »Slov. Kluba« in njegovega načelnika moral je le dokazati, vsaj naštevati. In tu si je izmislil pripovedko o onem znamenitem razgovoru, v kojem je leta 1907. pred nagodbo dr. Šusteršič zagrozil ministrskemu predsedniku »najhujši in najbrezobzirnejši boj« proti nagodbinskemu operatu, ako ne bi isti obsegel tudi belokranjsko železnico.

Lepo se to glasi, uprav dramatiški, in vendar je — preprosta navadna izmišljotina! Kako je bilo v istini?

Res je, da je dr. Šusteršič imel poseben prej napovedan razgovor o belokranjski železnici z baronom Beckom, a ne leta 1907., temveč že dne 28. oktobra leta 1906. A ni ga imel sam, temveč soudeležnik tega razgovora sem bil jaz. Mimogrede omenjeno, daje že moja prisotnost nek migljaj, s katere strani se je sprožila misel na to konferenco. Tisti, kateri so prešinjeni legendarne ponižnosti in deviške sramežljivosti, s kojo se odlikuje sedanji g. deželni glavar, bodo pač uverjeni, da je on naprosil svojega tovariša za spremstvo. Oni pa, kateri vendar še nekako dvomijo o teh značilnih lastnostih voditelja S. L. S., utegnejo le sklepati, da je bila stvar narobe ter da je poslanec Šuklje predlagal razgovor in privabil klubovega načelnika k posetu pri baronu Becku.

Sicer temu etiketnemu vprašanju ne pripisujem posebne važnosti. Ali vso pozornost obračam na čas tega razgovora, na letno številko. Sestanek se je namreč vršil 28. oktobra leta 1906., torej ob času, ko se definitivna sklepna pogajanja o ogrski nagodbi še zdavna niso pričela, dočim je takrat nad dunajskim parlamentom še visel nerešeni problem volilne reforme. V svojih spretnih rokah jo je držal ministrski predsednik in le političen bedak bi mogel v taki, nad vse kritični dobi, naskočiti vodilnega državnika ter mu postaviti revolver na prsi, češ: »Belokranjsko železnico ali pa poraz nagodbe in

s tem poraz in pogin tvojega ministrovanja!« Političen bedak pa dr. Šusteršič vsaj do zadnjega časa nikoli ni bil!

In tako se je bil vršil naš razgovor v najlepšem miru, brez vsake grožnje, brez žale besede, zgolj stvarno in umirjeno. Dokazavala sva s stvarnimi argumenti absolutno potrebo te železnične zveze ter obenem naglašala njeno znamenitost za najvažnejše interese celokupne države. A naših dokazil pri baronu Becku niti ni trebalo. Z najboljše strani sem znal, da je modri ta državnik, takoj, ko je stopil kabinetu na čelo, bil sklenil doseči železnično zvezo z Dalmacijo. In tako je tudi ta dan, dne 28. oktobra 1906, tekom razprave povsem neprisiljen, »sua sponte et nulla cogente necessitate« izustil odrešilno besedo: »Meine Herren, ich will versuchen, die Weisskrainerbahn in den Komplex der Ausgleichsfragen einzubeziehen!« S to obljubo se je zavezal. Bil je dovolj moža, da nanjo ni pozabil, in dovolj spreten državnik, da je navzlic ogrskemu odporu rešil dano obljubo in prodrl z našo železnico.

To je nasproti »Slovenčevemu« zavijanju in pačenju zgodovinske resnice prava in gola istina. Ako se ne verjame mojim besedam, imam zanje na razpolago neovržne sodne dokaze.

Dolgo sem odlašal, preden sem se odločil načrtati, in tebi, Milane, v porabo izročiti istinito zgodovino rojstva belokranjske železnice, ter s tem razpršiti legendo, izumljeno iz političnih nagibov od strani izvestne gospode. Zakaj to odlašanje?

Čakal sem in čakal, da se oglasi tedanji moj tovariš, sedaj naslednik moj v deželnem glavarstvu vojvodine Kranjske. Od njega sem pričakoval, da bode sam popravil »Slovenčeve« zmote in preprečil ljudsko prevaro. Pred očmi mi je bil sijajni ugled visokega dostojanstva deželnega glavarja, pomislil sem, da v dolgi vrsti njegovih prednikov nikoli ni bilo dobiti ne političnih glumačev, niti varalic naroda.

Čakal sem, a do današnjega dne nisem dočakal prepotrebne glavarjeve izjave!«

Nobenega dvoma ni, moja razkritja v tem članku bi v vsaki drugi dobi vzbujala veliko zanimanje ter dala povod obširni polemiki! Ali članek mojega sina je bil priobčen 18. julija 1914 in — pet dni kasneje, 23. julija je bil izročen avstrijski ultimatum v Belgradu! Začetek je to bil največji vojni, najhujšemu klanju, kar ga pozna svetovna zgodovina! Naravno, da so tedaj misli vseh narodov, tudi slovenskega bile obrnjene na mnogo važnejše reči ter da slovensko javno mnenje ni imelo ne časa, niti zanimanja se brigati za sproženo kontroverzo med bivšim in med aktivnim deželnim glavarjem vojvodine Kranjske!

In sedaj zopet nazaj, po kronologičnem redu v l. 1906-7!

XXV. poglavje.

V deželnem dvorcu.

Zgodovina belokranjske železnice je poglavje zase; nisem je maral presekati, torej sem moral ž njim poseči dokaj dalje ter sem zašel že v l. 1914, v dobo neposredno pred izbruhom svetovne vojne. Moram torej zopet nazaj, v kronologično vrsto, v l. 1906-7, v dobo, ko se je nam posrečilo, s Kranjskega odpraviti tako nevarnega protivnika SLS, da nevarnega protivnika vsemu Slovenstvu, kakor je bil daroviti baron Hein.

Takrat me je strankino vodstvo pozvalo, naj se oglasim za izpraznjeno mesto deželnega poslanca za kmetske občine Kočevje-Ribnica. Umrl je bil šegavonavihani stari Primož Pakiž in jan. 1906 bil sem z izdatno večino dasi po hudem boju izvoljen proti sodraškemu Drobniču. V tej volivni borbi so soglasno proti meni nastopili nemški Kočevarji; še sedaj hranim lepak, s katerim se je kočevski kmet mobiliziral zoper — graščaka Šukljeta. Oglejte si ga na strani 102!

A nisem se dolgo šopiril na poslanskem sedežu v novi deželni sobani! Na Dunaju smo dosegli, da je vlada predložila novelo k zakonu o volivnem redu, pohlevno novelico, ki je par glasov pridejala itak skrajno pristriženim kmetskim občinam ter poleg tega še volivnemu okraju Ljubljansko mesto pridružila nekaj predkrajev kakor Moste, Vič itd. Odgovor narodnopredne stranke na to vladno predlogo je bil — muzikaličen! Ne vem, kdo izmed nasprotnih poslancev je iztuhtal to genijalno potezo, pod devizo »naprednjaštva« upirati se razširjenju volivne pravice, upirati se celo s hrupno obstrukcijo — dejstvo je, da so ves dan 2. aprila 1906 v novem deželnem dvorcu peli kravji zvonec »burovž« in činele, gramofon in trobenta, turški boben in avtomobilska »hupa«. Čudno je bilo videti priletne čestitljive gospode kakor Petra Grasselli-a v potu svojega obraza vihteti ragljo, dr. Majarona zvoniti s kravjim zvoncem, dočim je mladi kranjski župan Pirc »zaplozal« na trobenti in mestni župan ljubljanski Ivan Hribar vrtil pristno »lajno« mesto svoje navadne politične!

Koncert je trajal ves ljubi dan; »klerikalna« levica se je izborno zabavala in sama začela uganjati burke s svojimi malospretnimi nasprotniki. Ob 8 zvečer šele je bil konec muzikalni predstavi. Ali so se pač zavedali »narodno-napredni« glasbeniki, da so s svojim počenjanjem tisti dan neizmerno škodovali svoji lastni stvari?

An die geehrten Wähler des Wahlbezirkes Gottschee!

Der unerbitterliche Tod hat unseren geliebten Abgeordneten Primus Pakič hinweggerafft. Am 4. Jänner 1906 haben wir einen ihm würdigen Nachfolger zu wählen, der uns im Landtage vertreten soll.

Wem sollen wir unser Vertrauen schenken? Es werden sich unzweifelhaft Kandidaten melden. Den aufgeklärten Bauern wird die Wahl nicht schwer fallen, wir sind einig darüber, **daß unser Abgeordneter aus unserer Mitte genommen, daß er selbst Bauer sein soll.** Das ist vollkommen gerecht und einleuchtend. **Der Großgrundbesitzer wird von Großgrundbesitzern, die Beamtenschaft von Beamten, die Geistlichkeit von Geistlichen, der Gewerbestand von Gewerbetreibenden vertreten usw. Der Arbeiterstand gibt sich alle Mühe, in den verschiedenen Vertretungskörpern eine entsprechende Vertretung zu haben. Es ist daher etwas Selbstverständliches, daß**

Bauern am besten und kräftigsten durch Bauern vertreten werden.

Der Landtag ist für uns Bauern die wichtigste Festung. Im Landtage wird über unser Schicksal, über unsere wichtigsten wirtschaftlichen Interessen entschieden. Wir müssen daher **Männer** in den Landtag senden, **welche unsere Interessen wahrnehmen und kräftigst vertreten werden.**

Im Landtage wird der ganze Bauernstand durch 16, die übrigen Stände, welche die Minderheit bilden, durch 21 Abgeordnete vertreten. Schon diese Verteilung der Mandate ist ungerecht. Allein noch trauriger ist es, daß sich unter den 16 Abgeordneten nur einige dem Bauernstande angehörige Männer befinden und daß selbst diesen von Parteiführern die Hände gebunden werden, so daß sie sich nicht nach eigener Überzeugung und gewissenhaft unserer bäuerlichen Interessen annehmen können. Sie werden von verschiedenen unberufenen Volksbeglückern, welche in der Politik nur auf ihren eigenen Vorteil bedacht sind, zu unserem Schaden terrorisiert. Wirtschaftliche Interessen werden häufig durch vom Baume gebrochene Streitigkeiten, womit sich unwürdige Vertreter auf unsere Kosten unterhalten, hintangehalten, anstatt mit Ruhe und Ernst auf die Verbesserung unserer traurigen Lage bedacht zu sein.

Einzelne, ja ganze Familien verlassen aus Elend tagtäglich haufenweise ihre geliebte Heimat und übersiedeln in Ungewißheit darüber, was ihnen die Zukunft bringen werde, vielleicht auf immer in ferne Länder. Greise, Frauen und Kinder zittern vor Hunger und Kälte bei leerer Schüssel und verursachen häufig Sorgen ihren Heimatsgemeinden. Hiezu kommt noch der empfindliche Mangel an landwirtschaftlichen Arbeitern.

So sieht unsere Lage aus. Auf der anderen Seite sehen wir dagegen jene, welche als Leitsterne verehrt werden, in prächtigen Palästen ein üppiges Leben führen. Sie erwerben große Besitzungen zum Vergnügen, kleiden sich in Samt und Seide, während eine ehrliche und arbeitsame Bäuerin oft der Windeln entbehrt, in welche sie ihr unglückliches Kind einwickeln könnte.

Doch wir wollen dieses Elend nicht weiter schildern. So darf es nicht weiter gehen, wir müssen retten, was sich retten läßt. Auch der Bauernstand muß sich seine Rechte erkämpfen. Wir waren ruhig und demütig wie die Lämmer. Dies muß anders werden. In Eintracht und gegenseitiger Achtung und Liebe wollen wir alle mutig für unsere Rechte in den Wahlkampf treten. Unsere Waffen seien die Wahlzettel. Zeigen wir anderen Ständen im Lande, daß auch der Bauer noch lebe, daß er sich seiner Rechte bewußt sei und daß er dieselben laut und entschieden fordert. Wir werden die Bauernfahne hochhalten mit dem Bewußtsein, daß dieselbe den kräftigen Bauernhänden nicht mehr entrissen werde. Diese Fahne übergeben wir in die Hände eines ehrlichen und charaktervollen Bauern in der vollsten Überzeugung, daß er sie tapfer schützen und uns im weiteren Kampfe vorantragen werde.

Der Mann, der die Bauernfahne tragen soll, ist unser geschätzter Besitzer und Wirt

Georg Drobnič
in Soderšič.

Dieser Mann, der über 20 Jahre als Bürgermeister, Straßenobmann und Mitglied verschiedener anderer Vertretungen unter den Bauern und für dieselben tätig war, ist gewiß reich an Erfahrungen und kennt genau unser Wohl und Weh. Er hat die bäuerlichen Interessen stets wacker vertreten und ist den Hilfesuchenden bereitwilligst mit Rat und Tat an die Hand gegangen. Stets ließ er sich von Wahrheit und Gerechtigkeit leiten und mußte in der Gemeinde auch viel Bitteres erdulden. Er kennt unsere Bedürfnisse besser wie irgend jemand und ist unseres Vertrauens würdig. Er ist ein Bauernsohn und lebte stets unter Bauern, allein er erwarb sich durch eisernen Fleiß soviel Kenntnisse und Erfahrung, daß er manchem „Gebildeten" als Muster dienen könnte. Wir können daher am 4. Jänner 1906 getrost unsere Stimmen auf Herrn Georg Drobnič vereinigen.

Um das Mandat bewirbt sich auch der Hofrat **Šuklje.** Dieser Herr lebt im Ruhestande und bezieht eine Pension von 12.000 K jährlich. Er hat in der Politik auch ein Schloß verdient. Zu seinem Vergnügen betreibt er den Sport eines Reichsratsabgeordneten und strebt jetzt auch ein Landtagsmandat an, um sich dadurch in den warmen Stuhl des Landeshauptmannes zu setzen. Als seinerzeitiger Vertreter der Unterkrainer Städte und Märkte war er ein entschiedener Gegner der bäuerlichen Interessen, was er bei der Verteilung der Eisenbahnstationen auf der Strecke Großlupp-Gottschee deutlich bewiesen. Nachdem ihn die städtischen Wähler aufs Trockene gestellt haben, will er sich uns Bauern als Abgeordneter aufdrängen, obwohl er früher stets unser Gegner war und in erster Linie und mit großer Geschicklichkeit seine eigenen Interessen vertreten hat.

Hofrat Šuklje arbeitet gerade in letzterer Zeit wieder gegen unsere Interessen. Er befürwortet mit großem Eifer die Verlängerung der Unterkrainer Eisenbahn von Rudolfswert aus nach Kroatien, während wir die **Verlängerung der Gottscheer Strecke** nach Kroatien anstreben und anstreben müssen. Er lebt nicht unter uns und kennt unsere Verhältnisse und Bedürfnisse nicht, wir können zu ihm kein Vertrauen haben.

Wähler! Wann haben hohe Beamte einen Bauern zu ihrem Vertreter gewählt? Wir glauben: niemals! Es wäre traurig für unseren Bezirk, wenn wir nicht einen einzigen Mann in unserer Mitte hätten, der zu einem Abgeordneten fähig wäre. Unsere Devise sei:

Uns Bauern soll ein Bauer vertreten!

Lassen wir uns von niemandem überreden und irreführen, erscheinen wir am **4. Jänner 1906** vollzählig bei der Wahl und geben wir einhellig unsere Stimmen ab für

Georg Drobnič von Soderšič!

Im Monate Dezember 1905.

Vereinigter Wahlausschuss.

Dnevi deželne uprave pod koalicijo naprednjakov in Nemcev so bili šteti, nove volitve so se razpisale. Šlo je za to, da zopet kandidujem v deželni zbor in sicer v onem okraju, kjer sem bil leto prej soglasno izvoljen v državni zbor. Toda sedaj ni šlo tako gladko! Nepričakovano se je dvignila močna opozicija in to baš radi stvari, s katero sem se najbolj ponašal, ki sem jo smatral za največjo svojo zaslugo, radi belokranjske železnice.

Nastalo je namreč vprašanje radi trasne proge. Železniška gradbena direkcija je hotela sprva od projektovane postaje na Semiču na levo naravnost v Metliko, dočim bi se stranska proga odcepila na Črnomelj. Še danes mislim, da bi bila ta rešitev najbolj primerna. Ne glede na to, da se na semiškem pobočju dá proga mnogo bolje izpeljati, imata Metlika in Črnomelj isto morsko višino, s semiške točke sta tedaj enako razdaljena. Vedno sem smatral progo Ljubljana—Metlika—Karlovec za glavno železnico; tu pa mora biti glavno načelo zvezati izhodišče in končno točko po najkrajši progi, danes pa se vozi cela razdalja med Črnomljem in Metliko, torej 16 km čisto po nepotrebnem, čisto zastonj, kar podaljšuje in podražuje železniško vožnjo. Sicer pa bi bili Črnomaljci pri tej progi bržkone celo na boljem. Odcepek do Črnomlja bi se sam porival proti Ogulinu in prav verjetno je, da bi se danes že vozili v Dalmacijo preko Vinice mesto po velikem ovinku preko Karlovca. Toda če gre za železniške varijante, si nasprotujejo zasebni interesi v toliki meri, da niti sam Bog ne bi mogel zadovoljiti vseh interesentov. In med Črnomljem in Metliko obstaja stara rivaliteta. Ker so me Črnomaljci po izviru moje rodbine imeli za naravnega pristaša Metličanov, se je razpasel proti moji izvolitvi resen odpor in moja kandidatura je bila vsled te nesrečne železniške kontroverze tem bolj ogrožena, ker razpolagajo Črnomaljci z večino glasov.

Baš ob tem času sem zbolel na dan sv. Treh kraljev na hudi influenci. Še nisem bil popolnoma okreval, ko mi piše dr. Šusteršič, da je moja izvolitev v Belokrajini zelo dvomljiva ter da bi bilo morda v strankinem interesu, ako ne bi vzdržal svoje kandidature. Dasi užaljen od te nehvaležnosti po vsem, kar sem bil storil in dosegel za svoj okraj, sem vendar takoj odgovoril, da ne bom delal nobenih težav strankinemu vodstvu ter tedaj umaknem svojo kandidaturo, ki sicer še nikjer ni bila proglašena.

Tako je »Slovenec« 27. januarja 1908 mogel javiti, — polagoma se je že razvnelo volivno gibanje — da sem težko bolan na influenci, da so pljuča hudo inficirana, da moram v južne kraje ter se vsled tega branim deželnozborskega mandata.

A zopet presenečenje! Stanoval sem tedaj s svojo ženo pri zetu dr. Dernovšeku v Hackingu v čedni vili tik cesarskega divnjaka v Lainzu prav na skrajni periferiji dunajskega

mesta. Par dni po »Slovenčevi« izjavi sem debelo gledal, ko me počastita s svojim obiskom navzlic pustemu zimskemu vremenu — gospod in gospa dr. Šusteršič. Prineseta mi vest, da se je položaj v črnomaljskem okraju zopet spremenil in sicer se je vršil prevrat meni v prid. Vsled tega me je šef stranke nujno prosil, naj vendar vzdržim svojo kandidaturo. Potem me povabi za trenutek v sosedno sobo ter mi naznani, da bi za slučaj svoje izvolitve moral prevzeti mesto deželnega glavarja. Odgovorim mu, da se čutim sposobnega za to funkcijo, toda izrecno sem naglašal, da z ozirom na pohabljeno svoje zdravje z volivno agitacijo nočem ničesar imeti opraviti. Ako sem izvoljen, sem stranki na razpolago tudi kot deželni glavar, toda za mandat ne bom ganil niti z mezincem. Segla sva si v roke, dogovor je bil sklenjen. In 8. februarja je »Slovenec« prinesel vest, da se je »posredovanju dr. Šusteršiča posrečilo, pripraviti g. Šukljeta, da se je SLS dal na razpolago za deželnozborsko kandidaturo«.

Odšel sem s soprogo na brionske otoke in v njih bujni krasoti sem hitro ozdravel. Med tem časom je razsajala po Belokrajni srdita volivna borba. Naprednjaki so postavili protikandidatom gradaškega poštarja Mazelleta. Na vse pretege so se trudili, da mi izpulijo deželnozborski mandat. Celo poseben list so si privoščili, izdajali so »Belokranjca«. Seveda izbirčni niso bili v svojih bojnih sredstvih. Saj je stara istina, da kandidatu ni treba posebne priprave za velikonočno spoved: tako natančno in skrbno mu nasprotniki pretipljejo vest! Žal, da so se posluževali tudi obrekovanja! Tako so vrgli med belokranjske rojake grdo laž, da sem si bil kot poročevalec za podržavljenje Severne železnice zaslužil »težke tisočake«! A vse skupaj ni nič pomagalo. Pri volitvi dne 21. februarja sem prodrl z 924 glasovi proti Mazelletu, ki jih je dobil le 696. Vest o svoji izvolitvi sem prejel na Brionih, zahvalne brzojavke so bile edini trud in trošek, kar mi jih je provzročila belokranjska volivna borba.

Zdrav sem se vrnil na Dunaj k državnozborskemu zasedanju. A pred vsem je trebalo, novo izbranemu kranjskemu deželnemu zboru preskrbeti delazmožnost. Posredoval je med našimi strankami tedanji ministrski predsednik baron Beck. V njegovem salonu smo se zbrali zastopniki obeh narodnih strank. Razgovora so se udeležili od vlade Beck in minister notranjih zadev baron Bienerth, od slovenske ljudske stranke Šusteršič in jaz, dočim je narodnonapredno stranko zastopal dr. Triller. Debato sem — ako me spomin ne vara — otvoril jaz. Namenoma, z ozirom na Trillerjevo mentaliteto, sem se zaganjal v volivni privilegij kranjskih veleposestnikov, češ utemeljuje se njih predpravica s stalnostjo zgodovinskega posestva, dočim se kranjska veleposestva zlasti v zadnjem času kar trkljajo iz ene roke v drugo. Toda tu me prekine ministrski predsednik

s precizno izjavo, da mora ostati predpravica veleposestva izven diskusije. Prešel sem tedaj na ostalo tvarino, vendar sem s svojim naskokom na privilegij veleposestnikov vsekako ugodno vplival na Trillerjevo razpoloženje. Razprava je bila povsem mirna in dostojna, očividno je prevladala pri vseh strankah odkrita želja, priti do povoljnega uspeha.

Iz debate neko zanimivo epizodo!

Pri razgovoru v ministrskem salonu je hotel namreč dr. Triller spraviti med mirovne pogoje tudi izboljšanje kranjskih učiteljskih plač, katere so takrat v istini bile sramotno nizke. Ali sredi njegovega govora ga prestriže Beck z opazko: »Oprostite, g. doktor, toda jaz sem star praktik ter kot tak Vam povem, da je še vsaka stranka crknila, ki se je spečala z učitelji!« Glasen smeh, Triller se je smejal z nami in umaknil dotični predlog.

Dosegla se je načelna poravnava glede volivne reforme. V prijateljskem pogovoru je odšla naša trojica v bližnjo, nekdaj znamenito kavarno Pucher na »Kohlmarktu« ter sva se ločila od dr. Trillerja kot dobra prijatelja.

Ali navzlic temu, da so bile pri Becku sklenjeni preliminarji poravnave, sva si bila s Šusteršičem na jasnem, da še niso pod varno streho, dokler jih ne potrdi deželni zbor. Morala sva tedaj pred vsem doseči nujno sklicanje deželnega zbora, imenovanje deželnega glavarja, konštituiranje in izvolitev deželnega odbora. Iz kavarne sva se v takih razgovorih podala na Šusteršičevo stanovanje v »Schottenhofu«. Tudi pri tej priliki se je dr. Šusteršič izkazal kot zelo premeten in skrajno energičen parlamentarni taktik. Oba sva znala, da je bila za peto uro popoldne sklicana seja ministrskega sveta. Navzlic temu je Šusteršič v sejo poslal ministrskemu predsedniku pisemce, da morava midva še tisti dan nujno govoriti ž njim. In glej, odgovor se je glasil, da naj prideva takoj! Udereva torej v ministrski svet, seja se prekine, zopet sedeva z Beckom in notranjim ministrom Bienerthom v salonu. Pojasnila sva gospodoma, da je nujno potreba takoj sklicati deželni zbor. Prodrla sva, vse se je natančno dogovorilo in midva jo zopet kreneva skozi ministrsko posvetovalnico, kjer so naju ostali ministri obsipali z vprašanji, ali sva se pač zedinila z baronom Beckom?

Dva dni kasneje, marca 1908, je že uradna »Wiener Zeitung« javila moje imenovanje deželnim glavarjem in bar. Lichtenbergovo mojim namestnikom.

Nastopil sem to častno mesto, v svesti si, da sem kos izročeni mi težki nalogi. Dobro sem poznal deželo Kranjsko, poznal želje in potrebe njenega prebivalstva. Znano mi je bilo deželno gospodarstvo, saj sem bil dokaj let finančni referent v deželnem zboru in deželni proračun je bil dobil vnanjo obliko in mnogo notranje vsebine baš pod mojim poročevalstvom. Vešč sem bil

tudi uprave; poznal sem temeljito državno upravo z vsemi njenimi hibami in nedostatki, njeno okornostjo in pedanterijo, vedel sem tedaj, kako treba napraviti bolje. Dobra šola v tem pogledu je bilo zame dejstvo, da sem bil šest let samostojni načelnik druge instance, tako zanimivega urada kakor je bila centralna direkcija šolskoknjižnih zalog. In deželni zbor? Star parlamentarec sem bil, izvežban v kodifikaciji zakonov, dobro izurjen tudi v uporabi pravilnega reda ter kos parlamentarnim nevihtam. V domači politiki pa sem bil pač zvesto vdan načelom SLS, toda nisem bil noben fanatičen strankar in nikoli nisem hotel uničiti rojaka, ako je bil drugih svetovnih nazorov kakor jaz. Je-li tedaj bilo preveč, ako sem svojo kvalifikacijo za deželno glavarstvo a priori smatral kot dokaj povoljno?

25. marca sem prišel z Dunaja v Ljubljano, dan kasneje sem prevzel uradne posle. Otvoritvena seja deželnega zbora se je vršila 27. marca. Moj nastop kot deželni glavar in deželnozborski predsednik je pozdravila stranka z burnimi ovacijami, programni moj govor je bil sprejet od pristašev z glasnim odobravanjem, z vidnim zadovoljstvom od nasprotnikov.

Še v isti seji so izročili dr. Šusteršič, baron Schwegel in dr. Tavčar nujni predlog, naj se razširi volivna pravica za deželni zbor; izvoli se naj odsek 12 članov, kateri naj izdela dotično zakonsko predlogo. Nujnost je utemeljeval Šusteršič, bila je soglasno sprejeta. Sigurno je SLS dosegla velik političen uspeh in po vsej pravici je mogel »Slovenec« v številki z 28. marcem zmagoslavno zaklicati: »Stari pakt med liberalci in Nemci je razbit, Hribarja je burja vzela!«

Morda je tu najboljša prilika, ogledati in oceniti deželni parlament. Vsekako je bila SLS nele najmočnejša stranka v deželni sobani, temveč prevagovala je tudi po talentih in duševnih potencah. Njih vodilne može Šusteršiča in Kreka sem že narisal v enem prejšnjih poglavij; istotako sem že ocenjal Jos. vit. Pogačnika in Naceta Žitnika, preostaja mi še naslikati prezanimivo prikazen dr. Evg. Lampeta. Vsekako mož izredne darovitosti! Truplo majhno in čokato, ena noga pohabljena, menda vsled nesrečnega padca v otroških letih, na krepko razvitem zgornjem telesu čudovito lepa glava, izrezana kakor rimska kameja. Dokaj sveta je bil videl, mnogo znal, ob enem bil govornik in organizator. Toda vendar — kak razloček med Evg. Lampetom in idealnim Jan. Ev. Krekom! Lampe je bil samosilnik, skozinskozi avtokratična narava, brezobziren in strasten v svojih metodah, fanatičen v svojih namerah. Čudna zmes vzornih in pogubnih lastnosti!

O' ostalih poslancih le toliko, da je bilo med njimi kljub vsej preprostosti vendar veliko razsodnosti in porabnosti. Dekan Lavrenčič, uglajen in moder mož, župnika Piber in Hladnik,

praktična gospodarja, Mandelj, trezen presojevalec finančnih vprašanj in stvaren govornik. Skoraj bi pozabil »očka« Povšeta, ki je v poljedelskem ministrstvu kakor tudi med agrarnimi veljaki dunajskega parlamenta bil na glasu izrednega strokovnjaka. Tudi med kmetskimi poslanci presenetljivo veliko »brihtnosti«. Smelo se more reči, da SLS nikoli več ni bila tako bogato obdarjena s talenti in delavnimi silami nego v deželnozborskem zasedanju l. 1908., ki se je vršilo pod mojim predsedstvom!

Drugi dve stranki v deželni zbornici, narodnonapredna in nemška, sta tudi v kvalitativnem pogledu daleč zaostajali za SLS. Pač je »napredna« razpolagala z blestečim govornikom, dr. Ivanom Tavčarjem, ki je učinkoval na poslušavce sedaj s polnodonečim patosom, sedaj z osoljenim dovtipom, toda nedostajalo mu je političnega koncepta, sploh nikoli ni bil politik. Imeli so spretnega debaterja dr. Trillerja, izkušenega narodnega ekonoma tovarnarja Lenarčiča, ali manjkalo je zastopnikom preperelega liberalizma velikih idej, modernega čutstva, kateremu se je na široko odpirala vzprejemljiva Krekova duša. V stvarnem pogledu so »klerikalci« vsekako dokaj nadkriljevali svoje protivnike iz naprednjaškega tabora.

Isto je bilo z Nemci. Pač je bil tam še »gorjanska prevzvišenost« baron Jože Schwegel, gotovo ena najznamenitejših političnih osebnosti, kar jih je imela stara Avstrija, toda poznala se mu je že visoka starost in menda je tudi zavratna bolezen, kateri je šest let kasneje podlegel ta gorenjski hrast, že raztezala svoje kremplje po njem. Ožji njegovi tovariši ga sicer niso nič kaj preveč ljubili, toda običajno so se podvrgli njegovi duševni premoči. Ker je bil Schwegel čestokrat bolan, je vodil nemško krdelo Jos. grof Barbo, prikupljiv in razsoden mož, potomec stare benečanske rodbine, katera je bila že v XV. stol. krščanstva dala papeža; starega lisjaka Schwegla pač ni mogel nadomestiti. V tem klubu je igral neko vlogo tudi dr. Eger, kočevski poslanec, vodja kranjskih »narodnih« Nemcev, dostojen človek, kot govornik in politik prav srednje vrste. In ostali gospodje veleposestniki? Vsi zelo dostojni, nekateri dokaj daroviti, kakor n. pr. plem. Schollmayr in izumitelj baron Codelli, v političnem pogledu pa vsi več ali manj nedolžni.

Da bi govoril v slogu »Novic« blaženega »očeta« »Bleiweisa, bi moral reči, da je v tedanjem deželnem zboru vsekako »zvonec nosila« slovenska ljudska stranka!

Prva in poglavitna naloga je bila deželnemu zboru volivna reforma. Ker me je stvar silno zanimala, sem se posluževal svoje glavarske pravice ter sem prisostvoval dotični razpravi. Zastopniki narodnonapredne stranke so kolikor toliko branili svoje interese, toda dokazali so pri tej priliki veliko

taktično nerodnost. Kako spretno je Schwegel umel zavarovati koristi veleposestva! Da ne bi bila prišla svetovna vojna in ž njo vesoljni prevrat, kateri je odnesel še druge sile nego je bilo kranjsko veleposestvo, bi menda izvoljenci njegovi še danes sedeli v svoji privilegovani kuriji. A »naprednjaki«! Vdali so se svojim nasprotnikom na milost in nemilost v slepi veri na prazne besede in mile obljube tako prefriganega pogodbenika kakor je bil Šusteršič! Hoteli so si osigurati določbo, da gre v mestni kuriji volivna pravica le krajnim, a ne političnim občinam. Njih zahteva je bila povsem opravičena, torej so jo morali predlagati jasno in precizno v besedilu deželnega volivnega reda. Da so to storili, brezdvomno bi se jim tedaj bilo ugodilo, ali zanemarili so to previdnost, zadovoljili so se s praznimi besedami dr. Šusteršiča in prav kmalu so na lastni koži občutiti, koliko v politiki velja — opreznost!

Na kaki podlagi je bil sklenjen sporazum? Dosedanje volivne kurije ostanejo, pridruži se jim pa četrta kurija, ki s splošno volivno pravico izvoli v deželni zbor 11 poslancev, izmed teh enega za mesto Ljubljano. Poleg tega se v mestni kuriji pomnoži število zastopnikov ljubljanskega mesta od dva na štiri ter Ljubljana razdeli na dva volivna okraja, precej enaka po številu prebivalcev in davčni moči. Kočevsko mesto postane samo zase volivni okraj. Kurija veleposestva se je trdno zasidrala, kajti s § 38. dež. reda se določa, da treba za spremembo dež. reda prisotnosti vsaj treh četrtin vseh poslancev in pritrditve vsaj dveh tretjin navzočih poslancev. Izgledalo je torej, da je s to določbo petrificirana predpravica veleposestnikov, toda — prišla je svetovna vojna ter z eno črto izbrisala vse privilegije!

Ustavni odsek je soglasno sprejel te spremembe, navzlic temu je bila razprava v zbornici dokaj burna. Pri glasovanju pa se je pokazalo, da ni nobene discipline v narodnonaprednem klubu. Očividno se klub ni strinjal s popustljivostjo vodstva. Večinoma so v nadrobni debati le odsekovi člani dr. Tavčar, dr. Triller in Plantan glasovali za odsekove predloge, dočim so jih ostali klubovi člani pustili na cedilu ter oddajali svoje glasove »contra«.

Vendar so odsekovi predlogi obveljali s kvalificirano večino. Ko sem proglasil ta sklep, je zadonelo viharno odobravanje s strani SLS. Kako tudi ne? Saj jej je bila s tem zagotovljena absolutna večina in za vedno je bila odstranjena možnost, da bi se še kdaj ustanovila nadvlada združenih »naprednjakov« in nemških graščakov.

Po končanem izrednem zasedanju deželnega zbora sem se takoj podal na delo. Pred vsem sem hotel zboljšati promet in prometna sredstva v onih pokrajinah, katere so bile dosihmal zanemarjene v tem pogledu. Torej na jugozapad kranjske de-

žele! Seboj sem vzel stavbnega svetnika Ant. Klinarja in prezidijalnega tajnika Ivana Škarjo, oba odlična uradnika. Naše študijsko potovanje je šlo iz Črnomlja čez Tančjo goro v Stari trg nad Poljanami, v ta povsem zapuščen in vendar tako zanimiv kotiček ožje domovine. Lepa slika: vas z župno cerkvijo in župniščem na hribu, globoko pod njo Kolpa, vse obdano od zelenja, polja, travnikov, vinogradov, v ozadju pa temne šume Auerspergove graščine! V župnišču neka posebna redkost! V hišnih vratih, narejenih iz močnega hrasta z železom okovana »lina«. Čemu? Tod skozi je v nedavnih časih še župnik »pucal«, kadar so »hajduci« poskušali udreti v hišo ter oropati in poklati farovško družino! Prisotni kaplan mi je pravil, da je pred par leti sam še obhajal »zadnjega hajduka«!

In ljudje v poljanski dolini! Visoke lepe postave, krepko ljudstvo, a v istini »colluvies gentium«, prava narodnostna zmes. Jedro srbskohrvaško, nekaj primešanih Slovencev in Kočevarjev, da, po mojem mnenju, še albanski utrinki, ki so jih bržkone sem zanesli turški napadi. V istini zanimivi kraji zlasti za jezikoslovca in »folklorista«!

Iz poljanske doline mimo Sinjega vrha, čigar poetično ime so Nemci bili prekrstili v »Schweinsberg«, naprej v Vinico, odtod na Prekopo, dalje peš do Adlešičev in preko Gribelj in Podzemlja v Metliko. Povsod živahni razgovori z zastopniki ljudstva, s katerimi sem se zmenil o njih prometnih in drugih gospodarskih potrebah.

Drugo zelo poučno potovanje sem napravil v družbi cestnega referenta dr. Evg. Lampeta in načelnika dež. stavbenega urada inž. Ant. Klinarja v Suho Krajino in kočevski »hinterland«. S postaje Videm-Dobrepolje smo jo udarili peš čez Žvirče v Hinje in odtod do deželne ceste v Kočevje. Drugi dan preko Ribnice in Sodražice na Loški potok, odtod preko Drage in Planine v divno dolino Čabranke. Ne bojim se ugovora, ako trdim, da spada »cañon« od hrvatskega Čabra do Broda na Kolpi in zgodovinsko znamenitega Kostela med najlepše pokrajine, kar jih ima s krajevno krasoto tako bogato obdarovana Slovenija. Vekovita škoda, da se pri nas občinstvo tako malo meni za te naše bisere!

Z Broda preko Banjeloke in Novega sela v Kočevje, kjer smo končali svojo cestno ekskurzijo.

Toda zakaj tako obširno govorim o teh potovanjih? Baš zato, ker sem do duše uverjen, da so zgolj taka potovanja, povsem preprosta, brez vseh ceremonij, brez sprejemov in svečanih nagovorov, v istini koristna in plodonosna. Kar smo videli pri teh študijskih izletih, je bila potem podlaga za znamenito akcijo deželnega odbora v dopolnitev cestnega omrežja in zboljšanje prometnih in gospodarskih razmer. Deželni odbor si je v istini zadobil trajne zasluge!

Začetek mojega deželnega glavarstva je bil torej zanimiv in uspešen. Bili so v istini »medeni tedni« in kar milo se mi stori, ako se spominjam te blažene dobe. Ali upravna idila je kmalu izginila ter se umaknila epohi polni razburjenja, prevar in žalitev. Bog vedi, da nisem jaz zakrivil te neugodne spremembe!

XXVI. poglavje.

»Bist Du es oder bist Du es nicht? Thusnelda«.

Sedaj zanimiva epizoda iz dobe mojega deželnega glavarstva! Poučna obenem, ker živo dokazuje, kako mora delovati točna uprava. In taki vzorci so nad vse potrebni zlasti pri nas, ki se žalibog ne moremo preveč ponašati s svojim upravnim aparatom.

Sedel sem dne 19. januarja leta 1911. kot deželni glavar pri svoji pisalni mizi ter odpiral baš došlo pošto. V roko mi pride pisemce s poštno znamko Dresden-Altstadt, naslov čisto pravilno moj, pisava očividno od ženske roke. Odprem pismo, drugega ni bilo v njem, kakor besede: »Bist du es? Oder bist du es nicht? Thusnelda.« Smejal sem se, besedilo mi je bila uganka in tudi podpis, toda začel sem premišljevati; ne maram se delati lepšega kakor sem in odkrito morem priznati, da preden sem se resno zaljubil v svojo kasnejšo ženo, sem bil, no recimo, dokaj živ fant in imel tudi marsikatero znanje z ženskim spolom, toda če sem še tako vzbujal stare spomine in pred svojim duševnim očesom dal defilirati svoje znanke iz tistih porednih mladostnih let, Thusnelde pa le ni bilo nobene med njimi. Sprva sem hotel pismo vreči v tisto košaro, ki je namenjena nevažnim papirjem ali potem sem se vendar premislil. Naposled je tudi najboljša zakonska žena, zlasti če v istini ljubi svojega moža, »au fond«..., vendar kolikor toliko ljubosumna in gotovo bi bila užaljena moja soproga, ako bi po kakem nesrečnem naključju ta listič prišel v njene roke. Sklenil sem tedaj uradno dati poizvedeti, kdo je pisec tega pisma in iz katerega nagiba ga je meni poslal? In tako je romal še tisti dan sledeči dopis na policijski urad v Draždane:

Das unterfertigte Praesidium ersucht um die gefällige Ermittlung und Bekanntgabe, wer den beiliegenden Brief geschrieben und was ihn dazu veranlasst hat?

Der Adressat ist der Landeshauptmann des Herzogthums Krain Franz Edler von Šuklje.

Praesidium des krainischen Landesausschusses,
Laibach, am 19. Jänner 1911.

Šuklje, l. r.

An das löbliche königl. Polizeiamt
in Dresden.

Neverjetno, da sem imel že 1. februarja točen odgovor in do pičice natančno pojasnitev dotične uganke!

Uprava v saksonskem kraljestvu je v istini vzorno točna. Obenem se vidi, da silno štedi s papirjem in črnilom, kajti na isti poli, ki smo jo mi poslali z deželnega odbora, smo dobili celo rešitev od vseh prizadetih saksonskih uradov. Akt je dobila najprej v roke »die Königliche Polizeidirektion Dresden-Hauptbureau, am 20. Jänner 1911. Odposlala je akt »der Zuständigkeit wegen weiter an die königl. Amtshauptmannschaft Dresden-Neustadt mit dem Ersuchen um unmittelbare Erledigung, podpisan Dr. Köstner, Regierungsassessor. Že 26. januarja je ta kraljeva »Amtshauptmannschaft« napravila svoj sklep, ki se je kategorično glasil: »An Herrn Gendarmeriebrigadier Hoppe in Laubegast. Zur Erledigung des umstehenden Ersuchens«. In že 27. januarja je ta žendarmerijski brigadir, pri katerem pa cenjeni čitatelj ne sme misliti na kakega generala brigadirja, temveč ta naslov znači na Nemškem toliko, kakor pri nas žendarmerijski narednik. Do pičice natančno je dognal mož celo stvar. Njegovo poročilo, tudi spisano na naši uradni poli, se glasi v slovenskem prevodu takole:

Laubegast, 27. januarja 1911.

Pisateljica priloženega pisma je učiteljska soproga Jadwiga Thusnelda Stein rojena Wohlfart, rojena 15. marca 1845 v Dippoldiswalde. Od 28. aprila l. 1910. stanuje v Tolkewitzu, Seidnitzerstrasse št. 9/II pri svoji hčeri imeteljici penzije, Hermini ločeni . . . . . .

Njen soprog Ernest Ludvik Stein je bil do 15. maja l. 1888. učitelj v Dippoldiswalde. Ta dan se je podal na ferijalno potovanje, od katerega se ni več vrnil. Zadnjo vest od njega je dobila nekaj dni kasneje iz Berolina.

Povod pisanju njenega pisma je bila podoba kranjskega deželnega glavarja g. Franca pl. Šukljeta, ki se nahaja v priloženem časniku.

Ker je ta slika bila podobna njenemu soprogu, je mislila, da bi mogel to biti on ter da se je v svoji dolgoletni odsotnosti pridejal drugo ime.

V svoji neprestani potrtosti se je hotela po tem pismu prepričati, ali je njena sumnja opravičena.

Imenovana Stein živi v bornih razmerah ter dobiva na leto 150 Mark milostne podpore. Ima pet odraslih otrok. Ena njenih hčera je omožena z inženirjem Heeren-om v Emdnu, druga hčer je uvodoma imenovana Löwitte in trije sinovi, v starosti 36—39 let, so nameščeni v inozemstvu.

Priloženo: 1 pismo in 1 časnik.

Hoppe, l. r.,
žendarmerijski brigadir.

In zopet čitamo na zadnji strani uradne pole kranjskega deželnega odbora: »Beschluss der königl. Amtshauptmannschaft Dresden-Neustadt vom 30. Januar 1911: dem Praesidium des krainischen Landesausschusses zu Laibach zurück zu senden.«*

Podpis nečitljiv.

Odkrito rečeno, ko sem dobil v roke to pojasnilo, mi je bilo žal, da sem bil sprožil to zadevo. Predstavljal sem si staro ženico, pobito po grozni nesreči, kajti sigurno je bil njen mož

* Glej vse te dopise v faksimilih str. 113—116.

Eingeg. a. 21. Jan. 1911 vorm.
Kgl. Polizei-Dir. Dresden.
Pol. Evid. II 658

Das unterfertigte Präsidium ersucht um die gefällige Ermittlung und Bekanntgabe, wer den beiliegenden Brief geschrieben und was ihn dazu veranlasst hat.

./. Der Adressat ist der Landeshauptmann des Herzogtumes Krain Franz Edler von Šuklje.

Präsidium des krainischen Landesausschusses
Laibach, am 19. Jänner 1911.

Jurcic

An das löbliche königl. Polizeiamt
in
D R E S D E N .

121 IV.

K. AMTSHAUPTMANNSCHAFT 25 JAN. 1911

1

Königl. Polizei-Direktion Dresden,
— Hauptbureau —
am 24. Januar 19 11.
Der Zuständigkeit wegen weiter
an die Königl. Amtshauptmannschaft
zu Dresden-Neust.
mit dem Ersuchen um unmittelbare
Erledigung.

i. A.
R. Kaltofen
Regierungsassessor.

1 Brief

Beschluss

der Königl. Amtshauptmannschaft Dresden-Neustadt
vom 26. Januar 19 11.
zu Nr. 121 IV.

d. M. an
den Gendarmerie-Brigadier Hoppe
in Laubegast
zur Erledigung des umstehenden Ersuchens.

i. A.

Zu 121 IV.

v. Heydrich

1 Brief

29. JAN. 1911

Laubegast, am 27. Januar 1911.

Der Rückseite des beiliegenden Briefes ist zu entnehmen, daß der [illegible] im Volksverein, Zeitungsgesellschaft m. b. H. bei seinem Leiter der Buchdruckerei Hermann Gust. Hänsicke wohnhaft Schandauerstr.

Ludwig Friedrich Stein gel. Adolfsdorf,
geb. am 15.12.45 in Pappelleinwalde

Der Ehemann Joseph Ludwig Stein ist bis 13.6.88 Pächter in Pappelleinwalde gewesen. Von dem letztgenannten Tage ab waren seine Papiere angehalten und ist spätestens am folgenden Tage nicht mehr von ihm gesehen worden. Seine Leiche wurde am 9. Juli aufgefunden.

Die Veranlassung zum Aufsuchen seiner Person ist darin zu suchen, daß er als Mitglied des Ortsschulrats Pappelleinwalde gewesen ist und als solches Amt die Pflicht hatte, die Schule zu besuchen.

Der Verstorbene hat sich, soweit bekannt, stets in geordneten Verhältnissen befunden und ist kein Grund zu finden, daß er sich freiwillig das Leben genommen hat.

Die Leiche hat keine äußerlichen Verletzungen aufgewiesen. Der Tod ist nach ärztlicher Feststellung durch Ertrinken eingetreten. Die Leiche ist 1,75 m lang, mittelstark, Haare dunkelblond, Augen blau, Gesicht rund, Zähne gut. Besondere Kennzeichen sind nicht vorhanden. Bekleidet war der Verstorbene mit dunklem Anzug, schwarzen Stiefeln, grauem Hemd, schwarzer Krawatte und schwarzem Filzhut.

Pappelleinwalde, den 9. Juli 1888

Der Amts-Vorsteher
Hartmann
Amts-Sekretär

Beschluss

der Königl. Amtshauptmannschaft Dresden-Neustadt

vom 20. Januar 1911

zu Nr. 1611 IX

Dem

Präsidium des krainischen Landhauptschiess

zu Laibach

zürück zu senden.

I.A.

v. Zezschwitz

2 Anlagen.

v Berolinu umorjen in truplo njegovo bržkone v Sprevo ali v katero bližnjih jezer vrženo, tako da sledu ni bilo več o njem. Kako se je morala reva prestrašiti, ko jo prime na enkrat v njenem stanovanju oblastni žendarmerijski brigadir, ki reprezentira na Nemškem dokaj več, kakor kak avstrijski ali jugoslovanski orožnik ter ji začne vest izpraševati, obenem ji očitajoč, da se je upala pisati na tako visokega gospoda, kakor mora biti po njegovem mnenju deželni glavar! In še bolj me je pekla vest, ko sem prejel dan kasneje njeno pismo, datirano iz . . . . 31. januarja 1911. Pismo se glasi v prevodu:

Visokorodnemu gospodu pl. Šukljetu, deželnemu glavarju v Ljubljani.

Oprostite, da se še enkrat drznem Vam pisati. Toda preveč sem preplašena po posledicah svojega dopisa. Da boste razumeli moj korak, si dovoljujem Vam pojasniti zadevo.

Moj mož je bil učitelj in se ni vrnil l. 1888. od nekega ferijalnega potovanja k meni in najinim petim majhnim otrokom. Kar je bilo nerazumljivo nam in celemu kraju, kajti bil je obče spoštovan in niti najmanjšega povoda ni bilo, da bi nas zapustil. Mislila sem na kako nesrečo in tudi danes sem prepričana, da je mrtev, ker vendar se ne more razumeti, da bi oče svoje nebogljene otroke namenoma zapustil! Pred kratkim mi pa nekdo, ki ga je dobro poznal, pokaže časnik, v katerem je bila Vaša cenjena slika. Storil je to radi izredne podobnosti z mojim možem. To naj opraviči moj korak, kajti preveliko je bilo presenečenje in mislila sem si: »Če je on to, me bo razumel, če pa ni, bo pismo enostavno uničil.« Morala sem dobiti gotovost v svoji razburjenosti, nobene druge misli nisem imela. Radi tega Vas prav lepo prosim, bodite tako milostljivi ter odpustite mi!

Z najlepšim velespoštovanjem beležim najvdanejša

Thusnelda Stein.

Naravno, da sem ji takoj odpisal in se s svoje strani oprostil. S tem se je končala moja afera s Thusneldo. Ali eno sem pridobil, pravi rešpekt pred točnostjo, s katero posluje uprava na Saksonskem. Takrat smo živeli še v stari Avstriji. Vprašal sem: Koliko časa bi bil moral čakati in koliko ekshibitnih številk bi se pri najrazličnejših uradih napravilo iz dopisa kranjskega deželnega odbora ter naposled kak rezultat bi bil dobil! Sam sodim, da bi v najugodnejšem slučaju nekaj mesecev trajalo, predno se reši moj akt in prav verjetno je, da bi se rešitev glasila enostavno, da se navzlic najskrbnejši preiskavi odpošiljatelj ni mogel dognati.

In pri nas v Jugoslaviji, ali bi bil uspeh bolj ugoden? Na to vprašanje si niti ne upam odgovoriti.

In tu si dovoljujem neko splošno opazko. Žalostna istina je, da boleha naša lepa država na svoji, odkrito rečeno, nedostatni upravi. Niti v Sloveniji nimamo uprave, kakršna bi morala biti. Saj smo jo bili prevzeli od nekdanje Avstrije, ki je bila naravnost razvpita po svoji prepočasni, preokorni, zastareli upravi! Še vedno je vladal v avstrijski državni polovici birokratični duh, ustvarjen po suhoparno pedantičnem cesarju Francu! Birokratični ustroj avstrijski je bil označen po pre-

obilnem pisarjenju ter po tem, da je uradnik največ gledal na to, da je »krit« ter je radi tega odvračal sleherno odgovornost. To je bila ukoreninjena hiba avstrijskega upravnega sistema, ki je silno kvarno vplivala na celo upravo navzlic temu, da je bilo med uradništvom dokaj naobraženih, inteligentnih osebnosti. Mi v Sloveniji smo ta način uprave prosto prevzeli iz avstrijske dobe, pa smo ga še pokvarili s tem, da smo v prvem desetletju svoje samostalnosti neprimerno pomnožili itak že preveliko število uradnikov ter iz Beograda dobili še dokaj več formalizma in zlasti statistične navlake!

Priznavam, da veje od 6. januarja t. l. sem iz državnega središča drug veter. Obetajo se nam med drugim daleč segajoče redukcije uradniškega osobja. Priznavam, da imamo mnogo preveč uradništva. Na ves glas izražam svoje notranje prepričanje, da bi s tretjino uradnikov, ako bi bili ti dobro plačani in strokovno kvalificirani, mnogo bolje shajali nego sedaj, a vendar bi baš v tem oziru odločno svaril pred vsakim nepremišljenim korakom. Osobje reducirati, obenem pa obdržati sedanji okorni uradni potek — bi bila silna napaka. Predvsem bi se morali odločujoči gospodje biti popolnoma na jasnem, kako naj se odslej vrši potek aktov v moderni upravi? In ker nihče pri nas nima teh izkušenj in vednosti, ne preostaja nič drugega, nego študirati upravo v onih državah, ki razpolagajo s tako upravo, kakor jo zahteva duh modernega gospodarskega življenja. Da bi jaz smel svetovati, bi stavil vrhovnemu vodstvu predlog, naj odpošljejo dve do tri komisije, sestavljene iz mlajših uradnikov vseh prizadetih upravnih strok v inozemstvo. Jasna istina je, da je uprava danes še daleč najboljša v Nemčiji, zlasti na Saksonskem, Badenskem, deloma tudi na Pruskem. Vsaki teh komisij bi dodelil zanesljivega, izkušenega starejšega činovnika, kateri bi moral paziti na to, da komisija v istini dobro uporabi svoj čas. Ko se vrnejo s komisije domov, bi morale predložiti svoja nadrobna poročila ter staviti primerne predloge centralni vladi. Le-ta se naj potem poglobi v študij teh predlogov ter naj končno s pomočjo znanstvenikov in praktikov šele določi, kaj je primerno našim razmeram in kaj ne? Odločno pa svarim pred slepim posnemanjem. Nikoli se ne sme pozabiti, da mora tudi potek upravne izvršbe vedno biti prikrojen dejanskim razmeram, obstoječim v kraljevini Jugoslaviji.

XXVII. poglavje.

Po medenih tednih!

Več je bilo vzrokov, da se je zame skoro nehalo prijetno bivanje v deželnem dvorcu.

Pred vsem je udrla v mojo rodbino bolezen in smrt. Ugrabila mi je baš najljubšega mojih sinov, s katerim sva se po vsej pravici mogla ponašati moja zvesta zakonska družica in jaz, najino »solnce«, kakor sva nazivala svojega Luja. Po zrelostnem izpitu je študiral na dunajski eksportni akademiji. 19 let je bil star, izredno krepak, junak po telesu in značaju, nenavadno darovit. Meseca avgusta nam je zbolel doma »na Kamnu« za tifuzom, tej bolezni se je pridružilo naenkrat vnetje prsne mrene in vse skup se je razvilo v — »hitro jetiko«! Brez presledka je ležal siromak skoraj šest mesecev v postelji, ves obležan je že bil, cela desna stran jedna sama rana, pravi svetopisemski Job, in vse bolečine je prenašal s čudovitim junaštvom, niti z najmanjšo tožbo ni motil svoje okolice. Še par ur pred svojo smrtjo se je bavil z učenjem, živ interes ohranivši zlasti za narodno gospodarstvo ter za vse vede, spadajoče v obzorje svetovnega trgovca.

Moja dolžnost kot deželni glavar me je vezala čez teden na deželni dvorec in njegovo pisarno, le preko nedelje sem mogel hiteti domov k obupani materi in hirajočemu sinu. Sam na sebi je bil položaj nad vse mučen, a sedaj pa so še pritisnili krvavi septemberski dogodki (19.—22. sept. 1908) in njih nedogledne posledice, ob jednem se je pa od dne do dne bolj kazalo in jasneje izražalo notranje nasprotje med menoj in priznanim vodjo Ljudske stranke, pravim gospodarjem na Kranjskem, dr. Ivanom Šusteršičem. Prerazlične narave sva bila, da bi mogla dolgo časa mirno shajati drug poleg drugega. Razpora nisem bil jaz kriv. Brzdal sem se, kar se je dalo, marsikatero grenko sem pogoltnil tiho in potrpežljivo. Šusteršič, avtokrat po svojem nagonu, brezobziren do skrajnosti, častihlepen ob jednem in samopašen, se je hotel igrati tudi z menoj, izrabiti me je nameraval kakor je izrabljal celo svojo okolico in ves narod. Brezpogojno je vladal v stranki. Škofa je znal pridobiti za se, deželnega predsednika barona Schwarza je strahoval, da je kar trepetal pred nasilnežem, tudi mene je hotel podjarmiti, a — z menoj se mu ni posrečilo.

Notranji konflikt je bil sam po sebi dan, končno je moralo priti do preloma!

Že je bilo tupatam mogoče opazovati prva znamenja najinega razkola, kar so izbruhnili septemberski poulični izgredi. Bil sem tedaj še na dopustu, pri postelji svojega bolnega sina, ko dobim »Na Kamen« glas, da je po ljubljanskih ulicah tekla nedolžna kri. Odmah sem prihitel v deželni dvorec, toda pomagati se ni nič več dalo. Vsi odgovorni faktorji so pokazali svojo nedostatnost: deželni predsednik baron Schwarz, preslaboten za svoje mesto, ljubljanski župan Ivan Hribar v svoji neprekosljivi samosvestnosti, vojaški krogi v celi nagoti svoje brutalnosti. Ljubljanski dogodki so pa segali veliko dalje nego se je vobče pri nas mislilo. Pred vsem so silo neugodno vplivali na itak ogroženo pozicijo ministrskega predsednika barona Becka. Vladni program njegov je bil pomirjenje narodnih nasprotstev, narodna sprava in poravnava, in kar se je od 19. septembra dalje dogajalo v Ljubljani in po ponemčenih spodnještajerskih gnezdih ter v Celovcu, to se nikakor ni dalo spraviti v sklad s podlagami Beckove politike. V istini je ta državnik s svojim kabinetom že 9. novembra dal svojo ostavko in njegovim naslednikom je krona imenovala dosedanjega notranjega ministra barona Bienertha.

Eden najresnejših in najrazboritejših nemških poslancev, kar jih je še imela stara levica, Jos. Marija Baernreither sodi o Bienerthu tako:

»Bienerth war vielleicht der schwächste Ministerpräsident, den Österreich je gehabt hat, in einer Zeit, in der wir den stärksten gebraucht hätten«.*

Popolnem podpišem to ostro sodbo. Beck je bil državnik, Bienerth je bil in ostal — prezidijalist. Visoka postava, gladek v svojem vedenju, ob enem pa hladen in skrajno rezerviran, vse lastnosti dobrega predstojnika prezidijalnega oddelka! Po materi vnuk Schmerlingov, po očetu sin avstrijskega feldcajgmojstra je kot uradnik napredoval s čudovito hitrostjo. Z enajstimi službenimi leti je bil že v IV. činu, tedaj v času, ko so njegovi sošolci še večinoma tičali v IX. činu. In nikarte misliti, da je njegovo napredovanje bilo posledica izredno uspešnega dela. Kaj pa še! »Prezidijalista« nikoli ni zatajil, niti tedaj ne, ko je načeloval vladi kot ministrski predsednik. Oženjen je bil z lepo, črnooko Srbkinjo, bogato Anico, katero je staknil tam nekje v Banatu. Radi tega pa nikakor ni bil naklonjen Slovanom in zlasti mi Slovenci smo napravili ž njim prav slabo zameno.

Baš ko je Bienerth prišel na krmilo, je bila Avstrija zapletena v težko vnanjo krizo. Vodja naše vnanje politike, baron

* Jož. Baernreither, Fragmente eines politischen Tagebuches, stran 91.

Ährenthal je pripravil starega cesarja Frana Josipa do tega, da je z jasnim prelomom mednarodnega prava anektiral Bosno in Hercegovino. Iz te aneksije, ki je stopila na mesto okupacije, se je šest let kasneje rodila svetovna vojna. Že tedaj pa je bila eminentna nevarnost velikega oboroženega konflikta med evropskimi silami. Vse je bilo razburjeno, razvneto! V tej z elektriko prenasičeni politični atmosferi je naš Krek 22. decembra 1908 v državnozborski debati izustil pomenljive besede: »Še bolj kot prej čutimo, da spadamo skupaj s Srbi in Hrvati, čutimo potrebo, da se ustvari velika jugoslovanska država.« Pogumne besede, zlasti v času, ko je vojska stala pred durmi in so avstrijski oficirji že sablje brusili za zmagoviti pohod v osovraženo Srbijo!

Ob istem času se je vršila na Kranjskem prva deželnozborska volitev v kuriji splošne jednake volivne pravice. Dne 14. decembra 1908 je bilo izvoljenih 11 deželnih poslancev, izmed katerih le en pripadnik narodnonapredne stranke, Jos. Turk. Zdrav fant, ne le po svojem sočnem humorju slovenska izdaja klasičnega dunajskega »fiakarja«. Vseh drugih deset je sledilo zastavi »Slovenske ljudske stranke«. Posebnega talenta ni bilo med njimi, niti gimn. prof. Evgen Jarc ni presegal srednje mere politične nadarjenosti.

Še od septemberskih nemirov je bilo javno mnenje na Slovenskem razdraženo, ali kakor strela je mednje udarilo imenovanje »nemškega« deželnega šolskega nadzornika, objavljeno 28. decembra 1908 v uradni »Wiener Zeitung«. Nikake potrebe za to mesto, vrh tega še imenovana oseba baš za ta posel nekvalificirana! Prav namenoma izzivanje slovenske duše, čisto nepotrebna provokacija narodne strasti! Kdo je provzročil ta »Schwabenstreich«? Za to glupost so slovenski narodni krogi v prvi vrsti odgovornega delali deželnega predsednika Teod. bar. Schwarza, povsod se je čul le en glas: »Proč iz vladne palače s tem nespretnim upraviteljem!«

Deželni zbor vojvodine Kranjske je bil zopet sklican na 8. januarja 1909. Takoj se je videl velik razloček v političnem konceptu obeh narodnih strank. SLS je imela jasen načrt. Hotela je s spremembo zakona o šolskem nadzorstvu onemogočiti ponavljanje enakih vladnih budalosti, ob enem pa odstraniti deželnega predsednika. Za svojo osebo sem uverjen, da bi se vojni načrt poslancev SLS posrečil, da ga ni prekrižala nerodnost »naprednih« zastopnikov.

Kajti v taboru narodnonapredne stranke je prevagovalo otroško veselje na hrupni demonstraciji! Ko vstopi Schwarz na dan otvorilne seje v dvorano, se že dvigne huronski krik iz središča, »napredni« poslanci ga obkolijo, grozeče mu štrle naproti dvignjene pesti, ploha psovk ga obsiplje in posl. dr. Oražen mu moli pod nos manšeto, okrvavljeno od nesrečne žrtve septemberskih izgredov. Velikansk kraval in jaz, deželnozborski

predsednik v najmučnejšem položaju! Zastonj sem vihtel zvonec, zastonj klical »k redu« najhujše kravaliste, kdo se je le zmenil za »kazni« starega opravilnika, ki nikakor ni bil več primeren razvadam novodobnega parlamentarizma? Pač je bilo že sklenjeno, da se vzpostavi disciplinarni odsek, toda izvoljen še ni bil in tako dotična določba ni nič koristila. Kljub svoji nemali energiji sem bil brez moči v razsajajočem parlamentu, in kamen se mi je odvalil od srca, ko so se kravalisti naposled sami naveličali ter demonstrativno odšli iz zbornice baš v trenutku, ko se je bil k besedi oglasil tako pompozno sprejeti deželni predsednik.

Šli so gospodje hladit se v deželnozborski »buffet« ter počivat na pridobljenih lavorikah in nihče izmed njih se ni zavedal, da so s svojo kratkovidnostjo največjo uslugo storili baš — osovraženemu Schwarzu! Stolček njegov se je hudo majal, sigurno bi ga bili prekucnili mnogo pametnejši poslanci SLS, da ga niso zopet utrdili zaslepljeni »naprednjaki«. Kdor je poznal cesarja Frana Josipa, je moral vedeti, da je smatral naravnost za svojo vladarsko dolžnost, držati funkcijonarja napram, čeprav zasluženim, demonstracijam. Deželnozborska galerija se je torej ta dan »napasla«; hvaležna je morala biti povzročiteljem za zabavo, ali še mnogo bolj hvaležen jim je moral biti baron Schwarz. Proti koncu seje sem mu namignil, naj neopažen zapusti dvorano. Ubogal me je in dobro je storil. Ne vem sicer, kaka odhodnica bi ga bila čakala!

Zasedanje je bilo izredno kratko, trajalo je le od 8. do 16. januarja 1909. Bil pa je višek deželnozborske delavnosti. Nenavadna tvorna energija je takrat bila prešinila poslance Slovenske ljudske stranke, zasnovala so se najvažnejša deželna podjetja ter udejstvila z dobro premišljenimi inicijativnimi predlogi, razprave bi bile vredne slehernega velikega parlamenta. Po mojem okusu se je v debatah najbolj odlikoval Krek, vreden tekmec mu je pa bil Šusteršič. Sicer ga nisem nikoli smatral velikim govornikom, ali tedaj, zlasti v aneksijski in proračunski debati je mož vzrastel in prekosil samega sebe. Tudi dr. Lampe je razvijal vse blesteče darove velikega svojega talenta. Sploh pa so bile razprave prepojene z duhom stvarnosti in umerjenosti, ki je tudi odmeval iz lepih govorov dr. Tavčarja in dr. Trillerja nič manj nego iz premišljenih besed izkušenega politika barona Schwegla. Od svojih pričetkov sem se kranjski deželni zbor nikoli ni bil povzpel tako visoko, kakor baš v kratki parlamentarni kampanji januarja meseca 1909.

Po debati, ki se je sprožila povodom aneksije Bosne in Hercegovine, je bilo zatvorjeno kratko zasedanje. Po mojem sklepnem govoru se dvigne Schwegel ter mi poleg običajne zahvale za vodstvo imenom zbornice izreče vročo željo, naj mi dobrotljiva usoda olajša težke skrbi, ki me tarejo. V mislih je

imel hudo bolezen mojega najmlajšega sina. Žal, njegove in tovarišev želje se niso uresničile, fantu ni bilo pomagati, mesec dni kasneje smo pokopali mojega Luja na šmihelskem pokopališču. Srce je pokalo žalosti meni in materi — in vendar, prav so imeli stari Grki z izrekom: »Mlad umre, kogar bogovi ljubijo!« Kdo ve, v kakem strelskem jarku bi bil poginil najin ljubljenec, da ga ni Bog k sebi poklical pet let pred velikim klanjem, pred izbruhom svetovne vojne!

Proti usodnim udarcem je pač najboljše zdravilo naporno delo. In tega ni manjkalo v deželnem dvorcu. Tvarine, naložene nam od plenuma, je bilo ogromno in krčevito se je napenjal deželni odbor, da zadosti naročenemu mu delu. Ko se je s 23. sept. 1909 zopet zbral deželni zbor, našel je na svoji mizi nič manj nego 88 prilog, izdelanih od deželnega odbora, med temi dokaj zelo obsežnih zakonskih kodifikacij.

V deželnem odboru se je vršila ta sprememba, da je dr. Šusteršič odložil svoje začasno mesto, ki ga je zasedel sedaj prof. Jarc. Iz nove kurije je bil izvoljen kot deželni odbornik dr. Vlad. Pegan.

Deželni zbor je bil sklican na 23. septembra; naravno, da je deželni odbor s polno paro bil na delu, da izvrši vse priprave. Ena seja je sedaj podila drugo, vsaka je trajala 3—4 ure. Vse smo dodelali: predloge za deželno banko, cestni, lovski, občinski zakon, važne priloge o elektrifikaciji dežele, o zboljšanju planin in pašnikov itd. Vse priznanje deželnim odbornikom, toda hvala gre požrtvovalnemu delu deželnih uradnikov, kajti odborniki so sicer poročali o predlogah, izdelali so jih pa po navodilih deželnih odbornikov uradniki pod vestnim Zamidovim in Klinarjevim vodstvom.

Pri posvetovanju o uradni inštrukciji je prišlo do prvega nesoglasja med menoj in večino deželnih odbornikov. Kot referent sem predlagal, naj se pred vsakim imenovanjem praviloma razpiše javni natečaj; tedaj se stavi protipredlog, naj se ta beseda nadomesti z »redoma«. Na videz malenkosten razloček, dejanski pa načelnega pomena! Zastonj sem se v interesu dobre uprave branil proti uveljavljenju strankarskih nagibov pri deželnih imenovanjih, kajti proti meni so glasovali vsi trije odborniki iz SLS, zame le dva odbornika dr. Tavčar in grof Barbo od opozicije, in ker glas deželnega glavarja, dasi je bil referent, ni prišel v poštev, sem bil podlegel. Kako sem obžaloval, da nisem že pri nastanku tega nesmiselnega določila stavil kabinetnega vprašanja! Ali tedaj sem še bil računal na to, da lastna stranka ne bode prezirala in žalila deželnega glavarja, ki je pošteno in požrtvovalno opravljal svoj posel. A kruto sem se varal v tej domnevi!

Takoj v otvorilni seji sem bil primoran, zamenjati glavarjev sedež s svojim poslanskim. Moral sem se namreč oglasiti k besedi o neki stvari, ki je grozila ovirati celo našo akcijo za povzdigo

deželne kulture. Šlo je namreč za to, da se odvrne velika nevarnost od deželnega gospodarstva, nevarnost, povzročena po nerodnosti poljedelskega ministrstva. Stvar je bila ta-le:

V poteku velike plodonosne deželne akcije za preskrbovanje kraškega ozemlja z zdravo vodo, o kateri sem že govoril, zaprosil je bil deželni odbor na podlagi melioracijskega zakona za običajni državni prispevek za dva velika vodovoda. Toda mesto zagotovljenega državnega prispevka je prejel deželni odbor z Dunaja v svoje presenečenje suhoparno naznanilo, da melioracijski zakon po svojem besedilu nikakor ne dopušča take uporabe! Kdo je bil zagrešil ta dopis, ki je bil očividno v kričečem protislovju z več nego 15 letno ministrsko prakso? Čisto navadna »f e r i j a l n a« rešitev je bila! V času namreč, ko vse beži iz razbeljenega velikomestnega ozidja, v »pasjih dnevih«, ko so sekcijski načelniki in dvorni svetniki vsi na dopustu, tedaj je oddelenje izročeno kakemu ministerskemu koncipistu ali ministerskemu podtajniku, pripete se take rešitve. V tem slučaju se je rešitev pač ujemala z besedilom in z duhom navedenega melioracijskega zakona, toda navzkriž je bila s petnajstletno tradicijo ter je na vsak način ogrožala zelo imenitno gospodarsko akcijo. Trebalo je nemudoma odstraniti pretečo nevarnost, ki je bila tem večja, ker je zadela na sorodna tolmačenja od strani vplivnih poslancev, n. pr. koroškega S t e i n w e n d e r j a, ki se je že pri več prilikah ujedal proti tej »zlorabi« melioracijskega sklada.

Takoj v otvorilni seji 23. septembra 1909 predlagal sem tedaj z nujnim predlogom sledečo resolucijo:

»Deželni zbor vojvodine Kranjske ugovarja najodločnejše interpretaciji, izraženi v ukazih c. kr. poljedelskega ministrstva z dne ..., glasom katerih se je odbila prošnja za podelitev prispevka iz državnega melioracijskega zaklada za pospeševanje načrtov v svrho preskrbovanja vode temeljem uravnave po deželni zakonodaji, to pa zlasti z ozirom na dosedanjo več nego 15 letno prakso in z ozirom na nedogledne skrajno kvarne posledice take razlage.

Zatorej zahteva deželni zbor kategorično, da ostane v tem pogledu pri dosedanji praksi. Zajedno nujno poziva visoko c. kr. vlado, da razširi državno pomožno akcijo, kakor se izvaja že za Dalmacijo in Primorsko, tudi na kranjske kraške pokrajine.«

Utemeljeval sem svoj predlog v daljšem govoru, katerega je sprejela zbornica z glasno pohvalo. S c h w e g e l ga je podpiral imenom nemške stranke, Š u s t e r š i č je uporabil priliko, da se nekoliko obregne ob finančnega ministra B i l i n s k e g a, dasi je bil mož povsem nedolžen na celi stvari. T a v č a r ugovarja odurnemu tonu Šusteršičeve ocene finančnega ministra, kar je potem meni dalo povod, v sklepnem govoru pošaliti se malo z njegovo občutljivostjo ter izreči željo, naj bi se njegova stranka

vedno dičila z ono parlamentarno rahločutnostjo, ki jo zahteva od drugih. Skoraj preroška beseda, kajti čez dobrih štirinajst dni povzročila je baš Tavčarjeva stranka dosihmal v kranjski deželni zbornici nečuvene izgrede!

Moj nujni predlog, soglasno sprejet od zbornice, je imel tudi popolni uspeh. Ne le, da se je ohranila za našo deželo toliko ugodna dosedanja praksa, marveč raztegnila se je državna podpora tudi na druge važne panoge deželnega gospodarstva.

Razprave v deželnem zboru so bile sicer tupatam dokaj razgrete, vendar so ohranile značaj stvarnosti in dostojnosti, dokler ni v seji dne 9. oktobra 1909 naenkrat buknila prava eksplozija strankarske strasti.

Kako je prišlo do tega divjega izbruha? Na dnevnem redu je bilo poročilo verifikacijskega odseka o splošnih volitvah za deželni zbor vojvodine Kranjske in o volitvi deželnega poslanca za dolenjska mesta in trge. In pri presoji veljavnosti teh mandatov se je prikazalo čudno protislovje med deželnim odborom in verifikacijskim odsekom, tem bolj čudno, ker sta imela obadva isto osebo kot poročevalca. Dočim je namreč deželni odbor v svojem poročilu, podpisanem od referenta dr. Pegana, se izjavil, da je v kuriji dolenjskih mest nadsvetnik Fr. Višnikar bil »tedaj izvoljen deželnim poslancem«, je isti dr. Pegan kot poročevalec verifikacijskega odseka predlagal: »Izvolitev Fran Višnikarja se ne potrdi.« Odkod tedaj to evidentno protislovje?

Stvar se takoj pojasni s tem, da je v krogu SLS dr. Ivan Šusteršič zmagovito prodrl s svojim po mojem uverenju povsem napačnim mnenjem, da gre tudi po obstoječem volivnem redu volivna pravica v mestni skupini ne krajevnim, temveč političnim občinam. Vsled tega bi se po tej interpretaciji morale pritegniti k mestom in trgom vse vasi, ki so v jedno politično občino z njimi združene. Naravno, da bi se s tako razdelitvijo korenito predrugačil ves sestav mestne kurije. Saj je imelo mestece Krško samo 877 prebivalcev, z njim v eno politično občino združene vasi pa nič manj nego 4469 stanovnikov. Kostanjevica nima celo nič več nego 471 duš, zraven pripadajoče vasi pa 2176 in nekatere teh vasi leže visoko gori na Gorjancih ter so od mesta oddaljene celih 22 km!

Jasno je, da bi se na ta način povsem uničila volivna pozicija dotičnih mest. Z vso juridično rabulistiko prizadeval se je dr. Šusteršič, da bi dokazal zakonitost svojega tolmačenja. Po mojem prepričanju zaman! Kajti čeprav spregledamo dosedanjo deloma nestalno prakso, eno stoji, da je zakonodajavec baš nasprotno nameraval ko dr. Šusteršič. Podstava veljavnemu volivnemu redu je februarska ustava iz l. 1861., skoz in skozi delo centralističnega germanizatorja Schmerlinga. Namenoma je sestavil volivni red za vse avstrijske dežele tako, da bi kolikor mogoče državi vtisnil nemški pečat ter naravno

slovansko večino potlačil v manjšino. Na Kranjskem, kjer je vendar celih 95% slovenskega življa, zverižil je tedaj tak volivni red, da so veleposestniki in ponemčena mesta lahko zadobili večino v deželnem zboru. V naprej je znal, da pri slovenskem kmetu z vso svojo volivno geometrijo ničesar ne opravi. Drugače v mestih, mnogo bolj pristopnih nemškemu vplivu, zlasti zaradi tega, ker so po teh malomestnih naselbinah prevagovali od vsake vlade odvisni uradniški glasovi. Ta namera narekovala je ves načrt volivnega reda. Kako bi se tedaj ž njo dala spraviti v soglasje interpretacija, vsled katere bi odločevali kmetski volivci tudi v mestni kuriji ter povsem nadvladali pristne meščanske glasove!

Vsekako je bila v tem slučaju pravica na strani »naprednе« manjšine. Da bi ta imela več politične previdnosti, bi bila brezdvomno o priliki spremembe deželnega in drž. volivnega reda z največjo lahkoto zavarovala svoje pravo v besedilu zakona, baš tako kakor se je isto bilo posrečilo premetenejšim Nemcem. Ali verovali so lepim besedam in praznim obljubam prekanjenega Šusteršiča in — prevarani so bili!

Celo spletko je vodil strankarski načelnik SLS z naravnost mojstrsko zvitostjo. Pomagal mu je dr. Vlad. Pegan. — Ne meneč se za to, da je v poročilu deželnega odbora o izvolitvi poslanca Višnikarja baš on kot poročevalec predlagal njegovo potrditev, nasvetoval je kot poročevalec verifikacijskega odseka, da se ista izvolitev ovrže. Razlog: Ker niso z mesti in trgi bile volile ž njimi v jedno politično občino združene kmetske vasi! Tej brutalni odločitvi nasproti stavil je Šusteršič na videz milejši predlog. Z vsemi juridičnimi zvijačami dokazoval je zakonitost onega tolmačenja, s kojim se volivno pravo nakaže ne krajem, temveč političnim občinam. To načelo je naglašal in izklesal v prvem odstavku svojega predloga; v drugem je ostentativno priporočal, da se potrdi izvolitev naprednega poslanca dr. Janka Vilfana baš zaradi tega, ker so v enem njegovih volivnih krajih dejansko volile nekatere vasi z mestom, v ostalem pa je priporočal, naj se odkaže poročilo verifikacijskega odseka ustavnemu odseku z nalogom, da izdela načrt preosnove deželnega reda in deželnega volivnega reda, v katerem se »nanovo odmeji obseg kmečkih in mestno-trških volivnih okrajev.« Na prvi pogled tedaj milejši, manj brutalni predlog, dejansko pa še mnogo manj sprejemljiv za napredno-liberalno manjšino!

Naravno, da so »naprednjaki« ogorčeno ugovarjali. Po vsej pravici skliceval se je dr. Triller v temperamentnem govoru na dejstvo, da so zastopniki SLS »v ustavnem odseku slovesno zagotovili, da se nam (sc. naprednjakom) v tem oziru ni bati nobene napačne interpretacije, nobenega nasilstva.« Kot sve-dok morem le potrditi popolno istinitost te trditve. »Pro domo« sta govorila Višnikar in vrhniški

Lenarčič, ter našla sta prave besede, da označita pretečo jim krivico. V kratkem, a dokaj mirnem in stvarnem govoru pobijal je dr. Tavčar predlog Šusteršičev. Potem se debata zaključi in besedo dobita dr. Ivan Šusteršič ter poročevalec dr. Vlad. Pegan. Pričeti bi se moralo glasovanje o predlogih, in sicer najprej o Šusteršičevih z ozirom na njih odložilni značaj. Kar se dvigne raz sedeža grof Barbo ter zahteva za prvi odstavek kvalificirano večino, češ, z njegovim sprejetjem se predrugači deželni volivni red. Kot predsednik moral sem odklanjati to zahtevo. Svojo odklonitev utemeljeval sem z razlogom, da tu ne gre za koncizen paragraf, za zakonsko določilo, temveč le za izjavo pravnega naziranja, torej zadošča navadna večina. Sicer pa niti to ni pribito, da bi celo jasni paragraf pomenjal spremembo deželnega reda, kajti smatrati bi se mogel le kot tolmačenje, a ne kot sprememba določbe deželnega reda. Do danes sem uverjen, da je moje tolmačenje bilo povsem istinito in zakonito. Na to je predlagal dr. Tavčar, naj se glasuje imenoma ter naj se med pojedinimi odstavki Šusteršičevega predloga uvede odmor desetih minut. Ugodil sem tej želji. Pred glasovanjem o prvem odstavku zapustili so Nemci in naprednjaki dvorano, predlog bil je sprejet pri imenskem glasovanju s 26 glasovi SLS, tedaj z navadno večino. Sedaj se vrnejo opozicionalni poslanci, odredim zopet desetminutni odmor, hočem porabiti to priliko ter v kratki tej pavzi prižgati si toliko pogrešano smodko, kar naenkrat — dvigne se huronski krik, divji ropot, trobenje, razbijanje, ragljanje v »naprednem« središču, obenem mečeta poslanca Turk in Supančič smrdljive bombe na tla in gnjusni smrad se nenadoma razširja po vsej dvorani! Ni bilo več spoznati zbornice! Hipoma se je skupščina deželnih očetov spremenila v beznico, — niti ta izraz ne zadošča, — posvetovalnica resnih pametnih mož zadobila je hkrati lice umobolnice!

Zaradi česa ti vsekako natančno premišljeni, skrbno pripravljeni prizori? Bog mi je priča, še danes nisem našel ključa, ki mi reši to uganko. V svesti sem si, da se z ničimer nisem bil pregrešil proti dolžnostim, ki jih ima deželni glavar kot predsednik deželnega zbora. Postopal sem skozi nepristransko in objektivno, to zavest imam. Ali z druge strani sem znal, da je prva in glavna naloga predsednikova varovati delozmožnost parlamenta. Nikoli nisem bil plašljivec, tedaj sem bil takoj sklenil, vztrajati v tem viharju ter nikakor ne kloniti pred izbruhi strankarske zdivjanosti.

Moj položaj je bil v istini nad vse težaven in mučen! V dvorani divja nasilna obštrukcija, zgoraj pa v mojem stanovanju mi je ležal težko bolan moj sin Milan. Kot železniški inženjer si je bil pri trasiranju belokranjske proge nakopal hudo vročinsko bolezen, pridružilo se je vnetje vranice in odvodnih žil, boril se je s smrtjo, baš takrat je bil pri njem zdravniški kon-

zilij — poslal sem v stanovanje prezidijalnega slugo, naj mi sporoči, kako je z bolnikom? Vrne se s preplašenim obrazom: »Gospod, slabo je!« Očetovsko srce me je gnalo k mojemu fantu, dolžnost mi je velevala, ostati na svojem mestu in vztrajati v boju. Prvo je bilo, da sem sklical disciplinarni odsek, ki naj sodi nad poslancema Turkom in Filipom Supančičem, ker sta z metanjem smrdljivih »bomb« skušala onemogočiti nadaljevanje deželnozborskih razprav. Odsek, ki so ga tvorili poslanci Krek, Jarc, vit. Pogačnik, bar. Apfaltrern in Plantan, je bil takoj gotov s svojim predlogom. Odredil sem takojšnjo glasovanje, ki se je moralo glasom opravilnika vršiti brez debate: z veliko večino sta bila oba obsojena na najhujšo kazen, na izključitev od treh zaporednih sej. Med tem časom je prenehalo njih poslanstvo, niti pravice nista več imela, muditi se v deželnem dvorcu. Pozovem ju, naj nemudoma zapustita sejno dvorano in deželni dvorec. Ali — ona se ne zmenita za moj poziv ter kljubovalno ostaneta na svojih sedežih! Prekinem sejo in zaukažem deželnim slugam, naj z brahijalno silo iztirajo iz dvorane oba moža, češ, glasom opravilnika nimata več nobene pravice muditi se v deželni dvorani!

Kar je sledilo, se ne da z lahkoto popisati. Sluge niso mogli izvršiti danega povelja, niso mogli prav do izključenih poslancev, ker sta sedeže na levi in desni strani bila zasedla poslanca Gangl in dr. Vilfan, ki se nista ganila s svojih mest. Ropot in šunder v zbornici je naraščal, nadme plane Schwegel, češ, tako ne opravim ničesar, naj zaključim sejo! A jaz sem znal, da bi bili škandali drugi dan še hujši in sklenil sem zlomiti obštrukcijo! Takoj zopet skličem disciplinarni odsek, tokrat proti Ganglu in dr. Vilfanu, ker sta dajala potuho izključenima poslancema. Njima na čast moram ugotoviti, da sta se zavedala storjene nepravilnosti ter se pred disciplinarnim odsekom povsem dostojno zagovarjala s hipno razburjenostjo. Disciplinarni odsek je to uvaževal, bila sta le opominjana. Najhuje prizadeta Turk in Supančič sta med tem časom zapustila dvorano, mir se je povrnil, v miru sem zaključil toliko burno sejo zgolj zaradi tega, ker v okuženem ozračju ni bilo več moč zdržati ter je nekaterim manj utrjenim poslancem vsled gnusnega smradu postajalo slabo navzlic temu, da so bili sluge na stežaj odprli velikanska okna. Silovita obštrukcija se je izjalovila.

Po končani seji zborovanje kluba. Dr. Šusteršič kot načelnik se mi imenom kluba zahvali na mojem delu, rekoč, klub SLS sedaj zna, da je deželni glavar — mož!

Ali za nasilno obštrukcijo nastopi, — o tem sem bil uverjen — mnogo nevarnejša tehnična. In nastopila je! Začetek seje ob 8 zjutraj, neskončen dnevni red, nič manj nego 49 točk, a komaj otvorim sejo, se mi javi, da je moj namestnik baron Lichtenberg zbolel ter da moram sam predsedovati celi seji. Glasom stenografičnega zapiska trajala je seja od 8 predpoldne do 1½

ponoči. S presledkom za obed neprestano na predsednikovem mestu, vedno pazeč na to, da se držim pravilnika, skrbno se izogibajoč najmanjše nepravilnosti ali brezobzirnosti, ki bi takoj opoziciji dala povod, da preskoči iz tehnične v nasilno obštrukcijo — pač nelahka in tupatam dolgočasna naloga! Morda je ne bi mogel izpolniti, da me ni podpirala opozicija s svojo veliko nerodnostjo. Gospodje »naprednjaki« so bili tako malo psihologi, da so popolnoma spregledali moje — strastno kajenje! Nič nisem pogrešal niti jedi ne pijače — ali tožilo se mi je po ljubljeni smotki! In kakor glas z nebes razveselil me je predlog obštrukcijonistov, naj se o vsakem paragrafu zakona glasuje po imenih ter pred vsakim glasovanjem dovoli 10 minutna pavza v premišljevanje. Vsakokrat, ko sem prekinil sejo, s predsedniškega mesta na hodnik, takoj smotko v usta, krčevito sem srkal dim, dokler ni bil pri kraju dovoljeni desetminutni presledek. To je trajalo tako dolgo, da se ni poleglo moje hrepenenje po kaji. Ko pa je to bilo potolaženo, sem hladnokrvno izustil obštrukcijonašem, da desetminutnih presledkov več ne dovolim. »Vaši ... lastni predlogi so, gotovo ste jih dobro premislili, preden ste jih stavili, vsled tega je premišljevanjska pavza čisto nepotrebna ter je več ne dovolim.«

In tako se je seja dalje vlekla v pozno noč. Ker smo poznali take manevre že iz državnega zbora, sem dal v veliki dvorani svojega stanovanja pripraviti ležišča za utrujene pristaše lastne stranke. Na tleh sveže slamnjače in nove »koce« iz zaloge bolnišnice in prisilne delavnice, klub razdeljen v »šihte«, tako so se mogli ožji kolegi počiti, seveda vedno pripravljeni, da jih zbudi dano znamenje iz spanja ter da morejo v sejno dvorano na glasovanje. Narodnonapredna opozicija ni bila kos telesnemu naporu. Proti enajsti uri je dr. Tavčar nevoljno zaklical: »Gospod glavar, mari bomo sedeli do šestih zjutraj?« »Sem na razpolago gospodom,« sem odgovoril, »ali stavite morebiti tozadeven predlog?« Ko obštrukcija vidi, da nič ne opravi, so ob polnoči zapustili dvorano ter se podali domov. Sedaj smo bili mi gospodje v deželni dvorani! Povsem pravilno so se reševale ostale točke dnevnega reda, navzoča je bila slovenska ljudska stranka in nekateri zastopniki nemškega veleposestva, ki so hrabro vztrajali do zadnjega. Ura je bila pol dveh ponoči, ko sem zaključil sejo, katera je bila trajala s e d e m n a j s t i n p o l u r e. Pač bi se bila dala skrajšati za nekaj časa, da ni občutil »očka« Povše nepremagljivo poželenje, vsakokrat ko je nastopil kot poročevalec, s skrbno pripravljenimi govorčki brez vsake potrebe podaljšati sejo!

Zmagali smo! Deloma si smem prisoditi delež na tej zmagi. »Slovenec«, ki je čim dalje bolj postal trobilo dr. Ivana Šusteršiča, je vendar v uvodniku z dne 12. oktobra 1909 o meni pisal: »Velika zasluga za tak izid tega boja gre deželnemu glavarju pl. Šukljetu. Stal je kot mož na svojem mestu. Kranjska dežela

in vse slovensko ljudstvo mu bo hvaležno, da je s svojo odločno roko vodil obravnave kranjskega deželnega zbora tako spretno, da so se mogle ustvariti postave, ki bodo v srečo in blagoslov stotisočim.«

Naravno, da so bili od prenapornega zasedanja predvsem izmučeni poleg mene še vodilni deželni uradniki. Zlasti sem se moral ozirati na ravnatelja deželnih uradov Matijo Zamida in na predstojnika stavbnega oddelka inž. Klinarja. Nista zaprosila dopusta, tedaj sem ga jima jaz vsilil. A kam boš šel na dopust v novembrsko meglo? Torej sem sklenil, iti ž njima na študijsko potovanje, ogledat si nekoliko, kako se vrši deželna uprava pri drugih deželnih odborih. Naši trojici se je pridružil tudi deželni odbornik dr. Lampe, ki je nas spremljal do Opave na Šleskem.

Preden smo nastopili svojo pot, smo z uradnim dopisom obvestili o svojem obisku deželne odbore na Dunaju, v Pragi, Opavi in Brnu. Isto sem storil v privatnih pismih dotičnim šefom avtonomne uprave. Bili smo tudi povsod jako ljubeznivo sprejeti, povsod smo dobili priliko, da si natančno ogledamo posamezne stroke deželnega gospodarstva, tako da lahko rečem, da je bilo naše potovanje zelo poučno in zanimivo. Ali smelo trdim, da smo malokje kaj našli, kar bi bilo bolje nego ono, kar smo imeli pri nas doma! Največ smo se še mogli učiti v mali Šleziji, pri deželnem odboru v Opavi, v nemškem Troppau. Tam je nam posebno imponirala umobolnica, velik zavod z izbornim vodstvom. Kar rdečica sramu me je oblila, ko sem v duhu primerjal ta deželni zavod z razmerami na našem Studencu, ki pač nikakor ne dela časti naši ožji domovini.

Ugodno stanje v deželni upravi male Šlezije pa bržkone ni bilo pripisati deželnemu glavarju, temveč v prvi vrsti ondotnemu ravnatelju deželnega odbora, deželnemu svetniku Hamplu. Zelo verziran in razsoden gospod! Ko sem se oglasil v njegovi pisarni, se mi je začel zahvaljevati. Prekinem ga z vprašanjem: »Zahvala — zakaj?« On na to: »Zaradi tega, ker bomo sedaj vendar enkrat videli svojega deželnega glavarja, kajti ekscelenca grof Larisch-Mönnich bo prišel v Opavo, da osebno pozdravi Vaše velerodje!«

Lampe se je v Opavi od nas poslovil, pot njegova je šla v Galicijo in odtod v bukovinske Črnovice, da si tam ogleda ureditev deželne banke. Mi drugi smo si še dokaj natančno ogledali moravski deželni odbor v Brnu in potem sem priporočal gg. Zamidi in Klinarju, naj se vrneta preko Ogrske v Ljubljano, sam sem pa šel na Dunaj, kjer sem itak imel posle v državnem zboru.

V deželnem odboru sem sicer bil naravnost preobložen z delom. Čutil sem svojo odgovornost, brigal se za podrobnosti obširne avtonomne uprave, pridno obiskaval deželne zavode in naprave

ter — radostno ugotovil, da je deželni aparat brezhibno funkcijoniral. Posebno pozornost sem posvečal železniškim vprašanjem in deželnim financam.

Kar se tiče izpopolnitve železniškega omrežja po slovenskem ozemlju, zasnoval sem veliko akcijo v tem smislu, da se najprej ugotovijo železnične proge, katerih pred vsem treba, potem pa, da si zagotovimo tvorno pomoč od najjačjega državnega faktorja, od generalnega štaba in vojaških krogov. Znal sem, da se Dunaj prekleto malo briga za gospodarske razloge, ki jih navaja Slovenec o svojem stremljenju po železnicah, pač pa skrbno posluša, če se oglasi armadno vodstvo. Tako sem tudi postopal. Sklical sem v veliko unionsko dvorano 1909 velik železniški shod, ki je v istini bil sijajno obiskan od samih istinitih gospodarskih in političnih interesentov. Videli smo na shodu kneza Auersperga in Windischgrätza, knezoškofa, skoro vse deželne poslance, zastopnike pridobitnih krogov in z vseh strani se je pritrdilo mojemu načrtu ter organizaciji, ki sem jo predlagal v njegovo uresničenje. In sedaj na delo! Svoje zaveznike sem si iskal v generalnem štabu in vojnem ministrstvu. V dodatkih objavljam spomenico, ki sem jo bil poslal Conradu plem. Hötzendorfu, ki je takrat v prvič bil šef generalnega štaba, in vojnemu ministru Schönaichu. Stopil sem ž njima tudi osebno v stik. Zlasti Conrad se je silno zanimal za moje železnične načrte, katerih pomembnost za vojne koristi je docela uvaževal. Moral sem jih razkazati mu na velikanski železniški karti, nad katero sva ležala morda kakih 10 minut. In ko sem mu zaznamoval svoje proge z vsemi podrobnostmi, je vedno na pol zase zamrmral: »Für mich ist die Hauptsache, wie viele neue Geleise bekomme ich?« Ko sem se poslovil od njega, sem znal, da mi ostane zvest zaveznik!

Skušal sem pa tudi pridobiti štajerski deželni odbor za skupno postopanje. Najprej predlog, da se zberemo zastopniki obeh deželnih odborov v skupno posvetovanje v Gradcu! Ko je bil predlog sprejet, odpeljem se v spremstvu predstojnika stavbenega urada inž. Ant. Klinarja v Gradec. Sestanek se je vršil v zgodovinskem »Landhausu« pri deželnem glavarju grofu Attemsu. S štajerske strani so se ga udeležili poleg glavarja deželni odbornik-referent za železnice, dalje šef štajerskega železniškega urada in glasoviti »ptujski pek« Ornig. Odkrito povem, ako se ne gleda na politično sovraštvo, ki je obstojalo med slovenskimi narodnjaki in proslulim vodjo ptujske »nemškutarije«, našel sem v Ornigu toliko razumevanja za železniško vprašanje in toliko gospodarske razboritosti, da sem živo obžaloval, da — Ornig ni pristaš naše narodne stvari!

Skušal sem pa tudi pridobiti javno mnenje nemških Štajercev za svojo akcijo. Stopil sem v stik z graško »Tagesposto«, ki mi je drage volje odpirala svoje predale. Dotični članek z naslovom:

»Vom Wechsel zur Adria. Von Landeshauptmann Franz von Šuklje« je prijavljen v »Dodatkih«.*

Sad graškega posvetovanja je bila zveza obeh deželnih odborov v dosego skupnih železniških prog. Med drugimi dopisi je kranjski deželni odbor odposlal železniškemu ministrstvu na Dunaj dopis, ki ga je čitati v »Dodatkih«.**

A kaj je nastalo iz teh naporov, kak sad so rodili? Žalibog, dosihmal niti ena izmed projektiranih prog ni zgrajena. Toda preprečila jih ni toliko svetovna vojna, temveč dejstvo, da se po mojem odstopu od deželnega glavarstva noben živ krst ni več brigal za te železniške načrte. Kasneje bom še govoril posebno o progi Brežice—Novo mesto ter dokazal, zakaj še dandanes pogrešamo to tako nujno potrebno železniško zvezo!

Še bolj nego železnice so me pa zanimale deželne finance navzlic temu, da jih je upravljal »deželni finančni minister« dr. Evgen Lampe. Nad vse »brihten« referent, ki je pa baš vsled svoje velepoteznosti zahteval mojo pazljivo kontrolo. Odkod dobiti pokritje za naraščajočo potrebščino? To vprašanje me je neprestano vznemirjalo. V finančnem pogledu sem bil dobro podkovan, teoretično šolan in praktično izkušen. Pred vsem sem znal, da je najlažji način pokritja obenem najbolj nevaren, to je pokritje z zvišanimi deželnimi dokladami. Sploh je bil ta avstrijski sistem pokritja deželnih potrebščin z dokladami na državni davek naravnost poguben za finance avstrijskih dežel. Torej sem si vedno belil glavo, kako pripraviti deželnemu zakladu vir dohodkov na druge načine? Pogodil sem jo. Saj sem že pred mnogimi leti kot poročevalec deželnega zaklada izdatno pomagal deželnemu zakladu s predlogom, naj dežela pobira svojo naklado na žganje v lastni režiji, dalje s predlogom, naj se dežela kot taka udeleži kot ponudbenica pri zakupu državne trošarine. Sedaj kot deželni glavar nisem odnehal, dokler nisem z državo sklenil dogovora, po katerem se je pobiranje vsega državnega užitninskega davka prepustilo deželi. V »Dodatkih« objavljam svojo vlogo na finančno ministrstvo, katera je imela uspeh v polnem obsegu. Še danes bi se izplačalo, če bi se naše oblasti lotile tega vprašanja. Tudi konzum bi se po mojem prepričanju bolj počutil ob deželnem »iblajtarstvu« nego dandanes, ko to davščino pobirajo državni »zelenci«. Vsaj si moram včasih misliti: »Ubogi Adam Smith in tvoja davčna teorija, po kateri ni priporočljiv noben davek, čigar pobiranje je združeno s prevelikimi režijskimi troški!«

A največ dela mi je provzročila prevažna zadeva novega melioracijskega posojila! Nevenljivo slavo si je pridobil tedanji deželni odbor s svojim znamenitim delom za deželno kulturo. Ako pomislimo, koliko velikih stvari se je ustvarilo

* Glej: »Dodatki«, III.
** Glej: »Dodatki«, III.

v kratki dobi 1908—1914, koliko novih zgradb itd. se je napravilo v malo letih, smemo vsi tedanji člani deželnega odbora o samem sebi ponosno vzklikniti: »Nos saxa loquuntur!« »Kamenje bo o nas pričalo!«

Ali povsem naravno, da provzročuje tak stvarjajoč vzlet veliki trošek, ki se baš radi tega ne sme in ne more ves naprtiti sedanjemu rodu, ker bodo njegove sadove uživali pozni potomci. Hoteli smo tedaj najeti veliko deželno melioracijsko posojilo v znesku desetih milijonov zlatih kron (torej nad sto milijonov dinarjev), in smo zaprosili za dovoljenje finančno ministrstvo. A tu smo slabo naleteli! Dotični referent je bil oduren gališki žid, dvorni svetnik Lopuszanski in on je — nagajal na vse načine. Trebalo je premagati njegov odpor; zato sem sam sestavil obširno spomenico, ki se je odposlala direktno finančnemu ministru. Prilagam jo v »Dodatkih«; mirno izrekam, nekako ponosen sem na ta svoj duševni proizvod.

In vendar je Lopuszanski še vedno delal neprilike, tako da se je dr. Lampe kar prestrašen zatekel k meni, češ, ti moraš na Dunaj, da užugaš tega škodljivca. Storim to, poskušam z mirno besedo prepričati moža o neutemeljenosti njegovega ugovarjanja — vse zastonj! Sedaj spremenim svojo taktiko. Stopim v notranje ministrstvo. Takrat je v palači na dunajskem »Judenplatzu« vladal Guido baron Haerdtl, meni zelo naklonjen gospod, sicer razvpit po svoji energiji in včasih brutalni odločnosti. »Ein furchtbarer Mensch, ich zittere jedesmal, wenn ich zu ihm muß« — mi je bridko tožil deželni predsednik Schwarz. Bil je majhen, čokat človek, temnopolten in kodrolas, nekaj je bilo v njegovem obličju, kar me je vedno spominjalo na mulata. Ali zelo naobražen in pameten. Ž njim sem mogel odkrito govoriti. Potožil sem mu sitnosti, ki jih uganja Lopuszanski, razjasnil vse nadrobnosti, končno predlagal, naj se skliče »interministerijelna« konferenca, h kateri naj se povabijo tudi zastopniki kranjskega deželnega odbora. Takoj je pristal ter me pooblastil, naj pri prizadetih ministrih povem, da on smatra medministerijalno konferenco za najboljšo rešitev ter da bo on odposlal v to konferenco kot zastopnika notranjega ministrstva dvornega svetnika dr. Davyja. Jaz na to odmah k poljedelskemu ministru in k ministru za javne zgradbe. Ker sem se mogel sklicevati na Haerdtlovo izjavo, sta se oba funkcijonarja brez kakega obotavljanja pridružila predlogu ter imenovala kot svoja odposlanca ministerijalnega svetnika dr. Deutscha, oziroma Lašiča. In ko sem v največji naglici dobro opravil pri teh gospodih, zopet nazaj v finančno ministrstvo k ministru Korytowskemu, kateremu sem mogel poročati, da prizadeta tri ministrstva želijo takojšnje medministerijalno posvetovanje s pritegnitvijo našega deželnega odbora. Tako sem mogel še tisto popoldne brzojaviti v Ljubljano, naj se naš finančni referent dr. Lampe nemu-

doma odpravi na Dunaj ter naj pripelje s seboj ravnatelja deželnih uradov Zamido in inž. Klinarja.

Medministerijalna konferenca se je sestala. Predsedoval je sekcijski načelnik Engel plem. z Mainaua, splošno znan med avstrijskimi politiki pod priimkom »Würgengel«, ker je kot načelnik budžetne sekcije tako neusmiljeno črtal postavke posameznih ministrstev. Jaz pa za svojo osebo moram hvaležno priznati, da sem ž njim vedno čudovito dobro shajal in tudi na tej konferenci je stal zvesto na naši strani. Še je poskušal Lopuszanski protiviti se, a napadel sem ga kakor bulldog mačko, Engel je pomagal in zmagovito smo prodrli na celi črti! Dosegel se je popoln sporazum. Besedilo melioracijskega zakona se je potem lahko ugotovilo; našemu izkušenemu kodifikatorju Zamidi sta pri tem pomagala ministerski svetnik Davy in uradnik iz finančnega ministrstva, naš rojak min. podtajnik dr. Pertot, ki je bil konferenci prisostvoval kot zapisnikar.

Zakon smo tedaj imeli, denarja pa še ne! Ali dobiti zaželjeno desetmilijonsko posojilo pod ugodnimi pogoji ni bilo pretežko, ker je imela dežela Kranjska dober kredit, znani smo bili kot točni in solidni dolžniki. Šlo je torej za to, pri katerem denarnem zavodu najamemo svoj denar? Spričo velike vsote sem pritegnil k pogajanjem poleg finančnega referenta Lampeta še strankinega vodjo dr. Šusteršiča. Lampe se je prvi odpeljal na Dunaj, sledila sva mu Šusteršič in jaz. Rendez-vous smo si bili dali v kavarni »Central« v »Herrengasse«. Ko vstopiva, naju že pozdravi Lampe z veselo novico, da je bil včeraj potrkal pri »Unionbanki« ter da ta, ki je bila že pri starem melioracijskem posojilu posredovala, sedaj ponuja denar al pari in s 4½% obrestovanjem. Vsi smo soglašali v tem, da ugodnejše ponudbe nikjer ne moremo dobiti. Vendar sem nasvetoval z ozirom na dejstvo, da je naš Schwegel eden izmed najjačjih dunajskih finančnikov ter sam šef dunajske velebanke, da iz previdnosti tudi njega pozovemo na ponudbo. Odpeljem se tedaj k njemu ter prosim svoja dva tovariša, naj me počakata v kavarni. Stari gospod me sprejme z običajno ljubeznivostjo, zelo lepo govori o naših gospodarskih nalogah, takoj obljubi, da bo njegova »Eskomptna banka« deželi Kranjski stavila najugodnejše pogoje, takoj po telefonu obvesti ravnatelja Maksima Krasnega o mojem prihodu ter mu naloži največjo naklonjenost — z eno besedo, sam med je bila naša gorjanska ekscelenca! Pri Krasnem pa — razočaranje! Z velikim prigovarjanjem sem ga spravil do 94½%, seveda sem tudi njemu baš kakor Schweglu, skrbno zamolčal, da že imamo »al pari« ponudbo v žepu. Vrnem se v kavarno, kjer sta name čakala Šusteršič in Lampe, smeje jima pripovedujem, kar sem opravil pri Schweglu in Krasnem in takoj smo se vsi trije podali v bližnjo »Unionbanko«, kjer smo z ravnateljem Widmannom sklenili kupčijo na gori ozna-

čeni podlagi. Kupčija je bila tako sijajna za deželo Kranjsko, da mi finančni minister Korytowski, ko sem mu popoldne pravil o našem uspehu, kar verjeti ni hotel, da smo dosegli tako izreden uspeh. In v istini, toliko bogatejša Moravska je v istih dneh in pri istem denarnem zavodu dobila posojilo le po kurzu 94%!

Ali zakaj tako obširno razkladanje o melioracijskem posojilu? Zato, ker je dve leti kasneje, ko nisem bil več deželni glavar, o priliki moje »rdeče brošure« imel dr. Lampe drznost, v polemiki očitati meni, da je on dosegel 100%, dočim jaz le 94%, torej da je on deželo obvaroval velike zgube! Kako naj imenujem tako postopanje? Milo rečeno, dr. Lampe ni bil iskren, ta madež na značaju je zatemnjeval velike lastnosti njegovega duha! Sicer bom kasneje že povedal, kako grdo jo je Lampe skupil, ko je polemiziral proti moji »rdeči brošuri«!

Desetmilijonsko posojilo je bilo pod streho, ali moje razmerje do vodilnih oseb v stranki se je vedno še poslabševalo. Močno je vplivalo dejstvo, da se v marsičem nisem strinjal s finančno politiko dr. Evg. Lampeta. Pač sem popolnoma odobraval velikopoteznost njegovih načrtov ter sem sam v mnogih slučajih dal spodbudo k trajnemu delu za povzdigo narodnega blagostanja. Ali različnih misli sva bila glede pokritja dotičnih troškov. Vzrastel sem tako rekoč v strogi finančni šoli nepozabnega mi Dunajewskega, praktično sem se bil šolal kot upravitelj bogatega sklada šolskoknjižnih zalog in utrdilo se je v meni prepričanje, da se mora javno gospodarstvo voditi po istih strogih načelih, katera so veljavna za solidnega zasebnega gospodarja. Z drugimi besedami: morali smo delati s kreditom, toda obenem sem hotel za obrestovanje in amortizovanje najetih posojil skrbeti s primerno zvišanimi davki! Toda volivec veliko rajši privoli v kak dolg nego v zvišani davek, in čisto naravno je, da se tudi poslanec z ozirom na ljubi mandatek klanja temu nevarnemu načelu. Povsem prav je bilo, da smo najeli n. pr. veliki melioracijski dolg 10 milijonov zlatih kron, toda nedopustno je bilo, da smo hoteli vztrajati pri stari davčni meri zgolj iz ozirov strankarske politike. Nisem mogel prodreti s svojimi nazori v deželnem odboru in tudi v deželnozborskem klubu nisem imel več sreče. Hotel sem polagoma dvigniti davčno mero, a za svoj predlog sem pridobil izmed vseh 28 poslancev le poslanca Mandelja in dr. Kreka.

XXVIII. poglavje.

Zakaj sem odstopil?

Smelo trdim, da je bila doba mojega deželnega glavarstva najtežja in najhujša doba v mojem življenju.

Ne radi tega, ker je bilo toliko in tako napornega dela, saj sem bil dela vajen in tudi takrat sem bil prepričan, da je največja dobrota, katero je stvarnik v svoji neskončni ljubezni podaril človeštvu, baš delo. In če sem v istini dan za dnevom garal v pisarni od ranega jutra do poznega večera, mi je bilo polno plačilo v tem, da sem videl napredek in uspeh skoro v vseh strokah deželnega gospodarstva!

In tudi hudi udarci, rodbinske nesreče, smrt najboljšega in najdarovitejšega mojih sinov, silne bolezni, ki so spravile mojega drugega sina Milana na rob groba, me niso upognile. Krepka narava sem in že takrat sem se bil poglobil v lepe verze sicer malo poznanega nemškega pesnika Streckfussa, ki se glase:

»Im Glück nicht stolz sein
und im Leid nicht zagen,
das Unvermeidliche mit Würde tragen,
das Rechte tun, am Schönen sich erfreu'n,
das Leben lieben und den Tod nicht scheu'n,
und fest an Gott und bess're Zukunft glauben,
heisst leben, heisst dem Tod den Stachel rauben.«

Globoka filozofija, meni tembolj pristopna, ker sem se v svojem katoliškem prepričanju popolnoma vdal veri na oni svet ter na svidenje onkraj groba! Po mojem prepričanju je taka trdna vera najboljši lek proti ranam, ki nam jih seka neizprosna človeška usoda.

Ali silno me je bolelo, ko sem se čimdalje bolj uveril o nepremostljivem prepadu, ki se je začel kazati med mojimi nazori in postopanjem nekaterih merodajnih voditeljev Slovenske ljudske stranke. Šusteršič, Lampe iz ene, jaz z druge strani smo bili »au fond« različni značaji. Prva dva gospoda, velika talenta, toda oba vprav fanatika v svojem strankarstvu — jaz za svojo osebo zmeren pripadnik stranke, a neomajen v svoji ljubezni do domovine in do ljudstva! V personalnih zadevah na primer sta prva dva politika zastopala stališče, da se mora v vsakem slučaju imenovati pripadnik stranke, če se le kateri oglasi za dotično službo. To načelo se nikakor ni

ujemalo z mojimi nazori. Prepričan sem bil, da je včasih vnet strankar skrajno slab uradnik. Bil sem tedaj pri nastavljanju uradniškega osobja voljan tako postopati, da se mora pač dati prednost lastnemu pristašu tedaj, če sta si on in njegov konkurent iz drugega tabora vsaj približno enaka v strokovni kvalifikaciji. Ako pa tega pogoja ni izpolnil, sem bil pripravljen odločiti se za nasprotnega prosilca.

Še danes sem prepričan, da je to stališče utemeljeno ter da se na ta način najbolj varujejo interesi dežele in prebivalstva. Iz te različnosti v nazorih so se porajali vedni konflikti med menoj in med merodajno dvojico v strankinem vodstvu. Kako sem obžaloval ono usodno napako, ki sem jo zagrešil v medenih tednih svojega glavarstva, ko se nisem »per la vita« upiral oni določbi, sprejeti po Šusteršičevem nasvetu v novo instrukcijo za deželni odbor, ki je določala, da ima deželni glavar pravico glasovati le v slučaju, da se pri predlogu pokaže enakost glasov! Ta čas, ko se je sklenila ta določba, je imel deželni odbor le štiri odbornike, torej je vedno obveljal dirimajoči glas deželnega glavarja. Ali takoj po volivni reformi je pristopil peti deželni odbornik, ki je naravno bil vzet iz deželnozborske večine. Pri vsakem glasovanju količkaj političnega značaja je bilo razmerje 3 : 2 in posledica, da deželni glavar sploh ni prišel do glasovanja!

Zame je bilo to tembolj mučno, ker sem bil tolikokrat sam poročevalec, deloma iz lastnega nagona, ker me je delo veselilo, deloma pa »ex lege«, ker so tako določila pravila. Zlasti je bil deželni glavar že po zakonu poročevalec v vseh personalnih zadevah. Kaj je nastalo iz te naravnost nesmiselne določbe naših pravil? Kadar se je drugemu poročevalcu posrečilo, dobiti za svoj predlog še dva glasova, sem izjavil, da je predlog sprejet; če sta se pa za moj predlog, ki sem ga vedno stavil po povsem nepristranskem temeljitem premišljevanju, oglasila še dva deželna odbornika, sem moral konstatirati, da se je moj predlog odklonil in protivni nasvet je obveljal! In čestokrat se je to zgodilo v naravnost žaljivi obliki! Svoj referat sem dobro utemeljeval, debata se je razvnela, v sklepnem govoru sem po svojem prepričanju navajal vse argumente govoreče za svoj nasvet — dotični gospod, ki je stavil proti-predlog, se za vse moje utemeljevanje ni malo ni zmenil, temveč svest si svoje zmage — saj je stvar bila prej dogovorjena — le hladnodušno izjavil, da vzdržuje svoj predlog. Jaz sem odredil glasovanje ter moral konstatirati, da je moj predlog odklonjen, ter proti-predlog sprejet z večino! Po svoji naravi sem ponosen, silno so me bolele take reči, najrajši bi vse tja vrgel, ali pomiril sem se, videl sem pred seboj domovino, ki po mojem uverenju stoji nad stranko. Vzdržal sem toliko časa, dokler ni dr. Šusteršič sprožil stvari, pri kateri je morala priti v konflikt moja vest.

Že v XXV. poglavju sem omenjal veliko napako, ki jo je zagrešila narodno-napredna stranka v odseku za volivno reformo, ko ni zahtevala, da bi se pri mestni skupini uzakonila določba, da gre volivna pravica v tem volivnem telu zgolj k r a j e v n i m, a ne političnim občinam. Govorili so narodno-napredni člani volivnega odseka pač o tej stvari, stavili so to zahtevo, a niso p r e d l a g a l i p a r a g r a f a v z a k o n u. Dr. Šusteršič, lokav kakor je bil, je sila sladko govoril, pomiril jih z lepimi besedami — zakon pa je bil sprejet b r e z te določbe. Deželni zbor je imel že veliko debato o dotičnih mandatih, takrat se je odložilo glasovanje o veljavnosti teh izvolitev. Stvar se pa ni smela odlašati predolgo; v parlamentarnem življenju je ena najgrših nerednosti, ako poseda poslanec, čigar mandat vzbuja pomisleke, predolgo v zbornici, ne da bi bilo rešeno vprašanje o veljavnosti njegove izvolitve. Ker sem sumil, da se tukaj nekaj plete, sem dal nekega lepega dne povabiti dr. Lampeta k sebi ter sem ga naravnost vprašal, kaj se namerava glede prizadetih mandatov? Primoran po mojem vprašanju se mi odreže Lampe čisto odkrito, da je izvrševalni odbor stranke že sklenil razveljaviti mandate poslancev Višnikarja in Lenarčiča, dalje Reisnerja in Ribnikarja. Čisto mirno mu odgovorim, da v kolikor jaz poznam zakon, bi to pomenilo p r e l o m v o l i v n e g a r e d a i n k r š e n j e d e ž e l n e u s t a v e. Bilo je menda koncem novembra 1911 ali morda prve dni decembra. Znal sem, da odpotuje Lampe v kratkem na Dunaj v zadevah deželnega odbora. Naročil sem mu tedaj, naj pove dr. Šusteršiču, da se njegovo tolmačenje zakona ne ujema z mojim prepričanjem, da se torej ne bo tako postopalo, dokler zavzemam mesto deželnega glavarja. In dalje: »Silno ste pristrigli svoj čas kompetenco deželnega glavarja, ali te pravice mu niste odvzeli, da on in edino on razpolaga z dnevnim redom deželnozborskih sej.« Končal sem z izjavo: »Ne bom vam delal težave. Izvoljen sem na programu Slovenske ljudske stranke, mogel bi nagajati, tega ne bom storil, ali reci Šusteršiču, ako vztraja pri svoji nameri, se odpovem mestu deželnega glavarja.«

Da sem s svojim negativnim stališčem jaz imel prav, o tem ni nobenega dvoma. Še enkrat naglašam: Ves volivni red za kranjski deželni zbor je po svojem bistvu še iz Schmerlingove februarske ustave. Kaj je bil njen glavni namen? Kdor količkaj pozna zgodovino te dobe, ve tudi, da je bil tedaj za postavodajalca merodajen ozir na nemške razmere. Cesar F r a n c J o ž e f je hotel na vsak način vzdržati avstrijsko hegemonijo v nemškem »rajhu«. Potomec dolge vrste nemških cesarjev ni nikoli mogel pozabiti tega zgodovinskega poklica: vsled tega je S c h m e r l i n g, ki je bil sam leta 1848. državni minister v nemškem »rajhu«, ves volivni red za avstrijske deželne zbore l. 1861. uredil tako, da je velika večina avstrijskih dežel na zunaj dobila nemški značaj. Njegov volivni sistem je bil v svojem bistvu ena sama velika

sleparija. V istini je občudovati globoko premišljenost teh volivnih redov, ki jih je izumil ne toliko po svoji naravi leni Schmerling, temveč njegova desna roka Tirolec Hans Perthaler. Posebno jasno se je to videlo pri deželnem zboru vojvodine Kranjske v kuriji velikega posestva in mest in trgov. Pri velikem posestvu so se upoštevala zgolj ona posestva, ki so bila vknjižena v deželni deski; ako je imel kak posestnik še toliko grunta, je moral voliti s kmeti skup ter si je šele po volivnih možeh mogel izbrati svojega zastopnika v deželnem zboru. In mesta in trgi! Tudi tu so se pripuščali k volitvi v mestni skupini samo tisti kraji, pri katerih je bilo količkaj upanja na večji odstotek nemških oziroma nemškutarskih glasov. In še tukaj določba, da volivci ne smejo oddati svojega glasu doma, temveč so morali voliti v posameznem skrbno izbranem volivnem kraju. Tako n. pr. so kamniški volivci po volivnem redu morali hoditi v veliko manjši trg Tržič, kjer je takrat ta volivni kraj še veljal za trdnjavo strogonemškega mišljenja!

Kdo bi tedaj mogel imputirati postavodajalcu namen, da je hotel raztegniti volivno pravico v mestne skupine na politične občine ter na ta način majorizirati po večini nemškomisleče meščane po pridruženih masah slovenskih kmetov!

Upoštevati je pri presoji tega vprašanja predvsem tudi zgodovinske tradicije. Pričenši od prvih volitev leta 1861. se je, ako prezremo par neznatnih izjem, vedno le tako volilo, da so v volivni skupini mest in trgov bili pripuščeni k volitvam zgolj prebivalci krajevnih občin. Sicer pa se je tudi državno sodišče že bavilo s tem vprašanjem, ter se je odločno izjavilo proti interpretaciji dr. Šusteršiča. Po mojem prepričanju je šlo tukaj zgolj za odvetniški »Kniff« proti besedilu zakona in njegovi stalni praktični izvedbi.

Radi tega sem bil uverjen, da se morejo ogroženi mandati razveljaviti le s prelomom zakona.

Dr. Lampe je šel na Dunaj. Sporočil je dr. Šusteršiču mojo izjavo. Dr. Šusteršič je sklical kranjske državne poslance ter jim razložil položaj. Kakor se je meni sporočilo, se je edini dr. Žitnik postavil na mojo stran. Drugi so mislili, da je moja grožnja o odstopu le prazna beseda ter so pritrdili svojemu vodji in načelniku.

Deželni zbor je bil sklican na 29. decembra 1911. Še prej sem opozoril dr. Šusteršiča, da želim, naj se tako važno vprašanje predloži klubu deželnih poslancev naše stranke. »Kaj hočeš s klubom?« se odreže Šusteršič, »s stvarjo smo se že pečali v izvrševalnem odboru Slovenske ljudske stranke in to je višja inštanca nego klub.«

Moj sklep je bil storjen. Otvoril sem sejo z običajnim pozdravom, bil sem posebno dobro razpoložen, zabelil sem obravnavo tupatam s kako malo šalo, ter sem koncem seje naznanil

dnevni red za prihodnjo sejo. Omenjam, da je bila otvorilna seja sklicana za popoldne ter se je končala v večernih urah. Po seji sem šel, kakor po navadi, v svojo pisarno reševat akte. Kar se odpro duri in vstopi moj prijatelj dr. Krek. »Neznansko sem vesel, tako dobro si bil razpoložen, zdaj vidim, da si se premislil, da ne odstopiš ter obdržiš svoje glavarsko mesto!« Smehljaje odprem predal pisalne mize ter mu pokažem pismo, naslovljeno na deželnega predsednika. »V tem kuvertu je naznanilo baronu Schwarzu, da odložim svoj deželnozborski mandat. Mesta deželnega glavarja odložiti ne morem, ker na to mesto me je imenoval cesar in edino on me more razrešiti tega dostojanstva. Ali s svojim mandatom razpolagam samo jaz; tu sem jaz absolutni gospodar; če odložim mandat ter neham biti deželni poslanec, neham tudi biti deželni glavar. Jutri zjutraj je stvar uradno dognana.« Krek mi je prigovarjal na vse načine, priznaval je, da imam s pravnega stališča jaz prav, rotil me je, naj tega ne storim — vse zastonj, moj odgovor se je glasil, da sem bil sam vedno voljen po starem načinu, da bi tudi moj stari volivni okraj, skupina dolenjskih mest in trgov, dobil čisto drugo sestavo ter da bi se moral sramovati do dna svoje duše, ako bi sam sodeloval in pomagal pri takšni stvari. »Prijatelj, v politiki moreš sklepati najrazličnejše kompromise z najrazličnejšimi nasprotniki, toda z enim faktorjem ne smeš nikoli kompromitirati, to je s svojo lastno vestjo!«

Drugi dan sem bil pri baronu Schwarzu in mu osebno izročil izjavo, da odložim svoj mandat. Senzacijonelna vest se je z viharno hitrostjo razširila po Ljubljani ter razburjala javno mnenje. Istina je, da sem s svojim odstopom spravil ne le svojo stranko, temveč ves deželni zbor v veliko zadrego. Komaj se je pričelo zasedanje in takoj po prvi seji nobenega deželnega glavarja več! — zadrega je bila tem večja, ker je bil moj namestnik nemški baron Lichtenberg sam po sebi gotovo nezmožen zdržema voditi zborovanje, vrh tega baš takrat še bolan. Navzlic temu sem mogel biti zadovoljen z odhodnicami, s katerimi se je spremljal moj nenadni umik iz deželnega dvorca.

Veselila me je posebno izjava deželnih slug in drugih nižjih deželnih uslužbencev. Na občnem zboru svojega društva so izrekali v toplih besedah obžalovanje, da so v meni izgubili moža, ki je kot najvišji šef deželne uprave očetovsko skrbel zanje. Sklenili so resolucijo v tem smislu ter odposlali celo deputacijo treh uslužbencev k meni na »Kamen«, izročit mi posebno adreso ter veliko skupno fotografijo, ki še danes visi v mojem salonu.

Posebno ginjen pa sem bil, ko sem se poslavljal od tistega moža, ki je dejansko bil steber v deželnem odboru. To je bil ugledni ravnatelj deželnih uradov Matija Zamida. Saj

sem bil združen z njim s tesnimi sponami; svoje dni od leta 1873. do 1875. je bil moj učenec na novomeški gimnaziji. Pod menoj je napravil zrelostni izpit, naposled je poročil sestro moje žene ter postal po svojem prvem zakonu moj svak. Ves čas mojega glavarstva mi je bil trdna podpora, večkrat pri težkih vprašanjih moj svetnik. Ko sem se od njega poslavljal ter ga v slovo objel, so težke solze tekle po njegovem možatem obličju. Dobro sem znal, da te solze niso bile hlinjene!

Nisem pa bil popolnoma uverjen o pristnosti onih solza, ki jih je pri mojem slovesu točila druga cenjena oseba. Novo leto je bilo, napravil sem svoj obisk pri gospej dr. Šusteršičevi, da ji izrečem svoja novoletna voščila ter se pri tej priliki poslovim od njih. Njenega moža nisem dobil doma, on se je že bil odpeljal na Dunaj uredit vprašanje mojega naslednstva. Sama je bila v stanovanju, ko vstopim. Nisem še končal prvega stavka, že me prekine z nekako tragično govorjenimi besedami: »Zakaj ste nam to storili, gospod deželni glavar!« in pri tej priliki so ji tekle debele solze po obličju. Nehote sem si takrat mislil, da ta zakonska dvojica ni bila popolnem nedolžna pri stvarjenju položaja, ki je moral imeti moralično posledico mojega odstopa. Kmalu sem se mogel uveriti, da moja instinktivna slutnja ni bila povsem neutemeljena.

Odstopivši deželni glavar je gledal, da je čimprej zapustil deželni dvorec. Odpeljal sem se takoj 2. januarja s svojo ljubo ženo na mirni svoj »Kamen«; na kolodvoru me je čakal dvorni svetnik grof Rudolf Chorinsky kot zastopnik deželnega predsednika, ki se je tudi mudil na Dunaju v isti zadevi kakor Šusteršič. Zbrani so pa bili tudi vsi deželni poslanci Slovenske ljudske stranke, na čelu jim dr. Janez Ev. Krek in dr. Evgen Lampe. Poslovili smo se kakor dobri prijatelji; ko se je začel pomikati dolenjski vlak, so ga bivši moji tovariši spremljali z glasnimi živio-klici.

Še drugo iznenadenje me je čakalo! Napravil sem s svojim odstopom vedoma veliko neodpustno pogreško nasproti cesarju s tem, da sem na svojo roko in ne da bi njega vprašal, odstopil z mesta, na katero me je on postavil. Poznal sem ono visoko mnenje, ki ga je imel cesar Franc Jožef o svojem dostojanstvu; sila občutljiv je bil glede vsakega koraka, ki si ga je dovolil katerisibodi njegovih funkcijonarjev na lastno pest. In zato sem prav debelo gledal, ko sem čital v uradni »Wiener Zeitung« meni izraženo najvišje priznanje za moje odlično delovanje kot deželni glavar.

Ne smem pa zamolčati, da bi se zaradi motivacije svojega odstopa skoraj bil sprl s svojima sinoma Vladimirjem in Milanom. Oba sta zahtevala, naj povem v svojem odstopnem pismu čisto odkrito, da sem ostavil glavarjev sedež zaradi tega, ker se je zahtevalo od mene, naj sodelujem pri razveljavljenju nekaterih deželnozborskih mandatov, o katerih sem bil uverjen, da

so bili pridobljeni »rite ac legitime«. Tega nisem bil storil, dasi sem se s prva nagibal k taki odkritosrčni izjavi, v istini se je približno tako glasilo pismo, ki sem ga bil v kuvertu pokazal dr. Kreku. Imel sem o stvari razgovor z dr. Šusteršičem; komaj mu je Krek bil naznanil, da hočem demisijonirati, je bil pri meni, skušal s prva omajati moj sklep. Potem ko je videl, da ne odneham, je poizvedaval, kako hočem vladi nasproti utemeljiti svoj odstop ter me je rotil, naj opustim svojo motivacijo, češ, da bi s tem oškodoval Slovensko ljudsko stranko. Vdal sem se, spisal drugo pismo, v katerem navajam le, da iz zasebnih razlogov odstopam od glavarstva.

In vendar se je s tem mojim korakom začela peripetija v usodi dr. Ivana Šusteršiča! Ko se je odpravil na Dunaj, da se dogovori z vlado zaradi mojega nasledstva, je dobil od kluba deželnih poslancev Slovenske ljudske stranke strogi nalog, naj doseže, da bo novi glavar Fran Povše. A zgodilo se je čisto drugače. Prinesel je z Dunaja seboj novega deželnega glavarja, ta pa ni bil nihče drug nego — on sam.

Še preje mi je dr. Šusteršič pisal sledeče, za moža karakteristično pismo:

Dragi prijatelj!

Bil sem danes okoli poldne pri grofu Chorinskyju in ta mi je pravil, da danes še ne odpotuješ.

Tako je prišlo, da danes pri Tvojem odhodu — žal — nisem bil na kolodvoru. Prosim Te, da me smatraš opravičenim.

Včeraj sem bil na Dunaju; vozil sem se dve noči zaporedoma — enkrat tje in enkrat nazaj. Vprašanje Tvojega nasledstva je zelo težavno in je še vse in suspenso. Danes je Schwarz na Dunaju in sam sem radoveden, kaj skuhajo.

Čim bolj premišljujem Tvoj odstop, tim bolj sem uverjen, da ta skrajni korak v danih razmerah ni bil potreben. Uvidevam pa, da v takih aferah velja v prvi vrsti subjektivno prepričanje prizadete osebe. To prepričanje mora vsakdo spoštovati.

Uverjen sem pa tudi, da čas za politični »penzijon« za Te še ni prišel. Mogoče, da Ti bo prijal »počitek« nekaj časa — trajno gotovo ne. Tebi treba mesta, kjer lahko razviješ prosto svojo individualnost. V interesu stranke je, priboriti Ti tako mesto. To bo sedaj skrb stranke. Pripravi se tedaj in zbiraj svoje moči. Rekel si zadnjič moji ženi, da si stranki vedno na razpolago, če Te kliče. Sprejmi za to izjavo najiskrenejšo zahvalo stranke. Prosim, sporoči rokoljub milostivi gospej.

Prisrčno Te pozdravlja Tvoj iskreni prijatelj

Ljubljana, 3./1. 12. Dr. Šusteršič.

Nejevolja v klubu je bila velika, najbolj mu je zameril dr. Janez Krek in odtod datuje ono nasprotje, katero je to dvojico duševno visoko stoječih mož iz prejšnjih prijateljev premenilo v izrazite politične nasprotnike.

Šusteršiču že takrat nisem prav verjel: nehote sem dvomil, ali mi je pisal golo istino o reševanju vprašanja mojega nasledstva. Ti dvomi so bili zelo ojačeni, ko sem par mesecev kasneje na Dunaju posetil bivšega ministrskega predsednika

barona Becka, ki je bil tačas, kakor je še danes, predsednik vrhovnega računskega dvora na Dunaju. Komaj sem vstopil v njegovo sobo, že mi stavi vprašanje: »Aber sagen Sie mir vor allem, was hat Šusteršič der Regierung versprechen müssen, um Landeshauptmann zu werden?« Jaz nato: »Ich glaube zunächst, dass von einer Annullierung der angefochtenen Wahlen abgesehen wird.« Beck na to: »Das versteht sich ja von selbst, aber was weiter, was noch?« Jaz se mu nasmejem ter rečem: »Da müssen Sie den Dr. Šusteršič selbst fragen, das hat er mir nicht gesagt!«

Omenjam, da je bil baron Beck eden najvišjih državnih funkcijonarjev in najbolj cenjenih državnikov stare Avstrije, gotovo zmožen presoditi politični položaj in one osebe, ki so se gibale na tem torišču.

Šest let kasneje sem z drugim imenitnim politikom in visokim dostojanstvenikom zopet govoril o Šusteršičevem imenovanju. Bilo je med svetovno vojno; prebival sem takrat od maja 1915 do konca aprila leta 1918 s svojo ženo na Dunaju. Zopet sem obnovil stare osebne stike, tako tudi z bivšim notranjim ministrom bar. Haerdtlom. Mnogokrat sem stopil popoldne k njemu v stanovanje v Hietzingu, kjer sva sedela pri čaju in pri smotkah nekoliko ur ter se razgovarjala o političnih zadevah in znanstvenih vprašanjih. Preden sem se vrnil v domovino, stopim k njemu, da se poslovim. Tekom razgovora mi poreče: »Weshalb Sie nicht mehr Landeshauptmann sind, ist mir vollkommen klar. Šusteršič hat stets darnach gestrebt, Minister zu werden. Er hat eingesehen, dass er es vom Parlament aus nicht wird und hat sich gedacht, vom Landeshauptmann aus erreicht er das Ziel seiner Wünsche, die Ministerschaft leichter. Er hat Ihren Charakter genau gekannt, hat Ihnen eine Falle gestellt, die Frage der angefochtenen Mandate, und Sie sind richtig in dieselbe hineingefallen.«

Še se bo moglo ugovarjati, da so to gole domneve sicer dobro poučenih mož. Ali gotovo sigurnost sem dobil, ko sem najprej po dr. Kreku, potem pa po vitezu Pogačniku izvedel čisto resnico. Dr. Kreku je bilo zelo nevšeč, da je Šusteršič postal deželni glavar ter obenem obdržal državnozborski mandat. On sam ni rad hodil po ministrstvih, pa je rekel par mesecev po mojem odstopu v prijateljskem razgovoru s tovarišem Pogačnikom, naj on pove ministrskemu predsedniku grofu Stürgkhu, da se zelo moti, ako misli, da je stranki storil kako uslugo, ko je imenoval njenega načelnika deželnim glavarjem. Pogačnik reče nato: »No saj me je ravno danes na 5. uro popoldne povabil na razgovor, bom pa to priliko porabil, da mu sporočim tvoje mnenje.« In zares ob petih je Pogačnik, takrat podpredsednik poslanske zbornice, stopil k ministrskemu predsedniku ter takoj pričel razgovor s Krekovo izjavo. Grof Stürgkh mu odgovori: »Was konnte ich machen? Sagen Sie dem Dr. Krek, Šusteršič

ist nach dem Rücktritt Šukljes zu mir gekommen, dort ist er gesessen, wo Sie jetzt sitzen, und hat mir auf das entschiedenste erklärt, wenn im krainischen Landtag Ruhe und Ordnung herrschen soll, so ist es unbedingt notwendig, dass er Landeshauptmann wird. Nach dieser wiederholten dezidierten Erklärung blieb mir nichts anderes übrig, als seine Ernennung dem Kaiser vorzuschlagen.«

To sta mi povedala Krek in še bolj natančno vitez Pogačnik. Dve priči, o katerih sem do duše uverjen, da sta mi oba povedala golo istino. To naglašam zlasti zaradi tega, ker med onimi redkimi pristaši, ki so ostali zvesti rajnkemu Šusteršiču, še zmeraj prevladuje prepričanje, da se je Šusteršič zares prizadeval ustreči klubovemu naročilu, naj posreduje za Povšetovo imenovanje, toda da je vlada odklanjala poslanca Povšeta ter da se je le vdal vladnemu pritisku, ko je nase vzel težko breme deželnega glavarstva.

Še enkrat, vedno sem priznaval veliki talent svojega tovariša dr. Šusteršiča, baš zaradi tega tem bolj milujem tisto neznansko častihlepnost, ki je izvabila tega veljaka na kriva pota!

* * *

Čisto naravno, da je moj nenadni odstop s tako eminentnega mesta silno razburil javno mnenje. Tudi v domačem časnikarstvu je našla splošna vznemirjenost glasen odmev. Njeni pojavi so tako karakteristični, da priobčim dvoje tedanjih člankov kar tukaj. Kako je »Slovenec« svoje čitatelje seznanil z veliko novico, da se je iznenadoma izpraznil sedež deželnega glavarja na Kranjskem?

V številki z dne 2. januarja 1912 piše dr. Janez Ev. Krek v »Slovencu«:

Deželni glavar pl. Šuklje.
(27./III. 1908—29./XII. 1911.)

Ko je dne 27. marca 1908 prvič pozdravil deželno zbornico novoimenovani deželni glavar pl. Šuklje, je dejal med drugim: Prevzamem to častno a nič manj težavno in naporno nalogo v nadi, da mi bode prisojeno oživotvoriti vsaj deloma one nazore, katere sem si tekom svojega življenja ustvaril z ozirom na narodni in deželni napredek — — —

Danes, ko mu pišemo slovo, smo mu dolžni izgovoriti besedo odkrite hvaležnosti za njegovo delo, ki ga je izvršil za ta napredek. Ne pišemo mu političnega slovesa, ker trdno pričakujemo, da bo svoje moči tudi še zanaprej tvegal za našo sveto stvar. Poslavljamo se od njega samo v njegovi sedanji lastnosti deželnega glavarja. Zato se oziramo tudi samo na njegovo delovanje v tem oziru.

Rečemo najprej: Dejansko energično sodelovanje pl. Šukljeta nam je zelo mnogo pripomoglo, da se je naš deželni volivni red preosnoval v demokratičnem smislu. »Tok časa sili na demokratično preosnovo volivnega reda, in gola iluzija bi bila misliti, da se ustavi ta tok pred durmi te deželne sobane,« je zaklical v svojem nastopnem govoru, in v razlogih, ki jih je dodal, je pokazal, kako globoko umeva dušo našega ljudstva. »Uvaževati je, da se je tekom zadnjih desetletij tudi v naši deželi dvignila

politična zrelost, splošna izomika in stanovska samosvestnost najširših slojev. Kdorkoli z jasnim očesom motri politični razvoj naše dobe, mora si biti na jasnem v tem, da se hrepenenju po razširjenju volivne pravice, po preosnovi deželnega volivnega reda na široki podlagi uspešno ne da več upirati.« Tako je mislil, tako je tudi delal. Vsi, ki vemo, kako se je z razširjenjem volivne pravice v deželnem zboru pričela nova vesela doba za deželo, vsi ki izkušajo blagodejne posledice te dobe, ohranijo v hvaležnem spominu prvega deželnega glavarja prenovljene kranjske deželne zbornice.

Rečemo drugič: Redno delovanje v novi zbornici je v prvi vrsti zasluga pl. Šukljeta. Bili so resni in težki dnevi, ko je hidra liberalne nasilne obstrukcije dvigala svoje glave. Takrat je bilo treba na predsedniškem mestu deželne zbornice vztrajnega, napornega, energičnega, poleg tega pa izredno previdnega in premišljenega moža. Imeli smo ga. Pl. Šuklje je v tistih dneh naši stranki, deželnemu zboru in celi deželi napravil največjo dobroto. Njegova zasluga ostane v tem oziru neizbrisna in vsak zgodovinar, ki bo opisaval gospodarski in kulturni napredek našega ljudstva, se bo moral ustaviti pri dogodkih, ko je mož izredne darovitosti, obenem pa tudi neizprosne odločnosti in neustrašenosti zmel in strl zadnje poizkuse liberalnega nasilja v deželnici. Slovensko ljudstvo in njegova stranka tega ne bosta pozabila.

Recimo tretjič: Novo življenje v deželnem odboru; ne samo red, nego prav res navdušenje za blagonosno delo v blagor deželi je zavladalo pri odbornikih in pri uradništvu. Priden kot mravlja, prvi zarano na svojem mestu, zadnji zvečer še v pisarni je dajal pl. Šuklje najlepši zgled. Zraven pa podrobno poučen za vsako malenkost, razsoden z občudovanjavredno razboritostjo, skrben za celoto in posameznosti, res vzor pravega upravnega šefa. Redki so taki možje; po pravici smo bili ponosni nanj, ko smo ga gledali na njegovem mestu, po pravici tožimo, da odhaja, po pravici toži zlasti tudi uradništvo, ki je zanj po očetovsko, res prisrčno skrbel. Dobra avtonomna uprava je najboljši varuh ustave, boljši nego parlament. V naši deželi je uprava na višku. Ta vesela reč je v čast deželi in narodu, in priča o višini naše kulture, pa tudi narodne politične etike. Šef deželne uprave je izražal v svoji službi to višino na naravnost izreden način in s tem izkazal našo samozavest in samostojnost, hkrati pa tudi ž njo zvezano sposobnost in voljo do moči, do samovlade.

Recimo najzadnje: Pl. Šuklje je bil bogat na praktičnih političnih idejah in jih je v razkošni radodarnosti razvijal v blagor dežele in njenemu ljudstvu. Nečem se spuščati v posameznosti, da ne zakrijem celotnega vtisa. Genialni pregled deželnih financ in razboriti praktični načrti, da se postavijo na zdravo podlago — vse to je najtesneje združeno s pl. Šukljetom in njegovim napornim delom. — Izpopolnitev železniškega omrežja, sprožena ob najugodnejšem času, je bila njegova visoka pesem. — V prvem pozdravnem govoru je izpregovoril pl. Šuklje tudi te-le besede: Poleg tega se bodo vsled nepričakovanega razvoja elektrotehnike mogli sedaj za industrialne naprave plodonosno izrabljati veliki zakladi naših vodnih moči, ki se dosedaj niso dovolj obračali v prid.« Vsi vemo, da ni ostalo samo pri besedi in da je v tiru smotrno delo v tem oziru, ki je neprecenljive važnosti za ves naš jug.

Vprašujemo: Kaj je večjega pri teh velikih rečeh, ki so zvezane s Šukljetovim imenom? Odgovor morda danes še ni mogoč. Mogoče in potrebno pa je, da danes opozorimo na temelj, na katerem so mogle zrasti velike ideje pl. Šukljeta in s tem tudi tega moža pokažemo v njegovi veličini. Naš bivši deželni glavar ni poznal vpliva pogubnega, malostnega, vsakemu napredku protivnega slovenskega liberalstva. Ni ga poznal, in sicer nikoli. Naše liberalstvo stoji na stališču, da smo majhni in z otročarijami nas hoče narediti še manjše. Pl. Šuklje je ves čas svojega delovanja zastopal stališče, da smo po svojem pomenu, po geografski legi svoje domovine poklicani za velike naloge. »Mislim, da občutite vi kakor jaz, da kranjska dežela stoji pred preobraženjem svojega gospodarskega

in duševnega razvoja,« je zaklical v svojem prvem pozdravnem govoru in pristavil: »Če dodam še koristi naše zemljepisne lege, okolnosti, da vsajeni med dva velika kulturna naroda, med Nemce in Italijane, tvorimo ob enem zaledje Adrije ter ležimo ob cesti narodov, ki drži iz Hamburga čez Trst v Orient in Sueški prekop — potem sprevidimo, da je ura bila, ko se mora Kranjska dvigniti iz svoje nezakrivljene zaostalosti ter stopiti z naprednejšimi sosednimi deželami v isto vrsto. — Mi bi grešili na usodi svoje domovine, če bi zamudili ta moment ter hoteli koristi domovine žrtvovati malenkostnim strankarskim ozirom.«

Naša stranka umeva ta veliki moment in preko vseh malenkosti, pa tudi vseh kritičnih dogodkov hodi po svoji poti kvišku in dalje. Hvaležni smo pl. Šukljetu za njegovo delo in ponašamo se ž njim, a v smislu njegovih načel in njegove vsake sentimentalnosti proste možatosti kličemo ob slovesu: To, da nam je žal za njegov odstop, nas ne sme ovirati v našem napredku in nas tudi ne bo.

Pl. Šuklje pravi, da so ga napotili zasebni vzroki, da je odstopil. Ne razgljabljamo jih. Občudovali smo moža, ko je ob nepopisno težkih rodbinskih nesrečah pozabil na očeta in soproga in vztrajal; vzljubili smo ga, ko smo videli, kako je včasih fizično izmučen in bolan — izvrševal z najtočnejšo vestnostjo svoje naloge, razumeli smo pa tudi, ko je nam več nego leto dni napovedoval, da ne vzdrži dolgo več, in da se pripravlja na odstop. Velik mož! Toda stranki, ki ima svoj temelj v ogromni večini naroda, ki ima svoje cilje in svojo voljo, nobena oseba ne more biti nenadomestna. Dobro vemo, da je pl. Šuklje tako velik, da tudi to razume, in da je z nami vred prepričan, da so nastopi in odstopi posamnih oseb samo akcidence v življenju narodov in raznih strank. Oseba, katerakoli, more biti večjega ali manjšega pomena; v primeri s stranko je njen pomen vendar le postranske vrednosti. Tako sodi SLS, ko se s hvaležnostjo in resnično žalostjo poslavlja od pl. Šukljeta, tako bo sodila tudi, ko bo pozdravila novega kranjskega glavarja.

»Slov. Narod« z dne 2. januarja 1912 pa objavlja članek:

Kriza v deželnem dvorcu.

Vojvodine kranjske dež. glavar Franc pl. Šuklje je končno storil, kar je bil dolžan svoji preteklosti in svoji politični reputaciji. Za novoletno darilo je vrgel klerikalni stranki svoj mandat pred noge in se umaknil iz deželnega dvorca. Storil je to v trenutku, ko je bil na svojem mestu najbolj potreben. Deželni zbor, kateremu daje vlada vedno tako skrajno malo časa za delo, se je namreč pravkar sešel in ker je dež. glavarja namestnik hudo bolan, je deželni glavar v momentu nenadomestljiv. Tako izkušen parlamentarec kakor pl. Šuklje, ki ve bolje kakor marsikdo, kaka škoda je za deželo vsaka izostala seja dež. zbora, ki ima razvit čut za parlamentarizem in se tudi zaveda dolžnosti, ki jih ima napram vsi javnosti in napram tistemu faktorju, ki ga je poklical na mesto dež. glavarja, bi vsaj sedaj gotovo ne bil odstopil, da mu je bilo le količkaj mogoče vztrajati. Okoliščine, v katerih je dosedanji dež. glavar odstopil, pričajo glasno, da o kakih zasebnih nagibih na njegov korak še govora ne more biti, marveč da je šel, ker so nasprotja med njim in med klerikalno stranko zadobila tako ostrost in postala tako nepremostna, da je pl. Šuklje smatral vztrajanje na mestu dež. glavarja za nezdružljivo s svojo osebno dostojnostjo.

Ne čudimo se, da je pl. Šuklje odstopil; čudimo se bolj, da je sploh toliko časa vztrajal.

Dejstvo je, da se pl. Šuklje v klerikalni stranki ni mogel nikoli udomačiti. Bil je v stranki vedno tuj element in se ni mogel vživeti v njej. A to je popolnoma naravno. Klerikalna stranka namreč ni politična organizacija, pri kateri odločujejo za veljavo posamičnih oseb znanje, sposobnost in delavnost, marveč je to združilo, kjer imajo nekatere osebe vso moč v rokah, druge pa imajo le dolžnost, izvrševati njih povelja.

Bivši dež. glavar pa ni mož, da bi se dolgo časa zadovoljeval s tako vlogo in se pokoraval, kadar je prepričan, da hodi stranka po slabih potih.

Kmalu potem, ko je pl. Šuklje vstopil v klerikalno stranko, se je pokazalo, da se ga gotovi možje v tej stranki boje in ga nečejo pustiti na površje. Najprej se je to pokazalo v državnem zboru. Tam so ga začeli klerikalci najprej pisano gledati. Šuklje je bil že vse dosegel, kar je mogel doseči v takratnih razmerah, ko je prišel v klerikalno stranko. Bil je dobro znan in dobro zapisan v odločilnih krogih, bil je dvorni svetnik, znan parlamentarec, že odlikovan in naravno je, da je njegova oseba zasenčila druge, ki so se krčevito napenjali, da bi obrnili nase pozornost in se prerinili naprej. Zato je moral izginiti iz državnega zbora. Ljubosumnost in zavist tovarišev je zahtevala, da je moral odložiti svoj državnozborski mandat.

A tudi v deželnem odboru je pl. Šuklje doživel bridko razočaranje. Hotel je biti kot deželni glavar to, kar naj bo deželni glavar v resnici, a klerikalci tega niso pustili. Tak parlamentarec kakor je Šuklje, tak temeljit poznavalec dež. razmer, dež. potreb in dež. gospodarstva, tak rutiniran politik je bil obsojen, da je moral dostojanstvo dež. glavarja izvrševati kakor da bi to bila zgolj paradna služba, medtem ko so delali dr. Lampe, dr. Pegan in dr. Zajc, kar se jim je ljubilo. Deželni glavar pl. Šuklje v resnici ni imel v dež. odboru nobenega vpliva in njegova beseda ni ničesar zasegla. Šuklje, ki je igral v dež. zboru že veliko vlogo, ko so bili Lampe, Pegan in Zajec še negodni fantiči, ni imel kot dež. glavar niti najmanjše veljave. Tudi najpametnejših njegovih nasvetov ni klerikalna večina upoštevala, in vsa njegova svarila glede gospodarstva z dež. denarjem so bili bob v steno. Prišlo je zaradi tega opetovano do konflikta med klerikalno stranko in med dež. glavarjem, napetost je rastla in končno je struna Šukljetove potrpežljivosti počila. Vrgel je klerikalcem vse skupaj pred noge in je šel.

Neposredni povod odstopa pl. Šukljeta je sklep dež. odbora, naj dež. zbor razveljavi mandata naprednih poslancev Reisnerja in Ribnikarja. Ta sklep, ki ne pomeni nič drugega, kakor navaden političen rop, je sodu izbil dno. Šuklje je gotovo mnogo storil za klerikalno stranko, toda kot zaupnik krone ni mogel in ni hotel sodelovati pri tako odurnem političnem zločinu.

Skoraj štiri leta je bil Šuklje dež. glavar in narodnonapredna stranka je imela ž njim v tem času hude boje. A tudi kot nasprotniki mu priznamo, da je imel glede dež. uprave in dež. gospodarstva dobre namene, ki jih pa ni mogel izpolniti, ker se večina dež. odbora ni naj ozirala in radi mu priznamo, da je storil zaslužno delo za povzdigo javne morale v deželi, ko je raje odstopil, kakor da bi pomagal izvršiti tako brutalno, vsaki morali v obraz bijočo krivico, kakor bi bilo razveljavljenje dveh naprednih mandatov.

Epilog na shodu zaupnikov SLS mi je govoril strankin vodja in načelnik dr. Ivan Šusteršič s temi besedami:

»Omenjati pa moram tudi neki dogodek, ki ni vesel. Dne 30. decembra t. l. je odstopil naš glavar pl. Šuklje. Za svoj odstop je navedel zasebne vzroke. To so vzroki, ki so last dotične osebe in katerim se mora stranka ukloniti. Naša dolžnost pa je, da danes, ko je zbrana stranka po svojih zaupnikih, izrečemo gospodu deželnemu glavarju najiskrenejšo zahvalo in priznanje stranke. (Splošno odobravanje.) Njegovo delovanje je bilo vzorno in smotreno, njegova marljivost nepresežna. Predlagam nasledno resolucijo:

Zbor zaupnikov vzame odstop dež. glavarja pl. Šukljeja z iskrenim obžalovanjem na znanje in mu izreka najtoplejšo za-

hvalo za njegovo požrtvovalno, smotreno in uspešno delovanje na čelu deželne uprave in deželnega zbora; zajedno izreka nado, da se povrne gospod pl. Šuklje čim preje na politično torišče.

Ta resolucija je bila soglasno sprejeta.

Že sem užival blaženi mir »Na Kamnu«, ko me doleti sledeča brzojavka: »Klub deželnih poslancev Slov. ljudske stranke izreka bivšemu deželnemu glavarju najtoplejšo zahvalo za krepko in vzorno njegovo delovanje na čelu deželnega zastopa.

Lampe, načelnik.«

Vobče smem tedaj reči, da sem častno odložil dostojanstvo deželnega glavarstva.

XXIX. poglavje.

Na Kamnu pred svetovno vojno.

In tako smo bili zopet na svojem ljubljenem »Kamnu«! Jaz sem se oddahnil, moja žena pa, ki je sila nerada bivala v deželnem dvorcu, je bila vsa srečna na svojem lastnem domu. Nič nisem pogrešal razkošnega stanovanja enajstih sob, ki so bile na razpolago deželnemu glavarju v deželnem dvorcu. Stanovanje na »Kamnu« je bilo pač izdatno manjše, toda iz vseh strani prosti zrak in morje luči, vse v najlepšem zelenju, vprav idealno bivanje!

Šlo je sedaj za to, kaj početi v prostem času, ki sem ga imel vsak dan po 24 ur. Najbliže bi pač bilo, da bi se začel intenzivno baviti s poljedelstvom. Nisem veliko razumel o tej stroki, pa skoraj ne bi dvomil, da bi se sčasoma privadil tudi tej stroki ter naposled ne bi bil napačen gospodar. Toda posestvo je bilo le premajhno; svoje dni precejšnja graščina z dvema znamenitima pristavama na Dobravi in »Pod Ljubnom«, se je sčasoma skrčila na komaj 13 oralov posestva. Marljiv kmet, ki z lastno rodbino obdeluje svoj grunt, bi menda še dokaj dobro shajal, toda obdelovati ga z najetimi delavskimi silami, s hlapci, deklami in težaki, bi bila gotova zguba. Torej sem si moral poiskati drug način dela, meni bolj prikladnega po vzgoji in znanju. Mesto lopate in motike sem vzel v roke pero ter sem začel pisati.

Od nekdaj me je pred vsem zanimala finančna veda. Odkrito rečeno kot deželni glavar nikakor nisem bil preveč zadovoljen z načinom onega gospodarstva, ki ga je bil uvedel finančni referent dr. Evgen Lampe. Ne bom zanikal, da je bila finančna politika tega zelo nadarjenega moža nekako velepotezna, toda z druge strani sem bil uverjen, da se čestokrat ne strinja z dejanskimi silami, s kojimi je razpolagal deželni zaklad. Že kot deželni glavar sem se večkrat ubijal s težkimi skrbmi, bodo li dejanske sile v istini zmagale tako visoko stavljene načrte. Torej sem zaukazal predstojniku deželnega knjigovodstva Henriku Lindtnerju, jasni glavi, naj mi izdela spomenico, v kateri naj razkaže razvoj deželnega proračuna po raznih njegovih poglavjih in postavkah za bodoča leta. Večkrat sem s tem uradnikom, ki je bil vsekako najboljši poznavalec deželnega zaklada, razpravljal o tem nad vse važnem vprašanju. Lindtnerjev operat hranim še dandanes. Saj bi bil kot mnogoletni

deželnozborski poročevalec o deželnem proračunu tudi sam zmožen izdelati tako študijo. Toda uverjen sem bil, da bi mojim številkam očitali, da je nanje vplivala moja subjektivnost, da, celo nejevolja in slabo razpoloženje odslovljenega deželnega glavarja. Vestno sem tedaj preštudiral operat onega uradnika, ki je naposled pri deželnem gospodarstvu nadomestoval ono zasnovo, katero je pri državi zavzemal vrhovni računski dvor. Presojal sem Lindtnerjeve številke zgolj ugodno za tedanji deželni odbor; namenoma sem, kjer je to bilo sploh mogoče, znižal proračunjene izdatke in zvišal predvidene dohodke. Navzlic temu sem prišel do sklepa, da Lampetov kurz ogroža varno finančno gospodarstvo ter da vsled tega nastaja neizogibna potreba, tupatam spremeniti dosedanjo finančno politiko v deželnem dvorcu.

In tako je nastala tista preklicana »rdeča brošura«, ki je izšla pod naslovom »Kranjski deželni zbor in deželne finance«. Bila je spisana z najboljšim namenom; niti od daleč mi ni prišlo na um, da bi hotel škodovati ugledu voditeljev Slovenske ljudske stranke, svojemu nasledniku v deželnem glavarstvu dr. Šusteršiču in njegovemu »finančnemu ministru« dr. Lampetu. Ali lepo sem jo skupil! Zagrešil sem bil najhujši zločin, dotaknil sem se s svojo kritiko absolutne avtoritete obeh nezmotljivih mogotcev, in to je bil v očeh teh dveh gospodov smrtni greh. Takoj so me prekim sodom obsodili in justificirali. Pač niso ovrgli niti ene številke, kakor še danes vzdržujem vse svoje postavke do zadnje pičice, ali moja knjižura bila je »panana« in njen pisatelj malodane izobčen iz velike ljudske stranke. Obema oblastnikoma se je pridružilo krdelo onih mož, ki so odločno pobijali v brošuri izraženo zahtevo, naj se raztegne deželna trošarina na vino, vinski in sadni mošt tudi na količine, ki jih zaužije privatni konsum. Razkričali so me kot škodljivca domačemu vinarstvu, navzlic temu, da sem projektovani davek nastavil le na 4 vinarje od litra ter poleg tega vinorejcem še dovolil dokajšno davka prosto količino za domačo porabo. Mirno sem vse to pretrpel ter se veselil, da me vsaj niso mogli izključiti iz občestva sv. katoliške cerkve.

Toda naposled so se našli tudi med najzvestejšimi pristaši Slovenske ljudske stranke posamezni možje, ki so povsem drugače presojali mojo brošuro. Zaupno mi je pisal mož, ki ga zelo spoštujem radi njegove javne in karitativne delavosti. Rotil me je, naj ga nikar ne izdam, naj strogo varujem tajnost o njegovem pismu. Dolgih 17 let sem molčal kakor grob, toda dandanes so se razmere jako predrugačile, one diktatorje sploh že zdavna krije hladni grob, tako da mi dotičnik menda ne bo zameril, ako objavim njegovo nadvse karakteristično in zanimivo pismo.

Pismo se glasi:

Preblagorodni gospod dvorni svetnik!

Ravnokar sem prebral Vašo brošuro in — čutim potrebo, da Vam pišem.

Sodba, ki si jo človek napravi iz »Slovenca« o Vaši brošuri, in pa, če jo sam bere, je čisto druga.

Ne strinjam se sicer z vsako besedo, ki je pisana v knjigi — splošno pa moram le reči, da je knjiga pisana z dobrim namenom in pametno, deloma zelo pametno.

Za dve stvari sem Vam posebno hvaležen:

1. Za nasvet »vinskega davka«, ki je tudi izvrstno utemeljen.

2. Za to, da ste naši stranki odkrito povedali, kar ni prav v njej.

Nisem popolno Vašega mnenja glede učiteljev, ki so tako satansko zlobni in odurno predrzni — in ne popolnoma (deloma pa) glede nastavljanja strankarjev v deželni službi.

Splošno pa vsi — z malimi izjemami — čutimo, da v naši stranki marsikaj ni prav in da mnoge osebe, ki se rivajo naprej, niso baš ideal — pa si tega nihče ne upa povedati, ker vlada v stranki tak absolutizem in terorizem, da je že nepreneslјiv.

Dokaz temu terorizmu je ravno to, ker so Vam zažugali z izključenjem iz stranke, zato ker ste govorili odkrito besedo!

Iz tega vzroka Vas tudi prosim, da bi me zaenkrat ne »izdali«, ker drugače postanem v naši stranki »nemogoč«, toda človek čuti potrebo, če vidi kojo sorodnost mišljenja, da se približa. In to je en vzrok, da Vam pišem.

Prosim »zaenkrat« me ne izdati. Kajti vedno ne bo moglo biti tako in enkrat bomo morali to komando streti. Potrebo po tem čutimo mnogi, a nihče se ne upa vmes poseči, ker se vsak boji, dobiti jo s »kolom po glavi«.

Toda prišel bo čas in upam, da se že bliža, ko bomo vendar naskočili ta absolutizem.

Vam se torej, gospod dvorni svetnik, še enkrat zahvalim za vse, kar ste v knjižici povedali pametnega in dobrega. In Vas zagotavljam, da vsak, kdor knjižico bere, ima o njej in o Vas drugačen pojem, kakor ga dobi iz »Slovenca«.

Kar se pa tiče »vinskega davka«, pa upam, da ne boste imeli nič zoper to, če ga v svoji »Zlati dobi« ponatisnem.

Z najodličnejšim spoštovanjem itd.«

Pismo je datovano iz Ljubljane dne 27. jun. 1912 ter nosi podpis — Janeza Kalana, torej moža in duhovnika, ki ga pozna in uvažuje ves narod. Ne tajim, da mi je to pismo neizrečeno dobro delo.

Ali moja »rdeča knjižura« je vzbudila pozornost tudi izven dežele. Zelo se je zanjo zanimalo finančno ministrstvo, kjer je dobil tedanji sekcijski svetnik dr. Šavnik nalog, prevesti brošuro na nemško.

Naravno, da se z druge strani ni molčalo. Zlasti ostro je odgovarjal prizadeti dr. Lampe. Na njegova izvajanja nisem reagiral, preveč jih je bila narekovala strast in žaljeno samoljubje.

Svojo knjižico sem tudi poslal Schweglu, o katerem sem znal, da je priznana finančna kapaciteta. Schwegel, odličen in neumoren delavec ter deželni poslanec že od l. 1883. je poznal posebno natančno tudi ves deželni budžet. Hotel sem

izvedeti njegovo odkrito sodbo o svojem delu. Zadovoljen sem bil, da se je njegova ocena mojih finančnih razkazovanj glasila povsem zame ugodno. V dolgem pismu — o njem govorim kasneje in na drugem mestu — izjavlja preizkušeni ta finančnik med drugim, da je moje račune in dokaze preiskal strokovnjak ter jih povsem odobraval. Takih uglednih finančnih izvedencev je imel Schwegel kot mnogoletni predsednik dunajske velebanke seveda na razpolago.

Vendar pa moram reči, da se mi je kamen od srca odvalil, ko se je v »Slov. Narodu« oglasil dunajski strokovnjak — morda isti, na kojega se sklicuje Schwegel — ter naravnost raztrgal Lampetov zagovor.* Njegovi dokazi, izraženi z veliko bistroumnostjo in sijajno logiko, so sicer tako zgovornemu Lampetu kar »sapo zaprli«. Kranjski »finančni minister« je obmolknil, niti besedice ni odgovoril, nastala kontroverza je bila odločena meni v prid.

»A kako to,« se mi utegne ugovarjati, »saj se vendar niso izpolnila tvoja pesimistična prerokovanja in kranjske deželne finance so srečno prestale tudi vse grozote svetovne vojne, torej je bila tvoja bojazen neopravičena in Lampetov optimizem utemeljen!« Quod nego! Moje dokazovanje je veljalo naravno le za normalne čase, s takimi dogodki, kakor je bil izbruh svetovne vojne seveda nisem mogel računati in v istini se je pripetila ona absurdnost, da je baš vojska, tista kruta uničevalka narodnega blagostanja, rešila kranjsko deželno gospodarstvo pretečega poloma. Toda bodimo pravični, to nikakor ne bi bilo mogoče, da ni mali Lampe z nenavadno bistroumnostjo in smelostjo sijajno izrabil priliko — dobave mesa za italijansko vojsko. Deželna »vnovčevalnica«, — na Dolenjskem so jo krstili za »uničevalnico« — je s svojimi dobički sanirala deželne finance! Saj je znašal čisti dobiček vnovčevalnice do l. 1916. nad 10 milijonov a. k., torej skoro dvakratni letni budžet vojvodine Kranjske!

S svojo razpravo o deželnih financah sem si nakopal najskrajnejšo nemilost novega deželnega glavarja. Kmalu sem jo čutil! Kako so gospodje iz deželnega dvorca postopali z menoj, o tem naj sodi cenjeni čitatelj iz sledečega dogodka:

Še sem bil zastopnik dežele v upravnem svetu Dolenjskih železnic in sam Šusteršič mi je takrat, ko sem na njegovo prigovarjanje svoj odstop od glavarstva utemeljil z »zasebnimi oziri« radostno obečal, da ostanem za ves čas v teh gospodarskih korporacijah, toda že je bilo videti, da mi hočejo zagnusiti vztrajanje na teh mestih. Dne 21. junija 1913 se je na me odposlal sledeči dopis deželnega odbora pod številko 24.566/12:

»V prigibu Vam pošilja deželni odbor prepis svojega dopisa na upravni svet Dolenjskih železnic zaradi zgradbe železniške postaje v Žlebiču.

* Glej dotični članek »Slov. Naroda« z dne 27. jun. 1912 v Dodatkih.

Deželni odbor Vam kot svojemu zastopniku v smislu sejnega sklepa najodločneje naroča, da zastopate to zadevo v upravnem svetu dolenjskih železnic najenergičneje.

Od deželnega odbora kranjskega.

Šusteršič.«

Na ves glas sem se zasmejal! Kaj bi tudi ne? Vlogo deželnega odbora na upravni svet Dolenjskih železnic je očividno sestavil mož, najsibo deželni uradnik, najsibo deželni odbornik, kateremu se o načelih železniške politike nikoli niti sanjalo ni. Tako skrpucalo zastopati mi je bilo povsem nemogoče. Poleg tega me pa je kvišku spravila nedostojna pisava tega dopisa, nedostojna zlasti napram bivšemu deželnemu glavarju. Sklenil sem torej, gospodi enkrat v brk povedati, kar jim gre. Moj odgovor se je glasil:

Na cenj. dopis z 21. VI. t. l., št. 24.566/12, katerega sem prejel včeraj, čast mi je odgovarjati takole:

Pred vsem dovoljujem si, veleslavni deželni odbor opozarjati, da dovolitev novih postaj in postajališč ne spada več v področje upravnega sveta Dolenjskih železnic. Po oni najemninski pogodbi namreč, katera se je meseca maja t. l. navzlic mojemu odločnemu ugovarjanju ter na očito škodo dežele Kranjske in kranjskih delničarjev sklenila med državo in dolenjskimi železnicami, odslej izključno določa železniško ministrstvo o napravi novih in razširjenju obstoječih postaj. Upravni svet v tem pogledu niti več v poštev ne pride. Odslej se je v takih zadevah obračati zgolj na državno železniško upravo in njene funkcijonarje. Vobče znano pa je, da imajo pri ministrstvih pač gg. državni poslanci in deželni odborniki zelo tehtno besedo, dočim se skromen zasebnik brez mandata kaj malo upošteva.

Kar se tiče stvarnega vprašanja, ali sodi v Žlebič popolna železniška postaja, jasno izrekam, da povsem odobravam dotično zahtevo. Že leta in leta jo zagovarjam na kompetentnem mestu. Tako sem na pr. v svojem govoru v eni zadnjih sej tedaj še pristojnega upravnega sveta označil kot javno sramoto, da se je pač v Boštanju otvorilo postajališče na ljubo enemu samemu veleposestniku, medtem ko cela obljudena sodraška dolina še do današnjega dne pogreša svojo štacijo. In še letošnjo pomlad sem opetovano drezal pri dejanskem upravitelju dolenjskih železnic, dvorn. svetniku dr. Siegfried Wernerju, naj se vendar enkrat ugodi upravičeni želji dotičnega prebivalstva. Odnehal sem le začasno ter le vsled nujne njegove prošnje, naj s to zahtevo ne motim baš tedaj tekočih pogajanj o državnem zakupu dolenjskih železnic.

Sklicujoč se na ta dejstva odločno izjavljam, da bom drage volje navzlic bistveno spremenjeni kompetenci po svojih močeh se potezal za postajo v Žlebiču. Ali velesl. dež. odbor naj oprosti, ako se pri utemeljevanju te terjatve ne bom mogel poslužiti onih argumentov, ki se nahajajo v prilogi k dopisu št. 24.566/12. Tam se zatrjuje, da se bo za slučaj zgradbe postaje v Žlebiču ves promet iz Gore, Loškega potoka, Trave in Osilnice, kateri se sedaj vrši preko Rakeka po južni železnici, vsled krajšega in cenejšega dovoza obrnil na progo dolenjskih železnic. Jasno je, da ta razlog ne drži. Tu gre za izvoz lesa iz gori omenjenih občin. To blago pa ima po svoji ogromni večini naravno destinacijo v Trst in sosedno Italijo. Prej ko slej, naj se Žlebič napravi ali opusti, se bo ta promet obrnil na postajo južne železnice v Rakeku. Nikomur ne bo prišlo na misel, da bi les, namenjen v Trst ali Italijo, zgolj radi tega, ker se dovoz k dolenjski železnici skrči za 4, reci štiri km, pošiljal po kolosalnem ovinku Žlebič—Ljubljana—Rakek!

Končno si dovoljujem še eno opazko. Nečem se pri tej priliki dotikati načelnega vprašanja, v koliko so člani upravnih svetov, imenovani po deželnih odborih absolutno vezani na navodila in naročila svojih

odborov. Tak zastopnik je v prvi vrsti dolžan, v podjetniški upravi varovati deželne koristi. Pri njih presoji se bo moral ravnati po lastni vesti in lastnem stvarno zasnovanem prepričanju nič manj kakor po morebitnih željah in inštrukcijah deželnega odbora. Tudi § 17. akcijske družbe dolenjskih železnic me ni prepričal, da bi zastopnik dežele v upravnem svetu moral biti golo glasilo in trobilo vsakokratne večine v deželnem odboru. Ali ker se v konkretnem slučaju docela strinjam z naziranjem velesl. deželnega odbora, nimam povoda baviti se o tem vprašanju. Toda glasno moram ugovarjati obliki, s katero mi je velesl. deželni odbor označil in naznanil svoje stališče glede Žlebiča. Tu se čita »najodločneje naroča« — pričakoval sem le še grožnjo z denarno globo ali kako drugo kaznijo! Odkrito in brez ovinkov bodi povedano velesl. deželnemu odboru, da je način njegovega dopisa z dne 21. VI. t. l. št. 24.566 primeren in umesten nasproti kakemu zanikrnemu ali nepokornemu občinskemu ali cestnemu funkcijonarju, da pa je neumesten napram zastopniku dežele Kranjske v upravnem svetu onih železnic, katere so bile pridobljene večinoma po njegovih naporih. In čudno protislovje je, ako velesl. deželni odbor, kateri s toliko vnemo skrbi za sijajno reprezentanco ter za ugled in veljavo g. deželnega glavarja, v dopisu podpisanem po mojem nasledniku, tako brezobzirno in prezirljivo občuje z — bivšim deželnim glavarjem!

F. pl. Šuklje.

Pod roko so mi potem pravili, da je moj dopis bil cirkuliral med deželnim uradništvom, ki se je zlobno muzalo mojemu zafrkavanju. Pismenega odgovora pač nisem dobil, toda kmalu potem je zopet bila seja deželnega odbora in tam se je imenoval upravnim svetnikom pri dolenjski, vrhniški in tržiški železnici mesto mene moj gospod naslednik v deželnem glavarstvu. Naravno, da sem to izvedel šele iz časnikov, kajti toliko sramu je vendar še bilo v deželnem dvorcu, da mi moje odstavke niso javili s posebnim dopisom.

Razen brošure o deželnih financah sem priobčil tekom l. 1912. še v dunajski »Zeitschrift für Nationalökonomie, Finanzwissenschaft und Verwaltungslehre« strokovno razpravo pod naslovom: »Verzehrungssteuer und Landesfinanzen.« Glavni urednik te znanstvene revije je bil bivši finančni minister Böhm-Bawerk, predsednik dunajske akademije znanosti. Ko sem mu poslal svojo razpravo, mi je odgovoril, da so jo pregledali trije bivši avstrijski finančni ministri (on sam, Ernest Plener in Mansuet Kosel) ter da vsi soglašajo v svoji sodbi, da je razprava pisana s polnim obvladanjem gradiva in veliko stvarnostjo. O članku so napravili separaten iztis. V njem sem pozval deželne odbore, naj posnemajo kranjski deželni odbor.

* * *

Kaj prijetno je bivanje v dolenjski metropoli, toda združeno je z občutno nedostatnostjo. Malo mesto je, malo mesto celo posebne vrste. Brez vsake industrije ali večje kupčije, odtod izvira, da krog duševno probujenih mož vendar nikakor ni preobsežen. In v tem pogledu sem bil jaz po dolgem bivanju v velikem mestu nekako razvajen. Sam sodim, če bi moral ves čas preživeti na obali zelene Krke, bi mi to naposled presedalo.

Toda lahko sem si pomagal. Na Dunaju mi je živela hči Minka, srečno omožena z duševno visoko stoječim možem in kadar se mi je ljubilo zamenjati Novo mesto s cesarsko prestolico, sem znal, da me bosta zet in hči sprejela z odprtimi rokami. In na Dunaju sem našel toliko tovarišev iz parlamenta in iz visoke birokracije, toliko drugih prijateljev in znancev, da je nekaj tednov občevanja s temi možmi popolnoma zadoščalo za moje duševno osveženje!

Tako sem se tudi meseca marca 1913 podal na oddih na Dunaj. Ko sem nekega dne slučajno imel posla v »Eskomptni banki«, srečam na stopnišču njenega predsednika, našo gorjansko ekscelenco barona Schwegla. Pozdraviva se in takoj sva bila v veliki politiki! Povem staremu diplomatu svojo zelo neugodno sodbo o balkanski politiki tedanjega vnanjega ministra grofa Berchtolda. »Meni se vidi,« sem dejal, »da je Berchtoldova politika povsem napačna in zgrešena. Ko so se leta 1912. pripravljale male krščanske države na Balkanskem polotoku, da naskočijo Turčijo, bi jim bil naš vnanji minister moral reči, naj napadejo Turčijo, ako upajo, da bodo kos turški premoči. Toda pri tem ne smejo nikoli pozabiti, da je tudi Avstrija balkanska sila, da ima tudi ona svojo interesno sfero, katero morajo uvaževati in priznavati. V tem slučaju bo Avstrija zavzemala dobrohotno nevtraliteto, stopila z njimi v prijazno sporazumljenje tudi v gospodarskem oziru ter si na ta način lahko izgovorila ugodno trgovinsko pogodbo. Mesto tega se je tisti nerodnež, ki sedaj vlada na dunajskem Ball-Platzu, grof Berchtold, najprej razkoračil, da hoče vzdržati na Balkanu »status quo«, toda štirinajst dni potem, ko je to izustil, je ležal »status quo« uničen na trebuhu. Ne dovolj tega! Po sijajnih zmagah mlade Srbije je zasnoval Berchtold celo vrsto spletk, nahujskal je Bolgare, izigraval je Albance le, da bi ponižal in k tlom tlačil srbske zmagovalce. Te vrtoglave politike jaz za svoj del razumeti ne morem.« »V črno ste zadeli,« mi reče tako izkušen diplomat kakor Schwegel. »Še več Vam lahko povem. Od oktobra lanskega leta ima grof Berchtold spomenico, ki sem jo lastnoročno spisal, in v kateri mu razvijam isto, seveda veliko bolj obsežno, kar ste mi sedaj povedali!« Potem kratek odmor, in Schwegel zaključi razgovor z besedami: »Nesreča Avstrije so — Madžari!«

Nekako čudno mi je bilo pri srcu, ko sem letos čital knjigo »Fragmente eines politischen Tagebuches« znamenitega politika Jožefa Marije Baernreitherja, ki jih je iz njegove zapuščine izdal dr. Jožef Redlich. V tej prezanimivi publikaciji se čita sledeči odstavek:

Budapest, 18. Nov. 1912.

Am 15. dieses Monates abends hatten Schwegel und ich mit Clam und Czernin im Nationalcasino eine eingehende Besprechung, in welcher wir an der Hand von Karten die albanische und die Hafenfrage erörterten. Schwegel war in seinem Element. Er tritt nicht gerne hervor, aber

im kleinen Kreise ist er sehr mitteilsam und belehrend. Er war zur Zeit des Berliner Kongresses die rechte Hand Andrassys und vertritt mit grossem Eifer und mit Sachkenntnis unsere »Pénétration pacifique« des Balkans. Sein grosser Gedanke ist die Verbindung mit Saloniki und die Erwerbung eines Freigebietes für die Monarchie. Er kennt die dortige Stimmung genau und ich gestehe, dass ich mich zu seiner Ansicht habe bekehren lassen. Dies war der Anlass, dass uns Berchtold am anderen Tage bat, ihm unsre Ansichten zu übermitteln. Schwegel tat dies ausführlich. Er wird es in einem Memorandum zusammenfassen.

Še ena misel mi je tedaj hodila po glavi, o kateri sem bil uverjen, da bi njena izvršitev donašala Sloveniji ogromne koristi. Hotel sem ustanoviti na Slovenskem sladkorno obrtnost. Samega sebe sem vprašal, mari je potrebno, da mi v Sloveniji za svoj drag denar kupujemo in uvažamo sladkor iz čeških, moravskih in ogrskih tvornic, ko bi ga lahko sami izdelovali ter svoje izdelke izvažali v inozemstvo? Ta misel mi je rojila po glavi, odkar sem se leta 1887. v prvič natančno ogledal dvoje sladkornih tovarn v moravskem Hodoninu. Kako sem prišel do tega? Bil sem kot mlad poslanec izvoljen v odsek za ogrsko nagodbo. Ta odsek se je med drugim bavil tudi z novim davkom na sladkor, ki ga je trebalo dogovoriti z ogrsko državno polovico. Večkrat sem bil prečital ta zakonski načrt, toda zastonj sem si glavo belil, da bi ga razumel iz enostavnega razloga, ker dotične fabrikacije nisem poznal. In tu sem se domislil, da je bil leta 1885. na akademični gimnaziji na Dunaju moj učenec Josip Redlich, sin zelo bogatega tovarnarja in podjetnika, ki je bil obenem lastnik dveh povsem moderno urejenih sladkornih tovarn. Isti Redlich je kasneje postal zelo znamenit učenjak in politik. Bil je zadnji finančni minister avstrijske monarhije ter je danes profesor na amerikanski univerzi v Cambridgeu. Nanj sem se obrnil in on mi je drage volje izposloval, da sem bil v hiši njegovega očeta gostoljubno sprejet ter dobil priliko, natančno si ogledati način, po katerem se iz sladkorne pese proizvaja sladkor.

Da je pri nas ugodno ozemlje za to kulturno rastlino ter da je naše prebivalstvo dovolj sposobno lotiti se z uspehom te poljedelske stroke, o tem sem bil uverjen že po poročilih našega inženjerja kemika Turka, kateri je pri mnogobrojnih poizkusih na ljubljanskem barju dosegel sila povoljne rezultate. Par mesecev po svojem odstopu kot deželni glavar sem tedaj sklenil, ogledati si najprej na Ogrskem in v Slavoniji nekaj velikih moderno urejenih tvornic. Tako sem prišel med drugim v Töke-Terebes na Severnem Ogrskem, kjer je bila baš zgrajena in opremljena sladkorna tovarna. Ondotni ravnatelj Bilimek, s katerim sem se razgovarjal o tej svoji misli, pričeti v Sloveniji z izdelovanjem sladkorja, mi je živahno pritrjeval. Njegova sodba mi je bila tem bolj merodajna, ker je bil baš ta priznani strokovnjak ustanovil in finansiral veliko tvornico v Osijeku. »Kar zmore leni slavonski Hrvat,« — dejal

mi je Bilimek, — »zakaj bi tega ne zmogel mnogo bolj marljivi in kulturno višje stoječi Slovenec?« Segla sva si v roko in poskušala sva realizirati svoj projekt. Moj načrt je bil ustanoviti na Slovenskem štiri sladkorne tovarne, izmed katerih naj bi se ena in sicer v Ljubljani ali najbližji okolici imela baviti tudi z rafiniranjem surovega sladkornega izdelka. Ostale tri tovarne le za izdelovanje surovega sladkorja sem hotel nastaniti eno v Beli Krajini ob Kolpi, drugo v okolici Brežic ob Sotli in tretjo v mariborski bližini. Poleg Bilimeka sem pritegnil k delu svojega zeta dr. Karla Dernovška, ki je bil zelo spoštovan in vpliven uradnik Anglo-banke. Pri izvršitvi vsega načrta je seveda glavno vlogo igralo vprašanje, odkod potrebna denarna sredstva? Moj svetovalec Bilimek je po svojih zvezah skušal pridobiti belgijske kapitaliste, dočim je moj zet vplival na predsednika Anglo-banke, vprav ženijalnega finančnika dr. Landesbergerja. Ta dva gospoda sta torej prevzela finansiranje, meni pa je preostajalo zanimati inteligentnejše domače posestnike, zasnovati veliko agitacijo med prebivalstvom in organizirati vse gibanje. Pridobil sem si sodelovanje nekaterih zelo uglednih poljedelskih strokovnjakov. Gustav Pirc in ing. Turk, veleposestnik Lenarčič, Bohuslav Skálický in ing. Schauta so bili glavni sodelavci. Sklical sem shod v Ljubljani, h kateremu so prišli poleg deželnega predsednika najboljši interesentje iz vse dežele, pozvani in povabljeni ne glede na strankarsko ali narodno pripadnost. Vse je kazalo, da se bo ta misel, s katero je bil združen naravnost preporod našega zaostalega kmetijstva, srečno dala oživotvoriti.

Toda zameril sem se onim avtokratičnim osebam, ki so takrat z absolutno oblastjo gospodovale v Slovenski ljudski stranki. Nikakor ne iz mržnje do svojih bivših kolegov, temveč zgolj iz stvarnih razlogov nisem bil povabil na sodelovanje niti dr. Šusteršiča, niti dr. Lampeta. Že z ozirom na tuji kapital, brez katerega bi bilo absolutno nemogoče zasajati sladkorno industrijo v naše ozemlje, sem se moral strogo izogibati vsaki strankarsko-politični primesi v nameravanem podjetju. Bal sem se, ako pritegnem imenovano dvojico v naš krog, bi že s tem bila zanešena politika v gospodarsko zasnovo, pri kateri morajo biti politika in strankarski oziri načeloma izključeni. Nisem tedaj maral posebno eksponiranih politikov ter sem le take dopuščal, katerim se vsled lokalnih razmer nisem mogel izogniti. Tako n. pr. sem pozval dr. Ivana Tavčarja na sodelovanje zgolj iz tega razloga, ker je bil ljubljanski župan in ker bi glavna tvornica morala biti nastanjena v Ljubljani. Ali sedaj je bil ogenj v strehi! Največ sem se bil zanašal na sodelovanje Gustava Pirca in ing. Turka; eden kakor drugi sta prišla k meni in takorekoč s solzami v očeh sta mi rekla, da sta bila citirana pred prej imenovana gospoda, ki sta jima kar v lice povedala: ali izstopiti iz akcijskega odbora, ali

pa odpovedati se službi pri deželi oziroma Kranjski kmetijski družbi! In še več, med člani glavnega akcijskega odbora sta bila tudi Josip vitez Pogačnik in Nace Žitnik, moja nekdanja tovariša in prijatelja. Ko sem bil pridobil Pogačnika za pristop k odboru, sem ga opozoril na to, da se bo pritisnilo nanj, naj se ne udeleži moje akcije. Takrat mi je Pogačnik dal roko in častno besedo, da ostane pri stvari, naj se nanj še toliko vpliva. Ali ko sem nekega lepega dne kot poslušalec prišel v deželni zbor, ki je baš takrat imel svoje zasedanje, me je Pogačnik naprosil, naj ga odvežem častne besede. »Kako to in zakaj?« ga vprašam. »Ker se je ravnokar v klubu sklenilo, da se mora vsak poslanec Slovenske ljudske stranke, ki ne izstopi iz akcijskega odbora, odpovedati državno-zborskemu in deželno-zborskemu mandatu.« Isto mi je potrdil blagi Žitnik in debele solze so tekle po njegovem licu!

Navzlic temu odporu, navzlic vsemu nasilstvu deželnega glavarja in njegovega zvestega pajdaša Lampeta bi bil vseeno prodrl s svojim načrtom. Stvar je napredovala, kljub porogljivi pisavi Šusteršičevega glasila, katero se je rogalo »otročjim poizkusom dvornega svetnika Šukljeta«. 20. julija 1914 je prišel v Ljubljano moj strokovnjak in sodelovalec, direktor sladkorne tovarne Bilimek, da si nekoliko ogleda ozemlje v ljubljanski okolici, češ, ali bo pripravno za kulturo sladkorne pese? Peljali smo se najpreje po Ljubljanskem barju mimo graščine Bistrske na Vrhniko in odtod nazaj v Ljubljano. Drugo pot nas je zapeljal auto na Škofjo Loko, mimo Kranja in Mengša pri Št. Jakobu čez Savo in dalje mimo Fužin skozi Moste v Ljubljano. Vtis, ki ga je dobil Bilimek ob prvem pogledu, je bil precej ugoden. Še ugodnejša pa je bila njegova vest o pogajanjih z belgijskimi kapitalisti. Jaz za svojo osebo sem si po večkratnih temeljitih razgovorih s predsednikom Anglo-banke dr. Landesbergerjem in s pomočjo svojega zeta osigural udeležbo te velebanke pri našem podjetju. Poln upanja sem se 22. julija odpravil domov na svoj Kamen, dočim je Bilimek še ostal v Ljubljani, da bi z mojim sinom Milanom uredil še nekatere stvari, ki so se strokovnjaku videle potrebne. Ali že drugi dan 23. julija je bil v Beogradu izročen usodni avstrijski ultimatum, takoj je nastala skrajna nevarnost, da celo gotovost velike vojske — in s tem so bile na mah uničene naše nade, prekrižani naši načrti!

Danes, ko je preteklo 15 let po tem ponesrečenem poizkusu, dvignem svoj glas ter pred našo javnostjo ugotavljam, da sta le Šusteršič-Lampetova intriga in terorizem zakrivila, da se je izjalovil načrt, vpeljati sladkorno industrijo v Sloveniji. Zgubili smo vsled mahinacij, povzročenih zgolj po žaljenem samoljubju tedanjih diktatorjev v deželnem dvorcu, eno celo dragoceno leto. Da tega ne bi bilo, bi vsaj pred izbruhom vojne osigurali, zgradili in opremili tvornico v Ljubljani. Niti pričeti ne bi

trebalo z izdelovanjem, — že obstoj tovarne, opremljene z vsemi stroji, bi pomenjal za delničarje velik dobiček! Dandanes pa so tako silno poskočile cene ter so razmere na denarnem trgu tako nepovoljne, kredit tako drag, da bi moral opustiti svoj načrt celo tedaj, ako ne bi imel že osem križev na svojem hrbtu! —

Komaj en mesec pred tem usodnim dnevom sem se vrnil z zelo zanimivega potovanja iz pokrajine, ki leži pred našimi durmi, je dobesedno kos naše grude, pa jo manj poznamo nego visoko planoto centralne Afrike. Prišel sem iz slavnega Žumberka! Kaj za Boga si pa iskal med žumberskimi Vlahi? me utegne kdo vprašati. Preden pa odgovorim na to vprašanje, moram vendar razložiti zvedavemu čitatelju, kje približno leži ta čudovita deželica?!

Pri nas pozna vsakdo bajeslovno pogorje Gorjancev, če ne iz lastnega vida, pa vsaj po Trdinovih krasnih »bajkah iz Gorjancev« ali njegovem »Sprehodu v Belo Krajino«. Malokdo pa ve, da se na južnovzhodnem pobočju tega gorovja razprostira visoka planota s čudovitim razgledom proti Beli krajini in hrvatskemu Pokupju in Posavju. Večkrat me je že mikalo v te kraje. S svojimi fanti sem jo včasi mahnil ob žumberskem robu s Trdinovega vrha, kakor so v najnovejšem času prekrstili Sv. Goro, najvišjo točko gorjanskega slemena (1183 m), zaslužnemu pisatelju na čast, skozi revne gorske vasice Buliće in Šekuliće preko Sv. Nedelje, od koder se ti odpira diven razgled na belokranjsko ravan, v Metliko. Ali, kakor sem že dejal, to je le rob in dalje nisem bil prišel. Radovednost mojo je pa pred vsem vzbujalo dejstvo, da je bil kranjski deželni zbor že dvakrat, leta 1881. in 1896. načel vprašanje žumberške pripadnosti, žalibog vedno ob času, ko baš nisem bil deželni poslanec. Obakrat je naš deželni parlament nazaj zahteval odtujeno mu pokrajino, obakrat bi jaz bržkone ugovarjal, da bi bil tedaj član deželnega zastopa. Poleg tega pa so bili Žumberčani od l. 1870. sem vprav evropska zanimivost, kajti še pričetkom 20. stoletja so bili oni edini Evropci, ki niso imeli nobenih ustavnih pravic ter niso nikamor pošiljali svojih zastopnikov. To čudovito deželico sem torej hotel prepotovati ter obenem se uveriti, ali bi Žumberčani v istini hoteli nazaj h Kranjski, kakor so svoje dni v kranjski deželni dvorani zatrjevali in dokazovali več ali manj verjetno metliški graščak dr. Savinschegg in Karel Deschmann, kanonik Klun in moj prijatelj iz mladih let Franjo Schweiger, kasneje dekan v Leskovcu.

In tako sem junija meseca l. 1914. sestavil ekspedicijo za raziskovanje žumberške dežele, skrbno se ozirajoč pri njeni sestavi na kakovosti posameznih članov. S pogledom na kmetijstvo in zlasti na vinarstvo sem si pridružil milega mi prijatelja Bohuslava Skálickega, za prometne razmere mi je služil kot izvedenec mnogoletni načelnik metliškega cestnega odbora, prijatelj Ivan Golia, sedaj metliški mestni župan,

in kot folklorist ali poznavatelj narodnih šeg in noš nam je služil viniški nadučitelj Lovšin. Še ena oseba se nam je »prištulila«, katere z ozirom na njeno javno funkcijo nisem mogel odkloniti, tedanji črnomaljski okrajni glavar. Skrb za prehrano je prevzel modri mož Golia in reči moram, njegove intendantovske zmožnosti so zares delale čast prelepemu slovesu njegove gostoljubne hiše.

Žumberak! Ti divna pokrajina s svojo naravno lepoto in zgodovinsko romantiko, kako silno si vplivala tedaj na moje staro srce! Ko smo počivali pri Sv. Miklavžu ali pri razvalinah žumberskega grada ter svoje oči pasli na čarobnem razgledu, segajočem preko Bele Krajine in hrvatskega Pokupja do Kleka in Velebita, do velike Kapele in do bosanske Plešivice, sem zasanjal v ono dobo, ko so predniki sedanjih »Vlahov«, oni čistokrvni srbski »Uskoki«, vajeni vednih bojev z divjim Turčinom, s svojega orlovega gnezda odtod gledali in prežali, ali se odkod zopet javi turška nevarnost ali pa tudi, če ne bi bila sedaj ugodna prilika, udariti jo na turško ozemlje ter se tam nekoliko odškodovati za plačkanje in za pokol, ki so ga trpele slovenske in hrvatske dežele neprestano od divjega nasprotnika!

Vsi smo bili židane volje na žumberški ekspediciji, le meni jo je včasih motila prisotnost črnomaljskega okrajnega glavarja. Prvo postajo smo imeli v Sošicah, odtam smo jo popoldne peš urezali preko Sopote, videli smo z ne prevelike daljave čudovitost, pristni slap v Gorjancih, vrnili se proti večeru v Sošice, kjer se je v malem krogu improvizirala narodna veselica. Gradski načelnik in župnik, učitelj in občinski tajnik, ne pozabiti prav fletnih in veselih učiteljic, vse se je radovalo našega prihoda! Sicer nisem nič prikrival svojega namena, da hočem študirati vprašanje žumberške pripadnosti. A že isti dan, mnogo izraziteje pa drugi dan našega potovanja sem se mogel uveriti, da ogromna večina žumberškega prebivalstva odločno odklanja združenje z materjo zemljo, priklopitev h Kranjski. In to odloča! Kaj pomenijo temu nasproti zastarele listine, zaprašeni pergamenti, iz katerih pač lahko neovrženo dokažemo, da je Žumberk integrujoč del dežele Kranjske ter da se ta nikoli ni odpovedala svojih lastninskih pravic! Kaj pomenijo vsa ta pravna dokazila nasproti jasnemu dejstvu, da si želé kvečjemu tiste vasi, ki visé proti Metliki, pod Kranjsko, dočim ves drugi svet o taki državnopravni spremembi ničesar neče slišati. Predvsem pa jej odločno nasprotuje odvažen stan: vsa duhovščina, oženjeni unijati nič manj nego rimsko-katoliški župniki!

Še bolj zanimiv je bil drugi dan našega potovanja. Šli smo skozi Reštovo, kjer se je rodil eden izmed najboljših hrvatskih učenjakov, zgodovinar Tade Smičiklas, svoje dni moj kolega na dunajski univerzi, dalje po umetno izpeljani cesti na Novo selo mimo znamenite Sv. Petke čez razvodje visoko nad

800 m na Stojdrago in odtod doli do potoka Bregane, ki deli slovensko zemljo od bratske Hrvatske. V Samoboru smo prenočili, v Zagrebu smo se razdelili. Trojica se je vračala čez Karlovec po že otvorjeni belokranjski progi na svoje domove, jaz pa in prijatelj Skálický sva jo krenila na Videm ter z avtobusom do naše slavne Kandije.

Vrnili smo se baš dan pred usodnim 28. junijem 1914. Bilo je proti deveti zvečer, ko naenkrat zaslišim iz vseh cerkva otožno mrtvaško zvonjenje. Kmalu se raznese vest, razširjajoča se z bliskovo hitrostjo, da zvoni prestolonasledniku Francu Ferdinandu in njegovi soprogi. Z umorom te dvojice je verojetnost evropskega konflikta takoj dvignila grozeči svoj obraz. »Vojska bo« — sem vzkliknil, — »huda, velika, neusmiljena vojska!«

Skoro je preminil mesec, ne da bi se sprožili prvi streli. Tupatam se je pisalo po raznih listih, da se bo dvojni umor v Sarajevem dal s sveta spraviti mirnim potom, brez pogubne posledice velikega mednarodnega klanja. Ali na Dunaju, v ministrstvu vnanjih poslov in v vojnem ministrstvu, v generalnem štabu in na cesarskem dvoru so neprestano in neumorno delali na tem, da se izrabi ugodna prilika ter zatre osovražena srbska, po balkanskih vojskah z l. 1912.—1913. sila ojačena kraljevina. Danes vemo za vsa ta hinavska pogajanja, za spletke in rovarstva, s katerimi je avstro-ogrska monarhija, opirajoča se na ogromno vojaško silo prijateljske Nemčije in njenega vrtoglavega Viljema, skušala hliniti miroljubnost, dočim so se bili že od prvega početka odločili za vojni udar proti mali Srbiji.

Veliki angleški žurnalist Wickham Steed pravi v prezanimivih »memoarih«, da dunajsko ozračje pogubno vpliva na razsodnost avstrijskih državnikov in politikov. Istina! Jasno se je to videlo v usodnem mesecu juliju 1914, ko so se nameravali zabavati s kaznilno ekspedicijo napram Srbiji ter so sprožili svetovno vojno, ki je uničila troje cesarstev, strmoglavila celo vrsto prestolov ter vesoljnemu svetu predrugačila lice!

In nerazsodnost ter neverjetna politična zabloda se je polastila tudi redkega števila pametnih mož, s katerimi je še razpolagala stara Avstrija! Najboljši dokaz nam nudi sledeči razgovor z enim izmed najpametnejših avstrijskih državnikov, z bivšim ministrskim predsednikom Maksom Vladimirom bar. Beckom. Že v XXIV. poglavju sem omenil, da me je Beck vabil na svojo štajersko graščino v Plevno pri Žalcu. Javil sem se mu za 17. jul. 1914 in zares, ko se pripeljem na žalsko postajo, sem zagledal navzlic silni plohi na peronu stoječega Becka. Njegov voz je vozil pičle pol ure do Plevne in kmalu smo sedeli okrog jedilne mize pri večerji. Beckove gospe ni bilo, baš se je lečila v Karlovih varih, nadomestovala jo je gospodarjeva sestra, poleg nje še njegova nečakinja in njen

mož, konteradmiral baron Hauser. Sredi večerje me naenkrat vpraša bivši ministrski predsednik: »To boste itak znali, da je vojska s Srbijo postala neizogibna?« Jaz: »Zakaj?« Beck: »Radi sarajevskih umorov.« Odgovorim: »Roko položim v ogenj, da je srbska vlada povsem nedolžna na sarajevskem zločinu. Njo vodi tako prebrisan, pameten državnik, kakor je Pašić. Kje se more misliti, da bi on hotel po dveh balkanskih vojskah z do mozga izžeto državico napasti sosedno velesilo!« Ali Beck ne odneha ter reče: »Sedaj je vsa Evropa tako soglasno v obsodbi sarajevskih dogodkov, da niti z mezincem ne bodo ganili, če mi Srbijo pozovemo na odgovor!« »Kolosalna računska pogreška« — se odrežem — »vojska s Srbijo pomenja svetovno vojsko in Avstrija ni več zmožna, utrpeti še en poraz!«

Razvila se je potem med nama debata, ki je trajala nad pol ure. Navzoči dami sta pazno poslušali, ne da bi spregovorili besedice; tudi kontre-admiral baron Hauser je ves čas molčal, le tupatam je vrgel vmes kako besedo, iz katere je pa bilo čutiti, da je skoro bolj na moji strani nego na strani barona Becka. Glavni moj argument je bil, da bodo v takem boju Avstrijci poraženi. S svojimi simpatijami bolj na strani sovražnika, se je bati tedaj, da slovanski polki, predvsem pa češki regimenti, ne bodo več popolnoma zanesljivi. Živahno je pobijal Beck te moje dvome. Sklicujoč se na delno mobilizacijo z l. 1908. češ, vršila se je, ako se abstrahira od nekaterih majhnih rabuk, čisto mirno brez vsake upornosti. Odgovorim mu z dogodkom, ki sem ga sam opazoval pred nekaj tedni na Jesenicah. Na jeseniški postaji, da sem videl dva dolga vojaška vlaka, prenapolnjena s samimi češkimi rezervisti treh čeških regimentov, ki so se vračali iz Bosne domov. Vsi vagoni so bili okrašeni s papirnatimi venci, ne v čeških barvah, temveč s srbsko trobojnico in častniki — sem dostavil — niso imeli toliko vpliva na moštvo, da bi preprečili to demonstracijo.

Ostal sem do popoldne drugega dne. Predpoldne sva se sprehajala v največji plohi po grajskem parku oba zavita v lodenske plašče, oba s kapuco čez glavo, razgovor je bil sila zanimiv. Med drugim sem vprašal tega odličnega državnika, kako je prišlo do tega, da je on, prejšnji zaupnik in bivši učitelj prestolonaslednika, prišel v tako razmerje z nadvojvodom Francom Ferdinandom, da je isti postal njegov odločen protivnik. Za trenutek je premišljal. Potem mi je resnico povedal. Smatram za veliko priznanje moje osebnosti, da me je mož, ki je na vsak način daleč nadkriljeval po svoji spretnosti in umerjenosti vse ministrske predsednike, izvzemši Taaffeja, pod strogo zaupnostjo povedal istino, kako je on vsled najrazličnejših intrig bil strmoglavljen navzlic temu, da je v dveh parlamentih, v starem z njegovimi kurijami, in v novem, izvoljenem na podlagi splošne enake volivne pravice, imel večino, navzlic temu, da je odpravil obstrukcijo ter navzlic temu, da je prodrl s tako

važnimi zakonskimi predlogami kakor volivni red, podržavljenje severne železnice in ogrsko nagodbo, moral demisijonirati vsled strankarskih in dvorskih tajnih spletk.

Še tisti dan 18. julija sva se razšla. Jaz preko Ljubljane domov, on pa, tačas predsednik na višjem računskem dvoru, na Dunaj. Niti sanjalo se mi ni tedaj, da je bil Beck natančno informiran o namerah in ukrepih cesarja Franca Jožefa in njegovega zaveznika vrtoglavega cesarja Viljema II. Pet dni kasneje je bil v Beogradu izročen avstrijski ultimatum!

XXX. poglavje.

Med svetovno vojno.

Avstrijski ultimatum, sestavljen v najostrejši obliki, je zahteval pozitiven odgovor tekom 48 ur. Vsebina njegova je terjala od Srbije popolno kapitulacijo s tako poniževalnimi pogoji, da jih nobena samostojna država ne bi mogla sprejeti. V silni razburjenosti smo pričakovali, kako se bo glasil srbski odgovor. Par ur, preden je potekel stavljeni rok, se je razširila po novomeškem trgu govorica: Vojske ne bo, Srbija se je vdala! Kmalu je bila neosnovana vest preklicana, izvedeli smo, da je avstrijski poslanik zapustil Beograd ter da pride do vojske. Še tisto noč so hodili žandarji po hišah, razglasit mobilizacijo ter obvestit samce in oženjene može, da se morajo nemudoma podati k svojim oddelkom.

Nepopisen je bil šunder, nepopisno razplamtenje ljudstva po teh vznemirljivih novicah. Bujno je delovala razgreta domišljija. Ko sem se 30. julija s kratkega izleta vrnil z Gorenjskega, so mi na ljubljanski postaji prav resno zatrjevali, da pride še tisto popoldne ena italijanska divizija kot prva pomoč avstro-ogrskemu zavezniku. Celo črno kavo so baje že imeli pripravljeno za italijanske »prijatelje«!

In sedaj ena bojna napoved za drugo! Radi angleške so me Novomeščani skoro proglasili umobolnim. Sedel sem namreč, mislim da je bilo 4. avgusta popoldne, na senčnatem Štemburjevem vrtu v slavni Kandiji. Vzamem v roke ravnokar došlo poluradno »Laibacher Zeitung«, čitam cesarske besede: »Der König von England hat Mir den Krieg erklärt« ter se obrnem proti precej mnogobrojnim gostom, rekoč: »Ljudje, sedaj boste Boga na kolenih hvalili, če bo te vojske konec v treh letih!« Ta moja izjava se je kmalu razširila po Novem mestu in soglasna sodba se je glasila, da sem očividno »znorel«! Ne v treh letih, v treh tednih, kvečjemu v treh mesecih bo mir vzpostavljen! Žalibog, sem bil še premalo povedal! Stvari so še v predobrem spominu, da bi se smel muditi pri opisovanju teh dogodkov. Le nekaj moram naglasiti, veliko razburjenost, provzročeno po našem razmerju z Italijo. O dejanski situaciji sem bil dobro poučen po svojem znancu in sosedu, dr. Gorjany-ju, lastniku graščine na Ruprčvrhu in tovarnarju, kateri je imel ozke trgovske stike z italijanskimi trgovci. Baš ob istem času je deželni glavar, vrnivši se z Dunaja, sklical nekatere zaupnike in ožje

pristaše in jim je zatrjeval: Možje, nič se ne bati, vojske z Italijo ne bo, prihajam z Dunaja in italijanski poslanik d u c a d' A v a r n a sam mi je dobesedno govoril: »La Savoia no tradisce mai« (»savojska kraljeva hiša nikoli ne izdaja!«). Ali bolj sem verjel sosedu Gorjany-ju nego dr. Šusteršiču in njegovemu poslaniškemu informatorju.

Trdno sem bil uverjen, da pride prav v kratkem do vojske z Italijo ter da postane Kranjska »ožje vojno ozemlje«. A tega sem se zbal! Povsem jasno mi je bilo, da bi zmaga centralnih sil imela za neizogibno posledico pogin slovanstva vsaj v naših pokrajinah. Saj to ni bila navadna vojska: velikanska borba se je vršila za globoko segajočo preosnovo vsega evropskega položaja. »Boj je med nemštvom in slovanstvom!« je vzkliknil B e t h m a n n - H o l l w e g v berlinskem državnem zboru ter je v svoji neprevidnosti le resnico pogodil. Čakala je nas Slovence v slučaju izrazite zmage centralnih sil neizprosna usoda, da nas povaljajo z nemškim parnim valjarjem ter s prusko brezobzirnostjo in krutostjo uničijo, kar se je še slovanskega vzdržalo na severni obali Jadranskega morja. Konflikt je nastal, konflikt med dinastično - avstrijskim in slovansko - rodoljubnim čutom. Od prvega trenutka sem tedaj odločno stal na strani avstrijskih nasprotnikov ter sem bil trdno uverjen o končni zmagi sovražnega orožja.

Ali take misli in želje niso bile nič kaj varne v vojnem ozemlju, najmanj zame, ki sem si bil naprtil v deželnem dvorcu dvoje vplivnih, dobrih »prijateljev«, Š u s t e r š i č a in L a m p e t a. V najugodnejšem slučaju bi bil moral po Novem mestu in Kandiji hoditi okoli s pasjim nagobčnikom, skrbno pazeč na sleherno neprevidno besedo. In to mi je presedalo! Zato sem pregovoril svojo ženo, da sva se končno vendar preselila na Dunaj, kjer je itak stalno prebivalo nekaj najinih otrok. Odpotovali smo z doma 10. maja 1915, vojna z Italijo je bila proglašena 23. maja! Pravo sem bil pogodil!

Na Dunaju je bilo med svetovno vojno, ako abstrahiramo od mnogo težavnejše aprovizacije, vsekako bolj prijetno življenje. Tam niste čutili tistih oblastnih »K-oficirjev«, ki so čestokrat kar »prežali« na vsako manj premišljeno izjavo; dokaj svobodno se je moglo govoriti vsaj z znanci in prijatelji o položaju. Meni je bilo posebno ljubo, da sem si pridobil zopet svoje stare družabne in politične zveze. Popolnoma sem se bil poslovil od aktivne politike, navaden penzijonist sem bil in mali »kmetavzar«, a vendar sem bil dobro sprejet v vseh ministrstvih in dikasterijah. Parlamenta takrat ni bilo, le njegova bogata knjižnica je še funkcijonirala. Kmalu sem bil, kakor nekdaj kot poslanec, zopet njen redni gost. In takrat sva močno politikovala s tedanjim biblijotekarjem dr. M e e r k a t z e m, poštenim Nemcem, ki je bil tudi prepričan, da morajo centralne

sile biti poražene. In stari sluge v parlamentu! Vprav ganilo me je, ko so me ti poštenjaki pozdravljali z veselim: »Jessas, dö Fraid, der Herr Professor!«

* * *

Že je svetovna vojna razsajala nad dve leti, ko me je v mojem dunajskem pribežališču zadela tužna vest o Levčevi smrti. Ž njim sem izgubil svojega najstarejšega prijatelja. Še nisem bil star šest let, pa je naju že vezalo tesno prijateljstvo. V prvem delu svojih »Spominov« sem že bolj nadrobno razjasnil, kako sva se bila seznanila ter oklenila drug drugega. Redek slučaj je bil, da sva si bila součenca počenši od drugega razreda ljudske šole do končanih vseučiliških študij; še redkejši slučaj pa je gotovo, da ves ta čas in še več, skozi celo najino življenje sva si ohranila svojo prijateljsko naklonjenost. Ubogi Francelj! Mehka poštena duša skozinskozi, globoko naobražen in pesniško navdahnjen, prežet iskrenega rodoljubja, čist po značaju in čist v življenju, — kako neusmiljeno ga je tepla usoda, koliko najbridkejših nezgod ga je zadelo!

Hranim še nekaj pisem svojega dragega prijatelja in kar milo se mi stori, ko včasih prebiram pojave tega odličnega moža. Le odlomek iz enega pisma, datiranega iz Ljubljane z dne 4. avgusta 1915. Ni ga več mogel pisati sam, pisava je od tuje roke, le podpis je še njegov. Že je bil v vojski izgubil na bojnem polju dva sina, ko je koščena smrtna roka njemu samemu potrkala na ramo. Levec mi piše: »... Meni pa je namenjena drugačna usoda. Neizrečeno gorje, ki me je zadelo zadnje čase, zlasti zadnja tri leta, sem stoično prenašal. A zdaj sem prišel tudi sam na vrsto. Dne 8. junija popoldne sem v Friedjungovi knjigi prebiral zanimivi popis bitke pri Kraljevem Gradcu, ravno tebe sem imel živo pred očmi, da sem te kar videl v boju. Nenadoma me zadene kap in mi otrpne vsa desna stran. Osem tednov sem preležal v postelji ali presedel v fotelju. Zdaj za silo štorkljam ob palici iz ene sobe v drugo. Včeraj sem se prvič peljal po »večni poti« okoli Rožnika. Spim slabo, brati ne smem, pisati ne morem. Moji živci so silno razdraženi in moja bujna razdivjana fantazija me trapi noč in dan. V dolgih nočeh in samotnih urah premišljujem svoje izgrešeno, uničeno življenje in svojo nesrečno starost. Hude skrbi me moré neprestano. Uničen sem! In ravno sedaj, ko sem urejal svojo korespondenco, da bi spisal svoje spomine! Vse pojde z menoj v grob!«

Levčeva smrt je bila sigurno velika izguba za slovenski narod in slovensko slovstvo. Koliko je mož znal in kako ljubeznivo je znal pripovedovati! Morda ne toliko v velikih obsežnih delih, toda zlasti v krajših sestavkih, v literarnih miniaturah je bil nedosežen umetnik! In kakor se narod nikoli ni izkazal dovolj hvaležnega živemu Levcu, tako je videti, da se tudi za njegovo slovstveno ostalino vse premalo zanima. Mari se v

istini ne bo našel noben prosvetni delavec, kateri bi se uglobil v zaklade, ki jih gotovo še hrani Levčeva literarna zapuščina?!

* * *

V tem času sem se bil spravil na preiskovanje zamotanega vprašanja o državnopravni pripadnosti Žumberka in Marindola. Takrat, ko so se še trdno zanašali na svojo končno zmago, so vladujoči krogi seveda še mislili na ponovitev ogrske nagodbe. V njen kompleks je spadala tudi rešitev tega spornega vprašanja, o katerem pa na Dunaju nihče ni nič razumel. Jaz pa sem se že več let bavil s tem vprašanjem, bil si celo sam izbral dotični referat v deželnem odboru, dal si med drugim od strokovnjakov v deželnem muzeju iz ondotnega arhiva sestaviti seznam tamkaj se nahajajočih listin — seznanil sem torej s svojim namenom ministr. predsednika grofa Stürgkha, ki mi je takoj obljubil izdatno podporo za mojo znanstveno razpravo o Žumberku. Še več! Na razpolago so mi bili vsi uradni akti, posebno sobo so mi odkazali v notranjem ministrstvu, kjer sem pridno »ekscerpiral« v oddelku, ki ga je začasno vodil naš rojak dr. Ferjančič, sedaj v Ljubljani, in ko sem bil tam gotov s svojim delom, sem študiral žumbersko zgodovino v dvorni biblijoteki, kjer sta mi ljubeznivo preskrbela zavetišče tedanja dva biblijotečna uradnika dr. Ivan Prijatelj in dr. Fran Kidrič, danes oba »lumina« naše univerze. Iz vsega se razvidi, da je moje bivanje na Dunaju med svetovno vojno bilo zame zanimivo in nikakor ne brezplodno.

In šele takrat, ko se je po Stürgkhovem umoru in kmalu na to sledečem nastopu novega cesarja Karla zopet otvoril avstrijski parlament! Z drugimi poslanci je prišel tudi dr. Krek; najino ozko prijateljstvo je postalo od dne do dne intimnejše. Na vso moč se je prizadeval, da me zopet spravi nazaj v aktivno politiko, zlasti me je vabil na razgovore, ki so jih imeli po inicijativi žurnalista Danzerja nekateri resni in zmerni politiki, kakor prof. Lamasch, prelat Seipel in drugi. Odklanjal sem, češ, mandata nimam. Tembolj pa so me zanimale razmere v ožji domovini, kjer se je počenši z mojim odstopom od glavarstva pričetkom leta 1912. vedno bolj kazalo nasprotstvo med Krekom in dr. Šusteršičem, ki je naposled dovedlo do javnega boja in do razcepa v SLS.

In tu se mi je pripetilo nekaj posebnega. Odkar sta mi deželni glavar in dr. Lampe bila preprečila moj sladkorni projekt, ju nisem več pogledal. S Šusteršičem se nisva več poznala. Tembolj sem bil presenečen, ko mi nekega dne pove moj zet dr. Dernovšek, da ga je dr. Šusteršič ustavil na ulici ter mu začel razkladati: »Vaš tast misli, da sem jaz njegov sovražnik, silno se vara, jaz sem še vedno njegov prijatelj kakor prej. Povejte mu to!« Seveda sva se oba, tast in zet, neverna Tomaža, le muzala ob tem sporočilu.

Toda dan kasneje stopim zopet v državni zbor, videt stare prijatelje Pogačnika in Korošca ter se malo pošalit s Krekom, s katerim me je vezalo vedno ožje, vedno intimnejše prijateljstvo. V prekrasnem peristilu dunajskega parlamenta sta se baš razgovarjala minister Žaček in dr. Šusteršič. Mimogrede stisnem roko ministru-krajanu, Šusteršiča ne pogledam, kar on spregovori: »Der gewesene krainische Landeshauptmann und der kommende!« »Fällt ihm nicht im Traum ein,« — se odrežem — in hitim dalje, v sobano Jugoslovanskega kluba. Ali ko se zopet vrnem, čaka me — sam Šusteršič ter me spremlja prijateljsko se razgovarjajoč, kakor da nikoli ne bi bilo nič motilo najine intimnosti. Začne tožiti o nepovoljnem svojem položaju, o silnem udarcu, ki ga je utrpel, ko mu je padel njegov starejši sin in — razumel sem očetovo bolest, čutil sem ž njim. Vabi me na obed, moral sem odkloniti radi svoje žene, katere ne bi mogel avizirati, toda pri slovesu sem mu, kakor v prejšnjih dneh, prijateljsko stisnil roko in on mi je zatrjeval, da se vprav srečnega čuti, ker sva zopet postala — prijatelja!

Ali to na novo zvarjeno prijateljstvo ni dolgo trajalo, zrušil ga je Janez Evangelist. Ko sem mu pravil o razgovoru s Šusteršičem in njegovem uspehu, ni nič izustil, kakor: »Tako? — hm!« A kmalu potem mi je pravil čisto spontano svoj dogodek z deželnim glavarjem: o svoji petdesetletnici, o »Slovenčevi« nameri, izdati ob tej priliki njemu na čast slavnostno številko, o nečuveni jezi ljubosumnega Šusteršiča, ki se je celo na škofa spravil, da prepreči to slavje, in naposled o nečastnem činu, da je deželni glavar tekel k deželnemu predsedniku, ovadit Kreka radi srbofilstva! In to v dobi, ko je taka ovadba osumljenca lahko stala glavo! Nazadnje pa, ko se Krek spravi na barona Schwarza, pozivljajoč ga v svoji razgreti možatosti: »Ovadili so me pri Vas, tukaj sem, pa me zaprite!«

Poznal sem Kreka; vedel sem, da je bila njegovi veliki duši nemogoča vsaka laž, — in zopet sem bil gotov s Šusteršičem.

Že sem povedal, da sem si ohranil na Dunaju po vseh ministrstvih svoje stare zveze. Drage volje sem jih izkoriščal, da sem mogel tupatam podpirati kak javni interes naše slovenske domovine ali koristiti kakemu rojaku. V »Dodatkih« podajam nekaj Krekovih pisem, zadevajočih moje intervencije. Obenem pa osvetljujejo izrednega moža, našega Janeza Evangelista, čudno to zmes genijalnosti in ljubeznive šaljivosti. Semtertja kaka pikra beseda o ljubljanskih mogotcih ter o neverjetnem gospodarstvu v deželnem dvorcu, večkrat nagovarjanje, naj se vrnem v politiko. Milo se mi stori, ko pregledujem to korespondenco, na najboljši poti sva bila, da nastane med nama tako intimno nerazrušno prijateljstvo kakor je obstojalo med menoj in rajnkim Jankom Kersnikom!

Posebno sem bil vesel, da sem mogel opetovano posredovati v prid ljubljanskemu mestu, čigar častni meščan sem. Tako se enkrat pri meni v mojem bornem begunskem stanovanju oglasi čudovita prikazen, neki ruski žid Gruška s pismom ljubljanskega župana. Vnanjost izredno grda, notranjost njegova, vsaj če sodim po zelo neveselih dragih skušnjah, ki jih je imel nekaj mesecev kasneje deželni »finančni minister« dr. Evgen Lampe s tem svojim zaupnikom, nič bolj prikupljiva! Ali zadeva, radi katere se je bil mož zglasil pri meni, je bila povsem jasna in nesumljiva. Šlo se je za to, da si je ljubljanska mestna aprovizacija pridobila po tem Gruški pet vagonov pšenične moke in dva vagona zdroba. Blago je ležalo v Pešti, niso pa mogli dobiti privoljenja avstrijske vlade, da bi ga mogli speljati v Ljubljano. Vzel sem žida s seboj v notranje ministrstvo h grofu Rudolfu Chorinskemu, ki je tam služboval kot sekcijski načelnik. Ljubezniv mož, rodom Kranjec, sila naklonjen naši deželi in njenemu prebivalstvu, ki je pred leti bil prišel iz ministrstva kot »legatus natus«, t. j. s trdno obljubo, da postane on Schwarzov naslednik v deželnem predsedstvu. Dano besedo so snedli, odpravil ga je iz dežele dr. Šusteršič, kajti Chorinsky, dasi goreč katoličan in skozinskoz pravičen uradnik, se je deželnemu glavarju vendar videl preveč samostojen, da bi ga mogel trpeti poleg sebe kot deželnega predsednika.

Chorinskega sem naprosil, naj mi ugladi pot v ministrstvu za ljudsko prehrano. Telefoničen razgovor njegov s tovarišem v tem ministrstvu, jaz z Gruško k temu gospodu — Gruško sem pustil v čakalnici — in čez dober četrt ure sem dobil pismeno dovoljenje, vsled katerega se je moglo dostaviti blago lačnim Ljubljančanom!

Stradanje v Ljubljani pa je leta 1917. moralo biti pač precejšnje, ker le na ta način si morem pojasniti, da mi je mestni zastop za malenkostni trud, ki sem ga imel v tej aprovizačni zadevi, v javni seji izrekel svojo zahvalo. Župan dr. Tavčar me je obvestil o tem z dopisom z dne 7. aprila 1917, št. 5003. Dopis se glasi:

»Občinski svet deželnega stolnega mesta Ljubljane je v svoji javni redni seji dne 3. aprila 1917 soglasno sklenil, izreči Ti, velecenjeni gospod dvorni svetnik, iskreno zahvalo občinskega sveta za posebne zasluge, ki si si jih pridobil v sedanjem težkem vojnem času za aprovizacijo deželnega stolnega mesta Ljubljane.

Čast mi je, obveščati Te o tem sklepu.

S prisrčnim pozdravom vdani

župan dr. Tavčar, l. r.«

Po moji subjektivni sodbi je bila ta slovesna zahvala preveč, pač pa sem jo pošteno zaslužil ob drugi priliki. Šlo se je

za ustanovitev višjih tečajev na ljubljanski obrtni šoli, t. j. za preosnovo elementarne strokovne šole v srednji tehniški zavod. Tu moram biti nekoliko bolj natančen v svojem pripovedovanju, ker zadenem zopet na svojega starega »intimnega neprijatelja« g. Ivana Hribarja, ki v svojih »Spominih« stvari daje povsem drugo lice.

Kako je Ljubljana dobila srednjo tehniko?

Med onimi višjimi ministerijalnimi uradniki, s katerimi sem ohranil stare odnošaje, je bil tudi Poljak Redl ali kakor se je prekrstil po samomoru svojega brata, glasovitega izdajalca najskritejših vojaških tajnosti generalštabnega polkovnika Redla, Reinolt. Bil je ministerijalni svetnik v ministrstvu za javna dela ter referent o obrtnem šolstvu. Mož eleganten, darovit, zame posebno zanimiv, ker se je v njegovi duši očividno boril poljski separatizem s slovanskim čuvstvom. Zlasti način, kako se je avstrijska krutost udejstvovala nad poljskim narodom med svetovno vojno, je provzročil, da je Slovan v Reinoltu premagal Poljaka ter da sva si kmalu mogla povsem prostodušno povedati svoje nazore, upe in bojazni. Minister javnih del je bil tačas Trnka, Čeh z dušo in telesom. Zanimal sem se od nekdaj za obrtno šolo v Ljubljani, kamor sem bil jaz — in le jaz — spravil prijatelja Šubica kot ravnatelja. Iz razgovorov z Reinoltom sem razvidel, da bi bilo mogoče, sedaj doseči pomembni razvoj tega zavoda. Zmenila sva se, dati pobudo zaspanim Ljubljančanom. Pisal sem prijatelju dr. Tavčarju ter mu pojasnil položaj, češ, sedaj morete dobiti višje tečaje na obrtni šoli. Naj mesto vloži peticijo, ako treba, jo sestavim jaz ter jo pošljem županu v odobritev. Moja ponudba je bila hvaležno sprejeta in tedaj sem poslal v Ljubljano koncept prošnje, ki je bila z eno samo zgolj stilistično spremembo sprejeta. Pritegnili so po mojem nasvetu še trgovsko zbornico, in na Dunaj so odposlali posebno deputacijo, sestavljeno iz župana dr. Tavčarja, predsednika trgov. zbornice Ivana Kneza in ravnatelja Ivana Šubica. Jaz sem jo vpeljal pri ministru, kjer smo mu izročili prošnjo ter jo vsestransko utemeljevali. Dobro smo bili sprejeti, upapolni smo zapustili ministrovo sobano.

Ali sedaj so se pojavili protivni vplivi! Ljubljanski kazino, ko je čul o naši nameri, pokonci in začeli so rovati proti ustanovitvi višjih tečajev.

Vsled tega sem moral na ministra. K vsej sreči je bil Trnka, ugleden v svoji inženirski stroki, baš tako odločen v svojem slovanskem čutenju. Ni bilo težko, pridobiti ga za končno rešitev. Vendar je čakal s svojim podpisom neposredno do svoje demisije. Menda je vzpostavitev višjih tečajev na ljubljanski obrtni šoli poslednji akt, ki ga je rešil minister Trnka. Mestni zastop je izrekel zahvalo mesta Ljubljane meni, sekc. načelniku Wilh. Haasu in dvorn. svetniku Reinoltu

v javni seji dne 17. julija 1917, dočim je bil minister Trnka imenovan častnim meščanom.

Tako in nič drugače je nastala srednja tehnična šola v Ljubljani. A kaj piše o njenem rojstvu Ivan Hribar v svojih »Spominih«?

Tam se čita v II. delu, pag. 251—252, dobesedno: »Zaradi tega aktivovanja (!) pel je dr. Tavčar hvalo oddelnemu načelniku Haasu, dvornemu svetniku Reinoltu in dvornemu svetniku Šukljetu. Stvar je silno značilna. To, kar je ministerstvo za javna dela sedaj odredilo, ni namreč nič novega in torej nikogar zasluga... Ta dejstva dovolj osvetljujejo, zasluge, ki jih ima trojica Haas—Reinolt—Šuklje za ljubljansko državno obrtno šolo. Da je mogel „prijatelj“ v nič deti vse, kar sem jaz za to šolo storil — in smelo trdim, da bi je brez mene ne bilo — moral je najti zasluge drugih. Malenkostnost, da jej je težko najti enake!«

In kako utemeljuje avtor Hribarjevih »Spominov« svoj napad na »najboljšega« prijatelja dr. Tavčarja? Z naivno trditvijo, da »ta dva oddelka bila sta namreč šoli zagotovljena že z onim ministerskim razpisom, s katerim se je izrekla ustanovitev državne obrtne šoli v Ljubljani!!« Pozabil je mož v svojem slavospevu na lastno osebo navesti datum in številko tega »razpisa« ter njegovo besedilo. Ne vem tedaj, katero leto ima v mislih. Vsekako pa je bila tista »obljuba« stara najmanj deset let. In koliko vredijo take »obljube«, je pač znano slehernemu razsodnemu čitatelju! Ali g. Ivan Hribar ne ve, da edinole zakon drži, da pa nobena obljuba, da celo nobena ministrska uredba **ne veže poznejših ministrov in poznejših vlad?** Povsem neumevno mi je, kako si more gospod lastiti zasluge za narodno pridobitev, pridobljeno leta 1917., ko je baš v oni dobi bil že nekaj let milovanja vreden »konfiniranec«, žrtev tedanjega avstrijskega sistema ter kot tak gotovo popolnem izven možnosti, sodelovati pri kaki narodni priboritvi!

* * *

Prišel je med tem julij s svojo pekočo vročino, Dunaj, sicer tako lep, je postal neznosen, na oddih sem hotel iz razbeljenega velikomestnega zidovja ven na deželo! Izbral sem si za letovišče Breitenfurt, kjer je bila doma moja druga snašica, iz one znamenite krčme, kjer so se gostili dunajski izletniki s širokoznanimi »Milirahmstrudelni«. Poslovim se od Kreka, svetujem prijatelju, naj se tudi on malo izpočije, češ, da se mi lice njegovo ne dopada. On pravi: »Sem res nekoliko „zmartran“, bom moral izpreči.« In jaz: »Kaj, če bi se v počitnicah videla kje na Dolenjskem, saj bom moral le zopet malo pogledati svoj Kamen?« Pa Krek me zavrne: »Pridi rajši ti k meni v Šentjanž, boš videl, kako lepo je tam in kaki „fajn“

ljudje!« Roko sva si stisnila, se objela — a nikdar več se nisva videla. Kdo bi bil sodil, da so že bili dnevi šteti prijatelju, na videz še tako čilemu, življenja polnemu!

In 9. oktobra 1917 tista pretresujoča vest, da je svojo plemenito dušo izdihnil Janez Evangelist! Svoje trudne oči je zatisnil v svojem ljubljenem Šent Janžu, pod streho prijatelja župnika Ludovika Bajca.

In kaj je v prerani grob pahnilo našega Kreka? Predvsem prenaporno delo, ki je naposled moralo uničiti njegov tako krepak organizem. Po mojem uverenju je duševni oče majske deklaracije baš Janez Evangelist. Zgodovina tega nadvse imenitnega dogodljaja še ni spisana; hvaležna naloga bo bodočemu zgodovinarju ugotoviti velik delež, ki ga ima Krek na tem političnem velečinu, kateri je v svojih posledicah naposled upropastil staro, strohnelo habsburško monarhijo.

Pa tudi afera z glasovito Theimerico je sodelovala pri Krekovi prezgodnji smrti! To tem bolj, ker je Krek pretrpel notranje bolečine, povzročene po tem ostudnem napadu na svojo moralno eksistenco sam zase, niti najboljšemu svojemu prijatelju ni razodel, kako ga to peče. Kakor sva si bila intimna, nikoli nisva spregovorila niti besedice ne o tej intrigi. Jaz nisem maral začeti in Krek je meni nasproti trdovratno molčal. Ali do duše sem uverjen in svojo roko bi položil v plamteči ogenj, da ni imel Krek nobenega nedovoljenega stika s to histerično žensko.

Prišla je zima in bližala se je spomlad leta 1918. Svetovna vojna je vedno še trajala, brezumnega morjenja še ni bilo konec. V naši ožji domovini je razsajal strasten boj Šusteršičeve ožje stranke in onih mož, ki so pod modrim vodstvom prelata Andreja Kalana še visoko dvigali zastavo Slovenske ljudske stranke. Bilo je menda meseca marca 1918, ko srečam v dunajskem Volksgartnu deželnega odbornika dr. Vl. Pegana, verno vdanega deželnemu glavarju. Vprašam tega Šusteršičevega zaupnika, kako stoje strankarske razmere doma? »Zmagali bomo« — pravi Pegan — »ker imamo škofa na svoji strani!« Ali par mesecev kasneje je prevzvišeni dr. Jeglič jasno dokazal, da tudi on v svojem domoljubnem srcu ostro obsoja samopašno politiko dr. Šusteršiča.

Stradanje na Dunaju je postalo že neznosno. Tudi za drag denar ni bilo več mogoče dobiti najpotrebnejšega živeža. Meni in moji ženi se je pripetilo, da velikonočno nedeljo nisva imela drugega na mizi, kakor krompirjevo juho. K vsej sreči mi je prijatelj Zamida nekaj časa prej poslal po uradniku deželnega odbora, ki je imel slučajno posla na Dunaju, nekaj kranjskih klobas. In od te pošiljatve je pol klobase še ostalo. Krompirjeva juha in pol klobase, to je bila tedaj leta 1918, naša praznična pojedina! Sicer je bila trma moje blage rajnke, da

nismo imeli kaj boljšega na mizi. Moj zet, ugleden uradnik velebanke, ki ni štedil z denarjem, češ, predvsem mora biti družina dobro preskrbljena z živežem, bi nas bil srčno rad sprejel pri obedu. Ali moja soproga je bila preponosna, da bi hotela v takih gladujočih časih nadlego delati komursibodi, celo svoji lastni hčeri in lastnemu zetu!

Naposled smo se naveličali stradanja in zadnjega aprila nas je vlak zapeljal čez Semmering v Ljubljano in na naš »Kamen«. O stradanju se v siromašni Dolenjski navzlic svetovni vojni ni nič čutilo. K večjemu, da včasih govedine ni bilo, pa smo si pomagali in zaklali kakega piščanca. Sploh se je toliko razupita Dolenjska takrat imenitno izkazala. Ne le, da so domačini skoro tako živeli kakor v mirnih časih, temveč od vseh strani: iz Ljubljane, iz Trsta, Primorskega in iz Istre so prihajale cele karavane z nahrbtniki in vrečami po živež na Dolenjsko. In kake kupčije so to bile! Denar ni veljal več. Za denar se izlepa ni kaj dobilo. Ampak Tržačani, Primorci in drugi kupci so prihajali z blagom, s svilnatimi robci in suknom, urami in lišpom, in mesto denarne kupčije se je udejstvila primitivna zamenjava. Tako daleč je pripravila norost svetovne vojne trgovinske oblike!

Povratek v domovino mi je bil tem lažji, ker je sprememba na avstro-ogrskem prestolu vidno omilila vladajoči sistem. Dne 21. novembra 1916 je bil za vedno zaspal cesar Fran Josip in naslednik mu je bil njegov pranečak cesar Karol. Dober dečko, ljubezniva narava, toda slabič, nikakor ne kos velikanskim nalogam, katere je stavljala svetovna vojna avstrijskemu vladarju. Že takrat, ko se je njegov stric, prestolonaslednik nadvojvoda Fran Ferdinand oženil z grofico Sofijo Chotekovo, mi je dejal prijatelj, dvorni svetnik Feliks Nitsch, rodom Vipavec, ki je bil 33 let v dvorni službi, o nadvojvodi Karlu z ozirom na to, da je postal Karol opravičen do prestola, ker Fran Ferdinandovi potomci, izvirajoči iz neenakovrednega zakona, nimajo te pravice, da je to »nesreča za dinastijo, ker je slaboumnost njegova znana po vsem dvoru«. In drug prijatelj moj, ki je dlje časa bil dodeljen vrhovnemu armadnemu poveljništvu ter vsak dan občeval z mladim cesarjem, mi je odgovoril na moje vprašanje o zmožnosti in značaju cesarja Karola s to karakteristiko: »mlad kavalerijski častnik!« In njegovi slabotni roki je bila izročena usoda razpadajoče monarhije!

Označevalna za reveža na avstrijskem prestolu je sledeča epizoda! Bilo je proti koncu meseca marca 1917, ko obiščem notranjega ministra v kratkoživem kabinetu Clam-Martiničevem, barona Handl-Mazzettija. Znan sem bil ž njim, ko je bil še ministrski podtajnik, obiskal sem ga v Zadru, ko je bil tam cesarjev namestnik in sedaj sem šel v zadevi ogroženega premoženja »Slov. Matice« zopet k njemu kot ministru notranjih zadev. Pri tej priliki mi pove, da je bil te dni pozvan na telefon.

»Halo, tukaj Handl, kdo tam?« Odgovor: »Tukaj cesar Karol. Ali že veste za najnovejšo novico?« Handl nato: »Veličanstvo, mislite na petrograjsko revolucijo ter na to, da je bil car pahnjen s prestola?« »Da, da, kako sodite Vi o tej stvari? Meni se dozdeva, da to naposled vendar ne bo dobro za nas?!« Siromak ti! V svoji naivnosti se cesarski mladič niti zavedal ni gorostasne nevarnosti, izvirajoče iz ruske revolucije za monarhistični princip sploh!

In zopet sem si predstavljal velikansko razliko med obema vladarjema! Fran Josip, naravnost nedostopen v svojem veličanstvu, prevzet od domišljije, da je on neposredno od Boga pozvan na vlado, ki nikoli niti s svojimi resortnimi ministri ni govoril o politiki, temveč zgolj o resortnih vprašanjih — in pranečak njegov, cesar Karol, ki po telefonu razpravlja o takih političnih pretresljajih!

Ves čas, tudi ko sem bival na Dunaju, sem bil jako dobro poučen o strankarskih razmerah v deželi. Sedaj sem imel v domovini še mnogo več prilike, ogledati si gospodarstvo v deželnem dvorcu. Avtokratski sistem dr. Šusteršiča je bil na vrhuncu; ni več veljal zakon, niti pravilnik deželnega odbora, merodajna je bila le slepa volja deželnega glavarja. Ne bom se spuščal v nadrobnosti. Vse te deloma zelo umazane stvari so odkrite in pojasnjene v obširnem poročilu, ki ga je po prevratu sestavila kontrolna in revizijska komisija za deželno upravo. Preštudiral sem ves ta obširni akt. Toda oziri na može, ki jih že krije hladna gomila, mi branijo, s takimi detajli pasti radovednost čitateljev. Le toliko rečem, če bi bilo to poročilo izročeno javnosti, bi navzlic temu, da priznavam, da pisava njegova ni popolnem objektivna, vendar usta zamašilo onim nepoučenim krogom, ki tupatam še danes zdihujejo, češ, škoda, da nimamo več takih voditeljev pri Slovenski ljudski stranki kakor sta bila dr. Šusteršič in dr. Evgen Lampe!

Meseca junija 1918 sem se peljal iz Ljubljane v Škofjo Loko in slučaj je hotel, da sem našel na vlaku našega knezoškofa. Tudi on je bil namenjen v Škofjo Loko. Iz postaje na Trati sva jo peš udarila v mesto. Prevzvišeni mi morda ne bo zameril, ako povem, da sva se pri tej priliki intenzivno razgovarjala tudi o sistemu, vladajočem v deželnem dvorcu. Knezoškof mi je odkrito povedal, kako težke boje ga je stalo, da se je ločil od dr. Ivana Šusteršiča, kateremu je bil toliko časa zaščitnik in pokrovitelj. »Dolgo sem ga branil, ali ko sem se uveril, da zasleduje mož le svoj lastni interes, sem se moral ločiti od njega in to sem tudi javno povedal.« Vprašal sem prevzvišenega pri tej priliki, ali bi on sodil, da bi koristil našemu narodu, ako kot bivši deželni glavar in mnogoletni deželni in državni poslanec preiščem tedajno deželno upravo s pravnega in gospodarskega stališča ter javnosti izročim rezul-

tate te preiskave? Knezoškof mi odgovori, da smatra tako razpravo direktno v deželnem in narodnem interesu.

In tako so se rodili oni moji članki, objavljeni v »Slovencu« pod naslovom: »Deželna ustava, deželno gospodarstvo in dr. Šusteršič.«

Ker sodim, da jim gre neka pomembnost za bodočega zgodopisca te dobe, jih objavim v »Dodatkih«.*

Vprašanje nastane, ni li moja sodba preostra, preveč subjektivna? Spregovorimo odkrito besedo! V istini je bila uprava deželnega odbora dobra že pod deželnim glavarstvom plem. Otona Detele, zadobila pa je v »heroiški dobi« SLS, od l. 1908. silen vzlet ter je postala naravnost vzorna. Birokratična točnost in vestnost ravnatelja Zamide in nekaterih deželnih funkcionarjev, združena s svežimi idejami in velikopoteznimi načrti voditeljev deželnozborske večine, so napravile iz kranjskega deželnega odbora vprav vzoren organizem. Žalibog, da je baš pod Šusteršičevo vlado tudi deželni odbor pojemal, in sicer ne zgolj vsled svetovne vojne! Dr. Šusteršič ni imel upravniškega daru, preveč zapleten v politiko se je premalo brigal za administracijo, poleg tega je bil pa preveč avtokrat in prestrasten strankar, da bi pod njegovim načelovanjem mogla avtonomna uprava obdržati ono visoko ravnotežje, do katerega se je dvignila v dobi 1908—1912.

Ali kdo ugovarja? Najboljši dokaz za nedostatnost Šusteršičeve uprave nam kaže dvoje docela zavoženih važnih zadev: železnica Brežice—Novo mesto in ljubljansko barje! Za dotično železniško zvezo so bile gotove vse predpriprave, proga je bila zmerjena, pregledana, potrjena. V vojnem času bi zadobila ta črta tem večjo važnost! In zgradba! Na razpolago je bilo toliko tisočev ujetih italijanskih zidarjev, toliko tisočev ruskih težakov, torej delavcev »zastonjkarjev« — in vendar še danes nimamo te odvažne železnice! In zakaj ne? Odgovarjam z neko epizodo, ki se je meni pripetila. Bilo je marca 1917, ko sem zopet hotel k železničnemu ministru Zdenku baronu Forsterju. Zaseden je bil, trebalo tedaj čakati. V predsobi naletim na ekscelenco sekcij. načelnika Ressiga, kateri je imel pod seboj vse lokalne železnice. V razgovoru mi reče: »Vi ne verjamete, kako živo mi v tej hiši obžalujemo, da ste odstopili od deželnega glavarstva. Odkar Vas ni več na tem mestu, se živ krst ne meni več za vaša železniška vprašanja. Vzemite n. pr. železnica Brežice—Novo mesto! Kolikokrat sva se midva razgovarjala o tej progi, vse je bilo dogovorjeno med nama, sedaj se nič ne gane. Naposled smo mi z ministrstva deželnemu odboru v Ljubljano poslali dopis, v katerem vprašamo, kaj vendar misli deželni odbor glede te železniške zveze? Dolgo časa nobenega odgovora, potem dopis, v

* Glej: »Dodatki«, III.

katerem nam deželni odbor javlja, da še ni dovolj natančno preštudiral tega vprašanja ter da torej še ne more zavzeti gotovega stališča!« In vendar so zastopniki deželnega odbora sodelovali celo pri »trasni reviziji«! Da še danes niso zvezane Brežice s Kostanjevico in Novim mestom ter da bo poteklo morda še mnogo, mnogo let, preden se zamaši ta vrzel v našem železniškem omrežju, je zgolj krivda nedostatnega vodstva v avtonomni upravi!

In ljubljansko barje! Kadarkoli prekoračim kateri izmed mostov neregulirane Ljubljanice ter si hote ali nehote ogledujem zelene otoke in smrdljive mlake v vodni strugi, te luže, ki naravnost ogrožajo javno zdravje v slovenski metropoli, ker so kakor ustvarjene za zavetišča onih vražjih komarjev, raznaševalcev opasne malarije, se mi vzbudi v srcu bridka nevolja o nemarnosti in nezmožnosti deželne uprave, ki je zamudila sijajno priliko, baš v vojnem času s forsirano uporabo jetniških delavcev dognati preimenitno delo deželne kulture. Ne smešite se z ugovorom, češ, vojni erar je stavil pretirane zahteve! Saj je čisto gotovo, čimdalje odlašamo s tem delom, tem dražje bo. Danes bi že stalo »multiplum« onega zneska, ki bi ga trebalo plačati med vojno celo navzlic neprimernim zahtevam vojnega erarja. Vsak deželni glavar, torej tudi dr. Šusteršič je bil »ex lege« podpredsednik v močvirskem odseku, toda o njegovi delavnosti v tem pogledu ni nobenih sledov, ako se kot taki ne priznajo ekspenzarji odvetniške pisarne deželnega glavarja, katera je zgolj za l. 1916. in za ljubljansko barje naračunala in tudi prejela nad 25.000 kron iz deželnih sredstev!

Povsem upravičen sem bil tedaj, da sem v vročem poletju l. 1918., ko je razsajal obupen boj na vseh frontah, ko je pa tudi na Slovenskem divjala politična borba Šusteršičeve stranke z njenimi nasprotniki pod modrim vodstvom dr. Korošca, tudi jaz dvignil svoj glas ter povedal svojo oceno uprave svojega naslednika.

Toda na vnanji in na notranji fronti je boj šel proti koncu. Poraz Ludendorffove ofenzive na Francoskem in uspešna Fochova protiofenziva, poraz avstrijske ofenzive na Piavi, potem septembra meseca zmagoviti predor junaške srbske vojske skozi bolgarsko fronto, zmaga Angležev v Palestini — na vseh koncih in krajih velika, naravnost katastrofalna dejstva! Prišla je jesen in koncem oktobra se je zrušila avstro-ogrska monarhija, pričetkom novembra ji je sledil polom hohencolernskega imperializma. V enem mesecu smo doživeli več svetovne zgodovine, nego naši dedi v petdesetih letih!

In prišel je tudi konec Šusteršičeve vlade v deželnem dvorcu. 25. oktobra je izročil posle deželnega glavarja odborniku dr. Trillerju in — zbežal. Vprav dramatična je bila njegova ločitev od mesta deželnega glavarja: ni bil več varen sredi razburjenega ljudstva, zlasti ga je prestrašila vest, da mu groze

Dr. Ivan Šusteršič

vojaki domačega strelskega polka, ki je bil na njegovo ovadbo premeščen iz Ljubljane v gornje-avstrijski Enns. Preplašen stopi h kolegi Trillerju, vpraša ga, ali bi se mu moglo kaj žalega zgoditi, — in Triller mu to potrdi. Potem na višjega deželnega ravnatelja Zamido z istim vprašanjem in tudi ta ga ni mogel pomiriti! Še tisti dan je deželni avtomobil po manj obljudenih ulicah odpeljal zadnjega kranjskega deželnega glavarja z njegovo soprogo s slovenske grude na nemško ozemlje. Menda se je varnega čutil šele, ko se je njegov avto ustavil v obzidju nemškega Gradca.

Tudi Šusteršičev padec je bil katastrofa! Je nekaj tragičnega v usodi tega velenadarjenega moža, kateri se je s silo lastne močne osebnosti tako visoko povzpel ter končno tako nizko padel. Vnanji povod njegovemu padcu je njegov tovariš in prijatelj dr. Lampe par tednov prej označil takrat na Dunaju živečemu rojaku, češ: »Midva s Šusteršičem sva na napačnega konja stavila!« Notranji razlog pa je iskati v njegovem značaju, predvsem v pretirani častilakomnosti in silni brezobzirnosti!

Morda je to najprimernejši trenutek, da si še enkrat ogledamo Šusteršičevo podobo, kakor si jo bo narisal nepristranski zgodovinar. Gotova istina je, da je SLS ob prvem desetletju našega veka stala na višku: takrat je preživljala svojo »junaško dobo« in častno je bila zastopana po štirih krepkih osebnostih. Kot take omenjam Šusteršiča, Lampeta, Kreka in samega sebe. Zakaj je bil Šusteršič prvi med nami? Glede znanstvene izobrazbe je bil sigurno zadnji, tudi kot govornik se ni mogel meriti z nami, izvirnih idej se je kaj malo rodilo v njegovi glavi — in vendar mirno izrekam, da v naši četvorici je bil najmočnejši baš dr. Ivan Šusteršič! Kajti v političnem življenju prodere redoma oni, ki se odlikuje z najkrepkejšo voljo, ki jasno vidi svoj cilj pred seboj ter ga zasleduje z največjo brezobzirnostjo. Take osebnosti obvladajo in takim osebnostim se mora prištevati tudi »nevenčani vojvoda kranjski«, dr. Ivan Šusteršič! Tragična krivda njegova je bila, da je veliko svojo energijo, s katero je brezdvomno mnogo koristil stranki in deželi, uporabljal tudi v hrepenenju po časteh in v osebnih interesih. In to ga je pokopalo!

Niti za sedem let ni preživel dr. Šusteršič svojega padca. Nekaj let je begal po inozemstvu, zaman moledujoč, da bi se smel vrniti v domovino. Ko mu je bil povratek dovoljen, ga je vročekrvni temperament takoj zopet vrgel na politično pozorišče. A baš takrat je dokazal, ali da so ga v prognanstvu zapustile politične zmožnosti ali pa, da se je sploh od nekdaj precenjal kot politik. Kako je pričel s svojo rehabilitacijo?

Mesto da bi se sprva mirno umaknil v zatišje svoje odvetniške pisarne, mirno opazoval in mirno čakal, da ga pridejo

pozvat na politično delo, si je vse pokvaril s prenagljenim svojim nastopom. Niti poldrugo leto mu ne bi trebalo čakati, s povzdignjenimi rokami bi ga prišli prosit prejšnji pristaši, češ, vodje nimamo, prevzemi zopet ti vajeti v svoje roke!

Mesto tega objava njegove brošure, izdana pod naslovom: »Moj zagovor«. In v tem spisu uničujoča graja, odločna obsodba vsega onega, kar — je on sam učil, odrejal in vršil skozi dolga desetletja! Vse to pa združeno z napadi in očitki na isto duhovščino, ki mu je bila najtrdnejša opora pri njegovi sijajni politični karijeri!

In potem ponesrečena njegova kandidatura v narodno skupščino! Kako ponižanje za moža, kateremu se je klanjala vsa Slovenija, ki je imel zlasti na Kranjskem več ugleda nego kateri si bodi posvetnjak in sedaj ta naravnost sramotni poraz! Od 72.233 oddanih glasov v volilnem okrožju Ljubljana-Novo mesto se je glasilo na njegovo ime zgolj 743, a v volilnem okrožju Ljubljana s Spodnjo Šiško od 8874 oddanih glasov — 132! In to navzlic velikim denarnim žrtvam, ki jih je stala njegova ponesrečena kandidatura!

Povsem naravno, da tega udarca ni mogel preboleti. Prej krepak, solidno zidan mož je vidno propadal; dne 7. oktobra 1925 ga je rešila usmiljena smrt fizičnega in duševnega trpljenja. Kljub vsem njegovim zmotam pomenja njegova smrt vendar le občutno izgubo za naš narod. In zgodovina slovenskega ljudstva ga bo morala zapisati med najznamenitejše osebnosti, ki so uspešno delovale za ugled zanemarjenega in zapuščenega naroda!

* * *

Nisem nameraval nadaljevati svojih spominov preko prevrata. Izjemo sem napravil z dr. Šusteršičem, toda naposled je bil zadnji deželni glavar na Kranjskem politično mrtev v trenutku, ko je propadla habsburška dinastija ter od nje ustanovljena in toliko stoletij vladana velesila. Že je poteklo enajsto leto, odkar živimo v svoji lastni jugoslovanski državi!

Epilog.

Ko se bo ta knjiga izročila prometu, sem že dopolnil osemdeseto leto. Lepa starost, vsaj ker smem reči, da je bilo moje življenje polno zanimivosti, pač tudi polno dela in hudih naporov. Odkrito priznavam, čestokrat sem napravil kako veliko nerodnost, čestokrat sem grešil v zasebnem, še večkrat v javnem življenju. Toda pri vseh mojih napakah mi tudi strog sodnik ne more zanikati, da sem »au fond« vedno bil poštena narava, prešinjen dobrih namenov, resnicoljuben, zvest svojim prijateljem in, dasi večkrat menjajoč obliko, vendar v bistvu vedno zvesto vdan svojim načelom. Imam še danes to zadoščenje, da nisem zastonj hrepenel po ljubezni. Pridobil sem si srčno vdanost svoje plemenite žene, s katero me je vezala nič manj nego 54 let čista, nepokvarjena, do smrti trajajoča ljubezen. A posrečilo se mi je tudi, zadobiti in ohraniti si trajno prijateljstvo s tolikimi duševno visoko stoječimi možmi.

In še druga sreča mi je bila dana! Še kot 70 letni starček sem dočakal, po čemer sem hrepenel že v zorni mladosti: o s v o b o j e n j e s v o j e g a n a r o d a p o t i s o č l e t n i s u ž n o s t i, u s t a n o v i t e v l a s t n e, j u g o s l o v a n s k e d r ž a v e! Srečnejši sem bil v tem pogledu nego nepozabljeni prijatelj Janez Evangelist, ki je kakor Mozes s krepko roko in veliko dušo vodil slovenski narod tik do »obljubljene dežele«, a nje pragove prestopiti mu pa ni bilo dano! Ko je napočil zgodovinski dan 29. oktobra 1918, ko sem stopal čez železni most na veliki novomeški trg, da se udeležim narodnega slavja, mi je srčna radost privabila solze veselja v moje staro oko. Navzlic temu pa si nisem delal nobenih iluzij o tem, kar nas čaka v novi državi. Ko je slavnostna povorka iz Novega mesta prikoračila v Kandijo, sem tudi jaz govoril tisočglavi množici. A tudi vpričo trenutnega splošnega navdušenja sem opozarjal veselja pijano množico, da ne bo vedno vse tako rožnato razpoloženo, da nas še čakajo težka leta in hude skrbi ter da se baš v takih resnih časih pokaže pravo rodoljubje!

Pač me je zabolelo, ko sem, pazno zasledujoč prve korake novorojene države, moral ugotoviti, da so grde strankarske spletke, malovredni zasebni nagibi, neizkušenost in politična nezrelost še izredno pomnoževale samoposebi ogromne težave našega državnega rojstva. Predvsem je mahoma prenehala tista kratka doba medsebojnega sporazumljenja, smotrnega sodelovanja različnih političnih strank in na njih mestu se je kmalu

bujno šopirila strastnost, samopašnost, koritarstvo in druge nečednosti. In povrh še popolna nepripravljenost na velikanske spremembe! Kak razloček med nami Slovenci in med Čehi! Pri njih je bilo vse do pičice pripravljeno na odločujoči trenutek, ko se starodavna avstrijska država z habsburško dinastijo vred zdrobi in v prah zvali! Z neomajno sigurnostjo so Čehi čakali na popolni poraz centralnih sil, vse je bilo preračunjeno, vsakemu pisarniškemu oficijalu, če je bil osovražen pri narodu, so že postavili mesece in mesece prej naslednika, — tako tam in pri nas? — čisto nič! Pijano veselje, otroško govoričenje, a nič hladne razsodnosti! Smelo trdim, marsikaj bi bilo drugače, ako bi bili mene pozvali v narodno vlado. Predvsem bi se z vso silo upiral usodni pogreški, da smo sami razdejali najboljše, kar smo imeli v deželi: naš deželni odbor in nanj se naslanjajočo deželno samoupravo! Zastonj sem par mesecev prej v mnogo diskutiranih člankih poudarjal potrebo, tudi državno upravo preosnovati na tej podlagi, — prvo naše delo je bilo, uničiti deželno avtonomijo, razpršiti deželni odbor in brezpogojno izročiti Beogradu vse premoženje dežele Kranjske, po zelo nizki cenitvi nad 70 milijonov dinarjev!

Da bi bil ta čas v »Narodni vladi«, bi bil predvsem zahteval, da se pred združitvijo s srbskimi odrešitelji jasno pomenimo o pogojih našega državnega ujedinjenja. »Clara pacta, boni amici!« Nič o vsem tem, brezpogojno smo se združili in — kakor je bilo združenje s Srbi in Hrvati v eno državno celoto samoposebi potrebno in koristno, je bilo anorganično priklopljenje zgodovinsko, gmotno in družabno tako različnih sestavin nepremišljeno in kvarno.

Takrat, ko me niso pozvali v narodno vlado, dasi sem bil po letih, znanju in izkušenosti naravnost pozvan na tako mesto, sem dal slovo aktivni politiki. Odklonil sem ponudbo SLS, naj sprejmem mandat za ustavodajno skupščino, odklonil tudi poziv, naj se udeležim ustavotvorne ankete. Slednje pač s težkim srcem in le z ozirom na svojo bolehno in priletno soprogo, za katero bi večmesečna ločitev od moža bila prehud udarec.

In kar sem videl in zasledoval na političnem pozorišču, je napolnilo mene in marsikaterega gorečega rodoljuba z globoko žalostjo in opravičeno jezo. Tako mi je pisal dne 28. januarja 1921 iz Maribora dr. Pavel Turner, pač eden najboljših in najčistejših značajev, kar smo jih sploh imeli v zadnji dobi: »Mnogokrat mislim na Tebe, kako Ti misliš o naši Jugoslaviji, o njeni bodočnosti ob naših sedanjih političnih razmerah. — Meni se bridko stori, da je tako velika doba našla tako malenkostne ljudi, ki se v Beogradu in drugod prepirajo kakor razposajeni paglavci in jezične babe le za otročarije in v svoji strankarski zaslepljenosti in samopašnosti pa velikih ciljev ne vidijo ali videti nočejo. — Ta nesrečna nedelavnost in brezvestnost me boli in — gabi se mi!«

Država Jugoslavija je povsem nova tvorba. Njen nastanek se da primerjati rojstvu malega otročička. Povsem naravno je, da tupatam »otroške bolezni« napadajo nebogljenega novorojenčka. Ali napadi, ki smo mi jih preživeli v ravnokar minulem desetletju našega državnega obstanka, so bili tako silni, da je česokrat bilo videti, da naše državno truplo ne bo kos tem vročinskim boleznim. Mnogobrojni naši sovražniki so s škodoželjnim veseljem gledali na paroksizme naše države, napovedujoč njen neizogibni pogin. In mi, ki smo srčno vdani toliko zaželjeni Jugoslaviji, majali smo čestokrat z glavo ter se z morečo skrbjo ozirali v našo bodočnost. Za svojo osebo nikoli nisem obupal: tako sem dejal prijatelju finančnemu delegatu, rajnkemu dr. Šavniku, ki je skoraj obupal nad obstojem naše države: »Jugoslavija je po svoji naravi tako zdravo politično bitje, da je niti oni šušmarji, ki imajo začasno državno krmilo v svojih nespretnih rokah, končati ne bodo mogli!«

Državna bolezen pa je postala tako huda, da je bila neizogibna potreba kirurgična operacija. Kar se je izvršilo dne 6. januarja t. l., je bilo neizogibno ter dokazuje globoko razsodnost našega kralja. Od njegove modrosti pa moramo pričakovati, da ostane sedanji brezparlamentarni režim le prehod, le začasna epizoda, ki služi le v to, da se pripravi doba bolj zrelega parlamentarizma!

Nečem se uglobiti v brezplodne rekriminacije; niti z lahko roko se nečem dotakniti neveselih razmer na Hrvatskem, ki so poleg naše skrajno slabe uprave prava rak-rana na našem gospodarskem organizmu. Gledam le naš položaj v Sloveniji ter si dovoljujem nekoliko besedi, izvirajočih iz pristnega slovenskega in jugoslovanskega rodoljubja. Naj ne zameri slovenski narod, da si jaz, eden izmed sila redkih svedokov zanimive dobe našega nacijonalnega preporoda, mož, ki stoji že 63 let sredi političnih bojev ter si je v tej dobi moral pridobiti obilo političnih skušenj, jemljem to prostost, na dušo govoriti svojim ožjim rojakom!

Prvi pogoj za našo boljšo bodočnost je, da prenehajo stranke v naši ožji domovini z onim bedastim, naravnost pregrešnim, bratomornim bojem! Nisem tako naiven, da bi sanjal o prenehanju različnosti v političnem gibanju, o eni stranki in enem pastirju. Stranke so in morajo biti, toda navzlic mnogoterosti političnih mnenj, navzlic nasprotju celo v svetovnih nazorih, nikakor ni treba, da bi v strankarskem metežu pozabljali, da smo vsi sinovi ene matere ter da vsi zasledujemo eden in isti cilj: blagor našega ljudstva in srečno bodočnost naše države. Iščimo, kar nam je skupnega ter ne naglašajmo preveč, kar nas loči in razdvaja. Eni kakor drugi naših prejšnjih strank veljajo moje besede, da je dandanes v dobi velikih političnih pretresljajev in grozečih katastrof neobhodno potrebno, kolikor mogoče

izogibati se ekstremom ter doseči umirjenost v zasledovanju tudi strankarskih namenov.

In še drugo: manj politike in več dela, smotrnega dela! Gotovo ne priporočam svojim rojakom, da bi postali apatični napram javnim interesom — začuvaj Bog! Brigati se za državo je vprav dolžnost vsakega zavednega državljana, toda utapljati se v malenkostih strankarskih političnih bojev, zagristi se v njih odijozne nadrobnosti, to ni več politika, to je že njena karikatura! Ne zabimo nikoli, da je na vsem svetu morda najtežja stvar razsodna politika ter da je pravih politikov zelo malo, morda tem manj, čim več se narodne mase bavijo z dnevno politiko! Saj je poklic politikarja samposebi nad vse težaven! Mož mora združevati v sebi obširno znanje, obilo skušenj in še vse skup nič ne zaleže, ako mu ni narava podarila posebne darovitosti za ta posel, izrazit politični talent. In pri nas hoče vsak nastopati kot politik, navzlic temu, da je sila malo ljudi med nami, ki bi bili poklicani za tak posel!

Torej proč od politike in na tvorno delo! To zahteva kot predpogoj svoje uspešnosti primerno narodno vzgojo. V tem pogledu je tudi v nas Slovencih še mnogo napačnega, po spremembi kričečega. Morda še najmanj v osnovni šoli, tem več po naših gimnazijah in tudi na visokih šolah ni vse, kakor bi moralo biti. Živimo v čisto novi dobi, ki stavlja do svojih narodov svoje posebne zahteve. Tem zahtevam se treba prilagoditi, ali pa zaostajati, a zastoj pomenja dandanes nazadovanje in pogin. Glejmo, kako se ponašajo v istini žilavi narodi, predvsem premagani Nemci ter se učimo od njih! Sploh pa — manj politike, več svežega, stvarjajočega dela!

Končam svoje spomine v trdnem prepričanju, da nam nikakor ni treba obupavati radi bodočnosti naše države. Skozi toliko desetletij sem prav od blizu gledal dolgotrajno agonijo na smrt bolne avstro-ogrske monarhije. Dohitela jo je usoda, v prah in pepel se je zrušila ta navidez tako mogočna tvorba. Mi pa v naši Jugoslaviji imamo vse pogoje neomejenega državnega in gospodarskega razvoja ter le od nas bo zavisno, ali dosežemo ono stopnjo, do katere nas je predestinirala božja previdnost.

Kvišku srca, »sursum corda«, je moja zadnja beseda!

Dodatki k XIX. poglavju.

1.

Pismo dr. Tavčarja z dne 1. julija 1901, s katerim me vabi zopet v politiko (gl. str. 46), se glasi:

Dragi prijatelj!

V prigibu Ti pošiljam, kar si želel.

V drugem pa trdno upam na Tvoj zopetni vstop v politiko, samo bojim se, da ne postaneš preveč klerikalen. V tem pogledu bodi previden, ker veš, da Te jaz smatram za poklicanega (opomba: podčrtano v originalu) voditelja.

S prisrčnimi pozdravi dr. Ivan Tavčar.

Na moj odklonilni odgovor pravi dr. Tavčar v pismu z dne 9. julija 1901:

»...Naj vrag vzame politiko, če naj ima posledice, da se bom sprl s svojimi najboljšimi prijatelji. Pesem o kvarljivi politiki mi je pel že Mencinger in sedaj poješ mi jo tudi Ti. Ali v tem pogledu so mogoči različni pojmi, tudi v tem pogledu se s Tabo ne bom prepiral.«*

2.

Z dr. Slancem sem imel zlasti v dobi 1900—1903 obilo časnikarskih polemik. Posebno sem začel pošiljati svoje članke v »Slovenca«, se je mož razkoračil ter se odzval z dolgoveznimi protičlanki. Njegovi odgovori, narekovani od slepe strasti, so pač čestokrat kar izzivali osoljene replike. Dolžan mu nisem nič ostal. V dokaz navajam tu odprto pismo, objavljeno v »Slovencu« dne 11. junija 1902:

Replika gospodu doktorju Karolu Slancu.

Velecenjeni gospod doktor!

Iz Vašega gostobesednega »Poslanega« v 23. št. »Gorenjca« je najprej konštatovati, da je »Slov. Narod« odklonil Vaš odgovor na »Slovenčev« članek »Zlodej in Štembur«. Vi se čudite, veleč. g. doktor, tej — kakor sami pravite — za Vas »jako poniževalni odklonitvi«, drugim hladnejšim ljudem se bode pa videla povsem naravna. Saj je javna tajnost, da se celo v uredništvih onih listov, kateri morajo biti Vam pristopni in prijazni že iz strankarskih ozirov, kar zgražajo, da kar kurja pot oblije celo osobje, od nesrečnega glavnega urednika počenši doli do obupanega korektorja, kakor hitro zaori po redakcijskih prostorih pretresujoči glas: »Zopet nov rokopis od dr. Slanca!« Potem pa, g. doktor, največja krivica bi se pač godila dr. Tavčarju, ako bi ga kdo hotel postaviti v eno vrsto z Vami. Kajti navzlic vsem zmotam,

* Prim.: Mojo črtico »Nekaj spominov na prijatelja dr. Ivana Tavčarja«, Socialna Misel, II. 1923, str. 75.

v kojih se dandanes pogublja bogati njegov talent, navzlic vsem izbruhom njegovega temperamenta se doktor Tavčar nikoli ne bi mogel ponižati do one duševne stopinje, katera odseva iz sleherne vrstice zadnje Vaše izjave!

Vabite me, gospod doktor, da bi »doktorju Tavčarju roko poljubil v zahvalo« za odklonitev Vašega dopisa. Žalibog, tega storiti ne morem, celo nasprotno, živo obžalujem, da ste vsled »Narodove« trdosrčnosti bili primorani, duhtečo cvetko svoje pisateljske naobraženosti presaditi v žurnalistični otroški vrtec na Gorenjskem, dočim bi i po mojem mnenju takemu proizvodu prostor sodil v najrazširjenejšem glasilu liberalne slovenske stranke. Prekoristno bi namreč bilo, ako izve širna javnost slovenska, kaka pasma političkih »Struwelpeterjev« sedaj sebi pripisuje monopolno pravico, zastopati napredek in omiko po dolenjski metropoli. In tudi bodoči kulturni zgodopisec slovenski bi moral biti hvaležen za objavljanje na takem mestu, saj mu stoprav taki dokumenti tolmačijo in razbistrijo razloge onega rapidnega propada, kateri se dandanes jasno kaže na organizmu takozvane »narodne napredne« stranke.

Uprav značilna za Vašo pisavo je skrbnost, s katero se umikate in izogibate dejanski resnici celo tam, koder nimate niti najmanjšega vnanjega povoda, govoriti neresnico. Le par izgledov, da dokažem to svojo trditev! Vi pravite n. pr., »da sem bil upokojen v starosti 53 let, ko sem jedva dosegel dostojanstvo dvornega svetnika,« in vendar Vam mora biti znano, da sem sam prosil za upokojnino, ko sem bil vodil svoj urad kot dvorni svetnik šest in pol leta v največjo zadovoljnost nadrejenih oblastev, ter da sem vztrajal pri svoji prošnji navzlic vsemu prigovarjanju svojega gospoda ministra, kateri bi me vidno rad obdržal na mojem službenem mestu. In Vi, ki se tako čestokrat ponašate s svojim »nebeško lepim družinskim življenjem«, ste vedoma prezrli poglavitni povod mojega odstopa: krvavo rano, katero je tragična smrt mojega najstarejšega, darovitega in poštenega sina bila vsekala užaljenemu očetovskemu srcu!

Predbacivate meni, da sem enkrat datiral neki članek: »V gradu pri Kamnu.« To ne bi bil noben smrtni greh, vendar drage volje prepuščam slične jezikovne barbarizme Vašemu blagorodju, kateri ste v tej stroki priznan umetnik. Moje posestvo nahaja se v Valvazorju pod imenom »Gut Steinhof« in ker se mi vidi ta beseda srečnejša od kasneje nastalega imena »Schloss Steinbrückl«, katero se dandanes še čita v deželni deski, poslovenil sem jo ter rabil tudi pri priliki, ne govoreč o »gradu« nič drugega nego priprosti datum: »Na Kamnu.«

Trdite dalje, da sem se dal »od Podgorcev, oziroma merodajnih duhovnikov v občinskem odboru občine Šmihel-Stopiče voliti v gospodarski odbor te občine«, v katerem sedaj delam na premestitev gimnazije iz mesta »na svojo grajsko njivo«. To utegne baje biti edini slučaj v dolgem Vašem članku, v kojem ste le nevedoma napisali neistinitost. Pri tej priliki se je namreč jasno pokazalo, da Vi, mnogoletni odvetnik, niti prevažnega občinskega zakona ter njegovih določil o gospodarskih odborih ne poznate. Sicer bi morali znati, da se tudi gospodarski ali imovinski odbor kraja Kandije ne voli po občinskem odboru, da tedaj na njegovo sestavo ne uplivajo niti oni duhovniki, kateri Vas tako v oči bodejo, temveč da bo kakor pri njegovi glavni, tako tudi pri dopolnilni volitvi, ki se vrši približno v 14 dneh, odločila zgolj volilna pravica naših Kandijanov. Do sedaj pa niti član nisem gospodarskega odbora!

Ali na uprav subreptivni način, računajoč na brutalne nagone nerazsodnega dela »Gorenjčevih« čitateljev ste mi podtikali, da sem užival »prav veliko plačo iz davkov in dolgov Avstrije«, ter da sedaj še »v najlepši moški dobi uživam pokojnino — 10.000 K«. In vendar morate Vi, ki se neprestano bahate s 30 leti »svojega žurnali-

stovanja in agitatorstva« ter ste vsled tega gotovo že do pičice prerešetali državni proračun, iz preciznih njegovih nastavkov do dobrega znati, da se plače in pokojnine vsega uradniškega osobja c. kr. zalog šolskih knjig ne pokrivajo iz davčnih dohodkov, temveč z vsemi drugimi dotičnimi potrebščinami zgolj iz preseškov tega zelo aktivnega podjetja. Istina je sicer, da znaša moja pokojnina, uštevši izredno pokojninsko doklado letnih 2000 K, katero mi je presvitli cesar premilostno nakazal iz denarnih sredstev šolske zaloge, baš z ozirom na moje »izborno delovanje« ne 10.000 — temveč celo 11.000 kron, toda z mirno vestjo smem povdarjati, da je po meni oskrbovani fond vsled moje inicijative toliko pridobil tekom moje uradniške dobe, da cela moja letna pokojnina niti 1% ne znaša one denarne pridobitve.

Taka tedaj, g. doktor, je Vaša časnikarska polemika in Vi ste me hoteli pozvati na časnikarski dvoboj? Samo po sebi nikakor ni mikavno imeti posla z Vami. Pisava Vaša je robata in okorna, vse Vaše umovanje veden boj proti načelom logike, poleg tega absolutno pomanjkanje sleherne kritične razsodnosti, tako, da bi Vam naposled iz javno zdravstvenih ozirov trebalo kar naravnost prepovedati vsako resno berivo, ker očividno vsled napačne funkcije svojega intelekta nobenega takega beriva prav pojmiti ne morete, — a sedaj še taka perverznost v metodi! Ako Vi n. pr. z drznim čelom proti meni izustite čudno insinuacijo, da ste Vi kdaj mene »pomagali obuti in obleči«, potem morem zavračati nečuveno tako trditev zgolj z mrzkim zaničevanjem, izjavljajoč ob enem, da mož, kateri kaj drži na svoje dostojanstvo, ne more ter ne sme se omadeževati s tako polemiko.

Kar še sledi, veljaj torej ne Vaši osebi, s katero sem docela gotov, — marveč nekemu uprav monstroznemu govoričenju, razširjenem po Vas in nekojih sodrugih na sosednem bregu Krke. Vi sami, g. doktor, se ponašate s tem, da me je Vaša agitacija l. 1885. spravila v državni zbor. Recimo, da bi bilo temu tako, — quod nego, ker poglavitni del uspeha gre moji rodni Belokrajini in njenim volilcem —, recimo, da ste vsaj tu povedali golo resnico, potem je to pač, — vsaj kolikor meni znano — jedina Vaša zasluga za — Novo mesto. Ako ne, mari ste Vi zame agitovali in mari so mi volivci dali glasove zgolj radi tega, da naklonite potrebnemu gimnazijskemu profesorju mastno sinekuro, ali pa se je vse to vršilo v zavesti, da dobite v moji osebi delavnega, marljivega, požrtvovalnega in poštenega zastopnika in zagovornika? Morda pa nisem dejansko ter do konca svojega poslančevanja uspešno se prizadeval, uresničiti vaše nade?! In sedaj se mi kar opetovano, dan za dnevom, skoraj bi dejal, očita častno meščanstvo novomeško? Ali ste mi ga morebiti podarili za uspehe »pro futuro« ali pa v zahvalo za neovržno zaslužne čine »pro praeterito«?!

Sami meščani so svoj čas jasno bili odgovorili takemu vprašanju. Pred menoj na pisalni mizi se blesti novomeška diploma, s katero javlja mestni odbor, da je v slavnostni seji 9. maja 1980 »sklenil jednoglasno in z navdušenostjo« moji skromni osebici »v oceno slovenskemu narodu plodonosnega delovanja kot deželni in drž. poslanec sploh, posebno pa v hvaležno priznanje nevenljivih zaslug za vresničenje dolenjske železnice in v tem za krepkejši materijelni razvoj Dolenjski, podeliti častno meščanstvo novomeško«.

Lepo odlikovanje, ponosen sem bil nanje! Ni me omajalo v mojih globoko ukoreninjenih simpatijah do dolenjskega glavnega mesta, da sem pač deset let kasneje, in sicer komaj dober mesec po volilnem shodu, kateri mi je pod predsedstvom županovim brez vsakega ugovora enoglasno izrekel zaupanje svoje, prejel drugo izjavo, glaseče se čisto drugače. I ta dokument je skrbno spravljen v moji miznici. Izogibljem se vsaki sodbi o njem, dovoljujem si pa doslovno

navajati oceno, izraženo po vzornem rodoljubu, bivajočem na Dolenjskem ter znanem po vsem slovenskem svetu vsled svoje modrosti in možatosti. Dne 14. oktobra 1900 mi je pisal častitljivi ta starina:

»Dobro hrani tisto pismo. Ako ga ne hraniš, ti čez nekaj let nihče ne bo verjel, da so se našli med tvojimi... volivci v tako resni dobi, ko nam je treba dobrega poslanca z lučjo po dnevi iskati, taki čudaki, ki so si zaželeli Herostratovo slavo s tem doseči, da nam strmoglavijo našega najboljšega, najvplivnejšega in najzvestejšega zagovornika...«

Varal se je modri mož! Nikoli nisem hotel uporabljati njegove sodbe, o kateri izrecno poudarjam, da treba glede moje ocene od nje odtegniti, kar gre na rovaš najinemu tesnemu osebnemu prijateljstvu — a danes se sklicujem na njo, ko mi hočejo nekaterniki z novomeško diplomo celo zabraniti, da bi delal in se prizadeval ne v lastno, temveč v korist one sosedne občine na nasprotnem bregu Krke, kateri sem tudi častni občan, v koji imam svoje sedanje in, kakor upam, tudi svoje poslednje bivališče.

A trudite se zastonj i Vi, gosp. doktor Slanc! Vajen sem hoditi po svoji poti; vodi me pri tem notranji čuvaj, poštena vest, nikoli ne nizka maščevalnost. Morda se bodo tudi Novomeščani še uverili, da navzlic nelepi nehvaležnosti, katero sem pri njih doživel, vendar še nisem popolnoma pozabil mesta, kojega sem bil zastopal toliko let. Najboljši dokaz pa svoje prijateljske naklonjenosti jim moram dati, ako sklenem današnji svoj članek z opominom: Res je, novomeška mestna občina dandanes ni v sijajnem položaju, hudi časi so nastopili za njo, še hujši jo čakajo; v svojo rešitev potrebuje umnega, treznega gospodarstva in zmernega postopanja, a do tega se ne povzdigne, dokler se ne odstrani uzurpirana nadvlada dr. Karol Slanca in nezmožne stranke njegove!

Na Kamnu, 9. junija 1902.

Fr. Šuklje.

Vprašali me boste, ali je moje razmerje napram prejšnjemu osebnemu in političnemu prijatelju vedno ostalo tako napeto in sovražno? Ne, zopet sva se sprijaznila. In do najinega zbližanja je prišlo tako: Dr. Slanc je, ako se ne motim, l. 1907. hudo zbolel na pljučnici in po Novem mestu je bila razširjena govorica, da so šteti njegovi dnevi. Meni je bilo hudo. Znal sem, da je Slanc, dasi v politiki pravi »burovž«, vendar srčno dober človek. Neizrečno težko bi mi bilo, da bi se za veke ločila v neprijateljstvu. Vprašal sem torej Slančevega zdravnika dr. Defranceschi-ja, ali bi ga smel obiskati? Doktor je živo pozdravil mojo namero, češ, to bo celo dobro vplivalo na bolnika. Naprosim ga tedaj, naj on vpraša pri Slančevih za dovoljenje. Gospa mi je poslala glas, da bi moj obisk soproga uprav veselil. Videla sva se, roko sva si podala kot prijatelja. Slanc je okreval, svojih političnih nazorov ni mnogo predrugačil, toda razmerje najino je ostalo neskaljeno, pogostoma sem bil še v njegovi hiši, dokler ga ni l. 1916. nov napad pljučnice vrgel na smrtno posteljo.

Dodatki k XX. poglavju.

1.

»Slovenski Narod« je z mojim kandidatnim govorom z dne 14. avgusta 1903 (glej str. 55 in sl.) polemiziral ves mesec avgust. Kot odgovor na to polemiko sem priobčil v »Slovencu« (29. in 31. avgusta ter 1. septembra 1903) tri članke pod naslovom: »Pogubnost dr. Ivan Tavčarjeve politike.« Včasih sem celo poskušal biti v tej žurnalistični praski dovtipen. Tako sem v II. članku napisal:

»Dr. Ivan Tavčar, ta resni mož s klasičnim obličjem rimskega imperatorja, kako dražestno naiven postaja v svojem zagovoru narodno-napredne nemške zveze! Živo me spominja na ono kuharsko devico tam iz škofjeloških hribov, katero je bila gospodinja spravila v zadrego z nekim kočljivim vprašanjem. »Urška, kaj slišim o tebi,« je dregala gospodinja, »ljudje pravijo, da imaš otroka?!« In sramežljiv odgovor se je glasil: »Oh gospa, nej no grejo, saj je vendar tok micken!«

Baš tako kakor škofjeloška Urška, in niti za las drugače brani tudi dr. Tavčar prepovedani sad svojega divjega zakona z bar. Schweglom, pridejaje mu ljubki izraz »ponižnega dogovorčka«. In doslovno dostavlja, da »ponižni ta dogovorček še ni povzročil niti najmanjšega kvara.«

2.

Neposredni povod Körberjevemu padcu je bil njegov konflikt z nemško napredno stranko v zadevi študentovskih kravalov v Inspruku. Naš klub je meni izročil nalogo, da v njegovem imenu pojasnim stališče slovenskih poslancev ter se izjavim tudi proti Körberju, ki so ga Nemci strastno napadali.

Moj govor v seji dne 2. decembra 1904 se je tako glasil:

Visoka zbornica! Razpor med g. ministrskim predsednikom in njegovo vladno večino, ki se je bil tako nevarno pričel, je srečno poravnan. Ni se končal tragično, vihar ogorčenosti se je polegel in nadvladala je modra previdnost, da samo obstanek Körberjeve vlade nudi levici toliko ugodnosti, katerih ne kaže postavljati v nevarnost zaradi znanih dogodkov (v Inomostu), ki so prav za prav vendar le precej malenkostni.

Spravni govor, s katerim je ekscelenca dr. pl. Körber zopet potolažil svojo vladno stranko, je imel popoln uspeh, brez velikih stroškov in truda. Vlada je obljubila, da zapre italijansko fakulteto v Inomostu: to je bila edina koncesija nemški levici. Ako vlada le na videz odlaša še za prvo poluletje, hoče s tem le prikriti svoje umikanje.

Kaj se zgodi s poslopjem fakultete, katero je, kakor smo danes slišali, jako razkošno opremljeno, to je stvar, ki utegne zanimati. Ne vemo, ali se to zanimivo poslopje popravi ali bo morda izročeno v

varstvo in oskrbo komisiji za vzdrževanje zgodovinskih spomenikov. (Prav dobro!)

V ostalem, kakor rečeno, vlada ni storila nobenih bistvenih koncesij. Toda v govoru g. dr. pl. Körberja zasledimo več zapletenih stavkov, ki zahtevajo mnogo pazljivosti. V teh zloženih stavkih si vidno nasprotujeta glavni in odvisni stavek. Kar z absolutno gotovostjo trdi glavni stavek, to ali jako omeji ali popolnoma zanika odvisni stavek.

Take govore je treba, kakor rečeno, čitati z vso pazljivostjo, čitati je treba med vrstami. In to je storila čestita nemška levica ter bila zadovoljna z izjavo gospoda min. predsednika.

Toda, g. m., iz istega psihologičnega vzroka mi ne moremo biti zadovoljni z ministrovim odgovorom. Mi moramo zase nekaj drugega posneti iz govora.

Ker nas praksa uči, kako prazne so lepo doneče fraze ministrskega predsednika, zato v naših vrstah napravljajo jako slab vtis. Kaj naj sodimo n. pr. o besedah g. min. predsednika, ki je trdil, »da njegova vlada kaže enako blagohotnost koristim in željam vseh avstrijskih narodov?« Praksa nas uči naravnost nasprotno!

V pojasnilo svoje trditve navedem en sam zgled: Kdor pozna slovensko ljudstvo, mora priznati, da je za skrbni pouk posebno sposobno. Naši ljudje imajo veliko ročno spretnost, zmisel za barve in oblike, so inteligentni in porabni, zato tudi kakor ustvarjeni za višjo obrtno izomiko.

Opetovano so kompetentni faktorji opozarjali vlado na potrebo večje obrtne izobrazbe, toda vzemite gg. v roke državni proračun za l. 1905. Kaj najdete v tem proračunu? Za obrtno šolstvo v Avstriji zavežnih vrat, da se prepriča, ali nista morda — petletni deček in služkinja nameravala napad na zbrano nemško družbo!

Gospodje! Ko bi bila vlada le mali del teh smešno pretiranih korakov storila v Inomostu, ko bi bila v noči od 3. na 4. novembra le peščico orožnikov postavila na trgu pred »Belim križem«, gotovo bi se ne bili dogodili oni obžalovanja vredni izgredi. Toda naravnost nečuveno je, kar se je dogodilo dne 4. novembra.

V mestu, kjer je ces. namestništvo, nadsodišče, višje državno pravdništvo, so ob belem dnevu povsem mirno rušili hiše in državna poslopja, in vse državne oblasti ne ganejo prsta! Tu se moram vprašati, kaj bi se v enakem slučaju godilo pri nas? Prepričan sem, da bi vlada priglasila izjemno stanje in nagli sod. (Živahno pritrjevanje.) Zato mislim, da bo ravno ta slabost državne avtoritete napram pouličnim demonstrantom imela jako slabe posledice.

G. min. predsednik je govoril tudi o narodnostni politiki, in sicer nekaj resnih besed na nemško levico, kjer so pa napravile slab utis. Rekel je: Ni res, da je glavni pogoj veljave in ugleda nemških strank sovraštvo in preganjanje drugih narodnosti. Te besede so lepe, resnice in uvaževanja vredne. Toda nesreča hoče, da te besede prihajajo prepozno. (Pritrjevanje.) Ko bi bil g. min. predsednik govoril te besede takoj iz početka, ne bi bili danes zagazili tako daleč. Nemci ne bi bili danes tako objestni in domišljavi, da je skoraj nemogoče mirno ž njimi skupaj živeti in da je mir v državnem organizmu v jako veliki nevarnosti. (Tako je!)

V zadnji seji je tovariš dr. Menger naglašal, da ta boj med narodi pomeni v Avstriji razpad. Tej trditvi pritrjujem. Ako v Avstriji ne rešimo narodnostnega vprašanja, je v nevarnosti obstanek države. (Res je!)

Kako pa naj se to posreči? Dr. Menger je priporočal novo pravno pot. A meni se vidi, da nimamo dovolj časa. Dvoje je mogoče: Ali se narodi sami med seboj poravnajo ali pa mora ta poravnava priti od zgoraj. Vse kaže, da je prostovoljna poravnava in sprava med narodi nemogoča (Pritrjevanje), to so lepe a prazne sanje! Mi smo pripravljeni

za tako pošteno spravo, toda pogrešamo dobre volje na nasprotni strani. (Res je!)

To smo videli te dni. Vstal je resen, trezen in svojemu narodu gotovo udan mož (baron Offermann). Rekel je besede: »Sprava, ravnopravnost, enakovrednost narodov« in kaj se je zgodilo? Še v isti seji so ga obsodili na tatarski način. Dr. Gross ga je osebno obsodil kot zločinca. (Živahna pohvala.)

To naj bi bil lep nauk za g. ministr. predsednika. V takih razmerah je nemogoča prostovoljna sprava med narodi. Tudi moravski spravni odbor ne bo pospešil sprave. A četudi se posreči na Moravskem, bi iz tega ne izvajal daljših posledic.

Mogoče da bi Nemci na Moravskem, kjer so v manjšini in štejejo le dobro četrtino prebivalstva, nasproti zavedni in močni češki večini, nekoliko odnehali. Toda, kjer so Nemci v večini, ondi so neizprosni. To vidimo na Koroškem in Štajerskem nasproti Slovencem. Tu so Nemci brezobzirni in ne dovolijo Slovencem niti eksistenčnega minima. Tu Nemci s silo zatirajo slovenski rod, kakor pred tolikimi stoletji za časa Otonov in poznejših nemških vladarjev ob Labi. (Pritrjevanje.)

Torej je dolžnost vlade, da vzame sama to vprašanje v roke. To se mora zgoditi. Jaz ne razumem te absolutne pasivnosti g. dr. pl. Körberja. Vsaka samozavestna vlada v Avstriji bi danes čutila v Avstriji, da zanemarja svojo dolžnost, ako z rokami v naročju mirno gleda, kako narodi v divjem medsebojnem boju izrabljajo in uničujejo svoje moči. (Tako je!)

Tudi v Avstriji bi morala veljati pravica in pravokrepni zakoni in vlada je že po svoji uradni prisegi obvezana, po gotovem premišljenem hteva vlada ogromno vsoto 9·5 milijona. Dobra šestinka vsega proračuna za šolske namene je namenjena za obrtne strokovne šole. In od te velike vsote dobe Slovenci in Hrvatje, torej skoraj dva milijona prebivalstva malenkost niti 80.000 kron (Čujte, čujte!), torej komaj polovico tega, kar dobi mala vojvodina Solnograška za obrtni pouk.

Da Körberjevo ministrstvo s financami nima sreče, je jasno. Računski zaključek, ki smo ga dobili te dni po mnogih letih prvič, kaže žalostno prikazen, da ima državna uprava primanjkljaja 1,900.000 kron.

Našo nelepo finančno situacijo najbolje pojasni vladna predloga, ki naj bi poljedelcem olajšala pomanjkanje krme. V istini pa ima ta predloga namen, da zamaši državne blagajne.

Gospoda moja, ne samo na finančnem polju, marveč tudi pri upravi ima Körberjeva vlada primanjkljaj. Opravičeno so že razni govorniki naglašali, da je avstrijska uprava za Körberjeve vlade postala ne le dražja, temveč tudi mnogo slabejša. (Tako je!)

Birokracije v Avstriji ni nikdar ločil tolik prepad od prebivalstva kakor ravno sedaj (Res je!), in nikdar ni tako slabo razumela ljudske duše in ljudskih teženj, kakor prav pod vodstvom onega ministrskega predsednika, katerega govori so vedno okrašeni z modernimi idejami. (Tako je!) Vidimo pa tudi, da avstrijska birokracija nima več potrebne zmožnosti, s katero bi mogla varovati ugled države nasproti ulici, ako so demonstracije uprizorjene od nemške strani.

To se je pokazalo tudi v Inomostu. Ti dogodki so tudi v Italiji vznemirili javnost. V raznih italijanskih mestih so se vršile demonstracije, toda italijanska vlada je z veliko previdnostjo zabranila večjo škodo. In kaj se je zgodilo pri nas!

Začudil sem se, ko sem slišal iz ust g. ministrskega predsednika, da sta bila ces. namestnik in osrednja vlada ne le poučena o nevarnem značaju razmer v Inomostu, marveč da sta že teden prej vedela, da so italijanski dijaki oboroženi z revolverji, s katerimi se hočejo braniti v sili. Dolžnost vlade je bila, da prepreči izgrede.

A kaj je vlada storila? Zanašala se je na župana in mestno policijo, ki spominja na stare dobre čase, da prepreči izgrede.

Reči moram, da bi bila vlada storila druge korake, ko bi se isto godilo v slovenski občini in bi bili Nemci v nevarnosti. (Res je!) Vsem so še v spominu znani dijaški izgredi to spomlad v Pragi. Seveda so o dijaških izgredih različni nazori.

G. ministrski predsednik je rekel, da je »bummel« v zgodovinskem svitu žareča tradicija nemškega dijaštva, dočim praški meščani trezno mislijo, češ da je to le ovira prometa, oziroma nagajivost na ulici.

Razmere v Pragi pa niso niti približno bile tako nevarne in resne, kakor v Inomostu. In vendar je policijska oblast v Pragi vse storila, da omogoči »promenado« nemških dijaških društev po ulicah.

Še točnejša je ta primera z Ljubljano, ker imamo tu mestno policijo. V Ljubljani čuti to ali ono nemško društvo potrebo, prirediti slavnost z javnim slavnostnim obhodom ter povabiti tudi zunanje goste. Tako je pred dvema letoma nemško telovadno društvo v Ljubljano povabilo v goste tudi tovariše iz Celja.

Znano pa je, da Celjani niso ravno priljubljeni v Ljubljani. V živem spominu je še, kako so Celjani ljubljanske goste surovo zaničevali in napadali. Dasiravno torej Celjani niso dragi gostje, vendar je izjavil ljubljanski župan, da prevzame vso odgovornost za javno varnost. Toda niso mu verjeli in odklonili so njegovo jamstvo. Iz vse dežele je vlada poklicala orožnike, da ob belem dnevu obkolijo slavnostni prostor in velik del Kongresnega trga. Te varnostne priprave so bile tako pretirane in smešne, da moram navesti sledeči slučaj: Petletni sin tovariša dr. Šušteršiča je šel s služkinjo iz hiše, ki je bila tudi v kordonu. Ven sta smela, a nazaj ju straža ni pustila. Po daljšem zatrjevanju, da morata v hišo, sta šele mogla skozi kordon. Orožnik pa je stopil za njima do načrtu vsakemu narodu dovoliti to, kar potrebuje za svoj kulturni napredek. Na tej poti bi je ne smeli voditi nobeni ugovori.

A kaj vidimo pri Körberjevi vladi? Ministrski predsednik se je obvezal, da v narodnih vprašanjih stori le to, kar odobre nemške stranke, in tako je jetnik nemških strank, sam si je ovil verigo, sam je stopil v ris, iz katerega ne sme in ne more. (Tako je!)

Nihče ni prepričan, da je ministr. predsednik s svojimi naredbami hotel ustreči Slovanom. Odloka glede hrvaških izpitov gotovo ni izdal, da bi napravil veselje g. tovarišu Biankiniju. Uprava v Dalmaciji in Istri potrebuje hrvaščine zmožnih uradnikov in teh vlada ni mogla dobiti. Isto velja o vzporednicah v Opavi in Tešinu. Potreba pouka je bila povod. (Tako je!) Brez učiteljev ni šol. In koliko krika je bilo radi tega in ga je še, in kako silovito so min. predsednika vlekli na verigi, ki si jo je sam ovil, da se je moral končno pokoriti. (Odobravanje.)

In ravno zato, ker je vladna politika v narodnem oziru tako napačna, smo Slovenci bili prisiljeni zavzeti današnje stališče nasproti vladi. (Pritrjevanje.)

Nihče ne more trditi, da slovenimo, da si osvajamo tujo posest. Nasprotno! Imenujte mi narod v Avstriji, ki bi bil v zgodovinskem času izgubil nad polovico rodne zemlje, kakor je ravno slovenski narod. In še danes se moramo umikati ob jezikovnih mejah. Mi ne moremo zabraniti prodiranja gospodarsko in deloma tudi kulturno močnejšega soseda. Glavni vzrok pa je ta, ker vlada zlorablja proti nam svojo oblast, ker birokracija podpira nasprotne napade z vso težo državne avtoritete ter tako podpira zatiranje našega ljudstva. V gospodarskem oziru pa nas vlada prezira in zanemarja, zato mora vsako leto na tisoče naših najboljših delavskih moči preko morja v Ameriko, da se ondi prežive, ker se ne morejo doma — vsled preziranja vlade!

V teh razmerah pa še vlada dopušča, da nas naši nasprotniki zatirajo tudi v narodnem oziru. Zato Slovenci vsaj za sedaj ostanemo nasproti vladi na dosedanjem stališču. (Pritrjevanje.)

H koncu še nekaj besed glede visokih šol. Italijanom privoščimo univerzo ter priznamo njih opravičeno zahtevo, ker sami čutimo, kako

grenka je gostoljubnost naše mladine na nemških visokih šolah. Niti misliti ne smem na one čase, ko sem bil še dijak na Dunaju. Na obeh straneh zbornice so ugledni možje, ki mi gotovo pritrdijo, da ta čas niso pravno razločevali dijakov po domovinski pravici. Vse je nas družila akademična prostost. Poznali nismo narodne razlike, osobito mi Slovenci smo radi prihajali na Dunaj, ker je nas od nekdaj vleklo v cesarsko prestolnico.

Tukaj so bile tedaj prve dike univerze učenjaki našega rodu. Bil je slavni Miklošič, veliki fizik Stefan in kanonist Lhiskman. Kakor rečeno, uživali smo popolno ravnopravnost. Razmere so se spremenile in danes hočejo s surovo silo odstraniti z univerze našo mladino, ker se noče odkrivati pri demonstracijah, ko nemški dijaki pojejo svojo »Wacht am Rhein«.

V Gradcu ni bolje, dasi je bila graška univerza ustanovljena tudi za nas Jugoslovane. Po ustanovnem pismu je graško vseučilišče ustanovljeno za »notranje avtrijske dežele«, kjer štejejo Slovenci 40—50 odstotkov prebivalstva. Pred 50 leti so bila na graški univerzi v raznih pravoslovnih predmetih slovanska predavanja. (Čujte!) Med docenti je bil eden prvih avstrijskih profesorjev za civilno pravo, pozneje v Pragi umrli prof. Krajnz in slučajno tudi oče jako čislanega tovariša na levici, prof. Škedl. Mesto Gradec pa radi teh slovenskih predavanj ni izgubilo svojega nemškega značaja. In danes? Akoravno sta naš jezik in slovstvo jako napredovala, niti misliti ne smemo, da bi danes dosegli slovenska predavanja na graški univerzi, kakor so bila pred 50 leti!

Razmere so torej neznosne za nas in za Italijane. Zato rečemo, ako Italijani za svojih 700.000 duš zahtevajo svojo univerzo, mi ne ugovarjamo. Toda vsakemu svoje! Potem tudi nam Slovencem, ki štejemo 1,200.000 duš, ne morete odrekati univerze. V tem vprašanju naj se stavi »junctim« in obema narodoma naj se dovolita visoki šoli.

O kraju danes nočem govoriti, pač pa rečem, dasi želimo z Italijani prijateljske razmere, da bomo kot slovanska stranka tudi v tem vprašanju imeli pred očmi zakoniti razvoj slovenskega prebivalstva, ki že mnoga stoletja biva na obrežju Adrije. In s tem končam. (Živahna pohvala in ploskanje.)

3.

Z govorom proti K ö r b e r j u nisem bil zadovoljen, še manj pa z govorom, ki sem ga govoril ob priliki debate o kongrui dne 15. junija 1905 (glej tudi »Slovenec« z dne 17. junija), proti dr. T a v č a r j u, navzlic temu, da sem žel ž njim lep uspeh in obilno pohvale. Evo ga:

Visoka zbornica! Ne bojte se, da bodem dolgo govoril. V spominu in, rekel bi v krvi so mi še tradicije minole parlamentarne dobe. Zato ni po mojem okusu, da se pri prvem branju vrše dolge razprave. Sodim, da dolga ta razprava odločno nasprotuje splošni želji, naj bi se vendar enkrat izkopali iz parlamentarnega marazma in prišli do uspešnega, pozitivnega dela.

Nisem imel namena, udeležiti se razprave o kongrui. Še včeraj sem mirno poslušal izvajanja poslanca Schuhmeierja, ki pa me niso izvabila iz rezerve. Tudi njegove gugajoče trditve o dohodkih in premoženju katoliške cerkve v Avstriji bi mi ne bile povod, da se oglasim za besedo. Prilika bode pri drugem branju odgovarjati na kombinacije s številkami in dotične krive sklepe.

Toda, gospodje, pred eno uro smo slišali govor, ki nam nalaga dolžnost, da takoj odgovorimo. Bila so izvajanja, katerih ne smemo prespati, na katera se mora takoj odgovarjati.

Z velikim obžalovanjem sem poslušal govor gospoda poslanca za ljubljansko mesto, tovariša dr. Tavčarja. To obžalovanje pa ni veljalo slovenski duhovščini, čez katero je govornik izpraznil polno skledo svoje jeze.

Besede, s katerimi je pričel svoj govor, je takoj sam pobil. Zatrdil je, da hoče govoriti mirno in stvarno, toda sodim, odkar stoji ta zbornica, še nihče ni tako strupeno in zagrizeno govoril proti katoliški duhovščini, kakor ravno posl. dr. Tavčar proti naši duhovščini. (Pritrjevanje.)

Častiti gospod tovariš je rekel v polemiki proti poslancu grofu Sternbergu, da ni lepo za plemenitaša, ako napada odsotne osebe. V isti sapi pa je dokazal, da v njegovih zlatih žilah ni niti kapljice višnjeve krvi. (Veselost.)

Hudoval se je, da se je vlada odzvala zahtevi parlamenta, kakor je rekel, s »podvojeno hitrostjo«. Jaz pa vidim s svojega stališča, da je bila dolžnost vlade, takoj odgovoriti na nujni predlog, ki ga je podpisalo največje število poslancev, kar sem sploh videl podpisov na kakem nujnem predlogu.

Gospod poslanec za Ljubljano je v svojem govoru večinoma najhujše napadal slovensko duhovščino. Mislim, da mi ni treba izrecno braniti duhovščine. Odkrito povem, da so tudi naši duhovniki ljudje iz mesa in kosti, tudi med njimi so nekateri nekorektni ljudje, ali kakor se reče, garjeve ovce, ki delajo malo časti svojemu stanu. Toda, gospoda moja, popolnoma mirno smem trditi, da so še danes v ogromni večini med slovensko duhovščino veledostojni in povsem nedotakljivi možje, ki so moralno tako vzvišeni, da jih pšice g. dr. Tavčarja ne morejo zadeti.

G. poslanec dr. Tavčar je najbolj naglašal, da duhovščina in cerkvene oblasti precej ostro nastopajo proti »Slov. Narodu«, da ga vernikom prepovedujejo, celo s tem, da ne dobe odveze. Obžalujem, da sem tako nenadoma prišel v to debato. Ne bilo bi drugega treba, kakor da bi prinesel letnik »Slov. Naroda« iz zadnjih let in z vzgledi gospodompojasnil tendenco in pisavo tega lista.

Ta list piše o našem knezoškofu, možu, ki ga prešinjajo najčistejši nameni, možu, ki z absolutno vdanostjo živi svojemu apostolskemu poklicu, ki se žrtvuje za dobra dela, ki je ideal skromnosti, ki je najvišja avtoriteta v deželi, o tem možu piše »Slov. Narod« z največjim zaničevanjem. Njegovo krstno ime Anton Bonaventura zaničljivo pretvarja v »Tone«, kakor se morda nagovori pastir ali hlapec v hlevu. Bonaventura pretvarja v »Malaventura«. To pa so še malenkosti, zlobne šale. Toda ta list napada temeljna načela in nauke krščanstva, najvišja in zadnja vprašanja krščanskega nauka. Zato sodim, da ima s katoliškega stališča cerkvena oblast ne le pravico, ampak tudi dolžnost, da svari vernike, naj ne čitajo takega lista. Res je sicer, da taki koraki ne zatro lista, kakor bi v enakih slučajih državna sredstva ne zatrla lista.

Toda, gospodje, ni treba biti klerikalec, človek more biti jako napreden in liberalen, vendar mora soditi, da surova pisava, prostaški ton tega lista v zadnjih letih, odkar ga vodi tov. Tavčar, ni pravi vir za omiko slovenskega naroda. In nobena škoda bi ne bila, ko bi usahnil ta vir, iz katerega teče tako malo rodovitne tekočine in toliko nesnažne gnojnice. (Posl. dr. Tavčar: G. poslanec je še pred dvema letoma sodeloval pri listu. — Pritrjevanje).

Da, gospodje, pa sem opustil, ker tega nisem mogel zagovarjati s svojo vestjo. — Zato sem odklonil tudi mandat, ki mi ga je ponudila liberalna stranka, dasi bi bil izvoljen soglasno. (Pohvala in medklici.)

G. tovariš dr. Tavčar je tudi rekel, da si duhovniki prisvajajo zapuščine zase in za škofove potrebe. Kar se tiče našega škofa, je v deželi povsod znano, da bi za njegove potrebe zadoščala najmanjša

kongrua, ki jo določa zakon. Kar pa se tiče zapuščin, opozoril bi na oporoke duhovnikov. Ali veste, v katere namene porabljajo duhovniki denar, ki si ga pristradajo od ust? Preglejte zgodovino naših ustanov — in Kranjska ima relativno več ustanov, osobito dijaških, kakor sploh katera druga dežela, — in našli bodete, da so ustanovniki večinoma duhovniki!

Mirno morem trditi, da bi težko imeli toliko akademično izobražene inteligence, ko bi mladina ne imela teh sredstev. Sodim, da je bil tudi dr. Tavčar v takem položaju, in zato ni lepo in hvaležno od njega, da je udaril ravno na to stran in na tak način izrabljal zapuščine proti duhovščini.

Govor dr. Tavčarja pa sem obžaloval tudi iz drugega razloga, namreč s slovenskega stališča. Da slovenski poslanec tako nastopa proti naši duhovščini, to je z narodnega stališča največja nehvaležnost, ki si jo moremo misliti. (Pritrjevanje. Poslanec dr. Tavčar: O tem kar molčite!)

G. dr. Tavčar naj mi ovrže naslednja dejstva, ako mu moja trditev ne ugaja.

Slovenci smo mal in reven narod. Po naravi smo sicer telesno krepak, pogumen in dober narod, vendar le z veliko težavo napredujemo. Naš napredek je jako počasen. Zakaj to? To prihaja po mojih mislih iz pomanjkljive socialne strukture. Svoje plemstvo smo že davno izgubili. Od Karolingov nimamo slovenskega plemstva. Naše plemstvo je ali nemškega pokoljenja, n. pr. Auerspergi, ali so potomci priseljenih Italijanov, kakor n. pr. grofje Barbo. Tudi krepkega meščanstva nimamo. — Naše meščanstvo je redko sejano. Zato so ravno oni stanovi, ki predstavljajo moč naroda, politično misel in narodno čustvo, pri nas mnogo preslabi. — Masa naroda, kmetje in v najnovejšem času delavci, ti bi težko iz svoje moči vzdržali narodno individualnost nasproti pritisku onih dveh velikih kulturnih narodov, med katerimi živi slovenski narod. Da smo ohranili svojo narodnost, to je v prvi vrsti zasluga naše duhovščine. (Pritrjevanje.)

Njej gre v prvi vrsti hvala, a ne taka kakor jo je danes izrekel dr. Tavčar. Ako je dr. Tavčar drugega mnenja, more se vsak trenutek poučiti n. pr. pri gospodih nemške ljudske stranke. Ravno na to stranko se sklicujem, ker so morda naši najodkritejši nasprotniki. Vpraša naj n. pr. dr. Pommerja ali g. dr. Steinwender-ja, ali bi se iz svojega narodnega stališča posebno bali, ko bi se potrojilo število slovenskih advokatov.

Ne verujem, da bi se jih posebno ustrašili. Ako bi jim mogli zatrditi, da bi bili vsi ti advokati Tavčarjevega kopita, morali bi z veseljem zaklicati: Le sem ž njimi, še desetkrat toliko, kajti boljših sodelavcev nimamo zase in svojo narodno stvar, kakor so možje à la dr. Tavčar. (Pritrjevanje.)

Ko pa bi jim obljubili, da slovenska duhovščina odloži narodno delo in orožje, da poneha čutiti za narod, iz katerega je izšla, potem bi začuli šumenje veselja. Narodni nasprotniki bi namreč vedeli, da je padla najsigurnejša in najtrdnejša obramba, ki je še ohranila obstanek slovenskega naroda nasproti premočnemu pritisku in navalu narodnega nasprotnika.

Zato jako obžalujem Tavčarjev govor. Prašam g. tovariše poljske narodnosti (Posl. dr. Tavčar: Tudi Poljake potrebuje!), g. tovariš Tavčar. Vas nisem motil, torej bodite toli prijazni in me pustite govoriti. (Posl. Tavčar: Saj govorite le o meni).

Kar se tiče Poljakov, so vendar večja moč nego mi, narod, po številu desetkrat močnejši, imajo veliko in slavno zgodovino, slovstvo, ki se more v vrsto staviti svetovnim slovstvom; imajo staroslavne univerze, velika mesta, mnogoštevilno plemstvo, ki ga prešinja goreče rodoljubje. In Poljaki so ravno tako katoliški kakor Slovenci in njihova duhovščina gotovo ravno tako strogo izvršuje svoje cerkvene

dolžnosti kakor naša. Ko bi torej med Poljaki stopil nadarjen voditelj in v svojem glasilu dan na dan ponavljal parolo: Ven s poljsko duhovščino, ona nima pravice, da ostane v narodnem organizmu, tak mož bi bil v trenutku obsojen, da je v političnih stvareh ali nevednež, idiot, ali pa vedoma izdaja svoj narod. (Tako je!)

Dr. Tavčar je trdil, da naša duhovščina ne potrebuje boljše kongrue. To je za-me najnovejše, dasi poznam deželo in ljudstvo ravno tako kakor dr. Tavčar. Zato rečem: Med 400 kranjskimi župniki sta morda dva, ki imata po 3000 gld. skupnih dohodkov, velika večina pa ima pod 1000 gld. Razmere v deželi pa so, kakor je tudi dr. Tavčarju znano, zadnja desetletja mnogo slabše, in torej finančne razmere duhovščine pri nas mnogo neugodnejše.

Proti tem dejstvom tudi statistika nič ne pomaga. Dasi se je na Kranjskem povišalo v številkah cerkveno premoženje, kar je povzročilo strožje precenjevanje in ostrejše postopanje pri pristojbinskih ekvivalentih, je financielno stanje posameznih duhovnikov mnogo slabše. To je povzročilo padanje kupne moči denarjeve, ker ima vsaka fara nekaj posestva in se tudi tu pojavlja agrarna beda. Danes na Kranjskem — to vem iz lastne izkušnje — ne more več obdelovati male kmetije z najmanjšim dobičkom, kdor mora vse delavske moči najemati. (Tako je! Resnično!)

Dandanašnji bije kranjska duhovščina mnogo težje boj za obstanek in mnogo težje uteši svoje potrebe, kakor je to bilo z isto plačo mogoče pred leti, ker je mnogo izdelkov, posebno žita, ki pridejo pri duhovnikih zelo v poštev, padlo v ceni, ker primanjkuje poslov, rastejo potrebe, ker so plače neprimerno visoke, i. dr.

Ne govorim rad o osebnostih, toda eno opombo moram izreči: G. poslanec Tavčar si lahko šteje v srečo, ker se ta izpremememba ni zgodila že pred desetletji, kajti v tem slučaju bi bile tiste dedščine, ki jih je dobil od dveh stricev župnikov, ki se jim sedaj s svojimi neopravičljivimi napadi na duhovščino zahvaljuje, mnogo manjše. (Veselost.)

Torej gospoda moja, pravijo, insinuirajo in podtikajo — pa ne dokažejo in ne obrazlože — da je za naše duhovnike normalna plača postranska, postranski dohodki pa glavna stvar. Dokaz za to specifikacijo nam je kolega Tavčar ostal dolžan. Kakšni pa so ti postranski dohodki? Morda štolnina? Gospoda! Ta je pri tem siromašnem prebivalstvu tako pičla, da se tej trditvi ne more odgovoriti drugače kot s smehom. Sicer nisem še nikoli slišal — in jaz dobro poznam življenje našega ljudstva — da so kmetije propadle zaradi štolnin (Zelo dobro!); večkrat pa se je slišalo, da so propadle vsled tirjatev advokatov. (Zelo resnično.) Tu hočem navesti drugu Tavčarju slučaj, ki ga on tako dobro pozna, kot noben drugi. Oprostite, gospodje! Stvar se je vršila pred dvema letoma v Novem mestu, v moji neposredni bližini. Tu je stal pred porotniki nesrečen mož, za naše razmere premožen, obtožen, da je umoril ženo; mož je vedel, da mu bo šla trda, in si zato mislil: Vzeti moram odvetnika, ki ima že sam v sebi proti sodiščem največjo moč — mož bi sam to povedal s krepkejšim izrazom! — ki se da dobiti v deželi. Vzel si je tega odvetnika, to pa mu seveda ni nič pomagalo. Obsodili so ga na smrt. In veste, gospodje, koliko je stal ta odvetnik? Dotični odvetnik, katerega najbolje pozna gospod poslanec Tavčar (Posl. Tavčar: »Saj sem jaz bil tisti!«) se je za svoj neuspešni zagovor intabuliral na posestvo, dasi je bil tu ubog črviček, enoleten otrok, mati umorjena, oče pa obsojen na smrt. Ta vsota pa znaša toliko, kolikor določa nova predloga za kongruo župnika z njegovimi kaplani vred. (Poslanec Tavčar: »Imenuj vsoto in čas, ki sem ga pri tem porabil!«) 1600 kron. (Medklici. — Poslanec Tavčar: »700 gld.« — Predsednik zvoni.)

Kdor ima na glavi toliko masla, mora biti bolj previden, kot je bil gospod Tavčar, če napade vse časti vreden stan. (Medklici.)

Sedaj sem s častitim poslancem Tavčarjem pri kraju in sem dosegel namen (Medklici), ki me je silil k besedi.

Mi bodemo seveda glasovali, da se predlog odda odseku. Pri odsekovem posvetovanju se bodemo zato tudi potegnili, da se predloga popravi, predvsem bodemo zahtevali... (Poslanec dr. Tavčar: »To ni res!«) Jaz nisem vajen govoriti neresnice ter zastopam in sem odgovoren za vse, kar rečem, tudi izven te hiše nasproti vsakemu. Mi se bodemo trudili, da se § 2 e popravi in modernizira.

Predvsem bodemo gledali, da se krajšajo prehodni termini, kakor jih določa predloga, po načelu: Bis dat, qui cito dat. (Dvakrat da, kdor hitro da.) — (Živahno odobravanje in ploskanje. Govorniku čestitajo.)

Notranji glas mi je očital, da je bil osebni napad na političnega nasprotnika nedovoljen in nedopusten. Odkrito povedano, smatral sem ga za parlamentarno nedostojnost, ki me je tembolj skelela, ker sem vedno skušal, da varujem gotove obzire tudi napram političnemu nasprotniku.

Dodatki k XXIII. poglavju.

1.

V velikem boju za uvedbo splošne enake volivne pravice nisem stal v ospredju. Pač sem se 9. novembra 1906 kot govornik udeležil generalne debate o volivni reformi, kjer sem med drugim dokaj ostro polemiziral proti dr. Tavčarju, vobče pa ne polagam preveč važnosti na ta govor. Bolj zanimiv se mi vidi drug govor, ki sem ga imel v nadrobni debati o volivnem zakonu. Poskušal sem pokazati pot, ki naj združi deželno avtonomijo z narodnim vprašanjem. S tako zvano »narodno avtonomijo« se namreč nikoli nisem mogel sprijazniti, ker si je nisem mogel predstaviti v praksi. Ni mi bilo mogoče konkretizirati tega pojma v avstrijski državnosti, vsled tega sem od nekdaj zagovarjal deželno avtonomijo, združeno s posebnim zakonom o varstvu manjšin.

Evo moj govor z dne 17. novembra 1906 o deželni avtonomiji:

Es ist meines Wissens und Erinnerns das erste Mal, daß die Frage der Ausgestaltung der Länderautonomie von den slowenischen Bänken aus angeschnitten wird. Schon dieser Umstand legt mir die Pflicht auf, so vorsichtig und zurückhaltend als möglich mich über diese Frage zu äußern. Ich werde daher bestrebt sein, dasjenige, was ich als Interpret meiner Partei, meiner Gesinnungsgenossen zu sagen habe, auch äußerlich von demjenigen zu trennen, was ich rein als Ausfluß meiner persönlichen Überzeugung, als etwas, was niemand anderen verpflichtet als meine Wenigkeit, vorbringen möchte.

Im Namen meiner Gesinnungsgenossen kann ich es aussprechen, daß wir alle für den § 12 in der Fassung des Ausschusses stimmen werden schon aus dem Grunde, weil wir darin keine Novation erblicken, sondern weil er tatsächlich nichts anderes enthält als eine klare Interpretation bestehenden Rechtes. (Zustimmung.) Aber auch darüber hinaus müssen wir sagen, daß wir auf diesen Bänken hier es niemals vergessen werden, daß das kleine, arme, getretene slowenische Volk in seinem Existenzkampfe, dem schließlich auch die Gegner nicht ein gewisses Maß von Tapferkeit und Ausdauer werden absprechen können, Unterstützung, Hilfe jederzeit nur bei jenen Parteien gefunden hat, die auf ihre Fahne das Schlagwort der Länderautonomie geschrieben haben. (Beifall.) Und, meine Herren, undankbar wollen wir nicht sein.

Ja, selbst sachlich stehen wir dem Gedanken der Entwicklung und Erweiterung der Länderautonomie grundsächlich nicht ablehnend gegenüber, aber — und das muß gesagt werden — wir verlangen eine gewisse Voraussetzung, eine bestimmte Bedingung, um auch für eine solche Ausgestaltung wirklich eintreten zu können. Ich werde auf diese Sache später zu sprechen kommen und sage jetzt nur, was meine Überzeugung

ist, daß nämlich die Entwicklung der Länderautonomie ein Postulat der Geschichte und des Wesens dieses Staates ist und daß diese Sache niemals dringender war als in dem Moment, wo wir die neue Wahlreform votieren.

Ich sage, ein Postulat der Geschichte; ich kann ja nicht oft genug wiederholen, daß Österreich erst in jenem Moment geschaffen wurde, als zwei mächtige Reiche durch auswärtige Komplikationen und durch das Aussterben ihrer Dynastien sich veranlaßt sahen, nicht durch Waffengewalt gezwungen, sondern in freier Wahl sich unter das Zepter eines Geschlechtes zu begeben, dessen Besitz im Vergleiche zu diesen zwei Reichen ein viel geringerer und viel weniger bedeutender war. Im XVIII. Jahrhundert kamen dann, wie die Herren ja wissen, große Teile des weiten polnischen Reiches hinzu.

Nun wird es mir ja, wie ich hoffe, von keiner Seite als ein Vorwurf oder als eine Beleidigung gegen Wien aufgefaßt werden, das mir, wie den Slowenen überhaupt, sympathisch ist und das jetzt, vor allem unter der Leitung seines ausgezeichneten Bürgermeisters, dem wir vom Herzen die baldige vollste Gesundung wünschen (Beifall), in herrlicher Weise aufblüht, es wird also, wie ich hoffe, nicht als ein Vorwurf gegen Wien empfunden werden, wenn ich sage, daß Städte wie Prag und Krakau gerade mit Rücksicht auf ihre Geschichte doch einen anderen Eindruck machen.

Unternehmen Sie einmal in Prag den Spaziergang vom Pulverturm über den Altstädter Ring und über die Karlsbrücke hinauf auf den Hradschin; da wird auch demjenigen, der nicht viel Geschichte studiert hat, klar werden, daß Prag zu einer Zeit, wo Wien noch eine mäßige Mittelstadt war, bereits zu den europäischen Großstädten gehört hat und sich mit ihm damals unter dem Luxemburger Karl nur Paris, Florenz und Venedig messen konnten.

Eine ähnliche Empfindung haben Sie in Krakau, wenn Sie den Wawel hinaufgehen und die Suknienice, die herrliche Marienkirche und die alte jagellonische Universität besichtigen. Aus diesen Steinen spricht, meine Herren, Geschichte und daraus ersieht man bereits, wie verfehlt es gewesen ist, in Österreich den Zentralismus einzuführen.

Ich will mich ja heute in keinen historischen Exkurs einlassen; aber wie ist es zum Zentralismus in Österreich gekommen?

Maria Theresia, durch Kriegsnot gezwungen — es war damals der österreichische Erbfolgekrieg und die schlesischen Kriege — hat zentralisiert, hat die Teile des Reiches straffer zusammengefaßt. Was diese große Kaiserin — unbedingt der größte Regent unter den Habsburgern — begonnen hat, wurde in bedauerlicher Weise von ihren Nachfolgern, von denen ich nur Leopold II. und dessen kurze Regierung ausnehme, fortgesetzt: von Josef II., über den der nüchterne Historiker schließlich doch anders urteilt als die populäre Legende, von dem durchaus unsympathischen Franz I. und so ist es schließlich dazu gekommen, daß der Staat dieses sein zentralistisches Gefüge bekommen hat, zum großen Vergnügen jener Kaste in Österreich, die ich als die größte Schädigerin dieses Staatswesens bezeichnen möchte, der verknöcherten Bureaukratie. (Zustimmung.)

Ich habe gesagt, der Zentralismus widerspricht der Geschichte, er widerspricht aber auch dem Wesen des Staates und dem Wesen des konstitutionellen Systems.

Ich bitte, meine Herren, haben Sie es noch nie selbst empfunden, ist es Ihnen nicht selbst zum Bewußtsein gekommen, wie oft wir hier über Dinge, die wir gar nicht kennen, Gesetze beschließen, wie oft wir Verhältnisse in den einzelnen Ländern, die sich absolut nicht unter einen Hut bringen lassen, die absolut nicht nach einer Schablone geregelt werden können, unter die Bestimmungen eines uniformen Gesetzes gezwängt haben?

Ich glaube, es ist bereits in manch alten Abgeordneten, namentlich in den letzten Jahren die Empfindung aufgetaucht, daß eine Menge von Sachen, die das Zentralparlament schlecht und schleppend macht, in den Landtagen viel rascher und besser erledigt werden könnten.

Das gilt bereits heute, wo wir 425 Mitglieder zählen. Was wird erst werden, wenn dieses heute bereits in seinen Agenden überlastete Parlament aus 516 Mitgliedern zusammengesetzt sein wird, welche das Haus nach dem Vorschlage des Ausschusses haben soll?

Ich bin also, meine Herren — wohlgemerkt immer nur unter jener Voraussetzung, jener selbstverständlichen Bedingung, auf welche ich noch zu sprechen komme — für eine Ausgestaltung des autonomen Prinzips.

Dasjenige, was gestern diesbezüglich der verehrte Kollege Dr. Vogler vorgebracht hat, war nicht im stande, mich zu einer anderen Überzeugung zu bewegen.

Es hat — der verehrte Kollege muß es mir verzeihen — auf mich den Eindruck gemacht, als hätte die kleine Partei, die noch zu diesen zentralistischen Grundsätzen sich bekennt — man kann ja nicht sagen, les beaux restes, die traurigen Überreste vielmehr, der einst so großen, mächtigen Verfassungspartei — in der ganzen Zeit ihres Bestandes nichts vergessen, aber auch, sagen wir, herzlich wenig gelernt.

Kollega Vogler hat zum Beispiel die Volksschule angeführt und hat gesagt, die Volksschule, so wie sie jetzt reichsgesetzlich festgelegt ist — im Widerspruch, meine Herren, zur geltenden Verfassung, mit einem offenbaren Verfassungsbruch des zentralistischen Parlamentes — diese Volksschule ist gut, diese Volksschule ist ausgezeichnet.

Meine Herren! Ich bin nicht dieser Ansicht und es ist nicht das erste Mal, daß ich es ausspreche. Diejenigen Herren, die mir vorhalten, ich sei ein liberaler Überläufer, die studieren eben wenig und lesen wenig. Sie hätten sich nur zu bemühen gebraucht, in den alten stenographischen Berichten nachzulesen und Sie hätten gefunden, daß ich bereits im Jahre 1889, also vor 17 Jahren, hier in diesem hohen Hause als Generalredner über die Schulaufsicht mich ausführlich über die Volksschule, und zwar im Sinne der Autonomie und der konfessionellen Schule ausgesprochen habe.

Diese meine Überzeugung, daß die jetzige Volksschule ihren Zwecken nicht entspricht, hat sich seither noch mehr vertieft, seit ich durch meine dienstliche Tätigkeit in den Stand gesetzt war, durch direkte Korrespondenz mit sämtlichen Landesschulräten mir ein Bild über die Volksschule in Österreich überhaupt zu machen.

Ich scheue mich nicht, jenes Wort offen auszusprechen, das, meine Herren, sehr viele unausgesprochen auf ihren Lippen tragen, sie nicht heraussagen, das Wort, daß die heutige Volksschule zwar kostspielig ist, daß sie aber auch nicht gut ist und ihren Zwecken nicht entspricht. (Hört! Hört!)

Ich weiß, ich werde deswegen verketzert und verlästert werden, aber es ist dennoch die Wahrheit. Ich gebe zu, es gibt eine Menge von Ausnahmen, da muß man aber sagen: Exceptio firmat regulam. Im allgemeinen aber darf behauptet werden: die Volksschule bildet heutzutage weder für die Mittelschule entsprechend heran noch gibt sie die notwendige Vorbereitung für das praktische Leben. Für die Mittelschule nicht. Die Kinder kommen in die Mittelschule hinauf, ohne eine rechte Ahnung von dem grammatischen Bau der Muttersprache, mit einer unleserlichen Schrift, ohne Fertigkeit im Rechnen. Aber, sagt man dann, in den Realien sind sie beschlagen!

Gestatten Sie mir, meine Herren, daß ich Ihnen aus meiner Lehramtspraxis eine kleine Episode erzähle. Ich wirkte am akademischen Gymnasium in Wien, dem ersten Gymnasium der Monarchie, das ein gewähltes, gutgeschultes Schülermaterial hat.

Ich wurde mit der Aufgabe betraut, Geographie in der ersten Klasse vorzutragen. Damals, vor zirka 22 Jahren, hatten wir noch mit der mathematischen Geographie begonnen. Ich wollte nun an das anknüpfen, was die Volksschule bereits geleistet hatte, und sagte also: Das meiste kennen Sie ohnehin aus der Volksschule, ich will hier nur wiederholen. Ich hielt nun Umfrage. Aber, was fand ich da? Der erste nichts, der zweite nichts, über die einfachsten Sachen entweder keine oder eine falsche Antwort, so daß ich zum Schlusse genötigt war, zu sagen: Liebe Kinder, das erste, was Sie tun müssen, ist, das zu vergessen, was Sie in der Volksschule gelernt haben und vollkommen von neuem zu lernen.

Und wie ist es für das praktische Leben? Ich bitte, halten Sie Umfrage bei den Geschäftsleuten, wie Sie zufrieden sind mit denjenigen, die aus der Volksschule gekommen sind. Sie werden staunen, welche Auskünfte Sie erhalten werden!

Es ist also auch hier eine Reform notwendig. Und die Reform wird, da ja die Volksschule dem Milieu, welchem sie dienen soll, den Bedürfnissen der einzelnen Länder, angepaßt werden muß, nicht zentralistisch geschehen können, sondern nur autonom, im Wege der Landesgesetzgebung.

Aber, meine Herren, da komme ich wieder — ich will auf weitere Dinge nicht mehr eingehen — zu jener Voraussetzung, zu jener natürlichen Bedingung, unter welcher allein uns die Autonomie, die Erweiterung und Ausgestaltung der Länderautonomie mundgerecht gemacht werden kann.

Sie dürfen es uns nicht verargen, wenn wir sagen: Ja, auch wir wollen autonom sein, aber wir verlangen vorher nationale Kautelen für unseren Bestand, wir verlangen jenen Schutz der nationalen Minoritäten, von welchem früher der Herr Abgeordnete Daszyński in seiner Erklärung gesprochen hat. Es ist richtig, wir könnten uns die erweiterte Landesautonomie in Krain, wo wir die große Mehrheit bilden, ganz behaglich einrichten, wir könnten damit sehr leicht ins Reine kommen. Aber wie würde es unseren Konnationalen an der Peripherie gehen, in jenen Ländern, wo sie entweder in der natürlichen oder, wie es in Istrien, im Görzischen zutrifft, in der durch künstliche, ungerechte Wahlordnungen geschaffenen Minderheit sich befinden? Da müssen vorher oder gleichzeitig, bevor an eine wirkliche Ausgestaltung der von mir heißersehnten Länderautonomie geschritten wird, die notwendigen Schutzmaßregeln errichtet werden zum Schutze der nationalen Minderheiten. (Sehr richtig!)

Meine Herren! Wie wäre diese Schutzwehr zu errichten? Man braucht heute sehr häufig ein Wort, welches auch in der gegenwärtigen Debatte bereits gefallen ist: Nationale Autonomie. Die nationale Autonomie wünschen die Herren Deutschen in Böhmen. Merkwürdig, daß sie nie davon sprechen, daß sie die nationale Autonomie auch in Steiermark, Kärnten usw. konzedieren wollen. (Sehr gut!)

Es wünschen sie die Sozialdemokraten, es wünschen sie die Ruthenen. Ich sage aber ganz aufrichtig, daß ich mit diesem Schlagworte nicht operieren kann. Ich bin gänzlich außer stande, es mir praktisch vorzustellen, es mir zu konkretisieren.

Ich gebe zu, auf dem Gebiete der Landeskultur, auf dem Gebiete des gesamten Schulwesens lassen sich die Dinge auf der Basis der nationalen Autonomie ordnen und regeln, allerdings mit dem Vorbehalte, daß es nicht angeht zu sagen: ihr rückständigen Völker, die ihr rückständig geblieben seid nicht aus eigener Schuld, sondern wegen der jahrhundertelangen Vernachlässigung und Verkürzung, ihr habt für alle diese Belange selbst aufzukommen.

Das wäre ein Ding der Unmöglichkeit. Aber auf allen anderen Gebieten der staatlichen Verwaltung, überall dort, wo sich das Land an die territorische Gliederung anschließt, kann mit dem Prinzip der

nationalen Autonomie nichts gerichtet werden und infolgedessen komme ich zu dem Schlusse: es wird notwendig sein, vor der Erweiterung der Landesautonomie und ich meine nicht die von dem verehrten Kollegen Starzyński im Ausschusse beantragten Bestimmungen, sondern vor der wirklichen Ausgestaltung der Länderautonomie oder, wenn Sie das Wort wollen, vor der notwendigen Föderalisierung Österreichs, durch ein Reichsgesetz ein Existenzminimum an nationalen Rechten für die Nationalitäten in gemischtsprachigen Ländern festzustellen.

Ist das geschehen, dann werden sich die Länder schon untereinander die Sachen einteilen. Denn den großen nationalen Streit wird dieses Parlament niemals lösen und ich bin ganz der Ansicht wie Kollege Starzyński, auch im neuen Hause nicht.

Es wird ja besser werden, das ist richtig. Jene zwei Parteien — ich möchte sie fast die politisch perversesten im ganzen Hause nennen — dürften von der Bildfläche verschwinden. Und wenn heute der Abgeordnete Stein noch seinen Unflat herumspritzt, wenn Schönerer gröhlt und Malik quitscht: auf mich macht es den Eindruck, daß das lediglich die Totengesänge dieser parlamentarischen Nadowessier sind. Und auch eine andere Partei, die zu der eben bezeichneten in allerjüngster Zeit in engsten Beziehungen gestanden ist, auch unsere national fortschrittlichen Herren werden, wie ich glaube, das hohe Haus mit ihrer Gegenwart kaum mehr beehren.

Trotzdem aber ist der nationale Gegensatz hier im Hause noch immer zu groß, um den ganzen Komplex der nationalen Fragen zu lösen. Das wird erst dann möglich sein, wenn Sie zuerst durch ein Reichsgesetz die Existenzminima für die nationalen Minderheiten festlegen, dann aber es den Landtagen überlassen, auf dieser Basis und innerhalb des Landesbereiches zwischen den Stämmen, welche das Land bewohnen, Frieden zu schaffen.

Es ließe sich zu diesem Thema noch sehr viel sagen; aber hora ruit, der bekannte Zug geht um 3 Uhr 30 Minuten (Heiterkeit), die Debatte soll geschlossen, es soll abgestimmt werden. Deshalb schließe ich mit der Empfehlung, das hohe Haus wolle die Anträge des Ausschusses zum § 12 annehmen. (Lebhafter Beifall und Händeklatschen.)

2.

Med najtežavnejše naloge, katere mi je navalilo moje delovanje v parlamentu, spada vsekako poročilo z dne 26. oktobra 1906* o podržavljenju Cesarja Ferdinanda Severne železnice. Ni bila sicer najdaljša, a brezprimerno najbolj rentabilna železniška proga. Objavljam tu končni govor, ki sem ga imel kot poročevalec v dotični debati:

Hohes Haus! Es ist keine angenehme Situation für den Berichterstatter, nach einer so langen, erschöpfenden Debatte und in so später Stunde zu einem so schwierigen Gegenstande das Wort ergreifen zu müssen. Aber eines leichtert mir die Sache doch außerordentlich. Ich kann mit Befriedigung konstatieren, daß in der Haltung des hohen Hauses gegenüber der Vorlage ein außerordentlicher Umschwung zu bemerken ist, wenn man einen Vergleich zieht zwischen der Aufnahme, welche die Vorlage bei der ersten Lesung gefunden hat und dem, was in der heutigen Debatte vorgegangen ist.

Im Juli, unter der Glut der Sonne, wie sah es damals bei der ersten Lesung aus? Es hatte den Anschein, als wäre nicht die mindeste Aussicht für die Regierungsvorlage vorhanden. Von allen Seiten wurde

* Beilagen zu den stenogr. Protokollen des Abgeordnetenhauses — XVIII. Session 1906, št. 2716, str. 1—11.

sie angegriffen; ein einziger Redner eigentlich, wenn wir vom Herrn Eisenbahnminister absehen, hat sich zum Anwalt des Übereinkommens gemacht, und heute, meine Herren, welcher Wandel. Heute vor allem sind nicht nur auf den Bänken der Rechten, sondern auch auf dieser (linken) Seite beredte, sachkundige Anwälte aufgetreten, welche nachgewiesen haben, daß der Staat auch mit diesem Übereinkommen ein gutes Geschäft macht.

Und die Gegner? Herr Baron d'Elvert, der die Debatte eingeleitet hat, hat eigentlich doch seinem Unwillen, ich möchte sagen, die Sordine aufgesetzt. Sehr maßvoll sprach Kollege Ellenbogen, und ich könnte geradezu sagen, er war ein verschämter Verteidiger dieses Übereinkommens. Kollege Steinwender hat ja immer ein etwas lebhaftes Temperament, aber wenn er heute von Fanfaren und Schamaden gesprochen hat, so muß ich ihm doch einwenden, daß alle schmetternden Fanfaren, die er gebraucht hat, eigentlich nur dazu gedient haben, um seine Retraite, seinen Rückzug in dieser Sache zu verdecken. Nun, Kollega Demel hat allerdings den schärfsten Standpunkt eingenommen; in der Debatte ist er gleichsam der erratische Block gewesen; nur daß man, wenn man näher zusieht, doch findet, daß das kein Granitgefüge war, sondern vielmehr sehr weiches Konglomerat, und ich werde auch versuchen, ein paar Steinchen daraus herauszubrechen. Die größte Überraschung aber hat der Herr Generalredner contra uns bereitet, der mit einer wahren Wärme, mit einem wahren Feuereifer für die Bonität dieses Übereinkommens und dieser Regierungsvorlage eingetreten ist.

Meine Herren! Wie kam es dazu? Kollege Steinwender hat hier ein richtiges Wort gebraucht. Wir haben tatsächlich im Subkomitee und ebenso im Ausschusse gründlich gearbeitet, wir haben — verzeihen Sie mir das Bild — tief gepflügt, und so kam es, daß Kollega Steinwender mit vollem Rechte sagen konnte: Wir haben etwas gelernt in diesen Verhandlungen.

Alle in Betracht kommenden Fragen wurden erschöpfend behandelt; die Regierung hat viel Material beigebracht und was vor allem mit Befriedigung zu konstatieren ist: Der Eisenbahnminister ist abgewichen von der bureaukratischen Gewohnheit seiner Herren Vorgänger (Beifall) und hat mit voller Offenheit den Sachverhalt dargelegt. (Lebhafter Beifall.)

Und so kam es, meine Herren, daß mancher überzeugte Gegner schwankend wurde, mancher Schwankende zum Anhänger der Vorlage geworden ist und schließlich hat die große Mehrheit des Ausschusses, die sich zusammensetzte aus Angehörigen aller Parteien und aller Nationen, die Überzeugung gewonnen, daß das gegenwärtige Übereinkommen noch immer das beste ist, was in der gegenwärtigen Situation gemacht werden kann.

Meine Herren! Ich sage mit Bedacht: in der gegenwärtigen Situation. Es ist ja richtig: es war nicht notwendig, daß das Übereinkommen so und nicht besser ausgefallen ist.

Meine Herren! Wenn Sie die Verhandlungen und die Vorlagen der Jahre 1884 und 1885 studieren, so werden Sie sofort sehen — es gibt ja wenige Herren noch im Hause, die damals die Debatten mitgemacht haben, es werden ihrer kaum 20 sein — daß man damals im Hause fest entschlossen war, die Nordbahn mit dem 1. Jänner 1904 zu verstaatlichen; man wird weiter sehen, daß man keinen höheren Preis zahlen wollte als jenen, der einer Dividende von 100 fl. = 200 K pro Aktie entspricht.

Das heutige Übereinkommen ist ungünstiger, der Preis, den wir zahlen, ist so beiläufig 220 K pro Aktie. Aber wie kam das? Man hat einfach von jenen Handlungen keinen oder wenigstens nicht den ausreichenden Gebrauch gemacht, welche im Übereinkommen der Regierung zu Gebote stehen.

Es sind dies vor allem die §§ 21 und 36 des Übereinkommens. Der eine derselben stipuliert, daß mit den Tarifen herabzugehen ist, so wie der Überschuß mehr als 100 fl. oder 200 K pro Aktie erreicht und der zweite ist der § 36.

Ich sage offen, ich bin da auch der Ansicht des verehrten Kollegen d'Elvert, daß im § 36 mehr gesagt wird als im § 3 der Betriebsordnung. Indes, davon wurde kein Gebrauch gemacht. Es kamen noch andere Dinge dazu.

In sehr beredter, in geradezu glänzender Weise hat Herr Kollege Dr. Kolischer auf die verderblichen Wirkungen jener Gewinnbeteiligung des Staates hingewiesen. Und ich sage ganz aufrichtig, die Gewinnbeteiligung, die auf den ersten Blick sehr verlockend ist, war für den Staat ein höchst unheilvolles Geschäft. Angeregt wurde sie durch den seinerzeitigen Abgeordneten Herbst. Es war eine böse Gabe, die er mit diesem Paragraphen den staatlichen Interessen gebracht hat. Die Verleitung lag zu nahe, sie mußte besonders stark sein in den Jahren, wo die Obstruktion hier im Hause tobte, und die Folgen davon sind, daß eben, weil der Generalinspektion von Seite der Regierung in den Arm gefallen wurde — wir haben ja die Details in den Ausschußberatungen gehört — die Rente eine viel höhere ist, als sie an und für sich zu sein brauchte.

Ich will mich in dieser vorgerückten Stunde auf die Sache nicht näher einlassen, aber ich muß sagen, daß Kollege Dr. Steinwender vollkommen das Richtige gesprochen hat, nicht als Abgeordneter, sondern als Journalist, indem er in dem bekannten Leitartikel des »Neuen Wiener Tagblatt« vom 23. d. M. sagte, daß die Verhältnisse, unter denen die Einlösungsrente zustande gekommen ist, ausgiebigen Stoff einer eingehenden Kritik, aber keinen genügend festen Anhalt zur Korrektur bieten.

So liegen die Dinge, es läßt sich da nicht viel herumkritteln und es nützt nichts, jetzt verspätete Rekriminationen zu erheben. Wir stehen vor der Tatsache, daß der Betriebsüberschuß der Nordbahn alljährlich von der Regierung geprüft und genehmigt wurde und daß auf Grund dieser genehmigten Bilanzen der Staat seinen Gewinnanteil eingezogen hat. Es hat der Herr Eisenbahnminister, wie mir vorkommt, ganz durchschlagend dargetan, welch geradezu komische, welch geradezu lächerliche Rolle die Staatsverwaltung im Prozeßfalle spielen müßte, wenn sie sagen würde: Ja, seinerzeit waren uns die Bilanzen recht, als es sich um das Nehmen handelte; jetzt sind sie nicht recht, weil es sich um das Kaufen, um das Zahlen handelt. So kann man nicht vorgehen und infolgedessen sind alle diese Kritiken — ich will nicht sagen — unberechtigt, aber doch ohne eigentlichen Wert. Ich werde mich auf die Entwicklung der Einlösungsrente als solche nicht einlassen; ich verweise nur darauf, daß die Behauptung des Herrn Eisenbahnministers, es handle sich eigentlich nur um einen Betrag von 60.000 bis 70.000 K pro Jahr, von keiner Seite angefochten, von keiner Seite widerlegt worden ist.

Meine Herren! In diesem Falle muß man denn doch sagen: Le jeu ne vaut pas la chandelle.

Bei einer derartigen Kleinigkeit auf ein Übereinkommen verzichten und lieber zu einem Prozeß zu greifen, das ist etwas, was ein normal organisierter, praktischer Mensch niemals beantragen kann. (Ruf: Schluß!)

Meine Herren! Ich glaube, daß ich als Berichterstatter wenigstens das Recht habe, einige Minuten zum Gegenstande zu reden. Schlußrufe sind in dem Falle nicht angezeigt. (Zustimmung.)

Nun freilich, wenn die Sache so wäre, wie sie Kollege Demel hier dargelegt hat, der da meinte, die ganze Berechnung der Einlosungsrente für das Hauptnetz mit rund 30½ Millionen Kronen sei fehlerhaft

und tatsächlich werde der Staat 36 Millionen Kronen aufbringen müssen, dann würde die Sache anders liegen.

Aber, meine Herren, wir haben die Geschichte bereits im Ausschusse gehört. Er wurde im Ausschusse standhaft widerlegt, er hat davon nicht Notiz genommen und hat uns heute dasselbe erzählt wie damals. Auch heute kam die schlecht gepflasterte Rampe vor (Heiterkeit), nur das junge schöne Mädchen mit den schlechten Zähnen ist eine neue Zugabe. (Heiterkeit.) Seine Berechnung klingt allerdings sehr erschütternd, aber sie ist glücklicherweise völlig falsch.

Was er zu den 30½ Millionen Kronen zurechnet, ist erstens die Steuer von 3,393.000 K. Dies darf nicht zugerechnet werden, aus dem Grunde, weil sie bereits in den Betriebsauslagen auf der anderen Seite mitgerechnet worden ist.

Zweimal also kann die Steuer doch unmöglich auch nach Artikel VIII des Übereinkommens vom 1885 in Anschlag genommen werden. Dasselbe trifft bezüglich des Gewinnanteiles des Staates zu. Der ist bereits einmal abgerechnet, ein zweites Mal kann man ihn doch nicht in Rechnung ziehen.

Und wenn von Investitionen gesprochen wird, so kann man darüber nur das eine sagen: Diese Investitionen, die durch eine Verkehrssteigerung der Bahn bedingt werden, werden auf der anderen Seite viel größere Einnahmen liefern und wir machen kein schlechtes Geschäft, wenn wir investieren und dadurch der Verkehr besser wird.

Ich beschränke mich auf diese wenigen Bemerkungen, der Bericht ist nicht releviert worden, ich eile zum Schlusse.

Das Übereinkommen ist unter der früheren Regierung gemacht worden, unter dem Ministerium Gautsch. Die Urteile über dieses Ministerium gehen ziemlich weit auseinander. Aber wenn man objektiv sein will — und ich hoffe, der kommende Historiker wird es sein — wird man dem Ministerium Gautsch zwei historische Tage zubilligen müssen. Der eine Tag war der 28. November 1905, als die Wahlreform angekündigt wurde, der andere Tag der 7. Juli 1905, als in diesem hohen Hause ein weit ausgreifendes, großzügiges Programm der Verstaatlichung entwickelt worden ist. (Beifall.)

Hohes Haus! Die Verstaatlichung der Privatbahnen wird von der Bevölkerung der betreffenden Länder verlangt. Gehen Sie einmal in das östliche Böhmen, in jene Gegenden, die an der Nordwestbahn und Südnorddeutschen Verbindungsbahn liegen und Sie werden hören, wie allgemein der Wunsch ist, daß man diese Bahnen in das staatliche Eigentum übernehme. (Beifall.)

Und, meine Herren, wie wollen sie den drohenden wirtschaftlichen Kampf mit Ungarn ausfechten, wenn Sie nicht vorher sich in den Besitz der Privatbahnen setzen, welche den Schlüssel zum Export nach dem Auslande bilden. (Lebhafter Beifall.)

Wenn wir aber dieses Übereinkommen ablehnen, wenn die Vorlage zu Falle kommt, was ergibt sich daraus?

Daß wir mit der Verstaatlichungspolitik einfach abschließen müssen. (Sehr richtig!) Keine Regierung wird sich mehr finden, welche sich in Verstaatlichungsverhandlungen mit einer Bahn einlassen wollte und keine Privatbahn wird sich dazu hergeben, in derartige Vertragsverhandlungen einzuwilligen. (Zustimmung.)

Es ist daher im eminentesten Interesse des Staates, daß dieses Übereinkommen, welches durchaus nicht so ungünstig ist, auch Gesetz werde.

Ich glaube daher, Sie wahren nur die Interessen des Staates, wenn Sie auf Grundlage der Vorlage, wie sie aus dem Ausschusse hervorgegangen ist, zur Spezialdebatte übergehen. Damit schließe ist. (Lebhafter Beifall und Händeklatschen. — Redner wird vielseitig beglückwünscht.)

Dodatki k XXIV. poglavju.

1.

Tukaj objavljam govor, s katerim sem spravil vprašanje belokranjske železnice v obliki nujnega predloga dne 5. oktobra 1905 v državnem zboru do parlamentarne obravnave. V meritornem pogledu se mi je posrečilo, pripraviti zbornico do tega, da se je načeloma izrekla za to železniško zgradbo ter dati v tem smislu vladi konkretna naročila.

Moj govor se je glasil tako-le:

Es ist vielleicht nicht unzweckmäßig, daß zwischen die Explosionen in der stürmischen Debatte, die wir soeben abgeführt haben, und zwischen die Erregungen, die voraussichtlich die Dringlichkeitsanträge, betreffend die Wahlreform, bringen werden, ein Antrag gewissermaßen als Puffer eingeschaltet wird, welcher rein sachlichen Gesichtspunkten entsprungen ist und wirtschaftlichen Motiven seine Entstehung verdankt.

Ich werde mir erlauben, seine Dringlichkeit zu begründen, werde aber sofort um Entschuldigung bitten müssen, weil die Dringlichkeits- und die meritorische Begründung hier so innig miteinander verknüpft sind, daß ich mich bei der Begründung der Dringlichkeit schon in die meritorischen Momente einlassen muß.

Meine Herren! Es handelt sich um die amerikanische Auswanderung aus Unterkrain. Ich stehe nicht an, sie als eine schwere Massenerkrankung zu bezeichnen und ich reklamiere die Hilfe des Staates gegen diese Erkrankung. Ich stelle mich auf den Standpunkt: Wenn es nur vollkommen in der Ordnung ist, daß bei Epidemien und Epizootien der Staat unter Umständen große Mittel zu deren Bekämpfung aufwendet, er doch unmöglich an einer solchen Erkrankung des nationalen Organismus achtlos vorübergehen kann. (Zustimmung.)

Ich behaupte geradezu, die Cholera, gegen die man jetzt, wie es den Anschein hat, mit Erfolg einschneidende Maßregeln ergriffen hat, hat in den schlimmsten Jahren, wo sie in unserer engeren Heimat hauste, nicht so viele Opfer an Menschen- und Güterkapital gefordert, wie die amerikanische Emigration bei uns in den letzten 20 Jahren. Ich sage mit gutem Bedachte: bei uns, den ich weiß, in anderen Ländern liegen die Verhältnisse anders.

Ich glaube, hohes Haus, die Herren in Galizien können eher sagen, daß die Auswanderung nach Amerika dem Lande eher Vorteile, nicht Nachteile bringt. Die Ursachen dieser verschiedenen Wirkung werden klar, wenn man sich die Bevölkerungsstatistik ansieht. Galizien hatte nach dem Ergebnisse der Volkszählung im Jahre 1880 5·9 Millionen Seelen, im Jahre 1890 war die Bevölkerung bereits auf 6·6 Milionen gestiegen, im Jahre 1900 war die Bevölkerung trotz der massenhaften Auswanderung nach Amerika auf 7·3 Millionen angewachsen.

Wie liegen nun die Dinge bei uns in Krain? Da finden wir im Jahre 1880 481.000 Seelen, im Jahre 1890 498.000, im Jahre 1900 trotz des starken Anwachsens der Landeshauptstadt nur 508.000 Seelen. (Hört! Hört!)

Während also der Zuwachs in Galizien im letzten Dezennium sich auf 10·72 Prozent stellt, beträgt der Zuwachs in Krain nur 1·84 Prozent. Und dabei muß man sagen, der Menschenschlag in Krain ist kräftig, wir kennen kein Zweikindersystem, wir sind von keiner Malthustheorie angekränkelt. Und dennoch ist der Zuwachs infolge des starken Abflusses ein so geringer.

Diese Daten, meine Herren, lassen sich aber in ihrer erschreckenden Bedeutung erst dann würdigen, wenn Sie von der Gesamtziffer absehen und sich in das Detail verlieren. Ich bitte, wo gibt es in Österreich einen politischen Bezirk wie den Bezirk Tschernembl, das sogenannte Weißkrain?

In diesem Bezirke waren im Jahre 1880 noch anwesend 29.880 Seelen — man kann somit sagen, rund 30.000 — im Jahre 1890 war die Zahl bereits gesunken auf 28.640 und im Jahre 1900 wurden nur 26.300 Seelen gezählt. Und wenn wir heute die Volkszählung in Weißkrain vornehmen würden, so bekämen wir nach meiner Überzeugung keine 24.000 Seelen. Der natürliche Zuwachs durch Geburt betrug zwar im letzten Dezennium 1043 Seelen, aber demgegenüber stand eine Auswanderung aus diesem kleinen Bezirke in der Höhe von 3502 Köpfen, also ein Prozentsatz von 12·31 Prozent der Bevölkerung. Gegenüber solchen Tatsachen ist man berechtigt, von einer Depopulation des Landes zu reden.

Im vorigen Jahre, als infolge der Dürre große Futternot entstanden war, hat sich mit einem Male der Ausdruck »Depekoration« verbreitet und eingelebt. Depekoration ist kein klassisches lateinisches Wort, es ist ein philologisches Neoplasma, aber sofort hatte man begriffen, daß hinter diesem bisher kaum gehörten Worte eine ernste Gefahr stecke: die Verringerung des Viehstandes. Hier aber in unserem Falle handelt es sich nicht um Depekoration, hier ist bereits Depopulation eingetreten, hier ist die Gefahr des Verlustes an dem wertvollsten Kapital vorhanden und die Regierung und das Parlament werden nicht achtlos zusehen, wie Jahr für Jahr in unseren Gegenden Tausende der kräftigsten Bewohner den Wanderstab ergreifen und von der Hungerpeitsche getrieben, über das Meer wandern. (Zustimmung.)

Ebenso wie der Tschernembler Bezirk leiden auch die anderen Unterkrainer Bezirke.

Die Gemeinde, wo ich domiziliere, hat zum Beispiel über 8000 Seelen und einen vorzüglichen Gemeindevorsteher, den Gesetzeskenntnis, ein klarer Blick und gesunder Hausverstand auszeichnen.

Ich möchte tatsächlich manchem politischen Beamten Krains vom Herzen solche Qualitäten wünschen, wie sie dieser einfache Gemeindevorsteher besitzt.

Der Mann nun, der seine Gemeinde au fond kennt, sagte mir auf meine Anfrage, daß heuer vom 1. Jänner bis Ende August 148 Pässe für Amerika abgeholt wurden! Das geschieht jedoch nicht allein bei uns Slowenen.

Gehen Sie zu unseren Landesleuten deutscher Zunge, gehen Sie in die Gottschee zum Beispiel, in die Tschermoschnitzer rein deutsche Pfarre. Von den 2700 Seelen, welche der Schematismus ausweist, weilen gegenwärtig nicht weniger als 1000 jenseits des Ozeans.

Das sind offenbar Verhältnisse, die auf die Dauer nicht bestehen können.

Nun bin ich sofort auf eine Einwendung gefaßt — es hat sie mir neulich ein verehrter Kollege aus Mähren vorgehalten und man bekommt sie auch bei uns im Lande von minderen Kennern der Verhältnisse des Landes oft zu hören — die Einwendung nämlich, es sei richtig, die Leute wandern wohl aus, aber dafür wandert das amerikanische Geld zu uns ein — und nationalökonomisch genommen — stelle sich doch ein Aktivsaldo heraus.

Ich werde sofort versuchen, diese Anschauung, die insbesondere in den Kreisen der politischen Verwaltung zahlreiche Anhänger und Adepten hat, zu widerlegen und nachzuwaisen, daß das im Grunde eine ganz gewöhnliche nationalökonomische Irrung ist. Ich bedaure vom Herzen, daß die Sache noch nicht wissenschaftlich diskutiert und kritisiert worden ist. Meine Schuld ist es nicht.

Als ich vor nahezu fünf Jahren aus dem aktiven Dienste schied und gleichzeitig dem parlamentarischen Leben entsagte, weil ich ein Mandat nicht annehmen wollte, daß mir unter gewissen Bedingungen offeriert worden war, trug ich mich mit dem Plane, dieser Sache auf den Grund zu gehen und eine Abhandlung für eine volkswirtschaftliche Zeitschrift zu schreiben.

Ich dachte an die Tübinger Zeitschrift für die gesamten Staatswissenschaften oder an das Schmollersche Jahrbuch oder an das Wiener Fachblatt, das von Böhm-Bawerk, Plener und Philippovich herausgegeben wird.

Ich habe meinen Plan dem Chef der damaligen politischen Verwaltung auseinandergesetzt und ihn ersucht, er möge die vier unterkrainischen Bezirkshauptmannschaften beauftragen, mir auf eine Reihe taxativ ausgeführter Fragen geneigte Auskünfte zu erteilen. Ich war da nun durch die Antwort, die ich erhielt, im höchsten Grade überrascht: ich glaube, in keinem Kulturstaate der Welt würde ein derartiges Begehren einem im Grunde genommen doch unverfänglichen Menschen gegenüber abgeschlagen werden. Ich bekam die Antwort: Nein, bedaure, ich kann die Ermächtigung nicht geben, und zwar wurde, da mir doch irgend ein Grund vorgehalten werden mußte, der faule Zauber vorgehalten, es wäre möglich, daß auf diese Weise die Bevölkerung erführe, wie viel Geld aus Amerika hereinkommt und dadurch in ihrer Auswanderungslust bestärkt würde. (Heiterkeit.)

Meine Herren! Ich empfand da ein gewisses stolzes Bewußtsein darüber, was für Intelligenz doch in einem solchen krainischen Bauer stecken muß, wenn er sich erst aus dem Schmollerschen Jahrbuch oder aus der Wiener Fachzeitschrift darüber informieren läßt, ob er nach Amerika gehen soll oder nicht. (Heiterkeit.)

Aber der springende Punkt bleibt immer der: Ist die finanzielle Bilanz aktiv oder nicht? Ich verneine es unbedingt. Nach einer richtigen approximativen Schätzung — sie wird aber eher zu niedrig sein — kommen aus Amerika nach Unterkrain jährlich mindestens zwei Millionen Kronen herein. Es ist richtig: Mit diesem Gelde werden Schulden bezahlt, Baulichkeiten restauriert und aufgebessert, auch die Spar- und Vorschußvereine werden alimentiert und dennoch beharre ich, obwohl ich die Richtigkeit dessen zugebe, bei meiner Behauptung und sage, unsere finanzielle Bilanz ist passiv.

Wenn dem nicht so wäre, so müßten sich ja aus diesen starken anhaltenden Eingängen zuletzt Vermögen bilden. Nicht wahr?

In dieser Beziehung aber trifft dasselbe zu, wie auf dem Karst mit den Niederschlägen. Die Herren wissen alle, daß unser Karstgebiet zu den niederschlagsreichsten Gegenden Europas gehört und dennoch können Sie stundenlang gehen, ohne einem Wasserlaufe zu begegnen oder eine Quelle zu treffen. Der poröse Kreidekalk saugt alles auf wie ein Schwamm.

Ich habe nun die Bezirke wieder bereist — obwohl ich sagen kann, daß ich jeden Stein dort kenne — und habe Umfrage gehalten, ob aus Amerika jemand zurückgekommen ist, der mit den Ersparnissen und durch weitere Arbeit sich — Sie sehen, meine Ansprüche waren nicht sehr hoch — ein Vermögen von zirka 30.000 K erworben hat. Im ganzen Bezirke hat man mir nur zwei Männer genannt und von einem geht noch das Gerücht, daß er sich das Vermögen nicht durch schwere Handarbeit erworben, daß er seine Ersparnisse nicht in Hütten, Bergwerken, Fabriken u. s. w. errungen hat, sondern es heißt — ich möchte hoffen

und wünsche, das Gerücht wäre unbegründet — daß diese Ersparnisse von ihm als wohlbestalltem Besitzer eines öffentlichen Toleranzhauses gewonnen wurden. (Hört! Hört!)

Wie kommt es nun, daß diese Geldeingänge so wenig ausgeben, daß dieses Geld so steril ist? Den Ersparnissen gegenüber stehen eben große Passivkosten, die in Abzug gebracht werden müssen. (So ist es!) Es ist richtig: Wer von unseren Leuten in Amerika fleißig und nüchtern im Tagwerke arbeitet, der kann bei einer halbwegs günstigen Konjunktur 1000 K bis 1500 K, möglicherweise sogar 2000 K in einem Jahre rein ersparen.

Wenn er also nach drei oder vier Jahren härtester Arbeit zurückkommt, so kann er im Durchschnitte einen ersparten Wert von 3000, 4000 K bis Maximum 8000 K mitbringen. Für unseren Bauer freilich ist das bereits ein Vermögen; mit stolzem Bewußtsein betritt er den heimischen Boden, wenn ihm die Goldstücke im Sacke klimpern oder wenn er in die gefüllte Brieftasche greift.

Anfangs hängt ihm der Himmel voller Geigen, ein fröhliches Wiedersehen wird gefeiert, er ist nicht schmutzig, die Leute in Unterkrain sind leichtlebig und gastfreundlich. Dann fängt er aber an zu wirtschaften und überzeugt sich bald, daß es mit dem Wirtschaften nicht recht geht. Zunächst macht er die Wahrnehmung, daß der Boden nicht mehr so viel trägt. Es ist dies auch begreiflich: In der Zeit, wo die rüstige Manneskraft jenseits des Ozeans ausgebeutet wurde und nur Frauen, Greise und Kinder auf dem Grunde waren, ist der Boden schlechter geworden. (So ist es!)

Die Ausgabe für die Reparatur der verfallenen Wirtschaftsgebäude ist auch nicht produktiv, das heißt sie bringt keine Zinsen und vollkommen unproduktiv ist die bessere Herstellung des Wohnhauses beim Bauer, denn das Wohnhaus ist beim Bauer nur ein Akzessorium; aber da wird schon ein großer Teil der Ersparnisse hineingesteckt.

Ein weiterer Umstand ist der, daß von den Ersparnissen, die inzwischen per Post oder per Bank eingegangen sind, die Zurückgebliebenen in der Regel stark genascht haben, oft ohne daß man ihnen Verschwendung nachsagen könnte.

Es hat einfach der Ertrag nicht gelangt, von etwas mußten sie leben, sie haben also Geld herausgenommen. (So ist es!) Ein weiterer Umstand ist der, daß die Leute, die aus Amerika zurückkommen, nicht mehr in der vollen Kraft sind. (So ist es!) Die Amerikaner stehen nicht im Rufe, umsonst etwas zu geben, sie nützen die Leute aus wie Arbeitsmaschinen. Die Leute kommen havariert an der Gesundheit zurück (So ist es!) und schließlich tritt noch der Umstand hinzu, daß während der mehrjährigen Abwesenheit jenseits des Meeres unsere Leute der heimischen Kost entfremdet sind. Sie arbeiten in Amerika wie die Tiere, aber sie werden gut gefüttert und haben reichliche Fleischnahrung und Weißbrot in Fülle. Nun kommt der Mann nach Hause auf seinen Grund und Boden, der ihm nichts bietet als das schwarze Buchweizenbrot unserer Bauern, dann Erdäpfel, Fisolen, Rüben, Kraut, zumeist schlecht geschmalzen, Fleischkost nur an Feiertagen, und der Mann ist unzufrieden.

Er sagt: Wer wird denn das essen? Das ist für die Schweine gekocht, aber kein Futter für Menschen. Für den Anfang versucht er sich von auswärts mit dem Essen zu behelfen, das kostet Geld und auf einmal sind die Ersparnisse aufgebraucht und er ist genötigt, wieder Schulden zu machen. Es beginnt der Kreislauf von neuem. Er geht wieder nach Amerika, aber in bedeutend schlechterer Position wie früher, die Schulden hat er nämlich wieder auf seinem Grundstück, aber in Bezug auf die Körperkraft ist er bereits ein geschwächter Mann. Dazu die vielen Verluste, die durch diese Wanderung herbeigeführt werden. Ich habe aus meiner Pfarrei, der Pfarrei St. Michael, von dem dortigen Pfarrer, einem würdigen Priester, der bereits durch

33 Jahre Pfarrer ist, der mich getraut hat, meine Tochter getraut hat u. s. w., die Gemeinde durchaus kennt, die bezüglichen Listen zusammenstellen lassen.

Die Pfarre St. Michael bei Rudolfswert hatte nach der Zählung von 1900 4438 Seelen. Von diesen sind in den Jahren 1885 bis 1905 nach Amerika ausgewandert 557 Seelen, also absolut eine starke Auswanderung, aber für unsere Verhältnisse noch immer ein sehr mäßiger Prozentsatz. Welches war nun das Schicksal dieser Auswanderer? Vier von ihnen sind als Krüppel nach Hause gekommen, zwei haben nämlich die Finger bei der Maschine eingebüßt, einer eine Hand und einer einen Fuß. Nach Hause zurückgekehrt, um zu sterben, sind gleichfalls vier; sie kamen totkrank nach Hause und starben bald darauf. Wahnsinnig wurden zwei und da erklärt man, daß besonders eine Art von Bergwerksarbeit, die bei besonders hoher Temperatur vor sich geht, so abträglich auf das Gehirn wirkt.

Von den Gefährten ermordet wurde einer, durch Selbstmord hat einer geendet, verunglückt und bei diesem Unglück ums Leben gekommen sind neun und vollkommen verschollen sind sieben. Eine einzige Pfarre und dennoch welch starke Verlustliste!

Nun kommt das moralische Element dazu, das besonders zu berücksichtigen ist. Jenes Gefühl — ich sage es trotz der Ausschreitungen, die wir in diesem Hause erleben — das Gefühl der Liebe für Heimat und Nation, es edelt und festigt den Menschen und meine Herren, wenn Sie nachfragen: Wo liegt denn die Wurzel dieser erstaunlichen Widerstandskraft, Ausdauer und Zähigkeit, die den Bauer charakterisiert? so ist die Antwort: In der Liebe zur heimatlichen Scholle. (Lebhafte Zustimmung.) Diese Empfindungen aber sind bei unsern »Amerikagängern« bedenklich ins Schwanken geraten.

Es ist merkwürdig, wie sich das selbst in der Volksschule bereits äußert. Ich habe bei Lehrern Umfrage gehalten. Diese sagten mir zum Beispiel in Weißkrain, daß, wenn sie in der Volksschule beim Geographieunterricht die Kinder um einen größeren Fluß fragen, glauben Sie, daß jemand den Hauptfluß des Landes, die Save oder die Donau nennt? Alles ruft Mississippi oder Ohio. (Heiterkeit.) Und wenn Sie die Volksschulknirpse nach Vorarlberg oder nach der Bukowina fragen, ich glaube nicht, daß Sie eine Antwort bekommen werden.

Wenn Sie aber von ihnen etwas wissen wollen über Nevada oder Minnesota, da sind sie gleich mit der Antwort da.

Und wenn sie um eine große Stadt gefragt werden, ich glaube, Wien würden Sie vielleicht noch herausbringen, bei Prag und Pest bezweifle ich schon; aber New-York und Chicago kennen Sie alle! (Heiterkeit.) Dann auch die geschlechtliche Moral — wie ist die im Sinken begriffen. Wir haben in Krain bisher in dieser Beziehung ganz gesunde Verhältnisse gehabt, jetzt verschlechtert sich das zusehends infolge der amerikanischen Emigration. Und das ist ja begreiflich.

Stellen Sie sich den Fall vor, vor 14 Tagen hat der junge Mann geheiratet, nach 14 Tagen oder drei Wochen verläßt er das junge Weib, das kaum eingeführt ist in die Süßigkeit des ehelichen Daseins, geht übers Meer und läßt Jahre hindurch nichts von sich hören. Da darf es niemanden wunder nehmen, wenn hier diese Folge eintritt, nämlich diese Schwächung der geschlechtlichen Moral.

Den herben, strengen Keuschheitssinn, der zum Beispiel die Kroaten in Primorje, im kroatischen Küstengebiete auszeichnet, den finden wir eben bei uns trotzdem nicht. So also, meine Herren, steht diese Bilanz.

Jetzt frage ich aber: Wie geht es uns Grundbesitzern, die wir zurückgeblieben sind? Was fangen wir an, da uns die besten Arbeitskräfte entzogen werden? Ich behaupte geradezu — es ist die vollste Wahrheit und ich berufe mich auf sämtliche hier anwesenden Grundbesitzer aus Unterkrain — wir können nicht mehr wirtschaften; es hört

sich die Möglichkeit auf, die Grundstücke entsprechend zu bebauen. (Sehr richtig!) Die Sache gestaltet sich bei uns folgendermaßen: Da sieht man eigentlich, daß alle Schultheorien nichts taugen. Gewöhnlich wird doch in der Schule gelehrt — nicht wahr? — sinkende Bodenrente, sinkende Arbeitslöhne. Bei uns aber ist die Rente vollkommen verschwunden, unsere Arbeitslöhne jedoch sind in der kolossalsten Zunahme begriffen; denn bei uns wird die Höhe des Arbeitslohnes durch die Intensität der Auswanderung reguliert.

Ich sehe hier in meiner Nähe den Herrn Kollegen Dr. Skedl, der ja auch — ich weiß nicht — in der angenehmen oder unangenehmen Lage ist, einen größeren Grundbesitz in Krain sein Eigen zu nennen. Dort in seinem Bezirke ist die Auswanderung noch nicht stark, aber auch bei ihm wird gezahlt 1 K bis 1 K 20 h täglich nebst voller Verpflegung, das ist sechsmal im Tage, darunter dreimal Alkoholika, zweimal Wein. Im Bezirke Gurkfeld, wo Kollege Pfeifer zu Hause ist, zahlt man schon 1 K 40 h. Ich bei Rudolfswert habe bereits 1 K 60 h bis 1 K 80 h zu zahlen und da muß ich sehr froh sein, wenn ich Arbeiter bekomme, aber, wie gesagt, mit was für einer Verpflegung nebstbei! Und gehen Sie hinab nach Weißkrain, verglichen mit den Löhnen daselbst, leben wir um Rudolfswert herum im reinsten Eldorado.

Da zahlt man Dreschern oder Mähern 2 K 40 h pro Tag und volle Verpflegung mit Wein, im Frühjahr zahlt man sogar den Hauern 3 K, dazu Wein, so viel der Arbeiter haben will.

Es geht bei uns nur ein Ruf durch unser Land — und ich möchte wünschen, daß die Herren von der hohen Regierung, Seine Exzellenz der Herr Ackerbauminister, der Herr Finanzminister u. s. w. diesen Ruf hören und beachten würden — es ist der Ruf: Wenn dieser Emigration nicht Einhalt getan wird, müssen wir alle zum Wanderstabe greifen, denn eine Existenz unter diesen Verhältnissen ist für uns Grundbesitzer bereits ein Ding der Unmöglichkeit geworden. (Zustimmung.)

Nun gehe ich einen Schritt weiter und tangiere eines der ersten staatlichen Interessen. Ich glaube, es ist doch immer das wichtigste staatliche Interesse: die Erhaltung der Wehrkraft! Wir Slowenen, namentlich wir Krainer, haben ja jederzeit Prachtregimenter gestellt, die in allen Kämpfen Österreichs sich bewährt und die Ehre der schwarzgelben Fahne hochgehalten haben. (Lebhafte Zustimmung.) Sehen Sie sich heute die Zahl der Assentflüchtlinge an; ich habe die offiziellen Daten bekommen; im Ergänzungsbezirkskommando ist man natürlich viel einsichtiger gewesen als bei der Landesregierung unter der damaligen Leitung; anstandslos wurden mir Tabellen zusammengestellt, aus denen ich nur der Kürze der Zeit wegen einige Ziffern zitiere. Ich nehme da drei unterkrainische Bezirke: Gottschee, Rudolfswert und Tschernembl. In Gottschee waren bei der heurigen Assentierung (die Geburtsjahrgänge 1884, 1883 und 1882) als stellungspflichtig verzeichnet 1370; erschienen sind nur 860 (Hört!), es haben also 510 gefehlt. In Rudolfswert waren verzeichnet 1380, gefehlt haben 580. (Hört! Hört!) In Tschernembl aber sind 1030 verzeichnet gewesen, gekommen sind aber nur 360 (Hört! Hört!) und 670 der Assentpflichtigen der heurigen Assentierung haben gefehlt. Die Gesamtziffer der Wehrpflichtigen in diesen drei Bezirken vom 21. bis zum 36. Lebensjahre, die ihrer Assentpflicht nicht genüge geleistet haben, beträgt nach diesen offiziellen Daten die horrende Summe von 3240 Mann. (Hört! Hört!) Es ist begreiflich, daß mir der Bezirkshauptmann in Tschernembl, als ich vor zirka einem Monat mich diesbezüglich erkundigte, meine neugierige Frage in folgender Weise beantwortete — es zeigt von einem gewissen Humor —: Wissen Sie, Herr Hofrat, es wäre am vernünftigsten, wenn man die Assentkommission für Tschernembl nach Amerika schicken würde, denn in Amerika gibt es Rekruten, hier gibt es keine! (Heiterkeit.)

Nun, meine Herren, ich glaube das, was ich behauptet, erwiesen zu haben. Ich würde ja keine Bemerkung darüber machen, wenn nicht in der letzten Zeit anläßlich gewisser personaler Veränderungen dem dahingeschiedenen Landespräsidenten für Krain (Heiterkeit) in vielen Blättern der Ruf eines ausgezeichneten Verwaltungsbeamten verliehen worden wäre. Wenn aber jemand durch 13 Jahre im Lande ist, wenn er sieht, daß während dieser Zeit die Verhältnisse sich derart verschlechtert haben und wenn er die ganze Zeit hindurch keinen Anlauf nimmt, wenigstens keinen tatkräftigen, etwas durchzusetzen, dann glaube ich, hinter dieses Wort »ausgezeichneter Verwaltungsbeamter« ein großes Fragezeichen zu setzen berechtigt zu sein. (Beifall.)

Nun, ich habe die Empfindung und möchte hoffen, daß diese Empfindung sich des ganzen Hauses bemächtigen soll, daß hier etwas geschehen muß. Sehen Sie, in den letzten Tagen weilte in unserer Hofburg ein Mann, dessen Name in der letzten Zeit außerordentlich viel genannt worden ist, ein ungarischer Politiker, für mich eine moderne Erscheinung in diesem avitischen Ungarn: Kristoffy. In seiner Rede zu Remeth-Bogsan sprach der Mann nach dem Berichte der »Neuen freien Presse« die Worte — und ich wünschte, sie möchten auch in diesem hohen Hause beherzigt werden — (liest):

»Unter jenen Angelegenheiten, welche das Volksleben am tiefsten bewegen, befindet sich in erster Reihe die Auswanderungsfrage.« Er erörtert dann die Maßnahmen, die da getroffen werden müssen und sagt (liest):

»Hätten wir in Ungarn eine wirkliche Volksvertretung, würde die klägliche Lage der großen Volksmasse, die zur Massenauswanderung drängt, im Parlamente zur Sprache kommen.« (Rufe: Sehr richtig!)

Es entsteht nun die Frage: Was tun, um diesem als Herderkrankung zu bezeichnenden Zustande wirksam zu begegnen?

Meine Herren! Glauben Sie mir, mit Verboten richten Sie da nichts. (Sehr richtig!)

Die sind durchaus nicht am Platze. In Österreich ist das Maß der persönlichen und bürgerlichen Freiheiten ohnehin ein so karg bemessenes, daß wir die größten Narren wären, wenn wir daran rütteln und etwa die Freizügigkeit beschränken würden. Wenn der Magen knurrt, kann und darf man es dem Menschen nicht verwehren, seinen Stab anderswohin zu setzen und bessere Existenzbedingungen zu erlangen.

Auch mit Belehrungen kommen Sie nicht aus. Es erübrigt daher nur eines. Man muß den Leuten Gelegenheit zu besserem und vor allem zu ständigem Arbeitsverdienst geben. (Zustimmung.) Denn wenn gefragt wird: Die Landwirtschaft zahlt so riesige Löhne, wieso kommt es, daß diese Leute nicht lieber hier bleiben? so ist das Rätsel sehr leicht gelöst. Ich habe berechnet, daß ich im Jahre höchstens durch 50 Tage Taglöhner brauche; die übrige Zeit habe ich keine Verwendung für sie.

Es handelt sich also um ständigen Arbeitsverdienst und da muß ich von allem das eine sagen und ich richte einen Appell an Seine Exzellenz den Herrn Leiter des Eisenbahnministeriums. Unerläßlich ist für unsere Gegend, insbesondere für Weißkrain, die Erbauung der sogenannten Weißkrainer Bahn (Sehr richtig!), die Fortführung, der Ausbau der Unterkrainer Bahn durch Weißkrain bis zur und nach meinem Dafürhalten über die Landesgrenze hinaus. Dieses Projekt ist ein uraltes. Sie finden es bereits in jener berühmten Denkschrift, von welcher ich sagen möchte, sie ist der Wegweiser gewesen für die österreichische Verkehrspolitik: in dem Programm Wüllerstorf-Urbairs.

Zu Beginn der Siebzigerjahre war diese Bahn bereits als Regierungsvorlage im Hause und dennoch ist sie bis auf den heutigen Tag nicht erledigt. Mit den Leidensstationen dieses Bahnprojektes will ich die Herrschaften nicht aufhalten. Jedes solche Projekt hat eben seine Phasen und derjenige, der einmal in Eisenbahnangelegenheiten wirklich gearbeitet, nicht bloß geplaudert hat, der es versucht hat, eine Eisenbahn

durchzusetzen, wird mir absolut zustimmen, daß er genötigt ist, unter Umständen sich den Strömungen zu akkommodieren, die er an maßgebender Stelle, das ist in dem Fachministerium, vorfindet. (Sehr wahr!)

Heute ist mein Verhältnis zu dieser Bahnfrage ein wesentlich anderes, als es noch vor wenigen Jahren war.

Heute stehe ich nicht mehr auf jenem Standpunkte, im Gegenteile, ich bekämpfte den Standpunkt, den der verehrte Freund und Kollege Pfeifer eingenommen hat, als er bei der letzten Debatte über das Lokalbahngesetz diese Linie als Lokalbahn wollte. Nein, ich glaube, das wäre heute ein Fehler. Diese Linie ist so zu bauen, wie es in dem Motivenberichte zu den Unterkrainer Bahnen seinerzeit gesagt wurde, als Hauptbahn zweiten Ranges, und zwar mit der Tendenz, einerseits weitergeführt zu werden nach Karlstadt, andrerseits in der Richtung von Ogulin. Das sind große Gesichtspunkte, die sich durchsetzen müssen, und zwar weshalb? Für die Bedürfnisse von Weißkrain und die anliegenden unterkrainischen Gebietsteile würde ja die Lokalbahn genügen. Aber die allerwichtigsten militärischen und verkehrspolitischen Rücksichten drängen dazu, hier das Größere zu wollen, weil das Größere besser zu erreichen und zu rechtfertigen ist als das Geringere. (Bravo!)

Daß wir diese Bahn haben müssen, ersieht man bereits aus folgendem. Gerade der politische Bezirk Tschernembl, jenseits des Uskokengebirges gelegen, durch die Kulpa von Kroatien getrennt, ist von Haus aus der reichste Bezirk in unserem Lande. Und gegenwärtig, durch die ganz beispiellose Vernachlässigung, die ihm alle Regierungen haben zu teil werden lassen, ist er der ärmste. Es ist ein Bezirk, wo Sie neben der Eiche die Rebe und Edelkastanie haben, fruchtbaren Ackerboden, Kohle in Menge, Erze, die bereits verhüttet worden sind, wir haben ein Gußwerk der Alpinen Montangesellschaft gehabt, das in den Siebzigerjahren eingegangen ist. Denn wer wird auf 100 Kilometer Entfernung von der Bahn eine Fabrik betreiben wollen?

Dieser Bezirk, der alle Vorbedingungen für eine gute Industrie hätte, wie Herr Kollege Hinterhuber zugeben wird, eine ausgezeichnete Wasserkraft, die Kulpa, die nie zufriert und starkes Gefälle hat u. s. w., was könnte sich hier machen lassen? Und gegenwärtig kann gar nichts geschehen. Ich habe mich erkundigt um die Frachtverhältnisse. Von Tschernembl oder Möttling zahlt der Kaufmann, der immer begünstigtere Frachtsätze hat, für seine Frachtgüter bis zur nächsten Station der Unterkrainer Bahn, also Rudolfswert oder Straža, pro 100 Kilogramm 2 K. (Hört!) Da ist es nicht möglich, daß eine Industrie aufkommt und ebensowenig ist es möglich, daß die Landwirtschaft ihre Rohprodukte, mit Ausnahme des hochwertigen Weines, zum Export bringt. Also habe ich mit einer gewissen bestimmten Absicht diesen Bahnbau unter den Mitteln, der amerikanischen Emigration zu begegnen, an erste Stelle gesetzt. Ich möchte hier noch das eine bemerken.

Ich bin ja nicht so naiv zu verlangen, daß man einen Bahnbau, der praeter propter vielleicht 12 Millionen Kronen kostet und als Hauptbahn zweiten Ranges gedacht ist, im Wege eines Dringlichkeitsantrages im hohen Hause durchbringen könnte. Das wäre ein Unding. Aber ich hätte nur gedacht: Regierung studiere, mache das Projekt, beginne die Verhandlungen mit Ungarn und lege die Gesetzvorlage dem hohen Hause vor. (Zustimmung.)

Um aber auch jene ängstlichen Gemüter, die selbst in einem solchen Beschlusse eine Übereilung erblicken, völlig zu beruhigen, habe ich im Einvernehmen mit meinem Kollegen Dr. Šusteršič und mit den Herren, die die Güte hatten, meinen Dringlichkeitsantrag zu fertigen, denselben dahin modifiziert, daß ich in formeller Beziehung folgendes beantrage (liest):

»Das hohe Haus wolle den auf den Ausbau der Unterkrainer Bahn bezüglichen Teil des vorliegenden Antrages dem Eisenbahnausschusse zur schleunigsten Berichterstattung zuweisen, die restlichen Antragsteile aber

sofort mit allen nach der Geschäftsordnung zulässigen Erleichterungen und Beschleunigungen der Beschlußfassung zuführen.«

Der Eisenbahnausschuß soll sich mit dieser Sache beschäftigen. Dann kommt die Angelegenheit in das hohe Haus und dann werden wir in der Lage sein, unseren Standpunkt diesbezüglich noch besser zu präzisieren.

Ich mache aber nochmals darauf aufmerksam, daß die Verhinderung der Auswanderung bei uns ein Ding der absolutesten Unmöglichkeit ist, wenn man uns bei Verkehrsstraßen beläßt, wie gegenwärtig. Wir haben in Weißkrain jetzt selbst an der Reichsstraße, der einzigen, die den Bezirk im Norden tangiert, noch Steigungen bis zu 20 Prozent. (Hört!)

Und welches sind die anderen Teile meines Antrages? Ich möchte auf der einen Seite die Möglichkeit bieten, zu industricalisieren, auf der anderen Seite die Landwirtschaft zu kräftigen.

Ich schlage in meinem Dringlichkeitsantrage zunächst vor: Bodenmeliorationen in dieser Gegend, Hebung des Obstbaues und des Weinbaues, denn wir haben Gegenden mit einem Klima wie geschaffen für eine große Obstproduktion, dann vor allem ausgiebige Unterstützung des landwirtschaftlichen Genossenschaftswesens und einen Punkt, über den ich mich etwas verbreitern müßte, weil die Herren die ersten drei Punkte ja zwar sehr leicht einsehen, den vierten Punkt aber nur dann verstehen können, wenn sie Einblick gewonnen haben in unsere Verhältnisse. Dieser Punkt 4 lautet: Versorgung der wasserarmen Gegenden mit Trink- und Nutzwasser.

Sehen Sie, meine Herren, wir in Krain sind ja eigentlich prädestiniert, Viehzucht zu treiben, schon aus dem Grunde, weil es Weiden und Wiesen genug gibt und wir vor den Toren zweier großer Hafenstädte: Triest und Fiume liegen. Diese Städte mit ihrer Schiffsbewegung brauchen ungeheuer viel Fleisch.

Aber wie wollen Sie ohne Wasser Viehzucht treiben? Es gibt bei uns weit ausgedehnte Gebiete, das ganze Gottscheer Land, dann Dürrenkrain, ganze Teile von Weißkrain, die zu den wasserärmsten Gegenden gehören, die es überhaupt gibt. Das Vieh wird aus Wassertümpeln getränkt.

Wenn nun diese Reste der athmosphärischen Niederschläge in der dürren Zeit austrocknen — das geschieht drei- bis viermal im Jahre, oft auch im Winter — was geschieht dann? Da muß der Grundbesitzer, wenn er seinen Viehstand noch erhalten will, das Vieh oft drei bis vier Stunden weit (Hört!) bei Höhenunterschieden bis 300 Meter — solche kommen vor; Kollege Povše wird es bestätigen. Von Dürrenkrain herab haben Sie Höhen von 500 bis 600 Meter; die Gurk ist 200 Meter tief eingebettet — treiben, um es einmal zu tränken und dann mit dem Vieh denselben Weg wieder zurückzulegen. Da ist es absolut notwendig, daß das hohe Ackerbauministerium im Vereine mit dem Finanzministerium in jener Richtung fortfährt, die unter dem damaligen Finanzminister Exzellenz Steinbach eingeschlagen wurde, dem wir noch heute dankbar sind. Das soll fort im Auge behalten und insbesondere jenen Gegenden appliziert werden, in denen die Auswanderung eine sehr starke ist.

Ich komme nun, meine Herren, zu jenem Teile des Antrages, der da sagt (liest):

»Schließlich wolle die hohe Regierung solche Abänderungen des Wehrgesetzes vorbereiten, welche den in transozeanischen Gebieten weilenden Wehrpflichtigen die Erfüllung der Wehrpflicht möglichst erleichtern.«

Bevor ich darauf zu sprechen komme — ich will das ganz in gedrängter Kürze tun — möchte ich nur eine Sache noch tangieren und Seine Exzellenz dem Herrn Minister des Innern besonders aus Herz

legen. Es wird bei uns geradezu ein Unfug mit den jungen Burschen getrieben, denen man Auswanderungspässe gibt, bevor sie das assentpflichtige Alter erreicht haben.

Junge Leute von 16, 17 Jahren bekommen Auswanderungspässe und gehen nach Amerika. Ein Fall ist besonders charakteristisch, der sich, wie ich glaube, heuer im Frühjahre abgespielt hat. Der Bezirkshauptmann verweigerte einem Jungen, der 19½ Jahre alt war, den Paß für Amerika und sagte: Du mußt ja zur Stellung! Der Bursche rekurrierte an das Ministerium und das Ministerium befindet, der Stand der Verkehrstechnik sei heute ein derartiger, daß er auch in der kurzen Zeit zur Assentierung zurückkommen könne. Natürlich ist er nicht zurückgekommen (Heiterkeit), aber der große Schade liegt darin, daß diese jungen Burschen, ganz losgerissen vom Hause, in einer Welt der zügellosesten Freiheit in der größten Gefahr bezüglich ihrer moralischen Existenz sich befinden.

Auf der anderen Seite haben wir diese unendlich harten und wenig durchdachten Bestimmungen des Wehrgesetzes. Wie viele Leute möchten aus Amerika gerne zurückkommen, aber sie sind rekrutierungsflüchtig und fürchten die Strafe und das Nachdienen. Da möchte ich der hohen Regierung ans Herz legen, ein Amnestiegesetz einzubringen. (Zustimmung.)

Was die anderen Punkte betrifft, möchte ich mich da nicht näher einlassen, sondern nur auf das Gutachten verweisen, welches diesbezüglich nach dem stenographischen Protokolle der Expertise für das Auswanderungswesen eingebracht worden ist sub Z. V. von dem geschäftsführenden Vorsitzenden der österreichisch-ungarischen Kolonialgesellschaft, Dr. Ernst Weisel, Hof- und Gerichtsadvokaten in Wien. Die Bestimmungen, die da in Vorschlag gebracht werden, erscheinen mir zutreffend.

Nun lassen Sie mich zum Schlusse schreiten. Ich habe Sie ohnehin lange genug aufgehalten, ich habe sachliche Momente, wie ich glaube, angeführt für die Dringlichkeit gleichzeitig wie für das Meritum. (Zustimmung.) Gestatten Sie mir nun, daß ich mit einem politischen Momente schließe.

Meine sehr verehrten Herren! Die Sache liegt denn eigentlich doch so, daß unter den österreichischen Südslawen eine Bewegung existiert, die nicht mehr ignoriert werden darf. Mit einem Worte, es ist die höchste Zeit, daß sich die hohe Regierung und die Parteien in diesem Hause die Tatsache vorhalten, daß es auch eine südslawische Frage gibt und daß es ein großer Fehler der Regierungen gewesen ist, an dieses Problem nicht früher herangetreten zu sein. (Zustimmung.) Hätte man diesem Umstande Rechnung getragen, hätte man ja etwas getan für die Lösung dieser Frage, ich bin überzeugt, trotz Fiume wäre das ungarische Schreckgespenst nie zu so kolossaler Höhe gediehen und es wäre die Welt auch nicht überrascht worden durch solche unfaßbare Resolutionen, wie sie gerade bei der letzten Versammlung in Fiume gefaßt worden sind. (Zustimmung.)

Gestatten Sie hier ein offenes Wort. Daß ich österreichischer Patriot bin, lasse ich mir von niemandem abstreiten. Ich trage die untilgbaren Marken für meinen österreichischen Patriotismus seit nahezu 40 Jahren an meinem Leibe seit dem Sturme auf den traurig berühmten Swieperwald.

Ich lasse mir dieses mein dynastisches Gefühl nicht in Abrede stellen. Ein offenes Wort darf deshalb nicht mißdeutet werden.

Ich glaube, in einem solchen Momente ist es die Pflicht jedes Volksvertreters, offen herauszusagen, was er denkt. Und da komme ich zu dem Schlusse: Man hat ein gewagtes Spiel mit den Südslawen getrieben. (Lebhafte Zustimmung.) Nehmen wir einmal die österreichische Geschichte. Es ist ja eine Fiktion, wenn die Herren uns da behaupten, Österreich sei gegründet worden im Jahre 1278 und die Deutschen hätten Österreich gegründet. Nein, im Jahre 1278 wurde die habsburgische Hausmacht begründet und selbst da ist es ziemlich kontrovers, ob die

Deutschen es waren, welche den Löwenanteil an dem Siege von Jedenspeigen sich erstritten haben. Kenner der österreichischen Geschichte dürften wissen, daß die ungarischen, zeitgenössischen Quellen diesen Sieg den Magyaren vindizieren.

Österreich ist im Jahre 1526 durch freie Wahl der Stände der Königreiche Böhmen und Ungarn entstanden und seit diesem Momente — kann ich behaupten — haben die Südslawen, insbesondere die Kroaten relativ das meiste getan, um diesen Staat zu erhalten. (Lebhafte Zustimmung.)

Wer die Geschichte kennt, wird wissen, daß die größte Gefahr Österreich gleich bei der Begründung des österreichischen Reiches bedroht hat, als Suleimann, der größte osmanische Herrscher, es angegriffen hat. Wer hat die Gefahr abgewehrt? Die beiden Helden heißen Jurišić, der Verteidiger von Güns, und Nikolaus Zriny, den man den Kroaten nehmen, den man zum magyarischen Helden machen will und der doch ein Kroate war, vom Scheitel bis zur Sohle, ein Vertreter des ersten und edelsten kroatischen Geschlechtes. (Lebhafter Beifall.)

Und seit der Zeit, wohin Sie blicken, wo immer der habsburgische Aar seine Schwingen entfaltet, überall standen die Kroaten im ersten Treffen. Was wäre aus dem Habsburger Reiche geworden in den Jahren 1848/49! Und wenn wir den letzten wirklich ruhmvollen Tag Österreiches nehmen, den Tag von Lissa, der Sieg, den die schwachen Schiffswände der Flotte Tegetthoffs erfochten haben, war nur möglich, weil hinter den schwachen Schiffswänden die starken Herzen der kroatischen Marineure schlugen. (Lebhafter Beifall und Händeklatschen.)

Aber, meine Herren, welchen Dank haben sie dafür und schließlich, welchen Dank haben auch wir Slowenen? Wir haben mit den Kroaten immer gute Bruderschaft gehalten, wir haben das antemurale christianitatis gegen den Erbfeind gebildet und in allen Kämpfen, wie ich bereits früher sagte, haben die slowenischen Regimenter in ihren Stellungen auf des musterhafteste sich gehalten, ich erinnere nur an jenes Regiment — und ich bin stolz, ihm angehört zu haben — an das Regiment Nr. 47 der untersteierischen Slowenen, dem der alte Haudegen Feldzeugmeister d'Aspre nach der Schlacht bei Santa Lucia die Parade immer nur entblößten Hauptes, mit abgezogenem Hute abgenommen hat.

Welchen Dank haben wir davon gehabt? Und nun die bedauerliche Sache in Fiume! Wie ist die Sache zu erklären? Wer eine Erklärung dafür sucht, der gehe einmal in das dreieinige Königreich herab, er gehe zum Beispiel in den Prachthafen von Buccari und sehe sich an, wie dieser Hafen — die Hafenpolizei, die Hafenbehörde und alles ist natürlich magyarisch — verschlammt, geradezu versaut ist.

Und wer landwirtschaftliche Schönheiten haben will, der findet in ganz Europa nichts schöneres, nichts großartigeres, als die Plitvicer Seen. Ich war heuer mit einem Freunde aus dem Herrenhause in diesen herrlichen Gegenden. Wir waren entzückt von diesen wundervollen Landschaften. Um aber, meine Herren, hinzukommen, müssen Sie für tour und retour 150 Kilometer per Wagen auf elenden Straßen zurücklegen, weil die magyarische Verkehrspolitik es nicht zuläßt, in diese Gegenden eine Bahn zu führen. (Zwischenrufe.) Und weiter sehen Sie sich einmal diese gottbegnadeten Königreiche Kroatien, Slawonien und Dalmatien an. Dieses dreieinige Königreich gehört unter die bestdotierten Länder Europas; Sie finden dort alles: den fruchtbarsten Ackergrund, ausgezeichnete Weingelände, herrliche Eichen- und Fichtenwälder, die schönsten Häfen der Welt, enorme Wasserfälle, Heilquellen, Kohle, Erz und bei alledem ein verarmtes, verlendetes, verzweifeltes Volk (Hört! Hört!), das zum Wanderstab greift, weil es zu Hause nicht mehr seine Existenz findet, weil man es ausgeliefert hat seinen nationalen Gegnern!

Aus derartigen Dingen, meine Herren, werden solche Beschlüsse erklärlich. Es ist dies die Politik der Desperation, die Politik der Verzweiflung, die das Vertrauen zu Wien, das Vertrauen zum Hof, das

Vertrauen zu Österreich eingebüßt hat. Darin liegt — ich spreche das mit patriotischer Beklemmung aus — eine große Gefahr für uns. Ich glaube, die Herren kroatischen Vertreter in diesem Hause in ihrer ungeheuren Mehrzahl werden sich mit dem Beschlusse in Fiume nicht indentifizieren und ihn nicht billigen. (Sehr richtig!) Wir Slowenen verstehen ihn schon gar nicht. Ich glaube übrigens auch nicht, daß ihn das kroatische Volk ratifizieren könnte; es müßte seinen Jellačić, der mit dem Säbel nach Norden zeigt, um die Achse drehen.

Was aber uns Slowenen betrifft, die wir stets gute Freundschaft mit den Kroaten gehalten haben, die wir uns mit ihnen eins fühlen, die wir ihre Brüder sind, die mit ihnen stehen und fallen wollen, wir müssen in diesem Falle erklären, wenn das kroatische Volk den Beschluß von Fiume ratihabieren wollte, so müßten auch, so leid es uns täte, unsere Wege diesbezüglich auseinandergehen. Hier aber, meine Herren und hohe Regierung, haben Sie ein Mittel in der Hand, diese bedenkliche Stimmung des kroatischen Volkes zu bessern.

Wir sind Anrainer der Kroaten, die Maßregeln für Unterkrain — uns trennt nur die kleine Kulpa — kommen teils direkt, teils indirekt den Kroaten zu gute. Wenn sie drüben durch den Augenschein sehen werden, daß nicht mit Absicht von Wien aus hingearbeitet wird auf den materiellen und den politischen Untergang der Südslawen, so wird die Stimmung eine ganz andere, eine bessere sein. Auch aus diesem Grunde erlaube ich mir, indem ich schließe und für die mir gezollte Aufmerksamkeit bestens danke, meinen Dringlichkeitsantrag dem hohen Hause zur Annahme zu empfehlen. (Lebhafter Beifall und Händeklatschen. — Redner wird vielseitig beglückwünscht.)

2.

Vloga našega konzorcija za belokranjsko železnico, s katero sem pobijal mnenje železničnega ministrstva, da bi b e l o k r a n j s k a ž e l e z n i c a mogla škodovati tržaškemu prometu, se je glasila:

Hohes Präsidium!

Mit Erlass vom 25. Aug. l. J., Z. 17.288/2, hat das h. Eisenbahnministerium dem erg. gef. Konsortium für die Weißkrainer Bahnen die Bewilligung zur Vornahme technischer Vorarbeiten für eine Bahn von der Station Rudolfswert der Unterkrainer Bahnen über Semič und Gradac bis Mötling mit einer Abzweigung von Gradac bis Tschernembl auf die Dauer eines Jahres zu erteilen befunden.

Dagegen wurde die angesuchte Bewilligung zur Vornahme technischer Vorarbeiten für Fortsetzungsstrecken von Tschernembl bis zur Landesgrenze und von Möttling bis zur Landesgrenze gegen Kroatien nicht erteilt, da angeblich durch diese intendierten Bahnlinien im Falle ihres Anschlusses an die Linie Karlstadt—Fiume die Verkehrsverhältnisse zum Nachteile der österr. Hafenstadt Triest und der an diesem Hafen interessierten Eisenbahnen nachteilig beeinflußt werden.

Indem das hochachtungsvoll gef. Konsortium für die erteilte Vorkonzession seinen erg. Dank ausspricht und daran die Mitteilung knüpft, daß mit der Inangriffnahme der Vorarbeiten demnächst vorgegangen werden wird, glaubt es gleichwohl, gegen die vom Eisenbahnministerium mit dem eingangs zitierten Erlasse aufgetragene Reduzierung des Projectes im Interesse der betroffenen Bevölkerung Stellung nehmen und deren Motivieung bekämpfen zu sollen.

Zunächst möchte das erg. gefertigte Konsortium nur so nebenbei hervorheben, welch' merkwürdigen Eindruck es machen muß, wenn man sieht, daß die verkehrspolitisch so natürliche Verbindung der südwestlichen k. k. Staatsbahnen via Rudolfswert und den Weißkrainer Linien, bzw. deren Fortsetzung bis zur k. ungar. Staatsbahnstrecke Karlstadt—

Fiume von beiden Regierungen mit den gleichen Argumenten perhorresciert und bekämpft wird. Allerdings wenn sich die Ungarn diesem Ausbau widersetzen, so erscheint dies insoferne begreiflich, als die Zulassung dieser Verbindung einen offenkundigen Bruch mit der bekannten Baroß'schen Verkehrspolitik bedeutet und Bresche legt in das von unsern Nachbarn konsequent verfolgte Bestreben, Dalmatien und das Okkupationsgebiet von Österreich möglichst fernzuhalten und beide eisenbahnpolitisch an die jenseitige Reichshälfte dauernd zu fesseln. Vollends unerfindlich aber muß es sein, wenn österreichischerseits dieselbe Position bezogen und der ins Auge gefaßten Verbindung der Weißkrainer Linien mit dem ungar. kroatischen, sowie in weiterer Folge mit dem dalmatinischen und bosnischen Bahnnetze durch den Hinweis auf eine angebliche Schädigung Triests begegnet wird.

Das erg. gef. Konsortium kann sich angesichts dieses Umstandes einer bittern Regung nicht erwehren. Hunderte von Millionen Kronen wurden in den letzten Jahren in Form von Bahn- und Hafenbauten u. s. w. vom Reiche zugunsten Triests aus Staatsmitteln aufgewendet. Auch die armen Gemeinden, welche zwischen Tschernembl und der kroatischen Landesgrenze liegen, haben mit ihrer Steuerleistung zu diesen kolossalen Aufwendungen das Ihrige beigetragen. Ist nun der Effekt dieser Riesensummen, welche der Staat für Triest geopfert hat, wirklich ein so minimaler, daß unser Emporium an der Adria nicht einmal den Entgang von ein paar hundert Waggons jährlich, welche möglicherweise nach Fiume aus dem zu neuem Verkehrsleben erwachten Weißkrain abgelenkt werden könnten, zu verschmerzen imstande wäre? Und sollen wirklich die so entwicklungsfähigen Gegenden am krainischen Kulpaufer lediglich deshalb in ihrer derzeitigen wirtschaftlichen Erstarrung belassen werden, weil vor Dezennien das Schlagwort von der aus dem Anschluß an die Linie Karlstadt—Fiume resultierenden Triester Schädigung erfunden wurde und trotz seiner Inhaltlosigkeit selbst in maßgebenden Kreisen bis auf den heutigen Tag festgehalten wird?

Denn die im h. Erlasse ausgesprochene Befürchtung stellt sich bei näherer Prüfung der ausschlaggebenden Momente als durchaus ungegründet und unstichhältig dar, was sofort nachgewiesen werden soll.

In Betracht kommt hiebei eigentlich doch nur der Verkehr der Unterkrainer Bahnen ab Rudolfswert. Von den Weißkrainer Transporten kann füglich aus zwei Gründen abgesehen werden. Mit den derzeitigen Hauptexportartikeln Weißkrains: Wein, Tiere und tierische Producte, endlich Obst (dessen Kultur daselbst zufolge günstigster Produktionsbedingungen einen ungeahnten Aufschwung nehmen könnte) wird selber stets auf den Westen, somit auf die Unterkrainer Bahn via Rudolfswert angewiesen sein. Im O. und SO. begegnet dieser Export der stärkern Konkurrenz des gesegneten Kroatiens, demnach ist diese Richtung tatsächlich ausgeschlossen. Was Weißkrain sonst an Massenproducten aufbringen könnte, vor allem Braunkohle, Erz, Eichenholz, vermag wegen der allzu kostspieligen Achsfracht auch derzeit nicht den Unterkrainer Bahnen zugeführt werden, bleibt vielmehr unbehoben und unbenützt an seinem ursprünglichen Stand- und Fundort.

Von Rudolfswert—Straža ab bis Laibach, somit auf der gesammten Hauptstrecke der Unterkrainer Bahnen erscheint jedoch die Möglichkeit einer erfolgreichen Konkurrenz von Fiume gegen Triest so gut wie ausgeschlossen. Rudolfswert ist entfernt von Laibach 76 km, letzteres von Triest (Südbahn) 144 km, somit beträgt die Gesammtdistanz 220 km. Dagegen betrüge dessen Entfernung von Fiume unter der Voraussetzung, daß der Anschluß an die kgl. ungar. Staatsbahn bei der möglich südlichsten Station (Station Tounj) erfolgte, noch immer von Tounj bis Fiume 137 km, hiezu die zu erbauende Weißkrainer Bahn mit deren kroatischer Fortsetzung bis Tounj 90 km, somit zusammen 227 km. Aus dem Gesagten erhellt somit, daß in der Relation nach Rudolfswert bereits heute Triest einen kilometrischen Vorsprung besitzt. Wird dagegen die

virtuelle Länge in Anschlag gebracht, so ergibt sich eine noch ungleich größere Differenz zugunsten der Relation Rudolfswert—Triest.

Vorweg soll zugegeben werden, daß es der Tarifpolitik möglich ist, durch Erstellung entsprechender Frachtsätze diesen kleinen Vorsprung auszugleichen. Allein auch die verwegenste Tarifpolitik begegnet einer Untergrenze, welche à la longue nicht überschritten werden kann. Auf die Dauer unter den Selbstkosten zu fahren bringt beim besten Willen auch die kgl. ung. Staatsbahn nicht zustande.

Und dieser Fall wäre hier gegeben. Um dies bis zur Evidenz zu erhärten, braucht man nur die Trace der Unterkrainer Bahnen in der Relation Rudolfswert—Laibach und die daran sich schließende Südbahnstrecke Laibach—Triest mit jener zu vergleichen, welche sich aus der bis Tounj—Ogulin fortzusetzenden Weißkrainer Bahn und dem restlichen Teile der kgl. ungar. Staatsbahnlinie Ogulin—Fiume ergibt. Um wie vieles geringer sind die Terrainschwierigkeiten, die auf der Route Rudolfswert—Laibach—Triest zu überwinden sind! Der höchste Punkt auf der Unterkrainer Hauptstrecke Rudolfswert—Laibach hat eine Meereshöhe von ca. 340 m, auf der Südbahnstrecke Laibach—Triest eine solche von 557 m. Dagegen hätte die Weißkrainer Linie, da von einer Durchbohrung des Uskokengebirges wohl aus finanziellen Rücksichten abgesehen werden dürfte, selbst am tiefsten Punkte der Einsattlung die Wasserscheide zwischen Gurk und Kulpa bei ca. 460 m zu überschreiten, um sodann bis zur Kulpaübersetzung bei Weinitz auf 160 m zu sinken. Dann gewänne sie bei Ogulin bereits eine absolute Höhe von 323 m, um sodann unausgesetzt zu steigen, bis die absolute Höhe von 805 m erreicht wird. Von da fällt die Trace bis zum Meeresniveau bei Fiume.

Aber nicht allein die Höhendifferenz, welche nach dem Gesagten über 200 m beträgt, kömmt hier in Betracht, sondern auch die Verkehrsstörungen und Betriebserschwerungen sind mit zu berücksichtigen. Und diese sind auf der ungar. Staatsbahnstrecke Ogulin—Fiume ganz erheblich größer als selbst auf der Karststrecke der Südbahn. So unsanft auch die Bora namentlich bei Ležeče in den Herbst- und Wintermonaten zu blasen pflegt, mit der rasenden Gewalt, mit welcher sie in derselben Zeit zwischen Plaze und Buccari wütet, kann sie gar nicht verglichen werden. Und das nämliche Verhältnis stellt sich heraus, wenn man die Schneeverwehrungen auf beiden Strecken in Bezug auf Dauer und Intensität mit einander vergleicht.

Deshalb erscheint es dem Kenner der einschlägigen Verhältnisse vorweg unbegreiflich und unerfindlich, wenn von einer erfolgreichen Konkurrenzierung von Triest durch Fiume lediglich zufolge des Ausbaues der Weißkrainer Bahn bis zum Anschlusse an die Linie Karlstadt—Fiume gesprochen wird.

Indeß selbst in dem Falle, wenn von der staatlich so hervorragend wichtigen Fortsetzung der Weißkrainer Linien in der Richtung gegen Dalmatien und Bosnien abgesehen wird, erscheint die Herstellung des von dem ergebenst gefertigten Konsortium geplanten Projektes im dessen ursprünglichen Ausmaße ebensowohl durch gewichtige lokale Interessen als durch finanzielle Rücksichten dringend geboten. Mittels Eingabe vom 4. December 1905 hat das gefertigte Konsortium die Bewilligung zu den Vorarbeiten für ein Projekt nachgesucht, welches die Landesgrenze an zwei Punkten, bei Möttling und bei Weinitz erreichen soll. Das erstere wurde vom h. Eisenbahnministerium indirekt zugestanden, nachdem Möttling tatsächlich an der kroatischen Grenze oder wenigstens in deren unmittelbarer Nähe gelegen ist. Bezüglich des letzteren aber wurde mit Erlaß vom 25. August l. J., Z. 17.288/2, verfügt, daß die Vorarbeiten nicht über Tschernembl hinaus vorzunehmen wären. Die Projektstrecke wurde somit um das Stück Tschernembl—Weinitz = 18 km gekürzt. Allein hiebei wurde übersehen, daß gerade diese dem Bahnbaue die geringsten Schwierigkeiten entgegenstellende Strecke, sehr entwicklungsfähige Gegenden durchquert, welche zu ihrem wirtschaftlichen Aufschwunge nur

einer Bahnverbindung bedürfen. Das erg. gef. Konsortium erlaubt sich nur darauf hinzudeuten, daß sich zwischen Tschernembl und Weinitz ergiebige Vorkommen von Kohle und Eisenerzen befinden, daß ferner dieser Teil von Weißkrain noch über ansehnliche Bestände von Eichen, Fichten und Edelkastanien verfügt, der Boden fruchtbar ist und die obere Kulpa eine ganz ausgezeichnete Wasserkraft darbietet. Außerdem stellt die Bevölkerung ein hervorragend tüchtiges Arbeitermaterial. Wie sehr der wirtschaftliche Wert der Bahn gerade in diesen Gegenden erkannt und begriffen wird, wolle aus der gegen geneigten Kommunikatsrückschluß anverwahrten, an das gef. Konsortium zuhanden des Abg. Fr. Šuklje gerichteten, von 16 Gemeinden gefertigten Eingabe entnommen werden. Endlich ist zu berücksichtigen, daß auch der kroatische Teil der fruchtbaren Kulpaniederung, das kroatische Prikupje mit seinen Erzeugnissen an Getreide, Wein und Vieh nach der Weißkrainer Linie gravitiert. Die Vermutung ist nicht unstatthaft, daß die von dem h. Min. abgelehnte Strecke Weinitz—Tschernembl ertragsreicher sein dürfte als die gesammte restliche Strecke Tschernembl—Rudolfswert trotz ihrer weit größeren kilometrischen Länge.

Gestützt demnach auf die vorstehenden Ausführungen, erlaubt sich das hochachtend gef. Konsortium zu erklären, daß es zwar entschlossen ist, ungesäumt mit den Vorarbeiten in dem bisher bewilligten Ausmaße zu beginnen, selbe rechtzeitig fertigzustellen, daß es aber unter einem ergebenst ersucht, das h. Eisenbahnministerium geruhe, im Hinblicke auf die vorstehend angeführten Gründe die erteilte Vorkonzession auch auf die Teilstrecke Tschernembl—Weinitz (Landesgrenze) auszudehnen.

Für das Konsortium der Weißkrainer Bahnen

der Obmann: Graf Jan Harrach, m. p.

An das hohe Präsidium des k. k. Eisenbahnministeriums

Wien.

3.

Na moja razkritja o načinu, kako je bila vstvarjena belokranjska železnica (glej str. 98 in sl.), je prinesel »Slovenec« dne 22. julija 1914 kot odgovor le daljšo notico pod naslovom: P a v l i h o v a t r o b e n t a«. V njej se zrcali ves neomejeni Šusteršičev napuh. Ali nad vse značilna je slabo prikrita grožnja, s katero se notica konča. »N u j n o s v e t u j e m o . . .« Da se to razume, treba pomisliti, da je bila ta replika objavljena dne 22. julija 1914 ter da je bil avstrijski ultimatum v Beogradu izročen dan kasneje, dne 23. julija. V tej zvezi mi je jasno, da je bil moj naslednik v deželnem glavarstvu takrat že poučen o tem, kaj namerava Dunaj.

»Slovenec« piše proti meni:

»P a v l i h o v a t r o b e n t a: Mi nismo nikdar in nikjer trdili, da Šuklje, ko je bil še poslanec Slov. ljudske stranke, ni nič delal za belokranjsko železnico. Saj bi bil zanemaril najvitalnejše dolžnosti napram Beli Krajini, koje zastopstvo mu je bila poverila S. L. S., če ne bi nič storil v tej stvari. To je bila njegova **prva dolžnost**, koje izvršitev je stranka opravičeno od njega zahtevala. Čemu je pa bil belokranjski poslanec? To je bilo vendar najmanje, kar se je moglo od njega zahtevati. Če je to »zasluga«, da se poslanec pobriga za svoje volilce, potem ne bo nihče odrekel »zaslug« izredno občutnemu gospodu na Kamnu. Kar smo pa mi v svojem članku trdili, je, da ima — v kolikor pridejo v poštev domači faktorji — **edino Slov. ljudska stranka kot taka** vse **resnične** zasluge za oživotvorjenje belokranjske železnice.

Kar je posameznik delal, je imelo le v toliko pomen, v kolikor je za njim stala Slovenska ljudska stranka in v kolikor je bila v položaju, vreči na tehtnico celo politično pezo te stranke. To pravico razpolaganja s stranko je pa imel **samo njen voditelj in ta je v odločilnem trenotku zastavil ves upliv stranke za belokranjsko železnico**, za katero so sicer z vnemo delovali vsi poslanci SLS. To zgodovinsko resnico smo pribili in prav nepotrebno je bilo, da se je radi tega razkoračil gospod dvorni svetnik. Tudi tega mu končno ne odrekamo, da ga je menda enkrat voditelj SLS. seboj vzel, ko je šel v zadevi belokranjske železnice do ministrskega predsednika. Naj mu bo gospod dvorni svetnik za to hvaležen; opravil bi bil voditelj stranke brez njega ravno tako dobro! Če se je pa plemeniti gospod s Kamna povzpel koncem svojega članka do osebnih napadov, si je s tem javno sam dal primerno spričevalo. **Nujno svetujemo** gospodu dvornemu svetniku, naj v miru uživa svoj pokoj!

Dodatki k XXVII. poglavju.

1.

Za eno najvažnejših svojih dolžnosti sem vedno smatral skrb za naše železniško omrežje. Razvijati to omrežje, prepreči deželo z železniškimi tiri, izkoriščati na ta način preugodno zemljepisno lego našega ozemlja, — to doseči je bila moja srčna želja! Prešinjen ideje sem se obrnil s posebno spomenico na vojaške kroge, da si pridobim to imenitno podporo. Šefu generalnega štaba Conradu-Hötzendorfu sem poslal sledečo spomenico:

Euer Exzellenz!

Das Streben nach möglichster wirtschaftlicher Entwicklung hat in den südlichen Alpen — und Karstländern der Monarchie das natürliche Verlangen nach Vervollständigung des dortigen Eisenbahnnetzes hervorgerufen. Dieses Streben deckt sich mit den Anforderungen der Heeresverwaltung, welche begreiflicherweise auf die Ausgestaltung der Kommunikationsmittel dieser Gebiete den grössten Nachdruck legen muss.

Durchdrungen von dem Wunsche, den vorgedachten Bestrebungen der Bevölkerung möglichst rasch zum Durchbruche zu verhelfen, plant der ergebenst gefertigte Landeshauptmann zu gedachtem Zwecke eine grosse, organisierte Aktion. Er glaubt hiebei mit voller Bestimmtheit auf die tatkräftige Unterstützung der Heeresverwaltung, insbesondere des Generalstabes rechnen zu dürfen. Demzufolge gestattet er sich, Euer Exzellenz nachfolgendes Expose zur hochgeneigten Kenntnisnahme, Erwägung und Förderung zu unterbreiten.

Vier Eisenbahnlinien im Süden des Reiches sind es, welche einerseits durch ökonomische, andererseits durch militärische Interessen nach dem Dafürhalten des hochachtungsvoll gefertigten Landeshauptmannes geboten erscheinen. Bei deren Aufzählung möchte der gefertigte von Süden nach Norden fortschreiten und in dieser Reihenfolge vorerst nachstehende Linien aufführen:

I. In Fortsetzung der Wechselbahn eine Linie gedacht als Hauptbahn zweiten Ranges etwa von der Station Purkla der Radkersburger Flügelbahn, dann durch Unterkrain, Innerkrain und Istrien verlaufend bis zum Anschlusse an die Station Herpelje, wodurch einerseits die Verbindung mit Triest, andererseits jene mit dem Hafen von Pola hergestellt wird.

II. Eine Bahn von Adelsberg über Podkraj in das Wippachertal zum Anschlusse an die Linie Haidenschaft—Wippach.

III. Eine Linie von Laibach ausgehend über Billichgratz, Sairach, Idria zum Anschlusse an die Wocheinerbahn bei St. Lucia; endlich

IV. eine Linie, welche von einem Punkte der Bahn Cilli—Wöllan ausgehend über Stein nach Krainburg führt.

Ad I. wird bemerkt: Bereits durch das volkswirtschaftliche Interesse ist der Ausbau der sogenannten Wechselbahn bis zur Adria im Hinblicke auf die ökonomische Entwicklung der betreffenden Länder und Landesteile dringend geboten. In der Ost-Steiermark macht sich derzeit eine lebhafte Bewegung geltend, diesen in eisenbahnpolitischer Hinsicht bisher so vernachlässigten Gegenden zu einer rascheren Verbindung mit

dem Zentrum der Monarchie sowie zu einem grossen Verkehrswege nach der Meeresküste zu verhelfen. Auch im krainischen Unterlande haben ähnliche Tendenzen zur Einsetzung von Lokalkonsortien geführt. Die Wichtigkeit eines solchen Schienenstranges auch für die Zwecke der Heeresverwaltung liegt auf der Hand und braucht wohl nicht erst bewiesen zu werden. Wie aber ist diese dritte Bahnverbindung mit Triest und der Adria rationell zu führen? Der ergebendst gefertigte Landeshauptmann möchte es mit Absicht vermeiden, sich in den Widerstreit der lokalen Interessen, wie sich solche in der südöstlichen Steiermark derzeit geltend machen, einzumengen. Jedenfalls wird diese Linie die Save zu erreichen haben und den Südbahnflügel Steinbrück—Agram an einem gelegenen Punkte kreuzen. Auf das krainische Ufer übergehend hätte die Projektsbahn etwa bei der Station Landstrass den Gurkfluss zu überschreiten, um sodann an dem rechten Gurkufer verlaufend bei Kandia-Rudolfswert in die derzeit ihrer Verwirklichung entgegengehende sogenannte Weisskrainerbahn einzumünden. Sodann nach abermaliger Uebersetzung der Gurk auf der ohnehin für die Weisskrainerbahn gegebenen Rudolfswerterbrücke hätte die Linie den Flügel der Unterkrainerbahn Rudolfswert—Straža zu benützen, dann dem Gurktale folgend bis in die Nähe von Seisenberg zu verlaufen und alsdann wieder auf dem rechten Gurkufer sich bis auf die Plateauhöhe zu entwickeln. Etwa bei der Station Gutenfeld wird wieder in den Gottscheerflügel der Unterkrainerbahn eingemündet, um selben bis zur der zwischen den Bahnstationen Ortenegg und Reifnitz gelegenen Ortschaft Žlebič zu benützen. Darauf wird dem Tale von Soderschitz folgend oberhalb Neudorf die Wasserscheide von Gross-Oblak mit durchschnittlicher Seehöhe von 730 m erreicht.

Dort angelangt ergeben sich drei Möglichkeiten. Eine Alternative würde von Gross-Oblak—Radljak (779 m) in Serpentinen über Grahovo, Martinsbach, Zirknitz nach Rakek führen und von dieser Station die Südbahn im Péage-Verkehre benützen.

Nach dem zweiten Alternativprojekte wäre die Bahn zu trassieren von Oblak—Radljak (779 m) in Serpentinen nach Grahovo, Martinsbach, Zirknitz bis Niederdorf (553 m). Von da aus hätte sie an dem Dorfe Selzach vorüber durch das Rakbachtal zu führen und zwischen St. Kantian und Počivavnik die Südbahn zu übersetzen und nördlich von der Südbahnstrecke nach Adelsberg zu führen.

Die Fortsetzung ist für beide Varianten gemeinsam über Präwald, von da aus mit einen 1400 m langen Tunnel in das Tal Senožeče, weiter an der Ortschaft Niederdorf vorbei in das Tal der Raša bis zur Einmündung in die Wocheinerbahn bei der Staatsbahnenstation St. Daniel. Die weitere Verbindung bis Triest ist ohnehin durch die schon bestehende Staatsbahnlinie gegeben.

Allein beide Varianten rufen gewichtige Bedenken hervor, welche sich sowohl auf eisenbahnpolitische, als auch strategische Gründe stützen. Nach dem ersten Alternativ-Projekte ist es die Péagierung, welche an sich nur mit grossen Opfern von der Südbahn erkauft werden könnte, andererseits aber das Postulat einer dritten Linie zur Adria nicht nur nicht erfüllt, sondern geradezu illusorisch macht. Die Südbahn kann ja heute kaum ihren enorm gesteigerten Frachtenverkehr bewältigen. Bei der gegenwärtigen Ausrüstung dieser notleidenden Privatbahn könnte der Zuwachs an Frachtquantitäten, bewirkt durch die Einmündung der vorstehend beschriebenen Hauptbahn wohl kaum bewältigt werden. Der gleiche Uebelstand tritt übrigens auch bei der Einmündung in die Station St. Daniel zutage. Auch hier käme es zu einer Ueberlastung der ohnehin nicht sehr leistungsfähigen Linie Wochein—Triest und müssten sich die grössten verkehrstechnischen Schwierigkeiten aus einer solchen Koppelung ergeben.

Der ergebenst gefertigte Landeshauptmann verzichtet darauf, die volkswirtschaftlichen Nachteile, welche eine derartige Trassenführung bewirken müsste, des näheren hervorzuheben. Er möchte nur auf ein

Moment verweisen, von welchem er voraussetzt, dass seine diesbezüglichen Anschauungen von dem hohen Generalstabe geteilt werden. Alle diese Linien gehen nämlich über den 604 m hohen Sattel bei Adelsberg, wo sonach bei dem sogenannten »Räuberkommando« nebst der alten und neuen Reichsstrasse auch die Südbahn und die neuen Projektslinien den Uebergang finden müssen. Ein Truppenaufmarsch nach dem Süden der Adria müsste sich daher an diesem einzigen »Loche« stauen und es dem Gegner ermöglichen, mit einer relativ geringen Quantität eines modernen Sprengmittels alle Verkehrswege dieses Passes in wenigen Augenblicken unbrauchbar zu machen.

Die soeben angeführten Gründe sprechen daher für die Wahl einer dritten Projektslinie, welche der hochachtungsvoll gefertigte Landeshauptmann der hohen Leitung des Generalstabes nachdrücklichst zu empfehlen sich gestattet. Die von ihm befürwortete Linie führt nämlich von Oblak—Neudorf unter dem Kreuzberg über Laas, Altenmarkt, Podcerkev auf der grossen Lehne über dem Südufer des Zirknitzersees zum Scheitelpunkte bei dem Forsthause Javornik (860 m). Sodann fällt sie auf der Südwestlehne des Schneeberg-Javornik-Gebirgszuges in das obere Poiktal zum Dorfe Bač, verläuft im Poiktale bei dem Dorfe Grafenbrunn und erreicht den gegen das Rekatal abfallenden Höhenrücken unweit des Dorfes Šembije. Von da an steigt sie bis zum Dorfe Jablanic, übersetzt bei diesem Dorfe den Rekafluss und führt über die Ebene von Unter-Zemon an der südlichen Lehne des Mrzlik-Baches zur Studenagora, unterführt diesen Berg durch einen Tunnel und gelangt über Castelnuovo (540 m) sodann abfallend zur Staatsbahnenstation Herpelje-Kozina.

Der hochachtungsvoll gefertigte Landeshauptmann glaubt behufs Empfehlung dieser Trasse vor allem folgende Momente anführen zu dürfen: Sie bietet überwiegend den Vorteil, dass sie durch ganz neue, vom Bahnverkehre bisher nicht berührte Gebiete führt und somit diese Gegenden erst dem Verkehre erschliesst. Die Linie ist des weiteren mit keinen abnormen technischen Schwierigkeiten verbunden, denn trotz der zu bewältigenden Scheitelhöhe von 860 m beträgt das Maximalgefälle nur 25% und wird selbes bei genauerem Studium der Trasse sich noch weiter reduzieren lassen. Durch ihre ganze Situierung erscheint diese Bahnstrecke vor einem gegnerischem Handstreiche weitaus geschützter, als die übrigen Bahnen des österreichischen Südens. Für den Truppenaufmarsch aber wäre sie nach der unmassgeblichen Meinung des ergebenst gefertigten Landeshauptmannes von hohem Werte. Mit ihrer Zuhilfenahme wäre es möglich, die Truppenmassen, welche insbesondere aus der anderen Reichshälfte nach dem Süden der Monarchie im gegebenen Falle rasch zu dirigieren sind, anstatt über die geradezu verhängnisvolle Kopfstation Steinbrück direkt in die Nähe von Triest und auf die nicht genügend geschützte Halbinsel von Istrien zu bringen.

Ad II. Die Linie Adelsberg—Podkraj—Haidenschaft—Görz entspricht durchwegs einem eminenten Interesse der Heeresverwaltung, gegen welches die hiebei in Betracht kommenden lokalwirtschaftlichen Interessen geradezu verschwinden. Infolgedessen soll auf eine weitere Begründung dieser Linie gar nicht eingegangen werden.

Ad III. Auch über die Projektsbahn Laibach—Idria—St. Lucia kann sich der gefertigte Landeshauptmann sehr kurz fassen. Die wichtige Station St. Lucia ist zufolge der nahen italienischen Grenze zu wenig geschützt und allzu exponiert. Durch die Erstellung dieser Bahn wird es ermöglicht werden, allfällige Truppennachschübe von Laibach in das bedrohte Isonzotal zu dirigieren. Demnach darf der in aller Ergebenheit gefertigte Landeshauptmann die Hoffnung aussprechen, auch für diese Projektsbahn, für welche wichtige Lokalinteressen sprechen, die tatkräftige Unterstützung der Heeresverwaltung und des hohen Generalstabes zu finden.

Nur einen Umstand möchte er hiebei eingehender darlegen. Auf den ersten Anblick hätte es zweifellos etwas Verführerisches an sich, die

Verbindung mit St. Lucia unter Benützung der bereits bestehenden Lokalbahn Laibach—Oberlaibach anzustreben und hiebei rund 20 km Bahnbau zu ersparen. Dennoch hält der Gefertigte einen solchen Gedanken für unpraktisch. Zunächst aus dem Grunde, weil die genannte Lokalbahn Laibach—Oberlaibach das Geleise der Südbahn benützt, somit von selber abhängig ist. Dann, weil Oberlaibach trotz seiner Entfernung von der Landeshauptstadt fast die gleiche Seehöhe besitzt und somit durch die Benützung dieser Lokalbahn zirka 20 km der Bahnentwicklung verloren gehen. Der Aufstieg auf das wasserarme Plateau von Geräut und dessen Uebersetzung ist mit großen technischen Schwierigkeiten verbunden und erfordert zahlreiche Kunstbauten. Alle diese Nachteile lassen sich mit Leichtigkeit vermeiden, wenn die Trasse sofort beim Staatsbahnhofe in Laibach abzweigt, an der Gebirgslehne beginnend bei Dravlje sich entwickelt und durch das gutbevölkerte ressourcenreiche Tal von Billichgratz und Sairach weiter geführt wird. Ein zirka 3 km langer Tunnel geleitet bereits in das Gebiet der Idrijca, deren Talsohle bei Hotaleč erreicht wird, von wo aus die Bahn ohne weitere Schwierigkeiten zur Einmündung in die Station St. Lucia gelangt.

Diesbezüglich wird bemerkt, daß seitens der Lokalinteressenten bereits die Vorkonzession für diese Linie erworben wurde. Ein generelles Projekt ist ausgearbeitet und an Ort und Stelle seitens eines Technikers der k. k. Eisenbahnbaudirektion geprüft und gebilligt worden.

Ad IV. Die von Zeltweg über Wöllan nach Cilli führende Bahn entbehrt bis nun jedes direkten Anschlusses an das Land Krain. Der gefertigte Landeshauptmann verzichtet darauf, bei diesem Anlasse seine Privatansicht des näheren zu motivieren, wornach diese Linie am besten abzweigend von der Station Rietzdorf a. d. Pack, durch das obere Sonntal über Praßberg und Obergurk zu führen wäre. Vom letztgenannten Orte aus könnte man mit einem Durchschlage in das Tucheinertal gelangen, von wo aus sich der Fortsetzung über Stein nach Krainburg keine größeren Schwierigkeiten mehr in den Weg stellen.

Der hochachtungsvoll gefertigte Landeshauptmann gibt sich naturgemäß nicht der Illusion hin, als wäre der Staat in der Lage, insbesondere bei seinen gegenwärtigen finanziellen Bedrängnissen, sämmtliche hier angeführten Bahnlinien, welche durchgehends als Hauptbahnen zweiten Ranges zu bauen wären, sofort in die Hand zu nehmen und auszubauen, aber er hält an dem Gedanken fest, daß jede dieser Bahnen im Interesse unserer Kriegsbereitschaft gelegen ist und daß es vielleicht ein sehr beklagenswertes Versäumnis wäre, mit deren Inangriffnahme allzulange zu zögern. Die vorbereitenden Schritte für die Verwirklichung der genannten Projektsbahnen können nicht früh genug unternommen werden. Der ergebenst Gefertigte erachtet es als eine hohe Pflicht gegenüber dem Lande und dessen Volkswirtschaft, sowie gegenüber der ökonomischen Entwicklung des ganzen Hinterlandes der nördlichen Adria seine schwachen Kräfte dieser Angelegenheit zu widmen und mit deren ganzem Aufgebote für die Realisierung dieser Projekte tätig zu sein. Er gestattet sich demnach, an Euer Exzellenz die ergebene Bitte zu richten, hochdieselben geruhen diesen Fragen ein geneigtes Augenmerk zuzuwenden, und mit dem ganzen Gewichte, welches der so überaus verantwortungsvollen Stellung Euerer Excellenz zukommt, das Zustandekommen der vorstehend angeführten Bahnlinien fördern zu wollen.

Genehmigen Euer Exzellenz den Ausdruck ganz besonderer Verehrung, mit welchem zeichnet Euer Exzellenz

ergebenster

Šuklje m. p.

2.

Posebno na srcu mi je bila »dolenjska transverzalka«, zveza, ki bi spajala Brežice in Novo mesto s Primorsko in Trstom. Zato sem za skupno akcijo s štajerskim deželnim zborom

pripravil pot s člankom, objavljenim v graški »Tagespost«. Njen glavni urednik dr. Reichenauer mi je šel drage volje na roko. Graški filistri in penzijonisti so z nemalim začudenjem čitali v svojem glasilu uvodnik, ki ga je bil spisal in s polnim imenom zaznamoval razvpiti deželni glavar na Kranjskem. Članek pod naslovom: »Vom Wechsel zur Adria« se je glasil tako-le:

Vom Wechsel zur Adria.

Von Landeshauptmann Fr. von Šuklje.

Es ist wohl das erste Mal, dass die »Tagespost« einen von dem krainischen Landeshauptmanne signierten Artikel veröffentlicht. Diese Gastfreundschaft, für welche ich verbindlichst danke, dürfte allerdings auf die Erwägung zurückzuführen sein, dass die Fürsorge für gemeinsame wirtschaftliche Bedürfnisse allerersten Ranges selbst jene aufliegenden Gegensätze überwindet, welche sich aus den tatsächlich vorhandenen national-politischen Strömungen ergeben.

Um was handelt es sich? Dass die östlichen Alpenländer der Monarchie und die sich daran schliessenden Karstgebiete bisher hinsichtlich ihrer Eisenbahnverbindungen höchst stiefmütterlich bedacht wurden, ist eine nicht hinwegzuleugnende, von niemandem bestrittene Tatsache. Wirksam kann diesem Mangel, zufolge dessen das gesamte wirtschaftliche Leben der von ihm betroffenen Gegenden unterbunden ist, gründlich abgeholfen werden nur durch die Erstellung neuer Hauptbahnen. Es ist daher ein bleibendes, nicht genug anzuerkennendes Verdienst jener Männer in der Steiermark, welche das Losungswort von der Bahn Wien—Spalato geprägt und unter die Bevölkerung geworfen haben. Der Gedanke ist vollkommen richtig, nur scheint es mir, dass er einer Komplettierung dringend bedarf.

Seine Voraussetzung ist der Ausbau der Wechsel-Bahn über Hartberg, Gleisdorf, Radkersburg, Pettau, Rohitsch nach Rann, von dort die Save überschreitend bis Rudolfswert, woselbst diese Linie in die nunmehr vollkommen sichergestellte Weisskrainer Bahn (Rudolfswert—Möttling—Landesgrenze) einmündet. Letztere wird derzeit politisch begangen und soll bereits im heurigen Jahre mit dem Baue begonnen werden. Die Weiterführung der Weisskrainer-Bahn von der Landesgrenze bis Karlstadt (30 km billige Flachlandbahn) liegt sosehr im wirtschaftlichen Interesse der anderen Reichshälfte, dass an ihrem baldigsten Zustandekommen nicht zu zweifeln ist. Weit weniger gesichert ist allerdings der Ausbau des zweiten, weit grösseren Teilstückes der Dalmatiner Bahnen Ogulin—Otočac—Gospič—Gračac—Knin. Selbes hat die respektable Länge von 257 km und ist zum überwiegenden Teile eine ausserordentlich schwere und zufolge dessen sehr teuere Karstbahn. Das Zögern der Ungarn, diesen Bau, zu welchem sie sich seinerzeit protokollarisch verpflichtet haben, tatsächlich auszuführen, scheint nun in letzter Zeit allerdings überwunden zu sein. Man kann demzufolge annehmen, dass in Bälde die Bahnverbindung Wien—Spalato aus dem Reiche der frommen Wünsche in das Gebiet der Wirklichkeiten versetzt werden. Nur vor dem Einen möchte ich warnen: Höchst wertvoll und überaus wichtig ist für den Südosten unserer Reichshälfte die Verbindung mit Karlstadt und von dort weiter nach Bosnien. Die zweite Route Ogulin—Knin ist jedoch allerdings von höchstem Werte für die gesamtstaatlichen Interessen, insbesondere für die Sicherung Dalmatiens und seines Hinterlandes im Kriegsfalle, aber derjenige würde sehr irren, der bereits für die nächste Zukunft aus dieser Verbindung sanguinische Hoffnungen für die Belebung unseres Verkehres mit Dalmatien schöpfen wollte. Ich sage dies offen heraus, obschon ich mit dem verdienten Professor Schenkl an der wirtschaftlichen Entwicklungsfähigkeit namentlich der so wenig gekannten und doch so vielfach

Dr. Eugen Lampe

gelästerten Lika keinen Zweifel hege. Trotzdem kann ich mich nur dahin aussprechen, dass auch dann, wenn die Verbindung mit Dalmatien zu Lande eine vollzogene Tatsache ist, der Verkehr nach und von Dalmatien noch durch geraume Zeit mit Vorliebe den billigeren Seeweg einschlagen wird.

Dem Losungsworte »Wien—Spalato« ist demnach nach meinem Dafürhalten die Parole »vom Wechsel zur Adria« an die Seite zu stellen. Mit anderen Worten: Die Wechselbahn ist auszubauen nicht allein bis zu deren Verbindung mit den dalmatinischen Linien, sondern darüber weiter hinaus über Rudolfswert bis zur Küste des Adriatischen Meeres. Der Zug dieser Bahn, für welche ich den Charakter einer Hauptbahn zweiten Ranges beanspruche, hätte zu gehen von Rudolfswert unter Benützung der 8 km Unterkrainer Bahn bis Straža, von dort dem oberen Gurktale folgend an der Lehne des Plateaus von Dürrenkrain sich entwickelnd bis Seisenberg, dann nach Gutenfeld, woselbst der Anschluss an den Gottscheer Flügel der Unterkrainer Bahnen erreicht wird. Von Gutenfeld weiter auf einer Strecke von 19 km wird letztere Bahn mitbenützt, sodann erfolgt die Abschwenkung in das Tal von Soderschitz, wo die Wasserscheide von Oblak sich entwickelt. Und nun käme es zur Gabelung: Der eine Flügel sich senkend zur Karstfalte des Zirknitzer Sees, von dort durch die fürstlich Windischgrätzschen Prachtwaldungen, bei Adelsberg die Südbahn schneidend, bis zu dem am Fusse des Nanos, dieses Markzeichens der Adriabahnen, gelegenen Präwald, Senosetsch und durch das Rašatal nach St. Daniel. Hier mündet die Wechselbahn in die Staatsbahnstrecke Assling—Triest, bis zu welcher nur noch 38 Bahnkilometer zurückzulegen sind.

Der zweite Flügel entwickelt sich unterhalb der Wasserscheide bei Oblak am Städtchen Laas vorbei über Altenmarkt, sodann aufsteigend durch die gewaltigen Waldmassive der fürstlich Schönburg'schen Herrschaft Schneeberg, sodann bis zu der an der Südbahnstrecke St. Peter—Fiume gelegenen Station Illyrisch-Feistritz sich senkend. Bei Jablanica wird dieser Arm der Südbahn überschritten und die Linie über Castelnuovo zum Anschlusse an die Istrianer Staatsbahnen bei Herpelje—Kozina geführt. Dies wäre die Verwirklichung des Losungsswortes »vom Wechsel bis zur Adria«.

Einer berufeneren Feder bleibt es überlassen, die überaus wichtigen staatlichen Interessen hervorzuheben, welche durch diesen Bahnbau tangiert erscheinen. Die Verteidigungsfähigkeit des militärisch so hochwichtigen Plateaus Komen—Sessana müsste ausserordentlich gewinnen, ausserdem ist die Linienführung nach Herpelje, vereint natürlich mit einer Ausgestaltung der Istrianer Staatsbahnen nach meinem laienhaften Dafürhalten wohl das wirksamste Mittel, um den einzigen österreichischen Kriegshafen von Pola von dem Schicksale eines zweiten Port Artur zu bewahren. In volkswirtschaftlicher Hinsicht jedoch bildet die Realisierung dieser Bahnprojekte die unerlässliche Voraussetzung für das ökonomische Gedeihen der Ost-Steiermark und des östlichen Krain. Triest, für welches unser Staat in der letzten Zeit so ungezählte Millionen geopfert hat, würde durch die Einbeziehung zweier neuer Hauptbahnen einen mächtigen Impuls für sein Handelsleben erhalten. Und noch Eines, was ich besonders betone: Alle diese Länder vom südöstlichen Niederösterreich beginnend bis zum Küstenlande, welche derzeit von der Südbahn und ihrer Tarifpolitik beherrscht werden, kämen sofort durch die Erstellung von Konkurrenzlinien in eine ungleich günstigere Position, welche ich hiemit nur angedeutet haben möchte.

Dies das Projekt, für welches sich in rühmenswerter Eintracht bereits der steierische und krainische Landesausschuss in gemeinsamen, an das Eisenbahnministerium gerichteten Noten ausgesprochen haben. Zu seiner Verwirklichung braucht es zielbewusster, ausdauernder Arbeit seitens der parlamentarischen Vertreter und seitens der Bevölkerung. Trotz all den Differenzen, welche uns in nationaler und politischer

Beziehung trennen, hege ich doch die zuversichtliche Hoffnung, dass diese energische, zielbewusste Kooperation zustandekommen und über alle Hemmungen und Widerstände, deren Bedeutung und Schwergewicht ich keineswegs verkenne, schliesslich doch den Sieg davontragen werde.

Laibach, im März 1911.

V zvezi s to železniško akcijo je nastala dokaj živahna korespondenca med menoj in ptujskim županom, proslulim Ornigom. Škoda, da je mož navzlic svojemu slovenskemu pokolenju bil tako strasten zopernik slovenski stvari. Bil je vsekako razumen in energičen človek; od mene je pričakoval, kakor mi je sam povedal, da bom za seboj potegnil »mrzlokrvnega« štajerskega deželnega glavarja!

3.

Spomenica na finančnega ministra v zadevi trošarinskega zakupa za vso deželo se je glasila:

An das
hohe Präsidium des k. k. Finanzministeriums
in
Wien

Laibach, am 28. November 1909.

Hohes Präsidium!

Mit Zuschrift vom 26. August d. J., Zl. 384. Pr., hat der Landesausschuss des Herzogtums Krain die im Vorjahre um den Betrag von 60.000 K erstandene Pachtung der Verzehrungssteuer auf Wein und Fleisch im Pachtbezirke Gottschee gekündigt. Das Motiv dieser Kündigung ist ausschliesslich darin zu suchen, weil sich die vereinbarte Pachtsumme als weitaus zu hoch und demzufolge für das Land Krain verlustbringend erwies. Der ergebenst gefertigte Landesausschuss kam nach eingehender Prüfung aller einschlägigen Verhältnisse zu dem Ergebnisse, dass ein Pachtoffert von 44.000 K für diesen Bezirk durchaus gerechtfertigt sei und bereits bis an die Obergrenze des überhaupt erreichbaren Erträgnisses heranreiche. Demzufolge wurde die Bitte gestellt, es möge dem Lande Krain für die dreijährige Dauer vom Jahre 1910 angefangen die Pachtung im Verzehrungssteuerbezirke Gottschee gegen den reduzierten Pachtschilling im Betrage von 44.000 K zugebilligt werden. Wider alles Erwarten wurde jedoch dem gefertigten Landesausschusse mit Note der k. k. Finanzdirektion vom 23. September l. J., Zl. B III. 3688/2 ex 1909, eröffnet, dass das hohe Finanzministerium mit Erlass vom 9. September l. J., Zl. 63.822, im Hinblicke auf die bestehenden Vorschriften das gedachte Offert nicht annehmen könne, weshalb der Landesausschuss auf die öffentliche Feilbietung angewiesen wurde.

Dieser Situation Rechnung tragend hat der Landesausschuss, dem als Zielpunkt die Erwerbung der Verzehrungssteuerpachtung im ganzen Lande und durch das Land vorschwebt, sich bemüssigt gefunden, mit seinem Anbot noch weiter hinauf zu gehen und bei der Abfindungs-Vorverhandlung den Pachtschilling von 48.500 K zu offerieren. Nichts destoweniger erlaubt er sich, an das hohe Präsidium mit der ergebenen Bitte heran zu treten, selbes geruhe in Würdigung aller hiebei in Betracht kommenden Motive, dem Lande ohne Rücksicht auf das Ergebnis der Feilbietungsverhandlung vom 30. November den gedachten Steuerbezirk konkurrenzlos um den Betrag von 48.500 K auf die Dauer von drei Jahren zu verpachten.

Diesbezüglich wird in aller Ergebenheit zunächst darauf verwiesen, dass der Erlass des hohen Ministeriums vom 11. August 1908, Zl. 30.531, dem Lande Krain folgendes eröffnet: »Die Erwerbung der bisher an private verpachteten, beziehungsweise der abgefundenen Bezirke muss dem Lande Krain überlassen bleiben. Das Finanzministerium würde aber im Falle, als das Land Krain diese Bezirke im Konkurrenzwege pachten sollte, eventuell keinen Anstand nehmen, die Wiederverpachtung unter den bereits oben angedeuteten Voraussetzungen im Lande Krain in Aussicht zu stellen.«

Der krainische Landesausschuss ist diesen Voraussetzungen vollends nachgekommen. Er hat den früher von einem Privatpächter geradezu ausgebeuteten Verzehrungssteuerbezirk im Konkurrenzwege erstanden. Er hat des weiteren sich verpflichtet, die Pachtung ohne Subpächter selbst durchzuführen, und hat der Finanzverwaltung jederzeit Einsicht geboten in die mit peinlichster Genauigkeit geführten Bücher. Demzufolge hätte er gewärtigt, dass, woferne die seinerseits offerierte Pachtsumme von dem hohen Finanzärar als zu niedrig befunden worden wäre, selbes allenfalls ein neues Anbot gefordert hätte, keineswegs aber, dass unter Berufung auf entgegenstehende Vorschriften das Land schlechthin auf die Konkurrenzverhandlung verwiesen werden könnte.

Der ergebenst gefertigte Landesausceshuss gestattet sich ferner, narauf hinzudeuten, dass mit der Erhöhung des Offertes auf 48.500 K nach seiner innersten Überzeugung jene Linie bereits überschritten ist, bei welcher die Verlustchancen für das Land überwiegen.

Der Bruttoertrag der Verzehrungssteuerpachtung im Gottscheer Bezirke hat sich in dem Triennium 1906—1908 konstant auf der Höhe von 54.000 K gehalten. Demgegenüber muss aber der Regieaufwand für das Jahr 1910 zum mindesten mit 14.000 K veranschlagt werden, nachdem das Land Krain im gedachten Bezirke sieben Verzehrungssteuer-Bestellte unterhalten muss und zufolge der heuer vorgenommenen Erhöhung der Bezüge derselben sowie der Versicherungsbeträge, für welche das Land in vollem Masse aufkommt, das durchschnittliche Erfordernis für den einzelnen Bestellten auf mindestens 2000 K zu veranschlagen ist. Der Zusammenhalt der offerierten Summe von 48.500 K und der Regie per 14.000 K ergibt demnach gegenüber dem zu gewärtigenden Reinertrage bereits jetzt einen Ausfall von 7000 K. Mit allem Nachdrucke muss betont werden, dass dieser Verlust vom Landesausschusse nur deshalb übernommen und verantwortet werden könnte, weil durch die Erwerbung auch dieses Pachtbezirkes verhindert werden soll, dass in das System der Landespachtung durch den Einbruch eines durchaus voraussetzungslosen Privatpächters Bresche gelegt würde.

Das Geschäft ist nun im gedachten Falle für das Land umso fragwürdiger, als der Bezirk Gottschee zweifelsohne jenes Territorium im Lande darstellt, welches die geringsten Chancen wirtschaftlicher Entwicklungsfähigkeit besitzt. Der Boden ist ausserordentlich steril, auch für die Industrie fehlen die Voraussetzungen. Die wichtigste Ressource der dortigen Bevölkerung, der Hausierhandel ist im Versiegen begriffen. Der Landesausschuss ist überhaupt der Überzeugung, dass auch die Steigerung der Verzehrungssteuereinnahmen in den letzten Jahren in diesem Bezirke auf zufällige äussere Umstände zurückzuführen ist. Es ist leider eine traurige Tatsache, dass der Bezirk Gottschee bezüglich der Auswanderung nach Amerika nebst dem benachbarten Weisskrain die höchste Stufe einnimmt. Die ungünstigen wirtschaftlichen Verhältnisse in den Vereinigten Staaten haben Repatriierung im hohen Grade zur Folge gehabt und der höhere Konsum an Wein und Fleisch dürfte vor allem bestritten worden sein aus den Ersparnissen der heimgekehrten Auswanderer. Nunmehr aber macht sich infolge der gebesserten wirtschaftlichen Verhältnisse in Amerika wieder eine rückläufige Bewegung geltend, die Bevölkerung strömt neuerdings massenweise ab und mit höchster Wahrscheinlichkeit wird sich dieser Abfluss in der geminderten Konsumfähig-

keit der Gottscheer Bevölkerung äussern. Daraus geht hervor, dass die offerierte Summe von 48.500 K an sich als Maximalsumme betrachtet werden muss.

Es ist allerdings möglich, dass bei der Pachtverhandlung von privater Seite ein höheres Offert erfolgen könnte. Allein dies kann nur geschehen von einem Offerenten, welcher über die Rentabilität der Steuerpachtung sich hinweg setzt, hier sogar einen sicheren Verlust mit in den Kauf nimmt, dafür aber den Regress sucht in den Gewinstchancen des Weinhandels.

Das hohe Präsidium wolle demnach in hochgeneigte Erwägung ziehen, wer in diesem Falle den Vorzug verdient, das Land in seinem ehrlichen Bestreben, durch geregelte Durchführung des Pachtgeschäftes dem Staate sowohl als den Landesinteressen zu dienen, oder aber der Privatspekulant, welcher sich nur leiten lässt durch seinen Erwerbstrieb und dessen rückhaltlose egoistische Betätigung.

Der ergebenst gefertigte Landesausschuss wiederholt demnach seine Bitte, das hohe Präsidium geruhe die hieramts angebotene Pachtsumme von 48.500 K jährlich für den Verzehrungssteuerbezirk Gottschee zu akzeptieren und dem Lande Krain unter den Voraussetzungen des mehrfach bezogenen hohen Erlasses vom August vorigen Jahres die Pachtung für die Jahre 1910, 1912 im ausserkonkurrenzlichen Wege zuzubilligen.

Vom krainischen Landesausschusse.
Der Landeshauptmann:

Dotične obravnave so tudi dovedle k zaželjenemu uspehu, od katerega sta imeli dežela in država evidentne koristi.

4.

Objavljam spomenico, ki sem jo bil sestavil v zadevi melioracijskega posojila na prezidij finančnega ministrstva. Naš deželni odbor je zmagal na celi črti. Besedilo mojega operata se je glasilo:

Exposé

betreffend den abzufassenden Entwurf eines Gesetzes über den Landesmeliorationsfond und die Aufnahme eines Landesanlehens bis zum effektiven Betrage von 10,000.000 K.

Der ergebenst gefertigte Landeshauptmann erlaubt sich, namens des krainischen Landesausschusses nachstehendes auszuführen:

Der anverwahrte Bericht des Landesausschusses, mit welchem der Entwurf eines Gesetzes über den Landesmeliorationsfond vorgelegt wird (Beilage 287), wurde vom Landtage in der Sitzung vom 28. Oktober l. J. einstimmig zum Beschlusse erhoben. Nach den mit Seiner Exzellenz dem Herrn Finanzminister und Seiner Exzellenz dem Herrn Minister des Innern gepflogenen Unterredungen soll dieser Entwurf überhaupt nicht der Allerhöchsten Sanktion unterbreitet werden. Der Landesausschuss pflichtet der Zusage des Landeshauptmannes bei, wornach der Gesetzentwurf, betreffend das Meliorationsanlehen, gegen welchen die hohe Regierung Bedenken trägt, mit dem noch nicht amtlich zur Vorlage gelangten Gesetzentwurfe über den Landesmeliorationsfond zu einem Gesetze verschmolzen werden soll. Dennoch möchte der gefertigte Landeshauptmann die Aufmerksamkeit Seiner Exzellenz des Herrn Finanzministers speziell auf die Beilage 287 hinlenken. Die Intentionen der krainischen Landesvertretung leuchten so deutlich hervor aus dem in der letzten Landtagstagung verabschiedeten Gesetzentwurfe, daß wohl die Annahme nicht ungerechtfertigt ist, daß die hohe Regierung ihre auf den Mangel eines genauen, entsprechend abgegrenzten Erfordernisprogrammes gegründeten Einwendungen, welche selbe hinsichtlich des

Gesetzentwurfes ex 1909 geltend gemacht hat (Erlaß des k. k. Ministeriums des Innern vom 23. November l. J., Z. 34.362), aller Wahrscheinlichkeit nach unterlassen hätte, woferne sie rechtzeitig von dem Detaile des Entwurfes Beilage 287 informiert worden wäre.

Aus diesem Grunde legt der krainische Landesausschuss besonderes Gewicht darauf, daß in das neue Gesetz der materielle Inhalt der Bestimmungen des Entwurfes, betreffend den Landesmeliorationsfond transsummiert werde. Dies ist notwendig zunächst aus dem Grunde, weil das bestehende Landesgesetz vom 4. September 1900, L. G. Bl. Nr. 120, sich als durchaus ungeeignet erwiesen hat, praktisch tatsächlich nicht durchgeführt wird und infolgedessen durch eine neue Norm, mit welcher die Gebarung mit dem derzeit schon bestehenden Meliorationsfonde geregelt wird, ersetzt werden muß. Der neue Gesetzentwurf enthält unter anderem im § 17 die von der hohen Regierung gewünschte Kautel gegen eine mißbräuchliche Verwendung der Anlehenskredite. In diesem § 17 ist ein genaues finanzielles Programm enthalten. So wird normiert, daß in jedem einzelnen Jahre nur so viele projektierte Bauten in Angriff genommen werden dürfen, daß der Gesamtbetrag der veranschlagten Kosten die Summe von 800.000 K nicht übersteigt. Da es sich hiebei nur um solche Bauten handelt, zu welchen außer dem Lande noch der Staat und die Interessenten beitragen, reduziert sich der auf das Land entfallende Jahresbetrag auf weniger als 400.000 K. Naturgemäß müssen Bauten, deren Kostenvoranschlag die Summe von 500.000 K übersteigt, hiebei außer Betracht bleiben, sonst ergäbe sich die Konsequenz, daß die Inangriffnahme eines Projektes, wie z. B. der Regulierung der Steiner Feistritz mit einem Erfordernispräliminare von nahezu 1,600.000 K ein gänzliches Versagen des Meliorationsfondes für alle sonstigen Meliorationsarbeiten durch mehrere Jahre zur Folge hätte.

In der Note des k. k. Landespräsidiums für Krain vom 28. November 1910, Z. 2780/Pr. (Erlaß des k. k. Ministeriums des Innern vom 23. November 1910, Z. 34.622), wurde u. a. der Landesausschuss verwiesen auf das Gesetz für die Bukowina vom 2. Mai 1909, L. G. Bl. Nr. 43, betreffend die Aufnahme einer Landesanleihe von 16.000.000 K. Ein Vergleich der in letzterem Gesetze im § 2 aufgeführten Erfordernisposten, aus denen sich der 16 Millionen-Kredit zusammensetzt und des sub. 2 vorgelegten Erfordernisprogrammes des krainischen Landesbauamtes ergibt wohl zur Genüge, daß unser Programm tatsächlich viel genauer abgegrenzt ist. Der krainische Landesausschuss ist in der Lage, seinen Kreditanspruch weit eingehender und minutiöser zu begründen. Wir begnügen uns nicht damit, wie es beispielsweise im bezogenen Bukowinaer Landesgesetze der Fall ist, für die Bildung eines Meliorationsfondes einfach den Pauschalbetrag von 1,500.000 K einzusetzen oder zwecks Kräftigung der Kassenbestände die Summe von 359.411 K, beziehungsweise einen Teil derselben zu beanspruchen.

Wir appellieren auch nicht an den Geldmarkt behufs Tilgung der aushaftenden schwebenden Schulden, wofür dem Lande Bukowina der verhältnismäßig gewaltige Betrag von 7,725.000 K im Gesetze eingeräumt wurde. Das, was die krainische Landesvertretung beabsichtigt, ist vielmehr lediglich die Fortführung einer bereits begonnenen großzügigen, auf die wirtschaftliche Förderung des Landes berechneten Investitionspolitik. Allerdings kann hiebei mit kleinen Summen das Auslangen nicht gefunden werden. Es ist nicht unsere Schuld, dass das Land Krain zum überwiegenden Teile dem Karstgebiete angehört. Die Konsequenz dieser Tatsache ist leider die Wassernot, welche sich in vielen Gegenden bis zum absoluten Mangel an Trink- und Nutzwasser steigert. Die Behebung dieser Kalamität ist mit den grössten Opfern verbunden, aber sie ist eine unerlässliche Vorbedingung für den kulturellen und wirtschaftlichen Fortschritt des Landes. Die geologische und hydrographische Beschaffenheit Krains stellt auch an den Strassenbau ganz besondere Anforderungen und diese werden umso schwerer empfunden, weil die Landesvertretung

derzeit notgedrungen daran geht, dasjenige, was in langen Jahrhunderten versäumt worden ist, in wenigen Jahren nachzuholen.

Es könnte vielleicht eingewendet werden, dass es ja nicht notwendig sei, ein auf eine Reihe von Jahren angelegtes Investitionsprogramm aufzustellen und hiefür sogleich im Kreditwege die erforderliche Deckung zu besorgen. Man könnte vielleicht dem Lande raten, nach Massgabe der sukzessiven Verwirklichung des Programmes mit Ansprüchen an den Geldmarkt heranzutreten. Demgegenüber steht jedoch die Erwägung, dass erfahrungsgemäss ein grösseres Darlehen leichter und billiger zu placieren ist, als eine Reihe von kleineren. Die Ansicht der krainischen Landesvertretung geht demnach dahin, dass die Kontrahierung eines, wenn auch relativ grösseren Landesanlehens zu Meliorationszwecken, mit welchem voraussichtlich durch eine längere Reihe von Jahren das Auslangen gefunden werden kann, unbedingt den Vorzug verdiene vor der fortgesetzten Irritierung des Geldmarktes durch rasch aufeinanderfolgende, wenn auch kleinere Kreditansprüche.

Die anverwahrte Aufstellung des krainischen Landesbauamtes zergliedert das Gesamterfordernis von 10,000.000 K in folgende Posten:

Gesamterfordernis:

A. Landesbeiträge für Wasserversorgungen . . .	2,833.700 K
B. Landesbeiträge für Flussregulierungen und Verbauungen	3,459.650 K
C. Landesbeiträge für landwirtschaftliche Meliorationen	1,000.000 K
D. Landesbeiträge für Strassen- und Brückenbauten	2,686.650 K
Zusammen . . .	10,000.000 K

In Anschlag wurden gebracht lediglich die Landesbeiträge, ganz ohne Rücksicht auf jene bedeutenden Summen, welche vorschussweise für Staat und Interessenten vom Lande bestritten werden müssen.

Hiebei wurden bei den Titeln A. »Wasserversorgungsanlagen«, B. »Flussregulierungen und Wildbachverbauungen« und D. »Strassen- und Brückenbauten« genau unterschieden die Landesbeiträge für bereits in Ausführung befindliche Projekte, sodann die Landesbeiträge für projektierte und im Detail oder wenigstens generell veranschlagte Bauten und Anlagen, endlich die Landesbeiträge für als durchaus dringend anerkannte, aber derzeit noch nicht projektierte Landesunternehmungen.

Bei dem Titel C. »Landwirtschaftliche Meliorationsarbeiten« konnte eine solche Unterteilung aus dem einfachen Grunde nicht stattfinden, weil diese Aktion erst im Beginne ist und für Ent- und Bewässerungsarbeiten sowie Meliorationen von Alpen und Weiden grössere Projektierungen noch nicht stattgefunden haben.

Lediglich für schon in Ausführung begriffene oder wenigstens projektierte Anlagen ergibt sich bereits derzeit sub A., B. und D. ein Gesamterfordernis an Landesbeiträgen von 4,123.300 K, die notwendigen Vorschüsse werden das hiezu erforderliche Kapital auf mindestens 8,000.000 K anwachsen lassen.

Aber auch für die in Aussicht genommenen, derzeit jedoch noch nicht projektierten und präliminierten Anlagen und Bauten wird das Land unabwendbare gewaltige Opfer bringen müssen. Befindet sich doch darunter die teuerste und vielleicht notwendigste Wasserleitung des Landes, jene für Möttling und Umgebung.

Nicht präliminiert sind ferner z. B. die gleichfalls im eminenten volkswirtschaftlichen Interesse gelegenen Regulierungs- und Entsumpfungsarbeiten an der unteren Gurk. Auch in bezug auf Brückenbauten werden dem Lande noch grosse Kosten erwachsen. So z. B. tritt die Notwendigkeit immer deutlicher an das Land heran, die alte hölzerne Savebrücke bei Gurkfeld, bei welcher bereits derzeit die Einnahmen

(Brückenmaut) bedeutend durch die Erhaltungskosten überschritten werden, durch eine, wenn auch momentan kostspieligere Brücke moderner Konstruktion zu ersetzen.

Das Gesagte dürfte wohl hinreichend beweisen, dass es dem Lande Krain bei der Kontrahierung des nachgesuchten Darlehens von 10,000.000 K tatsächlich nur um eine Anleihe zu genau dargelegten Investitionszwecken zu tun ist, keineswegs aber um die Beschaffung »einer leicht erzielbaren Kapitalsreserve, welche nach Massgabe vielleicht auch anderseitigen Erfordernisses bis zur Erschöpfung der Anleihevaluta und zwar ohne die erforderliche spezielle Kontrolle« vom Lande verwendet werden könnte, denn dieses gesamte Investitionsprogramm, welches ja ausschliesslich aus Landesbeiträgen besteht, betrifft zumeist Unternehmungen, bei denen ohnehin der Staat als Beitragsleister auftritt oder die durch Gesetze erst zu normieren sind. Der Erwirkung des staatlichen Beitrages müssen naturgemäss eindringende Verhandlungen vorausgehen, durch welche dem Staate das weitreichendste Kontrollrecht gewährt ist.

Gleichwohl ist der krainische Landesausschuss durchaus bereit, im Sinne der vom ergebenst gefertigten Landeshauptmanne mündlich gemachten Zusage auf eine Fassung des Gesetzes einzugehen, durch welche im Gesetzestexte selbst die staatliche Ingerenz auch bezüglich des Erfordernisses für die noch nicht projektierten Bauten und Meliorationen gesichert erscheint. Es müsste demnach in einem Paragraph des Gesetzes eine detaillierte Aufzählung der schon projektierten Bauten mit dem diesbezüglichen Erfordernisse stattfinden. Hier ist die schon erfolgte staatliche Zustimmung und Kontrolle von Hause aus gegeben. Nur wird bemerkt, dass bei dem diesbezüglichen Gesamtbetrage doch Rücksicht zu nehmen wäre auf die schon mehrfach erwähnte Obliegenheit des Landes, grosse Vorschüsse vorzustrecken. Durch zu knappe Bemessung des hierauf entfallenden Erfordernisses könnte ansonsten das Land momentan vielleicht in gewisse Verlegenheiten geraten.

Sodann aber wäre in einem besonderen Paragraph ohne eingehendere Spezialisierung eine Darlehensquote auszuwerfen und hiebei ausdrücklich die Bedingung zu statuieren, dass vor der Inanspruchnahme dieser Kredite die staatliche Ingerenz jederseit zu wahren und das staatliche Kontrollrecht zu respektieren ist.

Ferner müsste in dem neu auszuarbeitenden Gesetzentwurfe jener Widerspruch beseitigt werden, welchen die hohe Regierung zu § 1 und § 2 des Gesetzentwurfens vom 15. Jänner 1909 mit Recht konstatiert hat. Die Lösung der besagten Diskrepanz hätte in dem Sinne zu erfolgen, dass durch das neue Gesetz die Aufnahme eines Darlehens bis zum effektiven Betrage von 10,000.000 K dem Lande ermöglichst werde.

Es sei ferner noch ein weiteres Wort über die Verwendung des 10 Millionen-Darlehens gestattet.

Das Gesamterfordernis (Beiträge der Interessenten, des Landes und Staates) wird wohl die Höhe von 40 Millionen erreichen, vielleicht selbe noch überschreiten. Konsumiert ist der Kredit lediglich durch die Beiträge des Landes, allein dadurch, dass dem Fonde sukzessive auch die vom Staate und den Interessenten übernommenen Anteilsquoten zuwachsen, wird selber zu einer gewissermassen beständig sich erneuenden Institution sich herausbilden und vor momentaner Erschöpfung bewahrt werden. Richtig ist es, dass man die 10 Millionen nicht mit einem Schlage verausgaben wird. Es wird sich ja vielleicht eine finanzielle Transaktion als möglich herausstellen, wobei das vermittelnde Geldinstitut die Anlehensvaluta nur nach Massgabe des momentanen Bedarfes vorstreckt. Möglich ist jedoch noch eine andere Eventualität. Das Land kann die Anlehensvaluta begeben und die nicht gebrauchten, nicht zu Investitionszwecken momentan benötigten Gelder anderseits fruchtbringend anlegen. Insbesondere empfiehlt sich dies bei Kommunal- und Meliorationskrediten, bei denen ja der Landesausschuss durch entsprechende Einflussnahme auf die Darlehenswerber, Gemeinden, Strassenbezirke, Wasser-

genossenschaften u. s. w. die Handhabe besitzt, die vorübergehende Fruktifizierung sogar zu einer fruchtbringenden Anlage zu machen. Jedenfalls werden die Landesfinanzen durch ein derartiges Vorgehen nicht zu kurz kommen.

Schliesslich muss darauf hingedeutet werden, dass die Art der Beschaffung der Darlehensvaluta im Gesetze selbst wohl kaum festgelegt werden könnte. Es hängt ganz von der Lage des Geldmarktes ab, ob das Land sich das notwendige Kapital durch Ausgabe von Landesschuldverschreibungen verschafft, oder sich diesbezüglich an ein Geldinstitut wendet. Auch die Möglichkeit ist nicht ganz ausgeschlossen, dass die gesamte Operation durch die bereits errichtete, allerdings jedoch noch nicht in Funktion befindliche Landesbank des Herzogtumes Krain erfolgen könnte. Eines jedoch ist gewiss: Sollte die gegenwärtige prekäre Situation des Geldmarktes andauern, so wird der Landesausschuss wohl nicht mit einer festen Begebung des Darlehens sich übereilen, sondern voraussichtlich zu einer Zwischenoperation, etwa im Kontokorrentwege, sich entschliessen.

Der Forderung, dass über die sukzessive Realisierung des Anlehens und über die tatsächliche Verwendung des Anleiheerlöses für die im Projekte vorgesehenen speziellen Zwecke jährlich in dem Rechnungsabschlusse des Landes genaue Nachweisung geliefert werde, wird in jeder Beziehung genaueste Rechnung getragen werden.

Besonderes Gewicht legt der Landesausschuss auf die Aufnahme einer Bestimmung in den neu zu konzipierenden Gesetzentwurf, welche dem § 4 des bereits mehrfach bezogenen Bukowinaer Landesgesetzes vom 2. Mai 1909, L. G. Bl. Nr. 43, selbstverständlich mit den durch die Sachlage gebotenen Modifikationen entspricht.

Dodatki k XXIX. poglavju.

Uvodni članek, ki ga je »Slov. Narod« priobčil dne 27. januarja 1912 o Lampetovi oceni moje »rdeče brošure«, je končno razrešil to sporno vprašanje. Strokovnjak, ki ga je spisal, je dodobrega ovrgel Lampetove sofizme ter izrecno meni pritrdil. Glasi se:

Knjigovodja dr. Lampe.

Brošura bivšega g. deželnega glavarja pl. Šukljeta o kranjskih deželnih financah je zbudila tudi na Dunaju mnogo pozornosti in ob sebi umevno ravno tako tudi odgovor sedanjega finančnega referenta g. dr. Lampeta v »Slovencu«.

Osobito so se vsi interesovani krogi zanimali za to, kako stališče bo finančni referent g. dr. Lampe zavzel napram predlogom bivšega g. deželnega glavarja glede pokritja deficita v proračunu deželnega zaklada za bodočnost, v prvi vrsti napram predlogu, naj se uvede novi vinski davek na vse v deželi zaužito še ne obdavčeno vino, kajti stališče, ki bi ga zavzel g. finančni referent, bi bilo gotovo tudi stališče vladajoče stranke, torej merodajno za deželni zbor, in lahko bi se dalo soditi, kaki meritorni nagibi merodajnih faktorjev vladajo za uvedbo ali proti uvedbi tega vinskega davka.

Žal, da je bilo pričakovanje takega odgovora iz peresa g. dr. Lampeta zaman, ker se sedanji g. finančni referent sploh ni spustil v meritorno razmotrivanje tega zelo zanimivega vprašanja, ampak se skliceval na nekdanji sklep stranke proti nameravani uvedbi občega državnega vinskega davka.

Edina meritorna točka brošure, kateri se je g. dr. Lampe v svojem odgovoru dotaknil, je višina obstoječih deželnih dolgov, in ravno ta točka v prvem trenutku po izidu brošure ni vzbudila toliko zanimanja iz teoretičnih kakor iz praktičnih ozirov, kajti na podlagi objavljenih dat si lahko itak vsak sam izračuna faktično višino dolga kranjske dežele in ne rabi zato niti kake brošure niti dr. Lampetovega komentarja k tej brošuri.

Šele trditev g. dr. Lampeta, da se je bivši deželni glavar zmotil in v svoji brošuri izkazal obstoječi faktični dolg za celih 4,182.857 K previsoko, in sicer radi tega previsoko, ker se g. pl. Šuklje sicer razume na staro kameralistiko, toda baje prav nič na trgovsko knjigovodstvo, je zbudilo vsestransko pozornost tudi glede te točke v brošuri g. pl. Šukljeta.

V krogu zvedencev, ki se ex offo pečajo s takimi vprašanji in katerim se gotovo ne more odrekati strokovna sposobnost za njih razmotrivanje niti s stališča kameralistike niti trgovskega knjigovodstva, se je radi tega takoj prerešetalo vprašanje, kdo ima prav, g. pl. Šuklje, ali g. dr. Lampe.

G. dr. Lampe pobija v »Slovencu« z dne 19. jun. 1912, štev. 138, izvajanja g. pl. Šukljeta na sledeči način:

V poglavju o dolgovih je pl. Šuklje globoko zabredel. Ne vem, kako se mu je mogla pripetiti taka nesreča, da se je *zmotil za cele štiri milijone kron.* Šuklje je še stari kameralist, trgovsko bilanciranje

mu je neznana stvar, sicer ne bi mogel narediti take gorostasne napake. Neverjetno, kak diletantizem se skriva za navidezno učenostjo in za balastom številk, katere nabrati iz proračunov in računskih zaključkov ni sicer nobena umetnost, a ki vzbuja v nepoučenem čitatelju domnevo absolutne gotovosti!

Šuklje računa: Dolgov 20 milijonov 385.688 kron, od teh odšteje v denarnih zavodih kot vlogo dežele kranjske naloženih 8,618.323 K in sklene: Dežela ima faktično dolga 13,304.520 kron.

Takoj sledi poklon na liberalno stran:

»Narodnoliberalni nasprotniki, kateri cenijo breme deželnih dolgov na okroglo 14 milijonov kron, se torej niso mnogo zmotili.«

To pa ni res!

V svoji neverjetni površnosti je pl. Šuklje prezrl jako veliko postavko — aktivum kranjske dežele — in to so predujmi, ki jih je dežela dala državi in interesentom za velika dela na Kranjskem (med njimi osuševanje barja) iz melioracijskega zaklada. Plačilo teh predujmov je vezano večinoma na termine, a so gotovo premoženje kranjske dežele. Na strani 22. svoje razprave Šuklje sam priznava, da se je od 14 milijonov kron melioračnega zaklada izdalo à fond perdu samo 2,735.964 K 58 v. Izpisal si je še posebej, da je dežela izdala za barje: državi 1,819.721 K 40 v in udeležencem 1,516.476 K 18 v. So še razni drugi predujmi, ki jih je dala dežela za ceste in vodovode, da je omogočila njih pravočasno financiranje.

To je pa vse gotovo premoženje in deželi v gotovem roku plačljivo. En del teh terjatev je dežela že izročila deželni banki.

Račun bi bil ta: Kontrahiranih dolgov je 20.385.688. Od tega je naloženega denarja, deloma v denarnih zavodih, deloma pri državi in interesentih 11.264.035 K. Ostane torej vse zadolženje v znesku 9,121.653 kron, ne pa 13,304.510 K, kakor je naračunal pl. Šuklje.

Fr. Šuklje nam je torej hotel naprtiti 4,182.857 K več dolga, nego ga imamo v resnici.

Pl. Šuklje namreč ne zna bilancirati.«

Dr. Lampe naračuna torej natanko 4,182.857 K dolga manj, kakor g. Šuklje v svoji brošuri. Toda kako?

Njegova kalkulacija je sledeča:

Vsi kontrahirani dolgovi znašajo 20,385.688, s katerim zneskom so izkazani tudi v brošuri.

V tej vsoti je zapopadenih tudi 14 milijonov kron za melioračne svrhe. Iz tega zaklada pa se je izplačalo à fond perdu 2,735.965 K, kar pravi tudi g. pl. Šuklje v svoji brošuri, ostane torej še vsota 11,264.035 K. Do tu sta torej g. pl. Šuklje in g. dr. Lampe edina.

Od tu pa računa g. dr. Lampe:

Ako se od dolgov	20,385.688·— K
odšteje znesek	11,264.035·— „
ostane čisti faktični dolg	9,121.653·— K
g. pl. Šuklje računa faktično dolg z . .	13,304.510·— „
torej previsoko za . . .	4,182.857·— K

Če je v tem dr. Lampetovem računu kaka napaka, potem se gotovo ne bo moglo reči, da je g. dr. Lampe to prezrl ali se zmotil, ker on sam se postavi na zelo visok stolec, češ, kako temeljito on ne pozna samo kameralistike, ampak tudi trgovsko knjigovodstvo.

Preglejmo popolnoma objektivno njegov račun.

Pred vsem moramo pripomniti, da je g. dr. Lampe izpustil vse bilančne *podrobnosti* melioračnega zaklada, ni se ozrl niti na eno *posamezno postavko* te bilance, pred vsem pa si pri svojih izvajanjih ni stavil vprašanja, ali morejo biti aktivne postavke te bilance po obstoječi postavi tudi v resnici obenem *aktivne postavke deželnega zaklada*, ali se more še z njimi razpolagati, ali so pa že sedaj po postavi tako

zelo vezane na melioračne svrhe, da se jih na noben način ne more več smatrati kot aktivum deželnega zaklada, ker so za *deželni zaklad definitivno izdelane*, če tudi so za sedaj še med aktivi melioračnega zaklada izkazane.

S takimi in enakimi vprašanji si g. dr. Lampe ni belil glave. On je tako globoko prepričan o svoji nadkriljujoči izvežbanosti v trgovskem knjigovodstvu, da ni niti trenutek mislil na to, da je bistveni pogoj pravilnega bilanciranja in pravilnega zabeleženja vsake posamezne postojanke ta, da se natanko razmotri značaj in smoter vsake številke, in da se pri vsaki postavki kolikor mogoče natanko oceni vrednost, s katero naj se postavi v bilanco.

G. dr. Lampe kar kratkomalo napravi sledeči kalkul:

Vsa aktiva melioračnega zaklada skupaj znašajo . .		13,668.683 K
Od tega so odbite pasiva:		
Predplačila države za Barje	251.000 K	
razni kreditorji	1,767.926 „	
interkalarne obresti	385.682 „	2,404.608 „
Ostane torej		11,264.075 K

Ta ostanek, ki ga g. dr. Lampe izračuna, označuje on tako, kakor da bi bil za *deželni* zaklad absolutne vrednosti, kakor da bi bil ta znesek, s katerim se lahko poljubno razpolaga in katerega se lahko v *polni višini* stavi napram dolgu v skupnem znesku 20,385.688 K. Mi ne vemo, ali je g. pl. Šuklje, predno je objavil svoj račun o višini deželnega dolga, napravil tudi tak račun, kakor g. dr. Lampe, toda lahko sodimo, da je že po kratkem logičnem premisleku prišel do spoznanja, da je napačen, ker ga ni objavil.

Napaka in sicer za tako temeljitega zvedenca v trgovskem knjigovodstvu, kakor je g. dr. Lampe, naravnost zelo kritična napaka, obstoji v tem, da smatra g. dr. Lampe *vsa* aktiva melioračnega zaklada *tudi kot aktiva dež. zaklada*. To pa ni res! da govorimo z g. dr. Lampetom: Oglejmo si ta aktiva:

Odplačila za udeležence	1,516.476 K	18 v	
Predplačila za Barje	1,819.721 „	40 „	
Vloge pri bankah	8,618.232 „	14 „	
Razni debitorji	1,592.580 „	— „	
Blagajna	121.673 „	45 „	
Skupaj torej . . .	13,668.683 K	17 v	

G. dr. Lampe najde v tem hibo, da se je g. pl. Šuklje od zgorajšnih aktivnih postavk oziral samo na postavko »vloge pri bankah« od 8,618.232 kron 14 vinarjev, med tem, ko g. dr. Lampe stavi svoj račun, kakor je bilo zgoraj dokazano, vseh 13 milijonov 668.683 K.

G. dr. Lampe izrečno poudarja, da se mora upoštevati tudi: predplačila za Barje od 1,819.721 K, preplačila za udeležence od 1,516.476 K in razni drugi predujmi za ceste in vodovode. Izrečno pa ni navedel, da se po njegovem mnenju morajo upoštevati tudi razni »debitorji« od 1,592.580 K in blagajnični preostanek od 121.673 K.

Kar se tiče blagajniškega preostanka, se lahko reče, da je v primeri z vso vsoto premalenkosten, tako da bi lahko g. dr. Lampe dejal, da iz tega vzroka ni nanj polagal toliko važnosti.

Kar se pa tiče »raznih debitorij«, je to nekaj drugega.

G. dr. Lampe jih prav nič ne omenja, ampak samo lepo tiho in za površnega čitatelja njegovega članka popolnoma neopažno, tako rekoč »implicite«, jih stavi v svoj račun na ta način, da vzame za podlago vsoto, v kateri so zapopadeni tudi »razni debitorji« od 1,592.580 K. Ta postavka povsebuje, kakor je tudi v brošuri g. pl. Šukljeta natanko

navedeno, razen malega zneska okroglo 9000 K *deželna izposojila v pokritje deficitov in stroškov za zgradbo v bolnici.*

Ta postavka je gotovo aktivna melioračnega zaklada, temu tudi g. pl. Šuklje ne ugovarja, saj je to izrečno navedel v svoji brošuri! kot aktivum istega.

Toda zakaj je ta postavka aktivum melioračnega zaklada? Zato, ker je ta znesek *terjatev melioračnega zaklada napram deželnemu zakladu.* Račun deželnega zaklada mora v istem obsegu izkazati *dolg napram melioračnemu zakladu.*

Ta znesek, to posojilo deželnega zaklada pri melioračnem zakladu pa se je v deželnem zakladu popolnoma, in reči se mora, tudi definitivno porabil v pokritje deficitov in stroškov za električne naprave in stroškov za zgradbe v bolnici.

In sedaj prosimo g. dr. Lampeta, naj nam pojasni, kako mora ta dolg deželnega zaklada, ki se mora melioračnemu zakladu na vsak način povrniti, saj je ravno v to svrho v melioračnem zakladu izkazan kot terjatev napram deželnemu zakladu, kako more biti torej ta *dolg* deželnega zaklada obenem aktivum ravno istega deželnega zaklada, aktivna, ki bi ga bilo možno staviti napram skupnemu dolgu od 20 milijonov 388.688 kron in reči: *Glejte! Tudi za ta znesek se naši dolgovi zmanjšajo in vendar ga g. pl. Šuklje od naših deželnih dolgov ni odštel!* Ali bo sedaj g. dr. Lampe *priznal,* da ta aktivum melioračnega zaklada na noben način ne more biti obenem aktivum deželnega zaklada, ampak da tvori v tem zakladu *dolg, ki ga mora dežela plačati ravno tako kakor vsak drug dolg?* Ali bo g. dr. Lapajne tudi *priznal,* kako kočljivo je to, odrekati komu znanje trgovskega knjigovodstva, v istem trenutku pa sam dokazati, da razume g. dr. Lampe ne samo trgovsko, ampak recimo — zelo *umetno knjigovodstvo?*

Kar se torej tiče postavke »razni debitorji«, stoji trdno in neovržno, da je imel g. pl. Šuklje prav, da te postavke ni odštel od skupne vsote dolgov od 20,685.688 K.

Ostaneta še dve aktivni postavki v bilanci melioračnega zaklada, o katerih g. dr. Lampe pravi, da se morajo istotako odšteti od dolga, ker so gotovo premožneje in deželi v gotovem roku plačljive.

Ti dve postavki sta »predplačila za udeležence« od 1,516.476 K in »predplačila za Barje« od 1,819.721 K 40 v.

Prav tako, kakor pri »raznih debitorjih« se g. dr. Lampe tudi pri teh dveh postavkah do malega ni nič brigal za to, kakega značaja so ta aktiva melioračnega zaklada in kak smoter jim je dan po postavi.

Docela ponesrečeni račun g. dr. Lampeta, s katerim bi bil rad dokazal, da se je g. pl. Šuklje zmotil za celih 4,182.857 K, napravi *mučni vtisk,* da je g. dr. Lampe popolnoma pozabil na deželni zakon z dne 14. marca 1911, štev. 15 dež. zak., o deželnem melioračnem zakladu.

V § 1. tega zakona so natanko naštete potrebščine, za katere se sme ta zaklad uporabljati, iz § 2. pa sledi, da je ta zaklad tudi glede računskega sklepa popolnoma samostojen.

§ 4. določa, da se ima potrebščina, ki jo povzročujejo dobave posojil, pokriti iz *splošnih deželnih sredstev,* torej iz sredstev, ki *morajo najti izraz v proračunu deželnega zaklada,* v kolikor ne zadostujejo fruktifikati deželnega melioracijskega zaklada in § 11. določa, da *se morajo posojila iz melioracijskega zaklada povrniti tekom gotovih let zopet melioracijskemu zakladu.*

Zgoraj omenjena predplačila za udeležence in za Barje se ne morejo po tej postavi nikoli vrniti *v deželni zaklad, te postavke so in ostanejo premoženje melioračnega zaklada,* dokler se ne bodo tu porabile.

Melioračni zaklad pa ima docela samostojno eksistenco, samostojno tudi napram deželnemu zakladu. Vsa aktiva melioračnega zaklada so po postavi vezana in določena v čisto natanko določene svrhe.

Nikoli ne bi mogel g. dr. Lampe reči: melioračni zaklad ima toliko in toliko premoženja, torej ima dežela Kranjska toliko manj dolga,

ako bi se bil spomnil na določbe te postave, kajti dolgovi kranjske dežele, oziroma vsote v pokritje potrebščin, povzročenih po teh dolgovih, se morajo staviti v proračun *deželnega zaklada* in za melioračne dolgove doprinaša melioračni zaklad k temu pokritju *samo toliko, v kolikor zadostujejo fruktifikati.* To se pravi z drugimi besedami: za pokritje teh potrebščin mora skoraj do malega skrbeti *deželni zaklad sam.*

Zato pa ne morejo aktiva melioračnega zaklada, ki se kakor omenjeno, ne morejo uporabiti drugače, kakor v postavno določene svrhe, nikdar služiti v zmanjšanje dolgov, ki jih mora odplačati dežela Kranjska.

G. pl. Šuklje je imel torej docela prav, da pri sestavi faktičnega obstoječega dolga tudi teh dveh postavk od skupnega dolga ni odštel.

Na Dunaju, 23. jun. 1912.

Strokovnjak.

Dodatki k XXX. poglavju.

1.

Danes se je že pozabilo, kako močno so vplivali moji članki o Šusteršičevem gospodarstvu na naše javno mnenje. V nekaterih krajih na deželi so ljudje kar čakali na pošti, da čim preje dobe v roke »Slovenca« ter v njem morebiti kak nov članek o osovraženem deželnem glavarju. Priznavam, moji članki so bili pisani ostro, tupatam naravnost krvavo, ali do duše sem bil uverjen, da politika mojega naslednika v deželnem glavarstvu ogroža sedanjost in bodočnost našega naroda in — nič mu nisem prizanašal!

Ker sodim, da moji članki drastično slikajo tedanje razpoloženje, obenem pa z bengalično lučjo osvetljujejo Šusteršičevo brezobzirnost in samovladarstvo, jih priobčujem v polnem besedilu, izvzemši onega (V.) o »deželnih avtomobilih«, kjer je moja sodba morda bila preostra ter odstavek o elektrarni v Završnici (IV.), ki je veljal seveda le za predvojne gospodarske razmere. Evo jih:

Deželna ustava, dež. gospodarstvo in dr. Šusteršič.

Fran pl. Šuklje.

»Slovenec, 3. avg. 1918, štev. 181:

Uvod.

Nisem se lahko odločil, da napišem te članke. Živo se namreč zavedam, da z njimi bivši deželni glavar vojvodine Kranjske nastopa proti svojemu nasledniku, sedanjemu deželnemu glavarju. Vsekakor je to dejstvo nekaj neobičajnega ter baš radi svoje nenavadnosti more vzbujati marsikatera sumničenja in trpka natolcevanja. Eni bodo dejali, da moj nastop narekuje osebna mržnja, drugi bodo sumničili, da moji članki izvirajo iz nizkotne maščevalnosti proti onemu politiku, kateri je bil neposredno povod, da sem odložil visoko dostojanstvo deželnega glavarja.

»Ništa za to!« Bog mi je priča, da osebno sovraštvo do dr. Šusteršiča ni imelo niti najmanjšega deleža na sestavi teh uvodnikov. Tega sovraštva ne poznam, nasprotno, celo v hvaležnem spominu imam moža, kateri me je pravočasno rešil težkega bremena. Kajti da bi me svetovna vojna še našla v deželnem dvorcu kot šefa avtonomne deželne uprave, v dobi tedaj, ko bi kot zakoniti zagovornik deželnih interesov in ljudskih koristi moral se često protiviti pretiranim terjatvam militarizma, sigurno bi tedaj bil moj položaj sila neprijeten, da celo skrajno opasen, zlasti, če se pomisli, da bi imel za hrbtom prekanjenega dr. Šusteršiča! Dejansko je ta gospod postal največji moj dobrotnik, akoravno nikakor ne z namenom in celo proti svoji volji.

To je gola istina. Pišem te članke, vsebujoče ostro oceno sedanjega deželnega glavarja in njegove uprave, zgolj radi tega, ker mi veleva domovinska dolžnost, da dvignem svoj glas pred vso slovensko in avstrijsko javnostjo proti režimu, kateri vodi našo deželo in z njo vred naš narod v gotovo moralno in gmotno propast. In le, ker je absolutno nemogoče ločiti režim od njegovega nositelja in povzročitelja, sem prisiljen, baviti se, dasi nerad, neposredno z osebo dr. Šusteršičevo. Očitam mu kot njegov prednik v deželnem glavarstvu, naravnost in mož proti možu, da je njegova vlada nepretrgana vrsta očitnih prelomov deželne ustave in drugih pravokrepnih zakonov in predpisov, dalje, da se vsled njegovega postopanja deželno gospodarstvo usodno ogroža in kvari, končno, da s svojim brutalnim samodrštvom uničuje disciplino med deželnimi uslužbenci ter direktno podkopava moralni čut podrejenega mu deželnega osebja.

Naravna dolžnost mi je, do pičice dokazati istinitost nečuvenih mojih očitanj. V nastopnih člankih hočem doprinesti dokaz resnice!

»Slovenec«, štev. 182:

I.

Dr. Šusteršič — kot »furtimaš«.

Kaj je deželni red? Ta temeljni zakon je naša deželna ustava, »magna charta libertatum« je za nas, in deželni glavar, poklican njegov varuh, moral bi ga varovati kakor punčico v očesu. Braniti ga mora proti vsakemu kršenju, proti vsakomur, celo — ako bi trebalo — proti nositelju cesarske krone. A kako ga bo varoval dr. Šusteršič, kako ga bo uspešno branil in ščitil, ko ga baš on sam neprestano — prelamlja in krši?!

Pričel je s prelomom deželnega reda takoj po svojem imenovanju in se ga baš lotil na najdelikatnejšem mestu, v finančnih zadevah. Deželni red namreč čisto drugače določa razmerje deželnega odbora proti deželnemu zboru, nego se dandanes praktikuje v deželnem dvorcu. Tam je nastal pod Šusteršičevo strahovlado uprav — narobe svet. Deželni odbor se pri nas dandanes ponaša kot absolutni gospodar nad deželnim zborom, dočim iz določil deželne ustave jasno izvira pravno razmerje, da je deželni odbor z deželnim glavarjem vred le stalni organ deželnega zbora, le njegov stalni odsek, kateri le izvršuje, kar je sklenil deželni zbor.

Nadvlada deželnega zbora nad deželnim odborom in njegova odvisnost od svojega gospodarja, deželnega zbora, se kaže povsem jasno v prevažnih finančnih določilih deželnega reda. »Deželni zbor se mora pri upravljanju deželnega zaklada in ostalih zakladov, ki so v deželni upravi, strogo držati določenega proračuna« (§ 13. dež. r.). In zopet: »V slučajih nujne potrebe, ki zahtevajo neproračunjene izdatke, sme deželni odbor tak izdatek izven dovoljenega proračuna na lastno odgovornost odrediti, če bi se tak izdatek ne dal odložiti do prihodnjega sklicanja deželnega zbora, ne da bi dotični svrhi pretila bistvena škoda; mora pa takoj pričetkom prihodnjega zasedanja naprositi deželni zbor odobrenja« (§ 14. deželnega reda).

Tako se glase dobesedno fundamentalne določbe deželne ustave glede ravnanja z deželnimi dohodki in deželno imovino. Kako pa jih je dejansko izvajal sedanji g. deželni glavar?

Takoj po svojem nastopu je pričel lepšati in razkošno opremljati svoje naturalno stanovanje v deželnem dvorcu. Ni ga motilo, da je v proračunu za l. 1912. bila v to svrho ustavljena le skromna vsotica 200 K, in sicer pod naslovom: »Nabava in vzdrževanje oprave v sta-

novanju deželnega glavarja.« (Proračun za l. 1912.: Potrebščina I. B 10. § 1.) Kdo se bo tudi zmenil za take malenkosti ter za pustonadležni § 14. dež. z.?! Kar na svojo roko, ne zaslišavši deželnega odbora niti deželnega stavbenega urada, je naročal in nabavljal toliko, da je vsa tozadevna potrebščina znašala vsaj 40 do 50.000 K, bržkone celo precej več, kar bom kasneje s številkami deželnozborskega računskega zaključka točno dokazal.

Predočimo si najprej določila deželnega reda § 14. in pogoje, pod katerimi sme deželni odbor — nikakor pa ne deželni glavar sam — prekoračiti od deželnega zbora določeni mu proračun! Pred vsem mora izdatek biti »nujen«, in sicer tako nujen, da se ne bi dal odložiti »do prihodnjega zasedanja deželnega zbora, ne da bi dotični svrhi pretila bistvena škoda«. Povsem jasno je, da v danem slučaju niti govora ne more biti o taki neodložljivi nujnosti. Glavarjevo stanovanje, ležeče v monumentalni zgradbi, katera je bila stoprav sedmo leto v porabi, je bilo v najlepšem stanu ter ni potrebovalo niti najmanjših poprav. Čemu tedaj vsa ta potrata in čemu ta nervozna hitrica, s kojo se je vršila pretirana ta zapravljivost!

Ali deželna ustava zahteva za vsak slučaj, ko zaukaže deželni odbor preko proračuna kak nujni izdatek, da mora »takoj pričetkom prihodnjega zasedanja zaprositi deželni zbor odobrenja«. Tedaj predlogo na deželni zbor! Naravno, da deželni odbor tej kategorični zahtevi deželnega reda ni mogel ugoditi. Kaj bi predlagal in kako si bo izprosil indemniteto, ko ga vendar nihče nikoli ni bil vprašal za njegovo mnenje, ko nikdar o stvari niso bili sklepali, ko v celem ogromnem trošenju vsaj uradno nikoli nič slišal ni?! Tedaj bi bil moral deželni glavar vso stvar sam najprej spraviti v sejo deželnega odbora ter jo potem predložiti v odobrenje deželnemu zboru.

Umevno, da tega ni storil. Kakor ima drzno čelo, temu škandalu se ni maral in ni mogel razpostavljati, saj bi se bili zgražali celo najzvestejši njegovi pristaši, celo oni možakarji, kateri v hlapčevski poslušnosti še dandanes slepo dirjajo skozi drn in strn za velikim svojim čarovnikom, ako bi se uverili iz suhoparnih številk, kako nečuveno se je razsipaval deželni denar! To se je moralo zabraniti; odobrenje deželnega odbora, za katero se ni moglo prositi odkritim načinom, se je moralo izvabiti »furtimaško«, t. j. uprav zahrbtno in tatinsko in v to svrho se je morala poskušati zanesti v deželno knjigovodstvo korupcija!

Deželno knjigovodstvo je razpolagalo l. 1912. s prav sposobnimi uradniki, kakor so sploh tedanji deželni uradi po darovitosti in marljivosti svojega osebja daleč prekašali sovrstne državne upravne oddelke. Predstojnik deželnega knjigovodstva je zelo nadarjen in spreten uradnik in drage volje priznavam, da je včasih bilo pravo veselje za šefa avtonomne uprave, delati s tako bistroumnim sotrudnikom. Tembolj se je čuditi, da se je iz njegovih sicer tako spretnih rok izcimilo skrpucalo »Deželnega računa za l. 1912.« (pril. 124). Ta računski sklep, zadnji, katerega je sploh videla naša javnost, je namreč pravi nestvor ali pa z drugega stališča uprav mojstrsko delo.

Jasno zrcalo vsemu gospodarstvu z deželnimi sredstvi mora biti deželni račun, toda oni za l. 1912. je potvora zgolj iz razloga, ker je njegov sestavljalec moral skrbno prikrivati deželnemu zboru ves trošek, povzročen po razkošni opremi glavarjevega stanovanja. Računal je pri tem z ono kvarno razvado, z obžalovanja vredno hitrico, s katero so se v zadnjih letih bili reševali računski predlogi v finančnem odseku ter predvsem z dejstvom, da se računski sklepi žalibog v naših parlamentarnih korporacijah običajno ne uvažujejo. »Saj ga ne bodo preštudirali, si je mislil mož in — ni se varal! Torej ni niti vinarja ne izrečno izkazal kot potrebščino za stanovanje deželnega glavarja, temveč previdno je razdelil ves dotični trošek na razna po-

glavja, naslove, paragrafe in točke, češ. »iščite, ako vam je drago, in našli boste, ako boste — mogli!«

Kako je tedaj skrival vsoto približno 30.000 K, kolikor so utegnile stati razne povsem nepotrebne poprave in adaptacije v glavarjevem stanovanju?

V tem pogledu pridejo v poštev pred vsem postojanke deželnega računa sub B.

S t r o š k i :

1.	Razsvetljava več proti proračunu za	K 2.876·44
2.	Oprava deželnega dvorca in pisarn več proti proračunu za	» 10.867·17
3.	Stroški za deželni avtomobil več proti proračunu za .	» 24.686·29
4.	Popravila in adaptacija poslopja več proti proračunu za	» 21.939·07
5.	Električne naprave, svetila in druge pritikline več proti proračunu za	» 3.572·76
	Skupaj proti proračunu tedaj več za . . .	K 63.941·73

V tej vsoti, v tem prekoračenem proračunu tiči torej ona potrebščina, katero je deželnemu zakladu naprtilo hrepenenje g. dr. Šusteršiča po razkošno opremljenem stanovanju na stroške kranjskih davkoplačevalcev. Ali stvar zasluži, da si še blize ogledamo posamezne nastavke!

Pred vsem bode v oči, da se je l. 1912. v deželnem dvorcu toliko več trosilo za razsvetljavo in električne naprave. V proračunu nahajamo pod to točko po triletnem povprečnem uspehu vpostavljeno vsoto 2400 K, dejansko pa se je zanjo rabilo 5286 K 44 vin. (l. c. B I. 8. točka 3). In poleg tega še v XI. poglavju 1. 3. trošek za »električne naprave«, svetila in druge pritikline poslopja, kjer je bilo proračunjenega le 1000 K, dejanska uporaba pa je znašala le 4572 K, tedaj več za 3572 K 76 vin. Toliko več luči! Nehote se vpraša: Ali so, za Boga, to leto ves deželni dvorec iz našega srednjega pasa pomaknili visoko gori v arktične pokrajine, na mrzli sever z njegovimi neskončnimi nočmi?! Tolažilno dejstvo, da temu ni bilo tako, da so dvorec in njegovi prebivalci mirno ostali in nepremično na svojem mestu, izvemo takoj, če pogledamo v »deželnem proračunu« za en paragraf dalje, kjer nahajamo v 3. točki, da se je za razsvetljavo v Pongratzovi hiši na Turjaškem trgu štev. 4, kjer je tedaj provizorno bil nameščen d e ž e l n i s t a v b n i u r a d, torej oni oddelek, kjer se sme najmanj šteditи z lučjo, proračunalo le 200 K, v istini rabilo le bornih 100 K! Tedaj zgolj zaradi tega je tako neprodorna tmina v deželnem računu, ker je bilo veliko preveč luči in svetil v razkošno opremljenem zasebnem stanovanju g. deželnega glavarja!

»Oprava deželnega dvorca« in »Popravila in adaptacija poslopja« so povzročile glasom »deželnega računa« tudi večji trošek za 10.867 K 17 vin., oziroma za 24.686 K 29 vin., skupaj tedaj za 35.553 K 46 vin. Pri oceni obeh teh proračunskih postojank se mora presojevalec vendar začuditi, ker se je pri komaj dovršeni monumentalni zgradbi takoj po prvih šestih letih njene porabe že obelodanila nujna potreba tako dragih poprav in adaptacij. Tem hlastneje bo torej brskal po operatu deželnega knjigovodstva, češ, saj morajo ta nerazmerno visoka prekoračenja — kakor običajno — biti z a d o s t n o p o j a s n j e n a i n o p r a v i č e n a v k a k i o p o m b i. Zaman se bo trudil! Pri zvišku okroglo 22.000 K za »Poprave itd.« n i t i b e s e d i c e ni pojasnila (l. c. XI., pogl. 1. 4), pri zvišku okroglo 11.000 K za »opravo deželnega dvorca itd.« (l. c. I., pogl. 10) pa le nezadostna in premalo jasna opombica! In zakaj ta molčečnost in preračunjena nejasnost? Odgovor je lahek: dotični deželni uradnik, kateri je bil sestavil deželni račun in bilanco in ki ga dobro poznam kot darovitega in vestnega računskega uradnika, n i s m e l n a d a n z r e s n i c o, temveč skrbno jo je moral prikrivati pred deželnim zborom in pred javnim mnenjem po deželi. Ali je še kdo tako naiven, v očigled tej naivni »farbariji« do-

mnevati, da jo je zagrešil dotični gospod zgolj iz pretirane vdanosti do najvišjega svojega šefa? In ali se ne uriva marveč misel, da je temu uradniku naravnost bilo zaukazano proti boljši njegovi vedi in direktno v protislovju z uradno dolžnostjo njegovo na ta način potvarjati deželne račune? Baš ker predobro poznam dotičnega gospoda, meni vsaj rešitev predstoječih vprašanj ni dala niti najmanjše preglavice.

O prekoračenju »pri deželnem automobilu« na tem mestu ne bom govoril. Predmet je dovolj zanimiv, da zasluži obravnavo zase. Istotako se ne bom spotikal na dejstvu, da so se l. 1912. pod naslovom »Razne druge potrebščine« vršile nekatere »poprave« po hodnikih in v vestibulu deželnega dvorca. Na novo so jih l. 1912. pobelili in preslikali, dasi je poslopje stoprav stalo 7 let, ter akoravno nihče, celo ne dež. stavbeni urad ni čutil potrebe za taka dela, oziroma za dotične stroške. Vse to pleskarsko delo je stalo tedaj kvečjemu okroglo 2000 kron, in ker je v istini bilo popolnoma nepotrebno, vsiljuje se nehote domneva, da so ta razmerno majhni denar trosili le radi tega, da bi za špansko steno skrivali neprimerno večje izdatke za potrato v glavarjevem stanovanju. »Furtimaštvo« torej v tem pogledu!

Deželni red zahteva izrecno, da se mora pri nujnih nepredvidnih stroških, za koje nima pokritja v deželnem proračunu, »takoj začetkom prihodnjega zasedanja naprositi deželni odbor odobrenja«. To se nikoli ni zgodilo. Posebne naprosbe iz umljivih razlogov nikoli ni bilo, zato pa so se izdane vsote utihotapile z umetno sestavljenim deželnim računom v deželno dvorano in prelehkoverni deželni zbor jih je sprejel brez vsake kritične ocene. Ali pa je z votiranjem deželnega računa tudi zares že rešena cela odijozna stvar, samovoljne, protiustavne in potratne nabave našega g. deželnega glavarja?

Prepuščam razsodbo o tem zanimivem vprašanju bistroumnosti naših gg. juristov. Opozarjam jih le na besedilo § 14. dež. zak., kateri izrecno veleva, da sme deželni odbor posebno označene nujne izdatke »izven dovoljenega proračuna« odrediti le »na svojo odgovornost« — ali kakor stoji v nemškem tekstu »unter eigener Verantwortung«.

Vsekakor je stvar nekako zagonetna. Deželni odbor v tej zadevi ni bil vprašan ter potrebščine za glavarjevo stanovanje ni bil dovolil; dalje, glavar sam in brez privoljenja svojih deželnih odbornikov niti neproračunjenih, stvarno povsem opravičenih izdatkov na svojo roko nikoli ne sme napraviti; končno, deželni zbor nikoli ni imel prilike, presojati in odobriti dotične razmerno visoke stroške, kateri so mu bili le »furtimaško« predloženi v potvorjenem deželnem računu. — naposled bi se z ozirom na ta dejstva celo dalo trditi, da g. deželni glavar še do danes ter navzlic spretnosti in umetnosti, s katero je bil sestavljen deželni račun za leto 1912., ni rešen one »lastne odgovornosti«, o koji govori tisti sitni § 14. deželnega reda.

Kaj pa, če bi nazadnje dežela Kranjska po svojem zastopniku, deželnem zboru vojvodine Kranjske od sedanjega glavarja zahtevala in izterjala — povrnitev onih vsot, potrošenih za perverzno potratnost v njegovem stanovanju?!

»Slovenec«, št. 184:

II.

Deželno odborništvo dr. Gregoriča.

»Ipse fecit!« sam si je g. dr. Šusteršič pridobil mesto deželnega glavarja. Stranka si je zaželela drugega; pravijo celo, da je bil dr. Šusteršič naravnost odposlan od svojih tovarišev na Dunaj z naročilom, da tam prodere s strankinim izvoljencem. O uspehu nihče ni dvomil, saj je bil poslanec, katerega je deželnozborska večina hotela imeti na glavarjevem sedežu, baš v uradnih krogih radi svoje prijenljivosti »persona gratissima«. Tem večje je tedaj bilo presenečenje med poslanci S. L. S., ko jim

je njih voditelj, vrnivši se z Dunaja, kratkomalo naznanil, da ne postane deželni glavar vojvodine Kranjske nihče drugi kakor — on sam!

Tako se je tudi zgodilo. Dejstvo, da je oficijelni voditelj politične stranke, vrhu tega še tako prononsirana osebnost kakor g. dr. Šusteršič, bil imenovan deželnim glavarjem, pozvan torej na mesto, za katero se vendar zahteva vsaj nekoliko nepristranosti, zmernosti in pravičnosti, — osupnilo je pač tudi politične kroge izven Kranjske. Evo vam dokaze! Par mesecev kasneje, mudivši se za par dni na Dunaju, sem obiskal nekega znamenitega državnika, bivšega ministrskega predsednika na njegovem domu. Komaj sva se bila pozdravila, me je vprašal najprej za pravi razlog moje resignacije kot deželni glavar. Odkrito mu odgovorim na stavljeno vprašanje; on pa takoj: »Und jetzt sagen Sie mir gefälligst, was hat Dr. Šusteršič der Regierung alles versprechen müssen, um selbst Landeshauptmann zu werden?« Smehljaje sem zvedavi ekscelenci odgovoril, naj naravnost vpraša mojega naslednika, ker si jaz ne maram glave beliti s takim raziskovanjem!

Toda navzlic vsemu neljubemu razočaranju, povzročenem po nepričakovanem imenovanju svojem, je imel g. dr. Šusteršič skozi več let najugodnejše razmere pri svojem vladanju. Pač je najbistroumnejši njegovih ožjih tovarišev, mož širokega obzorja in dalekosežnega pogleda, genijalni naš Krek takoj slutil notranjo razpoko v stranki ter se je vidno oddaljeval od bivšega političnega prijatelja in sotrudnika. Ali stranka sama in z njo vred tudi deželnozborska večina se je brezpogojno pokoravala glavarjevim nazorom in naročilom, in — opozicija? Tudi ta ni delala nobenih težav. Kar je bilo slovensko-napredne stranke, je bila utrujena po brezuspešnem boju, zbita in izmučena po izjalovljeni obstrukciji, vrh tega še ponižana po brezobzirni brutalnosti, s kojo je novi deželni glavar kot predsednik deželnemu zboru potlačil in zadušil sleherni poskus kritične ocene svojega samodrštva. Preostajala je še nemška stranka v deželni zbornici, večni ta anahronizem v naši deželni ustavi. Od te gospode mu pa ni pretila niti najmanjša nevarnost. Pač so gg. veleposestniki semtertja nagubančili čelo, ko so izvedeli o tem in onem preveč drzovitem skoku glavarjevem preko ojnic deželnih postav in predpisov, pač so se čule tu pa tam ogorčene besede in porogljive opazke iz ust naših veleposestnikov, toda vedno je v njih nadvladala prijetna zavest, da se Nemcem na Kranjskem že dolgo ni godilo tako dobro kot v blaženi dobi, ko je vodstvo avtonomne deželne uprave bilo poverjeno v svojem, srcu nemško čutečemu dr. Šusteršiču.

Tak je bil položaj novega deželnega glavarja, tako osigurana je bila njegova pozicija, da je naposled, v svojo lastno moč zaljubljen celo proti svoji lastni stranki, zastopnici pretežne večine slovenskega naroda, začel navijati nove strune. Nebrzdane svoje oblastnosti pa ni morda nikjer pokazal tako evidentno kakor tedaj, ko je pričetkom svetovne vojne šlo za to, da se mesto v vojake pozvanega deželnega odbornika dr. Zajca v deželni odbor pokliče njegov namestnik deželni poslanec dr. V. Gregorič.

Deželni odbornik dr. Zajec je bil namreč svoje dni izvoljen deželnim odbornikom predvsem radi tega, ker je deželnozborska večina mislila, da z ozirom na prevažne zdravstvene in zdravstvenopolitične posle, katerih ima deželni odbor v izobilju, na vsak način sodi v to korporacijo baš strokovnjak-zdravnik. Njegovim namestnikom je bil obenem izbran deželni poslanec dr. V. Gregorič. Ko je tedaj dr. Zajec moral v vojsko, bilo je naravno takoj poklicati namestnika njegovega dr. Gregoriča. Zamena je bila očividno le na korist deželnemu odboru. G. dr. Gregorič je vsekako moč, katero potrebuje deželni odbor. Že v zdravniškem pogledu uživa med strokovnjaki-zdravniki istotako kakor med občinstvom neprimerno več ugleda nego g. dr. Zajec. Kar se tiče politične delavnosti je mož neoporečen v vsakem oziru. Poleg tega pa razpolaga z mnogoletnimi praktičnimi skušnjami ter je veščak tudi v gospodarskih

in upravnih stvareh. Vsak deželni glavar bi bil lahko vesel take pridobitve, zlasti pa bi se moral radovati glavar vojvodine Kranjske, katera v sedanjem deželnem odboru itak ne poseduje preobilice spretnih in zmožnih deželnih odbornikov.

Jasno kakor beli dan je, da je imel dr. Gregorič neovržno pravico kot Zajčev namestnik vstopiti v deželni odbor. »Prisednikom deželnega odbora je dolžnost, da v Ljubljani stanujejo«, veleva § 13. deželnega reda. In vzporedno z njim določa § 6. poslovnika deželnega odbora: »Deželni odborniki se morajo nastaniti v Ljubljavi.« Pritegniti je dalje tem določilom § 13. deželnega reda, kateri se glasi: »Če kak odborov prisednik tačas, ko deželni zbor ne zboruje, umrje, odstopi ali dalje časa ne more opravljati odborovega dela, nastopi namestnik, kateri je zanj izvoljen.« In zopet čitamo v poslovniku kongruentno besedilo: »Če deželni odbornik umre, odstopi ali je za daljšo dobo zadržan izvrševati odborniške posle... vstopi v odbor nadomestnik, ki je bil izvoljen, da nadomestuje dotičnega odbornika« (§ 3., odst. 2). Niti sence ni kakega dvoma, da je ta slučaj bil dan, ko je dr. Zajec moral v vojake ter je služil najprej v Št. Petru na Krasu, potem celo izven dežele v Sterntalu pri Ptuju na Štajerskem. Kot vojaški zdravnik niti svojega bivališča ni imel več v Ljubljani, še manj pa je mogel v tej oddaljenosti, kakor veleva deželna ustava, »opravljati odborova dela«. Na vsak način bi bil moral tedaj deželni glavar na mesto »za daljšo dobo« zadržanega deželnega odbornika vpoklicati onega, katerega je deželni odbor izbral njegovim namestnikom.

Tako je g. dr. Šusteršič pač ravnal v slučaju deželnega odbornika grofa Barbota, ko je namesto v vojake poklicanega gospoda poklical njegovega nadomestnika barona Apfaltrerna, ni pa tega storil napram dr. Gregoriču, dasiravno se oba slučaja popolnoma krijeta. Naj je dr. Gregorič, sklicevaje se na svojo zakonito pravico, še tako trkal in razbijal po vratih deželnega dvorca, zanj so ostala zaprta, ker mu kranjski samosilnik, prelomivši deželno ustavo, vstopa ni dovolil!

Kako zagovarja deželni glavar svoje protipostavno postopanje? Na način, kateri vobče ni časten, najmanj pa za izučenega jurista!

Že navedeni § 3. Poslovnika kranjskega deželnega odbora ima namreč v al. 2. še določilo: »Nadomestnika pozove deželni glavar,« nemško: »Die Einberufung des Ersatzmannes hat durch den Landeshauptmann zu geschehen.« Na prvi pogled je jasno, da se tu izraža zgolj neka formalnost, da v tem slučaju deželni glavar drugega ni nego neke vrste pismonoša, ter da s tem nikakor ni ustaljena nekaka pravica, s katero bi on smel si prisvajati kak vpliv na sestavo deželnega odbora, odnosno na pravokrepnost izvolitve nadomestnikove. V tem pogledu odloča izključno deželni zbor: nadomestnik je, kogar on izvoli. Analogno k povsem formalni določbi našega poslovnika nahajamo v državnem temeljnem zakonu o državnozborskih volitvah. Tam stoji tudi določilo, da novoizvoljenim državnim poslancem deželni šef izroča volilni certifikat, kateri ga pooblašča k vstopu v državno zbornico. Nikoli pa niti najzagrizenejšemu rabulistu ni prišlo na misel, iz te formalne določbe izvajati posledico, češ, poslanec je zgolj oni, kateremu predstojnik deželne politične uprave podeli volilni certifikat. Še veliko manj pa velja taka ingerenca za deželnega glavarja! Kajti pri izvolitvi za državnega poslanca je vsekdar mogoče, da se deželni šef z ozirom na očito nepostavnost kake izvolitve utemeljeno brani dotičnemu izvoljencu izročiti certifikat, dočim se pri volitvi nadomestnika po deželnem zboru o kaki volilni protizakonitosti niti govoriti ne da.

Tedaj g. deželni glavar o dr. Gregoričevem slučaju ni imel niti najmanjšega pravnega razloga, s katerim bi mogel zagovarjati kršenje pravice lastnega svojega tovariša in strankarskega pobratima.

Kako neoporečna je trditev, da je g. dr. Šusteršič v tej zadevi rušil deželno ustavo in kratil zasebno pravico — evo dokaza! Bilo je meseca

marca 1917, ko sem obiskal tedanjega ministra notranjih zadev, barona Handla. Govor nanese tudi na kranjske razmere, na obče zadeve Šusteršičeve nasilnosti in nepoštenosti ter končno na Gregoričevo zadevo. In ekscelenca Handl je svetoval med drugimi tudi to sredstvo, naj dr. Gregorič, naslanjajoč se na jasno svoje pravo ter ne meneč se na okolnost, da ni pozvan od deželnega glavarja, mirno in hladnokrvno se udeleži in prisostvuje prvi seji deželnega odbora! Odkrito povem: Jaz za svojo osebo, ako bi bil v položaju velecenjenega dr. Gregoriča, bi se prostodušno ravnal po nasvetu aktivnega notranjega ministra!

Končam to stvar z neko opazko. Na dlani je, da je deželni glavar v tem slučaju prelomil ustavo in oškodoval deželnega poslanca. Ali pa je s tem že izčrpana cela ta zadeva? Po mojem uverjenju segajo njene pravne posledice morda še dlje. Morda je upravičena trditev ali domneva, da sklepi, storjeni po deželnem odboru, ki je bil sestavljen nepravilno, tudi sami na sebi niso več pravokrepni. To le tangiram: Bog ne daj, da bi take domneve kdaj zadobile pravno veljavnost!

»Slovenec«, št. 190:

III.

Uradniška disciplina in dr. Šusteršič.

Da je disciplina med uradniškim osobjem neobhoden predpogoj dobre uprave, je vobče priznano načelo, kojega ni treba obširneje razkladati. In v tem prevažnem oziru je imel sedanji deželni glavar prav posebno srečo. Prednik njegov mu je izročil ugledno uradniško osobje, darovito in pošteno, vajeno na strogi red ter z veseljem spolnjujoče stanovske dolžnosti. Dr. Šusteršič je prevzel mehanizem, kateri je funkcijoniral takorekoč sam od sebe.

Disciplino ustvariti, oziroma vzdrževati v uradniškem truplu ni naposled nobena pretežavna stvar. Pač se moti vsakdo, kateri si domišljuje, da jo more vcepiti svojim podrejenim uradnikom z mogočnim nastopom, z grožnjami in trdimi besedami, z olimpičnimi kretnjami. Zlasti dandanes, ko nam demokracija že tiči v žilah in kosteh, bore malo opravite s takimi sredstvi. Morda je — in to velja tembolj v današnji dobi — ljubezen še najsilnejši faktor v človeški družbi. Pridobiti si blagonaklonjenost, srce svojih podrejenih, je najboljše sredstvo za vzdrževanje discipline. Uradniki in služabniki, pri državi istotako kakor pri deželi, morajo imeti zaupanje do svojega šefa, znati morajo, da njih poglavar ni zgolj njih strogi nadzornik, ki jih naganja k napetemu delu, ki ima oblast, grajati in kaznovati, temveč v njem morajo spoštovati moža, kateri v slučaju potrebe brani njihove koristi, dobrohotno posluša njih tožbe, pomaga po svojih močeh, kadarkoli jih nadloga tepe. Poleg tega mora biti šef pravičen, nepristransk ter mora z lastnim zgledom sam dokazati, da svoje uradne posle vestno spolnuje, kakor mu dolžnost veleva, neprestano zahtevati vestnost od podrejenega mu osobja. Te lastnosti imej deželni glavar in uveril se bo, da bo vsekdar ostala nedotaknjena disciplina med njegovimi zaposlenci!

Ponavljam: gola istina je, da je moj naslednik v deželnem glavarstvu vsaj v tem pogledu nastopil lepo dediščino. Vso čast deželnim uradnikom in služabnikom, katere sem ostavil v deželnem dvorcu in njegovih uradnih dependencah! Povprek blago vsaj dobre srednje vrste, na čelu posameznim oddelkom pa skoro brez izjeme prvovrstne moči. In disciplina vzorna v vsakem pogledu!

G. dr. Šusteršič zavzema sedaj že osmo leto stolico kranjskih deželnih glavarjev. Marsikaj se je v tej dolgi dobi predrugačilo pod njegovim vodstvom tudi med deželnimi uslužbenci, toda hudobni svet govori, da dotične spremembe niso nič kaj posebno ugodne. Res je sicer, da je v polni meri ugodil hrepenenju posameznikov po blagozvočnih

naslovih in titulaturah. Le pomislite! Včasih je načeloval celemu deželnemu uradništvu preprost deželni svetnik, kateremu je deželni zbor stoprav po mnogoletnem izbornem službovanju podelil naslov deželnega nadsvetnika. Ali skromnega moža so imenovali zaporedoma deželnim ravnateljem, potem celo višjim deželnim ravnateljem. In raznih »ravnateljev« kar mrgoli v deželni službi; kmalu jih bo toliko kakor nepotrebnih električnih svetil v glavarjevem stanovanju! Pri tej potratni porabi uradnih naslovov se niti ne bi preveč začudil, ako bi v personalnem seznamu deželnega službenega osobja kakega lepega dne čital o nekem »višjem ravnatelju deželne registrature« ali celo o »centralnem ravnatelju deželnega vložnega zapisnika«.

Toda v kričečem protislovju s polnodonečimi naslovi prvih deželnih uslužbencev — kaj se vidi z druge strani?! Da se pod sedanjim deželnim glavarjem baš ti odlični uradniki, s katerimi se v istini lehko ponaša dežela Kranjska, namenoma prezirajo in omalovažujejo. Ne meneč se za njihovo bogato znanje in preizkušeno poštenje, odloča šef avtonomne uprave tudi v najvažnejših vprašanjih pogostoma kar po svoji slepi glavi ali pa pokliče v dogovor in posvet kakega mlajšega, semtertja tudi precej nerodnega uradnika, katerega baš trenutno obsenča žarek glavarjeve naklonjenosti in milosti. Ali ni povsem evidentno, da se na ta način neposredno žali ugled oddelnih predstojnikov ter naravnost razdira disciplina med uradnim osobjem?

Toda kakor eksplozivno sredstvo najhujše vrste uničuje in razdira uradniško disciplino, ako se šef vrhovne avtonomne uprave omadežuje z očividno pristranostjo in krivičnostjo. V tem pogledu smo pač s strmenjem čuli in čitali, da je bil deželnim svetnikom, torej deželnim uradnikom III. vrste imenovan — Šusteršičev lastni koncipijent! Seveda je trebalo v to svrho prelamljati celo vrsto zakonov in predpisov, od deželnega reda počenši do službene pragmatike!

Kateri predpisi so v tem pogledu merodajni?

V smislu deželnozborskega sklepa z dne 16. januarja 1909, § 16., odst. 2., »si pridržuje deželni zbor« imenovanje deželnih svetnikov (cf. »Poslovnik kranjskega dež. odbora«, § 23. in »Službeno pragmatiko« § 16.). Deželni odbor sme v tem pogledu le storiti nameščevalni predlog.

Dalje določata oba štatuta, da je za vsa izpraznjena mesta v deželni službi praviloma razpisati javni natečaj, kateri naj odpade le tedaj, kadar po preudarku deželnega odbora zadostuje interni razpis pri deželnih uradih (Poslovnik § 23., odst. 2.).

Služba deželnega svetnika zahteva glasom službene pragmatike § 7., »dokončane pravno- in deželnoznanstvene študije in z dobrim uspehom dovršeni teoretični državni izpit in izpit za politično poslovanje ali sodni izpit. Odvetniški izpit nadomesti praktični izpit.« In končno: »Popustiti kaj od zahtev, ki so v §§ (4. in) 7. določno izražene, more le deželni zbor (l. c. § 9).

Sedaj si pa od bliže oglejmo g. koncipijenta iz dr. Šusteršičeve pisarne, kateremu je očetovska skrb njegovega šefa-odvetnika takoj pomagala do tako visoke in razmerno mastno dotirane službe deželnega svetnika. O tem, da mu ni trebalo metati se in puliti se za novo službeno mesto z drugimi soprosilci, itak ne govorim, ker se v očitem nasprotju z zakonskimi določili za to mesto nikoli ni bil razpisal noben natečaj, niti javni, niti interni. Ali dotičnik niti ne spolnuje temeljnih pogojev za sprejem v konceptno službo deželnih uradov! On ni imel niti nima do današnjega dne glasom pravokrepnih predpisov zahtevanih izpitov, niti političnega, niti sodnega, niti odvetniškega. Ta zahteva je pa tako zasidrana v službeni pragmatiki, da preko nje niti deželni odbor ne more, temveč si je deželni odbor sam pridržal pravico slične izjeme!

Tedaj bi imenovanje dotičnega gospoda bilo protizakonito in neveljavno, celo v slučaju, da bi z njim dežela pridobila izredno darovito

moč, posebno kvalificiranega strokovnjaka. Žalibog se pa niti s to domnevo ne moremo tolažiti mi borni davkoplačevalci, kajti za gotovo se pripoveduje, da se je glavarjev izvoljenec sicer dvakrat oglasil k odvetniškemu izpitu, toda obakrat s popolnim neuspehom. Odtod tedaj ta pristranost, očitna ta protekcija?! Čujejo se o tej zadevi razne govorice o pravnem razmerju med dotičnim koncipijentom in njegovim odvetnikom, tako čudne, da jih vočigled visokega dostojanstva deželnega glavarja niti v usta jemati ne maram.

Tem glasneje pa moram vprašati, kake pogubne posledice za moralo in disciplino deželnega službenega osebja mora imeti tako nedopustno postopanje od strani deželnega glavarja in njegovih pristašev v deželnem odboru? Kaj porekó uradniki, ako vidijo, da se mož, kateri po svoji kvalifikaciji ne bi se mogel oglasiti niti za mesto zadnjega koncipijenta v VII. plačilnem razredu, takoj in brez pomisleka imenuje svetnikom v III. razredu. In kaj porekó oni ugledno popisani stari konceptni uradniki deželnega tajništva, preizkušeni v deželni službi, ki na podlagi vzorne svoje delavnosti smejo terjati vsaj svoje redovito povišanje na višja mesta, ako vidijo, da naenkrat preko njih glav po uradniški lestvici sfrči »inostranec«, novinec v deželni pisarni, brez zakonite kvalifikacije, malo poraben za novi svoj posel, naprej potisnjen zgolj po brezstidni protekciji? Mari ni to najbridkejša ironija, da je ob priliki svojega vstopa v deželno službo ta varovanec visokega pokrovitelja lastnoročno moral podpisati izjavo, da pripozna službeno »pragmatiko za deželne uslužbence« kot zase »obvezno in da se podvrže sklepom deželnega zbora, s katerimi bi se dopolnila ali predrugačila«? Isto službeno pragmatiko, katero so morali skruniti in kršiti na neštetih krajih, da so mogli zasebnemu uslužbencu g. Šusteršiča pomagati do deželnega korita?!

Nič več o tej stvari. Toda kot bivši deželni glavar se čutim v vesti primoranega, proti svojemu nasledniku dvigniti obtožbo pred deželo Kranjsko in narodom slovenskim, da s svojim ravnanjem podkopava moralnost in disciplino deželnega službenega osebja!

»Slovenec«, št. 193:

IV.

Dr. Šusteršič kot deželni upravitelj.

Nikoli nisem imel pretiranih pojmov o upravnih zmožnostih svojega naslednika v deželnem glavarstvu, kakor tudi nikoli nisem precenjeval splošne njegove darovitosti. Vendar morem reči, da sem marsikaj pričakoval od njegovega glavarstva baš na polju uprave, katero je daleč najvažnejše zlasti za predstavitelja deželne autonomije. Istina je sicer, da kot mnogoletni državni poslanec g. dr. Šusteršič nikoli ni kazal posebnega zanimanja za plodovito delo v odsekih, dasi se v mirnih odsekovih razpravah poslančeve zmožnosti najbolj uveljavljajo. V zvezi s to delno malobrižnostjo stoji dejstvo, da dr. Šusteršiča, vsaj v kolikor jaz pomnim, nikoli nismo videli na poročevalskem odru v dunajski državni zbornici. Navzlic vsemu temu, ko je bil dosegel deželno glavarstvo, ko je prag deželnega dvorca prestopil kot deželni glavar vojvodine Kranjske, sem dejal sam pri sebi: »Brez dvoma je naslednik tvoj mož poln talentov, sedaj se bode sigurno skazal tudi kot dobrega upravitelja izročene mu dežele.

Kruto sem se varal! Predvsem je pustil vsahniti malodane vse kali narodnogospodarske in kulturne organizacije, katero je večina deželnega zbora pod njegovim prednikom bila položila v sveto domovinsko zemljo, ne meneč se za to, da so povsod se uže kazali krepki pognanki! Morda ni bila škoda, provzročena po premedlem zanimanju sedanjega deželnega glavarja, nikjer večja nego na razpro-

stranem polju železniške politike. Kaj je hasnil, da se je pod patronanco deželnega zbora bil ustanovil »Deželni glavni železniški odbor«, ki je glasom hranjenih zapisnikov začel razvijati zelo živahno delavnost ter kazati zdravo inicijativo! Od nastopa novega glavarja sem se nikoli več ni sklical, zaspal je in ž njim vred vsi krajevni odbori, kateri so si bili stavili nalog, vzbujati tvorno zanimanje za važne železniške projekte med prizadetim prebivalstvom, organizovati podporo in sodelovanje ter tem načinom podpirati uresničenje dotičnih načrtov.

In ta nebrižnost glavarjeva je silno škodovala. Bilo je marcija 1917. l., ko sem se slučajno v predsobi železniškega ministra srečal s sekcijskim načelnikom eksc. Ressigom, kateremu so poverjene vse lokalne železnice. Tekom razgovora mi poreče visoki dostojanstvenik skoraj dobesedno: »Kako obžalujemo tukaj v tej hiši, da niste več deželni glavar. Odkar ste Vi odstopili, spavajo na Kranjskem vsa železniška vprašanja. Le pomislite progo Brežice—Novo mesto! Kolikokrat sva se midva razgovarjala o tej črti. Sedaj —?! Mi sami obrnili smo se v tej zadevi na deželni odbor. Kak je bil odgovor na našo urgenco? Dolgo časa nič, potem dopis približno te vsebine, da deželni odbor tega vprašanja še ni dovolj preštudiral ter se vsled tega še ne more obvezno izražati!«

Sicer se glasi stvar neverjetno, da moram odgovornost za njeno istinitost in točnost prepuščati svojemu poroku. Ali toliko pa mi je čisto jasno, da bi proga Brežice—Novo mesto uže danes morala biti gotova in prometu izročena, ako bi deželni odbor in njemu na čelu deželni glavar dr. Šusteršič vršil svojo dolžnost v polni meri.

Apatičnost teh gospodov provzročila je še neko drugo škodo, o kateri se vobče pač malo govori v naši javnosti, ki jo pa najbolj čuti mesto Metlika in ž njo vred cela Belokrajina. To je namreč stik naše belokranjske železnice s hrvaškimi progami. Kje se naj vrši menjava železniškega spremljevalnega osobja in strojev, na naši ali na sosedni zemlji? Večkrat sva se o tem posvetovala s prednikom prej imenovanega gospoda, s tedanjim sekcijskim načelnikom vit. Weebrom, kateri je sedaj generalni ravnatelj Južne železnice. Združila sva se v tej misli, naj pri določitvi stikališč na belokranjski-dalmatinski progi odloči kilometerska dolžina dotičnih delnih kosov, tako da bi ob črti Novo mesto—Karlovec ogrski vlak moral se pripeljati v Metliko ter tam se vršiti izmenjava, dočim bi nasprotno na dalmatinski črti Knin—Pribudić se moralo vršiti obratno. To je bilo tedaj dogovorjeno mej nama, ali predno se je stvar rešila, zapustil sem jaz deželni dvorec in g. vitez Weeber preselil se je iz železniškega ministerstva v direkcijsko poslopje Južne železnice, — v deželni palači na Kongresnem trgu v Ljubljani pa se živ krst ni več zmenil za to »bagatelo« in danes — danes je vezališče naše belokranjske proge s hrvaško črto neoporečno v Bubnarcih, kjer je iz prejšnje samote čez noč nastalo mestece, Metlika pa je vsled nebrižnosti kranjskih upraviteljev zadobila hudo neozdravljivo rano na svojem gospodarskem organizmu.

A gospodarski tečaji? Uprav briljantna ideja bila je Krekova misel o zasnovi gospodinjskih tečajev. Velika stvar, majhni stroški, lepi uspehi! Stvar me je tako zanimala, da sem si sam pridržal referat o tej inštituciji ter še danes se spominjam s pravim veseljem onih blagodejnih utisov, ki sem jih prejel pri nadzorovanju omenjenih tečajev. Po mojem odhodu pa se jih je kmalu lotila — jetika, in sicer celo »ta hitra«. Ni čuda! V oskrbo je namreč gospodinjske tečaje deželni glavar izročil najkompetentnejšemu deželnemu odborniku, postavil je — zajca k bobnu!

Nepristranski zgodopisec bode pač moral priznati, da je prvi deželni zbor, v katerem so pripadniki S. L. S. imeli večino, odlikoval se s posebno krepko inicijativo v kulturnih vprašanjih. Ustvaril je trgovsko šolo, prevažen zavod za strokovno izomiko sloven-

skega naroda, zasnoval je deželni umetniški svet, novih impulzov dajal je v izobilju kulturnemu razvoju. In videti je bilo, da bo zares kaj sadu iz te bogate setve! Na lastne oči sem se prepričal pri večkratnih posetih v deželni trgovski šoli, da je pouk zadovoljiv, disciplina v redu, učiteljstvo in učenci navdahnjeni najboljše volje, — začetek je bil storjen v znameniti naučni stroki, katero smo dosihmal Slovenci krvavo pogrešali. In kam je črez par let pod dr. kusteršičevim glavarstvom in večinoma po njegovi krivdi (Remčeva afera!) zagazila nadebudna ta zasnova! Stopite v naučno ministrstvo ter povprašujte tam in izvedeli boste iz kompetentnih ust, kako tam ocenjajo duševno ravnotežje in strokovno veljavo sedanje deželne trgovske šole!

In deželni umetniški svet? G. deželni glavar tudi ni imel časa, pobrigati se za usodo te korporacije. Tudi o njej je kaj malo ali celo nič več slišati, odkar je deželno autonomno upravo prevzel moj naslednik. Mrtvilo tudi! In slovensko deželno gledišče, deželni muzej — kaj bom še našteval drugih stvari! Vse to je splošno znano ter naravnost kriči proti nebu. Sedaj, ko vse to premislim, razumem sveto ogorčenost našega Jan. Evang. Kreka, kateri je enkrat v prijateljskem razgovoru z menoj dal duška svojemu čutu v jezni oceni dr. Šusteršiča, rekoč o njem: »Ta človek je kulturi naravnost sovražen; kamor stopi, kulturno ubija!«

Najbolj pa je deželni glavar jo »polomil« z občinami. Priznana resnica je, da so podstava in temelj vsaki dobri upravi baš občine. Odtod izvira naravna dolžnost za slehernega deželnega glavarja, da vso svojo pozornost obrne na te fundamentalne deželne autonomije, da je v vednem stiku z občinskimi zastopi ter neprestano gleda in skrbi za razvoj pametne občinske samouprave. A kako je dandanes razmerje med deželnim odborom odnosno deželnim glavarjem in slovenskimi občinami na Kranjskem? Razdražene po smešno-avtokratičnih ukazih, skovanih v deželnem dvorcu od mož, kateri so docela izgubili vid za realne razmere ter čut za zakonite meje svojega oblastva, bunijo se danes naše občine po svoji pretežni večini z vso odločnostjo proti deželnemu glavarju in njegovim opričnikom! —

Tak je g. dr. Šusteršič kot deželni upravitelj. Po resnem premišljevanju prihajam do končnega rezultata, da deželna uprava v vojvodini Kranjski nikoli ni bila izročena nespretnejšim in neresnejšim rokam nego so njegove!

»Slovenec«, št. 196:

VI.

Deželno gospodarstvo pod dr. Šusteršičem.

Zelo zanimiva tvarina, a skoraj docela nemogoče jo obdelovati! Tavamo v neprodorni tmini, podatkov ne dobimo za presojo dejanskega gmotnega položaja. Kajti alfa in omega finančne politike sedanjega deželnega glavarja obstoji v tem, da nikomur ne pusti blizu, da z neizprosno strogostjo zavrača slehernega radovedneža, kateri bi hotel nekoliko poškiliti za ono tajno zaveso, kjer se v velikih loncih in koritih kuha krma pripadnikom deželnega samodržca. V temi tavamo vsi, celo oni maloštevilni pristaši g. deželnega glavarja, kateri dandanes še vztrajajo pri hudo razdrapani njegovi bojni zastavi. Vzemimo n. pr., da bi bil danes, ko že štejemo peto leto svetovne vojske, dovoljen kak volilni shod ter da bi kdo izmed zadnjega krdela Šusteršičevih mirmidonov začutil potrebo, razjasniti zbranim volilcem vse dobrote vladajočega sistema. Ako bi na takem volilnem shodu se kak zvedavi volilec ohrabril ter svojemu goloobritemu oziroma gostobradatemu poslancu stavil vprašanje: »Kako pa vendar ‚furate‘ z deželnim vozom, koliko dohodkov imate in koliko stroškov, kako stoji z deželno imovino in koliko imate še v deželnih zakladih, zlasti v lepopitanem melioracijskem zakladu?« — odgovor bi se moral glasiti: »Za Boga, kaj me

nadlegueš z vprašanji, na katere se ti nihče ne more odzvati? V Ljubljano pojdi, v deželni dvorec stopi pred samega g. deželnega glavarja, morda on ugodi tvoji radovednosti, ako je slučajno pri dobri volji ter ako — sam zna, za kar povprašuješ!«

Neverjetno, a vendar istinito! Slepomišimo na Kranjskem v dobi, ko se vendar povsod in splošno zahteva javnost in jasnost vsaj v gospodarskih rečeh. Zadnji deželni račun objavljen je za leto 1912, od tega časa sem zaman stikaš in poizvedueš po uradnih podatkih, iz kojih bi se dalo presojati finančno stanje naše dežele! Brezdvomno je slično prikrivanje baš tako brezprimerno kakor nedopustno. Vzemimo občinskega župana, kateri bi hotel ravnati se po vzorcu s Kongresnega trga ter ne bi maral predlagati občinskih računov! Takega nereda nikakor ne bi hotel gledati veleslavni deželni odbor, izvzemši seveda slučaj, da je dotični župan vnet pripadnik deželnega glavarja. Sicer bi se takoj ostro postopalo proti njemu: grožnja, denarna globa, in ako vse to ne zadosti, odstavka bi zadela zanikrneža, kateri se ni podvizal z občinskimi računi!

Dr. Šusteršič je nazadnje pač zanimiv anahronizem. Po svoji naravi je absolutist, da več celo: avtokrat. Takih osebnosti je več tudi med politiki sedanje demokratske dobe, a on je avtokrat posebnega kova. V svoji nebrzdani samovlastnosti, v brezobzirnosti enako se poslužujoči nasilstva in kovarstva, da le doseže osebne svoje namere, spominja mož od daleč na tiste samodržnike po italijanskih mestih takozvanega »Anatrocenta«, ki jih pozna veščak in zgodovinar iz tedanjih mestnih kronik in iz Macchiavella, seveda s tem razločkom, da pri dr. Šusteršiču ne nahajamo niti sledu onega živega čuta za umetnost, s kojim so se ponašali junaki renesančne dobe. Račune polagati? Komu odgovor dajati od izročenega mu javnega premoženja, vsaj ako k temu ni formalno prisiljen? — ne, to mu nikakor ne ugaja, ker se ne strinja z bistvom njegove duše!

In vendar, dasiravno ni zbran deželni zbor že leta in leta ne, vsak drug deželni glavar bi moral čutiti v sebi notranjo potrebo, domači javnosti ali vsaj lastni stranki v gotovih presledkih poročati o deželnem gospodarstvu in njegovih uspehih. Nikoli ni dežela bolj bila potrebna takega obračuna! Saj tudi nikoli še nismo imeli deželnega odbora, kateri bi, deloma pod pritiskom vojnih dogodkov, deloma pa iz lastnih nagonov ter izvun in celo preko deželnih zakonov in deželne ustave si prisvajal toliko moči ter si tako brezmerno bil razširjal svoje področje. Dandanes je kranjski deželni odbor poleg ustavnega svojega delokroga postal trgovec in mlinar, tovarnar in veleposestnik, vojaški dobavitelj in — špekulant, in navzlic vsemu temu — po tolikih letih neomejenega in nenadzorovanega gospodarstva do današnjega dne niti sence kakih računov!

Računov ne vidimo, a vendar znamo, da se škandalozno slabo gospodari v kranjskem deželnem odboru pod sedanjim deželnim glavarjem. Le nekoliko zgledov! Kaj je bilo z ono govejo živino, za silne novce kupljeno v Švici, katera je potem tako žalostno ginila v hlevih deželnega odbora v Medvodah in Goričanah? Kaj je z Robežem? Spakedrala se je cela importna zadeva. Naposled stvar s prvega početka ni bila povsem jasna. Da se uvažajo biki iz oddaljene Švice, proti temu pač nihče ne bo ugovarjal. Veliko vprašanje pa je, ali se sploh priporoča, od tam dobivati krave, zlasti sedaj, ko toliko sosednih dežel zajema iz švicarskih rezerv ter ko neverjetni padec naše avstrijske valute nam Avstrijcem tako silno obtežuje nakupovanje tujega blaga. Ali če je že pod patronanco deželnega glavarja deželni odbor po svojih zaupnikih za horendne cene pridobil si ono švicarsko plemensko živino, zakaj ste jo s svojo brezbrižnostjo, s slabo krmo

in slabim ravnanjem pustili krepati v svojih hlevih? V resnih listih in od izvedenih dopisnikov vrgel se je deželnemu odboru debel očitek v lice, da stane deželo liter tega švicarskega mleka nad 100 K in niti taka gorostasnost ni dovedla dr. Šušteršiča do tega, da bi prekinil svoj olimpični molk ter dal razburjeni javnosti odgovor v številkah.

In kaj naj porečem o deželni elektrarni na Završnici in o nameravanih centralah med Kranjem in Smlednikom? Srce me boli! Misel sama na sebi je bila velikopotezna ter pravilno izvršena brezdvomno bi čast prinašala deželi Kranjski in znatni dobiček. . . . . .

. . . . . .

In kaj naj rečem o »Deželnem mestu za nabavo klavne živine«, tej prečudni zasnovi deželnega glavarja s prečudnim njenim imenom?! Kličejo jo tudi »Vnovčevalnico«, iz česar je narodni hudobni dovtip napravil »Uničevalnico«!

Pravne razloge tej dr. Šušteršičevi stvarstvi ne najdem niti v deželni ustavi niti v drugih deželnih zakonih ali deželnozborskih sklepih. V deželnem odboru je sedaj vsaj 1¼ jurista. Računam namreč g. deželnega glavarja za enega polnega jurista, ostalo četrtinko jurista predstavlja g. deželni odbornik dr. Vlad. Pegan. Pozivljam v prvi vrsti to pravniško izučeno dvojico, naj mi navede zakonito določbo, glasom katere je kranjski deželni odbor bil opravičen in pooblaščen, ustanoviti tako trgovsko centralo, pod katere obratom trpi in ječi, jadikuje in preklinja zatirani naš kmet!

Kupčija mora biti pač izborna. Toliko je razpenjavosti med razmeroma nizkimi cenami, ki jih plačuje deželna vnovčevalnica našim živinorejcem in med dejanskim skupilom, da se morajo kupičiti dobički na milijone in milijone. In zopet nobenih računov, zopet nihče ne ve, kam, v katere blagajne in v katere žepe se ponicajo in pogube ogromne te svote. Mnogoštevilni komisijonarji, »zaupniki deželnega glavarja«, ki še dandanes predstavljajo njegovo »rdečo gardo«, uživajo naravno marsikatere dobrote in olajšave; premnogo je zlasti med njimi vojaščine oproščenih. O njih postopanju čuješ med prebivalstvom veliko bridkih pritožb. Očitajo posameznim pri rekvizicijah pristranost, samovlastnost, krivičnost — in prizadeti oškodovanec nikjer ne dobi mesta, kamor bi se mogel pritožiti proti sličnemu pritisku.

In blagodejni uspehi omenjenega zavoda? Menda je bilo leta 1916., ko je dežela Kranjska, oziroma njeno »Glavno mesto za nabavo klavne živine« za 11.000 glav goveje živine več dobavilo vojnemu erarju, nego je znašal dotični kontingent. Vse sosedne dežele so zaostale za svojimi odmerjenimi kontingenti, le naša Kranjska se je smela pobahati s tolikim presežkom. Naravno, da se je taka darežljivost primerno vpoštevala pri določitvi kesnejših kontingentov, češ, »saj imajo Kranjci, naj torej le dajo«! In če danes z bridkimi občutki gledamo, kako mine in izumira naša govedoreja, s katero smo se v istini smeli ponašati zadnja leta pred vojsko, potem je zdaten delež prežalostne te prikazni zapisati na rovaš dr. Šušteršičev in njegovih pomočnikov v deželnem odboru in deželni vnovčevalnici!

»Slovenec«, št. 200:

VII.

Epilog.

Poslavljam se od g. dr. Šušteršiča. Priznavam, da ocena delavnosti mojega naslednika na slavnem stolu kranjskih deželnih glavarjev nikakor ni bila laskava; celo tega ne zanikujem, da se ga v svoji kritiki nisem baš lotil z glace-rokavicami. Ali to ni moja krivda. Reči so prikipele do vrha in ugnezdilo se je toliko nesnage v deželnem gospodarstvu, da sem bil primoran v svoji vesti, kot izkušen poznavalec deželne uprave in njenih koristi, dvigniti svoj glas ter pred vsem svetom

odločno ugovarjati proti sramotnemu načinu, po katerem se pod deželnim glavarjem dr. Ivanom Šusteršičem ustava in pravica krati in krši v deželnem dvorcu ter ogroža kulturna in gmotna bodočnost dežele in njenega prebivalstva.

Pač ima polom dr. Šusteršiča nekaj tragičnega v sebi, kar skoro razorožuje rahločutnega ocenjevalca. Kako velik vsaj na videz je bil mož stoprav pred enim letom! Brez globoke naobrazbe, celo brez posebne politične nadarjenosti, toda sila prekanjen in lokav, brezobziren obenem do brutalnosti, mojster v parlamentarni taktiki in nad vse izveden v političnih intrigah ter si je znal pridobiti v siromašnem razcepljenem dunajskem parlamentu veljavo kakor nikoli pred njim noben slovenski poslanec. Ministri so ga imeli za nevarnega nasprotnika ter ga vsled tega niso marali dražiti. Stürgkha je strahoval, slabotni bivši deželni predsednik kranjski pa je kar strepetal pred njegovo silovito impetuoznostjo. Mogočen je bil tudi v svoji stranki, katera zastopa pretežno večino našega naroda. Niso ga sicer ljubili, toda verovali so v njegovo vplivnost ter se klanjali njegovemu političnemu vodstvu in to še celo tedaj, ko se je bil od njega že ločil njegov boljši duh, dr. Janez Ev. Krek, kateri se je, spoznavši svojstva in namere Šusteršičeve, iz prijatelja in zagovornika prelevil v odločnega protivnika in obtožitelja. Toda zapeljan od častihlepja in nebrzdanega napuha je uničil dr. Šusteršič sam in z lastno roko svojo pozicijo. Odkar je bila izbruhnila svetovna vojna, na katero je na vse pretege ščuval in hujskal, ni več poznal mej svoje oblastnosti. Naravnost smešni napad na državne poslance, zaradi tega, ker baš njega niso marali voliti v delegacije, pomenja začetek njegove katastrofe. Danes pa smelo trdim: Nikoli se na Kranjskem, da na celem Slovenskem, noben politik ni tako kruto sovražil od naroda kakor nekdanji njegov razvajanec, sedanji deželni glavar Kranjski. Docela je izgubil in zaigral javno zaupanje in nikoli si ga ne more več pridobiti. Razpršena in v tla zbita je stranka njegova, niti prikazati se več ne sme v javnosti. Ako se danes razpišejo nove volitve, so z apodiktično gotovostjo izgubljeni vsi mandati te frakcije, niti on niti katerisibodi pristaš njegov se več ne povrne v ono deželno dvorano, kjer je bil Šusteršič gospodoval s toliko samozavestjo!

Zakaj pa — utegne me kdo vprašati — navajaš tukaj stvari, katere vendar v deželi pozna vsak človek, ako si količkaj z zdravimi očmi ogleda naše politične razmere in razvoj nadvladajočih narodnih idej?

Glejte, visoko dostojanstvo je, stati kot deželni glavar na čelu vojvodini Kranjski. Ponašati se more s sijajnim brojem znamenitih prednikov. Počenši z Rudelinom iz Hrušice, s katerim se l. 1261. začenja vrsta zgodovinsko dokazanih deželnih glavarjev, koliko slavnih prednikov ima dr. Šusteršič! Frankopan in Niko Jurišić, Kocijajnar, ta slovenski Valenštajn, Lenković in Herbert Turjaški — vodili in branili so deželo kot njeni deželni glavarji. Niso zgolj uživali vladarske milosti, marveč mogli so se upirati tudi na zaupanje svojih sodeželanov ali vsaj onih krogov, kateri so po tedanjih odnošajih imeli pravico, govoriti imenom dežele. In baš zaupanje naroda, v veliko večji meri nego vladarjeva naklonjenost, mora biti trdna podlaga uspešnemu delu deželnega glavarja. Dr. Ivan Šusteršič pa je popolnem zapravil dragoceni zaklad javnega zaupanja, — zakaj še do današnjega dne poseda na glavarjevem sedežu, do katere več nima nobene moralne pravice?

Jasna so dejstva, s kojih govorim, jasne so njih umstvene posledice, toda prečudni »gentleman«, kateri dandanes še poseda v deželnem dvorcu, se bore malo zmeni za enaka razmotrivanja in premišljevanja. Gluhega se dela in slepega za prevrat, kateri se je vršil ter se še vrši po deželi. Z besedami, s časnikarskimi razpravami se mu ne pride do živega. Kaj opravijo bezgove krogljice proti debelokožnemu nosorogu! Drugače torej treba govoriti, da razume tankočutnež Šusteršičeve pasme!

In tako resno odločno besedo more spregovoriti le cesarska vlada. Do nje se obračam, do ljubljanske deželne vlade, katera je dosihmal kot tajna pokroviteljica nemo in apatično prisostvovala vsej monstroznosti glavarjevega režima, nič manj pa do osrednje vlade na Dunaju, katera je, zaljubljena po podlih, netočnih in strankarsko pobarvanih poročilih podrejenih ljubljanskih oblastev, istotako molče podpirala glavarjeve nasilnosti. Zopet se čujejo govorice, da se namerava ministrski predsednik baviti z reformo državne uprave. Integrujoč del te državne uprave pa je brezdvomno tudi tako zvana »avtonomna« uprava. Kaj koristijo državi in prebivalstvu vse, dasi prepotrebne spremembe pri okrajnih glavarstvih in pri deželni vladi, ako se poleg njih nedotaknjen pušča Avgijev hlev v deželnem dvorcu! Predpogoj pametni, koreniti reformi naše uprave je in ostane odstop sedanjega deželnega glavarja in deželnega odbora.

Da se pa doseže ta odstop, zakonitim potom in brez nasilnosti, drugega ni treba kakor da se več nego po štiriletnem odmoru zopet skliče deželni zbor vojvodine Kranjske. Zborovanje njegovo je tem nujnejše, ker je ljudstvo sila vznemirjeno vsled nekontrolovanega deželnega gospodarstva, ker ne zaupa več deželnemu odboru ter odločno zahteva jasen obračun s sedanjimi upravitelji. Mogoče, dasi precej neverjetno, da se posreči deželnemu glavarju, na podlagi neovrženih številk in jasnih neskaljenih računov razdolžiti in opravičiti samega sebe in svoje pomagače v deželnem odboru. V tem slučaju — mirna Bosna! Ali pa nastopi druga možnost in opravičevalni poskus se izjalovi, potem bo deželnozborska večina, kateri se gotovo pridružijo poštenjaki vseh strank v deželni sobani, brezdvomno našla primerna sredstva, da krivce obsodi ter konec napravi neznosnim razmeram v deželni hiši.

Tedaj pozivljam cesarsko vlado, naj skliče čim najhitreje deželni zbor vojvodine Kranjske k rednemu zasedanju. To bodi tudi obenem odgovor vladin na najnovejšo insinuacijo našega slavnega deželnega odbora. Vladajoča trojica Lampe-Pegan-Zajec baje zahteva od vlade, naj ji kot rabelj služi pri štranguliranju občinske samouprave. Videli bomo, kaj poreče deželna vlada na to brezstidno terjatev. Po njenem odgovoru bo naš narod že v naprej mogel slutiti, koliko resnobe je pripisovati Hussarekovim načrtom v upravni in ustavni reformi.

Sicer pa — in s tem sklepam — se bo pri novih volitvah jasno izkazalo, da je g. dr. Šusteršič popolnoma tla zgubil med slovenskim narodom, kateri se s studom obrača od vojnih hujskačev in denuncijantov, od političnih varalic in narodnih odpadnikov!

Ali kako se je deželni glavar branil proti mojim člankom, katere sem bil objavil s polnim imenom, češ, moja last so, prevzemam popolno odgovornost za njih vsebino? Istina je, da niti poskušal ni, ovreči moje trditve, zavrniti povsem precizne obdolžitve. Le v Šusteršičevem ponesrečenem glasilu »Resnica« je bilo čitati tupatam kako nerodno in neokusno notico, v kateri se proti meni navajajo — dr. Slančeve osebnosti iz volilnega boja! O kakem stvarnem odgovoru niti sledu ne!

2.

Moji članki »V zaželjeni deželi!« so bili priobčeni v vseh slovenskih političnih listih,* pa nemojte misliti, da sem jih jaz razpošiljal dotičnim uredništvom! Stvar je bila namreč ta: Ko

* Gl. »Slovenec« 5., 7., 8., 15., 18. oktobra; »Slov. Narod« 5., 7., 8., 12., 17. oktobra 1918.

se je bil poleti 1918. tedaj še pod habsburško vlado, v Ljubljani zasnoval narodni svet, sem dobil i jaz povabilo, naj se udeležim seje ustavnega odseka. Pridem v sejo, dobim tam celo vrsto politikov iz vseh naših strank. Predsedoval je dr. Korošec, otvoril debato, pozval navzoče, naj povedo svoje mnenje o bodoči Jugoslaviji ter o njenem licu — toda nihče se ni oglasil k besedi. Naposled sem se jaz razkoračil ter povedal, kaka bi po mojem uverenju morala biti ureditev nove samostojne skupine. Jaz sem govoril nad eno uro! debata je pa bila razmerno kratka, vsi govorniki so mi pritrdili, le dr. Žerjav je nasvetoval neko spremembo v nadrobnostih. Ali govoril sem povsem prosto, brez vsakih beležk, tedaj me naprosi predsedujoči dr. Korošec, naj svoj govor spravim na papir ter naj ga potem izročim njemu. To sem obljubil. Ko sem se pa začel lotiti dela, sem si zamislil drugo obliko. Tvarino sem obdelal žurnalistično ter sem iz govora ali predavanja napravil pet člankov. Vse skup sem poslal prijatelju Koroščcu in on jih je potem razpošiljal ter skrbel za to, da so prišli med slovenski svet. Naglašati pa moram, da se je vse to še zgodilo pod avstrijsko vlado. Kakor je bila njena moč že razrahlana in razpadajoča, vendar je je še bilo nekaj in zato je čisto naravno, da sem tupatam kako misel milejše izustil nego sem jo čutil. Navzlic temu sem v tej seriji člankov povedal marsikatero resnico, ki še v današnjih razmerah velja v polnem obsegu, marsikaj nasvetoval, kar bi bilo koristno in kar se je žalibog opustilo. Bil sem »vox clamantis in deserto« — »glas vpijočega v puščavi«!

Berite danes te članke in potem — sodite!

V zaželjeni deželi.

I.

Prelep, vprav veličasten je dandanes pogled na vzdramujoči se narod slovenski! Kaka globoka sprememba od onega zgodovinskega trenutka sem, odkar je nepozabni naš voditelj Jan. Ev. Krek o pravem času in z mogočno roko med trpeče naše ljudstvo vrgel odrešilno besedo: jugoslovansko deklaracijo! Že je ideja pripravljena bila v naših srcih. Ko je tedaj nastopila na dan, razširjala se je s čudovito hitrostjo po celem slovenskem ozemlju ter zmagovito prodrla do najoddaljenejše gorske koče. V enem glasu so se strnile vse naše želje in strankarska prizadevanja: »Dajte nam Jugoslavijo!« In tako silna je narodova volja, tako izrazita njena odločnost, da so v naprej brezuspešni vsi poskusi, ustavljati se mogočnemu pojavu narodne duše. Jugoslavijo hočemo in — dobili jo bomo!

Prekrasno pač bo upravno ozemlje jugoslovansko, blagrovano z vso prirodno lepoto ter obdarovano z vsem naravnim bogastvom. Gorski velikani našega planinskega sveta in divje razklano gorovje na črnogorski in srbski meji, čar gorenjskih in koroških jezer in nepopisna krasota plitviških jezer v Liki — morda najlepše, kar turistu nudi Evropa —, podzemeljska čuda naših jam in sanjava krasota jadranskega obrežja — katera dežela na celem svetu se bo pač mogla meriti z našo Jugoslavijo, kar se tiče naravnega lepotičja! In prirodno bogastvo! V hrvatski in slavonski nižavi najrodovitnejše polje, po bregovih in

gričkih od slovenskih goric in znamenitega Pohorja doli do blagoslovljene šume z neizčrpnim bogastvom hrastovega, smrečjega in bukovega lesa, pod zemljo deloma še nedvignjeni zakladi železa, premoga, svinca, bakra, živega srebra, asfalta in drugih porabnih rud in kopanin, blagotvorne toplice in zdravilni vrelci v izobilju, poleg teh naravnih zakladov pa — sinje morje Jadransko, katero direktno drži proti sueškemu prekopu kot najkrajša cesta med evropsko celino in vzhodno Azijo, vzhodno Afriko in daljno Avstralijo!

To je naše ozemlje in kako je ljudstvo, katero tod prebiva? Poznamo ga in lehko se nanj zanašamo! Skozi dolga mračna stoletja zasužnjen in teptan je ohranil troimenski naš narod navzlic robstvu in bolečini vendar neupognjeno svojo moč in žilavost. Le zavedal se ni svoje sile in potrpežljivo je klonil svoj tilnik pod težkim jarmom, ki so mu ga nakladali sosedje, prevzetni Madžar in nemški »Herrenvolk«. Danes pa je vstal naš narod, vzbudil ga je iz zaspanosti bojni vihar, kateri sedaj pretresa vesoljni svet, zaveda se sedaj svoje lastne moči in nikdar več se ne bo klanjal nepoklicanim jerobom in neupravičenim tlačiteljem. Ves narod naš, Slovenci, Hrvatje in Srbi združeni smo v eni želji in zahtevi, vočigled celega sveta terjamo svojo državno in upravno samostojnost, svojo lastno streho, svojo Jugoslavijo. Nič več, a tudi — nič manj! Tu nima mesta za kramarsko barantanje, tu ni več prostora za ono pohuljeno pseudo-diplomatiško prekanjenost, katera bi najrajši pod krinko državniške modrosti zadušila sveti plamen narodne navdušenosti s prozornim namenom, da bi dotičnik v vročem pepelu zgorelih narodnih nad sam si — pražil in cvrl svojo mastno pečenko!

Toda baš ker je tako omamljivo lepa ideja našega narodnega združenja, se čujejo — in to včasih s prav resne strani — pomisleki in dvomi o njeni praktični izvedljivosti. »Kako bomo pod svojo lastno upravo mogli shajati Slovenci, Hrvatje in Srbi«, — vprašajo oni — »mi, ki smo razdvojeni po tisočletni zgodovini, razdeljeni celo po veroizpovedanjih, že dolga stoletja brez ožjega stika in prometa, da celo nahujskani in naščuvani eden proti drugemu?« In z druge strani se zopet kdo oglasi: »No, pa recimo, da se nam posreči, omisliti si tako državno in upravno obliko, s katero se da shajati, kako jo pa bomo mogli plačati sami, mi sinovi zanemarjenih in tedaj zaostalih dežel, večinoma opustošenih in ssiromašenih po grozotah svetovne vojne?« Mar ne bo finančni polom naravna posledica naše samostalnosti?«

To so pomisleki in ugovori, katerih ne kaže ošabno in prezirljivo odklanjati »a limine«. Iz njih se poraja dolžnost, resno premišljevati o načinu, kako in pod katerimi pogoji utegnejo najbolj shajati naše dežele in njih prebivalci pod svojo domačo streho. Nikoli se ne bomo prerano bavili s temi temeljnimi pitanji. Torej sem opravičen i jaz, ako se lotim naloge, v tem članku in njegovih nadaljevanjih načrtati osnutek o bodoči naši upravi. In ker sta uprava in ustava ozko spojeni med seboj, se bom moral nehoté dotakniti, dasi le z mazincem, prekočljivega ustavnega problema. Predobro znam, da bo moje delo nepopolno in površno stesano, polno peg in marog, na premnogih mestih nezadostno in pomanjkljivo. Ali to me ne plaši! Dovolj, če sprožim diskusijo o stvari, katera nujno zahteva interes in resen študij!

Moje razmotrivanje o upravni in ustavni obliki bodoče samostalne Jugoslavije se pa naslanja na dvojno načelno podstavo.

Z ene strani poskušam namreč kot pripadnik zgodovinske smeri na vrhu omislenih upravnih reform sezidati na temelju onih upravnih zasnov, katere smo prejeli od svojih prednikov ter o katerih znamo, da so se istinito bile obnesle v upravni praksi. Po nepotrebnem nobenih novotarij! A žalibog, o danem slučaju, ko zidamo s tal svojo Jugoslavijo, najdemo bore malo porabnega stavbenega gradiva v ostalinah prejšnje uprave. Kaj potrebujemo. Moderno, točno, preprosto, ceneno in pošteno upravo! In kaj nahajamo? V Avstriji zastarelo, prekompli-

cirano, počasno, predrago in — vsaj v zadnjih letih, dokaj nagnito upravo. Madžarska in hrvatska uprava, dasi v nekaterem pogledu morda boljša od svoje avstrijske tovarišice, sta v drugih ozirih izvestno še manj na dobrem glasu. In kaj naj porečem o oni administraciji, s kojo je avstro-ogrska monarhija bila oblagodarila s krvjo pridobljeno Bosno in Ercegovino? Ako bodo kasnejši zgodopisci kdaj v stanu, natančno pojasniti, iz katerih razlogov je nastala grozovita vojska, kaj vse je provzročilo največjo nesrečo, katera je sploh mogla kdaj zadeti trpeči človeški rod, — morajo se ustaviti tudi pri bosanski upravi in njenimi pogubnimi posledicami!

Ne, z upravno organizacijo, katero imamo dandanes še v naših jugoslovanskih pokrajinah, si bomo kaj malo mogli pomagati. Morda je zgolj sodna uprava — vsaj v Avstriji — katero bomo mogli sprejeti precej nespremenjeno. Skoraj povsod drugod bo trebalo korenitih sprememb.

Tako torej s prvim načelom, na koje se naslanja moja razprava. Drugo in poglavitno načelo se pa glasi: Hočemo demokratsko upravo in ustavo, v istini prežeto z novodobnim demokratskim duhom! Vse to pa je absolutno nemogoče brez avtonomije brez narodne samovlade. Avtonomijo povsod: v deželi, okraju, občini! In istinito, nehlinjeno, nespačeno avtonomijo, nikakor pa ne onega spakedranega skrpucala, kakor ga je n. pr. v Avstrijo bila uvedla Schmerlingova nesrečna roka. Pobeljen grob je te baže lažniva samouprava in za tem blestečim imenom se vam lahko skriva in gnije celo oni upravno-ustavni škandal, katerega dan za dnevom v ljubljanskem deželnem dvorcu uprizarja kranjskega deželnega odbora četveroperesna deteljica!

A kako si predstavljam to avtonomijo?

II.

Avtonomija v Jugoslaviji.

Ustava kake države, še bolj pa njena uprava, se mora prilagoditi njenim razmeram. Le tedaj bodo ustregle svojemu namenu, zasigurati prebivalstvu varni obstanek in razvoj. In baš zaradi tega je zelo verjetno, da upravna sistema, docela primerna Hercegovini ali Sremu, ne bi se povsem nespremenjena brez očitne škode mogla vpeljati ob Soči ali Krki. V tem pogledu nikar nobene tesnosrčnosti med zakonodajalci in organizatorji naše samostalnosti! Zgodovinsko in državnopravno ločeni skozi toliko stoletij se bomo lažje privadili drug drugemu, ako se bomo mogli prosto gibati po svoje. Prepotrebna asimilacija vseh treh gran, iz katerih je sestavljen troimenski narod jugoslovanski, se bo morda najbolj pospešila, ako se vsakemu plemenu omogoči svobodni razvitek na naravni podlagi!

Stoječ na tem stališču pridem do zaključka, da bi kazalo, našo jugoslovansko skupino deliti na tri upravna ozemlja: Slovenijo, Hrvatsko v ožjem zmislu, in Bosno-Hercegovino, združeno z Dalmacijo. Naravno, da slovenski skupini prisvajam tudi istrske Hrvate, saj smo z njimi itak združeni v bratski ljubezni, obelodanjeni in preskušeni v neprestanem boju proti skupnemu tlačitelju. Da se Dalmacija zveže s svojim zaledjem Bosno in Hercegovino, se da zagovarjati s tehtnimi razlogi. Hrvatski skupini bo končno priklopiti one pokrajine, kateri se na novo pridobe materi-zemlji.

V državni celoti naj se obravnajo skupne zadeve in one, katere se dajo skupno bolje upravljati nego ločeno, po skupnih zakonih in skupnih državnih organih. Vse ostalo pa naj se mirno pripusti zakonodajstvu in upravi posameznih državnih skupin.

Oglejmo si sedaj ono zahodno skupino, katero po pretežni večini stanovništva lahko nazivamo slovensko. V njej bodo združene Kranjska, Spodnještajerska in slovenski del Koroške, potem Primorska. Po zadnjem ljudskem štetju bi imela okroglo dva milijona prebivalcev s 40.000 km². Na čelu jej stoji deželni poglavar kot šef uprave, na njegovi strani deželni zbor kot zakonodajni organ. Ali po mojem mnenju je to ozemlje že preveliko in prerazlično, da bi ga uspešno mogel voditi in upravljati en sam človek. Zaradi tega naj se uvedejo okrožja, broječa po 6 do 700.000 duš. Zadostovalo bi v tem pogledu, ako razdelimo slovensko skupino na tri okrožja, Kranjsko, potem Štajersko s slovenskim Korotanom in končno Primorsko.

Da pri ureditvi tega ozemlja odločno odklanjam tako zvano dvojno upravo, po kratki oceni tega upravnega nestvora, izraženi že v prvem članku, pač ni treba izrečno naglašati. Razsodno upravo naravnost onemogočuje: pri tem stroju teče dvoje koles drugo poleg drugega, brez notranje medsebojne vezi, čestokrat v direktno nasprotni smeri. Nepraktična je ta delitev upravne oblasti in vrhu tega neprimerno draga celo v popolnoma mirnih, docela urejenih razmerah. Toda kako kvarne posledice lahko nastanejo iz lažnjive »deželne avtonomije«, ako pride v roke brezobzirnemu, drzovitemu samosilniku, o tem imamo najžalostnejše dokaze baš dandanes v skrajno zavoženi samosvoji upravi na Kranjskem.

»Če pa odpraviš deželno avtonomno oblastvo, kako boš varoval samoupravo proti birokratizmu?« — me utegnejo vprašati. S tem, da organično združujem, in sicer v vseh inštancah uradniški in lajiški živelj, imenovane funkcijonarje in od ljudstva izvoljene. Že v najvišji deželni inštanci! Pač bodi deželni poglavar imenovan od državne centralne oblasti, vendar nikakor ni treba, da bi moral biti vzet baš iz uradniških krogov. Prevažno to mesto se more izročiti celo možu nejuristu brez neposredne uradniške šole, ako le splošna izobrazba in darovitost njegova ter narodno zaupanje jamčijo za njegovo zmožnost za izročeno mu težavno nalogo. Odgovornost njegova bodi pa dvojna, z ene strani naj bo odgovoren centralnemu oblastvu, z druge pa, toda omejeno na čisto deželne zadeve ter na izvršitev deželnih zakonov, tudi deželnemu zboru. In skrbeti je zato, da zakonita odgovornost njegova zlasti deželnemu parlamentu ne ostane gola fikcija, kakor n. pr. ona naša papirnata ministrska odgovornost, katere se še nikoli ni bil zbal noben avstrijski minister.

Deželni poglavar z deželnimi svetniki skupaj reprezentuje deželno vlado. To bi pa sestavil tako, da eno polovico vladnih svetnikov pač imenuje centralna oblast iz državnih uradnikov, druga polovica pa bodi sestavljena iz deželnih poslancev, za volivno dobo izvoljenih od deželnega zbora ter od istega in iz deželnozborskih sredstev plačanih. Torej pod predsedstvom deželnega poglavarja naravnost kombinacija sedanje deželne vlade in sedanjega deželnega odbora!

Prednosti take sestave so evidentne. Kakor sovražne sile se dandanes narodnemu vzletu zoperstavlja preširna birokracija. Naroda ne razume, ljudskih potreb ne pozna! Stopi enkrat v stike z birokratskimi našimi upravitelji in ostrmel boš, kako malo in kako slabo pozna večina izmed njih — pač je dokaj častnih izjem — praktično življenje in njegove potrebe. Poleg tega pri posameznih zlasti političnih uradnikih neka posebna sorta nadutosti, čut vzvišenosti nad plebejsko maso, katero »vladati« mu je stanovski poklic in uradna dolžnost! Oblastna nasproti ljudstvu je pa ta gospoda — izrečno poudarjeno, ne vsa — čestokrat obenem preponižna nasproti svojim višjim, slepo orodje v rokah birokratskih mogočnežev.

Te razmere so skozinskoz nezdrave ter kriče po reformi. Po mojem mnenju bi se glavni nedostatki dali odpraviti po mojem predlogu. Ljudske potrebe bi zadobile svoje glasne zagovornike in branitelje v vladnih svetnikih, izvzetih iz krogov deželnih poslancev. V stiku z njimi bi izginila ona »svetovna odtujenost«, katera označuje zagrizenega birokrata. In omililo bi se razmerje deželnega poglavarja k podrejenim uradnikom, zmanjšala bi se pretirana nadvlada njegova, ker z ene strani bi ga vezala odgovornost nasproti deželnemu zboru, z druge ne bi mogel pometati vsaj ne z onimi svetniki, katere si je izposodil iz deželnega zbora.

Deželni zbor naj bo izvoljen iz splošne, enake, tajne volivne pravice iz vse dežele, torej iz vsega ozemlja od Spielfelda počenši doli do jadranske obali. Predsednika si izbere sam, v njegovo kompetenco naj spadajo vse zadeve, katere niso po osnovnem zakonu izrečno pridržane osrednjemu parlamentu cele Jugoslavije.

Važno je tudi vprašanje deželnih financ. Kaj posebno hudo tlači vse dežele v naši Avstriji, o čem bridko zdihujejo vsi deželni zbori? Povsod ista pritožba, da je država pač celo kupo bremen navalila deželam, sebi pa pridržala vse davke in dohodke, tako da deželnim zborom v pokritje deželnih potrebščin drugega ne preostaja nego si pomagati z dokladami na cesarske davke. V tem pogledu bo trebalo intenzivnih finančnih in davčnopolitičnih študij, da pri ustroju naše Jugoslavije o pravem času uredimo problem samostalnih deželnih dohodkov ter na trdno podlago postavimo deželno gospodarstvo.

III.

Okrožja, okraji in občine.

»Slovensko« skupino sem že razdelil na tri približno enako obljudena okrožja. Tudi pri njih upravi nasvetujem organično zvezo uradniškega in ljudskega življa. Okrožju načeluje *okrožni glavar*, njemu stoji na strani od ljudstva po splošni, enaki tajni volilni pravici izvoljeni *okrožni svet*. Naravno, da mora glavar razpolagati z večjim osobjem, katero je združeno v okrožni vladi. Ista se naj sestavi zopet tako, da so v njej spojeni stalni uradniki in izvoljeni, perijodično se menjajoči odposlanci iz okrožnega sveta. Svoje prejemke naj le-ti dobé iz blagajne okrožnega sveta. Tedaj prav tako kakor v deželi, le z neko znamenito razliko. Okrožnemu svetu namreč bi zelo pristrigel področje, *postavodajne oblasti mu ne bi dovolil*, kvečjemu bi mu privoščil neko *normativno* kompetenco in še to le sporazumno z okrožnim glavarjem.

Okrožje razpada potem v upravne *okraje*. Sedanjih okrajnih glavarstev ne bi hotel obdržati. Soglasna sodba vseh poznavalcev obstoječe politiške uprave jih obsoja, češ prevelika so in preobsežna, da bi jih mogel poznati njih predstojnik tako natančno kakor bi trebalo. Prava upravna enota se i meni zdi *sodni okraj*, broječ približno 10—15.000 duš; ž njim naj se tedaj krije tudi okoliš političnega okraja. Iz tega sledi, da bi se taki veliki sodni okraji, n. pr. ptujski, celjski, okraj ljubljanske okolice itd. za upravne namene morali razdeliti na več manjših politiških okrajev.

Na organizacijo tega upravnega okraja polagam posebno važnost: v njem vidim nositelja celega načrtanega upravnega sistema. Načelnika njegovega, okrajnega glavarja predstavljam si kot dušo celega okoliša, glavni motor bodi gospodarskemu in kulturnemu napredku celega okraja. Da se pa vsaj približamo temu vzoru, stopi mu naj na stran *okrajni svet*, izbran od ljudstva. Ali v tem slučaju se ne bi zanašal na splošno, enako volilno pravico, temveč gledal bi pri sestavi okrajnega sveta strogo na to, da so že pri načinu izbiranja v njem zastopani najvažnejši stanovski poklici. In zakaj? Ker bi v tej korporaciji hotel združiti vse

one premnogovrstne odbore, odseke in svete, katere sedaj sestavljamo in volimo brez zaželenega uspeha. Čemu na primer na Kranjskem okrajni šolski svet, okr. cestni odbor, zdravstveni svet itd., vse te različne korporacije skrivajoče pod blestečo firmo »avtonomije« svojo brezpomembnost in dejansko neplodnost?

In čemu ta razloček, da ima sedanji okrajni glavar v enem takem na videz »avtonomnem« zastopu edino in izključno besedo, k drugemu pa niti blizu ne sme, dasi služijo vsi brez izjeme javnim, tedaj političkim namenom? V okrajnem šolskem svetu brezpogojno zaukazuje predstojnik političnega okraja in pohlevno mu služi podložnik njegov, okrajni šolski nadzornik. Tam svojo voljo narekava okrajni glavar, v cestnem okraju pa — in ceste so vendar istotako del novodobne kulture kakor šole — v tem zastopu pa niti besede nima! Nevzdržljive razmere! Združimo vsa ta »membra disjecta«, spojimo vse te funkcije o okrajnem svetu ter razpredelimo ga po osnovnem statutu v razne sekcije ali oddelke, katerim se naj poverijo dotične upravne naloge. Kadar gre za zadeve, tikajoče se uprave celega okraja, potem se naj zbere celi okrajni svet ter skupaj z okrajnim glavarjem naj ukrene, česar treba.

Kako pa s tehničnimi strokovnjaki, katerih potrebuje današnja uprava v vedno rastoči meri? Jasno je da jih ne bomo imeli v vsakem okraju. Ali zato se več okrajev lahko združi v tehniški okoliš, tako da bo postreženo z inženirji gozdarskimi tehniki itd.

Istina je, da je ureditev okrajnih uradov baš tako važna kakor težavna... Dvigne se vprašanje, bode-li okrajni svet imel zgolj »votum consultativum« ali pa »votum decisivum«, bodo-li izvoljeni zastopniki ljudstva v njem zgolj »nasvetovali« ali pa »določali«? Eno kakor drugo ima svoje težkoče in nedostatke. V prvem slučaju ti grozi nevarnost, da se ti skozi to luknjo zopet ne prikrade nesnaga komaj iztiranega birokratizma, v drugem pa se ti lahko pripeti, da v okrajnem svetu, obdarovanem z neomejeno odločilno oblastjo, naposled zmaga strankarska pristranost na škodo objektivne pravične uprave.

Kako izogniti se dvojne te nevarnosti? Rešitev je uganka, delala bo veliko preglavic bodočemu zakonodajalcu in pa upravnemu organizatorju. Menda bi najbolje bilo, da se pri onih zadevah, glede katerih okrajni predstojnik ne bi bil vezan na mnenje okrajnega sveta, slednjem dovoli priziv na okrožje ter za slučaj odklonitve priziv na upravno sodišče.

Kak bodi instančni tek pri novih upravnih oblastih? Sedaj imamo v upravi tri instance? okrajno glavarstvo, namestništvo (oziroma deželno vlado) in ministrstvo. Mnogo preveč za točno rešitev. Odtod prihaja večinoma nedostatnost avstrijske uprave. Vsaka stvar se trikrat prežveka in premleva, razsoja jo naposled ministrstvo, katero jo običajno najmanj pozna, ker jo gleda zgolj iz mrtvih aktov, ne pa iz žive istine. Posledica temu je, da je deželna vlada pravzlasti večje okrajno glavarstvo: isto velja v še večjem obsegu o tretji instanci. Tedaj treba spremembe tudi v tem oziru. Dve instanci povsem zaostajata tudi v upravi. Od okraja gre priziv na okrožje. Pravna varnost pod to omejitvijo ne bo ogrožena. Zlasti ne, ker bodemo na vsak način za vsako »deželo«, tedaj tudi za našo slovensko skupino ustanovili upravno sodišče, kateremu bi za svojo osebo področje drage volje razširil tudi na zadeve »lastnega preudarka«, katera se za sedaj pri avstrijskem upravnem sodišču načeloma izključujejo. Iz take preosnove upravnega postopka bi pa izvirala še ta prednost, da bi deželna vlada kot najvišja oblast bodoče upravne skupine se stoprav mogla docela posvetiti svoji naravni vlogi, nadzirati, urejevati in nadvladati celo gibanje upravnega ustroja!

A še za en korak dalje! Mari ne bi mogel po mojem načrtu izdatno zmanjšani politiški okraj prevzeti tudi veliko večino občinskih poslov? V tako zvanih »avtonomnih« mestih n. pr. v Ljubljani, Mari-

boru, Celju, Ptuju itd. sta itak združeni okrajno glavarstvo in občina; mestni župan je ob enem okrajni glavar za mestni okoliš. Ne bi to bilo »mutatis mutandis« izvršljivo tudi na kmetih? Povsod, po vseh avstrijskih deželah čujejo se več ali manj upravičene tožbe o slabi občinski upravi. Le deloma so utemeljene v nedostatnosti dotičnih županov, poglavitni razlog tiči marveč v preobilici bremen, katera prešibkim občinskim plečam država navali in dežela. Kaj naj opravi revež, ki ga nagajiva usoda priklene na županski stolček, s težkimi butarami samosvojega in izročenega delokroga, brez strokovnih moči, prepogostoma brez kaznovalne moči? V tem pogledu velja spominjati se prezanimive debate, katera se je pred približno 30 leti vršila v kranjskem dež. zboru baš o reformi občinskega reda. Nepozabni deželni predsednik baron Winkler, mož bogatih upravnih praktičnih skušenj ter goreč za blagor slovenskega naroda, lotil se je sam pretežavnega dela, zboljšati naš občinski red. Svojega skrbno izklesanega aparata ni smel predložiti kot vladno predlogo, temveč le pod tvrdko deželnega odbora ga je spravil v parlamentarno posvetovanje. V svojem znamenitem načrtu je ustvaril dvojno kategorijo občin: glavno občino in podobčino. I njemu videlo se je primerno in potrebno, sodni okoliš vzeti kot teritorijalni obseg glavne občine, seveda z možnostjo, da se preobsežni sodni okraji razdele na več glavnih občin. In kako področje je privoščil glavnim občinam? Ves izročen delokrog in najvažnejše naloge samosvojega delokroga tako da je kompetenca sedanjih občin. — »podobčin« po Winklerjevem načrtu — v istini se skrčila na oskrbo lastnega občinskega premoženja! Globoko zasnovan osnutek, tehnično dovršen do mere, katera daleč presega sedanje, zakonodajne »umotvore«, toda ne brez — poglavitne hibe! Winkler moral je namreč ob istem času, ko je s krepko desnico rušil neprikladno poslopje občinskega organizma, morda proti svojemu lastnemu prepričanju popolnoma se vzdržati i najskromnejšega poskusa, da bi predrugačil tudi državne politiške urade. In tedaj so se dvignili baš iz krogov narodnih poslancev proti njemu in njegovi občinski reformi glasni ugovori, češ »kaj ima ljudstvo od take zamene?«

Istina je, da bodo okrajna glavarstva s tako urejenimi občinami laglje izhajala, da bo olajšana državna uprava, a troški bodo zadeli in preobremenjali našega davkoplačevalca!« Ugovori niso bili povsem neopravičeni in tudi pripadniki Winklerjevega načrta, kateri so se bili zanj zavzeli zaradi očividnih njegovih prednosti, jih niso mogli razveljaviti. In tako se je od domoljubnega deželnega predsednika izdelani načrt velikopotezne občinske reforme za vselej pokopal v registraturi občinskega odbora!

Mizerija naše občinske uprave pa obstoja še dandanes ter se je povečala tekom svetovne vojne. Sodim, da jo korenito odpravimo po organični upravni reformi, ki jo nasvetujem. Tako skrajšanemu in omejenemu področju, kakor ga še puščam današnji občini, mora biti kos celo najslabotnejša občina. Niti ta okolnost je ne bi mogla baš zavirati, ako bi slučajno, kar se žalibog tolikrat pripeti na zemlji slovenski, nikakor ne na korist zdravemu občinskemu življenju, še manj pa v prid narodni treznosti in štedljivosti — župan bil obenem — krčmar! Ker po mojem mnenju se županstvo, in sicer zelo častivredna gostilničarska obrt nič kaj posebno ne ujemata!

IV.

Kako bomo zmagali svoje upravne stroške?

Že v uvodnem članku sem zahteval poleg moderne točne uprave tudi »ceneno«. Ali pri upravi je kakor z blagom. Kar je dobrega blaga vsaj običajno ni poceni. Dobra uprava stane denar, vsaj na videz mora biti draga. In na ves glas zakličem svojim rojakom: Varujte

se preslabo plačanega uradnika! Nič ni nevarnejšega in pogubnejšega za narod nego stradajoče uradništvo. Jasno to vidimo dandanes, ko so neznosna draginja in totalni polomi naše valute uradnika strmoglavili iz priznane njegove družabne veljave med bedni proletarijat. Ne varajmo se! Kako pač moremo zahtevati od uradnika, kateri je za svoje študije potrošil lep kapital ter je svoje s trudom in obilnimi žrtvami pridobljeno znanje udinjal državi proti primerni odškodnini, kako moremo terjati od njega, da vrši svoje uradne dolžnosti strogo nepristransko in požrtvovalno tudi tedaj še, ko sam glad trpi in z njim vred njegova obitelj, ko bode kmalu sam razcapan okoli hodil ter si zastonj glavo belil, češ, kako preskrbim dostojno obleko svoji ženi in dobre čevlje svojim otročičem? Toliko idealizma ni več na svetu. Star latinski izrek se glasi: »Paupertas semper meretrix«, po domače: »Revščina je zmiraj vlačuga.« Tedaj je skoraj nečloveško, ako bi stradajoči uradnik navzlic vsem skušnjavam vedno in z isto sveto nepristranostjo in neomahljivo točnostjo vršil poverjeni mu upravni posel!

Ali pa ni to očitno protislovje, da v eni sapi zahtevam ceneno upravo in dobro plačanega uradnika? Skušal bodem dokazati, da se oboje da strinjati in kaj lepo bi bilo, ako bi se baš v Jugoslaviji praktično obistinil ta poskus. Seveda prva podstava je, da se ne ravnamo po zgledih sedanje avstrijske uprave, katera je že v zlati mirovni dobi z velikansko svojo uradniško upravo v nered spravila svoje finance, obenem pa vsled okornosti upravnega ustroja stalno zavirala in preprečila gospodarski razvoj svojega prebivalstva.

Pri avstrijski upravi, izvzemši sodno stroko vsaj večinoma, opažamo pred vsem silno potrato akademično izobraženih činovniških sil, katere morajo naravno biti najdražje. Vzemimo n. pr. uradno gospodo pri politični upravi! Saj je morda istina, da so preobloženi z delom — saj to trdijo vsi brez izjeme — in za svojo osebo nečem biti preindiskreten, da bi dalje segal s svojo analizo. Ali kako delo je to? Že več nego deset let povprašujem okolo pri gg. okrajnih glavarjih in vrstnikih njihovih, koliko odstotkov njihovega dela je v istini takega, da zahteva pravniško predizobrazbo. In pri svojih poizvedbah dosihmal še nisem naletel na odgovor, kateri bi presegel delež 10%. Vse ostalo, torej veliko večino dotičnega posla pa opravi normalno nadarjen manipulacijski uradnik, da celo skromna oficijantka bolje nego neprimerno dražji uradnik-jurist, kateremu take baže delo naravno preseda. Potem kaka neizmerna izguba časa z brezplodnim pisarjenjem! Nikjer na celem svetu se ne prelivajo taki potoki črnila, kakor v avstrijskih pisarnah. Posebna umetnost je iz neznatnega slučaja, iz prave ničle napraviti gromaden akt, zlasti s pomočjo toliko priljubljenih »šlajfarjev«, z nepotrebnimi neskončnimi poizvedbami itd. in v tej umetnosti so nekateri birokrati pravi virtuozi. Bodoča Jugoslavija mora v svoji upravi takoj s početka korenito zatreti te stare razvade. Proč s to nesnago! Mnogo bode storjeno v tem pogledu, ako v svoji upravi dosledno uporabljamo stenografa in pisalni stroj! Konceptni uradnik ne piši sam, temveč narekuj! Neverjetno, kako blagodejno vpliva moderna ta metoda na urnost in točnost vse uprave. Pri tem načinu uradovanja se ne bode več pripetilo, da se uradnik spravi na rešitev svojega akta, predno ga je v istini preštudiral. Jasna mu mora biti odločitev, še predno začne narekovati stenografu ali strojepiski. »Predakte« mora poznati, svoje misli mora imeti zbrane, izginejo iz koncepta tiste prepogoste korekture, istotako ne bode več vpletal onih vodenih dolgoveznih fraz, za katerimi se čestokrat skriva neznanje predmeta in nejasnost umevanja. Čas se bode prihranil in zlasti v uradih je čas — denar!

Pomisliti pa je še nekaj drugega. Dandanes v Avstriji menda niti najvestnejši kritik niti približno ne more izračunati, koliko stane celotna

avstrijska uprava. Pač lahko poizve iz državnih računskih zaključkov, koliko znaša potrebščina za državne urade. Ali to niti izdaleka ni vse! Oprava naših javnih poslov poverjena je v stari Avstriji poleg državnim organom še nebrojnim drugim uradnikom in funkcijonarjem, kateri vsi zajemajo iz javnih blagajn. Skupnih teh stroškov natančno ugotoviti vsled razpršenosti dotičnih plačilnih mest je dandanes absolutno nemogoče. Ali baš, ker se poleg državnega upravnega organizma ter vzporedno ž njim še nahaja in pregiba tako komplicirani aparat takozvane avtonomne uprave, izhaja odtod dokaj kompetenčnih sporov, nebroj nepotrebnih pisarij in poizvedb, kar bi vse se dalo prihraniti po nasvetovani skupni in jednotni upravi!

In še nekaj! Posebna nedostatnost se opaža v avstrijskem upravnem organizmu in ta izvira iz napačno razdeljene odgovornosti posameznih državnih funkcijonarjev. Krstili so to spako »ministerijalni sistem«. V vsakem uradu nosi vso odgovornost dotični predstojnik, celo za stvari, o katerih čestokrat nič ne razume. Dokaj je uradnih strok, katere so zgolj formalno prislonjene na tak urad, n. pr. davčni referat za okrajno glavarstvo, finančna uprava na deželno vlado. Razmerje je pravzaprav zgolj navidezno, ali vendar na zgoraj in na zunaj odgovoren je za vse te agende šef političnega urada. Kolikokrat obleži strokovno že po vsem rešeni akt na pisalni mizi ali v miznici pristojnega »višjega«, kateri mora podpis metniti pod dotično rešitev! Škodljiv pa je ta sistem nezdrave pretirane centralizacije zlasti radi tega, ker se po njem kar v kalu zatre čut odgovornosti v avstrijskem uradniku. Samostojnosti mu manjka; tudi v slučaju, ko njega zadene odgovornost, tuhta pristni birokrat, kako bi se nje iznebil in sila vesel je, ako se mu posreči, odvaliti to breme na »višjo instanco«. Vsaj upati smemo, da ne bomo prenesli teh upravnih razvad in nerodnosti v pisarne bodoče samostojne Jugoslavije. Potem bode naša uprava ne le primernejša in točnejša, temveč tudi cenejša nego dandanes.

Načelo, po katerem se nam je ravnati, glasi se tukaj: Razmerno malo uradnikov, a teh dobro plačanih, zato pa vsak izmed njih v istini delavec ter obremenjen s svojim deležem odgovornosti nasproti javnosti!

Finančno breme pa, izvirajoče iz dostojne dotacije javnih uslužbencev, bi se po mojem mnenju dalo zmanjšati, ako uvedemo poseben plačilen sistem. Kje je zaukazano, da morajo vsi uradniški prejemki biti izplačani docela v gotovem denarju? Ne bi bilo morda bolj umestno, da se isti prejemki deloma uradniku umerijo v živilih in drugem porabnem blagu? Saj itak mislim, da se bodoča samostojna Jugoslavija ne bode mogla omejiti zgolj na davke in davščine v ožjem pomenu besede. Monopoli bodo v državnem gospodarstvu po svetovni vojni sploh igrali mnogo večjo ulogo, države se bodo mnogo več morale utikati v produkcijo, tem ložje se bo dalo en del izdelanega blaga neposredno uporabiti za uradniško oskrbo. Koristili bi tem potom svoji lastni valuti, ugodili bi pa obenem tudi potrebam uradnikov in njihovih rodbin. Dandanes ko se na vseh koncih in krajih kažejo kvarne posledice skrajno kapitalistične ureditve in ž njo zvezane davčne sisteme, bode ta misel pač našla dokaj privržencev in resnih zagovornikov.

Tako tedaj si predstavljam upravo slovenske skupine naše jugoslovanske samostojnosti. Namenoma ne segam dalje, ne grem preko Sotle in Kolpe! Naj si bratje Hrvatje in Srbi uredijo svojo upravo po svojih lastnih potrebah, željah in tradicijah, nemoten drug od drugega. Celokupna državnost nas bode združila, to pa tem tesnejše, čim bolj bode uprava naša prežeta vekovitih načel ljudske samoodločbe in svobode zlate!

V.

Uprava in ustava.

Namenoma sem na prvo mesto svoje razprave postavil upravo. Iz dvojnega razloga. Prvič, ker sta me učili zgodovina in praktična politika, da je uprava mnogo važnejša od ustave. Naravnost rečem, navzlic slabi, povsem nedostatni ustavi zamore narod in država povsem dobro shajati, ako je le uprava dobro urejena, dočim celo najpopolnejša ustava kaj malo zaleže, ako je uprava slaba in koruptna. otem pa je drugič pomisliti, da v sedanjem položaju niti mogoče ni, izdelati točnega načrta bodoče jugoslovanske ustave. Teoretično se da isti pač izumiti brez posebnih težav, toda v naprej odrekam praktično veljavo takemu poskusu. Saj niti obsega ne poznamo državni jednoti! To pa je absolutno potrebno, sicer zidamo v zrak in izumljena ustava bode visela v oblakih! Podobni bi bili možu, kateri bi pri kakem stevitelju hotel naročiti načrt nove zgradbe, ne da bi imel lastne stavbene parcele. Noben resen stavitelj ne bi maral prevzeti takega naročila. Saj mora imeti gotovo stavbišče, ogledati si mora teren, izmeriti njegove dimenzije, prilagoditi se mejašem, uvaževati vse okolnosti, — stoprav potem more načrtati primeren osnutek. Tako tudi zakonodajalec, sicer vstvari šablonsko delo, katero nikoli ne more zadostovati istinitim potrebam.

Z ozirom na dejanske razmere, kakor jih podaja negotova sedanjost, omejiti se hočem zgolj na vprašanje ustavne kompetence in sicer s stališča slovenske skupine. V teh mejah glasi se problem: »Kaj se pridrži našemu deželnemu zboru, kaj se odstopi v skupno posvetovanje jugoslovanskemu parlamentu?« Vodilna misel mora biti tudi pri tej odmeritvi delokroga, da naj ostane skupno le to, kar zadeva celokupnost ter se s skupnim sodelovanjem bolje in uspešnejše da urediti. Vse drugo z mirno vestjo lahko prepuščamo posameznim deželam in njih deželnim zborom.

Tako gre brezdvomno in izključno slovenskemu deželnemu zboru vsa zemljiška kultura v celem svojem obsegu. Dotičnih svojih potreb najbolj poznamo sami in najbolj bomo sami skrbeli zanje. Nadejam se, da se v tem pogledu ustrašili ne bodemo niti tako velikopoteznih akcij, kakor jih zahteva vodna preskrba v Istri, Suhi- in Belokrajini, namakanje krškega polja v spodnjem njegovem delu, pogozdovanje kraških naših pokrajin itd. Posebno važnost polagati je v tem oziru na dobro strokovno vzgojo, tedaj spadaj tudi celo strokovno gozdarsko in poljedelsko šolstvo v področje deželne zakonodaje in deželne uprave.

Na prevažnem polju narodne izomike ločil bi kompetence. Ljudsko šolstvo za našo slovensko skupino in v zvezi z njim vzgojo učiteljskega naraščaja prisodil bi ljubljanskemu deželnemu zboru. Saj mora ljudska šola pripravljati mladino neposredno za praktični poklic, za dejansko življenje in le-to razvija se pri nas v poljedelski deželi pred drugimi pogoji nego na primer v Boki Kotorski. Nikjer morda ni avstrijska centralizacija toliko škodovala kakor baš pri ljudski šoli. Ne omejujmo tedaj deželne avtonomije, kar se tiče ljudske šole: vsaka dežela naj si uredi ljudsko šolstvo po svojih istinitih potrebah!

Drugače pa pri srednjem in visokošolskem pouku. Tukaj bi pretirano razcepljenje celo škodovalo. Čemu bi na primer gimnazija v Kranju ali realka v Mariboru morala biti urejena po drugem učnem načrtu kakor sovrstne učilnice v Zagrebu ali Sarajevu? Notranjega povoda ni, potem pa je pomisliti, da bode v bodoči Jugoslaviji trgovski, gospodarski in družabni stik med posameznimi deli jugoslovanskega naroda mnogo intenzivnejši nego dandanes ter da bode mnogokrat naravnost kazalo očetu, da svojega otroka s tega ali onega razloga z doma pošlje na srednjo šolo druge jugoslovanske skupine. Prosta mu

bodi pot — ne zapirajmo si je sami po nepotrebnih, naravnost kvarnih razlikah v srednješolski zasnovi!

Isto velja tudi glede visokih šol. In tu si pri tej priliki dovoljujem odkrito besedo, katera slove: Odnehajmo Slovenci vsaj začasno od svoje slovenske univerze! V trenutku, ko se zavedamo, da smo en narod s svojimi hrvatskimi in srbskimi brati, smejo za nas merodajni biti zgolj strokovni razlogi in oziri. Naše vseučilišče bodi vsaj za sedaj v Zagrebu, kjer naj bodi prosto slovenskim docentom, ako jim drago, predavati v slovenskem jeziku. Glejmo predvsem, da se jugoslovanska univerza v Zagrebu docela popolni in ojači. Spraviti moramo zavod na višek, vreden kulturnega naroda, tako da se bode uspešno mogel meriti z najboljšimi visokimi šolami kulturnega sveta. In stoprav potem, ko je dovršen organizem zagrebškega vseučilišča, ko je isto zadosti opremljeno z vsemi inštituti in kabineti, zbirkami in delavnicami, stoprav potem si omislimo drugo jugoslovansko univerzo na slovenskem ozemlju, katera naj plodonosno tekmuje s starejšo svojo sestrico!

Niti radi tega ne bi pretakal solze, če se prva jugoslovanska tehnika prav kje drugod ustanovi in ne na Slovenskem, toda z vso odločnostjo bi vztrajal pri zahtevi, naj se bogato opremi ter na vse stroke raztegne slovenska državna obrtna šola v Ljubljani. Po mojem mnenju bodi ona zavod, katera naj preskrbi razvijajočo se jugoslovansko industrijo s praktičnimi inženirji. Sem naj prihajajo učenci iz vseh krajev širne Jugoslavije, ter se izuče v vseh panogah obrtnega pouka.

Tudi postavodaja o trgovskem šolstvu osredotočena bodi v osrednjem jugoslovanskem parlamentu. Pri tem je pa gledati na to, da se doseže jugoslovanska trgovska visoka šola in sicer v Trstu, kjer je naravni njen sedež. Morda bi kazalo, združiti jo z internatom, da se na ta način mladina obvaruje skušnjav in nevarnosti, pretečih njeni neizkušenosti v lahkoživem pomorskem mestu.

Skupno mora se dalje obravnavati in urejati vsa sodna zakonodaja, potem z malimi izjemami vse, kar se tiče trgovine, torej tudi zakoni o patentih in trgovskih znamkah. Osrednjemu parlamentu bi prepustil vse, kar je v zvezi z železnico, s plovitbo po vodi in po zraku, dočim bi ceste menda bolje dale se opraviti po deželnih zakonih. Posebno važnost polagam na navtiške šole. Naši hrvatski in srbski bratje v Dalmaciji in hrvatskem Primorju so itak svetovnoznani izborni mornarji, ali tudi o Slovencih sem do duše uverjen, da bodo s svojo dozoritostjo in hladnokrvnostjo skazali se na morju, kakor hitro jim strokovna šola nudi primerno izobrazbo. V starih časih so naši predniki po svetu sloveli kot prevozniki, naj prevzamejo sedaj potomci pod jugoslovansko trobojnico spediterško vlogo po Sredozemskem morju! Tako zaljubljen sem v to idejo, da bi njej na ljubo baš pri navtiškem šolstvu napravil izjemo ter ga podredil deželnozborski zakonodaji.

Pri financah bo ločiti med državnimi in deželnimi financami; kakor sem uže namignil na drugem mestu, bode treba državo in dežele dotirati s posebnimi samostojnimi dohodki. Samo po sebi se razume, da finančno- in davčnotehnični zakoni o državnih dohodkih sklenejo se v osrednjem jugoslovanskem parlamentu.

Prerano bi bilo danes, ako bi hotel dotakniti se kompetence glede določitve zunanje politike in glede vojaštva. O teh prevažnih predmetih bodo govorili stoprav tedaj, če se svetovna vojska končno odloči ter se napravi docela jasen položaj. Pač pa moram odgovarjati na vprašanje, komu poverim ureditev verskih zadev in stvaritev verskih zakonov. In v tem pogledu se mi vsiljuje po resnem prevdarku prepričanje, da bi prepuščalo tudi znamenito gradivo legislativi deželnih zborov. Dobro znam, da se dajo navajati tehtni razlogi tudi za pristojnost centralnega parlamenta. Ali

baš v verskem oziru bomo v bodoči Jugoslaviji v vseh deželnih skupinah dokaj »pisani«, dočim imamo v slovenski skupini kompaktno celoto vernega katoliškega prebivalstva skoraj brez drugoverske primesi. Uverjen sem, da bomo mi Slovenci, izučeni po bridkih skušnjah dolgotrajnega bratomornega boja, zlehka si med seboj uredili zakonite razmere katoliškega bogočastja, zlasti če se držimo gesla: Prosta cerkev v prosti državi! Manj gotovo je pa to v celokupni Jugoslaviji, tako mešoviti v verskem oziru, in mlada, komaj porojena država potrebuje notranji mir, kojega ne kaže ogrožati po verskih sporih. Vzemimo na primer le prevažno vprašanje, komu naj poverimo vodstvo matrik in videli bomo, da spadajo tudi bogočastne zadeve med one, katere najbolje rešimo na avtonomni podlagi.

Mi hočemo Jugoslavijo. Skušal sem, predstavljati si, kako bi v jugoslovanski samostojni državi Slovenci in pa istranski Hrvatje zamogli osnovati svojo upravo. Pri tej priliki sem nekako boječe pogledal tudi pod oni zastor, kateri nam dandanes še zakriva bodočnost jugoslovanske države. Izročam svoj operat v pretres in oceno naši javnosti. Pristaš zgodovinske šole ni kaj naklonjen primerjevalni metodi, vendar svojega umovanja nisem obremenjal s citati iz raznih ustavnih in upravnih zakonov drugih držav. Namenoma ne. Oboje namreč, ustava in uprava, vzrasti mora iz realne istinitosti narodnega življenja, sicer je slabotni plagijat, nerodno skrpucalo, katero se kaj lahko prilega samoniklemu životu. Rajši sem za svet vprašal praktične skušnje svojega lastnega političnega delovanja. In v tem pogledu sem morda doživel več nego večina sedanjih naših politikov. Opazoval sem gibanje našega javnega organizma z različnih stališč. Kot mnogoletni državni in deželni poslanec, kot državni uradnik in predstojnik samostojnega urada ter naposled kot deželni glavar in vrhovni šef deželne avtonomne uprave. Usedlino svojih študij in skušenj podajam v teh člankih, zadovoljen bodem z uspehom, ako z njim zbudim vsestransko razpravo o globokih problemih naše uprave in pa ustave!

Moji članki »Iz zaželjene dežele« so izzvali marsikateri odgovor. Oglasil se je prijatelj dr. Tavčar, odzval se je dr. Karel Triller in seveda — je moral svojo povedati tudi Ivan Hribar. Tudi iz krogov političnih uradnikov so se čuli odgovori,* vendar se nisem mogel pohvaliti, da bi bil dosegel namen, ki sem ga nameraval s svojimi članki. Enemu se je zdelo prezgodaj, beliti si glavo s takimi organizatornimi vprašanji, drug se je spodtikal nad postranskimi stvarmi ter se nekoliko pošalil z mojim nasvetom, naj bi se uradniki deloma plačevali »in natura«. Odgovoril sem vsem pavšalno v članku: »Svojim gg. kritikom« (»Slovenec«, 22. oktobra 1918). Diskusija mi je bila le jasen dokaz, da naše politično ozračje nikakor ni bilo ugodno stvarnemu razmišljevanju temeljnih problemov. Toda posledice? Naša država je bila vstvarjena »via facti«, brez predidočega razmotrivanja njenih naravnih podlag in neizogibnih

---

* I. Hribar, Uprava Jugoslavije, »Slovenec« 15. X. 1918; Tavčar, »Slov. Narod« 17. X. 1918; Triller, »Slov. Narod« 18. X. 1918; dr. V. S., »Slov. Narod« 19. X. 1918 in dr. Planinski, »Slovenec«. 26. X. 1918.

pogojev. Vsled tega prihajamo še le po desetletnem esperimentovanju, skoraj bi bil dejal — desetletnem slepomišenju do tega, da jo postavimo na stalno sigurno podlago!

3.

Priobčujem nekaj K r e k o v i h p i s e m, deloma napisanih kar v največji naglici. Označujejo moža bolj nego še tako natančne karakteristike.

Lj., 25. II. 1912.

Dragi naš kume!

Štembur je naredil iz dobre ure tri; povedal sem mu, kar mu gre. Da Te nisem obiskal tour, vzrok: Jarčeva tenkovestnost. Najeva se. Jaz: ‚Zdaj pojva nad glavarja.' On: ‚Po kosilu ima siesto; ne kaže motiti.' Retour: došli smo ob 10. zvečer, odišli zjutraj.

V Belikrajini: Primojdunaj, da nisem vedel, kam in kako, ko sem čul može pri Kmečki zvezi. Zakučiral sem nazaj, češ ob teh shodih in kurzih molčimo o volitvah. Tega sem se držal do pičice. Jarc je bil pred že doli in je imel nalogo sondirati. Parce ej: profesor je. Menda je sondiral Metličana in ne Metličanov. Paf sem bil, ko sem čul, kakšna misel živi v teh za čbda brihtnih in vzprejemljivih ljudeh. Najinteresantnejši del Kranjske. Moja pot pa ni bila zastonj; zasnovali smo mnogo dobrega; vse velmože (od glavarja do Cesarja) sem razhrulil za čisto konkretno delo. O tem bo treba ustne debate. Da Ti rečem: še sit me boš!

Dne 17. t. m. zjutraj sem šel v Dalmacijo; vrnil sem se v sredo ponoči. Medtem je bil v Črnomlju shod. Izid veš! Tako-le sodim zdaj: Črez dve leti se mora Belokranjcem ugoditi, da dobe še enega iz svoje srede. Jarc naj preizkusi v kakem mestnem mandatu. Dermastja kje bližje Ljubljane. Zdi se mi, da sem dolžan to reč greti in speči. Zadovoljen boš i Ti!

Deželni zbor je zdaj udarjen na soldaško vižo. Kdor se gane, brž špange! Zajc, Pegan, Jarc trpe pod novim regimentom še bolj, nego pri sosedu. Tam so z d a j za d o s t o j n o s t; pri nas tudi, ker moramo. Kam smo prišli? Iz tega vidiš, da od vseh strani pritiskajo name, naj bi se poboljšal. Žal, brez uspeha!

Če Ti pristavim, da je manj ugodno vplivalo name južno solnce na Gaučovem krovu, nego to, da si mi in politicis toliko napisal in s tem pokazal...

Pozdravljen! Ves Tvoj Janez Krek.

NB. Pismo sem dobil prepozno; nisem ga torej nikomur kazal.

*

Predragi! 8. V.

Zopet prazna kletka. Pisal Ti nisem, ker do sobote nisem vedel, da pridem. Iznenada seja! Govoril sem z Ertlom; Tvoje dokazovanje se mu je zapičil v dušo; hoče daljšega diskurza z menoj; popoldne me je angažiral B ä r n r e i t h e r.

Odhajam. Dne 19. t. m. imam — če bo vse prav — v Polit. Gesellschaft sestanek o jugosl. vprašanju. Danzer aranžira. Pridi! Ob tisti priliki se snideva pač gotovo.

Tvoj dr. Janez.

*

Dragi!

Dne 19. maja ima ob 7. zvečer Polit(ische) Ges(ellschaft) I. Kolowratring 20 v svojih prostorih sestanek o jugosl. vprašanju. V imenu sklicatelja Danzerja Te vabim, da prideš. Jaz bom še prejšnji dan na Dunaju. Daj mi pošto v hotel, kdaj in kje se snideva. Tvoj Janez.

Predragi!

Danes sem zvedel, da se namerava zasesti poljedelsko ministrstvo — ima naj ga Slovenec ali Hrvat. Resen kandidat v min. predsedstvu se imenuje Vuković ($\sqrt{-1}$). Za G(osposko) Zb(ornico) naredi danes Korošec korake zate. Lepo Te prosim: stopi malo sempatja in kaj zmešaj. Vuković — fin de siècle. Ko bi se dalo zdaj Tebe spraviti v tem usodnem času k tako važnemu delu! Dr. Š(usteršič) je danes tukaj; imeli smo parlamentarko s Čehi vred. Poslovanil se je; him!

Zdrav! Tvoj Krek.

*

Predragi!

Prvi odgovor sem naslovil na zbornično knjižnico, ker sem bil srečno ob prejemu Tvojih listov zagnal kuverto v peč.

Iskreno Te zahvalim za delo za G(ospodarsko) Z(vezo). Hvaležnost mora biti le mokra; recimo tokajeka. Reč je zdaj prav zasukana. Tvoj svet — dobiti še drugih za intervencijo — je že ekspediran. S P(ogačnikom) sem govoril. Item: upam, da pojde vse prav. Živel!

Akt zasledovati se mi zdi še težje. Pri tem študiraj reformo uprave in računaj na mojo hvaležnost.

Zdaj pa M(atico) S(lovensko). Kakršnakoli rešitev, samo da premoženje ostane namenu. Najložje in najboljše bi bilo po mojem novo društvo, ki bi ga začeli pisatelji vseh struj: da se izogne špitirom, naj bi se določile ev. proporcionalne volitve za odbor. Želo prav bi bilo, če v tem oziru dobiš Korošca, da gre, če je treba, h Clamu, kjer menda leži vsa reč.

Koncentracijska misel glede na zadružništvo in politiko napreduje vkljub Jebuzejcem in njihovim komitaškim šegam.

Zdrav! Ves Tvoj Krek.

*

Predragi!

Mladost dišeta Tvoja lista — slog pomladnega solnca. O daß sie ewig grünen bliebe!

Potlej: Boglonaj za andle, ki si jih imel in jih boš še imel. Z. B. bo dobro zarezala. V dogovoru sem, da se koncentrira vse naše zadružništvo in dobro kaže, tam se pa igrajo. In jaz pojem:

Tam, kjer slavni Bramaputra
lačne krokodile futra.

Ob tedanjem pomanjkanju krmil je ta služba prav posebno nerodna. Morda se za lačne krokodile dobi še kak drug lek. Po pravici Ti povem, da me je premišljevanje o teh otročarijah privedlo do jasnega sklepa, da tu ne kaže ne dokazovanje, ne pregovarjanje, nego da je med mirnimi sredstvi proti tem negmahom edino primerno, da se jim molče pokaže jezik.

Hudir je, ko pismouško delo ne more ven. Treba pa bo pripravljati. Tu Te prosim; pa informacij, kakršne si že tvegal pri Mikulitu.* Povsod — Handel bi zelo potreboval tega. Vraga je treba najprej klasificirati, katere sorte je; je več teh mrcin. Pravijo, da so kruljavi najhujši.

Zazdaj po ti poti. Kadar pridem kaj pod Golovec, se pa osebno pomeniva.

Pa zopet dinst: Moj volivec, župan v Radomljah 13, Ivan Jerman, je kot župan dobil dan kasneje, ko je že moral na fronto, rešitev svoje prošnje, da je prost. Zdaj po ti poti ne gre. Prošnja za pomladanski dopust kot kmet pa zdaj hodi po svetu.

V poljedelskem ministrstvu vodi te posle nam. sv. vitez dr. Fürer. Stopi k njemu, povej mu, da ga pustim pozdraviti in mu roko kušniti, pa zabôdi ob Jermanovem imenu.

---

* Mikuli, dvorni svetnik v poljedelskem ministrstvu.

In dr. Furlan kot kmet — toplo priporočen od vlade, da brez njega njegov veliki grunt na Vrhniki razpade — tudi tam prosi. Sem že zadnjič hodil okrog, pa prošnje še ni bilo tam.

Piti vina, upam, da ne bo nesreče! Analiza vin kaže zelo dobro. Klevetniki, Kirgizi, Baškiri in Mašukolumbi so na tem, da zdvoje, česar seveda težko čaka

Tvoj zvesti Janez.

4.

Zadnje pismo *Schweglovo!* Zelo obsežno, dokaj zgovorno, od spisatelja očividno namenjeno širni javnosti! Skoraj bi rekel: Schweglov politični testament! Na vsak način je bil Jože baron Schwegel ena izmed najzanimivejših prikazni iz prebogate Franc Jožefove dobe! Ožji rojaki njegovi, sovaščani iz Gorjanskega kota, ga nič posebno niso marali: bil jim je pretrd, preskop, previsok. Celo v lastnem dežlnozborskem klubu, med kranjskimi veleposestniki vsaj v zadnjih letih nikakor ni bil preveč priljubljen. Niso mu zaupali, vedno so se bali, da jih »prekunštni« gospod ne bi speljal na led. In tudi v dunajskem parlamentu, v katerem je vendar sedel zdržema od l. 1879—1907 v poslanski, potem do svoje smrti 1914 v gosposki zbornici se ni mogel spraviti do merodajne pomembnosti. Kako to? Mož, visoko naobražen, nasičen z bogatim znanjem in brezprimernimi skušnjami, bistrega pogleda in železne energije, v mnogih strokah obširne politične vede, n. pr. v trgovinski politiki absolutno prvi izvedenec — in vendar si ni mogel nikoli priboriti onega vodilnega mesta v državi, po katerem je hrepenela njegova častihlepnost! Zastonj iščeš njegovega imena med neštetimi ministri, avstrijskimi in skupnimi, kar smo jih imeli od berolinskega kongresa sèm, kjer je gorjanski naš Jože posedal poleg železnega kancelarja Bismarcka in ruskega Gorčakova. Znano je, da je bil Schwegel tedaj Andrassy-ev tajnik, njegova desna roka, morda še več, — nekateri trdijo, celo njegova glava! Niti deželni predsednik na Kranjskem ni mogel postati, ko ga je liberalna nemška stranka kandidirala na Winklerjevo mesto! Danes še nerazrešljiva uganka in rešil jo bo menda le oni, kateremu bo sojeno, seznaniti se z gotovimi tajnostmi iz one dobe, ko je Schwegel še kot avstrijski konzul služboval ob obalah rumenega egipčanskega Nila.

Dolgo let sem skupaj delal s Schweglom, celih 31 let je trajalo najino razmerje. V zvezi ž njim sem marsikaj storil za deželo in prebivalstvo, škode ni prouzročilo prilično sodelovanje v narodnem pogledu nikoli nobene. Zelo rad bi me bil izvabil na svojo stran — zastonj se je trudil! Ko sem l. 1885. po strastnem volivnem boju bil postal državni poslanec, se je zaman trudil, pridobiti me za Coroninijev klub, v katerem je sedel dolga leta kot njegov podpredsednik. In še v zadnjih letih svojega življenja mi je neprestano prigovarjal, naj ustanovim novo stranko! Tudi v tem pismu udarja po tej struni. Zastonj! Nepristopen sem

bil sladkim glasovom, varoval me je pred takimi skušnjavami moj nepokvarjeni narodni čut.

Schweglovo pismo sledi:

Grimschizhof, 12. Juli 1912.

Hochverehrter Herr Hofrat!

Für die Uebersendung Ihrer interessanten Studie, die ich in Gastein erhielt, aber erst hier eingehend durchsehen konnte, sage ich Ihnen meinen verbindlichsten Dank. Ich entspreche Ihrem Wunsche, darüber mich freimütig auszusprechen, um so lieber, als ich bei meinem Ausscheiden aus dem Landtage heute damit im gewissen Sinne auch mein bescheidenes abschließendes Urteil in dieser Frage kurz zusammenfassen kann.

Ich teile vollkommen Ihre Ansicht über die bedenkliche finanzielle Lage des Landes und die dringende Notwendigkeit einer Abhilfe. Dabei kommt es nach meiner Auffassung vielleicht auf das große, unbedeckte Defizit, das sich aus Ihrer, von sachverständiger Seite als richtig anerkannten Darstellung ergibt, weniger an, als auf die leitenden Grundsätze der Geschäftsführung und auf die Untersuchung der Quellen, aus denen dieses Defizit entsprungen ist.

Die finanzielle Lage des Landes war unter dem Regime des Landesausschusses der früheren Periode eine vollkommen befriedigende und konsolidierte. Man kann dieses Regime vielleicht etwas engherzig nennen; vielleicht hätte es nach einigen Richtungen anregender und befruchtender wirken können: es hielt aber an dem Prinzipe der strengsten Solidität und Unparteilichkeit unverrückbar fest und bewahrte dadurch das Land vor jeder Erschütterung seines Kredites und vor den bedenklichen Verwicklungen, von denen es bedroht ist. Nach meiner Auffassung muß die finanzielle Verwaltung des Landes auf diesen strengsten Prinzipien der Solidität und Gesetzlichkeit aufgebaut und von Parteirücksichten jeder Art unbedingt frei sein. Solid in diesem Sinne ist die Wirtschaft, in der keine Schulden gemacht werden, die man aus eigener Kraft nicht bezahlen kann. Ich unterschätze gewiß nicht den Wert und die Bedeutung des Kredites und dessen zweckmäßige Ausnützung; wer aber seine Leistungsfähigkeit überschätzt oder nur auf fremde Hilfe baut, untergräbt nur allzuleicht die Grundlagen seines Kredites. Ihre Studie erbringt den unwiderleglichen Beweis, daß gegen diese Grundsätze der Solidität und Gesetzlichkeit vielfach gesündigt wird. Nur allzuoft und allzuleicht überschreitet der Landesausschuss die Grenzen seiner finanziellen Kompetenz. Die Verwendung einzelner Fonde, die einer Inkamerierung bedenklich ähnlich sieht, läßt sich ebenso schwer rechtfertigen, wie die Kontrahierung der schwebenden Schulden in einer Form und einem Umfange, wofür eine bestimmte landtägliche Ermächtigung unerläßlich wäre. Sie haben gewiß vollkommen recht, wenn Sie in der allzuhäufigen und zu weit gehenden Erteilung von Pauschalkrediten an den Landesausschuss einen der größten Fehler erblicken, den die landtägliche Majorität begeht, ohne sich dessen vielleicht bewußt zu sein. Es ist begreiflich, daß unter solchen Umständen sich da oder dort im Landesausschusse ein Omnipotenzgefühl entwickeln konnte, dass die normalen Verhältnisse zwischen der Legislative und der Exekutive verrückt; die skrupellose Parteiherrschaft tritt an die Stelle des Rechtes, fremder, unberufener Einfluß macht sich ungebührlich geltend, das unkontrollierte Selbstbewußtsein überschreitet die durch Gesetz und Leistungsfähigkeit gezogenen Grenzen.

Ich will nicht bestreiten, daß die Reorganisation oder Ausgestaltung der Landesverwaltung nach der einen oder anderen Richtung erwünscht gewesen sein mag; es wäre aber, glaube ich, besser gewesen, wenn man sich bei dieser Reorganisation nicht das Beispiel der staatlichen Verwaltung zum Vorbilde genommen hätte. Die Hypertrophie des staatlichen Bureaukratismus wird heute ziemlich allgemein als das größte

Uebel anerkannt, unter dem die staatliche Verwaltung leidet. Es war weder angezeigt, noch notwendig, dieses Vorbild in der Organisation der autonomen Verwaltung zu kopieren. Die ausserordentliche Steigerung der Auslagen auf diesem Gebiete steht im grellen Mißverhältnisse mit den Leistungen und die Aussichten, die sich in der Zukunft für die Bedeckung des Erfordernisses aus diesem Titel ergeben, erscheinen mir sehr bedenklich. Es würde mich zu weit führen, wenn ich mich in eine kritische Untersuchung der Frage des kostspieligen Neubaues für die landschaftlichen Aemter, der Ausgestaltung der Landes-Wohltätigkeitsanstalten, oder der nach meiner Ansicht verfehlten Reorganisation des Landesmuseums und anderer Landesanstalten einlassen wollte; ich zweifle nicht, daß der Landesausschuss in allen diesen Fragen von den besten Absichten geleitet war, aber ich vermisse dabei mit Bedauern die Konstatierung einer tätigen Mitwirkung des Landtages, die in früherer Zeit zum Vorteile der getroffenen Entscheidungen stets wahrzunehmen war und gegenwärtig zumeist einfach durch das Gewicht der gut disziplinierten Stimmen der Majorität ersetzt wird.

Der Landesausschuss hat gewiß Recht, wenn er nach Kräften bestrebt ist, die wirtschaftliche Entwicklung des Landes zu fördern und zu heben. Zu diesem Behufe erteilt er sehr erhebliche Subventionen für landwirtschaftliche Zwecke, denen die ansehnlichen Meliorationsanleihen ebenso dienen sollen, wie die Unterstützungen der Regierung. Werden aber diese Subventionen in entsprechender Weise verwendet und erzielt man dadurch die angestrebten Erfolge? Den Stimmen in der Oeffentlichkeit, die behaupten, daß bei der Verteilung dieser Subventionen vielfach nur Parteirücksichten maßgebend sind, wird nicht widersprochen oder werden sie nicht überzeugend widerlegt, und von wahrnehmbaren Erfolgen soll nur sehr wenig konstatiert werden können. Gewisse geplante Unternehmungen, wie das Schlachthaus, scheinen nur einen problematischen Wert zu besitzen.

Niemand verkennt die hohe Bedeutung, welche die Industrialisierung des Landes für dessen wirtschaftliche Entwicklung gewinnen könnte, und die Bemühungen des Landesausschusses, auch diese Entwicklung durch eine entsprechende Verwertung der Wasserkräfte des Landes zu fördern, verdient gewiß volle Anerkennung.

Wenn man aber den Behauptungen sachverständiger Kreise z. B. Glauben schenken müßte, das in der Ausführung begriffene Zaveršnica-Projekt sei mit dem wesentlichen Gebrechen behaftet, daß die zu gewinnende Wasserkraft für die in Aussicht genommenen Zwecke sich als unzureichend erweisen dürfte, dann sind die ernsten Besorgnisse vielleicht begründet, die sich an die großen Ausgaben für diese Unternehmen knüpfen, für die erst nachträglich vom Landtage die Indemnität eingeholt werden muß. Ich für meine Person könnte auch die geplante Monopolisierung der Wasserkräfte für den Staat und das Land nicht ohne weiteres billigen, wenn nicht Garantien dafür geschaffen werden, daß die Industrie dabei in ihrer Entwicklung durch politische oder Parteirücksichten nicht gehemmt wird. Leider haben wir in Krain die Tatsache zu beklagen, daß solche Tendenzen schon wiederholt die Etablierung bedeutender, industrieller Unternehmungen ebenso verhindert haben, wie sie die Entwicklung des Fremdenverkehres, der für das Land eine sehr ergiebige Einnahmsquelle bilden könnte, empfindlich unterbinden.

Die Erfahrung lehrt uns, daß bei uns weder der Staat noch das Land beim Betriebe industrieller und überhaupt großer wirtschaftlicher Unternehmungen mit Rücksicht auf den materiellen Erfolg mit einer kräftigen und gesunden Privatindustrie oder Unternehmung konkurrieren können. Von diesem Standpunkte aus besorge ich auch, daß die Errichtung einer Landesbank den gehegten Erwartungen nicht entsprechen wird and daß aus dieser Institution in Verbindung mit verschiedenen finanziellen Sanierung und Kombinationen, die, wie es

heißt, geplant oder im Zuge sind, dem Lande später noch verschiedene Verlegenheiten und Schwierigkeiten erwachsen können.

Aus der vorangehenden Darlegung werden Sie entnehmen, daß ich Ihre Auffassung über die bedenkliche Lage der Finanzen des Landes und die Notwendigkeit einer raschen Sanierung der vorhandenen Uebelstände vollkommen teile. Ich stimme Ihnen auch vollkommen bei, daß die Landesumlagen zur Beseitigung des Defizits innerhalb gewißer durch die Steuerkraft des Landes gebotenen Grenzen erhöht werden müßten und daß es nicht angeht, dieses Moment zu Parteizwecken zu fructifizieren.

In einer billigen Verständigung zwischen der Regierung und der autonomen Verwaltung über die Einhebung der Verzehrungssteuren können für beide Teile gewiße Vorteile erblickt werden. Ebenso muß nachdrücklich dahin gewirkt werden, daß Krain bei den beabsichtigten Zuwendungen des Staates zum Zwecke der Sanierung der Landesfinanzen nicht verkürzt werde, ohne aber auf diese Zuwendungen allein übertriebene oder unberechtigte Ansprüche und Hoffnungen zu stellen. Ob die von Ihnen in Aussicht genommenen Landesabgaben auf den Konsum des Weines den gehegten Erwartungen entsprechen und ob sie auf die Förderung des Weinbaues, für den das Land schon so große Opfer gebracht hat, nicht störend einwirken würde, soll im Landtage gründlich geprüft und untersucht werden, wozu sich die in der letzten Zeit eingeführte und beliebte Methode einer Majoritätsabstimmung ohne entsprechende Vorberatung kaum empfiehlt.

Alle diese Maßregeln und Mittel zur Sanierung der schwierigen Lage sind an und für sich gewiß zweckmäßig und versprechen auch einen gewissen Erfolg: eine gründliche Heilung der vorhandenen Uebelstände aber ist davon allein nicht zu erwarten, auch wenn damit die größte Sparsamkeit und die strengste Ordnung im Landeshaushalte, die vor allem unbedingt verlangt werden müßten, verbunden und eingehalten werden, was jetzt, wie es scheint, nicht immer und überall der Fall ist.

Das entscheidende Heilmittel zur Beseitigung der vorhandenen Schwierigkeiten und der drohenden ernsten Gefahr erblicke ich aber neben allen diesen angedeuteten, mehr oder weniger wirksamen Maßregeln in einer Rekonstruktion der Parteiverhältnisse im Lande. Zu dieser Auffassung bestimmen mich durchaus keinerlei nationale oder politische Tendenzen: ich möchte mit allem Nachdrucke konstatieren und betonen, daß mich in meiner Auffassung einzig und allein nur der Wunsch und das Bestreben leiten, die wahren Interessen meiner Heimat nach Kräften, so weit diese meine bescheidenen Kräfte und meine Einsicht reichen, zu schützen und zu fördern. Diesen Standpunkt habe ich während meiner dreißigjährigen Tätigkeit als Landtagsabgeordneter stets unentwegt vertreten und dieser Auffassung bleibe ich auch heute treu, wo die Rücksichten auf mein hohes Alter und auf meine Gesundheit mich zur Niederlegung meines Landtagsmandates bestimmt haben. Die Rekonstruktion der Parteiverhältnisse im Lande, die mir vor Augen schwebt, müßte sich nach meiner Ansicht in der Weise vollziehen, daß die Entscheidung im Landtage nicht in die Hand einer einzigen Partei gelegt sein soll. Die Erfahrung zeigt, daß die Majorität durch das Uebergewicht von ein Paar Stimmen oft, ohne es vielleicht zu wollen, gezwungen wird, solche Parteirücksichten zu üben, die mit dem Grundsatze einer korrecten und soliden Verwaltung, wie sie immer sein muß und wie sie insbesondere in wirtschaftlichen Angelegenheiten unerläßlich ist, durchaus unvereinbar sind. Es geht nicht an, daß jene Kreise, welche zur Bestreitung des Landeshaushaltes bei weitem den größeren Teil beitragen, von der Verwaltung des Landes ausgeschlossen und in ihrem Rechte der entsprechenden Anteilnahme an den Vorteilen dieser Verwaltung ungebührlich verkürzt werden. Sie haben vollkommen Recht, wenn Sie in Ihrer Studie darauf aufmerksam machen, daß der Landes-

ausschuss nur die Exekutive des Landtages ist und daß die autonome Verwaltung nur nach den Bestimmungen und im Geiste jener Anordnungen geführt werden muß, die vom Landtage ausgehen.

Funktioniert aber unser Landtag heute normal? Die verneinende Entscheidung darüber ergibt sich zur vollsten Evidenz aus den Ausführungen, die von keiner Seite mit größerer Autorität dargelegt werden können, als von dem kenntnisreichen und erfahrenen Manne, der so lange an der Spitze der Landesverwaltung zu wirken berufen war. Nichts liegt mir ferner, als die Absicht, gegen den konservativen Charakter der herrschenden Partei irgend eine Einwendung zu erheben, da ich ja selbst nach vielen Richtungen konservativen Anschauungen huldige, die mit einem gesunden Fortschritte vollkommen vereinbar sind. Ich glaube nicht zu irren, wenn ich annehme, daß in dem Kreise der gegenwärtigen Landtagsmajorität manche Stimmen sich erheben würden, welche dem gegenwärtigen System der Vergewaltigung der Minorität und den Mißbräuchen in der Verwaltung abhold sind, wenn sie nicht unter dem Drucke der Verhältnisse ständen, die auch Sie zum Rücktritte von Ihrer Stellung als Landeshauptmann gezwungen haben. Diesen Druck zu beseitigen, diesen unterdrückten Stimmen zum Ausdrucke zu verhelfen, normale Verhältnisse im Landtage und im Landesausschusse zu schaffen, das wäre, nach meiner Ansicht, die erste und oberste Aufgabe, welche diejenigen ins Auge zu fassen und durchzuführen hätten, denen die Sanierung der beklagten Uebelstände und das wahre Wohl des Landes am Herzen liegen. Unter diesen sollten Sie sich, hochverehrter Hofrat, in die erste Reihe stellen.

Die vorangehenden Ausführungen sind vielleicht länger geworden, als ich es gewollt hatte; sie sollten ja nur im wesentlichen meine Zustimmung zu Ihrer Studie über die krain. Landesfinanzen und den Landtag zum Ausdrucke bringen. Unwillkürlich haben sie sich zu einem Abschiedsworte kondensiert, das ich, wäre mir im Landtage dazu die Gelegenheit geboten gewesen, vielleicht dort gesprochen hätte.

Ich weiß, daß ich in dem einen oder dem anderen Punkte nicht auf unbedingte Zustimmung zählen könnte; aber ich glaube, daß Niemand, der mich kennt und der es gut und ehrlich meint, die Lauterkeit meiner Absichten verkennen wird. In magnis voluisse sat est.

Mit dem Ausdrucke meiner Hochachtung

ergebenst
Schwegel, m. p.

Seznam oseb.

Abraham à Santa Clara 50.
Abramowicz 7, 10.
Adler Viktor dr. 74.
Ährenthal, baron 120, 121.
Akačić Cezar 66, 82, 83, 98.
Aleksander, kralj 181
Amruš Milan dr. 82, 98.
Andrassy 156, 268.
Apfaltern, baron 128.
Attems, grof 131.
Auersperg, grof 76.
Auersperg, knez 11, 109, 131.
d'Avarna, duca 165.
Babnik, župnik 46.
Bacquehem 45, 80.
Badeni, grof 3, 4, 5, 6, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 22, 25, 27, 58, 81.
Bärnreither Josef Maria 15, 16, 17, 21, 74, 120, 155, 167.
Bajc Ludovik 172.
Banjavčić dr. 81, 83, 98.
Barbo Jos., grof 107, 123, 127.
Baross 80.
Beck Maks. Vlad., baron 72, 75, 76, 77, 89, 90, 91, 92, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 104, 105, 120, 142, 143, 161, 162, 163.
Beck Maks Vlad., baronica 161.
Beer 59.
Berchtold, grof 155.
Berger 10.
Bethmann-Hollweg 165.
Bienerth, baron 76, 104, 105, 120.
Bienerth Anica, baronica 120.
Bilimek 156, 157, 158.
Bilinski 124.
Bismarck 67, 268.
Bleiweis, dr. Janez 107.
Böhm-Bawerk 25, 62, 154.
Bylandt-Rheidt, grof 16, 17.
Chavrak Levin 84, 98.
Chlumecki 22.
Chorinsky Rudolf, grof 141, 142, 169.
Chotek Sofija, grofica 161, 173.
Chvostek, univ. prof. dr. 52.
Clam-Martinic, grof 155, 173.
Clary, grof 22, 23, 27.
Codelli, baron 107.
Conrad-Hötzendorf 131, 220.
Czernin, grof 155.
Danzer 167.
Davy dr. 133, 134.
Defranceschi dr. 38, 186.
Dernovšek Karl dr. 103, 155, 157, 158, 167, 173.
Dernovšek Minka, roj. Šuklje 44, 155, 173.
Derschatta dr., pl. 76, 77, 88, 89, 90, 91, 92.
Deschmann Karl 159.
Detela Oton, pl. 175.
Deutsch dr. 133.
Dipauli Josip, baron 17.
Dolenc 38.
Doležal 26.
Drobnič 101, 102.
Dumreicher 59.
Dunajewski 76, 135.
Dzieduszycki, grof 76.
Ebenhoch 28.
Eger dr. 107.
Eim Gustav 64.
Einspieler Lambert 14.
Ellenbogen dr. 78.
d'Elvert, baron 77, 78.
Engel, pl. Mainau 134.
Erjavec Fran 20.
Ertel, sekc. načelnik 267.
Falb Rudolf 31.
Falkenhayn, grof 8, 9, 10.
Féjerváry 72.
Ferdinand Franc, nadvojvoda 75, 161, 162, 173.
Ferjančič 18, 19, 167.
Fořt dr. 76.
Forster Zdenko, baron 92, 175.
Fraenzl-Vesteneck 51.
Franc, cesar 117.
Franc Jožef, cesar 5, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 22, 23, 25, 26, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 84, 94, 121, 122, 138, 140, 163, 164, 173, 174.
Freud 77.
Friedjung 166.
Fuchs dr. 7, 18, 26.
Funke dr. 5.
Furlan dr. Josip 267.
Gangl 128.

Gautsch, baron 15, 22, 23, 27, 62, 72, 73, 75.
Gniewosz Vlad., baron 7.
Goethe 51.
Golia Ivan 159, 160.
Goluchowski, grof 22.
Goriani Robert dr. 88, 164, 165.
Gorčakov 268.
Grabmayer 21, 28, 36, 74.
Grasselli Peter 101.
Gregorig 6.
Grégr Edvard dr. 51, 59.
Greuter, pater 6.
Gruška 169.
Gyulai, grof 13.
Haas Wilh. 170, 171.
Haerdtl Guido, baron 133, 143.
Hagenhofer 8.
Hampl 130.
Handl-Mazzetti, baron 173, 174.
Harrach Jan, grof 86, 88, 99.
Hartl 25, 42.
Hauser, baron 162.
Hauser, baronica 162.
Heeren inž. 112, 115.
Hein, baron 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 80, 101.
Hladnik, župnik 106.
Hötzendorf-Conrad pl. 131, 220.
Hohenlohe, princ 73, 75.
Hohenwart, grof 12, 59, 63.
Homan Alojz dr. 86.
Hoppe 112, 114, 115.
Hořica 6.
Hribar Ivan 86, 87, 88, 90, 91, 101, 106, 120, 170, 171, 265.
Hubad Matej 14.
Jagić Vatroslav 14.
Jarc Evgen, prof. 92, 93, 121, 123, 128, 266.
Jaworski 21, 22.
Jędrzejowicz, vitez 17.
Jeglič Ant. Bon. dr., knezoškof 131, 168, 172, 174, 175.
Jerman Ivan 267.
Jeršinovič 40.
Jireček Konstantin dr., univ. profesor 14.
Jutraž Fran 38.
Kaftan inž. 78.
Kajzl Josip dr. 4, 15, 16, 18, 19, 30.
Kalan Andrej, prelat 172.
Kalan Janez 151.
Karadžić Vuk Štefanović 13, 14.
Karl, cesar 167, 173, 174.
Kast, baron 15, 17.
Kathrein dr. 7.
Kersnik Janko 3, 4, 168.
Kidrič Fran dr. 167.
Kindinger 23, 27.
Klein Franc dr. 76.
Kletzenbauer 26.
Klinar Ant. inž. 109, 130, 131, 134.
Klun, kanonik 30, 159.
Knez Ivan 170.
Körber Ernest pl. 22, 25, 26, 27, 29, 30, 49, 50, 58, 61, 62, 81, 187, 191.
Köstner dr. 112, 114.
Kolischer dr. 78, 79.
Kolmer Edmund 84.
Kopitar Jernej 13, 14.
Korošec Ant. dr. 74, 168, 167, 234.
Korytowski pl. 76, 133, 135.
Kosel Mansuet 62, 154.
Košut Fran 94.
Kramař Karel dr. 7, 10, 11, 50, 74.
Krasinski 47.
Krasni Maksim 134.
Krek Janez Ev. dr. 19, 20, 47, 48, 53, 54, 70, 74, 93, 106, 107, 121, 122, 128, 135, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 167, 168, 171, 172, 177, 179, 266.
Krieghammer 81.
Kristoffy 72.
Kuranda, dv. svetnik 79.
Kuranda, gen. ravn. parob. dr. »Adria« 82.
Lamasch, univ. prof. 167.
Lamourette 31.
Lampe Evgen dr. 47, 92, 106, 109, 122, 130, 132, 133, 134, 135, 136, 138, 139, 141, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 157, 158, 165, 167, 169, 174, 177, 233.
Landesberger dr. 157, 158.
Larisch-Mönnich, grof 130.
Lašič 133.
Lavrenčič Ivan 106.
Lecher 10.
Lehmann pl. 38.
Lenarčič 86, 87, 88, 107, 127, 138, 157.
Levec Franc 166, 167.
Lichtenberg, baron 105, 128, 140, 146.
Lindtner Henrik 149, 150.
Löwitte Hermina 112, 114.
Lopuszanski 133, 134.
Lovšin 160.
Ludendorff 176.
Ludwig Ernest dr. 51, 52.
Lueger Karl dr. 6, 10, 14, 21.
Lukinić dr. 83.
Lupul 18.
Majaron dr. Danilo 101.
Malovrh Miroslav 26, 40, 41, 65 66, 67, 68, 69.
Mandelj 107, 135.

Mantuani Josip dr. 14.
Marchet dr. 76.
Mastalka 78, 90, 91.
Matuš dr. 32.
Mazelle 104.
Medaković 98.
Mencinger dr. 42, 43.
Merklas dr. 165, 166.
Meznik dr. 18.
Mickiewicz 47.
Mirabeau, grof 76.
Močnik 7.
Murko Matija dr. 14.
Nikolaj II., car 174.
Nitsch Feliks 173.
Novak 44.
Novaković Stojan 13, 14.
Oražen dr. 121.
Ornig 131.
Ožegović Metel, baron 81.
Pacak dr. 76.
Pakiž Primož 101, 102.
Palffy, grof 7, 63.
Parish, baron 37.
Pašić 162.
Pattai dr. 78.
Pegan Vlad. dr. 93, 123, 125, 126, 127, 147, 172, 266.
Pejačević Teodor, grof, ban 83, 98.
Penižek Jožef 5, 12, 22, 23, 64.
Perthaler Hans 139.
Pertot dr. 134.
Peterlin, župnik 47.
Pfeifer 42.
Pfersche, univ. prof. 8, 10.
Piber, župnik 106.
Pirc Gustav 101, 157, 158.
Planinski dr. 265.
Plantan 42, 45, 50, 86, 87, 88, 108, 128.
Plener Ernest 154.
Ploj dr. Miroslav 19.
Pogačnik Jos., vit. 106, 128, 143, 144, 158, 168, 267.
Poklukar dr. 30.
Polić Matko 82.
Potoczek 8, 12.
Povše Fran 21, 56, 61, 107, 129, 142, 144.
Prade 76.
Prijatelj Ivan dr. 167.
Puhek Janko 38, 40.
Radić Stjepan 83.
Redl, min. svetnik 170.
Redl, polkovnik 170.
Redlich Jožef 13, 155, 156.
Redlich und Berger, tvrdka 81.
Reinolt 170, 171.
Reisner 138, 147.
Resel 10.
Ressig 173.
Rezek Antonin dr. 14, 23, 24, 25, 65, 66, 67, 69.
Ribnikar 138, 147.
Rieger dr., baron 75.
Romih Tomaž dr. 38, 42.
Rozman Karel 39, 46, 48.
Ruber 8, 17, 18.
Savinschegg dr. 159.
Seipel, prelat 167.
Sever Otmar 38.
Sforza 83.
Sienkiewicz 47.
Skálický Bohuslav 157, 159, 161.
Slanc dr. 26, 35, 38, 39, 40, 41, 42, 46, 48, 55, 183, 186.
Slovacki 47.
Smičiklas Tade 160.
Smith Adam 132.
Smith-Mennier 98.
Steed Wickham 161.
Stein Franko 49, 50.
Steinbach 25.
Stein Ernest Ludovik 112, 115, 117.
Stein Jadwiga Thusnelda 112, 115, 117.
Steiner 6.
Steinwender dr. 27, 78, 124.
Sternberg Adalbert, grof 74, 76.
Streckfuss 136.
Stremayr 15.
Stritar Josip 44.
Stürgkh, grof 74, 143, 144, 167.
Supančič 127, 128.
Supilo 98.
Sylva-Taroucca, grof 7.
Syrokomla 47.
Schauta inž. 157.
Schegula J. dr. 38.
Scheicher, monsignor 50.
Schiller 51.
Schmerling 120, 125, 126, 138, 139.
Schneider 21.
Schönaich 131.
Schönerer 6, 7, 8, 21, 29, 74, 75.
Schollmayer pl. 107.
Schwarzenberg Karl, princ 7.
Schwarz Teodor, baron 119, 120, 121, 122, 133, 140, 141, 142, 168, 169.
Schwegel, baron 31, 57, 58, 78, 79, 85, 106, 107, 108, 122, 124, 128, 134, 151, 152, 155, 156, 268.
Schweiger Franjo 159.
Šavnik Karl dr. 18, 151, 181.
Šetina 40.
Škarja Ivan 109.
Škerlj Ivan 51.
Štembur 39, 92, 164.
Šubic Ivan 170.

Šuklje Franc jun. 44, 45.
Šuklje Lujo 119, 123.
Šuklje Milan 53, 66, 97, 98, 100, 127, 136, 141, 158.
Šuklje Minka 44, 155, 173.
Šuklje Roza 44, 45, 53, 111, 123, 141, 142, 143, 149, 165, 168, 172, 173, 179, 180.
Šuklje Vladimir 53, 141.
Šusteršič 40.
Šusteršič Ivan dr. 17, 19, 20, 21, 30, 31, 34, 35, 36, 37, 49, 50, 53, 54, 60, 61, 62, 70, 71, 74, 86, 87, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98 99, 100, 104, 105, 106, 108, 119, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 134, 136, 137, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 147, 148, 150, 152, 153, 154, 157, 158, 164, 165, 167, 168, 169, 172, 174, 175, 176, 177, 178, 218, 238—253, 266.
Šusteršič Bogumila 104, 141, 142, 177.
Taaffe 162.
Tavčar Ivan dr. 3, 40, 41, 46, 50, 58, 62, 63, 68, 69, 86, 87, 106, 107, 108, 122, 123, 124, 125, 127, 129, 157, 169, 170, 171, 183, 187, 191, 195, 265.
Theimer Kamila 172.
Thun Franc, grof 15, 16, 17, 21, 22, 58.
Thun Ossy, grof 22.
Thusnelda 111, 117.
Tomašić pl. dr. 82, 83, 84, 98.
Trdina Janez 159.
Treo dr. Dragotin 63.
Treuinfels 29, 37.
Triller dr. Karel 104, 105, 107, 108, 122, 126, 176, 177, 265.
Trnka, baron 170, 171.
Turk Jos. inž 121, 127, 128, 156, 157, 158.
Turner Pavel dr. 180.
Vencajz 53, 54, 55.
Vilfan Janko dr. 126, 128.
Viljem II., cesar 161, 163.
Vio dr. 98.
Višnikar Fr. 42, 65, 125, 126, 138.
Vuković, poslanec 266.
Werner Siegfried dr. 153.
Wesnitzer 89.
Widmann 134.
Windischgrätz, knez 131.
Winkler 268.
Wittek 16, 23, 25, 88, 89, 91.
Wohlfart 112.
Wolf Karl Hermann 6, 7, 8, 11, 21, 29.
Wrba Ludvik 91.
Wurmbrandt, grof 80.
Zagorac, župnik 83.
Zajec dr. 93, 147, 266.
Zamida Matija 130, 134, 140, 141, 172, 175, 177.
Zdora 47.
Zeynek, min. svetnik 16.
Zurc, župan 92.
Žerjav dr. Gregor
Žičkar, dekan 74.
Žitek dr. 38, 39, 40.
Žitnik Nace dr. 47, 63, 106, 139, 158.

MESTNA KNJIŽNICA MIRANA JARCA

Cesarjeva soba
ŠUKLJE F.
Iz mojih/3
/3
201403794
COBISS ©
KNJIŽNICA M. JARCA
Domoznanski oddelek in poseb